Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
D II 131974
1968

ZBORNIK 1968

SVOBODNA SLOVENIJA

Zbornik Svobodne Slovenije 1968

UREDILI: *Miloš Stare*
Joško Krošelj
Pavel Fajdiga
Slavimir Batagelj

OVITEK: "POLET" IN ZAGLAVNE VINJETE: *akad. kipar in slikar France Gorše*
UMETNIŠKO PRILOGO UREDIL *Ivan Bukovec*

IZDALA IN ZALOŽILA SVOBODNA SLOVENIJA, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA
NATISNILA TISKARNA VILKO, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

+D II 131974a

//131974

Narodna in univerzitetna knjižnica LJUBLJANA

D 1251/1976

25. KNJIŽNA IZDAJA SVOBODNE SLOVENIJE

V
Čas v zdomstvu

Sodobni nemški pisatelj Ernst Wiechert obravnava v svojem romanu „Missa sine nomine" vprašanje časa, kot ga doživlja človek, ki ne ljubi, ki mrzi ali celo sovraži. Človek, ki ne ljubi, ne prenese sedanjosti, ker ne more biti prav in polno pričujoč ljudem, stvarem in dogodkom, ki se danes razvijajo okrog njega, kajti za pričujočnost je treba ljubezni.

Kdor nas nima rad, ni rad z nami in če se že mora muditi z nami, nikdar ni popolnoma z nami, to se pravi, nikdar ni popolnoma prisoten, vedno je nekoliko odsoten: z glavo in srcem je drugje. Nasprotno pa, kdor nas ima rad, je rad z nami, rad se pomudi v naši družbi, njegova prisotnost je polnovredna: je z nami, kot pravimo, „z vsem srcem". Samo ljubezen je zmožna take polne pričujočnosti. Zato pa, kjer ni ljubezni, so si ljudje, kljub telesni bližini, v bistvu med seboj odsotni in zato drug drugemu daleč.

Tak notranji položaj nujno vpliva na doživljanje časa. Kjer ni ljubezni, ni obstanka, vse je en sam beg. Tako tudi čas postane beg. Beg naprej, v bodočnost ali pa beg nazaj, v preteklost, v spomine. Sedanji čas, s katerim edinim razpolagamo, pa izgubi vrednost, postane brezbarven in neprivlačen ter ostane zato neizrabljen. Wiechert pravi, da sovraštvo živi z očmi neprestano uprtimi v jutrišnji dan. Francoski filozof Jacques Durandeaux pripominja k takemu stanju: „Tako smo se ustoličili v jutrišnjih dneh, da smo pozabili živeti današnji dan." „Na ulicah, za vrati in za zaprtimi okni ljudje pričakujejo vsega od jutrišnjega čudeža. Čas nas gloda kot neviden in skrivnosten rak, ki se pojavlja v vseh stvareh in ki živi v nas, v naših obljubah, v naših ljubeznih, v naših objemih." „Ljudje jutrišnjega dne umirajo zaradi vprašanj, ki jih ne nehajo stavljati bodočnosti, ne da bi zmogli živeti sedanjost v vsej svoji globini in bitni gostoti." Drug francoski mislec, Emanuel Mounier, je vzkliknil: „Kakšna strahota, sedanjost brez pričujočnosti!" V to neizogibno vodi dialektika sovraštva.

Vendar ni vedno treba zamrze ali sovraštva, da človek izgubi smisel za sedanjost. Za tisti edini čas, ki nam je res na razpolago, ki od nas in samo od nas odvisi, da ga dobro ali slabo uporabimo. Da ga globoko in polno ali pa površno in prazno doživljamo in v skladu s tem dajemo pečat našemu življenju.

Da človek izgubi smisel za sedanjost, je večkrat dovolj premočna teža preteklosti in preveliko upanje, ki ga stavljamo v bodočnost. Med obema dobi sedanjost izrazit značaj prehodnosti in začasnosti. Težko jo je globlje in resneje doživljati. Louis Lavelle je zapisal, da tiči na dnu vseh ljudi neki mesianizem, ki ni nič drugega kot beg pred sedanjostjo. Mnogi so podobni tistim Judom, ki používajo svoje življenje najprej z mislimi uhajajoč v preteklost prerokov, da nato lahko znova z upanjem beže v bodočnost, ki jo bodo ostvarile prav te prerokbe.

Včasih preveliko upanje z leti izhira in preda svoje mesto dvomu ali celo tihemu brezupu. Vendar tako izhirano upanje le redkokdaj privede do sprave

s sedanjostjo, ker globinske intencije kakor iz fizikalne vztrajnosti ostanejo kar naprej naperjene v nedoločeno bodočnost.

Čeprav v takem razpoloženju ni moči govoriti o sovraštvu ali zamrzi, so praktične posledice, kolikor se tiče doživljanja sedanjosti, enake kot pri sovraštvu. Sedanjost postane za nas votla, prehodna in površna, mi pa zanjo odmaknjeni, nepričujoči in neudinjani. Neposredna, življenjska ljubezen postane premnogokrat v takem vzdušju skoraj nemogoča. To je eno najkočljivejših bivanjskih vprašanj našega zdomstva.

Zato je tako važno za nas v zdomstvu, da se znamo vživeti v sedanjost in polno zajemati iz sedaj obstoječih možnosti. Sedanjost je področje, na katerem se uveljavlja dejavna zvestoba, ki zna na učinkovit način s sodobnimi dejanji pričevati o dragocenosti naše preteklosti in o pomembnosti naših minulih naporov in borb. Sedanjost je pa tudi osnova, iz katere se gradi naša resnična, neutvarna bodočnost. Preteklost je minula in bodočnosti še ni, samo sedanjost je v naših rokah. Samo sedaj in tukaj res lahko kaj naredimo, da bo preteklost skladno nadaljevana in da ne bo njen dober glas trpel zaradi naše malodejavnosti ter da bo po drugi strani bodočnost dobro pripravljena in pravično prislužena.

Brez polno živete sedanjosti zvestoba neha biti dejavna. Postane neživljenjska negibnost, zasidranost v preteklosti kot taki, v kateri se lahko samotno razživlja le, kdor jo je sam doživel, katero pa je zelo težko, če že ne nemogoče, posredovati ostalim, zlasti pa mlajšim rodovom. Brez polno živete sedanjosti je tudi vsa zastrmelost v bodoče spremembe in bodoči napredek v bistvu le beg iz konkretnega položaja ter iz njega izvirajočih obveznosti.

Točni in trdni obrisi resnične preteklosti se kar hitro razblinijo v spominu in domišljija jih lahko brez težave oblikuje v skladu s subjektivnimi željami in muhami. Ravno tako je zgolj v domišljiji bivajoča bodočnost voljna gmota za vsakovrstne subjektivne manipulacije. Sodobna stvarnost pa ima nasprotno vse značilnosti danega dejanstva, ki se uspešno upira prehudi domišljiji, hitro razdira cenene utvare in nas brez mnogih ovinkov spešno postavlja na trdna tla. Na trdna, zdrava, realna tla. Tudi zaradi tega je polno življenje sedanjosti in sedanjih možnosti tako važno za nas zdomce. Kajti le, kar je trdno, nam lahko nudi oporo in trdno je le tisto, kar se ne uda vsakemu pritisku. Zdomstvo kot tako človeku ne daje ne trdnosti ne varnosti. Zdomci trpimo za vsestransko nesigurnostjo. Ne živimo na svojem. Če pa še vrh tega ne stopamo po realnih tleh, kje bomo našli oporo?

Polno življenje sedanjega časa je pa končno važno predvsem, ker nam pomaga bolj kot katera koli druga drža priti do neposredne življenjske ljubezni. Med ljudmi in stvarmi, ki nas obdajajo, smo nekako prisiljeni odkrivati, kaj ima smisel in kaj je vredno ljubezni. Če bi stvarnost, ki je okrog nas, ne imela nobenega smisla in nobene vrednote v sebi, bi bilo opravilo pričujočnosti peklenska muka. Pa temu ni nikdar tako. Vedno je moči tudi pod nesmislom odkriti smisel in, pod zoprno površino, stvari, ki so vredne toplega čustva. Pričujočnost nas sili k umski bistrini in k srčni toplini. Louis Lavelle pravi, da

je najbolj popoln tisti človek, ki je najbolj preprosto prisoten vsemu, kar dela in kar je. Kajti prisotnost je vedno prisotnost duha. Tak človek ogromno naredi samo s svojo prisotnostjo in ima velik vpliv, ne da bi ga hotel iskati. Družbe, v katerih vlada medsebojna prisotnost kar je isto kot ljubezen, izžarevajo moč in notranjo dejavnost. „Mladost živi vedno v sedanjosti," pravi prej navajani Lavelle, „in če bomo ostali vključeni v sedanjost, bomo v sebi ohranili nepremagano mladost."

Z vsem tem pa nikakor nočemo zmanjševati pomena preteklosti ali celo pridigovati prelom z njo. Čas teče zdržema. Čut za čas je v globoki opreki z vsakršnim prelamljanjem. Čas je po svoji intimni naravi trirazsežen: preteklost, sedanjost, bodočnost. Ni treba pripadati kaki izraziti tradicionalistični struji, da lahko podpišemo tezo o trirazsežnosti časa. Danes so si o tem zelo na jasnem celo marksisti. Novejši češki marksistični filozof Karel Kosík npr. razvija v svojem delu „Dialektika konkrétního" (Praga, 1963) sledeče misli: „V človekovem spominu postane preteklost pričujoča in tako se premaga njena prehodnost, kajti preteklost ni nekaj, kar človek lahko zavrže kot nepotrebno, nasprotno, preteklost vstopa v njegovo sedanjost kot njen konstitutivni element..." „Nobena zgodovinska doba ni v absolutnem smislu samo prehod k naslednjemu stadiju, podobno kot nobena doba se ne more dvigniti nad zgodovino. Trirazsežnost časa se razvija v vsaki dobi: se veže na preteklost s svojimi predpostavkami, teži v bodočnost s svojimi posledicami in po svojem ustroju korenini v sedanjosti."

„Če je prva temeljna premisa zgodovine dejstvo, da gre pri njej za človeško ustvarjalnost, druga enako temeljna premisa je nujnost, da se ta ustvarjalnost razvija zdržema (v kontinuiteti). O zgodovini je možno govoriti le, kolikor človek ne začenja vedno na novo in od začetka, ampak se veže na delo in na dosežke prejšnjih rodov. Če bi človeštvo začenjalo vedno znova in če bi vsaka akcija bila brez precedentov, bi zgodovina ne naredila niti koraka naprej in človeška eksistenca bi se razvijala v krogu periodičnega ponavljanja absolutnega začetka in absolutnega konca."

Človek nima preteklosti, človek je preteklost. Kar kdo ima, to lahko zavrže, kar pa je, tega ne more zavreči, to lahko samo potlači. To se pravi, na to lahko ne misli. Ravno tako človek nima bodočnosti, ker je bodočnost. Tudi če ne misli nanjo, vse kar je bil in kar je, se projicira v času naprej z nezadržno silo. Sedanjost kot taka vsebuje in ohranja preteklost, sedanjost kot taka vsebuje in pripravlja bodočnost. Živeti polno in globoko sedanji čas ne pomeni živeti samo sedanji čas, temveč čas sploh v vsej njegovi trirazsežnosti. To je pogoj naše zakoreninjenosti v danem dejanstvu, naše človeškosti in vsega našega razmaha. Za nas zdomce je to prevažen nauk.

Milan Komar

PRETEKLOST JE VEDNO PRETEKLOST NEKE SEDANJOSTI IN BODOČNOST JE VEDNO BODOČNOST NEKE SEDANJOSTI.

Paul Ludwig Landsberg

JAZ SEM ODVISEN OD SVOJE PRETEKLOSTI, VENDAR JE TUDI ONA ODVISNA OD MENE. PRETEKLOST OSTAJA KAKOR ODPRTA, NEZAKLJUČENA, IN SEDANJOST JI DAJE DOLOČEN SMISEL, KI BO POSTAL KONČNOVELJAVEN ŠELE, KO SE BO VSE, KAR SE JE ZGODILO IN KAR SE DOGAJA, STRNILO V CELOTNO PODOBO MOJE USODE. DEJANJE, S KATERIM SPREJEMAM SVOJO PRETEKLOST, JE PRESENETLJIVO PODOBNO DEJANJU, S KATERIM SE SOOČAM S SVOJO SEDANJOSTJO. PO OBEH SE VKORENINJAM V SVOJ POLOŽAJ IN SE TAKO Z RAZPOLOŽLJIVIM SRCEM ODPIRAM BODOČNOSTI.

Gabriel Marcel

NE TISTI, KI NAJVEČ MISLI NA BODOČNOST, AMPAK TISTI, KI SKORAJ POZABLJA NANJO, KER SE VES POSVEČA SEDANJOSTI, SE NAJBOLJŠE PRIPRAVLJA NA PRIHODNJE DNI.

BODOČNOST NAM NE BO PRINESLA NIČESAR NOVEGA, ČESAR SEDANJOST NE BI IMELA ŽE V SEBI, ČE NE BOMO ZNALI TEH NOVOSTI ŽE V SEDANJOSTI ODKRITI.

Louis Lavelle

Boj slovenske manjšine v krški šoli na koroškem za verski pouk otrok v slovenščini

NADALJEVANJE (3)

Osmi del: **REŠITEV PROBLEMA IN VODITELJI MANJŠINE**
Prvo desetletje 1945—1955 — Doba 1955—1960 — Doba 1960—1965 — Prvi trije sestanki — Leto 1961 — Leto 1962 — Leto 1963 — Leto 1964 — Leto 1965 — Doba po 9. maju 1965 — Manjšina in večinski narod — Posredovalci — Sklep — Značaj koroških Slovencev

Deveti del: **KOROŠKI SLOVENCI IN CIVILNA OBLAST**
Nauk papežev — Nujnost zaščite narodne manjšine — Varstvo manjšine po letu 1918 — Zaščita po letu 1945

Sestavil DR. ANTON PODSTENAR

OSMI DEL: REŠITEV PROBLEMA IN VODITELJI MANJŠINE

1. V tem poglavju bomo govorili o delu voditeljev koroških Slovencev za manjšino, zlasti za uresničenje člena 7. državne pogodbe.

Koroške Slovence in njihove voditelje moramo gledati kot člane slovenskega naroda in kot avstrijske državljane. Kot člani slovenskega naroda imajo ne le pravico, da svojo narodnost ohranjajo in v vsej prostosti razvijajo, temveč tudi dolžnost, da to svojo pravico nasproti večinskemu narodu in državni oblasti uveljavijo. Od te dolžnosti jih pred Bogom in slovenskim narodom nihče ne more odvezati.

„Pravica do življenja in prostosti velja v enaki meri za vse narode" (Pij XII., Op. 101).

„Tudi narodna manjšina ima svojo domovino, ki jo ljubi in spoštuje z gorkimi čustvi, domovino, ki ima v njej pravico do nemotenega življenja" (Jezuit P. Messineo, Op. 102).

„Narodi imajo pravico zahtevati, da se jim da tista samoodločba, ki jim omogoči in jamči zares svoboden razvoj" (Dr. Al. Ušeničnik, Op. 103).

„Vsak narod, ki zavestno dopusti, da se kateremukoli državljanu godi krivica brez upov na zboljšanje razmer, goji v sebi klico lastnega propada" (Nadškof Garner v Pretoriji v Južni Afriki, Op. 104).

Slovenski voditelji se teh svojih pravic in dolžnosti zavedajo. Ko govori o delu za pravice manjšine, pravi dr. Inzko: „To je naša pravica in dolžnost, katere nas pred Bogom in zgodovino nihče ne more razrešiti" (Op. 105).

2. Kot lojalni avstrijski državljani imajo koroški Slovenci in njihovi voditelji ne le pravico, temveč tudi dolžnost, da se v korist svoje države za svoje pravice potegujejo in v ta namen iščejo stikov z oblastniki, jih opozarjajo na njihove dolžnosti do manjšine, stavijo predloge za rešitev vprašanja, odklanjajo nezadovoljivo in delno rešitev, poučujejo javnost o svojem delu pri reševanju manjšinskega vprašanja.

„Če upošteva večinski narod manjšino v duhu tolerance in širokosrčnosti, to odgovarja njegovemu notranjemu dostojanstvu, odgovarja pa tudi dostojanstvu manjšine, če vztraja na enakopravnosti in upoštevanju svojih pravic in vrednot, posebno materinskega jezika... Obstoj manjšine je namreč odvisen tako od zadržanja pripadnikov manjšine same, kakor tudi od zadržanja družbe in države" (Zdovc, Op. 6).

3. S tem, da bi državna oblast v sporazumu z voditelji manjšine v celoti zadovoljivo uredila manjšinsko vprašanje, bi zelo koristila avstrijski državi. Utemeljila bi temelje države, koroški deželi bi zagotovila mir in razvoj in lažje bi vršila svoje poslanstvo. Zadovoljna manjšina bi v večji meri prispevala svoj delež k obogatitvi države in uspešneje bi vršila svoje poslanstvo posredništva med Koroško in Slovenijo, med Avstrijo in matično državo.

a) Rešitev manjšinskega vprašanja bi utrdila temelje države, ker bi v manjšini povečala ljubezen do države in utrdila voljo, da jo brani. Lepo pravi sedanji predsednik NSKS dr. Valentin Inzko: „Če je posamezniku dana popolna enakopravnost v političnem, kulturnem, gospodarskem in socialnem oziru, potem se čuti kot ud tesneje povezan z ostalo državljansko skupnostjo. V interesu države je, da so v okviru njenih meja vsi državljani, ne glede na svojo narodno pripadnost, zadovoljni z življenjskimi prilikami in svojo usodo. Taki državljani se bodo z vsemi močmi zavzeli tudi v dneh težke preizkušnje za državo, ki ščiti njihove pravice. Le, kjer domovina ni enim mati, drugim pa mačeha, raste v srcih vseh državljanska zavest. Za njeno utrditev smo pripravljeni storiti tudi svoje v prepričanju, da je zvestoba državi ravno tako važen činitelj za naš narodni obstoj kot zvestoba veri in narodu" (Op. 8).

„Vsi državljani se moramo zavedati tega, da bodo tem trdnejši temelji naše države, v čim večji meri bo država izpol-

njevala iz državne pogodbe izvirajoče obveznosti" (Dr. Inzko, Op. 105).

„Avstrija stoji močna na zvestobi svojih narodov... Kdorkoli dela v ponemčevanje Slovencev na Koroškem, ta dela... za pogin Avstrije. Tako delo ni patriotično" (G. Einspieler, Op. 23).

„Nasprotniki Avstrije so tudi nasprotniki narodnih skupin, ki jih hočejo raznarodit in germanizirati" (Dr. Görlich, Op. 6).

Ne gre torej za kakšno grožnjo, temveč za dobrohoten opomin, ko dr. Inzko v članku, ki je izšel v celovški in graški „Kleine Zeitung" opozarja, da bi za deželo utegnilo biti usodno, ako bi se rešitvi tega vprašanja ne posvečala potrebna skrb in pozornost (Op. 106).

4. b) Pravična rešitev manjšinskega vprašanja bi povečala ugled Avstrije.

„Ugled Avstrije je v precejšnji meri odvisen od rešitve manjšinskega vprašanja" (Zdovc, Op. 6).

„Le dosledna konstruktivna manjšinska politika do koroških Slovencev bo zmanjšala sedanjo napetost ter povečala vpliv miroljubnih sil v deželi, saj je moč rešiti probleme, ki jih poraja življenje dveh narodov na Koroškem, samo v duhu medsebojnega spoštovanja in strpnosti. Upoštevanje teh načel od strani večinskega naroda bo vzbudilo veliko pozornost in priznanje v svetu, ki se peča s sličnimi vprašanji v raznih mednarodnih organizacijah, kot so to Evropski svet in Združeni narodi. Tako bi tudi od te strani mogel biti avstrijski prispevek za uveljavitev človečanskih pravic v svetu zelo pomemben, kar bi ugled Avstrije le povečalo" (Dr. Inzko, Op. 8).

Ugled vsake države je v veliki meri odvisen od politične zrelosti večine, ki ima v rokah vso oblast. Bivši predsednik avstrijske republike dr. Schärf, se je nekaj let pred smrtjo izrazil: „Politična zrelost večine obstoji v tem, da je sposobna omogočiti življenje in razvoj manjšine" (Op. 14).

5. c) Zadovoljiva rešitev manjšinskega vprašanja bi Avstriji olajšala vršitev poslanstva med nemškim in slovanskim svetom, med zapadom in vzhodom, med katoliškim in pravoslavnim svetom, med zapadno in vzhodno demokracijo.

Pravilno je dejal dr. Görlich: „Avstrija ima svoje naloge in nihče ji jih ne more odvzeti... Poslanstvo Avstrije še ni ugasnilo, zato naj manjšine sodelujejo z večinskim narodom, z vsemi tistimi, ki hočejo državi dobro" (Op. 6).

Avstrija je najdlje na vzhod potisnjeno izložbeno okno katoliškega zapada in zapadne demokracije. Po Avstriji njeni vzhodni sosedje v veliki meri sodijo zapad, njegove težnje, njegovo miselnost in iskrenost, zvestobo mednarodnim pogodbam, njegov čut za demokracijo, pravico in svobodo. Ako Avstrija ne uredi manjšinskega vprašanja, škodi ugledu Zapada, vzbuja nezaupanje pri sosedih in sama sebi odvzema pravico posredništva med vzhodom in zahodom.

Kot matična država je Avstrija dolžna ščititi svojo manjšino v Italiji. To nalogo bo mogla vršiti veliko uspešneje, ako se bo mogla sklicevati na zadovoljivo in zgledno rešitev manjšinskega vprašanja v lastni državi. Čeprav je treba priznati, da Italija v ravnanju s slovensko manjšino v Furlaniji daleč zaostaja za Avstrijo v ravnanju s koroškimi Slovenci, je pa tudi res, da Finska Avstrijo v manjšinski politiki daleč prekaša.

S pravično rešitvijo manjšinskega vprašanja bi Avstrija sploh dala dober zgled drugim državam in bi s tem koristila človeštvu.

„Prepričan sem, da bi mogla vršiti Avstrija ob pravilni manjšinski zaščiti pomembno nalogo v službi svobode in človečanskih pravic" (Dr. Inzko, Op. 107).

„Splošna revizija avstrijske politike do manjšin je z ozirom na dejstvo, da tvorijo Slovenci na Koroškem in Hrvatje na Gradiščanskem edini slovanski manjšini v svobodnem zapadnem svetu, ki temelji na krščanskih tradicijah, nujno potrebna. Vprav zaradi tega je naložena Avstriji pri ravnanju z njenimi sorazmerno majhnimi manjšinami, katerih pripadniki pa so zlej ko prej lojalni in zvesti državljani, obenem pa se nočejo odpovedati lastni samobitnosti, izpolnitev posebno važne naloge. Ta naloga gre preko ožjih mejá naše domovine Avstrije ter političnih blokov in more dobiti evropski pomen" (Dr. Inzko, Op. 100).

„Prav tako bomo morali tudi antislavizmu napovedati boj, prek tega pa tudi opozoriti na našo moralno dolžnost izpolnitve pogodb" (Dr. Görlich, Op. 6).

„Pravega, zavednega Avstrijca spozna-

mo lahko po dveh rečeh: prvič, pravi in zavedni Avtrijec nikoli ni protislovanski. Vsak tisti, ki zaničljivo govori o slovanskih sosednih narodih in o slovanskih manjšinah v Avstriji, ni Avstrijec..." (Dr. Görlich, Op. 93).

6. č) Vedno bolj se utrjuje zavest, da so narodne manjšine obogatitev za državo in za večinski narod, ker morejo z večjo lahkoto izmenjavati kulturne in druge dobrine med večinskim in matičnim narodom in olajšati prijateljske stike med obema državama. Pa tudi iz lastnega bogastva morejo bogatiti večinski narod.

„Manjšina bi ob svobodnem razvoju iz svojega zaklada bogatila vseavstrijsko kulturno življenje" (Dr. Inzko, Op. 8).

„Takšna Avstrija, ki vidi v manjšinah obogatitev in ne breme, bo našla pravilno pot" (Zdovc, Op. 6).

„Koroški Slovenci smo bili vedno zainteresirani za dobre odnošaje med Avstrijo in Jugoslavijo ter Koroško in Slovenijo" (Dr. Inzko, Op. 94).

To mišljenje si je že utrlo pot v dobrohoteče avstrijske kroge.

„Naše narodne skupine igrajo pomembno vlogo v duhovnem razvoju Avstrije" (Dr. Görlich, Op. 6).

Po obisku dr. Kreiskega v Beogradu leta 1960 je bilo ob sklepu jugoslovansko-avstrijskih razgovorov v skupnem uradnem poročilu poudarjeno, da bodo po zadovoljivi rešitvi manjšinskega vprašanja manjšine postale element za pospeševanje odnošajev dobrega sosedstva (Op. 12).

Dr. Klaus je ob obisku v Beogradu predsedniku jugoslovanske vlade Stambolíću spontano zatrjeval, da meni, da sta narodni manjšini za Avstrijo dragocena obogatitev.

Podobno je dr. Klaus Slovencem v Celovcu dne 9. 5. 1965 zatrjeval, da v težnji Slovencev po ohranitvi jezika ne vidi nobene omejitve ali slabljenja avstrijskega bistva, ampak ravno narobe, njegovo obogatitev (Op. 7).

Glavne gornje misli povzema tudi Avstrijska Liga za človeške pravice v razglasu, v katerem daje predloge za rešitev člena 7 državne pogodbe: „Izhajajoč iz dejstva, da naši slovenski, hrvatski in ogrski sodržavljani že mnogo stoletij bivajo na Koroškem in v mnogih občinah Gradiščanske in da njihovi materinski jeziki in ljudske navade po splošni izjavi Združenih narodov o človeških pravicah in po evropskem dogovoru o človeških pravicah niso zgolj načelne dobrine, ki so vredne zaščite, temveč so tudi obogatitev skupne avstrijske kulture, prosimo vse nemško govoreče sodeželane na Koroškem in Gradiščanskem, naj se ne dajo vplivati preživelim geslom nacističnih organizacij in naj z razumevanjem podpró tako ureditev... ne le zato, ker bi bila dokaz avstrijske zvestobe pogodbam in evropskega mišljenja, temveč bi hkrati tudi koristila mednarodnemu ugledu naše skupne domovine, avstrijske republike, in s tem tudi upravičenim zahtevam naše avstrijske narodne skupine na Južnem Tirolskem (Op. 108).

7. d) Z delom za ohranitev slovenske narodnosti na Koroškem, njeni voditelji tudi ohranjajo človeštvu del slovenskega naroda in s tem njegova lepa narečja, ki bi se s ponemčenjem Slovencev za vedno izgubila. S ponemčenjem koroških Slovencev bi bili že tako in tako maloštevilni Slovenci še bolj oslabljeni in bi še težje ohranjali svojo narodnost in svoj jezik. Tako pomagajo koroški voditelji ohranjati človeštvu slovensko narodnost in jezik, ki je tako kot vsak drug jezik obogatitev za človeško kulturo.

„Vedno je žalostno, celo za opazovalca, ki se ga samo na sebi prav nič ne tiče, gledati kako nek jezik zamre. Kadar se to zgodi, je, kakor da bi iz krone človeštva padel biser, kakor da bi se v koncertu narodov nenadoma zdrobil inštrument. Ko jezik zamré, umré narodova duša, njegov genij; v najboljšem primeru doživi hude spremembe najpristnejši izraz njegove duše, njegov najboljši varuh premine; in vse človeštvo ne bo nič več moglo slišati, kar bi še smelo slišati, če ne bi zamrla govorica tega ljudstva" (De Gaulle, Op. 45).

8. e) Veliko uslugo izkazujejo koroški voditelji z delom za ohranitev zibelke slovenstva zlasti vsem Slovencem, ki jih zatiranje in ponemčevanje koroških Slovencev in izguba vsake pedi slovenske zemlje bolijo in jim je po Župančičevih besedah „kot gora Gorotan težak."

„Mi ne moremo iz srca zapeti in zavriskati, ker nam manjka koroška narodna pesem. Ali ni Francoze bolelo, ko so petdeset let pogrešali svojo Alzacijo? Ali ni Italija žalovala za svojimi neodrešenimi

otroki? Bolest nas spreletava, ko vidimo, kako se teptajo načela pravice in ljubezni" (Dr. Ehrlich, Op. 20).

9. f) Veliko priznanje gre katoliškim koroškim Slovencem, ker se trudijo za spravo in pravo krščansko sožitje med obema narodoma v deželi; ker se trudijo, da bi nauki papežev in koncila glede narodnih manjšin prodrli v življenje; in zlasti je zaslužen njihov plemeniti trud, da bi spravili v polno soglasje družinsko, versko in šolsko izobrazbo slovenskih otrok, da bi tako tudi vsak slovenski otrok prejemal verouk v jeziku, v katerem mu je dajala prve pojme o Bogu verna slovenska mati. Lepo pravi dr. Inzko: „Skrajni čas je, da pokopljemo narodnostna trenja v deželi. Kjer so nas ločili jarki nezaupanja ali celo sovraštva, naj nas povezujejo v bodoče mostovi bratstva in medsebojnega spoštovanja. Ta odnos mora imeti za osnovo načelo, da ima vsak narod pravico do neoviranega razvoja in življenja, da je duša naroda in posameznika nekaj tako svetega, tako vzvišenega, nekaj tako skrivnostnega, da moramo že zgolj iz spoštovanja do božjega stvarstva pustiti vsakemu že ob rojstvu in z rojstvom v njegovo srce položeno svojstvenost.

Skrbeti za to, da se bo to načelo dosledno upoštevalo tudi pri veroučnem jeziku, je naša pravica in dolžnost, katere nas pred Bogom in zgodovino nihče ne more razrešiti, še manj pa tisti, ki to načelo s krivičnimi dekreti teptajo. Člen 7 državne pogodbe obvezuje brezpogojno vlado na Dunaju, določbe koncila pa tudi cerkveno oblast v deželi.

Kot zvesti sinovi katoliške Cerkve in avstrijske države želimo tudi v bodoče prispevati svoje k rasti božjega kraljestva ter k mirnemu razvoju naše dežele in države na vseh področjih javnega življenja. To nalogo pa hočemo vršiti v deželi kot Slovenci, ki se v polni meri zavedamo kot sinovi velike slovanske družine, da bodo prav ti narodi v odločilni meri oblikovali lice bodoče Združene Evrope" (Op. 105).

Z delom za verski pouk vseh slovenskih otrok v materinščini, ki jim ga zagotavljajo naravno pravo, papeški nauk in državna pogodba, slovenski voditelji izravnavajo pot, ki jo dunajski kardinal dr. Franz König hoče odpreti na slovanski Vzhod.

Ako avstrijski katoličani iskreno mislijo, ko govorijo, da je za Avstrijo častna naloga, biti most do Vzhodne Cerkve (Brücke zur Ostkirche, Op. 109), bodo pač morali najprej vzpostaviti most zaupanja Vzhoda do Zapada, ki bo nujno moral sloneti na stebrih ljubezni in pravičnosti do slovanskih manjšin na Zapadu. Dokler bodo vzhodni Slovani mogli ugotavljati, da katoliški Zapad malim slovanskim manjšinam nenehno streže po življenju, si ni mogoče misliti da bi imeli vanj zaupanje, in je vse govorjenje o ekumenizmu prazno.

Kakor srbska pravoslavna Cerkev svoje sestre neprenehoma opozarja na pokol bosenskih pravoslavnih vernikov med drugo svetovno vojsko in s tem vzbuja in ohranja nezaupanje pravoslavnih do rimske Cerkve, tako morejo pravoslavni Slovani izkoristiti tudi krivično zapostavljanje slovanskih manjšin na Zapadu, češ mi vam ne moremo zaupati.

Ustanova Pro Oriente, ki jo je kardinal König priklical v življenje, bo mogla veliko uspešneje delovati, ako bo kardinal vzhodnim Slovanom mogel kazati na zadovoljiv položaj slovanskih manjšin v katoliški Avstriji in govoriti: Glejte, kako dobro in prijetno je, ako bratje bivajo skupaj!

Zato je prizadevanje voditeljev koroških Slovencev, da se papeški nauk in določbe državne pogodbe glede narodnih manjšin v vsem obsegu izvedejo tudi na Koroškem, posredno tudi delo za ekumenizem, ki sedanjemu svetemu Očetu tako zelo leži na srcu.

10. Vse to smo navedli na tem mestu, da pokažemo, kako pomembno delo opravljajo voditelji koroških Slovencev v službi naroda, Cerkve, dežele, države, Evrope in človeštva, ko se potegujejo za pravice manjšine. Voditelji koroških Slovencev so se tega svojega poslanstva vedno zavedali in so z veliko modrostjo in vztrajnostjo, s pogumom in potrpežljivostjo svojo službo narodu vedno opravljali, čeravno se je pri sodeželanih in oblastnikih čut za potrebo pravične ureditve manjšinskega vprašanja le počasi in po malem razvijal.

Prvo desetletje 1945—1955

11. Že smo videli, kako je dr. Joško Tischler po vojski srečno privedel velik del izseljencev iz taborišč v celovško kasar-

no. Tik pred njegovim odhodom iz kasarne sta prišla k njemu dva zastopnika tedanjega deželnega zbora z vprašanjem, ali bi bil pripravljen stopiti v provizorično deželno vlado, ki se je tiste dni snovala. Vsak drug bi se po tako nečloveškem sprejemu in zaradi nejasne prihodnosti obotavljal ponudbo sprejeti. Dr. Tischler je položaj pravilno presodil in se iz ljubezni do rojakov žrtvoval. Odgovoril je: „Da pridejo izseljenci, katerim sem v Nemčiji zagotovil, da jih pripeljem na njihove domove, zopet do svojega premoženja in domov, sem pripravljen storiti tudi ta korak."

Kakor sam priznava, so sledili meseci napornega dela in velikih razočaranj, a ustvarila se je vsaj podlaga za to, kar se je pozneje izvršilo (Op. 77).

Značilna za kratkotrajno sodelovanje dr. Tischlerja v deželni vladi je njegova izjava v Koroški Kroniki dne 3. 8. 1945: „Dejstvo, da prebivajo na koroških tleh Nemci in Slovenci, se je izkazalo za bolj trdoživo, kakor so pa bile države in vladavine.To naturno dejstvo sili oba dela, da razmišljata o vsebini in obliki takega sožitja in iščeta praktičnih potov, po katerih bi bilo mogoče vzpeti se do ravnine, na kateri bi bilo življenje na obeh straneh vredno življenja. Mnenja sem, da predstavlja to nujen in odločilen problem in prav tako koroški Nemci kakor Slovenci se bodo morali z njim v najbližji dobi ukvarjati. Za ta problem se mora najti rešitev. Če bo ljudi na obeh straneh prevevala dobra volja, se bo zadeva res tudi uredila."

12. Glavni uspeh Tischlerjeve navzočnosti v deželni vladi je odredba deželne vlade o obvezni dvojezični šoli, ki pomeni politično gledano razmejitev med nemškim in nenemškim (dvojezičnim in slovenskim) delom dežele.

Naj tu omenimo, da so katoliški voditlji koroških Slovencev, ne brez zaslug begunskih Slovencev, zelo hitro doumeli nevarnost in neiskrenost Osvobodilne fronte in temu primerno ravnali. Zato pa so jim titovci, v veliko škodo Slovencev, z vso silo nasprotovali in delo skoraj docela onemogočili.

Za 25. november 1945 so bile razpisane volitve v deželni zbor. Poraz nacistov je narodno zavest koroških Slovencev zelo dvignil. Verjetno bi bili dobili dva ali celo tri zastopnike v deželnem zboru in si s tem zagotovili mesto v deželni vladi. Ker komunistom to ni šlo v račun, so nastopili proti dr. Tischlerju, ki je zato malo pred volitvami izstopil iz deželne vlade, na kar Slovenci pri volitvah sploh niso nastopili s svojo listo. Za tem so padale titovcem v roke še druge slovenske ustanove. Nekomunističnim Slovencem je ostala le Mohorjeva Družba, ki jo je bilo treba z velikimi napori obnoviti (Op. 52).

13. Vendar so po sporu med kominformom in Titom katoliški koroški Slovenci laže zadihali. Dne 28. 6. 1949 so organizirali svojo politično in kulturno organizacijo „Narodni svet koroških Slovencev" (NSKS), čigar predsednik dr. Tischler je odslej skoraj 11 let nosil glavno težo boja za pravice manjšine.

NSKS stoji od vsega začetka na krščanskih načelih, kar je poudarjal ob vsaki priliki. Prepričan je, da organizacija brez ideološko jasne opredelitve ni zmožna življenja. Na občnem zboru NS leta 1965 je to njen drugi predsednik dr. Inzko jasno izpovedal: „Krščanski svetovni nazor je tisti vrelec, ki mora vedno spet poživljati naše narodno telo. Prepričani smo, da s tem svojim stališčem nikakor ne vzpostavljamo med ljudstvom kakih pregraj, kajti koroško slovensko prebivalstvo je po svoji naravi verno in po tradiciji katoliško. To velja za vse sloje našega ljudstva. Poslanstvo tudi politične organizacije je v izgraditvi celega človeka, ki naj stavi svoje sposobnosti in idealizem na razpolago družbi. Čim globlje bo njegovo krščansko prepričanje, tem večja bo v njem pripravljenost na žrtve, ker bo vsako svoje dejanje gledal v službi bližnjega" (Op. 110).

NS je pričel izdajati tudi svoje politično glasilo: Naš tednik, kajti Koroška Kronika, ki so jo izdajali Angleži, se za slovenske kulturne in politične potrebe ni mogla dovolj zavzeti.

Oktobra leta 1949 je slovenska krščanska ljudska stranka pri deželnih volitvah že dobila 4617 glasov, titovska Demokratična fronta pa le nekaj čez 2000 glasov. Prva je delala propagando tri tedne, druga pa pet let in so ji samo za plakate iz Ljubljane poslali 300.000 šilingov.

Pri občinskih volitvah marca leta 1950 je KLS spet šla v mnogih občinah samostojno na volišče, titovci pa pod pravim imenom le v dveh občinah. Seveda so se

nemške stranke bolj zaganjale v KLS kakor v DF.

Dne 28. aprila so Angleži nehali izdajati Koroško Kroniko, ki se je z Našim Tednikom združila v Naš Tednik-Kronika.

Delo NSKS je bilo v tem času obsežno. Nenehno si je prizadeval zlasti za popolno odredbo o dvojezični šoli. Terjal je slovensko gimnazijo in kmetijsko šolo. Za slovenski gospodinjski šoli je zahteval enakopravnost z enakimi nemškimi šolami ter državne, deželne in občinske podpore za slovenske kulturne, socialne in gospodarske potrebe. Terjal je vzpostavitev narodnostnega referata pri deželni vladi in narodnostne komisije za vse avstrijske manjšine na Dunaju. Zahteval je dvojezične napise na vsem dvojezičnem ozemlju. Čeprav Slovenci marsikaj od tega še do danes niso dosegli, je treba poudariti, da je NSKS vse to terjal že pred sklenitvijo državne pogodbe (Op. 52).

14. Ves ta čas so se slovenski krščanski voditelji morali boriti s težavami od strani slovenske levice, nemških strank in oblastnikov.

Po sporu s Stalinom se je Tito pričel naslanjati na zapadne socialiste. Da bi si pridobil avstrijske socialiste in britanske laboriste, ki so hoteli Koroško za vsako ceno ohraniti germanski in močno socialistični Avstriji, je Tito bil pripravljen žrtvovati koroške Slovence, ki naj bi pomnožili število koroških nemških socialistov. Čeprav je dne 11. 1. 1952 dr. Karl Hans Smode po navodilih koroške socialistične stranke v radiu Alpenland napadel koroške Slovence in Jugoslavijo, je še isti mesec prišel na Koroško slovenski minister Levstik, da je pripravil zbližanje med slovenskimi titovci in nemškimi socialisti. Kakor je za jugoslovansko gospodarstvo veljalo geslo: „Vsi s kmetov v tovarne," tako so v Ljubljani določili za koroške Slovence geslo: „Za vsako ceno v socialistično stranko!"

Že 8. 2. 1952 so prišla iz Ljubljane natančna navodila, kako je treba likvidirati katoliške koroške Slovence. Le-ti so bili odslej za koroške titovce: fašisti, nacionalni šovinisti in nestrpneži, ki zastrupljajo ozračje med Avstrijo in Jugoslavijo. V Jugoslaviji pa so ministri in listi poudarjali, da se narodnostne razmere na Koroškem zboljšujejo po zaslugi nemških socialistov. Socialistični deželni glavar Wedenig je v spremstvu mnogih nacistov, ki so Slovenijo že izza vojske dobro poznali, odšel celo na obisk v Ljubljano in ondi pel slavo titovcem, da je mogel nato doma Slovence lažje zatirati...

Zlasti pred deželnimi in državnimi volitvami februarja 1953 je bil pritisk iz Ljubljane močan. Koroški Slovenci naj bi pomagali koroškim socialistom do večje zmage. Ljubljanski radio, listi v Sloveniji, ves politični aparat Slovenije in koroški „Slovenski vestnik" so delali propagando za socialiste. Jugoslovanski konzul v Celovcu, Mitja Vošnjak, je sam pisal volilne razglase proti slovenski krščanski demokratski stranki. Denar je prihajal iz Ljubljane v šilingih in prek Pariza v dolarjih. Tako je postala matična država najhujša nasprotnica slovenske manjšine na Koroškem. Vse to za ceno prijateljstva z zapadnimi socialisti. Za plačilo je bila koroška socialistična stranka do koroških Slovencev na videz prijazna, v resnici pa jih je dalje zatirala.

Početje slovenskih komunistov s koroškimi Slovenci je bilo *pravo narodno izdajstvo*, ki so ga pričeli obsojati celo nekateri slovenski komunisti, kar je sredi poletja leta 1953 privedlo do odpoklica Vošnjaka (Op. 54).

15. Še hujši nasprotniki koroških Slovencev so bili ves čas po vojni bivši nacisti, ki so po večini vstopili v Ljudsko stranko in v njej ostali v zadostnem številu še pozneje, ko so osnovali svojo „Svobodnjaško stranko". Tako ni čudno, da so nacisti ostali skoraj na vseh vidnejših mestih in da koroška Ljudska stranka za koroške Slovence zlepa ni imela prijazne besede in je razen nekaj častnih izjem bila vedno proti koroškim Slovencem.

15. Razumljivo je, da v takih razmerah, ko je matična država sama tolkla koroške Slovence po glavi in jih izročala na milost in nemilost nemških socialistov in sta jim obe glavni nemški stranki v deželi bili nenaklonjeni in celo sovražni, koroški Slovenci tudi pri zvezni vladi, ki so jo ves čas po vojni do 24. 4. 1966 sestavljali socialisti in Ljudska stranka, ni našla razumevanja in pomoči. Tako se je dogajalo, da je deželna vlada socialistične večine odklanjala pristojnost za reševanje manjšinskih zadev na zvezno vlado. Zvezna vlada, ki je v njej imela večino Ljudska stranka, pa se je izgovarjala, da ji avto-

nomija zveznih dežel ne dopušča, da bi posegla vmes (Op. 52-54).

Tako je npr. na prošnjo NSKS, naslovljeno na zvezno vlado, da se pri deželni vladi ustanovi Narodnostni referat, kancler Figl preko deželnega glavarja odgovoril, da nima nič proti temu, saj je za manjšinsko zaščito pristojna deželna vlada. Glavar Wedenig pa je na isti list h kanclerjevemu odgovoru pripisal, da je za manjšinske zadeve v polnem obsegu pristojna zvezna vlada. Deželna vlada pa bo od svoje strani pripomogla k pomirjenju. (Isti socialistični glavar je 7 let pozneje na lastno pest odpravil obvezno dvojezično šolo, da je pomiril naciste in socialiste.)

NSKS ni preostalo drugega, kot da se je obrnil osebno na državnega predsednika dr. Karla Rennerja. Dne 28. 10. 1950 je predsednik odposlancem NS priznal, da Figlov in Wedenigov odgovor ustvarja brezpravni položaj, ki si ga pravna država ne more dovoliti. Obljubil je posredovati pri obeh vladah.

Dne 27. 11. 1950 je Wedenig v drugem pismu zaprosil NS za mnenje, kako pristojnost bi tak referat moral imeti, da bi izpolnil pričakovane želje.

Dne 22. 12. 1950 je NS predložil glavarju in zveznemu kanclerju načrt za tak urad. Osnutka pa sta ostala v vladnih predalih, ker je daljnovidni zagovornik manjšin, dr. Karl Renner, kmalu za tem umrl (Op. 33).

Podobno se je zgodilo prošnji NS za slovensko gimnazijo v Celovcu. Ker ni bilo odgovora, je ameriška vlada vprašala na Dunaj, kje je akt. Zvezna vlada je ugotovila, da se je izgubil. Nato so ga iskali v Celovcu, na kar je tudi deželna vlada potrdila, da akta ne najdejo (Op. 53).

17. Vse to se je moglo dogajati zaradi brezbrižnosti velesil, ki so imele državo zasedeno, v prvi vrsti zaradi angleške zasedbene oblasti v Celovcu. V veliki meri pa tudi zaradi izdajstva matične države in slepe pokorščine koroških titovcev navodilom iz Ljubljane.

Te žalostne dobe, ko so se zaradi neenotnosti koroških Slovencev in brezbrižnosti matične države morda za vselej zamudile dragocene prilike za izboljšanje položaja koroških Slovencev, se je dne 11. 3. 1966 v klubu slovenskih študentov na Dunaju spomnil klubov novoizvoljeni častni predsednik dr. Joško Tischler z besedami: „Nikdar več nazaj v razmere od 1945—1955, ki so bile v škodo vsem koroškim Slovencem in ko smo bili Slovenci v posmeh večinskemu narodu!" (Op. 111).

Doba 1955—1960

18. Dne 5. 5. 1955 podpisana državna pogodba je stopila v veljavo dne 1. 8. 1955. V teku naslednjih 18 mesecev so imeli veleposlaniki 4 velesil neposredno nadzorstvo nad izvajanjem pogodbe, kar je dajalo manjšinam možnost, da se do konca leta 1956 pritožijo na veleposlanike, če bi Avstrija člena 7 ne izpolnila.

Ob podpisu pogodbe so voditelji koroških Slovencev takoj uvideli, da bo mogel biti člen 7 uresničen le v sodelovanju med njimi in zvezno vlado. Takoj so pričeli potrebne razgovore z gradiščanskimi Hrvati za skupni nastop.

Obe slovenski skupini na Koroškem (NSKS in Zveza slovenskih organizacij) in Hrvati so sporazumno v skupni spomenici zavzeli stališče do člena 7.

Slovenci so v njej zahtevali ohranitev obvezne dvojezične šole, gimnazijo, učiteljišče, oddelek šolske nadzorne oblasti, dvojezično uradovanje, dvojezične napise ter enakopravnost na vsem kulturnem in gospodarskem področju. Zlasti so poudarjali potrebo,da se rešujejo vsa vprašanja glede izvedbe člena 7 sporazumno z manjšino.

Dne 11. 10. 1955 so spomenico izročili zvezni in deželni vladi in vsem podpisnikom pogodbe. Ker noben podpisnik pogodbe ni ugovarjal, je že samo s tem dokazano, da so Slovenci člen 7 pravilno tolmačili in niso zase zahtevali več, kakor so zavezniki nameravali manjšini dati. Ta ugotovitev je pomembna zlasti glede zahteve, da se ohrani obvezna dvojezična šola.

Leto 1956

19. Drugo pomembno dejstvo je razsodba najvišjega državnega sodišča, ki je dne 15. 2. 1956 razsodilo, da je besedilo državne pogodbe samo po sebi že državni zakon in so potrebne samo izvršne odredbe.

Ne da bi izdal eno samo izvršno odredbo, je kancler Julius Raab, ki je državno pogodbo podpisal, izjavil, da so manjšinske zadeve v Avstriji vse v redu,

le Italija ne izpolnjuje mednarodnih obveznostih.

Dne 21. 7. 1956 so slovensko delegacijo sprejeli inž. Raab, vicekancler Schärf, poznejši državni predsednik, in zunanji minister inž. Figl. Slovenci so po 9 mesecih zahtevali odgovor na spomenico, zavrnili gornjo Raabovo trditev in opozorili, da niti ena točka člena 7 še ni izvedena.

Kancler Raab je priznal, da to ve in obljubil, da bo vlada sporazumno z manjšino jeseni predložila potrebne zakone. Podobno je ta mož 7 let pozneje, leta 1963, ko je kandidiral za predsednika države, pismeno izjavil.

Ker do jeseni zvezna vlada ni nič storila, so Slovenci o tem stanju obvestili podpisnike državne pogodbe.

20. Končno je dunajska vlada določila odbor 5 ministrov, ki naj bi pripravil potrebne zakonske osnutke za izvedbo člena 7. Predsednik odbora je bil zuanji minister inž. dr. Figl. Člana sta bila po dva od vsake vladne stranke. Od Ljudske stranke prosvetni minister dr. Drimmel in Slovencem nenaklonjeni vojni minister Graf. Od socialistične stranke notranji minister Oscar Helmer in pravosodni minister dr. Tschadek, ki pri socialistih ni bil dosti cenjen, ker je katoličan, in ga je pozneje nadomestil bivši komunist dr. Broda.

Dne 17. 10. 1956 je ta odbor poklical zastopnike manjšin na posvetovanje na Dunaj. Koroške Slovence sta zastopala dr. Tischler in predsednik ZSO dr. Franci Zwitter. Koroško vlado so zastopali za socialiste glavar Wedenig, za Ljudsko stranko njegov nemestnik Hans Ferlitsch in za svobodnjaško (nacistično stranko) državni svetnik Hans Rader. Po večurnem posvetovanju je inž. Figl izrecno zagotovil, da bodo zakonski osnutki predloženi zastopnikom manjšin, da zavzamejo do njih svoje stališče... Napovedal je tudi, da bo kmalu novo posvetovanje.

21. Tako je ob samih obljubah potekel 18 mesečni rok, v katerem so imele velesile pravico, da po veleposlanikih nadzorujejo izvajanje državne pogodbe. Zvezna vlada očitno ni marala v tem roku glede člena 7 nič določenega storiti in hkrati je z obljubami hotela preprečiti, da bi se manjšine pred potekom roka na veleposlanike pritožile.

Vendar ji to ni uspelo. Zastopniki Slovencev in Hrvatov so veleposlanike obvestili, da Avstrija člena 7 še ni pričela izpolnjevati. Avstrijci so jim zaradi tega seveda očitali veleizdajo in iredentizem, čeprav so se poslužili le pravice, katero jim je dala državna pogodba, ki je bila od začetka že del ustave. Če se manjšini ne bi pritožili, bi pa Avstrijci mogli kdaj pozneje to navajati za dokaz, da sta bili manjšini že tedaj popolnoma zadovoljni s položajem, kakor so trdili pri pogajanjih za državno pogodbo glede koroških Slovencev, da se niso po prvi svetovni vojski nikoli pritožili na Zvezo narodov.

Amerikanci in Rusi so res posredovali pri zvezni vladi. Rusom je Figl obljubil, da bodo šolske razmere urejene do jeseni leta 1957, medtem ko je na oktobrskem posvetovanju obljubil, da bodo urejene do konca leta 1956. Edino pravilno bi seveda bilo, da bi zavezniki rok za pritožbe podaljšali za določen čas, nato pa Avstrijo prisilili, da bi člen 7 izpolnila.

Tudi jugoslovanski poslanik na Dunaju je ponovno posredoval pri zvezni vladi. Zanimivo je pri teh posredovanjih to, da se Avstrija ni prav nič izgovarjala, da ne ve, koliko je Slovencev in kod živijo, in da jih mora najprej ugotoviti. Tudi ni izdala svojega načrta, da hoče najprej odpraviti obvezno dvojezično šolo, temveč je tudi veleposlanika z obljubami, da bo šolsko vprašanje kmalu rešeno, prevarala.

Leto 1957

22. Ne da bi čakal novih zakonov, je dr. Drimmel dne 9. 5. 1957, dve leti po podpisu državne pogodbe, dekretiral slovensko gimnazijo in s tem priznal, da za izpolnitev člena 7 niso potrebni novi zakoni. Sprva se je sicer izgovarjal, da je tak zakon potreben, a slovenske organizacije so g. prosvetnega ministra opozorile na razsodbo najvišjega državnega sodišča, da je besedilo državne pogodbe samo po sebi že zakon. Vendar je po tem opozorilu preteklo še eno leto do dekretiranja gimnazije.

Slovenska gimnazija je doslej največji sad prizadevanja koroških Slovencev za uresničitev člena 7 in najlepša poteza zvezne vlade do manjšine. V 10. letu obstoja ima 400 učencev.

23. Odbor ministrov ni sklical novega posvetovanja, pač pa sta Drimmel in Tschadek dobila nalogo, da pripravita za-

konske osnutke, ki jih je ministrski svet septembra 1957 potrdil.

Ti osnutki so dokončno pokazali, da Avstrija hoče Slovencem, predno jim kaj malega da, odvzeti to, kar so si po vojski priborili in v času zasedbe ohranili: obvezno dvojezično šolo. Drimmlov osnutek je namreč predvideval poseben postopek za ugotovitev članov manjšine in tri vrste ljudskih šol za dvojezično ozemlje: nemške, nemško-slovenske in slovenske. Starši naj bi odločali o tem, v katero šolo bo otrok zahajal.

Iz že znanih razlogov so slovenski zastopniki pri dunajski vladi in na tiskovnih konferencah ugotavljanje manjšine in zlorabo pravice staršev odločno odklonili in res dosegli, da osnutek ni prišel pred parlament.

Pač pa je dunajska vlada vso zadevo izročila posebnemu parlamentarnemu odboru in za 13. 12. 1957 poklicala slovenske zastopnike na posvetovanje. Ko sta dr. Tischler in dr. Zwitter ponovno navedla razloge proti osnutku, sta bila povabljena, da v januarju 1958 istemu odboru stavita nasprotne predloge.

Leto 1958

24. Slovenci so to storili, vendar še dolgo ni prišlo do odločitve. Slovenci so stali na stališču, da mora na dvojezičnem ozemlju obvezna dvojezična šola ostati. Ugotavljanje manjšine so zavrnili tudi z razlogom, da Avstrija s to namero sama dokazuje, da glasovanje leta 1920 ni bilo dokončno, in potrjuje svoje ponemčevalno delo.

Nemci so vztrajali pri svoji nameri, da obvezno dvojezično šolo zatró. Ker si tega ni upala storiti zvezna vlada, je to storil deželni glavar Wedenig, ki je prej in pozneje sam poudarjal, da je za manjšinske zadeve pristojna le zvezna vlada.

Wedenig je to protiustavno dejanje zagrešil na pritisk nemških strank s tem, da je dal staršem na voljo, da otroke od dvojezičnega pouka odglasijo. Vendar se Nemci tudi s tem še niso zadovoljili.

Leto 1959

25. Za 18. 3. 1959 je zvezna vlada povabila zastopnike Slovencev, da jim predlože nov Drimmlov osnutek za manjšinski šolski zakon in za zakon o slovenskem uradnem jeziku na sodiščih. Povedali so jim, da bosta prihodnji dan osnutka postala zakona.

Slovenci so oba osnutka zavrnili in do danes tega stališča še niso spremenili. Kljub temu je dne 19. 3. 1959 avstrijski parlament izglasoval krivična zakona in s tem dokazal, da ne ve, kje je prava demokracija. Svojo številčno moč je izrabil, da je na tisoče slovenskih otrok oropal osnovnega pouka v materinščini z določbo, da more imeti osnovni pouk v slovenščini le otrok, ki ga starši za ta pouk izrecno priglasijo, s čimer je parlament storil Slovencem še večjo krivico kakor pol leta prej deželni glavar Wedenig. Posledica zakona je bila, da je 2/3 slovenskih otrok odtlej brez osnovnega pouka v materinščini. Zakon predvideva tudi ugotavljanje manjšine.

Drugi zakon je določil slovenščino kot pomožni jezik le za 3 obmejne sodne okraje, kar je docela v nasprotju z državno pogodbo, ki določa slovenščino za enakopravni uradni jezik za vse ozemlje, koder prebivajo Slovenci. Tako se je štiri leta po podpisu državne pogodbe položaj koroških Slovencev poslabšal, namesto da bi se poboljšal. Ponemčevanje slovenskih otrok se je spet neusmiljeno nadaljevalo.

Doba 1960—1965

26. Že v spomenici, izročeni zvezni vladi dne 11. 10. 1955 so predstavniki koroških Slovencev izrazili upanje, da bo vlada reševala manjšinsko vprašanje in izdajala zakone za izvedbo člena 7 v duhu širokosrčnosti in strpnosti v sporazumu z organizacijami koroških Slovencev. Vendar je zvezna vlada rešitev vprašanja še nadalje zavlačevala, samovoljno odpravila dvojezično šolo in proti volji manjšine izdala dva zakona, ki manjšine nista mogla zadovoljiti, temveč sta jo le globoko ponižala. Kakor po vsakem hudodelstvu, se je tudi po tem pričela oglašati vest, avstrijski državniki so pričeli spoznavati svojo hudobijo in zmoto. Pričeli so spoznavati, da manjšinsko vprašanje ne bo urejeno, dokler ne bo manjšina priznala, da je z ureditvijo zadovoljna. To je pa mogoče doseči le v sodelovanju z manjšino. Vsaj nekaj dobre volje je zvezna vlada morala po-

kazati tudi zato, da bi se mogla uspešneje potegovati za Južne Tirolce.

Že 8. 11. 1959 je zunanji minister dr. Kreisky predstavnikoma koroških Slovencev v Celovcu povedal, da namerava Avstrija rešiti vsa vprašanja, ki zadevajo Slovence, v sodelovanju z njimi kot zgled za reševanje južnotirolskega vprašanja. Dejal je, da bodo sestanki enkrat v četrtletju, kasneje dvakrat na leto, nato pa vsako leto enkrat. Pri pogovorih bodo navzoči zastopniki strank, ki sestavljajo deželno vlado, uradniki, pravniki in zastopniki manjšine (Op. 56—61).

Glede te pobude dr. Kreiskega je 6 let pozneje zapisal dr. Inzko: „Poudarjamo, da je bil v zvezi z vprašanjem realizacije člena 7 avstrijske državne pogodbe dr. Kreisky prvi, ki se je lotil rešitve tega vprašanja ob sodelovanju z manjšino" (Op 112).

To dejstvo omenja dr. Inzko v zvezi s trditvijo, ki jo je Karl Ritschel zapisal v Salzburger Nachrichten z dne 4. in 5. maja 1966, da se je dr. Kreisky pošteno trudil v interesu Južnega Tirola za pogajanja s predstavniki Italije. Kreisky je zastopal pri tem mnenje, „da mora priti pri pogajanjih do rešitve, s katero bodo mogli soglašati tudi Južni Tirolci. Lahko bi bilo doseči sporazum brez Južnega Tirola, a to ne bi bilo pošteno. Kajti Južni Tirolci bodo morali živeti na podlagi doseženega sporazuma."

Očitno je torej dr. Kreisky uvidel logično zvezo med načinom reševanja vprašanja Južnih Tirolcev in koroških Slovencev. Ako je hotel pritegniti v pogajanja z Italijo južnotirolsko manjšino, tudi člena 7 ni mogel reševati brez slovenske manjšine.

27. Obljubo dr. Kreiskega je avstrijska vlada v naslednjih petih letih deloma tudi izpolnila, tako da je mogel dr. Inzko pozneje zapisati: „Medtem ko je prišlo med leti 1955 do 1960 le redkokdaj do kakega srečanja predstavnikov s koroškimi Slovenci ter so imeli predstavniki Slovencev po navadi le možnost oddajanja svojih vlog kakemu višjemu uradniku tega ali drugega ministrstva oziroma zveznega kanclerja, se je od tega leta 1960 dalje spremenilo" (Op. 30).

Tako so koroški Slovenci zmagali s svojim stališčem, da mora zvezna vlada reševati člen 7 sporazumno z njimi.

Leto 1960

28. Prvi predsednik NSKS, dr. Joško Tischler, je bil imenovan za prvega ravnatelja slovenske gimnazije. Ker se je hotel v celoti posvetiti svoji vzvišeni nalogi, je dne 4. 1. 1960 odstopil od predsedstva NSKS. Na njegovo mesto je bil izvoljen dr. Valentin Inzko, ki ima, kot smo že videli, pri odnosu med večinskim in manjšinskim narodom „za osnovo načelo, da ima vsak narod pravico do neoviranega razvoja in življenja" (Op. 105).

29. Dne 24. 2. 1960 je zbor zaupnikov NS na zborovanju v Celovcu načelno izpovedal, da se bo še nadalje trudil za popolno izvedbo člena 7 in izrazil željo, da bi zvezna in deželna vlada reševali vsa vprašanja v soglasju z zastopniki manjšine, ker brez njih ne more priti do rešitve tega vprašanja. Poudarili so, da je njihova dolžnost, da se zavzamejo za pravice, ki jim jih državna pogodba zagotavlja.

Ker so morali ti zaupniki kot Slovenci in kristjani ugotoviti, da nobena politična stranka v deželi ni z dejanji kazala razumevanja za pravice, ki jih Slovencem člen 7 zagotavlja, ter za slovenske kulturne in gospodarske potrebe, so sklenili, da pri deželnozborskih volitvah dne 6. 3. 1960 ne podpro nobene stranke.

Izkazalo se je, da lepo število volilcev sprejema navodila NSKS. Na dvojezičnem ozemlju je bila najslabša volilna udeležba v deželi in oddanih toliko neveljavnih glasov kot še nikoli po vojski. Salzburger Nachrichten so ugotovile, „da je na dvojezičnem ozemlju padla volilna udeležba ponekod na 60%" (Op. 63).

30. Dva dni po volitvah so slovenski zastopniki izročili zvezni vladi na Dunaju obširno spomenico z več kot 40 strani. Sprejeli so jih od Ljudske stranke kancler Raab in dr. Drimmel, od socialistov podkancler Pitterman in dr. Tschadek. V spomenici so podali svoje zahteve in predloge glede uresničenja člena 7. V njej so najprej zavrnili trditev vladnih krogov, da se položaj koroških Slovencev ne da primerjati s položajem Južnih Tirolcev, češ da Slovenci ne živijo na strnjenem ozemlju kakor Tirolci. Zavrnili so reševanje manjšinskega vprašanja po subjektivnih kriterijih (ugotavljanje manjšine) in zah-

tevali, da se uveljavi teritorialno načelo in se manjšina zaščiti na vsem dvojezičnem ozemlju, ki je dobro znano.

V drugem delu spomenice so predlogi obsegali:

a) Ureditev šolskega vprašanja, ki z zakonom od 19. 3. 1959 ni zadovoljivo rešeno.

b) Pospeševanje kulture (državne podpore kulturnim, vzgojnim in športnim organizacijam).

c) Zahteve po jezikovni enakopravnosti (napisi, uradovanje), ki tudi na sodiščih z zakonom od 19. 3. 1959 ni uresničena.

d) Pospeševanje gospodarskih in socialnih potreb.

e) Popravo škode zaradi raznarodovalne politike in škode, ki so jo Slovenci utrpeli med drugo svetovno vojsko.

f) Ukrepe za odpravo narodnostnega sovraštva, prepoved nemškonacionalnih organizacij in delitve Slovencev na razne jezikovne skupine.

Končno so Slovenci poudarili, da je člen 7 mogoče uresničiti le v sodelovanju z manjšino. Zato so pozdravili načrt dr. Kreiskega o ustanovitvi stalne komisije zastopnikov oblasti in manjšine kot vzor za reševanje manjšinskih zadev. Zagotovili so tudi svojo pripravljenost, pri reševanju manjšinskih vprašanj lojalno in pozitivno sodelovati.

Predstavniki vlade so Slovencem obljubili, da bodo spomenico študirali, a hkrati odklonili vsako spremembo že sprejetih manjšinskih zakonov.

31. Za tem so Slovenci sklicali tiskovno konferenco, pri kateri je bilo navzočih nad 30 avstrijskih in tujih časnikarjev. Trajala je dve uri. Časnikarji so se zelo zanimali za koroške razmere zaradi južnotirolskega vprašanja. Slovenski zastopniki so izkoristili priložnost in najprej zavrnili splošno trditev, da se položaj koroških Slovencev in Južnih Tirolcev ne da primerjati (Op. 61 in 63).

Trditve dr. Gschnitzerja in dr. Mayrhoferja glede nestrnjene naseljenosti slovenskega ozemlja na Koroškem si namreč niso osvojili le avstrijski vladni krogi, temveč so celo sami Južni Tirolci skušali svoje pravice zagovarjati s trditvijo, da koroški Slovenci živijo raztreseni med Nemci in ne na strnjenem ozemlju kakor oni. Tako je npr. glasilo Južnih Tirolcev „Dolomiten", ki izhaja v Bolzanu (Bozen), dne 2. 4. 1958 pod naslovom: „Nerazumljivo stališče, ki ga zavzema „Civiltà Cattolica" k položaju na Južnem Tirolskem, takole pisalo:

„Sedaj se tudi „Civiltà Cattolica" ukvarja z manjšinami v Avstriji. Pri tem jemlje nasvete pri „Populu", dnevniku krščansko-demokratske stranke. Namen je jasen. Avstrijcem hočejo reči, naj najprej pometejo pred svojimi vrati, potlej se šele brigajo za manjšine v Italiji. Primerjava, ki jo „Civiltà Cattolica" postavlja med slovensko in hrvatsko manjšino v Avstriji ter prebivalstvom na Južnem Tirolskem, ne drži tako, kot bi ji to bilo všeč. Brez ozira na to, da so te manjšine ostale v Avstriji na temelju plebiscita, obstaja še nekaj drugih točk, kjer primerjava bistveno šepa. Južni Tirolci so naseljeni na strnjenem ozemlju. Tako približno 12.000 Slovencev kakor tudi okrog 40.000 Hrvatov pa živi v raztresenih naselbinah, ako jih smemo tako imenovati, kajti njihove vasi in trgi so kakor otoki, obkroženi po čisto nemškem ozemlju. Namesto z Južno Tirolsko bi jih bilo prej treba primerjati z jezikovnimi otoki na Trentinskem (dolina Mocheni in Luseni) v provinci Beluno (Bladen), v provinci Udine (Trbiž, Zahre, Tischlwang), v dolini Aoste (Gressoney). Ugotavljamo, da uživajo manjšine v Avstriji zaščito. Kakšno narodnostno zaščito pa uživajo omenjeni jezikovni otoki v Italiji? Nobene!"

Vse te neresnične trditve smo že zavrnili v prejšnjem delu (VII, 78), saj je list Dolomiten skoraj dobesedno prepisal, kar je dr. Gschnitzer napisal tri leta prej v Volksbote (Op. 36), le da je dr. Gschnitzer priznal še 24.000 Vindišarjev, Dolomiten pa le še 12.000 Slovencev, kajti ime Vindišarji so le bolj za notranjo rabo. Res je žalostno, da niti manjšina ni pravična in objektivna do manjšine in ji ne privošči istih pravic, za katere se sama poteguje.

Primer pa očitno kaže, kako potrebno je bilo na časnikarski konferenci zavrniti nemške trditve, da Slovenci ne živijo na strnjenem ozemlju. Nadalje so se časnikarji mogli prepričati, da so odprta skoraj še vsa vprašanja glede člena 7 državne pogodbe.

O konferenci so pisali mnogi inozemski in tudi nekateri domači časniki. Tako

je bila javnost o koroških razmerah dobro poučena.

32. Dne 8. 4. so slovenski zastopniki obiskali deželnega glavarja Wedeniga in mu izročili izvode vseh spomenic, izročenih zvezni vladi.

Dne 11. 5. je Wedenig na slavnostni seji novoizvoljenega deželnega zbora v načelni izjavi spet poudaril, da je za manjšinske zadeve pristojna zvezna vlada *(le za opravo dvojezične šole je bil pristojen on)* in obljubil, da se bo deželna vlada trudila za nadaljnjo uresničitev člena 7. Pomembna je izjava, ki jo je ob tej priložnosti dal deželni poslanec in svetnik dr. Karl Schleinzer, ki je pozneje postal minister zvezne vlade: „Pri postavljanju ciljev deželne politike bo treba v ustrezni meri upoštevati, da je Koroška tudi domovina slovenskega dela prebivalstva."

Prvi trije sestanki

33. Kmalu za tem je prišlo do prvega pogovora med predstavniki manjšine in oblasti v obliki, ki jo je napovedal dr. Kreisky. Prvo srečanje je bilo dne 13. 5. 1960 na Dunaju v zunanjem ministrstvu, drugo prav tam dne 16. 11. 1960, tretje dne 25. 5. 1961 v Celovcu, četrto dne 7. 2. 1962 in peto dne 6. 12. 1963 spet na Dunaju, šesto in zadnje v tem obdobju dne 11. 3. 1965 spet v palači deželne vlade v Celovcu.

Srečanja so bila torej precej bolj poredko, kakor je dr. Bruno Kreisky napovedal. Vendar so koroški Slovenci na teh sestankih preprečili nekaj slabih namer avstrijskih strank in oblastnikov, pa tudi nekaj malega dosegli, zlasti pa je vsak pogovor pokazal, da vprašanje še ni rešeno, in omogočal izmenjavo stališč prizadetih strank.

Sestanki so se vršili pod predsedstvom zunanjega ministra, socialista dr. Kreiskega. Navzoči so bili visoki uradniki zunanjega ministrstva. Manjšino sta zastopala dr. Valentin Inzko in dr. Franc Zwitter. Koroške socialiste je zastopal glavar Ferdinand Wedenig, Svobodnjaško stranko (novonaciste) deželni svetnik Hans Rader, Ljudsko stranko je zastopal sprva dr. Karl Schleinzer, za njim pa glavarjev svetnik inž. Thomas Truppe. Nekaterih pogovorov se je udeležil tudi avstrijski poslanik v Beogradu Wodak i. dr. (Op. 12).

Glede pomembnosti teh pogovorov je po 4. srečanju v Celovcu dr. Inzko med drugim dejal: „Pri naših skupnih razgovorih pa se moramo zavedati, da gleda svetovna javnost na nas in da izide naših razgovorov ocenjuje in analizira" (Op. 107).

34. Na prvem sestanku je šlo zgolj za medsebojno spoznavanje stališč glede člena 7 državne pogodbe. Kmalu za tem se je pokazalo, da je šlo vladi v prvi vrsti za kritje pri pogajanjih z Italijo za samoupravo Južne Tirolske. Kadar je bilo potrebno pokazati, da je Avstrija širokogrudna do svojih manjšin, je prišlo do pogovorov in obljub ter zakonskih osnutkov, nato pa je zanimanje za koroške Slovence spet pojenjalo.

Ker je bila za jesensko zasedanje Združenih narodov predvidena razprava o Južni Tirolski, sta prejeli obe politični organizaciji koroških Slovencev od vlade zakonski osnutek o slovenskem uradnem jeziku pri upravnih oblasteh, ker glede te določbe člena 7 Avstrija še ni prav nič storila.

Čeprav je moralo biti Nemcem jasno, da manjšina osnutka ne bo odobrila, ji je vendarle služil za propagando. Socialistični koroški dnevnik Die Neue Zeit je n. pr. pisal, da bo novi zakon ob razpravi v New Yorku o južnotirolskem vprašanju dokazal, kako je Avstrija pripravljena svojim manjšinam nuditi primerno samoupravo.

Obe politični organizaciji sta v skupni spomenici osnutek odklonili, ker je predvideval uvedbo slovenščine na podlagi ugotavljanja manjšine. Namera zvezne vlade, da se število manjšine najprej ugotovi in se ji šele potlej kaj da, je sploh bila pri vseh pogovorih z manjšino osrednje vprašanje. Za ugotavljanje so bile vse stranke, najbolj pa zastopnik novonacistov Rader, ki je pri vsakem sestanku terjal ugotavljanje manjšine. Nacisti so očitno komaj čakali, da bi spet mogli planiti po Slovencih.

Slovenci so odklonili osnutek tudi zato, ker je predvideval slovenščino kot pomožni uradni jezik za uradovanje s strankami in ne kot nemščini enakopravni jezik, kakor določa točka 3 člena 7.

Dne 11. 10. 1960 so Slovenci svoje stališče sporočili vlali, ki je osnutek ni več

zanimal, ker je bila razprava v palači Združenih narodov že končana (Op. 63).

35. Na drugem sestanku (dne 16. 11. 1960) so Slovenci poudarili, da je člen 7 organična celota in ga je treba v celoti izvesti. Dosedanja delna zakona o šolstvu in jeziku pri sodiščih ne služijo koristim in zaščiti manjšine, temveč ustvarjata nove težave in neprijateljsko ozračje med obema narodoma. Doseči je treba najprej potrebno zaupanje.

Leto 1961

36. Dne 5. 3. 1961 so odborniki NSKS iz 44 občin na velikem zborovanju v Celovcu sklenili, da ponovno zahtevajo izvedbo člena 7. Deželnemu glavarju so sporočili svoj sklep, da izidov ljudskega štetja (21. 3.) ne bodo nikoli priznali za podlago ugotavljanja manjšine.

Od 23. do 25. 5. so bila v Celovcu pogajanja med zunanjima ministroma Avstrije in Italije. Zadnji dan se je po sklepu pogajanj dr. Kreisky tretjič sestal s predstavniki koroških Slovencev. Tudi to tretje srečanje (včasih štejejo za prvo srečanje sprejem pri dr. Kreiskem dne 8. 3. 1960 in bi bilo to srečanje četrto) je ostalo brez uspeha. Dr. Inzko je po tem sestanku ugotovil: „Po štirih — neuspešnih — sestankih moramo ponovno ugotoviti, da naše vprašanje ni rešeno in bo ostalo odprto tako dolgo, dokler ne bo imela tudi manjšina občutka vsestranske zaščite in enakopravnosti. Od tega cilja pa nas loči še nešteto ovir, predvsem pomanjkanje razumevanja političnih predstavnikov večinskega naroda za težnje manjšine" (Op. 62).

Čeravno je dr. Kreisky na tem sestanku obljubil, da bo prihodnji sestanek že tri mesce pozneje, se je vršil osem mescev kasneje. Tako so Slovenci dobili vtis, da hoče vlada rešitev vprašanja zavlačevati.

Leto 1962

37. Glede 4. srečanja dne 7. 2. 1962 pa so koroški Slovenci že mogli ugotoviti razveseljiv korak naprej k enakopravnosti manjšine. Na podlagi njihovih spomenic, vlog in ustnih posredovanj so v marsičem dosegli vidne uspehe: odškodnino izseljencem in osebam, ki so bile med vojsko zaprte, in delno razumevanje za kulturne potrebe.

Dr. Inzko je na tem sestanku med drugim izrazil upanje, da vlada ne bo rešila člena 7 le formalno, ampak v duhu resnične strpnosti, kar bi pri Slovencih krepilo zavest, da vlada želi položaj manjšine utrditi in ji zagotoviti narodni obstoj. Oblasti bi morale upoštevati, da je uresničenje člena 7 pomemben faktor pri utrjevanju državne miselnosti na Južnem Koroškem.

Hans Rader je seveda spet vprašal, ali bo prišlo do ugotavljanja manjšine ali ne Dr. Kreisky je obljubil, da se bo poseben ministrski odbor ukvarjal z vprašanjem uradnega jezika na dvojezičnih napisov.

Z velikim razumevanjem za pravično rešitev manjšinskega vprašanja se je odlikoval inž. Truppe. To srečanje je bilo od dotedanjih najuspešnejše (Op. 107).

38. Za državnozborske volitve dne 18. 11. 1962 je NSKS iz svetovnonazornih in gospodarskih razlogov povabil slovenske volilce, naj glasujejo za kandidate Ljudske stranke. Nemški avstrijski listi so priznali, da je Ljudska stranka v dvojezičnem ozemlju napredovala, socialistična pa nazadovala (Op. 64).

Leto 1963

39. Dne 28. 4. 1963 je NS spet podprl kandidata Ljudske stranke inž. Raaba za državnega predsednika. Ob tej priložnosti se je Julius Raab, ki je državno pogodbo leta 1955 podpisal, zavzel za izpolnitev člena 7 (Op. 68).

Tudi pri teh volitvah je Ljudska stranka na Koroškem napredovala, medtem ko je po drugih deželah nazadovala.

Izid obojih volitev je pokazal, da bi Ljudska stranka mogla dobiti enega deželnega poslanca več in s tem eno mesto več v deželni vladi, če bi jih NSKS podprl. Ker imajo socialisti v deželni vladi 4 člane, Ljudska stranka pa tri, bi to pomenilo, da bi bili obe stranki enako močno zastopani v deželni vladi.

40. Med četrtim in petim sestankom (6. 12. 1963) sta minili skoraj dve leti. To pot je Rader že zahteval zakon o ugotavljanju manjšine.

Dr. Inzko je poudaril, da Slovenci šolskega zakona niso priznali, a želijo, da država v okviru tega zakona dokaže pri-

pravljenost za iskreno rešitev šolskega vprašanja. Predlagal je tudi, naj bi se na učiteljišču učile slovenščine vse učenke, ki nameravajo voditi otroške vrtce na dvojezičnem ozemlju.

Ker je dr. Kreisky povedal, da so v proračunu določena sredstva za pospeševanje ustanov slovenske manjšine, se je dr. Inzko zavzel za redno letno finančno podporo, češ da gre tudi pri Slovencih v prvi vrsti za socialno vprašanje, podobno kot je to nedavno dr. Kreisky poudaril glede Južnih Tirolcev. Priznal je tudi, da se ozračje v deželi zboljšuje in se zavzel za tesnejše stike s Slovenijo.

Dr. Zwitter se je zavzel za slovenski kulturni referat in predlagal ustanovitev komisije za vprašanje manjšinske zaščite.

Po sestanku so Slovenci priznali, da so bile nekatere njihove želje ugodno rešene, čeprav je ostala vrsta vprašanj še odprta (Op. 113).

41. Za božič je dr. Heinrich Drimmel imenoval dr. Valentina Inzka za nadzornika slovenske gimnazije.

Leto 1964

Dva meseca pozneje je novi predsednik Ljudske stranke, dr. Jožef Klaus, bivši finančni minister in praktičen katoličan, postal zvezni kancler. V novi vladi je prosvetnega ministra dr. Drimmla zamenjal dr. Piffl — Perčevič, ki je dne 11. 7. imenoval nadučitelja Rudija Vouka za nadzornika za slovenski pouk na dvojezičnih in glavnih šolah.

42. Pri občinskih volitvah dne 1. 3. 1964 je NSKS nastopil s samostojnimi listami v 21 občinah in dobil 3361 glasov ter 37 odbornikov. Mirko Kumer, bivši župan občine Blato, ki je bila združena s Pliberkom, je postal podžupan v Pliberku.

Slovenci so to leto prejeli tretji obrok državne podpore, skupaj 2,800.000 šil.

43. dne 10. 10., na dan 44-letnice plebiscita, so odprli novo železniško zvezo med Podjuno in Labotsko dolino v navzočnosti najvišjih državnih oblastnikov. Ob tej priložnosti je prišel do izraza tudi slovenski jezik (pozdrav podžupana Kumra in deklamacije).

Leto 1965

44. Dne 11. 3. je bilo zadnje srečanje v tem obdobju. Kmalu za tem so pričeli nekateri politiki, ki so bili navzoči pri vseh teh sestankih, izpadati iz političnega življenja. Glavarja Wedeniga je zamenjal Hans Sima, Rader se je smrtno ponesrečil, dr. Kreisky je leto pozneje izpadel iz zvezne vlade. NSKS se mu je za njegovo delo za manjšino pismeno zahvalil (Op. 114).

45. Slovenci so se v tem obdobju in na teh sestankih dosledno upirali ugotavljanju manjšine, ki ga predvideva manjšinski šolski zakon. Ker je bil namen vseh treh strank, da se tudi za nadaljnje zakonske odredbe glede izvedbe člena 7 vzame za izhodišče predhodno ugotavljanje manjšine, v tem obdobju ni bil izdan noben nov zakon glede izvedbe člena 7. Tako je minilo 10 let po podpisu državne pogodbe, ne da bi bila ena sama točka člena 7 v celoti izvedena. Zlasti ni bilo še nobene sledi o dvojezičnih napisih in dvojezičnem uradovanju ali o prepovedi organizacij, ki rovarijo proti Slovencem. Od enakopravnosti z Nemci, ki jo člen 7 neprenehoma poudarja, so torej bili Slovenci še zelo oddaljeni.

46. Čeravno je bilo v 6 srečanjih med predstavniki večine in manjšine pod predsedstvom dr. Bruna Kreiskega doseženih razmeroma malo uspehov, moremo ta srečanja pozitivno oceniti.

Že sam način reševanja manjšinskega vprašanja je nekaj edinstvenega. Zdi se, da nobena druga država ne rešuje manjšinskega vprašanja na tak način. S periodičnimi sestanki vlada priznava, da člen 7 še ni izpolnjen, in svojo dolžnost, da ga izpolni sporazumno z manjšino tako, da bo manjšina zadovoljna z izpolnitvijo. To bo seveda šele tedaj, ko bo manjšina dosegla popolno enakopravnost, ki ji jo člen 7 zagotavlja, in se ji ne bo več treba bati za obstoj ter ji bo zagotovljen popoln narodni, kulturni in gospodarski razvoj.

To pozitivno stran sestankov je tudi dr. Inzko ob koncu tega obdobja poudaril: „Ta v Evropi edinstven način reševanja manjšinskih vprašanj se je izkazal, to ob petletnici oficielnega srečanja vladnih predstavnikov z zastopniki koroških Slovencev z mirno vestjo lahko ugotovimo, tako za manjšino kot za Avstrijo kot zelo pozitiven“ (Op. 30).

Kot rečeno, gre za način, ne za uspehe. A tudi brez uspehov ta srečanja niso bila. Prvi uspeh so že srečanja sama na sebi, ki dokazujejo, da so Slovenci prodrli s svojim stališčem, katero so zavzeli že v spomenici, ki so jo kmalu po podpisu državne pogodbe dne 11. 10. 1955 izročili zvezni vladi, da namreč „vsaka izključitev soodločanja narodne manjšine izzove napetosti, ki se jim je treba v splošnem interesu države, v interesu mirnega sožitja vseh narodov brezpogojno izogniti, kar se bo doseglo z reševanjem določil člena 7 v sporazumu z organizacijami koroških Slovencev" (Op. 12).

Drugi uspeh je bil preprečenje ugotavljanja manjšine in s tem ohranitev fakultativne dvojezične šole za vse ozemlje, na katerem je obstajala obvezna dvojezična šola.

Nadaljnji uspehi so bili: ureditev odškodnine slovenskim izseljencem, podpora v višini 2,800.000 šil v namene manjšine, imenovanje nadzornika za slovensko gimnazijo in slovenski pouk v srednjih šolah, izdelava učnega načrta za slovenski pouk na dvojezičnih šolah ter imenovanje nadzornika za slovenski pouk na osnovnih šolah.

Tako so koroški Slovenci mogli uvideti, da vlada ne more iti mimo njih, temveč jim prej ali slej mora dati, kar jim zagotavlja člen 7. To spoznanje je imelo za posledico: dvig samozavesti, ustalitev priglasitev otrok k slovenskemu pouku na ljudskih in glavnih šolah na 1.700 letno ter nagel dvig števila študentov gimnazije.

47. Na kratko moremo povzeti stališče koroških Slovencev do člena 7 in njihovo delo za njegovo uresničenje takole:

a) Izpovedujejo lojalnost avstrijski državi in so do nje v resnici lojalni.

b) Čutijo se del slovenskega naroda. V teh dveh stališčih ne vidijo nikakega protislovja ali izključevanja. Kdor ni zvest svojemu narodu, tudi državi ne bo zvest.

c) Trudijo se za izboljšanje odnosov med večinskim narodom in manjšino ter za uspešen kulturni in gospodarski razvoj dežele.

d) Hočejo biti vez med večinskim narodom in matično državo. Zavzemajo se za politične, kulturne in gospodarske stike Avstrije z Jugoslavijo in še posebej Koroške s Slovenijo, pa tudi z deželo Furlanijo-Julijsko Benečijo.

e) Kot avstrijski državljani in člani slovenskega naroda se čutijo dolžne, da delajo za uresničitev člena 7, ker bo to v korist Avstriji in Slovencem.

f) Zavedajo se odgovornosti za svoje delo pred Bogom in zgodovino. Njihovo delo je služba narodu, kateri se ne morejo odpovedati. Za svoje cilje se borijo na časten način, ki vzbuja pozornost in priznanje. Svoje stališče zagovarjajo in pojasnjujejo ne le pred najvišjim državnim forumom, temveč tudi v svojem političnem glasilu, kakor tudi v nemških političnih in nepolitičnih listih, pa tudi pred časnikarji in drugimi javnimi forumi.

g) Zahtevajo, da se vsa vprašanja v zvezi z uresničitvijo člena 7 rešujejo sporazumno v sodelovanju z zastopniki manjšine. Prepričani so, da je na ta način in samo tako mogoče doseči za manjšino zadovoljivo rešitev.

h) Poudarjajo potrebo medsebojnega zaupanja, bratstva, sprave, spoštovanja in strpnosti.

i) Stojijo na stališču, da je člen 7 celota in ga je treba izvesti v celoti. Avstrija bo izpolnila svoje obveznosti, ki izvirajo iz državne pogodbe, le tedaj, ko bo izpolnila tudi člen 7 ne le po črki, temveč tudi po duhu. Le tako bodo ustvarjeni pogoji za mirno sožitje obeh narodov v deželi.

j) Pri delu za uresničitev člena 7 se sklicujejo na naravno pravo, nauk Cerkve in določbe mednarodnih ustanov za zaščito človeških pravic. Zavedajo se tudi, da svetovna javnost vedno bolj obsoja vsako diskriminacijo zaradi narodnosti in jezika in je naklonjena malim in šibkim narodnim skupinam.

k) Odklanjajo ugotavljanje manjšine kot pogoj za izvedbo člena 7. Ne priznavajo izidov ljudskih štetij iz leta 1951 in 1961 kot podlago za uresničenje člena 7.

l) Zahtevajo izvedbo člena 7 za vse dvojezično ozemlje, na katerem je obstajala obvezna dvojezična šola.

m) Zavračajo trditev, da so slovenske naselbine le še otoki v strnjenem nemškem ozemlju in poudarjajo, da živi manjšina naseljena na strnjenem ozemlju že nad 1300

let. Vendar pravice manjšine niso odvisne od števila članov ali strnjenosti ozemlja.

n) Zahtevajo slovenske napise in uvedbo slovenščine kot nemščini enakopravnega uradnega jezika za vse dvojezično ozemlje. Zato jih zakon o slovenskem jeziku na treh sodiščih ne zadovolji.

o) Zahtevajo osnovni pouk v materinščini za vsakega slovenskega otroka.

p) Odpravo obvezne dvojezične šole imajo za protiustavno in zato šolskega zakona iz leta 1959 ne morejo priznati. Pač pa so po sili razmer tudi v okviru tega zakona pripravljeni sodelovati za izboljšanje šolskih razmer.

r) Odklanjajo sklicevanje na tako imenovano „pravico staršev", ki je v danih razmerah le zloraba pravice staršev, da dajo otroku pouk v materinščini. Sklicevanje Nemcev na pravico staršev je le pretveza za ponemčenje dežele.

s) Sodijo, da je ponovna uvedba obvezne dvojezične šole najboljša rešitev šolskega vprašanja za dvojezično ozemlje. Najmanj, s čimer bi se zadovoljili, bi bila izvedba načela, da uživajo dvojezični pouk vsi otroci, ki jih starši ne odglasijo od slovenskega pouka.

t) Zahtevajo popravo zgodovinskih krivic.

u) Terjajo vsestransko uspešno zaščito in podporo, ker načelna enakopravnost ne zadostuje za ohranitev manjšine.

v) Zahtevajo, da tudi cerkvena oblast zagotovi vsem otrokom poučevanje verouka v materinščini.

z) Stojijo na stališču, da člen 7 tako dolgo ne bo izpolnjen, dokler manjšina sama ne bo sodila, da sta ji obstoj in vsestranski razvoj zagotovljena.

48. V teku prvih dveh desetletij so slovenski voditelji morali iti preko gore težav, nerazumevanja, izigravanja, groženj, ponižanj, krivičnih obdolžitev in zlorabljanja premoči od strani večine, tako da so včasih že skoraj zgubili zaupanje v večinski narod. Toda zdržali so v zaupanju na Boga in sami vase in dočakali prve sadove svojega dela za ta preizkušeni drobec velike slovanske družine.

Značilne za njihov strah in up v težkih dnevih tega obdobja so besede urednika NTK dne 7. 9. 1961: „Vztrajno in uspešno onemogočajo rešitev (manjšinskega vprašanja) sile, ki jim je vsak korak za Južno Tirolsko premalo, sleherna drobtinica koroškim Slovencem v prid pa veleizdajstvo nad državo... Če je vzel večinski narod koroškim Slovencem skoro vero v njegovo pripravljenost, da reši v zadovoljivi meri manjšinsko vprašanje, vere v moč slovenske besede in kulture v nas nihče ne bo zlomil, tudi tisti ne, ki si prizadevajo ustvariti med Slovenci malodušje s trditvijo, da je ponemčenje cele Koroške neizbežno in zato slovensko narodno udejstvovanje nesmiselno. Takim ljudem odgovarjamo: V borbi za narodne pravice se zavzemamo za dobro in pošteno stvar. Stremljenje po tako visokih idealih je vredno življenja. Zato nam je naša borba sveta. Kar pa je sveto, je božje: kjer Bog, tam zmaga!"

Napori slovenskih voditeljev so že rodili prve uspehe. Javno mnenje večinskega naroda jim postaja vedno bolj naklonjeno ali vsaj manj sovražno, medsebojno zaupanje je pričelo rasti, zastrupljeno ozračje v deželi se je pričelo čistiti, civilna oblast z njimi resno dialogira, stiki med Koroško in Slovenijo so vedno pogostejši.

Najlepše priznanje za svoje delo je NSKS prejel ob koncu tega obdobja od slovenskih volivcev. Ker voditelji deželne Ljudske stranke niso pokazali razumevanja za pravične zahteve slovenske manjšine, je NSKS sklenil, da pojde spomladi leta 1965 na deželnozborske volitve s samostojno listo. Kljub šibki in nagli propagandi je njihova „Koroška volilna skupnost" dobila 4.272 glasov, torej celo nekaj več kakor leta 1953, ko so prvič in zadnjič po vojski nastopili s samostojno listo.

Tako so prejeli prvaki NSKS popolno potrditev za pravilnost svojega dela in s tem vsaj skromno plačilo pa tudi precej močno politično oporo in zaupnico za prihodnost.

Samostojni nastop NSKS na deželnozborskih volitvah so pozdravili tudi Slovenci zunaj Koroške, češ da se mora manjšina truditi za lastno politično zastopstvo.

Doba po 9. maju 1965

49. Čeprav se je položaj koroških Slovencev pričel boljšati v prejšnjem obdobju, je večji preobrat v miselnosti in zadržanju

avstrijskih politikov do manjšine prišel do izraza šele po deželno-zborskih volitvah leta 1965.

Na Dunaju so vladni ljudje spoznali, da nima smisla izdajati zakone in odredbe glede člena 7, ne da bi voditelji manjšine nanje privolili. Jasno jim je tudi postalo, da bo člen 7 v celoti šele tedaj uresničen, ko bo manjšina izjavila, da so njene pravice v polni meri upoštevane. Da se bo to zgodilo, je potrebno nadaljnje sodelovanje med vlado in manjšino.

Prvaki Ljudske stranke so še posebej uvideli, da jim pri predsedniških volitvah istega leta in pri državnozborskih volitvah leta 1966 more 4.000 glasov zelo veliko pomagati. Da bi se mogli z njimi z gotovostjo in v polni meri okoristiti, pa je bilo seveda najprej treba pridobiti zaupanje NSKS.

Led je prebil sam poslevodeči državni predsednik in zvezni kancler dr. Josef Klaus. Dr. Klaus je zelo razgledan državnik in je pač moral že v začetku svoje vlade uvideti, da ne bo mogel neprenehoma odlašati uresničenja člena 7, ker bi to škodilo Avstriji in bi utegnilo postati za državo usodno. Avstrija pač ni dobila nevtralnosti zato, da bi jo izrabljala v škodo manjšinam in ni podpisala državne pogodbe zato, da bi ji je ne bilo treba izpolniti. Uvidel je, da imata manjšini v členu 7 zaslombo in silo, ki se ji državna oblast ne more trajno ustavljati. Nasproti Italiji bo Avstrija v zadevi Južne Tirolske brez moralne opore, dokler ne bo izpolnila mednarodno priznane državne pogodbe.

Pa tudi svetovno javno mnenje na splošno je postajalo vedno bolj naklonjeno malim in šibkim narodom in narodnim manjšinam.

Dr. Klaus kot zelo razgledan državnik ni mogel prezreti, da se zadnji čas mednarodne ustanove vedno bolj zanimajo in potegujejo za narodne manjšine. Za junij (8.—22.) leta 1965 je bil sklican v Ljubljani mednarodni seminar, ki naj bi razpravljal o človekovih pravicah v večnarodnostnih političnih skupnostih. Ako Avstrija ni hotela na njem slišati očitkov, je morala vsaj nekaj storiti za svoje manjšine.

Kot praktičen katoličan dr. Klaus ni mogel preslišati očetovskih klicev in opominov zadnjih papežev v korist narodnih manjšin. Tudi koncil ni ostal do tega vprašanja indiferenten.

Tako je moglo biti dr. Klausu več kot jasno, da si Avstrija toliko bolj slabša svoj mednarodni položaj, kolikor dlje zavlačuje uresničenje člena 7.

50. Priložnost, da si pridobi zaupanje slovenske manjšine, se je nudila dr. Klausu kmalu po deželno-zborskih volitvah. Za 9. maj 1965 je NSKS priredil v Celovcu veliko akademijo v spomin 10-letnice podpisa državne pogodbe. Na akademijo je bil povabljen tudi dr. Klaus, ki je malo prej uradno obiskal Beograd in ondi predsedniku zvezne vlade Stamboliću sam od sebe zatrjeval, da sta po njegovem mnenju narodni manjšini za Avstrijo dragocena obogatitev ter da bo Avstrija vsa odprta manjšinska vprašanja rešila z njima sporazumno.

Uradno poročilo, ki je bilo izdano po avstrijsko-jugoslovanskih pogovorih med 23. in 26. marcem, se je glasilo: „Avstrijska delegacija je zagotovila, da bo v sporazumu s slovensko in hrvaško manjšino še dalje varovala njene pravice in da bo stalno upoštevala kulturne in gospodarske koristi obeh manjšin." (Op. 94).

Dr. Klaus je povabilo na akademijo sprejel, v svojem govoru gornje obljube potrdil in še veliko pomembnega dodal. Z njim so prišli na slovesno praznovanje desetletnice podpisa državne pogodbe vsi trije predsedniki združenj Ljudske stranke: namestnik deželnega glavarja inž. Thomas Truppe, deželni svetnik Herbert Bacher in državni poslanec dr. Ludwig Weiss.

Vpričo njih in v nazočnosti tisoč Slovencev je dr. Klaus govoril tako, kakor koroškim Slovencem še ni govoril noben avstrijski politik, še manj pa kak predsednik ali kancler.

V njegovem govoru, ki so ga navzoči s ploskanjem ponovno pretrgali, ni bilo prav nič tiste hladnosti in nestrpnosti, ki je značilna za koroške Nemce, kadar imajo opravka s Slovenci. Nobenih grozenj, kakor si jih je dovolil svoj čas vojni minister Graf, nobenih ponižanj in očitkov, ki so jih Slovenci že od nekdaj vajeni. Dr. Josef Klaus, koroški Nemec in praktičen katoličan — to nam ne pomeni človeka, ki hodi samo v cerkev, temveč človeka, ki izpolnjuje tudi Kristusovo kraljevsko zapoved ljubezni do bližnjega! — je Slovence osvojil in navdušil že s prvimi besedami, ker jim je govoril kot starim prijateljem. Slovence je imenoval dobre Avstrijce in dobre prijatelje. Priznal je velik slovanski prispevek k avstrijski kul-

turi. Potrdil je, da so Slovenci Koroški vtisnili neizbrisna slovanska znamenja. Slovenci so ponosni na svoj jezik in ga želijo ohraniti. V tej težnji ne vidi nobene omejitve ali slabljenja avstrijskega bistva, temveč njegovo obogatitev. Še sedaj je hvaležen, da se je v gimnazji v Celovcu učil slovenščine kot prostega predmeta in zdaj se je začel učiti še hrvatskega jezika, ker ima za svojo dolžnost, da se kot državni funkcionar iz ljubezni do slovenske in hrvaške manjšine nauči njihovega jezika. Med Slovenci in Hrvati je bil vedno navdušeno sprejet in nikjer ne najde tako gorečega domoljubja kot pri teh manjšinah. Jasno mu je, da gre pri rešitvi manjšinskega vprašanja za ohranitev in obstoj narodne skupine. Na koncu nemškega govora je dr. Klaus prešel na misel Združene Evrope z besedami: Koroški smo Avstrijci, smo pa tudi evropski državljani!

V govoru je dr. Klaus manjšini zagotovil tudi stalno podporo v kulturne in gospodarske namene, kakor so voditelji koroških Slovencev že dolgo zahtevali.

K koncu je dodal še nekaj lepih stavkov v slovenščini, ki jo je imenoval drugi deželni jezik. Zahvalil se je za povabilo in prisrčen sprejem. Poudaril je, da mu je naložena v enaki meri skrb za blagor vseh državljanov, priznal je zvestobo Slovencev do avstrijske države in obljubil, da bo vse storil, kar je v njegovih močeh, da bodo Slovencem njihove pravice zagotovljene, zlasti, da hoče reševati vsa vprašanja, ki se tičejo manjšine, s sodelovanjem manjšine, ker je tako za Slovence, za Koroško in za Avstrijo najboljše. Končno je namignil, da je treba reševati koroški problem v evropskem duhu, ker se prav na Koroškem (Kanalska dolina) stikajo glavne tri evropske rase. Rekel je: „Koroška naj bo Evropa v malem!" (Op. 7).

Razume se, da je po takem govoru dr. Klaus bil deležen novih prisrčnih izrazov priznanja in hvaležnosti.

51. Okoliščina, da je dr. Klaus govoril tudi v slovenščini, ni ostala brez odmeva. Mesečnik „Klic Triglava", ki izhaja v Londonu, je primerjal nastop poslevodečega predsednika z ustoličenjem tujerodnega vladarja na knežjem kamnu v slovenskem jeziku in poudaril, da je dr. Klaus iskreno govoril. Tudi drugi slovenski in nemški listi so obširno pisali o dr. Klausovem govoru.

Dr. Veiter je sklenil svojo razpravo o koroških Slovencih z besedami, ki jih je dr. Klaus govoril v slovenščini.

Po drugi strani pa seveda, zlasti nacistom, ni šlo v račune, da se je najvišji politični funkcionar nemške Avstrije spozabil tako daleč, da je manjšino nagovoril celo v njenem preziranem jeziku. Celovške Kärntner Nachrichten so ga napadle pod stalnim zaglavjem: „Da geht einem der Hut hoch!" (Op. 115).

Mimo dejstva tudi socialisti niso mogli iti, zlasti še, ker so se bližale dvojne volitve. Zato je na proslavo, ki jo je Zveza slovenskih organizacij v spomin 20-letnice osvoboditve in 10-letnice podpisa državne pogodbe priredila dne 16. maja v Celovcu, podkancler dr. Bruno Pitterman poslal bivšega deželnega glavarja Wedeniga, da so Slovenci tudi ob tej priliki slišali slovensko besedo iz ust avstrijskega politika.

Tudi socialistu dr. Brunu Kreiskemu, tedaj še zunanjemu ministru, je bilo neprijetno, da on ne zna slovenščine, in je na volilnem shodu v Železni Kapli Klausovo znanje slovenščine in hrvaščine omalovaževal, češ da se on ne utegne učiti tujih jezikov. A v isti sapi je mož poveličeval dr. Pittermana, češ da on čisto dobro govori češke (Op. 116). Znanje kakega slovanskega jezika torej le ni čisto brez pomena. Gotovo ne za Avstrijce, če hočejo biti sredniki med slovanskim vzhodom in zahodom.

V tem smislu so dr. Kreiskega razumeli tudi volilci in so mu na volitvah leta 1966 dali več časa, da se bo mogel tudi on priučiti nekaj slovenskih in hrvatskih besed.

52. Okoliščina, da je dr. Klaus dne 9. 5. 1966 v Celovcu govoril koroškim Slovencem v slovenščini, je še posebej značilna zaradi okolnosti, da je 14 dni pozneje dvakratni svetovni telovadec prvak Miro Cerar moral v Beogradu pozdraviti maršala Tita v srbohrvaščini.

V Celovcu govori neznatni slovenski manjšini zakoniti avstrijski predsednik dr. Josef Klaus v slovenščini in pove, da čuti za svojo dolžnost, govoriti manjšini v materinščini.

V Beogradu, glavnem mestu slovenske narodne države, zahteva isti mesec diktator Jožef Broz, baje sin slovenske matere, da ga svetovno znani Slovenec nagovarja v srbohrvaščini.

Klaus in Broz, prvrženca dveh ideologij, predstavnika dveh svetov, zagovornika dveh različnih demokracij! Prvi prepričan in odločen katoličan ter dosleden zagovornik krščanske demokracije, drugi prepričan in odločen marksist ter dosleden zagovornik brezbožne lažne demokracije. Prvi gleda tudi v članih neznatne manjšine božje sinove in brate v Kristusu, ki jim mora zagotoviti narodni obstoj v prostosti, pravici in ljubezni, drugi vidi v članih šibkejšega naroda večnarodne države ljudi druge vrste, žive stroje, ki jih je treba do kraja izkoristiti, brez ozira na potrebe duha, ki ga ne prizna. Prvi skuša tudi v politiki uveljaviti nauk vse narode in posameznike obsegajoče Kristusove ljubezni, drugi tudi v politiki uveljavi nauk Marksa, ki je male, zlasti slovanske narode preziral, sovražil in jim ni privoščil mesta na svetu.

53. Nastop dr. Klausa je bil brez dvoma v veliki meri posledica modrega zadržanja voditeljev manjšine do državne oblasti. Dr. Klaus je mogel s prepričanjem reči, da v težnji manjšine po ohranitvi svojega jezika ne vidi slabljenja avstrijskega bistva, ker so Slovenci lojalni državljani in si bolj kot nemški Avstrijci želijo, da Avstrija ne bi nikoli več postala pokrajina velike Nemčije.

Upravičena je mogel reči pozneje dr. Inzko glede obiska dr. Klausa in glede obiska predsedniškega kandidata dr. Gorbacha, „da je treba gledati oba obiska visokih državnikov med Slovenci kot priznanje prizadevanj manjšine po tesnem sodelovanju z večinskim narodom, pripisovati pa ju moramo tudi jasni politični liniji NSKS“ (Op. 110).

Obisk dr. Klausa je dobil svoje dopolnilo nekaj tednov pozneje, ko je poslevodeči državni predsednik imenoval ravnatelja slovenske gimnazije in višjega študijskega svétnika, dr. Joška Tischlerja, za dvornega svétnika. Dr. Tischler, dolgoletni predsednik NSKS, je prvi koroški Slovenec, ki je dobil ta visoki naslov v priznanje za svoje patriotično delovanje.

54. Zborovanja zastopnikov treh ustanov, ki se ukvarjajo z vprašanjem narodnih manjš n in drugi dogodki so v teku naslednjih mesecev okrepile položaj koroških Slovencev.

V Ljubljani je bil v dneh od 8 do 22. junija 1965 mednarodni seminar o pravicah človeka v večnarodnostnih političnih skupnostih. Priredila ga je OZN. Sodelovale so delegacije 20 držav, od katerih omenimo Argentino in Čile, Češkoslovaško in Sovjetsko zvezo, Avstrijo in Italijo, Veliko Britanijo in ZDA.

Bil je to prvi seminar OZN, na katerem so obravnavali narodnostna vprašanja in vprašanja narodnostnih manjšin. Začel ga je ravnatelj oddelka za človekove pravice pri Združenih Narodih, John Humpfrey kot osebni zastopnik glavnega tajnika OZN U Tanta.

Razen manjšinskih vprašanj so obravnavali tudi vprašanje človekovih pravic, materinskega jezika in vprašanje izseljencev, ki zahtevajo drugačne obravnave kot manjšine.

V končnem poročilu so priobčili soglasne sklepe seminarja. V njem poudarjajo, da morajo vse vlade narodnostnim, rasnim in verskim skupinam zagotoviti pravice in podpirati vse tiste oblike dejavnosti posameznih narodnostnih skupin, ki so v skladu s političnimi, gospodarskimi in socialnimi pogoji v njihovi državi.

Tako so končno tudi Amerikanci mogli uvideti, da poleg rasnih vprašanj obstoji tudi vprašanje narodnostnih manjšin, ki jih ni mogoče enačiti s priseljenci. Verjetno se jim je tudi nekoliko odkrilo, koliko gorja so napravili po prvi svetovni vojski, ko so namesto etičnih mej delali gospodarske in strateške meje v prid svojih takratnih vojnih zaveznikov (Op. 117).

55. V Gradcu je bila od 14. do 17. oktobra seja osrednjega odbora Federalistične zveze evropskih manjšin, ki je prosil avstrijsko vlado, naj ne jemlje za podlago uresničenja člena 7 ugotavljanja manjšine, ker to ne vsebuje poroštva za pravično uresničenje določb manjšinske zaščite (Op. 74).

56. V Škocijanu v Podjuni se je od 23. do 24. oktobra zbralo okrog 35 delegatov in članov avstrijske Lige za človekove pravice. Seminar je vodil tajnik Lige dr. Erich Körner.

Liga je na predlog tajnika NSKS, dr. Reginalda Vosperníka, naslovila na avstrijsko vlado resolucijo, ki izpoveduje zadovoljstvo nad manjšinsko politiko, ki jo je nakazal dr. Klaus, zavrača ugotavljanje manjšine in se zavzema za reševanje odprtih vprašanj v sodelovanju z zastopniki narodnostnih skupin.

Govorilo se je tudi o posebnem referatu pri koroški in gradiščanski deželni vladi za manjšinska kulturna vprašanja; o potrebi, da bi obe veliki nemški stranki izdali jasna navodila, ki bi jih njihovi funkcionarji na manjšinskem ozemlju morali izpolnjevati; govorilo se je, da bi bilo pravičneje, ako bi se morali učiti jezika manjšine vsi otroci, ki bi jih starši ne odglasili od dvojezičnega pouka.

Dr. Körner je navzoče opozoril, da „smo v Avstriji še daleč od vzorne rešitve manjšinskega vprašanja, kakor je izvedeno v Švici in na Finskem." Čudnega ni nič, saj je vzorno obvezno dvojezično šolo sama avstrijska vlada protiustavno zatrla!

Dr. Joško Tischler je bil enoglasno izvoljen za predsednika manjšinskega sosveta, ki sta v njem dva delegata osrednjega odbora in 18 odbornikov iz avstrijskih narodnostnih skupin (Op. 14).

57. Ista Liga je na občnem zboru na Dunaju, dne 1. aprila 1966 sprejela glede manjšinskih narodnostnih skupin resolucijo, v kateri prosi zvezno zbornico in vlado za posebno zaščito manjšin in za izvedbo člena 7 državne pogodbe. Glede posameznih točk navaja konkretne predloge, o katerih je govor na drugih mestih (Op. 108).

58. Dr. Theodor Veiter, eden najboljših poznavalcev vprašanja narodnostnih skupin, ki je že leta 1965 obširno pisal o vprašanju koroških Slovencev (Op. 5), je dne 14. maja 1966 imel v Ljubljani v dvorani Slovenske Matice na povabilo Instituta za narodnostna vprašanja predavanje o vprašanju narodnostnih skupin in o načinu rešitve vprašanja. Predavanja in debate, ki so bila dne 15. maja dopoldne, so se udeležili tudi zastopniki koroških Slovencev.

Dr. Veiter se je v uvodu zavzel za enotno pojmovanje besed nacija, ljudstvo, narod, in podobnih besed. Za objektivne znake pripadnosti k nekemu narodu morajo veljati skupen izvor, zgodovina in jezik. Število pripadnikov narodnostne skupine ni odločilno za zaščitne ukrepe. Vrednost naroda ni odvisna od njegove kulturne prizadevnosti. Resna nevarnost za malo narodnostno skupino obstaja, ako nima zaslombe v matični državi. Navadni ukrepi za zaščito v tem primeru ne zadostujejo. Ohranitev živega kulturnega in jezikovnega stika z matičnim narodom je nujna. Če se pretrga, pride dostikrat do kulturno-narodne smrti. Pretiran nacionalizem je prinesel Evropi veliko gorja. Rešitev manjšinskega vprašanja ni več v spremembi mej, temveč v samoupravi. Za zgled rešitve vprašanja je navajal Finsko, kjer ima švedska manjšina že pri 7% prebivalstva vse možne pravice. Kot primer uspešnega samoupravljanja brez poprave ozemeljskih mej je navedel Lužiške Srbe v današnji Vzhodni Nemčiji (Op. 105).

Dr. Veiter je v debati že v začetku povedal, da zagovarja manjšine iz katoliškega prepričanja. Ugotovil pa je, da glede nujnosti zaščite manjšin brez ozira na število pripadnikov ni razlik med katoliškim in marksistično-leninističnim pojmovanjem.

Z dr. Veiterjevim stališčem se na splošno ujemamo. Pripomniti pa je treba, da položaj Lužiških Srbov le ni tako zelo zadovoljiv in se kljub samoupravljanju bojijo narodne smrti (Op. 118).

Marx malim narodom ni bil naklonjen. Katoliške vlade pa na žalost v manjšinski politiki često zatajijo krščanska načela. To se je pokazalo tri tedne po dr. Veiterjevem predavanju.

59. Za 4. junij je bilo napovedano vsakoletno zborovanje Federalistične Zveze evropskih manjšin v Gorici. Na njem naj bi govorili zlasti o slovenski manjšini v Avstriji in Italiji. Italijanska vlada se je tako bala, da bi njeno sramotno zatiranje beneških Slovencev prišlo v javnost, da je v zadnjem trenutku, ko je veliko delegatov že bilo v Gorici, zborovanje prepovedala in delegate zastražila. Tudi zastopniki koroških Slovencev so že prispeli v Gorico.

S tem evropskim škandalom Italija seveda ni preprečila, da svet ne bi zvedel o njenem vnebovpijočem zatiranju slovenske manjšine v videmski pokrajini, temveč je upravičenim pritožbam manjšine dala le še večji odmev in nesporno veljavo. Pokazala pa je tudi, da francoski in nemški manjšini ne daje pravic iz krščanskega prepričanja, temveč le zaradi njunih matičnih držav in svetovnega ugleda. Ker se za Beneške Slovence nihče ne potegne, so v srcu krščanske Evrope do kraja zapuščeni, ponižani in prezirani.

60. Koroški Slovenci o iskrenosti dr. Klausovih obljub niso dvomili, a kljub temu rok niso križem držali. Vedeli so, da

jih čaka še veliko težav na poti do dosege svojih pravic.

Na dan izvolitve za častnega predsednika Kluba slovenskih študentov na Dunaju, dne 11. 3. 1966., je dr. Tischler dejal: „Sodelovanje z obema vladnima strankama ne more škodovati, nič pa nam ni od obeh pričakovati, imeli bomi to, kar si bomo od obeh strank priborili" (Op. 119).

V ta namen so zastopniki NSKS sodelovali pri ustanovah, ki se potegujejo za pravice manjšin.

61. Ker je stik med manjšino in matičnim narodom za ohranitev obstoja manjšine nujno potreben in je od papeža Janeza naznačeno poslanstvo manjšine tudi to, da je most med svojo in matično državo, je NSKS sprejel vabilo slovenske vlade na uradni obisk v Slovenijo za 19. in 20. november 1965. Petčlansko delegacijo NS je vodil njegov predsednik dr. Valentin Inzko, delegacijo Zveze slovenskih organizacij pa dr. Zwitter. Delegaciji sta o obisku obvestili kanclerja, notranjega ministra, deželnega glavarja in avstrijskega konzula v Ljubljani. V pismu so poudarjali pomen obiska za dobro razmerje obeh držav in dežel.

Isto je ponovil v pozdravnem govoru predsednik slovenske vlade (izvršnega sveta) Janko Smolè. Ob tej priliki je dr. Inzko dejal, da so bili povabila veseli zlasti zato, ker dokazuje, da želi gledati slovenska vlada na manjšino kot celoto. Slovenska manjšina na Koroškem igra v odnosih med Avstrijo in Jugoslavijo ter Koroško in Slovenijo pomembno vlogo.

Po razgovorih med predstavniki manjšine in slovenske vlade je predsednik Smolé povabil goste na kosilo in večerjo, pri kateri je bil navzoč tudi avstrijski konzul v Ljubljani, ki so ga koroški Slovenci naslednji dan obiskali. Ob tej priložnosti je dejal dr. Inzko: „V dejstvu, da ocenjujejo uradni krogi v Avstriji obisk zastopnikov koroških Slovencev v Sloveniji pozitivno in kot naraven pojav v nizu pospeševanja dobrih sosedskih odnošajev med Avstrijo in Jugoslavijo, je treba videti izraz demokratičnega mišljenja in politične zrelosti" (Op. 70).

Gostje so obiskali v Ljubljani pomembne kulturne in znanstvene ustanove ter knjižnice, v Kopru pa so si mogli od blizu ogledati delovanje manjšinskega šolstva v slovenski Istri.

62. Dne 29. 12. 1965 so praznovali člani koroške Dijaške Zveze petletni obstoj svoje organizacije z dobro uspelim seminarjem in akademijo. Ob tej priložnosti je dr. Inzko ponovno izpovedal prizadevanje NS h krščanskim načelom: „Narodni svet je narodno-politična organizacija koroških Slovencev z osnovno nalogo javnega mnenja in življenja po krščanskih načelih... Slovenci imamo na Koroškem le toliko bodočnosti, kolikor bo v nas, po naših družinah in v narodu pravega krščanskega duha. Odraža se v zdravi morali z zakramentalnim življenjem tesno povezanih mater, očetov, fantov, deklet, otrok. Le iz tega duhovnega sveta more črpati javni delavec tisto, kar ga usposablja za uspešno delo v narodu: požrtvovalnost, vztrajnost, nesebičnost, ponižnost, odkritosrčnost, ljubezen do bližnjega, obzirnost, spoštovanje do stvarstva in priznanje vsega božjega in naravnega reda. V svoji notranjosti uravnovešenemu človeku so ideali nekaj svetega, zato zvestobe vrednega kot materina beseda in narodno izročilo.

Sodelavci NSKS se zavedajo krščanstva kot gonilne in oblikovalne sile za narod in posameznika. Zato stoji NS na braniku krščanskih načel, ki jih v javnem življenju dosledno zagovorja."

Dr. Inzko se je zavzel tudi za spravo med Nemci in Slovenci: „Mislim, da je skrajni čas, da pride po 45 letih, ki so minila od plebiscita, do končne in odkrite sprave med obema narodoma v deželi. Le to je v interesu Slovencev in nemško govorečih sodeželanov, le to v interesu Koroške in Avstrije."

Vedno optimistični predsednik NS je sklenil svoj govor: „Perspektive, ki se nam odpirajo ob akcijskih možnostih naše narodno-politične organizacije v službi slovenskega naroda, v misiji Avstrije ter pri gradnji Združene Evrope upravičujejo ob vstopu v leto 1966 optimizem ter veder pogled v bodočnost" (Op. 120).

63. Dne 30. 12. 1965 so se zbrali v Celovcu delegati prosvetnih društev in kulturnih skupin Farne mladine. Ob tej priliki je dejal predsednik Krščanske kulturne zveze, prof. dr. Pavle Zablatnik: „Naše skupno delo pod streho KKZ se odigrava pod geslom: *Mati, Domovina, Bog!* Slovenska mati nas je rodila. Na tem dejstvu temelji naša narodna zavest. Materina beseda nam je sveta. Naša prosveta mora stremeti za tem, da bo materina be-

seda sveta tudi drugim, da jo bodo starši posredovali svojim otrokom že doma v družini in da bodo svoje otroke prijavljali za slovenski pouk. Zavedajmo se, da so še vedno na delu sile, ki nam hočejo z materino besedo odvzeti našo kulturo, nam odtujiti naše kulturne zaklade, naše pisatelje in pesnike, "ključ do zveličavne narodne omike". Naša prosveta je v tem, da posvetimo v temo nejasnih pojmov z lučjo naravnega spoznanja — z naravno lučjo zdrave pameti, pa tudi z nadnaravno lučjo božjega razodetja ter tako pomagamo našemu človeku najti pravo pot" (Op. 120).

Dr. Zablatnik je duhovnik in profesor na slovenski gimnaziji.

64. Dne 15. 5. 1966 je dr. Inzko na sklepni prireditvi kmetijsko-gospodinjske šole v Št. Jakobu pred številnim občinstvom, v navzočnosti odličnih gostov s Koroške, pisatelja Karla Mauserja iz Amerike ter koroškega izseljeniškega duhovnika dr. Janka Mikule iz Avstralije izredno jasno spregovoril:

„To je ljudstvo, ki goji še danes svoj „Visoki rej pod lipo", ki s svojo narodno „Nmav čez izaro" izpoveduje spet in spet svojo vdanost in zvestobo domu ter materini besedi, je tudi danes še zmožno velikih podvigov. Dokaz za to nam je Mohorjeva Družba, nam je slovenska gimnazija, Korotan na Dunaju ter bogato versko in kulturno življenje.

Vendar je treba vedeti, da gre pri tem zasluga za te pridobitve v prvi vrsti Slovencem samim. Vsaka manjšina pa se mora nujno čutiti v svojem narodnem obstoju ogroženo, ako ni deležna s strani države vsestranske zaščite in podpore.

Tozadevno pa moramo ugotoviti, da država še zdavnaj ni izpolnila svojih obveznosti do manišin. Ne samo to, s protiusavnim odlokom je bila razveljavljena šolska odredba iz leta 1945, manjšini pa vsiljena ureditev osnovnega šolstva, na katero v tej obliki nikoli ne more pristati.

Poudarjam, da v zvezi z razveljavitvijo šolske odredbe račun z novim šolskim zakonom, sprejetim brez pristanka in sodelovanja Slovencev, še zdavnaj ni poravnan. Saj je bila šolska odredba, ki je pomagala zagotoviti sedanje meje Avstrije, razveljavljena tako, da je bila manjšina opeharjena za to, kar ji je bilo pred mednarodnim forumom v imenu naše države sveto priznano.

Da je avstrijski parlament k temu molčal ter razveljavitev šolske odredbe iz leta 1945 naknadno odobril, je madež, ki ga more Avstrija odstraniti le z ureditvijo šolskih prilik, s katero bomo mogli tudi koroški Slovenci soglašati. Avstrija si take kršitve mednarodnih obveznosti ne more privoščiti. To tem manj, ker dosledno vztraja na izpolnitvi Pariškega sporazuma v zvezi z rešitvijo južno-tirolskega vprašanja. Le naravno je, ako skuša resno rešiti tudi sama vsa vprašanja, ki izvirajo zanjo iz mednarodnih obveznosti, kot je ta avstrijska državna pogodba" (Op. 105).

65. Kmalu za tem je NS izdal brošuro: *Za verski pouk v materinščini*, v kateri so priobčena pisma naslovljena na krški ordinariat, odgovori in članki iz časnikov glede prizadevanja NS, da bi vsi slovenski otroci imeli verski pouk v materinskem jeziku (Op. 121).

Razen tega dela je NS tudi v nemških listih pojasnjeval svoje stališče do člena 7 državne pogodbe, se zavzemal za medsebojno spravo, zaupanje in sodelovanje obeh narodnosti in tako pripravljal pot za izvedbo člena 7.

66. Koroški Slovenci so izjavam predsednika Ljudske stranke dr. Klausa verjeli. Zato je NS jeseni leta 1965 pri volitvah podprl dr. Gorbacha, kandidata Ljudske stranke za zveznega predsednika. Čeprav je zmagal socialist Jonas, je bila razlika med glasovi za oba kandidata zelo majhna.

Prav tako je NS podprl dr. Klausa pri državnozbornih volitvah dne 6. marca 1966. V razglasu na slovenske volilce je NS obljubo dr. Klausa ponovil in dodal: „V to kanclerjevo izpoved koroški Slovenci verujemo. Tembolj, ker je bila izgovorjena v naši slovenski materini besedi" (Op. 122).

Morejo mu verjeti tudi zato, ker je podobno govoril tudi gradiščanskim Hrvatom.

Verjeti mu morejo tudi zato, ker je dr. Klaus politik evropskega formata in stremi po prijateljskem sodelovanju z vsemi evropskimi državami. V Celovcu je dr. Klaus dobesedno izjavil: „Velika Evropa mora obsegati vse narode, ki živijo na njenem področju" (Op. 123).

67. Res so se odtlej izjave avstrijskih politikov glasile vedno pogosteje v prid

koroškim Slovencem in njihovim upravičenim zahtevam.

Minister za kmetijstvo, inž. dr. Karl Schleinzer, se je ob izvolitvi za predsednika Ljudske stranke na Koroškem v izjavi glede manjšinskega vprašanja zavzel za sodelovanje z manjšino. To stališče je zastopal na volilnih zborovanjih leta 1966.

Dne 23. februarja je zvezni minister pred 100 zaupniki NS v Celovcu dejal: „Priznavam se k izjavam zveznega kanclerja dr. Klausa, ki jih je podal ob praznovanju dvajsetletnice druge republike in desetletnice podpisa avstrijske državne pogodbe dne 9. maja 1965 pred koroškimi Slovenci...

9. maj 1965 naj bo tudi nov začetek v razmerju avstrijske Ljudske stranke do koroških Slovencev. To se je pri praznovanju dvajsetletnice Druge republike ter desetletnice državne pogodbe pokazalo tudi s tem, da so se tega slavja udeležili vsi trije predsedniki združenj Avstrijske Ljudske stranke na Koroškem.

Naj bi bilo novo desetletje še v večji meri kot doslej v znamenju sodelovanja obeh narodov v deželi. Koroška je domovina Nemcem in Slovencem. Naj bi v medsebojnem spoštovanju oba naroda oblikovala skupno prihodnost v dobro koroške domovine in Avstrije."

Ob isti priliki je kmetijski minister zelo pohvalil nesebično delo slovenskih šolskih sester v obeh gospodinjskih šolah in njihov idealizem pri delu za Cerkev, narod in državo. Napovedal je za ti šoli stalno podporo kmetijskega ministrstva (Op. 124).

Njegovemu govoru je sledilo zelo razgibano obravnavanje razmer na Južnem Koroškem. Državni poslanec dr. Ludwig Weiss je glede ureditve manjšinskih vprašanj podal vrsto določenih predlogov.

68. Grabštanjski župan V. Deutschman je kot kandidat Ljudske stranke za državni zbor zastopnikom NSKS izjavil: „Kot demokrat se priznavam k načelu enakopravnosti obeh narodov v deželi ter zastopam stališče, da je treba rešiti vsa vprašanja člena 7, kot to predvideva avstrijska državna pogodba. Kot poslanec državnega zbora bom zastopal interese koroškega prebivalstva nepristransko in to ne glede na jezik ali svetovnonazorno pripadnost koroškega prebivalstva" (Op. 122).

69. Po volitvah, ki so dale Ljudski stranki absolutno večino in ji omogočile, da je prvič po vojski sestavila vlado brez socialistov, so se ugodne izjave vplivnih članov stranke in vlade nadaljevale. Dne 15. maja 1966 je nam dobro znani bivši minister Ferdinand Graf na zborovanju v Pliberku prijetno presenetil Slovence z besedami: „Ta dežela, ki je doživela toliko gorja in prelila toliko solz v teku dveh rodov, potrebuje medsebojnega zaupanja. Nikjer niso sodelovanje in politična razsodnost, preudarnost in gospodarski napredek tako potrebni kot na obmejnem ozemlju. Skupno življenje obeh narodnosti v deželi se normalizira. Zato je potrebno, da usmerimo vsa naša dejanja v prihodnost" (Op. 106).

Na občnem zboru vodstva koroške Ljudske stranke v Celovcu dne 21. 5. 1966 se je kancler dr. Klaus priznal k politiki, ki naj služi interesom celotnega avstrijskega prebivalstva. Prenehati je treba z razlikovanjem v dobre in manjvredne državljane, saj smo vsi Avstrijci domovini zvesti (Op. 106).

Na istem zboru se je minister dr. Schleinzer zavzel za strpnost v politiki, namestnik deželnega glavarja inž. Truppe pa je zahteval korekturo politike Ljudske stranke do slovenske manjšine in s tem priznal nepravilnost dosedanje politike te stranke do koroških Slovencev. Odkrito je tudi pokazal na korist, ki jo more od take politike imeti Ljudska stranka. Državnozborske volitve leta 1965 so pokazale, da bi 4.000—5.000 glasov iz vrst manjšine moglo pripomoči do spremembe razmerja političnih sil v deželi. „Videti moramo toref tudi to stran pri ocenjevanju deželnozborskih volitev, iz česar sledi, da se moramo z našo politiko truditi tudi za zaupanje pripadnikov manjšine" (Op. 106).

Dne 22. 6. 1966 pa je na slavnostni večerji, prirejeni v Vrbi na čast predsedniku Izvršnega odbora (vlade) Slovenije, Janku Smoletu in spremljevalcem pred številnimi predstavniki koroškega kulturnega, političnega in gospodarskega življenja in v navzočnosti predstavnikov obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev deželni glavar Hans Sima dejal: „Moja naloga v okviru deželne politike je, da pomagam odstraniti težave, ki so obstajale v preteklosti med nemško in slovensko govorečim prebivalstvom. Slovenci morajo imeti občutek, da so enakopravni deželani. Obstoji pripravljenost, jim zagotoviti pra-

vice, ki pripadajo vsem državljanom. Tako bo možno odstraniti bremena temne preteklosti." (Op. 125).

Tako vidimo, da se avstrijski politiki vedno bolj zavedajo, da koroškega manjšinskega vprašanja ni mogoče izključiti iz državne in deželne politike. Vidimo pa tudi, da si je manjšina znala pridobiti v veliki meri zaupanje večinskega naroda, s katerim hoče odkrito sodelovati v blagor domovine.

Manjšina in večinski narod

70. Voditelji manjšine morajo delati na to, da večinski narod manjšini zagotovi nemoten razvoj, ne le zaradi manjšine same, temveč tudi zato, da manjšina more vršiti poslanstvo, katero poudarja Janez XIII. v okrožnici MZ. To poslanstvo je z tem, da manjšina vse, kar je večinski narod ustvaril dobrega, izkoristi za svojo izpopolnitev in hkrati posreduje matičnemu narodu. Sploh priporoča papež manjšinam, naj skušajo biti most med narodi (Prim. MZ, 96).

Papež daje v tem primeru manjšini le resen očetovski nasvet, večinskemu narodu pa neposredno prej nalaga težko obveznost, da stori vse potrebno za ohranitev in razvoj manjšine (MZ, 94 in 95).

Voditelji slovenske manjšine se pri delu za svoj narod ne sklicujejo le na tisti del okrožnice, ki govori o naravnih pravicah manjšine in o dolžnostih oblastnikov do manjšine, temveč tudi papežev nasvet vzamejo kakor zapoved in se trudijo za dobre stike z večinskim in matičnim narodom.

Neupravičena je trditev, da se „Slovenci ponovno sklicujejo na okrožnico MZ in iz nje navajajo le mesta, ki omenjajo naravne pravice, onih mest, ki je v njih nakazana dolžnost, da se vključijo v narodno celoto (sich ins Volksgänze einzufügen) in naravno tudi večini to priznavajo, kar zase zahtevajo" (Op. 126).

Očitek je nepotreben, kajti Slovencem tega, kar zase zahtevajo, ni treba večinskemu narodu še posebej priznavati, ker vse to v zvrhani meri že ima. Na papežev nasvet, naj se ob vsakdanjem stiku z ljudmi drugačne omike duhovno in srčno bogatijo in si usvajajo vrline tujega naroda, se jim ni treba sklicevati, ker se v dejanju skušajo po njem ravnati. Tudi večinskemu narodu se ni treba sklicevati na težke dolžnosti, ki jih po papeževih besedah ima do manjšine. Dovolj bi bilo, da bi jih izpolnjeval. Koroški Slovenci bi se radi še v večji meri bogatili z vrlinami večinskega naroda in uspešneje vršili posredništvo, katero jim papež priporoča. Vendar jim je to otežkočeno, ker se morajo hkrati boriti za svoje osnovne pravice. Večinski narod naj jim najprej prizna in da vse, kar jim gre, na kar šele se bodo mogli Slovenci v polni meri okoriščati z njegovimi vrlinami in biti sredniki med svojo državo in matičnim narodom.

Da si bodo Slovenci od Nemcev mogli usvojiti čim več vrlin, si morajo seveda tudi Nemci prizadevati, da jim bodo mogli v vseh ozirih kaj nuditi. Česa naj se učijo koroški Slovenci pri koroških Nemcih? Pravičnosti, vse narode obsegajoče ljubezni, širokosrčnosti, velikodušnosti, dobrohotnosti, popravljanja krivic, spoštovanja dane besede in podobnih vrlin nikakor ne v veliki meri.

72. Janez XXIII. sklene svoj opomin članom manjšine, naj bodo sredniki med različnimi narodi, ne pa sejalci prepirov, ki povzročajo neizmerno škodo in ovirajo napredek narodov (Prim. MZ 96).

Koroški Slovenci so si vedno želeli miru in sloge z Nemci in vzajemno sodelovanje za napredek in blagor dežele. Kljub temu so se Nemci že tako daleč spozabili, da so Slovencem očitali, da med oba naroda na Koroškem sejejo prepir. Je to njihova sto let stara taktika. Že leta 1861 so v štajerskem deželnem zboru svetniškemu škofu Slomšku očitali: Vi motite mirno sožitje obeh narodnosti! (Op. 18). Leta 1964 pa so po Spodnji Koroški viseli letaki: Mala manjšina na Koroškem išče vedno prepirov! Na tem kraju velja nemška beseda: Pustite Kärnten pri miru! (Op. 127).

Nekateri Nemci koroškim Slovencem očitno želijo pokopališkega miru, kakršen kraljuje ob berlinskem zidu. Na Koroškem bo po njihovem naziranju zavladal mir, ko bo zamrla zadnja slovenska beseda.

Kako si koroški Nemci predstavljajo sodelovanje s Slovenci, nam kaže med drugim primer Obmejnega doma (Grenzlandheim) v Pliberku. Medtem ko je v veži dóma v marmor vklesan namen hiše: Dieses Haus dient der Völkerverständigung (Ta hiša služi sporazumevanju med narodi), vodstvo doma odklanja slovenske prireditve v domu. Kako naj pride do sporazuma, ako Nemci Slovencev niti spoznati nočejo.

Kljub takim in drugim krivičnim očitkom in primerom so voditelji koroških Slovencev vztrajno delali za poglobitev stikov med obema narodoma in za vsestranski napredek v deželi. Sam kancler dr. Klaus je pohvalil Slovence zaradi njihove zvestobe državi in njihovega gorečega domoljubja.

73. Seveda ni le manjšina dolžna sprejemati in posredovati dobrine večinskega naroda, temveč more tudi narod prejeti marsikaj dobrega od manjšine in to posredovati drugim (Op. 129).

Sv. oče Pavel VI. je dne 11. 10. 1966 v govoru poudaril, da je vedno najnujneje, da se ljudje in narodi drug drugemu približajo in prispevajo k skupni blaginji vse, kar je kdo dobrega napravil."

Večinski narod si torej ne sme domišljati, da mu manjšina ne more nič nuditi in da jo v vseh ozirih prekaša. Tudi večinski narod mora biti pripravljen, da od manjšine sprejme, kar manjšina sama ustvari ali mu posreduje od matičnega naroda. Le v takih pogojih je mogoča plemenita tekma, uspešno medsebojno kulturno spoznavanje, oplajanje in usvajanje vrlin.

Dokler bo del večinskega naroda manjšino le preziral, načelno odklanjal vse, kar je slovenskega, ji odrekal pravico do obstoja in imel zanjo krivične očitke in psovke, manjšina pri najboljši volji ne bo mogla v polni meri vršiti svojega poslanstva.

Večinski narod se mora tudi zavedati, da bi mu manjšina mogla veliko več nuditi, ako bi imela od začetka šolstvo v materinščini. Zato je še posebno boleč vsak očitek od strani tistih, ki ne vidijo nič slabega v tem, da 3.000 slovenskih otrok nima osnovnega pouka v materinščini.

74. Zlasti pa je treba pojasniti, do katere mere se sme manjšina vključiti (einfügen) v večino. Papež ne govori o vključitvi, temveč le o bogatitvi in usvajanju vrlin. Ako bi papež mislil na kako vključitev, bi s tem sam sebi nasprotoval, ko neposredno prej govori o težki dolžnosti oblastnikov, da manjšini zagotovi obstoj in razvoj. Ob popolni vključitvi bi manjšina prenehala obstajati in bi ne mogla več vršiti svojega posredništva.

Ne more torej biti govora o „vključitvi v narodno celoto" v pomenu asimilacije, temveč le v pomenu integracije ali ozke povezanosti za iskreno sodelovanje na vseh področjih. Prav tako je večinski narod dolžan, da se približa manjšini, kakor je manjšinski narod dolžan, da se približa večini. Manjšina prispeva dovolj težko žrtev, ko mora na ljubo večinskemu narodu živeti ločena od matičnega naroda. Prav je, da se tudi večinski narod približa svojim sodržavljanom in v medsebojnem izmenjevanju dobrin ter v plemeniti tekmi prispeva k splošni blaginji človeštva.

Na to medsebojno sodelovanje, dejanje in spoznavanje je treba večinski in manjšinski narod pripraviti. Vsaj tisti del večinskega naroda, ki živi med manjšino, naj bi se za to nalogo usposobil s tem, da bi se v dvojezični šoli učil jezika manjšine in se z njo skupaj vzgajal v medsebojnem spoštovanju in razumevanju.

Ker so Nemci v svoji nadutosti in kratkovidnosti obvezno dvojezično šolo zatrli, pade nanje velika odgovornost za vse posledice za Slovence krivične in za Nemce škodljive poteze.

Končno se moramo vsi zavedati, da bodo mogli koroški Slovenci v večji meri dajati iz svojega zaklada šele v prihodnjih desetletjih, ko bodo imeli veliko izobražencev. Od ljudstva, ki je dalo iz svoje srede učenjaka Štefana in Ivana Grafenauerja, moremo še veliko pričakovati. Morda bodo Nemci tedaj nekoliko doumeli, kako veliko škodo so imeli ne le Slovenci, temveč vsa dežela, ker jim niso že zdavnaj dali slovenske srednje šole.

75. Koroški Slovenci so za prijateljske stike in za sodelovanje z večinskim narodom, zlasti z nemškimi sodeželani.

Na počitniškem sestanku med 2. in 5. septembrom 1964 v Podravljah so slovenski visokošolci veliko govorili o sodelovanju z večinskim narodom. Poudarjeno je bilo, da je ob sodelovanju v slovenskih vrstah treba stremeti po tesnem sodelovanju tudi s pripadniki večinskega naroda. To sodelovanje pa je mogoče le, ako bomo na obeh straneh prispevali svoje k razstrupitvi ozračja. Slovenski in nemško-avstrijski tisk, predstavniki javnega življenja, vsi smo poklicani, da ustvarimo na Koroškem tisto ozračje zaupanja, ki je potrebno za mirno sožitje in prijateljstvo med narodoma sosedoma (Op. 130).

76. Koroški Slovenci hočejo kljub težavam sodelovati z večinskim narodom. O skupnih nalogah nemških in slovenskih Koroščev pravi dr. Inzko:

„Koroška je domovina Nemcev in Slovencev. Iz tega dejstva izvira naloga po tesnem sodelovanju na vseh področjih javnega življenja. Prebivalcem Koroške so dane naloge, ki jih moremo le skupno rešiti. K tem nalogam spadajo: ureditev prijateljskega odnosa med večinskim narodom in slovensko manjšino, skrb za uspešen kulturni in gospodarski razvoj v deželi, soodgovornost za pravično ureditev vseh manjšinskih vprašanj, ustvaritev političnega ozračja, ki bi omogočalo plodovito sodelovanje vseh deželanov ne glede na politično, svetovnonazorno in narodnostno pripadnost... Priznati je treba, da se začenjamo teh nalog v vedno večji meri zavedati. A tudi nadtisočletna koroška zgodovina in podobna usoda nam narekujeta skupno pot tudi v bodoče. To je izhodiščna baza politike NSKS. To politiko je NS zagovarjal tudi v nemških političnih glasilih ter neodvisnem tisku Koroške. Marsikatere ostrine je bilo mogoče po tej poti omiliti ali pa jih celo odstraniti. Ta pot ni bila lahka..." (Op. 125).

„Obči blagor dežele narekuje premostitev težav in nasprotij tudi tam, kjer so še nedavno obstajale, tudi tam, kjer se nam zde ovire morda nepremostljive" (Op. 131).

„Skrajni čas je, da pokopljemo za vedno narodna trenja v deželi. Kjer so nas ločili doslej jarki nezaupanja ali celo sovraštva, naj nas povezujejo v bodoče mostovi bratstva in medsebojnega spoštovanja" (Op. 105).

Ali ni to prav tisto, kar uči papež Janez XXIII.?

77. Koroški Slovenci si želijo pogovora (dialog) in sodelovanja z večinskim narodom, odklanjajo pa vsak poizkus narodnostne asimilacije.

Vpričo zastopnikov češke in hrvatske narodnostne skupine v Avstriji je dne 11. 7. 1965 predsednik Koroške Dijaške Zveze, Karl Smolle v Celovcu, na slavnostni akademiji v spomin desetletnice podpisa državne pogodbe, dejal:

„Mi, v Avstriji živeče narodne skupine, smo se srečali, da izrečemo jasno besedo, da smo za Avstrijo... Našo posebno nalogo smo spoznali v ohranjevanju naroda... Mladina je pripravljena se z večinskim narodom razgovarjati, se med seboj oplajati, nismo pa pripravljeni prodati svojo narodnost" (Op. 132).

Odločno stališče koroških Slovencev je docela pravilno. Dokler bodo nacisti le na to čakali, da podró kak dvojezični napis in zapro kako dvojezično šolo, se jim morejo Slovenci približati le do določene razdalje in z največjo previdnostjo.

Vsaka narodna manjšina mora brezpogojno odklanjati jezikovno asimilacijo, saj s svojim jezikom stoji in pade. Od potujčenja nihče nima koristi, pač pa potomci manjšine še v mnogih rodovih veliko škodo.

V razpravi „Iz etike narodnosti" pride dr. Ignacij Lenček do te ugotovitve: „Iz dosedaj povedanega je logično sklepati, da je obramba proti asimilacijskim vplivom naravni postulat. Tudi se zdi, da je postulat narave same. Telesno-duševni značaj je tudi v teku več rodov komaj mogoče docela zabrisati. Zdi se, kakor da bi se narava obupno branila tega prehoda v tuj narodni značaj. Človek ima vtis, da je prehod v tujo narodnost neko nasilje, nekako proti naravi. Človek je razklan, razdvojen, čeprav se morda ne zaveda tega, ali pa ne ve, odkod ta dvojnost. Iz takega procesa nastaja nekakšna zmes, ki nosi v sebi nesoglasje, včasih nasprotne poteze in oblike. Tako se zgodi, da novi rodovi niso ne eno ne drugo. Odtujili so se svojemu narodu, niso pa vrasli v drugega. Gotovo to ni dobro za harmoničnost v telesno-duševni strukturi. Nemec Krichhoff pravi, da je treba reči o kmetih na Meklenburškem in Pomorjanskem, ki so že dolgo kulturno germanizirani: „Kerndeutsch — jedoch slawischer Abkunft." Torej še vedno zmes" (Op. 133).

Tudi glede koroških Nemcev bi mogli reči: „Do mozga Nemci, vendar slovenskega pokolenja." Zato pa veljajo kljub trkanju na nemške prsi pri pravih Nemcih za Mischvolk — narodna zmes, ki v svoji razdvojenosti, posledici ponesrečene spojitve slovenske mehkobe in bavarske trdote skuša uničiti vse, kar ga spominja na slovensko poreklo, tudi ostanke slovenskega rodu, iz katerega so njhovi predniki izšli.

Zato pa je treba koroške Slovence iz nravnih in narodnih razlogov obvarovati pred to nesrečno asimilacijo, kakor ugotavlja dr. Lenček:

„Tako se zdi, da je treba iz etičnih razlogov — še bolj seveda iz zgolj narodnih — asimilacijo preprečevati, dokler je to moralno mogoče... Če se ni mogoče več ustavljati, postane asimilacija neza-

dolžen proces, nikoli pa ne naraven. Če je pestrost narodov naravna tvorba, ne more biti poživljanje narodov po večjih, kar to naravno tvorbo nekako podira, tudi naravno.

Narodne skupnosti... so torej dolžne storiti vse, kar morejo, da ohranijo svojo narodnost" (Op. 133).

Kratko je vse to povedal na koncilu ljubljanski nadškof dr. Pogačnik: „Pravičnost zahteva, da manjšinam pustimo nemoten jezikovni in kulturni razvoj in le s svojimi vrednotami se mora manjšina vključiti v harmonično sožitje z narodom, med katerim živi."

Predlog so v celoti upoštevali v končnih koncilskih sklepih (Op. 134).

Manjšina se seveda more ob črpanju iz kulture večinskega naroda temu v marsičem močno približati, skrbno pa mora varovati svoje posebnosti in svoj zaklad — materino govorico. V tem smislu se je v Gorici v predavanju o narodnih manjšinah tudi dr. Lidia Menapace zavzela za načelno integracijo, ki pa v nikakem smislu ne sme biti asimilacija, temveč svobodno medsebojno kulturno spoznavanje (Op. 135).

78. Predsednik NSKS dr. Inzko ugotavlja že lepe uspehe v prizadevanju za izboljšanje razmerja večinskega naroda:

„Medsebojno zaupanje raste ter odpira vedno širše možnosti sodelovanja" (Op. 125).

„Mlajši rod je tudi med Nemci evropsko usmerjen ter išče odkritega prijateljstva s Slovenci. To so dokazala številna srečanja visokošolske mladine obeh narodnosti na dunajskih akademskih tleh" (Op. 131).

Javno mnenje, ki je bilo med obema vojnama Slovencem sovražno, je manjšini danes bolj naklonjeno" (Op. 136).

Stvarno misleči krogi v deželi in državi so danes pripravljeni priznati Slovenca kot brata. O Slovencu kot bratu nemško-govorečega sodeželana je prvi spregovoril največji koroški pisatelj Josef Friederich Perkonig. Pri njem imamo doslej najlepši in najznačilnejši oris o koroškem Slovencu. Perkonig je postal s svojo izpovedjo zrelejših let pesnik sprave in sporazumevanja" (Op. 136).

Perkonig, po očetu slovenskega rodu, je priznal koroškim Slovencem naravno in moralno upravičenost do vsega, kar ohranja njihovo narodno in kulturno samobitnost. Koroški naj bi ne glede na narodnost živeli v miru in prijateljstvu. Slovenci na Koroškem naj bi bili most za spoznavanje med narodi, prijateljstvo med Avstrijci in Slovenci pa zgled mirnega sožitja med dvema narodoma, ki živita na isti zemlji (Op. 137).

Dr. Nussbaumer, profesor v Spittalu ob Dravi, je v knjigi „Geistiges Kärnten" prikazal dvojnost dežele, dane po obeh narodnostih, po razvoju in prepletanju ter medsebojnem oplajanju slovenske in nemške kulture. Delo izzveni v izpoved, da so duhovni obraz dežele bistveno oblikovali Nemci kot Slovenci ter da se more duhovno življenje tudi v bodoče razvijati ob tej dvojnosti, ob spoštovanju značilnosti obeh kultur in jezikov ter njih vsestranskem pospeševanju.

Meseca junija 1966 so ugledni predstavniki koroškega kulturnega življenja razpravljali o deželni kulturni politiki. V diskusiji so skušali najti kulturni obraz Koroške. Povabili so tudi dr. Inzka. Ali so se zavedali, da so vsaj delno zaznali ta obraz že s tem, da so povabili na razpravo predstavnika slovenskega kulturnega življenja?

Koroškim Slovencem so naklonjene tudi pomembne nemške publikacije, kakor Die Furche, Die österreichische Nation, Das Menschenrecht, glasilo avstrijske Lige za človekove pravice.

Velik prijatelj koroških Slovencev je slikar Werner Berg, ki je Slovence v slikah in lesorezih prikazal tako izrazito in prepričljivo kot še nihče pred njim.

Dr. Inzko omenja še druge prijatelje Slovencev med koroškimi kulturniki in konča: „V to novo Koroško Slovenijo verujemo, v nujnost odkritega sodelovanja z narodom sosedom, v miren in uspešen razvoj dežele, v Koroško kot deželo bogatega, pestrega in razgibanega kulturnega življenja, v duhovno rast brez nacionalnih napetosti in trenj" (Op. 136).

Kulturni stiki s Slovenci zunaj Avstrije

79. Še pomembnejše kakor prizadevanje za prijateljstvo in vsestranske stike z večinskim narodom je delo voditeljev koroških Slovencev za prisrčne odnose do matičnega naroda, v prvi vrsti za kulturne stike in izmenjave.

Poznavalci manjšinskega vprašanja, npr. dr. Veiter, poudarjajo, da so za ohra-

nitev manjšine živi kulturni in jezikovni stiki z matičnim narodom nujno potrebni. Ako takega stika ni, pride dostikrat do kulturno-narodne smrti (Op. 105).

Ti stiki so toliko potrebnejši, kolikor manjša in neboglenejša je manjšina. Manjšina sama ne more imeti kulturnih ustanov, ki jih ima matični narod. Za narodno-kulturno ustvarjanje so potrebne vedno nove pobude. Ves narod mora biti povezan, da se more v plemeniti tekmi in objektivni kritiki izpopolnjevati in ustvarjati vedno boljše in lepše in to posredovati drugim.

Ko se voditelji koroških Slovencev trudijo za te stike, izpolnjujejo pomemben del svoje naloge. Ti stiki pomagajo ohranjati in krepiti narodno zavest manjšine, kulturno bogatijo Slovence ne glede na politične meje in obliko vladavine, utrjujejo bratske vezi ter oblikujejo novi slovenski rod.

Neposredno spoznavanje kulture matičnega naroda v članih manjšine nujno dviga ponos in narodno zavest in je tako pomemben protiutež proti vsemu, kar vzbuja v njih malodušje in tlači narodno zavest. Vse pa navdaja z novim veseljem in mladostnim pogumom ter druži in plemeniti bratska srca v lepoti, resnici in dobroti. Zbor slovenskega akademskega zbora, ki je dne 6. 11. 1966 nastopil v Celovcu, izraža to poslanstvo kulturnih stikov z uglasbenim besedilom, s katerim se predstavi občinstvu.

„Kakor pomladni dih
od rože do rože cvetni prah raztrosi,
tako naj pesem ta
mladost, veselje in lepoto nosi
iz naših src do vašega srca (Op. 138)!

80. Dr. Inzko ob vsaki priložnosti poudarja potrebo po kulturnih stikih z ostalimi Slovenci.

„Smo kot manjšina živ del matičnega naroda, ki mu pripadajo vsi Slovenci. Kulturno moremo črpati svoje sile le iz celotnega narodnega debla, katerega korenine segajo prek avstrijsko-jugoslovanske meje v osrčje Slovenije, v Ljubljano, z najpomembnejšimi kulturnimi ustanovami. Čutimo se duhovno povezane s Slovenijo kot kulturno celoto in v tem pogledu za nas koroške Slovence ni in ne more biti nobenih mejá. To je bil tudi vzrok, da smo se koroški Slovenci ne glede na sedanjo politično ureditev Jugoslavíje odzvali, ko so bili za to dani pogoji, povabilu slovenske vlade" (Op. 131).

V istem poročilu o položaju koroških Slovencev na zborovanju slovenskih izobražencev s Primorske in Koroške v Dragi pri Trstu med 2. in 5. septembrom 1966, je dr. Inzko omenil živahne kulturne stike zamejskih Slovencev.

„Naša kulturna povezanost z vsemi Slovenci pa nam narekuje zanimanje tudi za vse kulturne pojave med slovenskimi rojaki v svetu. Zasledujemo delo Slovenske kulturne akcije, kulturno in literarno aktivnost naših rojakov v ZDA ter v Zahodni Evropi. Posebno živo pa se čutimo povezane z brati na Goriškem, Tržaškem in v Slovenski Benečiji. Te vezi so prisrčnega značaja, saj nas povezuje kot zamejske Slovence ista narodna usoda, smo z istimi nagibi in idealizmom na delu, da ohranimo živo slovensko narodno zavest, da okrepimo slovenski življ v naši od Boga dodeljeni domovini, da izoblikujemo novega, evropsko usmerjenega in svetovno razgledanega človeka, ki bo znal reševati probleme slovenskega naroda, stoječega na pragu v tretje tisočletje" (Op. 139).

Posredovalci

81. Hkrati ko se voditelji koroških Slovencev trudijo za poglobitev prijateljstva in vsestranskih stikov z večinskim in matičnim narodom, delajo tudi za prijateljstvo med obema narodoma in njunima državama in na obe strani posredujejo kulturne dobrine, pospešujejo kulturne stike ter pripravljajo pot vedno večjemu sodelovanju na kulturnem, gospodarskem in političnem področju.

S tem izpolnjujejo nasvet Janeza XXIII. in pomagajo graditi novo Evropo, ki ima prav v narodnih manjšinah največje zagovornike, kajti sedanje narodne države s številnimi narodnimi manjšinami ne morejo biti trajna rešitev evropskega vprašanja.

Narodne manjšine so po svojem položaju poklicane, da zmanjšujejo ostrino in pomen sedanjih političnih mej in zbližujejo narode s pomočjo kulturnih in drugih stikov.

Na srečanju študentovske mladine iz zamejstva dne 11. 7. 1964 pri Božjem grobu pri Pliberku je visokošolec Erik Prunč dejal: „Nihče se ne more več zapreti sam vase in živeti le za svoje koristi. Bližina soseda nas izziva, nas sili v vedno nove duhovne, kulturne in svetovnonazorne kon-

frontacije in v nova srečanja... Zaradi tega smo veseli, da kot pripadniki manjšine kot posredovalci živimo ob meji dveh velikih kulturnih krogov, da smo poklicani, da zidamo široke ceste in mostove srečanja, medsebojnega spoznavanja in medsebojnega spoštovanja" (Op. 127).

Glede obsega in pomena kulturnih stikov med Koroško in Slovenijo povzamemo po dr. Inzku:

„Kulturna izmenjava med Koroško in Slovenijo je v polnem razmahu. Med celovškim in ljubljanskim gledališčem ter drugimi kulturnimi ustanovami obstajajo direktni stiki. Umetniki so že zdavnaj pometli v svojem okviru z ozkim nacionalnim gledanjem. „Kunst sprengt nationale Fesseln" — „Umetnost ruši nacionalne okove" je bilo zapisano v koroškem neodvisnem tisku.

Galerija 61 je z razstavami slovanskih umetnikov omogočila koroški publiki vpogled v umetnostno ustvarjanje raznih slovanskih narodov. Zasluga te galerije je, da velja v očeh koroškega prebivalstva slovenska grafika za najboljšo v svetu.

Neodvisno časopisje je v zvezi s kulturnim srečanjem med Koroško in Slovenijo zapisalo: „Ne smemo pa si zapirati oči pred dejstvom, da smo bili v okviru te kulturne izmenjave v prvi vsti tisti, ki smo prejemali, ne pa tisti, ki bi dajali (Op. 136).

Za tako živahne in plodonosne kulturne stike med dvema narodoma sosedoma, ki sta se v preteklosti komaj poznala, so voditelji koroških Slovencev nesporno prispevali svoj delež.

82. Položaj manjšine in njeni vsestranski stiki z matičnim narodom so v veliki meri odvisni od političnega razmerja med državo, kateri manjšina pripada in med matično državo. Čim boljši so ti odnosi, tem več koristi ima od tega manjšina, tem lažji so stiki z matičnim narodom in tem uspešneje more manjšina vršiti svoje poslanstvo posredništva.

Zato je naravno, da si vsaka manjšina želi čim boljših političnih odnosov med svojo in matično državo. Od matične države se zahteva še posebej, da gleda na manjšino kot na celoto in ne podpira le enega dela manjšine.

Na tretjem zamejskem taboru slovenske katoliške mladine so udeleženci poudarili: Narodna manjšina lahko črpa svoj življenjski sok iz matičnega telesa. Kakor vsa manjšina čuti, da je del matičnega naroda, tako naj matični narod gleda na manjšino kot celoto ne glede na svetovnonazorsko in politično pripadnost (Op. 140).

Voditelji koroških Slovencev so se za dobre odnose svoje države in dežele ter držav, katerim drugi Slovenci pripadajo, vedno prizadevali:

„Koroški Slovenci se čutimo v celoti kulturno povezane s slovenskim narodom. Ne glede na svetovnonazorsko usmeritev in politično prepričanje gledamo v Jugoslaviji sopodpisnico avstrijske državne pogodbe ter državo, ki se je zavzemala v preteklih letih za dobre sosedske odnose z Avstrijo. Čim boljši bodo ti odnosi med obema državama, tem večje koristi bo od tega imela tudi slovenska manjšina" (Op. 138).

„Kot avstrijski državljani slovenske narodnosti smo na prijateljski odnosih Avstrije s sosednjo Jugoslavijo ter republiko Slovenijo zainteresirani, ker morejo le odprte meje zagotoviti miren razvoj obmejnih dežel, odstraniti še obstoječa nezaupanja ter ustvariti pogoje za resnično človečanske odnose med prebivalstvom tostran in onstran mej. K izboljšanju teh odnosov med obema državama in deželama je tudi manjšina svoje prispevala, česar se zavedata tako Avstrija kot Jugoslavija" (Op. 131).

„Koroška je domovina Nemcev in Slovencev... Prebivalcem Koroške so dane naloge, ki jih moremo le skupno rešiti. K tem nalogam spadajo... ureditev dobrih sosedskih odnosov med Koroško in Slovenijo ter Koroško in Furlanijo — Julijsko Benečijo na eni strani ter Avstrijo in Jugoslavijo ter našo državo in Italijo na drugi strani" (Op. 125).

Koroški Slovenci živimo na stikališču germansko-romansko-slovanskega sveta ter nam pripadajo vsled tega v okviru Avstrije v nizu prizadevanj po tesnem sodelovanju naše države z narodi sosedi na vseh področjih javnega življenja velike naloge, ki rastejo iz dneva v dan, kot potreba človeštva po medsebojnem razumevanju, bratoljubju in človekoljubju.

Da smo koroški Slovenci te naloge vršili doslej uspešno, dokazujejo končno tudi prijateljski odnosi med Avstrijo in Jugoslavijo ter Koroško in Slovenijo (Dr. Inzko, Op. 95).

8. Jugoslavija si že dolgo prizadeva za odprte meje s sosedi. Da ji je to uspelo v

primeru avstrijske meje, ima velike zasluge bivši deželni glavar Wedenig.

Na petem sestanku predstavnikov manjšine in večine je dr. Inzko poudaril, da gre deželnemu glavarju zasluga, če imamo na Koroškem mejo srečanja. Sprva je deželna vlada sama bila posrednica kulturnih stikov, kot so gostovanja slovenske filharmonije ali ljubljanske opere (Op. 136). Pa tudi predstavniki vseh v deželnem zboru zastopanih strank so se načelno izrekli za kulturno izmenjavo (Op. 113).

Podobno si je tudi ljubljanska vlada zadnja leta želela tesnejših stikov z manjšino. Značilno za slovensko vlado je, da je pretrgala z diskriminatorično manjšinsko politiko povojnih let, ki je bila tako zelo škodljiva za zamejske Slovence in skuša zdaj to popraviti. Medtem ko je slovenska vlada po vojni NSKS docela prezirala, je v zadnjih letih svoje zmotno stališče spremenila in gleda na manjšino kot celoto. Brez dvoma sta jo k temu prisilili neomajna moč demokratičnih zamejskih Slovencev in vedno močnejša narodna zavest Slovencev v republiki.

84. Prvi, ki ga je slovenska vlada povabila v Ljubljano, je bil novi deželni glavar Hans Sima, socialist kakor njegov prednik Wedenig. Za njim so prišli na vrsto voditelji obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev, na kar so se vrstili obiski politikov, gospodarstvenikov in kulturnikov s Koroške v Sloveniji in iz Slovenije na Koroškem.

Najvišji predstavnik zvezne vlade, ki je uradno obiskal Slovenijo, je bil minister za kmetijstvo, dr. Schleinzer. Za njim je obiskal Ljubljano in Koper namestnik deželnega glavarja inž. Truppe v spremstvu gospodarstvenikov.

Dne 21. in 22. junija 1966 je bil na uradnem obisku na Koroškem predsednik republiškega sveta (vlade) Slovenije, Janko Smolè, ki je vrnil obisk deželnega glavarja. Z njim so bili še štirje politiki. Pogovorov v prostorih deželne vlade so se udeležili zastopniki vseh v deželni vladi zastopanih strank. Govorili so o poglobitvi gospodarskih in kulturnih stikov (turizem, ceste, trgovina, šport, izmenjava na področju drame in radia).

Na sprejem, ki ga je pripravil deželni glavar gostom v čast, sta bila povabljena tudi predstavnika obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev. Ob tej priliki sta deželni glavar in predsednik vlade poudarila nalogo, ki pripada glede izgradnje dobrih sosedskih odnosov med Koroško Slovenijo ter Avstrijo in Jugoslavijo slovenski manjšini v deželi. Predsednik Smolè je poudaril še posebej pravico manjšine do neoviranega razvoja v deželi in izrazil veselje nad dejstvom, da sta bila na sprejem povabljena zastopnika manjšine.

Septembra so odšli predstavniki koroških Slovencev na povabilo občinske zbornice Murske Sobote na obisk v Prekmurje, da bi se seznanili z vprašanjem ogrske manjšine. Ogledali so si obvezno dvojezično šolstvo in druge ustanove v Murski Soboti in v Lendavi, kjer je ena tretjina prebivalcev ogrske narodnosti. Čeprav je k temu ne obvezuje nikaka mednarodna pogodba, daje Slovenija tej manjšini za obstoj in razvoj vso potrebno zaščito ne glede na ravnanje ogrske vlade s porabskimi Slovenci.

Sklep

85. Ogledali smo si delo voditeljev koroških Slovencev za uresničenje člena 7 državne pogodbe in delo za manjšino na splošno. Ko je bila leta 1955 podpisana državna pogodba z Avstrijo, si od Slovencev in od podpisnikov pač nihče ni mislil, da se bo izpolnitev čelna 7 zavlačevala v nedogled. Avstrija se je s podpisom pogodbe očitno hotela v prvi vrsti iznebiti zasedbenih oblasti, člena 7 pa ni jemala posebno resno.

Prav tako pa tudi nihče ni pričakoval, da se bodo koroški voditelji s takim pogumom in vztrajnostjo vrgli na delo za uresničitev člena 7 ter s takim optimizmom in potrpežljivostjo leto za letom odstranjevali vse ogromne ovire, ki preprečujejo izpolnitev tega člena.

Glavna ovira za izpolnitev člena 7 je očitna namera avstrijske vlade, da da manjšini čim manj in čim pozneje v upanju, da bo s ponemčenjem manjšine vprašanje samo po sebi prenehalo. Druga pomembna ovira pa je čudna mentaliteta koroških Nemcev, ki so se v teku stoletij navadili misliti, da gredo njim vse pravice in privilegiji, Slovenci pa naj bi bili vedno le njihovi hlapci.

Bilo je treba odstraniti številne pomisleke, nezaupanje in sovraštvo na nemški strani ter hkrati dvigati narodno zavest ustrahovane manjšine.

Vedno bolj vidimo, da razmere za uresničitev člena 7 leta 1955 še daleč niso bile zrele. Po zaslugi voditeljev, prijateljev manjšine in izboljšanje svetovnega mnenja glede manjšin pa se je po 10 letih ozračje v deželi pričelo boljšati in moremo upati, da bodo koroški Slovenci prej ali slej prišli do svojih pravic.

Njihovim voditeljem moremo le čestitati k njihovemu tako odličnemu narodnemu delu, k njihovi pravilni analizi manjšinskega vprašanja in zglednemu reševanju težke naloge.

Naj za sklep navedemo nekak program koroških voditeljev, izdelan po skrbni presoji koroškega vprašanja, kakor ga je dr. Inzko podal leta 1965 na ljubljanskem radiu in ki ga imajo voditelji pri svojem delu očitno ves čas pred očmi:

„Za reševanje tako zamotanega vprašanja, kot je to naše vprašanje, je v prvi vrsti potrebno: zaupanje med večinskim narodom in manjšino, afirmacija Slovencev v avstrijski družbi dobri sosedski odnosi med Avstrijo in Jugoslavijo ter sosednjima deželama Koroško in Slovenijo in spoznanje, da je rešitev slehernega vprašanja družbe tako v malem kot v velikem možna le na podlagi intenzivnega sodelovanja vseh, ki sta jim mir in napredek človeštva srčna potreba in življenjska nujnost. Zadevno pa se mi zdi, smo napravili vendar precejšen korak naprej, kar bo omogočilo končno tudi izpolnitev vseh tistih želja, ki so tako tesno povezane z narodnim obstojem koroških Slovencev" (Op. 95).

Značaj koroških Slovencev

86. Zdi se mi primerno, da tu navedemo še nekaj potez značaja koroških Slovencev, kakor jih je opisal koroški pisatelj Josef F. Perkonig, da tako spoznamo, za kakšne ljudi se zavzemajo voditelji koroških Slovencev in se prepričamo, da je njihovo delo vredno truda in žrtev.

Perkonig je živel v mladosti v Borovljah. Mogel je torej od blizu spoznavati koroške Slovence. Tu objavljamo nekatere odlomke iz njegove knjige „Im Morgenlicht" (Svitanje).

„Nehote so pričali s svojim samoumevnim neprisiljenim dostojanstvom za vse druge iz svojega rodu; vsak izmed njih je bil v svojem bistvu popolna podoba svojega naroda na Koroškem, ki ni velik, je pa po svojem značaju vztrajen in zvest.

Vsi so govorili isto slovensko narečje, vendar je že moje uho, ko sem bil še otrok, začutilo marsikdaj komaj zaznavne različice v melodiji njihove govorice. V njej se je izražala duša naroda, ki niti v enem kotičku ni okostenela, marveč se je voljno oblikovala v vseh življenjskih okoliščinah in se še zdaj oblikuje.

Če je mogoče ljudi iz vasi in naselij, ki niti niso tako daleč narazen, spoznati že po takih, komaj zaznavnih jezikovnih razlikah, koliko lažje je mogoče ločiti Slovenca iz Ziljske doline od onega iz Roža in oba ta dva spet od Podjunčana.

In vendar spričo take delitve Slovencev na Koroškem v tri velike skupine ni mogoče prezreti in preslišati, kako se te rahle vezi med seboj prepletajo in dopolnjujejo in kako dajejo slovenskemu jeziku silno razgibanost in barvitost...

Prijazne rojenice so sedele ob zibelki Slovenca iz Roža in mu sprostile jezik; njegovo narečje ni tako trdo kakor narečje Ziljana, saj zveni kakor pridušeno petje. Verjetno se tega niti ne zaveda, saj je preprost človek, ki rad poje in se ne da motiti od premišljevanj in predsodkov.

Tega človeka sem srečaval od svojih otroških let sem v mnogoterih podobah in sem že zgodaj zaslutil, da se pod raševnato, revno obleko skriva nekaj, kar je vredno ljubezni in čemur šele zdaj vem pravo ime...

Podjunski Slovenec se ne boji obračuna. Obdelal je svojo zemljo, kakor jo more obdelati samo človek, ki se nepretrgoma trudi od zore do mraka... In za svojo mizo, ki bi jo lahko obložil z razkošnim pogrinjalom, je Podjunčan ostal skromen.

Takšen je pač narod, ki je že od začetka svoje zgodovine narod kmetov in pastirjev. Kakor je razvil in izpopolnil vse načine obdelave zemlje v stoletjih, tako je razvil globok življenjski smisel in ga sčasoma pretopil v lastno naravo, tako ga je tudi zemlja sama s svojo skrivnostno dediščino preobraževala, da je šele v času njenih skrivnostnih sil in men, njenih neminljivih utripov postal lik popoln. Da je temu res tako, vidimo iz tega, ker dih kmečkega življenja Slovenca nikoli ne zapusti, pa naj bo kjerkoli in naj že bo karkoli. Nemec s Koroškega se ga hitro znebi, ko se pomeščani, Slovenec pa je v mestu le kakor mimogrede, njegovo srce si želi od tam v tihoto svojega kmečkega doma... Res je podeželski, kmečki človek nasploh kar nekam skrivnostno bolj nave-

zan na zemljo kakor tržan ali meščan, koroški Slovenec pa ji je vdan z vso dušo in telesom.

Ta divja vroča ljubezen, ki ni nenaravna, ampak izvira iz najglobljih virov njegove bitnosti, je dajala koroškemu Slovencu moč, da tudi v najtežjem času ni klonil in da je z vero v poslanstvo tudi svojega naroda živel in še živi po zgledu očetov, in žilavo in poln potrpežljivega upanja ohranja njihov jezik in njihove običaje.

Kjerkoli so koroški Slovenci mejili na Nemce in se dotikali njihovega prostora in duha, so v stoletjih izgubili marsikoga in marsikaj. Pa tudi prek njihovih krajev je silil nepretrgoma nemški duh v narodovo telo, odtujeval je mlačneže in omahljivce slovenstvu, spet drugim pa ni pustil, da bi se zavedali svojega slovenskega rodu. Dogajanju v naravi, ki daje prednost močnejšemu, se je pridružilo še ropanje duš. Tako se je zabloda napuhnjenega časa pregrešila nad malim narodom. Ta pa je zbudila sile, ki jih čuti v sebi vsako preganjano bitje, dokler ga še ne objame mrak pogina, razpostavil je svoje ustvarjalne silake po nevidnih okopih v boju za narodnost in jih v tem boju tudi zgubil ter čakal svojega zgodovinskega dne, ki ga nekoč dočaka vsak narod, da si takrat vzame, kar je bilo od nekdaj njegovega. Njegova pravica je temeljna pravica človeštva, ki se bo moralo nekega dne zganiti, da jo poišče tudi za Slovence na Koroškem. Tako imajo Slovenci prav v tej temeljni pravici človeštva svojega vzvišenega zagovornika.

Stoteri in stoteri tega naroda, ki so jih leta 1942 čez noč odgnali iz domovine in jih brez usmiljenja odtrgali od vsega, kar jim je do tedaj pomenilo njihovo tiho, skromno življenje, so v peklu norega pregnanstva pokazali, kje se v življenjski stvarnosti koroškega Slovenca poraja duševna moč... Po prepričanju domoljubnega človeka, ki se je skozi tisoč nevarnosti pritihotapil k svojim mučenim rojakom in preživel skupaj z njimi božični večer, sta jim venomer dajala pogum — pesem in molitev. Srce teh brezdomcev je bilo nepremagljivo, ker so znali zasanjati daleč proč od vsega gorja; nekateri so se zatekli celo k pesnikovanju...

Dolgo moja duša in moje uho nista bila zmožna, da bi slišala skrivne zvoke drugega jezika v deželi in da bi slutila vso toplino in razgibanost, ki ju izžareva slovenska narodnost. Zdaj sem pa v spominu na mnoge ljudi in dogodke prisluhnil; to doživetje me je tako prevzelo, da je postalo trajno in mi narekuje, da izpovem: Brez koroškega Slovenca bi bila Koroška revnejša; to lahko trdim, ker vem, da bi bilo brez njega tudi moje življenje siromašnejše...

Tudi duha dežele bo koroški Slovenec prepojil s svojimi čistimi izvirki in ga prevzel s šumenjem svojih senčnatih lip.

Dajte mu prostora za vašo mizo, dragi rojaki, in ponovite njegovo lepo staro navado: položite predenj hleb kruha in postavite zraven poln vrč" (Op. 137).

Da, dragi Nemci! Nehajte gledati v koroškem Slovencu brezpravnega hlapca. Dovolj ste ga že izrinili z njegove domačije. Pustite ga v miru živeti na zadnjem koščku zemlje, ki jo z ljubeznijo obdeluje že nad tisoč let. Pustite mu, da bo še dalje slavil Boga v svojem jeziku po cerkvah, ki so jih po vsej Koroški zgradili njegovi predniki. Povabite ga k svoji mizi in položite pred svojega brata, nekdanjega gospodarja dežele, kruha in soli, soli resnice, sprave in pravice, kruha prostosti, ljubezni in dobrote!

1. Po vsem tem, kar smo doslej navedli, moremo reči: *Avstrijska vlada mora v interesu Avstrije in Evrope nemudoma brez predhodnega ugotavljanja manjšine v sporazumu z voditelji manjšine v celoti po črki in po duhu izpolniti člen 7 državne pogodbe ter napraviti še druge potrebne zaščitne zakone, da tako koroškemu slovenskemu ljudstvu na vsem dvojezičnem ozemlju zagotovi popolno enakopravnost z večinskim narodom in s tem obstoj in nemoten narodni razvoj in tako vsaj nekoliko popravi vnebovpijočo krivico, ki so jo avstrijski Nemci v teku stoletij zagrešili nad koroškimi Slovenci ter ustvari pogoje za mirno sožitje obeh narodov in v korist človeštva.*

2. Avstrija mora brez odlašanja izpolniti člen 7 državne pogodbe, katera je po razsodbi najvišjega avstrijskega državnega sodišča že državni zakon (glej 7. del, 5). Zaradi neizpolnitve člena 7 državne pogodbe koroški Slovenci ostajajo brez pravic, ki jim jih je avstrijska vlada slovesno zagotovila, da je njihovo ozemlje ohranila za Avstrijo. Koroški Slovenci živijo od leta 1955 v napol brezpravnem položaju. Že zvezni predsednik dr. Karl Renner pa je poudaril, da si pravna država brezpravnega stanja ne more privoščiti.

En mesec po podpisu državne pogodbe je na seji parlamenta poslanec SPÖ Koref poudaril: „Glede tako imenovane manjšinske zaščite je treba reči, da zaščitne določbe člena 7 za slovensko in hrvatsko manjšino deloma dajejo več kot dosedanje ustavnozakonite določbe in je zato treba napraviti nove zakone" (Op. 141).

Podobno je dejal kancler Julius Raab, podpisnik državne pogodbe: „V členu 7 avstrijske državne pogodbe so določene pravice manjšine... Mnenja sem, da je treba tudi v tej točki državno pogodbo vestno izpolniti in zakone, ki še manjkajo, kar se da hitro napraviti" (Op. 68).

O tem, ali so res potrebni novi zakoni k členu 7, ki je že sam po sebi državni zakon, ali pa le izvršne odredbe, ne razpravljamo. Res je, da je dr. Drimmel že leta 1957 slovensko gimnazijo brez novega zakona priklical v življenje. In šele leta 1959 jo je novi šolski zakon potrdil. Zakaj ne bi mogli na enak način že zdavnaj biti dekretirani slovenski napisi na javnih poslopjih, zlasti še, ker so pred prvo svetovno vojsko slovenski napisi na Južnem Koroškem že bili? (Op. 22).

Nujnost izpolnitve člena 7 poudarja tudi Avstrijska Liga za človekove pravice: „Apeliramo na novoizvoljeni državni zbor in zvezno vlado avstrijske republike, kakor tudi na deželni vladi Koroške in Gradiščanske, da zdaj brez nadaljnjega odlašanja sklenejo dopolnilne zakone k členu 7 državne pogodbe iz leta 1955, ki še manjkajo" (Op. 108).

Državna pogodba je del avstrijske ustave. Zato velja zanjo: „Ustavna določila se morajo izpolniti ali pa odpraviti" (italijanski državni predsednik Gronchi, Op. 142).

Naj bi Avstrija člen 7 državne pogodbe še tako rada odpravila, ga ne more. Zato ji ne ostane drugega, kot da ga nemudoma izpolni.

Te dolžnosti avstrijske vlade se zaveda sedanji zvezni kancler dr. Josef Klaus in jo je v Celovcu pred 1.000 Slovenci slovesno potrdil: „Bodite prepričani, da bom storil vse, kar je v mojih močeh, da vam bodo vaše pravice zagotovljene" (Op. 7).

Ne gre torej za kake usluge, gre za pravice koroških Slovencev, ki jim jih Avstrija mora brez odlašanja dati.

3. Veliko razlogov smo že navedli, da je izpolnitev člena 7 državne pogodbe v interesu same Avstrije. Kdo bo še sklepal pogodbo z državo, ki pogodbe ne izpolni? Kdo še more očitati SSSR, da ne izpolni pogodb, ako Avstrija 12 let po podpisu državne pogodbe le-te še ni izpolnila? Kako naj Avstrija terja od Italije izpolnitev Pariške pogodbe, dokler sama ne izpolni državne pogodbe?

Vsako zavlačevanje izpolnitve člena 7 je nova krivica, storjena avstrijskim državljanom slovenske narodnosti, ki se utegne Avstriji bridko maščevati. Pravilno je opozoril ugledni mesečnik „Die österreichische Nation": „Učimo se vendar enkrat iz tragičnih napak Stare Avstrije!" (Op. 122). Zavezniki Avstriji niso vrnili svobode zato, da bi oropala 5.000 slovenskih otrok osnovnega pouka v materinščini.

Vendar so še pomembnejše pozitivne koristi, ki jih bo Avstrija imela od izpolnitve člena 7.

Ako je dr. Klaus mogel že zdaj hvaliti domovinsko zvestobo koroških Slovencev, kako zvesti bodo Slovenci Avstriji šele po izpolnitvi člena 7! Zato bi morali vlada, poslanci in vsi pravi Avstrijci zlasti zdaj, ko nacisti spet drzno dvigajo glave, tekmovati med seboj, kako bi manjšino oprostili skrbi za lasten obstoj in ji omogočili, da vse svoje sile posveti blaginji države in njenemu poslanstvu, ki je posredništvo med evropskimi narodi.

Pri izpolnitvi člena 7 gre torej za utrditev njenih temeljev in ugleda, za dokaz politične zrelosti in za sprostitev dragocenih sil v prid Avstriji in Evropi.

Na že omenjenem sestanku v Podravljah je bilo od strani slovenskih akademikov poudarjeno, da bo na podlagi medsebojnega zaupanja mogoče rešiti vsa odprta manjšinska vprašanja, kar je tudi v interesu Avstrije same in ne le v interesu manjšine. Avstrija more svoje mdnarodno poslanstvo vršiti le, ako bo znala pravično urediti svoj odnos do lastnih narodnosti. V Avstriji živeče manjšine so za državo hkrati preizkusni kamen z ozirom na njene napore po dobrih sosedstvenih odnosih ter ohranitvi in utrditvi miru v svetu. Predvsem je treba poudariti, da dado nazivu Avstrija vsebino šele njene manjšine (Op. 130).

V prav tako že navedenem slavnostnem govoru na zborovanju mladine avstrijskih manjšin je dejal predsednik koroške Dijaške Zveze Karl Smolle:

„Mi, v Avstriji živeče narodne skupine, vemo, da se mora Avstrija izkazati zrelo za novo Evropo, za to enoto v raznolikosti, kjer ima vsak narod svoj prostor. Najbolj dokaže Avstrija svojo zrelost s širokosrčno manjšinsko politiko v smislu celovškega govora gospoda zveznega kanclerja... Mi, narodne skupine, gradimo novo Evropo. Mi smo zvezni člani med državami. To nalogo moremo izpolnjevati samo, če smo močni, če smo v posesti svojih pravic, ne samo v pravnem smislu, temveč tudi stvarno gledano... Če je rekel zvezni kancler: „Kdor ljubi Koroško, jo mora ljubiti kot celoto", mislim jaz: Kdor ljubi Avstrijo, jo mora ljubiti kot celoto. Avstrija bi se praznila, če bi zgubila kako narodno skupino. Izključitev vseh socialnih, gospodarskih, političnih in psiholoških sredstev, ki merijo na iztrebitev manjšine, mora biti najvišji zakon države. Narodna skupina, ki se čuti v Avstriji doma, ne bo postala nikoli iridenta.

Avstrijsko evropsko poslanstvo obstoji v ohranjanju miru in svobode v Srednji Evropi. Obstoji v ohranitvi neodvisnosti te Avstrije, ki so ji narodi in narodne skupine v srce vtisnile neizbrisna znamenja. Avstrijski duh živi iz svoje raznolike vsebine.

Mladina avstrijskih manjšin obljublja, da je pripravljena — ojačena po širokosrčni manjšinski politiki — še nadalje delati za blagor Avstrije, jo s svojim delom soohranjevati, jo ohraniti tudi kot domovino čeških, madžarskih, hrvatskih in slovenskih Avstrijcev" (Op. 132).

Podobne misli je razvijal dan prej pri kresovanju v Št. Janžu Filip Warasch: „Nekdaj je bila Avstrija dežela mnogih narodov. Razrušila se je, ker ni rešila narodnostnega vprašanja. Tudi prva republika ni uredila manjšinskega vprašanja. Šele po drugi svetovni vojski se je Avstrija polagoma zavedla, da ji manjšine niso breme, temveč obogatitev... Pravilno so razumeli položaj nekateri sedanji avstrijski politiki. Pomislimo samo na izjave dr. Klausa, ki je ob vsaki priliki potrdil, da Avstrija hoče nalogo, ki ji je po geografski legi dana, pravilno razumeti, da hoče povezovati svet med seboj. Manjšine pa naj ji bodo pri tem v korist. Nadaljevanje take politike pa bo v korist manjšin in v korist celotnega avstrijskega naroda" (Op. 132).

Na dan slovensnega odprtja slovenskega visokošolskega doma Korotan na Dunaju je dr. Klaus ponovno poudaril mednarodno posredovalno poslanstvo avstrijskih manjšin z besedami: „Obstoj narodnih manjšin je za Avstrijo obogatitev in jamstvo za učinkovitost njenega izžarevanja. Zato velja vztrajno gojiti in razvijati misel o skupnosti in sodelovanju med narodi" (Op. 143).

4. Dovolj smo že poudarjali, da je Avstrija dolžna izvesti člen 7 državne pogodbe brez predhodnega ugotavljanja manjšine.

Tako ugotavljanje ni potrebno, ker je bilo med sklenitvijo pogodbe docela jasno vsem podpisnikom, na katerem ozemlju bivajo koroški Slovenci. Avstrija pred sklenitvijo pogodbe zaveznikov ni spraševala, kje bivajo koroški Slovenci, temveč je priznavala, da ve za njihovo ozemlje, ker se je hvalila, da je zanje vzorno rešila šolsko vprašanje po švicarskem vzorcu. Šolsko vprašanje je mogoče vzorno rešiti

le tedaj, kadar je oblasti ozemlje manjšine natančno znano.

Zavezniki so zadevo tudi morali razumeti v tem smislu, ker njihovi poslaniki po sklenitvi pogodbe niso ugovarjali, ko so koroški Slovenci terjali izpolnitev člena 7 za vse dvojezično ozemlje, temveč so celo nastopili v prid manjšini.

Tako ugotavljanje ni primerno, na Koroškem pa tudi ni mogoče. Ugotavljanje manjšine se ne vrši niti po drugih državah, kjer bi bili izidi objektivnejši, ker bi bilo ugotavljanje žaljivo za manjšino. Toliko manj se more izvršiti na Koroškem, kjer niso dani najosnovnejši pogoji za objektivno ugotavljanje, kakor se je izkazalo pri vseh dosedanjih ljudskih štetjih. V deželi, kjer v razdobju 10 let naštejejo 50% manj članov manjšine, o objektivnem ugotavljanju ne more biti govora. To velja tudi za tajno ugotavljanje, kjer bi grožnje in strah, da bodo vendarle ugotovili, kdo se je izdal za Slovenca, ljudi docela zbegale.

Ugotavljanje torej ni mogoče, ni primerno, ni potrebno, bi bilo žaljivo za manjšino in sramotno za državo.

Dokaz, da oblasti prav nič ni treba ugotavljati manjšine, temveč ji mora le dati, kar ji člen 7 zagotavlja, je slovenska gimnazija. Oblast jo je dala in ljudstvo je presenetljivo jasno potrdilo, da jo potrebuje in da jo hoče imeti, pa naj bo to večinskemu narodu prav ali ne. Hkrati pa tudi oblast obtožuje, ker mu je ni dala že pred 100 leti.

Oblast se mora torej odpovedati ugotavljanju manjšine in zato sedanji šolski zakon, ki predvideva ugotavljanje manjšine, tudi v tej točki spremeniti.

5. Avstrija mora zagotoviti pravice člena 7 slovenskemu ljudstvu na vsem dvojezičnem ozemlju, ki smo ga označili v prejšnjem delu. Slovensko ljudstvo mora na tem ozemlju uživati vse pravice člena 7 za trajno, ne glede na to, kako daleč je že prišlo ponemčenje tega slovenskega ozemlja. Uživanje pravic ne sme biti odvisno od nobenih pogojev in torej tudi od nobenih odstotkov slovenskega prebivalstva. Ako bi, recimo, bilo določeno, da v neki občini tega ozemlja ostane v veljavi člen 7 le tako dolgo, dokler je v njej 20% Slovencev, kakor predlaga dr. Veiter (za sodne okraje predlaga 10%, za celotno dvojezično ozemlje 5%) potem bi ljudstvo v občini, kjer bi ugotovil 21% Slovencev, ne imelo več nobenega miru. S preizkušenimi nacističnimi metodami, ki morajo pognati človeku rdečico v obraz, bi vse storili, da bi odstotek padel na 19%, na kar bi bili za svoje prizadevanje poplačani s tem, da bi 1/5 prebivalstva izgubila dotedanje pravice. Kdo bi jim te pravice vrnil, ako bi se število Slovencev spet dvignilo? Kje je enakost z Nemci, ki imajo vse pravice v vsakem kraju dvojezičnega ozemlja, pa naj jih je samo 1%? Zakaj nihče ne predlaga, da bi ugotavljali tudi odstotek večinskega naroda?

Menimo, da bi bila v tem huda diskriminacija Slovencev na njihovem dednem prostoru in soglašamo z dr. Veiterjem, da se ugotavljanje ne sme izvršiti, dokler voditelji manjšine vanje ne privolijo. Dosledno ne soglašamo s predlogom dr. Veiterja, da bi služilo za ugotavljanje odstotka slovenskega prebivalstva štetje iz leta 1961, čeprav za Slovence v najugodnejši obliki, to je vseh, ki so navedli slovenski ali vindišarski jezik. Dr. Veiter sam zavrača to štetje kot neobjektivno. Manjšina tega štetja nikoli ni priznala. Pritožbe manjšine nikoli niso bile preiskane.

Avstrija mora torej zagotoviti pravice člena 7 slovenskemu ljudstvu na vsem dvojezičnem ozemlju za trajno ne glede na odstotek slovenskega prebivalstva.

6. Člen 7 je treba rešiti v sporazumu z manjšino. Namen člena 7 je dati manjšini občutek varnosti in enakopravnosti. Dokler se bo manjšina čutila opeharjena za svoje pravice, ne more biti govora o pravi izpolnitvi člena 7. Tega se zaveda kancler dr. Klaus, ki je dejal: „S sodelovanjem manjšine hočemo reševati tudi v prihodnje vsa vprašanja, ker vemo, da je to za Slovence, za Koroško in za Avstrijo najbolje" (Op. 7).

Irto je ponovil eno leto pozneje minister dr. Karl Schleinzer: „Določila, ki jih vsebuje člen 7, so bila v državno pogodbo prevzeta za zaščito manjšin. Zato je naravno, da je kancler dr. Klaus izjavil, da bo avstrijska zvezna vlada vsa vprašanja v zvezi s členom 7 rešila v sodelovanju z manjšino" (Op. 124).

Tako Dunaj kot Beograd zastopata edino pravilno stališče, da morajo o tem, ali so življenjski interesi manjšine zavarovani v zadostni meri, podati izjavo edinole prizadete manjšine na Južnem Tirolskem, oziroma na Južnem Koroškem in Gradiščanskem (Op. 112). Zato pa je nujno po-

trebno vsa vprašanja glede člena 7 rešiti v sodelovanju z manjšino.

Da so pogajanja med oblastniki in voditelji manjšine edino prava pot za dosego pravične ureditve manjšinskega vprašanja, nam kaže tudi vsebina telegrama, ki ga je poslalo vatikansko državno tajništvo briksenškemu škofu Gargitterju ob terorističnem napadu na dva italijanska stražnika na Južnem Tirolskem meseca septembra 1966. V telegramu je rečeno, da Njegova Svetost „obsoja nasilje, ki ne pomaga k pravični ureditvi medsebojnih upravičenih zahtev obeh predragih narodnosti s pomočjo lojalnih in dobrovoljnih pogajanj" (Op. 144).

7. Člen 7 mora biti izpolnjen v celoti. Doslej nekatere točke še niso izpolnjene, druge le delno. Člen 7 je celota, ki je brez škode za manjšino in za ugled Avstrije ni mogoče drobiti ter izbirati, kaj bodo Slovenci dobili in česa ne.

Člen je treba izpolniti ne le po črki, temveč tudi po duhu. Duh člena je, da postanejo koroški Slovenci docela enakopravni z Nemci. Dokler bodo Slovenci kakorkoli zapostavljeni in diskriminirani, člen 7 po duhu ne bo izpolnjen.

Nauk papežev

8. Ne le po državni pogodbi, temveč tudi po nauku papežev mora javna oblast skrbeti, da bodo člani manjšine v vsem docela enakopravni s člani večine.

Člani manjšine morajo imeti na manjšinskem ozemlju popolnoma iste pravice kakor člani večine. Čisto napačno in krivično je, ako hočejo člani večinskega naroda zase na manjšinskem ozemlju vse pravice, manjšini pa niti drobtinice ne privoščijo.

Po nauku papeža imajo vsi državljeni enako pravico do časnih in duhovnih dobrin. Javna oblast je dolžna skrbeti, da člani manjšine te pravice v resnici tudi dosegajo in nemoteno uživajo. Le tako jim je zagotovljen obstoj in nemoten narodnostni razvoj, do katerega imajo pravico že po naravnem pravu.

„Vsa naloga oblastnikov je v uresničevanju skupne blaginje vseh" (MZ 53).

„Treba je, da so te skupne blaginje zaradi njene narave deležni vsi udje politične skupnosti" (MZ 55).

„Politični oblastniki morajo skrbeti, da to blaginjo uresničujejo po primernih potih in stopnjah" (MZ 56).

Janez XXIII. tudi pove, katera pota so primerna za uresničenje skupne blaginje vseh: „Po današnjih nazorih obstoji splošna blaginja predvsem v spoštovanju pravic in dolžnosti človeške osebe; zato je tudi naloga oblastnikov zlasti v tem, da z ene strani zagotovijo, da bodo pravice priznane in spoštovane, med seboj povezane, da jih bo mogoče braniti in širiti, z druge pa, da bo vsakdo kar najlažje izpolnjeval svoje dolžnosti" (MZ 59).

„Bistveno poslanstvo vsake politične oblasti je, da varuje nedotakljivost pravic človeškega bitja in si prizadeva, da vsakdo čim lažje opravi svojo posebno nalogo (Pij 12, B. g. 1941, MZ 59).

Če torej kake javne oblasti pravic človeka ne priznajo ali jih kratijo, tedaj se pregrešijo ne le zoper dolžnost svoje službe, marveč so tudi *njihovi odloki brez vsake pravne obveznosti*" (MZ 60).

„Poleg tega je osnovna dolžnost političnih oblastnikov ta, da pravna razmerja, ki posameznike med seboj povezujejo v družbo, tako urejajo in vodijo, da občani pri uveljavljanju svojih pravic ne motijo drugih v njihovih pravicah; da kdo pri uveljavljanju svojih pravic ne ovira drugega v izpolnjevanju njegovih dolžnosti; da slednjič pravice vseh uspešno varujejo nekršene in da popravijo, če je bilo kaj pogrešeno" (MZ 61).

Politični poglavarji imajo dolžnost, da si prizadevajo za tako stvarno stanje, ki bo vsakomur olajševalo obrambo pravic in izpolnjevanje dolžnosti" (MZ 62).

Sicer „zmeraj bolj raste neenakost in se zato dogaja, da se ne morejo uveljaviti ne človekove dolžnosti ne pravice" (MZ 62).

„Skupna korist vseh terja tudi to, da javni oblastniki glede pravice občanov delujejo v dve smeri: da jih po eni strani vzklajajo in varujejo, po drugi pa uveljavljajo in pri tem skrbno pazijo na njih ravnotežje" (MZ 64).

„Prav za to ravnotežje si morajo javni oblastniki prizadevati, ko se na mnogotere načine trudijo, da občanom omogočajo obrambo njihovih pravic in lajšajo izpolnjevanje njihovih obveznosti na različnih področjih družbenega sožitja" (MZ 65).

9. Ako ta nauk papežev obrnemo na primer narodnih manjšin, moremo kratko in preprosto reči:

a) Javna oblast mora priznati in spoštovati pravice vseh, torej tudi članov narodne manjšine, in skrbeti, da bodo tudi drugi njihove pravice priznavali in spoštovali.

b) Pravice članov manjšine mora varovati in ščititi ter jim pomagati, da bodo mogli svoje pravice uveljaviti, braniti in širiti.

c) Lajšati mora izpolnjevanje njihovih dolžnosti do naroda in države, zlasti še izpolnjevanje njihove posebne naloge, ki je v posredništvu med državo, kateri pripadajo in med matično državo.

d) Paziti mora, da člani večine pri uveljavljanju svojih pravic ne bodo motili članov manjšine in jih ovirali v izpolnjevanju njihovih dolžnosti.

e) Z isto budnostjo, s katero pazi, da člani manjšine ne kršijo pravic članov večine, mora tudi paziti, da člani večine ne bodo kršili pravic članov manjšine.

f) Da pri tem niti večinski niti manjšinski narod ne bo prikrajšen, mora skrbno paziti na ravnotežje pravic obeh narodov, da bosta mogla nemoteno uživati svoje pravice in izpolnjevati svoje dolžnosti.

10. Treba je takoj poudariti, da je delo javne oblasti za vzklajanje pravic večine in manjšine in za ohranjanje ravnotežja pravic obeh narodnosti silno težko, in to iz več razlogov:

a) Javni oblastniki so člani večinskega naroda in zato je njihovo srce na strani večine. Pogosto so bili tudi vzgojeni v nerazpoloženju ali celo sovraštvu do manjšinskega naroda.

b) Veliko lažje ohranjajo večino zadovoljno, ako ji popuščajo nasproti manjšini, ki je njene upravičene zahteve mogoče odpraviti z grožnjami in z očtki, da ni nikoli zadovoljna; da ogroža večinski narod; da spravlja v nevarnost državne meje; da neti nemir in seje razdor, da vidi le sebe in svoje pravice, ne pa pravic večinskega naroda, ki že ne more več prenašati neprenehanega poniževanja in zapostavljanja v lastni državi itd. V primeru narodnih manjšin se zgodba o volku in jagnjetu ponavlja dan za dnem vedno v novih oblikah.

c) Manjšina politično malo pomeni in vlada zaradi nje ne bo zgubljala glasov članov večine. Zaradi tega javni oblastniki neredko žrtvujejo manjšino, da si ohranijo simpatije in glasove večinskega naroda ali manjšini nenaklonjenih poslancev.

11. Zato pa je potrebno, da pridejo na odločilna mesta najbolj sposobni in značajni ljudje, ki se zavedajo svoje odgovornosti pred Bogom, pred človeštvom in pred zgodovino.

„Oblastniki si morajo biti na jasnem o naravi in obsegu svojih nalog; potrebna jim je umerjenost, poštenost, bistrost, politični čut, da morejo hitro in stvarno presojati konkretne primere, ter odločna in vztrajna volja, da delajo o pravem času in uspešno" (MZ 71).

12. Na žalost moramo ugotoviti, da je avstrijska javna oblast še precej daleč od uresničitve nauka papežev, daleč od zgledne rešitve manjšinskega vprašanja, kot je podana v nekaterih drugih državah in daleč od zadovoljive rešitve člena 7 državne pogodbe. Zato pa so tudi koroški Slovenci še daleč od enakopravnosti s člani večine.

Javna oblast še ni izpolnila člena 7 in s tem Slovencem v resnici še ni priznala njihovih pravic. Ker jih ni priznala, jih tudi ne spoštuje in ne zahteva od državljanov, da bi jih spoštovali.

a) V nedogled zavlačuje izpolnitev člena 7 in s tem množi krivice, ki so jih Avstrijci prizadeli Slovencem.

b) Opeharila je manjšino za obvezno dvojezično šolo, ki je v danih razmerah edina zajela vse slovenske otroke.

c) Slovenskim otrokom ne prizna pravice do pouka v materinščini v enaki meri kakor nemškim otrokom, temveč to pravico veže na pogoj priglasitve k slovenskemu pouku. Za nemške otroke se ji zdi samo po sebi umljivo, da morajo imeti osnovni pouk v materinščini, slovenskim staršem pa omogoča, da svoje otroke oropajo te naravne pravice, namesto da bi jim lajšala izpolnitev dolžnosti, da dajo otrokom naravno in najuspešnejšo in najskladnejšo vzgojo v materinščini.

Dr. Joško Tischler pravi: „Že ta določba sama pomeni hudo kršitev enakosti pred zakonom. (Op. 145).

Šlo bi za diskriminacijo in žalitev slovenskih staršev že v primeru, da bi Slovenci ne bili 100 let trpeli strahovanja. Toliko bolj zdaj, ko so bili in so še vsestransko terorizirani in odvisni od večinskega naroda.

13. Ker javna oblast pravic, ki jih manjšini zagotavlja člen 7 državne pogodbe, ne prizna, jih tudi ne varuje, ne brani in ne ščiti in ne pomaga manjšini, da bi te

nepriznane pravice uveljavila. Javna oblast ne ščiti niti tistih skromnih pravic, ki jih manjšini priznava, npr. priglasitev k slovenskemu pouku, temveč dopušča, da se morajo starši odločati pod stalnim pritiskom. Prav tako ne uredi povsod zadovoljivo pouka slovenščine za one otroke, ki so jih starši k slovenskemu pouku priglasili.

14. Javna oblast tudi ne skrbi za enakopravnost ali ravnotežje pravic večine in manjšine.

a) Ena je „pravica staršev" glede verouka, ki vsem avstrijskim staršem omogoča otroka od verouka odglasiti, druga je „pravica staršev", ki slovenskim staršem dovoljuje otroka za slovenski pouk priglasiti. Kaj bi rekli člani večinskega naroda na Južnem Koroškem, ako bi morali v krajih, kjer so oni v manjšini, svoje otroke priglašati za nemški pouk, ako ne bi hoteli, da njihov otrok ne bi imel osnovnega pouka samo v slovenščini? Kaj bi storila cerkvena oblast, ako bi morali katoliški starši otroka za verouk priglasiti?

b) Enakopravnosti ni v šolskem zakonu, ki dopušča priglasitev k slovenskemu pouku na vsem dvojezičnem ozemlju le, dokler ne bo ugotovljeno število manjšine. Posebno zapostavljanje je bilo do leta 1966 v tem, da je za slovenski pouk priglašeni otrok imel več ur kakor drugi otroci.

c) Enakopravnosti ni v zakonu za sodišča, ki dopušča slovenski jezik le za majhen del dvojezičnega ozemlja in še to le kot pomožni jezik.

d) Enakopravnosti ni pri ljudskem štetju, kjer javna oblast s pomočjo članov večine uprizarja politični cirkus in jezikovni Babilon, ki bi se ga sramovala afriška plemena.

e) Enakopravnosti ni v javnosti, kjer zlepa ne vidiš slovenskega napisa. Ni je v uradih, kjer se šopirijo ljudje, ki slovenskega jezika ne obvladajo in se ga nočejo priučiti in ga v svoji nadutosti celo prezirajo in zaradi jezika žalijo in zapostavljajo slovenske davkoplačevalce, ki jih vzdržujejo. Nemec more v zadnji, pretežno slovenski občini po vseh uradih nemško govoriti, Slovenec pa mora na domači zemlji v jeziku priseljenih Nemcev in osvojevalcev iskati svojih pravic.

f) Enakopravnosti ni v javnosti, kjer morejo nacisti v imenu rodoljubja nemoteno rovariti proti Slovencem in jih zdaj odkrito, zdaj prikrito terorizirati, namesto, da bi javna oblast njihove ustanove po določbi člena 7 zatrla.

Kratko povedano. Na Koroškem sta dva naroda: večinski narod, ki ima vse pravice, vključno pravico, da nezaščitene člane manjšine strahuje in ponižuje, ter manjšinski narod, ki se mora za vsako drobtinico pravice pehati in puliti in se često zadovoljiti s krivičnimi očitki ali obljubami.

Namesto da bi javna oblast njihove pravice varovala, jih grobo krši. Namesto da bi jim olajševala izpolnjevanje njihovih dolžnosti, jim to otežkočuje in onemogoča. Namesto da bi krivice priznala in popravila, jih veča in množi. Namesto da bi nase prevzela odgovornost za dejstvo, da sta dve tretjini slovenskih otrok brez osnovnega pouka v materinščini, skuša vso odgovornost zvaliti na ustrahovane starše. Prav malo ali nič ji ni mar, da je ravnotežje pravic med večinskim in manjšinskim narodom porušeno. Za naravno ima, da v deželi večinski narod uživa vse pravice, gospoduje in napreduje, zapostavljeni manjšinski narod pa trpi in nazaduje.

Nujnost zaščite narodne manjšine

15. Da koroški Slovenci ne bi imeli pravice do enakopravnosti z večinskim narodom, si danes načelno pač noben resen Avstrijec ne bo upal trditi. Danes že povsod priznavajo načelno enakopravnost vseh narodov in narodnih manjšin, čeprav jo skušajo v dejanju še pogosto omejevati.

Enakopravnost Slovencev z Nemci so Nemci poudarjali zlasti pod angleško zasedbo, da so ohranili Južno Koroško zase. Predsednik koroške Ljudske stranke, Herman Gruber, je na seji deželnega zbora dne 28. 1. 1947 dejal: „ÖVP stoji na stališču absolutne enakopravnosti med Nemci in Slovenci na Koroškem... Na političnem, gospodarskem, kulturnem in socialnem področju se v ravnanju z njimi niti pravno niti v dejanju ne sme delati nobena razlika. Drugačno načelo bi tudi ne bilo združljivo z značajem enotnosti dežele" (Op. 92).

Na žalost 20 let po teh lepih besedah resnične enakopravnosti na Koroškem še vedno ni.

O resnični enakopravnosti narodne manjšine moremo govoriti le tedaj, ko vidimo njene sadove: nemoten razvoj manjšine. Ako manjšina kljub številnim otro-

kom nazaduje, je to dokaz, da ni resnično enakopravna z večinskim narodom.

„Vsi narodi morajo biti res enakopravni... kajti božja volja je, da narod biva kot tak, da se razvija, razcvita, da napreduje in se spopolnjuje" (Škof Mahnič, Op. 9).

Koroških Nemcev okoliščina, da Slovenci kljub številnejšim otrokom nazadujejo, ne moti. Veselijo se tega in se izgovarjajo z božjo voljo, z naravnim razvojem in s pravico staršev, čeprav gre v resnici le za bolj ali manj prikrito potujčevanje.

16. Kljub njihovim izgovorom in prav ob teh dejstvih mora biti vsakomur jasno, da za nemoten razvoj narodne manjšine načelna enakopravnost ne zadostuje. Strokovnjaki za manjšinska vprašanja so si edini, da narodna manjšina za obstoj in razvoj potrebuje posebne zaščite in v posebnih primerih še izrednih ukrepov v njeno korist. Brez uspešne zaščitne zakonodaje sta dandanes obstoj in razvoj manjšine ogrožena (Glej 6. del, 22).

V primeru številčnega nazadovanja koroških Slovencev torej ne gre za voljo božjo, ne za voljo staršev, niti za naraven razvoj, temveč za pomanjkanje uspešne zaščitne zakonodaje. Dr. Görlich pravi glede avstrijskih narodnih manjšin: „Te narodne skupine uživajo sicer enake pravice kot avstrijsko (nemško govoreče) državno ljudstvo, vendar so si danes vsi manjšinski strokovnjaki edini, da to za ohranitev malih narodnih skupin ne zadostuje, ampak, da le-te potrebujejo posebne podpore" (Op. 93).

Ker je člen 7 državne pogodbe sam na sebi že lep program za zaščito slovenske in hrvatske narodne manjšine in ker je po razsodbi najvišjega državnega sodišča državna pogodba še državni zakon, moremo pravilneje govoriti o pomanjkanju izvajanja zaščitne zakonodaje kakor o nezadostnem varstvu manjšine.

Varstvo manjšin po letu 1918

17. Po razbitju Avstroogrske so zmagovalci, sklicujoč se na naravne, strateške, gospodarske in politične razloge, v posmeh načelu samoodločbe narodov, blizu 10 milijonov državljanov bivše monarhije samovoljno prisiliti živeti zunaj novoustanovljenih narodnih držav. Narodi, ki so bili na strani zmagovalcev, so se s sovražnikovim porazom temeljito okoristili in prilastili veliko tujerodnega ozemlja. Zlasti Italija si je z zmago svojih zaveznikov lepo opomogla.

Ker sta Italija in Srbija v upanju, da se polastita čim več hrvatskega in slovenskega ozemlja, preprečili, da bi zapadni zavezniki priznali Jugoslovanski odbor za predstavništvo Južnih Slovanov monarhije, je bila usoda teh dveh narodov, zlasti Slovencev, podobna usodi premaganih Nemcev in Ogrov. Čeravno sta izbrala manjše zlo in se združila z zmagovito Srbijo, je velik del njunega ozemlja ostal zunaj Jugoslavije. Slovenci so povrhu še morali prenašati od južnih bratov kričečen očitek šovinizma.

Zapadni zavezniki so mislili, da za zagotovitev narodnostnega obstoja teh nesrečnežev zadostujejo že neke splošne določbe o enakopravnosti z državnim narodom in o človekovih pravicah, ki so jih vnesli v mirovne pogodbe.

O varstvu manjšin v Avstriji govorita v šenžermenski pogodbi člena 67 in 68 tako na splošno, da praktično z njima manjšini ni nič pomagano in se ji tudi nanje sklicevati ni vredno, čeprav sta prišla v sedanjo avstrijsko ustavo (Op. 146).

18. Danes se nam zdi smešno to „varstvo manjšin" po prvi svetovni vojni in upanje zaveznikov, da so podonavske narode rešili tujega jarma in dobro zavarovali 10 milijonov članov manjšin bivše Avstroogrske.

Tako je npr. plebiscitna komisija v Celovcu 4 tedne po plebiscitu, dne 18. 11. 1920, izdala na prebivalstvo glasovalnega ozemlja razglas, ki so ga podpisali S. Capel Peck za Anglijo, Charles de Chambrun za Francijo, Livio Borghese za Italijo, A. Peter-Pirkham za Avstrijo in K. N. Hristić za SHS, ki se glasi: „Ko končujemo svojo nalogo, želimo v trenutku formalne predaje uprave avstrijski vladi posebno in slovesno poudariti določbe šenžermenske mirovne pogodbe v zadevi varstva manjšin, ki ga Zveza narodov garantira. Dalje določbe v zadevi državne pripadnosti in posebno člen 92, ki določa, da ne sme noben prebivalec ozemlja bivše avstroogrske monarhije zaradi svoje ga političnega zadržanja od izbruha svetovne vojske biti zasledovan ali nadlegovan.

Avstrijska in koroška vlada sta izrekli po svojem opolnomočencu pri medzavezniški plebiscitni komisiji v javnem razglasu

formalno, da sprejmeta načela, na katerih temeljijo te določbe; prav tako tudi svoj namen, da se hočeta tajstih držati, in avstrijski opolnomočenec s tem ponovi že dano izpoved.

Izročamo oblast, ki nam je bila dana po mirovni pogodbi v resni veri in upanju, da bosta po pravični in velikodušni uporabi teh načel mir in sloga, ki sta za napredek in uspevanje v prihodnosti neizogibni, zagotovljeni prebivalcem celovškega (t. j. glasovalnega) ozemlja" (Op. 28).

Kljub temu slovesnemu poudarjanju določb mirovne pogodbe glede varstva manjšin, katero je povrhu še garantirala Zveza Narodov, in kljub temu, da sta zvezna in deželna vlada sprejeli načela teh določb in obljubili, da jih bosta držali, ter kljub upanju zavezniške komisije, da bosta vladi ta načela pravično in velikodušno uporabljali, Južna Koroška ni bila deležna miru, sloge in napredka, temveč so bili koroški Slovenci na svoji zemlji sramotno prezirani, tlačeni in ponemčevani.

Podobno so se vrgle na potujčevanje svojih manjšin druge države, zlasti Italija in Romunija.

Zapostavljene in nezadovoljne narodne manjšine so olajšale Hitlerju rovarjenje po Srednji Evropi. Od vseh najbolj preganjano narodo manjšino, Primorske Slovence, pa je obup gnal v komunizem in so tako veliko prispevali k razmahu rdeče revolucije in zmage v Sloveniji.

Vendar komunisti svojih obljub, da bodo s pomočjo Stalina osvobodili vse slovensko ozemlje, niso izpolnili.

19. Po drugi svetovni vojski sta nemški manjšini na Češkem in v Vojvodini, ki sta med svetovnima vojskama imeli razmeroma veliko pravic, skoraj izginili, med tem ko se je za nekatere manjšine položaj izboljšal. Na vsem ozemlju bivše monarhije se je državna meja spremenila le na štirih mestih: ZSSR je zasedla del Galicije in Podkarpatsko Rusijo, ČSR je dobila od ogrske košček ozemlja pri Bratislavi, Jugoslavija pa je dobila od Italije 8.000 kvadratnih km ozemlja Julijske Benečije in s tem vso hrvatsko ozemlje in z Italijani naseljeno obalo Istre. V zameno je še precej slovenskega ozemlja ostalo Italiji, ne da bi Slovenija zato dobila ozemeljsko odškodnino v severni Istri, kjer je nekaj slovenskih vasi celo pripadlo Hrvatski, kar pa je bilo pozneje v glavnem popravljeno.

Vendar se je razmerje slovenskega ozemlja v Jugoslaviji in zunaj nje, ki je bilo po prvi svetovni vojski 2 proti 1, popravilo na 5 proti 1 v korist Slovenije. Vse koroško ozemlje je ostalo v Avstriji.

Zaščita po letu 1945

20. Angleška zasedba Koroške je Slovence rešila nacistične tiranije, omogočila jim je vrnitev na domove in zagotovila osnovne svoboščine. Z vrnitvijo slovenskih duhovnikov je bilo spet vzpostavljeno slovensko dušno pastirstvo. Angleži so hoteli dati Slovencem Južno od Drave slovenske šole, a so to Avstrijci preprečili s tem, da so dali obvezno dvojezično šolo za vse dvojezično ozemlje. V takih razmerah so Slovenci dočakali konec angleške zasedbe leta 1955.

21. Izkušnje iz časa med svetovnima vojskama so pripomogle, da so po drugi svetovni vojski zavezniki v členu 7 državne pogodbe podrobneje in natančneje zaščitili obe slovanski manjšini v Avstriji, ne pa ogrske in češke. S tem so jima dali nekak privilegiran položaj v zameno, da niso ugodili zahtevi zmagovite Jugoslavije po teh ozemljih.

Da člen 7 slovenski in hrvatski manjšini v Avstriji zagotavlja privilegiran položaj, se Avstrijci dobro zavedajo. Glavni odbor avstrijskega parlamenta je glede člena 7 v svojem poročilu ugotovil: Člen 7 predložene pogodbe glede manjšin je nadomestil člen 69 šenžermenske državne pogodbe. Člen 69 je v bistvu določil enakopravnost manjšine z večino. Novi člen 7 gre v nekaterih točkah prek njega. Daje pravico do osnovnega pouka v slovenskem in hrvatskem jeziku in do več lastnih srednjih šol. V jezikovno mešanem ozemlju dopušča slovenski in hrvatski jezik kot uradni in ne kakor doslej, ko je bil dovoljen le pri sodščih (Gerichtsprache). Treba je tudi napraviti dvojezične napise" (Op. 141).

Na parlamentarni seji dne 7. 6. 1955 je poslanec SPÖ dr. Koref poudaril, da „zaščite določbe člena 7 za slovensko in hrvatsko manjšino deloma dajejo več kot dosedanje ustavno-zakonite določbe..." (Glej 9. del, 2).

Ob isti priliki je tedanji poslanec in sedanji zunanji minister dr. Lujo Tončič dejal: „Novi člen 7 jim daje več. Daje jim neke privilegije in višjo zaščito" (Op. 141).

Malo pozneje je isti dr. Tončič dejal v parlamentu: „Mi ne moremo od Italije zahtevati več, kakor smo mi sami pripravljeni dati slovenskima manjšinama v Avstriji" (Op. 35). Vsakdo ve, da je avstrijska manjšina v Italiji zelo privilegirana in da zase veliko zahteva.

Podobno ugotavlja dr. Körner: „Doslej nismo niti določb državne pogodbe iz leta 1955 glede privilegirane slovenske in hrvatske manjšine do kraja izpolnili" (Op. 147).

22. Kljub tej jasnosti, da imajo koroški Slovenci pravico do resnične enakopravnosti in celo do privilegiranega položaja in kljub precej jasnim določbam člena 7 glede te enakopravnosti, so koroški Slovenci danes glede napisov na javnih poslopjih na slabšem kot pred prvo svetovno vojsko. Veliko na slabšem glede osnovnega šolstva kot pred letom 1955, na boljšem le glede slovenske gimnazije in pravice, da se poslužujejo slovenščine na treh sodiščih v Podjuni. Nov dokaz, da niti natančnejše določbe mednarodne pogodbe ne zagotovijo narodni manjšini obstoja in razvoja, ako na strani večinskega naroda manjka dobra volja in ako v pogodbi ni čisto jasnih in natančnih določb glede pravic manjšine in določbe, ki bi pogodbenicam dajale pravico, možnost in dolžnost, da izpolnjevanje pogodbe nadzirajo in prizadeto oblast prisilijo k izpolnitvi pogodbe.

Ako bi, recimo, v členu 7 bilo zapisano, da mora obvezna dvojezična šola ostati in se izpopolniti v vsem obsegu in da se podpisnice v določenih presledkih sestanejo in zaslišijo manjšini, da ugotovijo, ali vlada pogodbo izpolnjuje, in da v nasprotnem primeru ponovno razpravljajo o državni meji med prizadetima državama, bi danes noben slovenski otrok na Koroškem ne bil brez osnovnega pouka v materinščini, nihče bi ne govoril o božji volji, da se dežela ponemči; nihče ne bi izrabljal „pravice staršev" in trdil, da imajo slovenski starši pravico otroku dati osnovni pouk v nemščini, in nihče ne bi zagovarjal stališča, da je treba času prepustiti, da on svoje opravi.

Zato ima prav dr. Tischler, ko pravi: „Za manjšino je teoretično zagotovljena enakopravnost premalo, kajti ona zaradi majhnega števila te enakopravnosti ne more uveljaviti" (Op. 146).

Niti veliko številnejša južnotirolska manjšina, ki ima za seboj na desetine milijonov Nemcev, ne more izsiliti svojih pravic. Karl Ritscher pravi v zvezi s pariškim sporazumom (Gruber — de Gasperi), da zaščitne določbe, ki so v njem, ne zadostujejo. To so pokazala prav zadnja leta, kajti manjka pripravljenost, da bi bile lojalno izpolnjene.

Še manj zadostuje 6. člen italijanske ustave, ki pravi, da mora Republika ščititi jezikovne manjšine s posebnimi zakoni. Kljub temu členu so Beneški Slovenci v narodnem oziru brezpravni, kaj šele zaščiteni. Tudi 3. člen posebnega statuta za Furlanijo — Julijsko Benečijo priznava v mejah dežele enakost pravic in ravnanja vsem državljanom, pa naj pripadajo katerikoli jezikovni skupnosti, in pravi, da so njihove etične in kulturne značilnosti zaščitene. Vendar imajo Italijani v jezikovnem oziru v deželi vse pravice, Beneški Slovenci pa nobene.

Podobno je v primeru Lužiških Srbov. Leta 1948 je vlada Vzhodne Nemčije izdala zakon o pravicah lužiškega srbskega naroda, a zakon je brez moči, kajti vladajočim je več na tem, da Srbi postanejo komunisti, kakor da ohranijo narodnost (Op. 148).

Tudi tržaški Slovenci kljub londonskemu sporazumu še ne uživajo popolne enakopravnosti z Italijani.

23. V primerih narodnih manjšin, ki nimajo matičnih držav (Lužiški Srbi, Baski, Bretonci) ali se matična država zanje dosti ne briga (slovenske manjšine) ali matične država nima moči, da bi jim uspešno pomagala (Južni Tirolci), le-tem zaradi brezbrižnosti velesil in OZN za probleme narodnih manjšin, dotlej ko bo človeštvo imelo neko naddržavno ustanovo s primerno zakonodajno, sodno in izvršno oblastjo, poleg drugega prizadevanja za uveljavljanje svojih pravic ostaja še ena možnost: sklicevanje na nauk papežev in apeliranje na moralno silo ter vest oblastnikov in večinskega naroda. V papežih Piju XII. in Janezu XXIII imajo manjšine najboljše zaveznike. Janez XXIII. oblastnike očetovsko opozarja, naj se posebej ozirajo na šibkejše državljane, ki si sami ne morejo dovolj pomagati:

„Včasih lahko razlogi pravičnosti in primernosti terjajo, da se državni oblastniki posebej ozirajo na šibkejše državljane, ker se ti ne morejo sami dovolj poganjati v obrambo svojih pravic in zakonitih koristi" (MZ, 55).

Seveda se morajo oblastniki ozirati na šibkejše državljane toliko bolj, kolikor večja je njihova nemoč in kolikor večja nevarnost jim od močnejših državljanov grozi.

Narodne manjšine so po navadi v zelo neugodnem položaju nasproti večinskemu narodu. Njihovo obrambno moč določajo različni dejavniki: njeno število, sorazmerje s številom večinskega naroda, obseg in oblika ozemlja, strnjenost naselitve, gospodarska in politična moč, zgodovina, kultura, narodna zavest, zaslomba matične države, stiki z matičnim narodom, zaščita mednarodne pogodbe, razvitost čuta večinskega naroda za pravično ureditev manjšinskega vprašanja i. p.

V večini primerov ne manjka razlogov za izredno zaščito.

OPOMBE:

Pomen kratic virov in opombe od 1 do 100 so v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1967.

101. Pij XII. v pismu nemškim škofom, gl. Družina, Ljubljana, 1966, 7.

102. P. Messineo, Enciclopedia cattolica, gl. KG 1966, 21.

103. Dr. Aleš Ušeničnik, filozof, dolgoletni profesor teološke fakultete v Ljubljani, Izbrani spisi, 5, 181.

104. Garner, gl. KG 1966, 24.

105. NTK 1966, 20 in VD 1966, 8.

106. NTK 1966, 22, uvodnik.

107. NTK 1962, 7.

108. NTK 1966, 15.

109. Wiener Kirchenzeitung, 21. 3. 1965.

110. NTK 1965, 40.

11. NTK 1966, 17.

112. NTK 1966, 23.

113. NTK 1963, 50.

114. NTK 1966, 19.

115. NTK 1965, 35.

116. NTK 1966, 9.

117. Rodna gruda, Ljublljana 1965, 7-8

118. Glas SKA, Bs. Aires, 1966, 13.

119. NTK 1966, 11.

120. NTK 1966, 1.

121. Brošura: Für den Religionsunterricht in der Muttersprache, Klagenfurt, 1966. Brošura bo vedno označena s kratico RUMS.

122. NTK 1961, 36.

123. NTK 1966, 6.

124. NTK 1966. 8.

125. NTK 1966, 26.

126. RUMS (glej op. 121) str. 45 sl.

127. NTK 1964, 29.

128. NTK 1966, 30.

129. Prim. 6. del, 19 ali MZ 35.

130. NTK 1964, 37.

131. NTK 1966, 37.

132. NTK 1965, 28.

133. Dr. Ignacij Lenček, bivši profesor teološke fakultete v Ljubljani in v izseljeništvu „Iz etike narodnosti", Vrednote, 2. knjiga 1954, str. 5—26.

134. Koncil, knjiga Družbe sv. Mohorja v Celovcu 1966, str. 56.

135. Dr. Lidia Menapace Brisca, odbornica bocenske pokrajinske uprave in deželna svetovalka Tridentinskega — Gornjega Poadižja, gl. KG 1966, 43.

136. NTK 1966, 36.

137. Koledar celjske Mohorjeve Družbe, 1960, str. 94 sl. Perkonig se je rodil kot sin boroveljskega puškarja, bil je profesor na učiteljišču v Celovcu. Umrl je leta 1959.

138. NTK 1966, 45, str. 1 in 3.

139. NTK 196, 38.

140. NTK 1966, 28.

141. Sprachenfrage (Gl. op. 33) str. 64 sl.

142. KG 1966, 4.

143. NTK 1966, 47.

144. KG 1966, 37.

145. NTK 1964, 38.

146. NTK 1965, 43, str. 5.

147. Dr. Erich Körner: Kirche und Slowenen in Südkärnten. Die österreichische Nation 1963, 6 Salzburg. Ponatis Für RUMS str. 35 sl.

148. NTK 1963, 29; NTK 1966, 35; Glas SKA 1966, 13; KG 1966, 36; Tone Glavan: Lužiški Srbi, Slovenska matica, Ljubljana 1966, strani 308; Nova pot, Ljubljana 1966, 4—6, 321 sl.

Razprave - Dokumenti - Pričevanja

Dr. Ljubo Sirc — **Svoboda po kapljicah**

Dr. Viktor Antolin — **Katolicizem, klerikalizem in pluralizem**

Dr. Tine Debeljak — **Upor in zator pisateljev pod komunističnimi diktaturami**

France Gorše — **Sodobna umetnost v Sloveniji in Združenih državah Amerike**

Tone Ilc — **Križev pot ruske pravoslavne Cerkve**
(Ob 50-letnici boljševiške revolucije)

Dr. Ljubo Sirc — **Jugoslovansko gospodarstvo na začetku 1968**

Ivan Dolenc — **Glosa k prvi slovenski vladi leta 1918**

Dr. Tine Debeljak — **Dokument k smrti Izidorja Cankarja** (Ob desetletnici)

Ignacij Hren — **Moja srečanja z generalom Rupnikom** (Dopolnilo)

LJUBO SIRC

svoboda po kapljicah

Ljubo Sirc je začel objavljati svoje spomine iz komunističnih zaporov v Sloveniji v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1963 pod naslovom „Poskus demokratske opozicije 1945—1947". V Zborniku za 1964 je sledilo „še eno poglavje iz spominov". Leta 1965 „Proces", leta 1966 „Dve leti v samici" in v letu 1967 „Boj za zakonitost". Za Zbornik Svobodne Slovenije za 1968 je Ljubo Sirc odbral poglavje „Svoboda po kapljicah". Z njim objavo svojih spominov v Zborniku Svobodne Slovenije zaključuje.

„Liberalni" komunizem

Tik pred amnestijo novembra 1953 so pripeljali nazaj iz Sremske Mitrovice več slovenskih zapornikov. Pričakovali smo, da jih bodo vse izpustili, toda mnogi, med njimi moj stric kapetan Pirc, so ostali v zaporu. To je jasno kazalo, da so v zadnjem trenutku znatno spremenili sezname izpuščencev. Verjetno so bile te spremembe posledica „tržaške afere" in jim je bil namen „kaznovati Zahod".

Lahko sem si mislil, kako obupan je bil stric, ko se je zavedel, da so njegovi utemeljeni upi na prostost po šestih in pol letih splavali po vodi, saj sem bil sam tudi nemiren. Zato mi je zelo odleglo, ko so nekaj dni po amnestiji poklicali iz naše sobe Špindlerja z vso opremo in smo videli, da na hodniku stoji še več zapornikov v pričakovanju nečesa. Kmalu smo zvedeli, da jih bodo izpustili pogojno. Neki paznik je bil celo tako prijazen, da me je pustil na hodnik, da sem se poslovil od kapetana Pirca.

Po njegovi izpustitvi je bil edini soobtoženec, ki je še ostal v zaporu poleg mene, geometer Stare. Nikdar nisem mogel ugotoviti, kaj je UDBA imela proti temu človeku, ki je bil med nami obsojen na eno od najmanjših kazni sedmih let. Bil je poročen in je imel dve mladoletni hčeri. Povrhu je v zaporu še dobil hudo revmo, tako da je komaj še hodil. Udbaši so trdili, da se noče skesati ter da bo zato sedel do konca. Hotel namreč ni priznati, da je vedel za naše stike z emigranti v Avstriji, iz preprostega razloga, ker zanje v resnici ni vedel. Zdi se mi, da so ga nekateri njegovi geometrski kolegi med člani Udbe sovražili in so poskrbeli, da je ostal v zaporu vseh sedem let.

Dolgo časa so se širili glasovi, da nas bodo po amnestiji vse prepeljali v kaznilnico, ki so jo uredili na iškem gradu. Ta preselitev se je zdela zelo verjetna, ker je ustrezala komunistični potrebi po stalnih spremembah, za kar je bil iški grad sam najboljši primer. Po vojni so ga najprej zaplenili in spremenili v zapor. Nato so ga docela prezidali in ga uporabljali kot šolo, ki naj bi dala najosnovnejšo izobrazbo neizobraženim članom Partije. Pred kratkim so grad spet predelali v zapor.

Kazalo je, da nas bodo čez nekaj dni odpeljali na Ig, ko me je komisar poklical v svojo pisarno in mi rekel, da bo šel z nami na Ig še nekdo nov. Dejal je, da gre za njihovega tovariša iz Udbe, za katerega je zapor huda živčna obremenitev. Prosil je, naj bi mu jaz in sozaporniki pomagali in mu olajšali življenje v zaporu.

Tisto popoldne, ko smo bili na tem, da se odpeljemo, je prišel v sobo visok možak s svojim lesenim kovčkom. Imel je krvavo podplute begajoče oči in vse je pričalo, da se med nami silno slabo počuti. Dotlej so ga imeli zaprtega posebej najprej v Udbinih zaporih, nato pa v ljubljanski kaznilnici. Toda neka zlobna višja oblast je vztrajala na tem, da mora med ostale zapornike. Z vsemi silami se je boril proti tej odločbi, ker se je na smrt bal, da se bo srečal z ljudmi, ki so šli skozi njegove roke, preden je sam končal v zaporu. Povrhu je menil, da je zanj pod častjo, da bi

bil v zaporu z navadnimi političnimi zaporniki — ob vsaki priložnosti je poudarjal, da on ni političen.

V kratkem smo zvedeli njegovo zgodbo: Bil je udbaški major Anton Debevec z Rakeka. Star je bil kakih 34 let in je bil pred zaporom načelnik oddelka Udbe, neposredno pod ministrom za notranje zadeve, Ribičičem. Njegova smola je bila, da se je zaljubil v Sonjo, hčerko bivšega tovarnarja — vse je kazalo, da so bile udbašem dekleta iz bogatih družin zelo všeč. Toda Sonja se je rajši poročila z višjim udbovcem, menda polkovnikom Čižmekom Borom. Da bi spravil tekmeca s poti, ga je denuncíral kot sodelavca z Gestapom. Toda Sonjin mož je imel precej boljše zavarovan hrbet kot Debevec in tako je bil Debevec obsojen na šest let zaradi zlorabe uradnega položaja.

Odpeljali smo se na Ig na tovornjaku skupaj z majorjem komunistične policije in razstavljeno železno pečjo iz naše sobe.

Nismo se mogli načuditi, ko so nas na Igu peljali naravnost v sobo, kjer je že bilo kakih deset zapornikov, povečini duhovnikov, saj je bilo to prvič, da so pomešali laike in duhovne. Soba je bila nanovo prebarvana in je imela prekrasen razgled na Krim s smrekovimi gozdovi. Naslednji dan so nas odvedli nadstropje nižje v drugo sobo, kjer naj bi nadaljevali prevajalsko delo. Vse je bilo videti odlično razen sprehodov, ki smo jih imeli na notranjem dvorišču, obdanim s štirimi sivimi zidovi in pokritim s prahom. Nemudoma so se začele širiti govorice, da bomo kasneje lahko hodili na sprehod pred gradom in da bomo tam celo igrali odbojko, vendar se to ni nikoli zgodilo.

Decembra 1953 so se vsi razgovori v zaporu — in, kot je kazalo, tudi drugod — vrteli okoli člankov, ki jih je Milovan Djilas pisal v Borbi. Vse skupaj se je bralo kaj neverjetno: komunistični prestolonaslednik se je zavzemal za pravo demokracijo in je bil proti tako imenovani „ljudski demokraciji", branil je enakost vseh državljanov in napadal diskriminacijo tistega tipa, ki smo jo tako dobro poznali, — „zakon je najvišji v Jugoslaviji, toda zakon ne more veljati za naše sovražnike".

Članki so bili nekoliko zmedeni in včasih ni bilo povsem jasno, kaj Djilas hoče povedati. Zmedenost je bila najbrž posledica Djilasove marksistične šole in morda tudi tega, da je moral biti previden, da ne bi preplašil svojih tovarišev. Kljub temu nekateri odstavki ne bi mogli biti jasnejši, kot so bili. Začel sem si članke izpisovati, saj so se nekatere Djilasove izjave nanašale skoro naravnost na moj lastni primer.

Med komunisti so članki v Borbi izzvali nemir, ker niso vedeli, kaj se pravzaprav godi. Djilas je bil v Partiji vse previsoko, da bi si kdo mogel misliti, da teh člankov ni potrdila Partija sama. Po drugi strani pa ni bilo jasnih navodil, ki bi jih razdelil partijski aparat, kaj je treba misliti, in povrhu je bilo še vse, kar je Djilas pisal, ravno nasprotno od tistega, kar je Partija doslej prakticirala.

Debevec je stal med dvema posteljama in razmotrival: „Vsega se bomo morali nanovo naučiti, ko pridemo ven, če bo šlo takole naprej." Duško, drugi komunist, ni bil manj presenečen: „Zdi se, da se stvari zelo hitro spreminjajo." Ostali smo se nekoliko čudili njunemu začudenju, ker si je večina mislila, da gre za nov komunistični trik. Vendar se je začudenje komunistov na lepem končalo.

Sklicali so jih vse h komisarju, in ko so prišli nazaj v sobe, so drug za drugim izjavili: „Djilasove teze so popolnoma napačne."

Ni nam bilo treba dolgo čakati, da je najvišja oblast potrdila pravilnost instrukcij, ki so jih dobili pri komisarju. Ker so bili po vseh sobah zvočniki, smo lahko poslušali, kako je Djilasu sodil Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije.

Hudo je bilo poslušati, kako so Djilasa drug za drugim napadali njegovi bivši prijatelji in tovariši, ker je kolikor toliko resno jemal gesla o enakosti državljanov in zakonitosti. Djilas se je najprej boril, nato pa se je vdal.

Mnogi so se škandalizirali nad Djilasovim zadržanjem, toda najbrž si vsi nismo bili na jasnem, kako težko se je človeku samemu boriti proti skupini bivših prijateljev, ki ga napadajo v imenu idej, v katere je sam še pred kratkim verjel. Razen tega se je Djilas najbrže zavedal, kakor me je opozoril bivši komunist, da je šel predaleč in da mu je šlo za glavo, če se ne bi „skesal".

Djilasova izključitev iz Centralnega komiteja je pomenila konec možnosti, da bi se Jugoslavija takrat postopno spremenila v pravo demokracijo, če je taka možnost sploh kdaj obstajala. Z njo je CK jasno odklonil, da bi priznal, da so komuni-

stični voditelji prav taki smrtniki kot vsi ostali, in je ponovno potrdil dogmo, da edino oni vedo, „kaj je potrebno za srečo človeštva" ali v tem primeru vsaj Jugoslovanov. Odklanjali so, da bi delili oblast s komurkoli ali da bi dali ljudstvu varščino proti svojim lastnim zlorabam. Vsaka resnična kritika ali opozicija je ostala prepovedana.

To pa ni pomenilo, da se „liberalni" komunizem ne bo nadaljeval. Tej vrsti komunizma je skupna s stalinizmom domišljava ideja, da so komunistični voditelji mnogo „modrejši" kot navadni smrtniki in da morajo zategadelj biti njihovi „učitelji". Edina razlika je bila v tem, da so bile metode, s katerimi so jugoslovanski „učitelji" vsiljevali svoj „pouk", milejše kot sovjetske. To popustljivost je delno povzročil nemir med Jugoslovani, ki je komuniste prepričal, da morajo spremeniti svoje metode, če hočejo preprečiti izbruh, delno pa ugotovitev komunistov, da lahko ostanejo na oblasti kljub popuščanju. Dejstvo, da je v bistvu vse ostalo, kot je bilo, so prekrili delavski sveti in govorjenje o neposredni demokraciji. Če je kdo priporočal jugoslovanskim voditeljem, naj bi dovolili še eno stranko, so odgovarjali, da je to nemogoče, ker ni več sploh nobene stranke, odkar so Komunistično partijo Jugoslavije preimenovali v Zvezo komunistov Jugoslavije.

Komunisti so bili v taki meri naši učitelji, da so s to vlogo nadaljevali celo v zaporu. Na Igu je udbaški major Debevec nemudoma postal glavni knjižničar, kar je pomenilo, da je bil šef „kaznilniške Udbe". Njegova naloga je bila, voditi dejavnost zapornikov, ki so bili pripravljeni vohuniti med svojimi sozaporniki, in zbirati njihova poročila.

Včasih sem mogel opaziti del te dejavnosti kajti Debevec me je prosil, naj ga učim angleščine ter sem tako večkrat sedel z njim v kaznilniški knjižnici. Med temi urami sem tudi videl, kako strahotno živčen je bil. Niti trenutek ni mogel sedeti v miru, pritoževal se je, da ne more spati, če pa je spal, je kričal in stokal kot mnogi drugi komunisti.

Večino ljudi je sovražil. Vsaj jaz ga nikoli nisem slišal, da bi o komer koli dejal dobro besedo, tako da sem se pogosto spraševal, kakšna morajo biti poročila, ki jih je o vseh nas pisal. Vsi, ki smo ga poznali, smo se večkrat pogovarjali, kaj se bo končno zgodilo, če bo usoda Jugoslovanov stala v rokah ljudi, kakršen je Debevec.

Posebno ni mogel trpeti duhovnikov, kar je bilo v skladu s takratno splošno linijo in vzdušjem na Igu. Tam so l. 1954 celo pazniki stalno skušali duhovnike poniževati. Ko je stari kanonik dobil hude želodčne krče, se je paznik obregnil: „Seveda sedaj, ko nimate baletk!" Stari gospod je bil namreč obsojen na sedem let zapora, češ da je v spovednici nagovoril baletko, naj bi mu poročala, kaj se godi v mariborskem gledališču.

Ko je bivši komunistični sodnik odklonil, da bi poročal o duhovnikih v naši sobi, ga je komisar ozmerjal in poslal z Iga. Med vojno je bil ta človek major, po vojni pa je kot laični sodnik med drugim obsodil nekega mojega znanca na osem let in zaplembo vse imovine. Kasneje je postal direktor lesne firme, vendar so ga aretirali in obsodili na več let zapora, ko se je zazdelo, da njegova komunistična trdnost popušča. Po poklicu je bil mizar, vendar nam je pravil, da je komaj kdaj opravljal svoj poklic, ker je bil tudi pred vojno vse preveč zavzet za komunistično podtalno dejavnost in propagando.

Ko so komunisti opazili, da veliko število duhovnikov v zaporih napravlja slab vtis, so jih začeli klicati k vojakom, med njimi celo škofe. Eden izmed takih vojakov-duhovnikov se je celo pojavil v naši zaporniški sobi po tržaški zadevi.

Pretresljiv primer med duhovniki je bil metliški prošt. Partizani so ga aretirali, ko so zasedli Metliko l. 1943. Ko so se morali umakniti, niso mogli odpeljati jetnikov s seboj, marveč so odprli celice in jih postrelili. Opat je dobil strel skozi ušta, vendar se je pozdravil, le ust ni mogel več povsem odpreti. Po vojni so ga znova aretirali in obsodili na dvajset let.

Med pogovorom takoj po novembrski amnestiji mi je komisar priporočil, naj vložim nov predlog za izredno omilitev kazni. Sestavil sem torej osnutek in mu ga poslal, naj pove, ali je v redu, ker mi je dejal, da hočejo z menoj stvari urediti brez posrednikov. Zdelo se mi je, da po njegovem osnutek ustreza.

V končnem besedilu sem se skliceval na vse svoje prejšnje pritožbe, izjavil, da l. 1954 ljudi za dejanja, kakršna sem baje zakrivil jaz, obsojajo na največ pet let, in navajal časopisna poročila o obisku Johna

Gibbsa, s katerim sem bil baje jaz špijonsko zvezan, v Jugoslaviji kot poročevalca BBC. Nameraval sem navajati tudi Djilasove članke v Borbi, a sem pravočasno zvedel, kako se je nadalje godilo avtorju, in te navedbe izpustil.

Dovolili so mi, da prepis svojega predloga pošljem materi. Njen položaj je postajal venomer slabši; spraševal sem se, kako živi in mi povrhu še pošilja pakete. To mi je hudo ležalo na srcu.

Komisarji so videli moje razpoloženje in so me skušali zvabiti v kolaboracijo. Naložili so mi, naj tedensko in nato štirinajstdnevno podajam poročilo o zunanjepolitičnih dogodkih kot del jetniške prevzgoje. To je bila priložnost predavatelja kompromitirati s tem, da je zašel na komunistično linijo. Zdi se mi, da se mi je dobro posrečilo zvoziti. Nihče med sozaporniki me ni nikdar obtožil komunistične propagande, medtem ko tudi ni bilo nobenih pripomb s strani kaznilniške uprave, le „kaznilniški vzgojitelj" je nekoč dejal, da so moji govori preveč naklonjeni Zahodu. Res pa je seveda, da je bilo mnogo lažje voziti l. 1954 kot v prejšnjih letih.

Taka predavanja so bila tudi priložnost, pripraviti zapornike do tega, da so razpravljali o političnih zadevah in tako prišli na dan s svojimi resničnimi mnenji. Nekoč sem slišal, kako je „vzgojitelj" dajal navodila „glavnemu knjižničarju", naj zabeleži, kaj bodo zaporniki dejali v diskusiji. Zdi se mi, da je bilo to, ko je bil sklenjen sporazum med Jugoslavijo in Italijo o razmejitvi tržaškega ozemlja.

„Vzgojitelj" je bil čuden človek. Komaj je mogel upati, da bo kos veliki večini med nami, ker ni bil ravno pretirano šolan in povrhu ni bil niti posebno brihten. Govorili so, da ima notranje ministrstvo velike težave, ker ne more najti zanesljivih učiteljev, ki bi bili pripravljeni l. 1954 opravljati službo v zaporih.

Največ sivih las so „vzgojitelju" povzročali duhovni. Seveda ni bilo niti govora o tem, da bi z njimi diskutiral, saj so ga pogosto v razgovoru prekosili celo najbolj neizobraženi med zaporniki. Sicer je pa splošna politika tako in tako bila, da je treba duhovnike zriniti v ozadje. To je šlo tako daleč, da je dirigent moral voditi zaporniški zbor izza kulis, ker je bil duhovnik.

Po drugi strani so duhovnike pogosto silili, prenašati najneumnejše napade na vero. Pokazali so nam na pr. film o samostanskem življenju, ki ni bil norčevanje samo iz duhovnov, ampak iz vere. Nekateri duhovni si niso mogli kaj, da ne bi naglas protestirali, kar je bilo nedvomno vse zabeleženo.

Maja 1954 smo slavili desetletnico Titove komunistične policije, ki se je takrat imenovala, kakor se še vedno imenuje UDB — uprava državne varnosti (bezbednosti). Prejšnji imeni sta bili VDV — vojska državne varnosti in OZNA — odelenje zaštite naroda, oddelek ljudske zaščite. V proslavo tega veselega dogodka smo zaporniki dobili posebni golaž in smo bili ves dan prosti, to se pravi, morali smo sedeti v krogu na notranjem dvorišču in beliti šibe za pletarje, kar smo tiste čase vedno delali na „prostovoljni" podlagi.

Dva sojetnika, udbaša, sta bila amnestirana, kar smo vsi pričakovali, ker je sekretar za notranje zadeve Ribičič v zadnjih mesecih nekajkrat prišel obiskat majorja Debevca. Tako je Debevec, ki je bil obsojen na šest let, odšel na svobodo po letu in pol. Povrhu je postal direktor izvozno-uvoznega podjetja.

Drugi izpuščenec je bil udbaški kapetan Svet. Bil je prej Debevcu podrejen, a so ga l. 1952, ko so Udbo nekoliko zmanjšali, prestavili v carinsko službo, kjer so ga pa kmalu aretirali zaradi nepravilnega izvrševanja službe. Trdil je, da je bil prej letalski oficir in da se je kot letalec udeležil bitke za Budimpešto kakor tudi, da je sestrelil eno izmed ameriških letal l. 1946. Morda je to govoril le, da bi videl, kako bom jaz reagiral.

Kazalo je, da sta Debevec in Svet še dolgo ostala v službi tajne policije, ker so bili njeni člani — in so morda še — vedno med nameščenci zunanje trgovinskih podjetij, potovalnih agencij, v carinski službi in seveda tudi v diplomatski službi.

Deseto obletnico tajne policije so počastili tudi s tem, da so dali red ljudskega heroja več medvojnim likvidatorjem, to je takim, ki so med vojno ubijali po cestah „sovražnike", povečini politične nasprotnike komunizma. Da so tako čast podelili ubijalcem, je bil kaj slab znak. Kazalo je, da se komunisti niso sramovali svojih terorističnih metod, temveč da jih le začasno niso več uporabljali. Druga sprememba je bila ta, da so po sporu z Moskvo imenovali jugoslovansko komunistično policijo „edino socialistično obveščevalno službo" na svetu.

Toda Udba je bila natančno tisto, kar so sovjetski časnikarji trdili, da je, po l. 1948 — dasi so pozabili dodati, da je bila verna kopija njihove lastne MVD. Presenetljivo je tudi ugotoviti, kako podobne so si bile komunistične policije po vsem svetu, tako na pr. jugoslovanska kitajski po opisu Time-a od 5. marca 1956. Rezultat, ki so ga komunisti s svojo policijo hoteli doseči, je bil tudi zelo podoben: „Posledica je bila, da so se vsi zavedli, da je ves odpor zaman," je napisal Time o Kitajski. Natančno isto je dosegla OZNA-UDBA s svojim terorjem v času l. 1950. Kasneje so si lahko nekoliko oddahnili.

Niti malo čudno ni, da so vse komunistične partije odobravale delo policije in ji pele slavo, ker je to povsem v soglasju s komunistično teorijo in moralo. Po Leninovi „morali" je dovoljeno vsako sredstvo, če le pomaga uvajati komunizem, teoretično nekakšno idealno stanje, v praksi pa neomejena oblast komunistične partije. Za dosego komunizma je dovoljena vsaka sleparija in vsako nasilje. V času „popuščanja napetosti" in „mirne koeksistence" prevladuje sleparjenje, v času vojne in revolucije nasilje. Politična policija je izvrševalec obeh politik v imenu Partije, pisane z veliko začetnico.

Na Igu smo nadaljevali s prevajalskim delom. Moral sem prevajati dolge razprave o magnetofonih in mikrofonih iz raznih ameriških časopisov. To delo sem opravljal za tehnični oddelek komunistične policije, ki mu je bila naloga nabavljati najmodernejšo opremo. Pripovedovali so, da samo slovenska komunistična policija nabavi na leto po okoli 100 magnetofonov; dasi je Jugoslavija stalno imela pasivno plačilno bilanco, ni nikdar manjkalo sredstev za take naprave. V zaporu so magnetofoni pripeljali do prave manije. Zaporniki so bili prepričani, da snamejo na trak, kar koli in kjer koli kaj govorijo. So pa v resnici našli mikrofone po nekaterih celicah. Policija je bila tudi dobro opremljena z radijskimi napravami. Nekatere jetnike z Iga so poslali na delo na poraščen griček sredi barja pri Škofljici, kjer je bil skrit policijski oddajnik.

Seveda se je komunistična policija silno zanimala za dejavnost in organizacijo zahodnih obveščevalnih služb. Zadnja knjiga, ki sem jo v zaporu prevedel, je bila „Assessment of Men" (Ocenjevanje človeške odpornosti), razprava o rekrutiranju v obveščevalno službo Združenih držav. Prevajali smo tudi bolj poljudne publikacije o FBI. Od nekod so tudi privlekli stare knjige o Rintelenu. Posebno so se po vsem videzu zanimali za knjige o šifriranju, razen tega pa cela vrsta učbenikov ameriških univerz o psihološkem prilagajanju. Kot posebnost naj omenim, da sem v zaporu štiri leta prevajal tiralice Interpola — mednarodnega policijskega centra.

Nekega dne me je komisar poklical v svojo pisarno in mi izročil izvode emigrantskega glasila „Klic Triglava" za l. 1953 in začetek 1954. Naročil mi je, naj napišem o vsebini poročilo, nakar sem mu dejal, da mi bo pač nemogoče opraviti to delo na skrivnem, ko je v sobi toliko ljudi. Odvrnil je, da ni nobenega razloga, da bi zadevo skrival. Po tem, kako se je nasmehnil, sem razumel, da naj bi po njegovem branje emigrantskih časopisov imelo zdravilni učinek na jetnike, ki so si še domišljali, da bodo emigrantje pomagali k osvoboditvi izpod komunističnega jarma.

Komisar je očitno menil, da medsebojni spori, ki so se jim emigrantje posvečali s tako vnemo, komaj morejo omajati Tita in njegov režim.

Podobno je neki moj prijatelj dobil nalogo, naj napiše poročilo o literarni reviji slovenskih emigrantov v Argentini „Meddobje-Entresiglo".

Komunisti nam niso samo brezskrbno dajali v roke emigrantskih časopisov, njihova predrznost je šla dalje. Leta 1954 se je v zaporni knjižnici pojavila celotna izdaja „Zavere čutanja" Weisberga-Czybulskega v srbohrvaščini. Najprej je izvlečke iz te knjige objavila revija „30 dana", politični časopis, ki so ga v Beogradu objavljali komunistični časnikarji. Dasi sem takrat to revijo redno prejemal, mi izvodov s temi izvlečki niso dali, temveč so jih poslali v zaporniško skladišče, tako da sem o njihovi vsebini zvedel šele od Rudolfa Slavca, ki je delal v skladišču. To je bilo poleti 1952.

Pol leta kasneje sta tako beograjska „Borba" kakor ljubljanski „Poročevalec" začela objavljati povzetke iz Weisbergove knjige. Oba dnevnika smo v zaporu redno dobivali, da bi na nas prevzgojno vplivala, tako da ju niso mogli sedaj ustaviti. In končno se je celotni prevod pojavil še v zaporni knjižnici.

Nisem bil presenečen, da je uprava kazensko-poboljševalnega doma najprej sku-

šala preprečiti, da bi brali to poročilo o dogodkih v Sovjetski zvezi za časa Stalinovih čistk. Ko sem ga bral jaz sam, sem imel občutek, kakor so ga imeli nedvomno tudi mnogi drugi, da berem opis tega, kar se je primerilo meni samemu. Metode NKVD so bile do pičice iste kot metode OZNE, kasneje UDBE.

Še slabše je bilo to, da je vse kazalo, da je bil tudi namen aretacij in procesov isti. Na splošno je bil namen zapiranja in ubijanja bolj terorističen in propagandističen, poskus ustrahovati celotno prebivalstvo, ne pa kaznovati posameznike, ki so zares kaj storili. Komunisti so skušali vse tako prestrašiti, da se ne bi nihče upal postaviti po robu, tako v Sovjetski zvezi kot v Jugoslaviji in so, če kaka reč ni funkcionirala, preprosto našli žrtev, ki so ji za to naprtili odgovornost.

Sorazmerno število žrtev v Sovjetski zvezi med čistkami ni bilo videti večje kot v Jugoslaviji po vojni. Weissberg-Czybulski piše o treh do petih odstotkih, kar bi utegnilo biti celo nekaj manj kot pri nas. In dasi je tedaj UDBA že nekoliko umaknila kremplje, človek ni mogel pozabiti, da so bili v njej prav tako kot v NKVD zbrani najhujši psihopati in zločinci, ljudje, ki jim ni bilo mar pobiti tisoče, krasti, ropati, zapirati, mučiti, lagati, goljufati. V tolažbo je bilo človeku tudi to, da so se „čistke" v Sovjetski zvezi ponavljale.

Ko so nas iz naše dotedanje sobe odvedli v drugo večjo, smo se lahko dodobra pomenili še z novimi sojetniki.

O profesorju teologije, Fabjanu, smo brali l. 1952. Najprej so časniki trdili, da je „snel masko", ko je ugovarjal proti sistematični protiverski propagandi na šoli, v katero je hodil njegov nečak. Kmalu nato so ga zvlekli pred sodišče in obsodili na več let zaradi špionaže. Prišel ga je obiskat francoski katolik, da bi se informiral o verski svobodi v Titovi Jugoslaviji. Poslal ga je k drugemu duhovniku, jezikoslovcu Jaki Šolarju, ki je bil tako tudi obtožen špijonaže in obsojen na pet let.

Profesor Fabjan je bil star skoraj sedemdeset let in pohabljen, da je komaj hodil. Dovolili so mu, da je ostajal v sobi po ves dan. Profesorja Šolarja pa so imeli zelo dolgo izoliranega — začel je hoditi z nami vsemi na sprehod, ko je odjuga na Igu že zelo napredovala. Bil je v edini manjši sobi na Igu z nekaterimi mojimi prijatelji, med njimi pesnikom Vitomilom Zupanom, ki se mu je zdravje zelo popravilo — dobil je v zaporu pljučno tuberkulozo — tako da je lahko zapustil kaznilniško bolnico.

Med nami je bilo več bivših tuberkuloznih bolnikov, tako jezuitski pater Jauh, ki je prestal thoracoplastiko in je bil vedno videti šibak. Kljub temu so z njim slabo postopali, kot je kazalo zato, ker je v trenutni slabosti, ko so ga l. 1945 ujeli, obljubil komunistom sodelovanje. Ko je odkril, da sodelovanje pomeni pri komunistih obveščanje policije, je odklonil, da bi se držal svoje domnevne obljube. To so imeli za špijonažo ter so ga obsodili na dolgo zaporno kazen, menda 15 let. V Udbinih očeh je bil eden najhujših zločinov, če je kdo pod pritiskom obljubil „sodelovanje", pa se je nato izmaknil. Ko smo bili na Igu, je moral neki drugi duhovnik jasno povedati policistom, da nima namena postati njihov obveščevalec. Preživel je nekaj bridkih ur.

Drugi jezuit na Igu, pater Lederhas, je bil tudi hudo bolan. Njegov brat, bivši sodnik, ga je hotel spraviti iz zapora s tem, da je predložil seznam njegovih bolezni, a vse to ni nič pomagalo, dasi je bil pater Lederhas star skoro 70 let. Jezuiti so bili komunistom napoti, tako da so celo zaplenili njihovo cerkev v Ljubljani in jo spremenili v filmski studio.

Kanonika Šimenc in Pogačnik sta bila stara znanca zaporov. Oba sta prebila v zaporih po nekaj let poprej, a sta se v tem času spet vrnila za po eno leto pod obtožbo, da sta „vršila propagando za misticizem (t. j. vero) proti znanosti (t. j. komunizmu)" na prižnici. Svojim duhovniškim bratom sta tako lahko povedala, kaj se godi zunaj: vsi odgovorni ljudje v Cerkvi so bili odločno proti duhovniškim združenjem, ki so jim botrovali komunisti, ker je bilo jasno, da so take organizacije samo orodje v rokah komunistične policije.

Do l. 1953 so duhovniki prihajali v zapor kot „ljudski sovražniki" ali „špijoni". Posebno v primeru profesorja Fabjana in profesorja Šolarja je bilo to precej nerodno, ker je bil prvi znan kot pristaš Osvobodilne fronte med vojno, drugi pa je prebil daljšo dobo v Dachau. Sledilo je nekaj obsodb zaradi „propagiranja misticizma", medtem ko so končno komunisti začeli preganjati duhovnike, ker baje niso plačevali davkov, ki jim jih je nalagal režim. Postopek je bil zelo preprost: najprej so duhovniku naložili davek, ki ga ni mogel

plačati, nato so ga pa zaprli. Tako se je med nami znašel arhidijakon Tovornik.

L. 1954 sovraštvo proti veri in vsem cerkvam in verskim organizacijam še ni niti najmanj popustilo. Komunisti so ga skušali nekoliko zakriti s tem, da so organizirali svoje lastne verske organizacije in poskušali spraviti svoje lastne ljudi na visoka cerkvena mesta. Toda kako je sploh mogoče govoriti o verski svobodi v državi, kjer se 85% prebivalstva izjavlja za pripadnike Cerkve, toda jim ni niti dovoljeno, da bi proslavljali svoje praznike kakor božič.

Medtem ko so zunaj prekrivali dejstvo, da človek ni smel braniti svojega verskega prepričanja in živeti po njem, s formalno pravico bogoslužja, v zaporu niti tega ni bilo. Ko so duhovnike pomešali z drugimi zaporniki, so jim zagrozili z najhujšimi disciplinskimi kaznimi, če bi spovedovali laiške sozapornike ali jih obhajali. Sicer pa zunaj tudi ni bilo nič boljše. L. 1953 so časniki divje napadli več učiteljev, ker so hodili k maši; menda so bili ti učitelji celo odpuščeni, češ da bi utegnili zastrupljati mladino z „misticizmom".

Na Igu je bilo duhovnikom dovoljeno ob nedeljah maševati, vendar so jim skušali maše kar najbolj zagreniti. Maševati so smeli le ob času, ko smo bili ostali še v posteljah. Odvedli so jih zgodaj zjutraj v sobo, kjer so imeli maše, v dveh skupinah, eno iz naše sobe, drugo iz sobe, kjer so bili samo duhovniki. Na Igu smo vstajali med tednom ob petih, ob nedeljah ob šestih. Ker je vsaka skupina imela za mašo na razpolago eno uro, bi bilo razumljivo, da bi odvedli v posebno sobo najprej duhovnike iz sobe, kjer ni bilo nikogar drugega ob štirih zjutraj, skupino iz mešane sobe pa ob petih. Toda nalašč so zbudili prve one iz skupne sobe, tako da so kar najbolj motili laike, ki jih je obenem uprava vzpodbujala, naj se proti temu pritožijo. Vse take stvari je organiziral pomočnik upravnika, pristojen za duhovnike, Milan Kranjc, ki so mu zaradi tega na splošno rekli „iški škof". Kadar Kranjc ni komandiral duhovnikov, se je ukvarjal s tekmovalnim streljanjem, tako da je bil nekakšen strelski prvak in predsednik strelskega kluba v Ljubljani.

Naj so duhovniki počeli, kar so hoteli, nikoli ni bilo nič prav. Ko je kaplan Kragelj predaval o Slovenski Benečiji, odkoder je bil doma, so ga obtožili verske propagande, ker je omenjal tudi cerkvene spomenike. Na Igu ni bilo z nami študentov teologije, toda prej je bil običajni postopek, da so fante, ki so stopili v semenišče, poklicali k vojakom ter jih pri vojakih pod kakim izgovorom aretirali. Nato so jim obljubili, da jih puste na svobodo, če ne nadaljujejo s študijem.

Med novimi laiškimi zaporniki je bil zanimiv Čoro Škodlar, slikar in žurnalist Ni bil komunist, dasi je pred vojno skrival Tita v svojem stanovanju. Med vojno je bil pri partizanih kot filmski reporter, medtem ko je njegova žena igrala precejšnjo vlogo pri OF v Ljubljani. Pri tem je opazila, da je imel pomočnik Svetine, komunistični vodja v Ljubljani, zveze z Gestapom. Sicer so gestapovci tega pomočnika sami ubili, toda šele, ko so že razkrili celotno omrežje OF in poslali nekatere ljudi v Dachau, druge pa tudi v smrt. Svetina je bil kriv vsaj velike malomarnosti.

Po vojni je gospa Škodlarjeva o tem izročila dokaze Josipu Vidmarju, tedaj predsedniku Prezidija slovenske skupščine, toda zgodilo se ni nič. Ko je Škodlar o tem preveč govoril, so ga l. 1953 aretirali skupaj z ženo, češ da sta „klevetala predstavnike ljudske oblasti" in za nameček „kradla umetnostne objekte". Škodlar je bil obsojen na devet let, gospa na pet. Škodlar se je odločno branil, odklanjal je, da bi preiskavo vodila slovenska Udba, ker je bil Svetina njen član, ter je zahteval, naj zadevo preišče KOS, vojaška protiobveščevalna služba. Grozil je, da se bo pritožil na Tita. Kazalo je, da se Udba Svetinove krivde zaveda, ker so ga potisnili na stranski tir — postal je sekretar okrožnega komiteja partije v Kranju. Sam sekretar za notranje zadeve, Mitja Ribičič, se je prišel pogajat s Škodlarjem: ženo so izpustili 1954, njega pa 1955.

Na splošno se je Udba kaj malo zanimala za to, kar komunisti imenujejo „politično-moralni" značaj svojih članov, dokler so bili pripravljeni ubogati brez pomisleka. Tudi v zaporu so bili Udbini zaupniki največji neznačajneži.

Drug zanimiv novodošlec je bil Jože Kovač, uspešen podjetnik. Iz preprostega avtobusnega šoferja se je dokopal do prevozniškega podjetja s kakimi dvajsetimi tovornjaki. Poznal sem ga že od prej, ker je prevažal blago za očetovo tovarno. Sedaj sva se srečala na Igu, ko je bil v zaporu že četrtič. To pot so ga aretirali in obsodili na dve leti, ker je pisal sorodniku

v Ameriki, da je v Jugoslaviji „rdeča povodenj."

Nikakor nisem mogel razumeti, zakaj so naši ječarji tako sovražili nekatere ljudi, ki so bili videti povsem nenevarni, tako Berlota, ki ga je revzmatizem že napol pohabil. Po pripovedovanju je bila njegova glavna krivda, da je imel dva brata, huda antikomunista, ki sta l. 1945 pobegnila. Obsojen je bil na dolgo zaporno kazen in je bil l. 1954 še vedno v zaporu.

Tudi arhitekt Bokal, čigar primer sem že opisal, je bil vse prej kot nevaren. Celo za politiko se ni zanimal. Ko je prišel na Ig, je kazalo, da so mu živci že povsem popustili. Postal je docela apatičen. Tudi po izpustu se ni več pozdravil.

Konec februarja 1945 sem dobil odgovor na moj predlog za izredno znižanje kazni. Predlog je sodišče zavrnilo z utemeljitvijo, „v kolikor obsojenec uveljavlja nove okoliščine, ki naj bi pokazale drugačno objetivno in subjektivno dejansko stanje, kot je ugotovljeno v pravnomočni sodbi, se pripominja, da take okoliščine v postopku za izredno omilitev kazni ne morejo biti upoštevane."

Zelo sem se ujezil, ker se mi je zdelo, da se komisar iz mene norčuje. Takoj sem napisal pritožbo na vrhovno sodišče v Beogradu in ga poslal upravi v dostavo.

Nekaj dni zatem so me poklicali v komisarjevo pisarno, kjer me je čakal Koren-Štef, eden izmed komisarjev. Dejal mi je, naj ne vztrajam na tem ,da pošljejo mojo pritožbo naprej. Sodišče, da je poslalo moj predlog Izvršnemu svetu v Beograd in priporočilo popolno pomilostitev. Po njegovem naj bi bila amnestija mnogo boljši način za rešitev moje zadeve (v sodbi so bile očitne napake, kakor se je pred tem izrazil Kragelj) kot pa sodni sklep. Seveda sem vprašal, koliko časa naj bi to trajalo. Dejal je, kaka dva do tri mesece. Torej sem umaknil pritožbo.

Lahko sem si mislil, kakšne občutke je imela moja mati, ko je slišala, da je sodišče moj predlog zavrnilo. Že 1951 je dejala: „To je hujše kot smrt!" Medtem je postala zelo utrujena, dobila je astmo in zmanjkalo ji je denarja. Skušala je prodati hišo, edino stvar, ki je ostala, toda takrat v Jugoslaviji nihče ni bil pripravljen kupovati poslopja.

Redno me je prihajala obiskovat in včasih so nama dovolili daljše obiske. Pogosto ni bil nihče prisoten, tako da sva lahko prosto govorila, toda po takih razgovorih me je vedno silno skrbelo, da so bili v sobi morda mikrofoni. Mati je prišla na poseben obisk, ko je dovršila šesdeset let.

Nekajkrat je prišla tudi dr. Ljuba Prenner, advokatka v Ljubljani, ki je delala na moji zadevi obenem s Stanetom Mohoričem. Bila je zelo pogumna in energična ter je sama prebila dokaj časa v zaporu, kot je omenjeno v prejšnjih poglavjih. Storila je, kar je mogla, vendar je to malo zaleglo, ker je bila politična policija še vedno zadnja instanca za politične jetnike, tako da noben pravni argument ni zaležel.

Poleti me je prišel obiskat celo očetov bratranec, ki živi v Monacu. Bil je z družino in govorili smo lahko celo uro.

Stara mati me je prišla obiskat vsako leto avgusta za svoj god. Do leta 1954 so samo njej poleg matere dovolili priti na razgovor z menoj. Tega leta je dovršila 84 let in je bila preveč bolna in stara, da bi še lahko prišla. Umrla je mesec dni kasneje; mati je želela, da bi prišel na pogreb, pa so njeno prošnjo zavrnili.

Poleti 1954 sem šel dvakrat iz kaznilniškega poslopja. Iškemu gradu je pripadalo veliko posestvo, ki so ga zdaj obdelovali zaporniki. Navadno so za to delo uporabljali duhovnike, ker je bilo to pač najtežje delo, ki so ga mogli najti. Ker pa so bili duhovniki povečini kmetski sinovi, jih to ni posebno motilo.

Dve nedelji so mobilizirali prostovoljce za pospravljanje sena. Šel sem z njimi, ker sem mislil, da mi svež zrak in sonce po tolikih letih lahko samo koristita. Vendar me je mučilo vprašanje, ali naj pobegnem. Ali je bilo sedaj vredno, ko je kazalo, da me bodo tako in tako izpustili. Pobegniti ni bilo videti posebno težko. Eden izmed kriminalcev, ki so delali na vrtu, je pobegnil in se vrnil čez štirinajst dni, toda njegova kazen je bila samo nekaj mesecev. Zelo smo se zabavali, ko nam je pripovedoval, da je šel najprej na božjo pot, potem pa poslušat Tita na množično zborovanje pri Ostrožnem.

Prav to zborovanje nam je spet posredovalo vtis o gospodarskem stanju v državi. Tito se je zelo jezil na Jugoslovane, češ da pojedo preveč kruha. Pripovedoval je, da na Zahodu ljudje porabijo mnogo manj žita. Pozabil je seveda pristaviti, da v zameno jedo več mesa, jajc, sira in podobnega, česar ni bilo tako lahko najti v Jugoslaviji. Pač pa je Tito priporočil Jugoslovanom, naj jedo več fižola, ki je bil pa tiste čase tako drag, da si ga ne bi

mogel nihče privoščiti v večji količini. Obiskovalci so pri razgovorih namigovali, da so bili ljudje tako jezni nad Titovim neumnim govorjenjem, da so kar odhajali z zborovanja, tako da je policija postavila kordon.

Med duhovniki, ki sem z njimi šel na delo, je bil tudi Dokler, ki so ga komunisti imeli za najbolj trdovratnega. Bil je obsojen na visoko kazen, kar ga pa ni oviralo, da ne bi komisarjem znova povedal par resnic. „Dokler, nikoli ne boste šli ven," so mu odgovarjali. „Pa ne bom," je Dokler mirno dejal.

Komisar Kragelj je z Iga najprej zginil, nato je pa spet začel prihajati, vendar zelo poredko. Junija 1954 me je poklical k sebi novi komisar Cimerman, ki je pogovor napeljal na „svobodo" in na to, kako, ko bom svoboden, ne bi smel pozabiti, da sem Jugoslovan in državljan Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Kljub temu ni bilo odgovora na prošnjo za pomilostitev, v katero se je na prečuden način spremenil moj predlog za izredno omilitev kazni. Postal sem nestrpen in sem začel pisati pisma različnim komisarjem, ki sem jih poznal, da je čas za pozitivno odločitev. Pisal sem tudi na ljubljansko vrhovno sodišče in na svoje veliko presenečenje dobil zelo vljuden odgovor, da so predlog poslali v Beograd, a da še ni odgovora. Tudi odvetnica je bila mnenja, da ni mogoče ničesar storiti, ker je bil akt v Beogradu in novega predloga ali zahteve ne bi obravnavali, dokler se ne vrne.

Mati je venomer pisala pisma in prošnje različnim ustanovam in osebam, ki so imele s takimi stvarmi kako zvezo. Septembra 1954 je mati dr. Beblerja poslala svojemu sinu pismo moje matere s priloženim pismom za Tita. Kaže, da je Bebler storil, kar se je dalo. Nekoč je mojo mater srečal na cesti v Ljubljani in ji je dejal, da je toliko let po njegovem več kot dovolj za kogar koli.

Mati je dolga leta skušala priti do Tita in govoriti z njim. To je pač ustrezalo običajnemu mnenju, da so diktatorji veliko boljši kot režimi, ki jim načeljujejo, in ne vedo, kaj se v resnici godi. Zatorej nekaj besed, ki stvari pojasnijo, da diktatorjem možnost, popraviti krivice.

Jeseni 1954 je moji materi skoro uspelo govoriti s Titom. Pritekli so ji povedat, da Tito sedi v Kranju v kavarni s svojim spremstvom. Pohitela je tja in se približala mizi. Ko je začela govoriti, jo je Tito samo pogledal s srepimi jeklenimi očmi medtem ko je nekdo skočil pokonci in mater odpeljal od mize. Bil je dr. Jože Vilfan, Titov generalni sekretar. Peljal jo je ven in ji dejal: „Ne smete vznemirjati predsednika. Je na dopustu."

Preko nekih prijateljev je mati prišla v stik tudi s Simčičem, ki je bil med procesom zveza med komunistično policijo in javnim tožilstvom in je kasneje postal sodnik slovenskega vrhovnega sodišča. Bil je menda član komisije, ki je pripravljala sezname za novembrsko amnestijo. Da je to res, sem se lahko prepričal, ko je prišel na Ig z večjo skupino mrkih mož in je šel po vseh sobah. Pred menoj se je ustavil in dejal: „A, vi ste Sirc."

Drugi prijatelji so prodrli do Titovega adjutanta generala Žeželja, ki pa je čez nekaj časa sporočil, da ne more ničesar storiti, ker je „Sirc suviše nesalomljiv".

Obenem so komisarji poleti 1954 na vse pretege poskušali, da bi me zapletli v kakršno koli sodelovanje s policijo. Kragelj mi je prigovarjal, naj govorim s starim Božičem, ki je bil obsojen na 10 let zaradi domnevnega sodelovanja s sovražnikom. Bil je bolan in star šestdeset let, vendar ni hotel priznati krivde ali pritrditi, da je vse, kar komunisti počenjajo, prav. Kragelj je hotel, naj ga jaz prepričam, da tako obnašanje ni pametno. Obljubil sem mu, da bom poskusil, pa preprosto nisem mogel. Nisem jim mogel pomagati, da bi zlomili poštenega človeka pod kakršnim koli izgovorom.

Konec septembra je v meni prekipelo in sem spet pisal Kraglju. Podčrtal sem, da mi je januarja obljubil odločitev v nekaj mesecih, sedaj jih je pa preteklo že sedem. Morali bi upoštevati, da je za človeka, ki je v zaporu že osmo leto, važen vsak dan. Razen tega je minilo že tri leta, kar je Ranković govoril o napakah komunističnega pravosodja, a se še vedno nihče ni potrudil, da bi nanovo proučil mojo zadevo.

„Postopanje z menoj l. 1947 še nekako razumem, ne morem ga pa razumeti sedaj," sem pisal. „Samo pomislite kako se ti ekstremisti, ki so mi l. 1944 svetovali, naj se ne vračam v Jugoslavijo, smejejo ne samo meni, ampak tudi ljudski oblasti saj so oni na svobodi, jaz sem pa zaprt zato, ker sem na vsak način hotel vstopiti v Narodno-osvobodilno vojsko."

Pismu za Kraglja sem priložil pismi za sekretarja za notranje zadeve Ribičiča in dr. Vilfana. V obeh pismih sem omenil, da so me pogosto svarili, naj se ne sklicujem na zakone in naj ne zahtevam spoštovanja zakonitosti, ker mi to lahko samo škodi. Napisal sem, da tega stališča do zakonitosti ne morem sprejeti, ker bi to pomenilo, da verjamem, da so najvišji jugoslovanski voditelji, ki tolikokrat govore o zakonitosti, navadni lažnjivci.

Dobil nisem nobenega odgovora in tudi ne vem, ali so pisma sploh poslali naprej.

Prve dni oktobra sem dobil sklep Zveznega izvršnega sveta, podpisan od policijskega šefa Rankovića, da se na mojo prošnjo moja kazen strogega zapora zniža od 20 na 15 let. Moja prva misel je bila, da je to zelo slab znak. Ni se mi zdelo verjetno, da bi me, potem ko je bila kazen znižana, vključili v amnestijo samo dva meseca kasneje.

Ko me je prišla mati obiskat, je bila obupana. Šla je vprašat, kaj to znižanje pomeni in kaj naj sedaj stori. Rekli so ji, naj čez dve leti spet prosi za pomilostitev. To je sodu moje potrpežljivosti izbilo dno.

Pisal sem komisarju Kraglju in ga vprašal, kaj naj storim sedaj. Doslej je bil običajni odgovor na moje prošnje, da višje oblasti ne morejo storiti ničesar, ker so poročila uprave KPD (kazensko-poboljševalnega doma) tako slaba. Ko je dr. Ribar, bivši predsednik prezidija Zvezne ljudske skupščine, govoril o meni s komunističnim vodjo Mošem Pijade, mu je leta dejal: „Kaj naj storim! Poročila uprave KPD o njem so tako slaba." L. 1954 je kazalo, da uprava podpira moje predloge in prošnje, pa rezultat ni bil nič drugačen.

Moji materi so spet dejali, da so moje prošnje „nesramne" in da v njih vladi „očitam zahod". V pismu Kraglju sem ga vprašal: „Ali naj jaz, ki sem bil vedno proti enostranskemu naslanjaju na Sovjetsko zvezo, začnem sedaj, ko so že najvišji voditelji izjavili, da je bila politika prva leta po vojni napačna, trditi, da je bila sijajna, in se spokorno trkati na prsi, ker je nisem podpiral? To bi bilo nizkotno in hlapčevsko. Takih stvari ne znam."

Drugi so spet dejali moji materi, da se iz moje prošnje vidi velika razgledanost in da je že zato dobro, da ostanem v zaporu, kar mi bo preprečilo delati komunistom težave. To me je spomnilo na podoficirja, ki me je po smrtni obsodbi peljal nazaj v celico in mi dejal: „Vidite Sirc, to je vse zato, ker ste preveč študirani." Pisal sem Kraglju, da bi lahko postal domišljav (marsikdo bo rekel, da že tako in tako sem), ko mi tolikokrat pripovedujejo, da sem inteligenten, če me ne bi rešetke stalno spominjale, kam me je domnevna inteligentnost in razgledanost pripeljala. „Sicer je pa za vsako državo zelo žalostno, če mora opravičevati z inteligentnostjo, da kdo sedi v ječi", sem nadaljeval svoja razmišljanja. Za zaključek sem mu navedel Voltairja, ki je dejal, da ni sramotno spremeniti napačno sodbo, da pa jo je sramotno izdati in vztrajati pri njej. „Vse napake ,ki so jih delala jugoslovanska sodišča in ki jih navajam jaz, je javno naštel l. 1951 minister Ranković. Ne vem, zakaj naj bi bilo slabše konkretno popravljanje kot pa abstraktno žigosanje."

Kragelj mi ni odgovoril.

Amnestija in po amnestiji

Oktobra, preden so mi izročili odločbo o znižanju kazni, so me odpeljali v komisarjev urad, kjer sem po dolgem času govoril s Kragljem. Rekel mi je, da je prišel na Ig posebej zato, da bi govoril z menoj in je bil skrajno prijazen. Po njegovem sem imel izredno dobre stike v tujini in bi bil zato lahko zelo koristen jugoslovanski državi. Cimerman mi je že nekaj mesecev prej razlagal, da naj nadaljujem svoje prijateljske stike s tujci, ko pridem iz zapora, sedaj mi je pa Kragelj ponovil isto in dostavil, da bi bil namen takih stikov, da „bi svetoval jugoslovanskim oblastem v pogledu mnenja tujcev". Naročil mi je, naj sestavim osnutek o tem, kako mislim izpeljati to nalogo, in naj dodam seznam tujih prijateljev in znancev.

Najprej sem hotel odkloniti, da bi se spuščal v take stvari. Niti najmanj nisem dvomil, da me hočejo spraviti na „namazano dilo", kakor smo rekli v zaporu, da bi na koncu iz mene napravili svojega agenta. Čez nekaj časa sem se vendarle premislil, ker sem prišel do sklepa, da bi „naloga" lahko zelo koristila meni samemu — lahko bi šel obiskat tuje predstavnike brez velikih težav.

Torej sem sestavil pismo:

„Menim, da moram natančneje določiti vsebino najinega razgovora. Precej stvari je ostalo neodgovorjenih, morda nekaterih mojih pripomb ni bilo mogoče dobro razumeti, razen tega pa sem bil nad obratom, ki ga je pogovor dobil, nekoliko presenečen, tako da se o nekaterih stvareh morda nisem dovolj jasno izrazil.

1. Predvsem moram poudariti, da nimam prav nobenega poželjenja po tujcih in tujini. Slejkoprej sem mnenja, da so bili nekdaj moji nameni najboljši, pa sem vendar končal v zaporu in dobil tako po glavi, da si kaj takega ne želim nikdar več. In kar je najhujše: v zaporu sedim še danes in tako še vedno temeljito dobivam po glavi. Prav lahko bi se spet pojavila sumničenja in bi spet imel težave. Med pogovorom sem Vam povedal, da si ne morem privoščiti, da bi bil z eno nogo stalno v ječi, ker sem zapravil že preveč svojega življenja in ker se moram ozirati na svojo mater. Če bi mi znova grozila taka nevarnost, rajši kar ostanem v KPD.

2. Kolikor bi bil gotov, da take nevarnosti ni, sem pripravljen vzpostaviti družabne stike s tujci in opozarjati jugoslovanske oblasti na njihove vtise in reakcije v zvezi z jugoslovansko politiko na tak način, kakor npr. angleški laburisti informirajo angleško vlado po razgovorih s tujci o njihovem mnenju. Seveda se pa nimam niti najmanjšega namena igrati ne politike, ne opozicije, pač pa hočem s tem reči, da sem pripravljen kot neodvisen jugoslovanski opazovalec govoriti s tujci in opozarjati jugoslovanske oblasti na njihovo mnenje v zvezi z jugoslovanskimi problemi.

Navajam znance v tujini, s katerimi bi lahko stopil v pismene stike: (sledijo imena).

Zdi se mi pa, da trenutno v Jugoslaviji ni nikogar izmed mojih znancev, vendar se mi najbrž ne bi bilo težko seznaniti z drugimi.

3. Nikakor pa nisem pripravljen delati ničesar, kar bi kakor koli spominjalo na obveščevalstvo, agentstvo, provokaterstvo itd. Sami ste rekli, da kaj takega ne pričakujete od mene. Za take stvari nimam niti najmanjšega daru, pa tudi zanimal se zanje nisem nikoli in se tako tudi sedaj ne zanimam. Pretvarjati se znam po vseh izkušnjah tako slabo, da bi gotovo zašel v nesrečo, če bi se spustil v kaj podobnega. Pozabiti tudi ne smete, da nisem marksist, česar mi nihče ne more zameriti, če sodim po Kardeljevih besedah iz Borbe 19.1.1954: „Ni treba, da bi bil vsak naš državljan marksist." Če naj imajo besede kak resničen pomen, iz njih izhaja, da ne morete od mene pričakovati, kar pričakujete od svojih somišljenikov. Jaz mnoge Vaše ideje lahko sprejmem kot discipliniran jugoslovanski državljan, nemogoče pa mi je, da bi se zanje boril s sredstvi, ki so za Vas mogoče sama po sebi umevna, jaz pa jih ne bi hotel uporabiti ne zase, ne za koga drugega.

4. Zaradi tega bi tudi želel opozarjati v smislu točke 2 tega pisma kak politično forum, ne pa obveščevalnega, tako da ne bi moglo biti nobenega dvoma, kakšne narave so moja opozorila. G. Cimerman mi je tako možnost že omenil, tako da bi ne smelo biti nobenih težav v tej zvezi.

5. Ne želim biti vezan na nič drugega kot na pozitivne jugoslovanske zakone. Vsako moje opozorilo ali mnenje bi moralo biti povsem prostovoljno. Nemogoče je, da bi se zavezal sprejemati ukaze od kogar koli, razen kolikor so tu ukazi utemeljeni na pozitivnih jugoslovanskih zakonih. Sicer je boljše, da ostanem kar tukaj.

Skratka lahko samo kot neodvisen jugoslovanski državljan igram pozitivno vlogo, kakršno bi lahko igral že l. 1945—1947, če bi bilo takrat mogoče s kom kritično govoriti in če ne bi bil sumljiv vsakdo, ki je prišel v stik s tujci, upoštevaje seveda, da so razmere l. 1952 drugačne. Nemogoče pa mi je, da bi bil pri tem nelojalen do svojih osebnih prijateljev in da bi morda s kakimi triki vlekel iz njih stvari, ki jih sicer ne bi hoteli povedati. Če človek hoče dobre odnose in prijateljske stike s tujci, mora biti iskren tudi do njih.

Zadnjič ste mi rekli, da ta stvar ni v nikaki zvezi z mojim izpustom. Upam, da je res tako. Povsem tega seveda v osmem letu zapora ne morem verjeti, ker so ta leta preveliko breme za mojo duševnost. Zato mislim, da bi se, če gre za iskreno stvar v interesu jugoslovanske države, mnogo bolje pomenili, ko bom na prostosti, ko na meni ne bo več tega bremena in ko bomo vsaj nekaj manj neenakopravni. Na splošno Vam moram ponovno povedati, da zavlačevanje moje stvari iz meseca v mesec deluje name zelo slabo, pa najsi bo birokratsko ali drugačno. Že dalj časa se s težavo obvladujem, da ne izbruhnem v besno sovraštvo do vseh, ki so mi vzeli te-

liko let moje mladosti in mi jih še jemljejo. Tako mučenje je plod zelo slabe psihologije. Misliti si tudi ne morem, kako naj kdo verjame, da se jugoslovanska vlada resnično zavzema za mirno sožitje in strpnost v mednarodnem življenju, če ne pozna doma nobene strpnosti in spoštovanja do človeškega življenja v primerih, kakršen je moj.

Upam, da ne boste imeli ničesar proti temu, da sem postavil pike na i in ponovno, samo morda nekoliko jasneje, povedal vse, kar sem Vam povedal že prejšnji petek. S. F. — S. N.! 8. 1. 1954."

Kragelj je prišel nekaj dni potem, ko sem oddal to pismo zanj, in rekel: „Sirc, tako ne gre. Jaz sem pripravljen, sprejeti pismo, kakor ste ga napisali, toda ne morem ga pokazati sekretarju Ribičiču. Ta bi se preveč ujezil."

Kragelj mi je svetoval, naj napišem ponižnejše pismo, in je naštel nekaj točk, ki naj jih ne pozabim. Seveda nisem bil niti najmanj prepričan, da nekatere izmed teh točk niso pogoj za izpust, tako da se mi je zdelo pametnejše, da sem se uklonil in odložil pomisleke za kasneje.

V novem pismu sem ponovil odstavek o britanskih laburistih, toda izpustil sem tisto, da nočem imeti nobenega opravka z obveščevalnimi organi. Na izrecno Kragljevo zahtevo sem dodal: „V istem smislu sem kasneje pripravljen opozarjati jugoslovanske oblasti tudi na mnenja emigrantov, kolikor bi zanja zvedel iz morebitnega rednega dopisovanja z njimi. Poudarjam pa, da ne želim osebno škoditi nikomur."

Kragelj je tudi hotel, naj napišem: „Kolikor bi po naključju zvedel za kakega vohuna ali podobnega zločinca, se seveda čutim dolžnega, da ga prijavim jugoslovanskim oblastem."

Vztrajal sem na tem, da morajo biti vsa moja opozorila prostovoljna, toda moral sem izpustiti izjavo, da se bom čutil vezanega samo po pozitivnih jugoslovanskih zakonih.

Po vsem videzu je bil Kragelj zadovoljen s to drugo verzijo, ker se ni več pojavil. Pač pa me je neki njegov tovariš poklical predse in me ozmerjal zaradi pripisa.

Dobil sem namreč odločbo o zmanjšanju kazni, tik preden sem 13. oktobra oddal za Kraglja drugo pismo. Tako sem dodal na koncu, da bom to pismo imel za veljavno le, kolikor bodo jugoslovanske oblasti mojo zadevo uredile v najkrajšem času dokončno, t. j. kolikor bom v najkrajšem času dokončno odšel na svobodo.

Komisar, ki me je poklical k sebi, je zahteval, naj pripis umaknem, ker mi ne morejo dovoliti, da jim postavljam pogoje. Imel sem za modrejše, da na zahtevo pristanem.

Kljub zmanjšanju kazni na 15 let oktobra sem bil bolj in bolj prepričan, da bom šel domov po sedem in pol letih novembra.

Nekaj dni pred obletnico republike 29. novembra so nekatere naše tovariše, ki so delali po pisarnah, ločili od nas, tako da bi mogli pripraviti vse potrebne dokumente, a da vendarle ostali ne bi vedeli vnaprej, kdo bo izpuščen. Toda morali so uporabljati isto stranišče kot ostali in tako so nam sporočili, koga bodo izpustili, z domenjenimi znaki na steni. Seveda je bilo nekaj nesporazumov in tako smo se npr. bali, da Tonč ne bo šel domov z nami.

Sam kmalu nisem mogel imeti niti najmanjšega dvoma. Kragelj me je spet prišel obiskat in mi je povedal, da bom izpuščen.

„Najprej se dobro odpočijte," mi je dejal. „Čez kak mesec me pridite obiskat. Samo telefonirajte, preden pridete. Telefonska številka je 21-405. Delam v vili v Župančičevi 11."

Zadnjo noč sem komaj zatisnil oči. Kazalo je, da tudi nihče drugi ni spal — nekateri so bili nemirni zaradi bližnje svobode po tolikih letih in zaradi tega, ker so mnogi prijatelji, s katerimi smo prebili toliko let, še ostajali v ječi, drugi so razmišljali o tem, koliko mesecev ali celo let bodo še morali odslužiti.

28. novembra so nas poklicali iz sob mnogo prej, kot smo pričakovali in nam tako prihranili ure neprijetnega čakanja. Ko sem odkorakal iz sobe, sem se počutil kot igralec na odru, ki ga vsi gledajo. Roko sem lahko dal samo najbližjim.

Kandidate za svobodo so segnali v dvorano, kjer smo se znašli skoro vsi stari prijatelji z redkimi izjemami. Toda med nami je bil en sam duhovnik.

Razdelili so nam civilno obleko, nakar smo postajali skoro pol dne po dvorani. Vsi smo se škandalizirali, ko se je eden izmed nas začel pritoževati, da so mu izplačali 300 dinarjev premalo.

Končno je imel „vzgojitelj" Kebe kratek nagovor, nam povedal, kako hvaležni

moramo biti ljudski oblasti za njeno milost in nam je predložil zahvalno izjavo v podpis. Vnaprej pripravljena izjava je šla iz roke v roko, ko smo že lezli na tovornjake. Ker nisem občutil niti najmanjše hvaležnosti do ljudi, ki so me imeli sedem in pol let v zaporu, sem izjavo preprosto dal dalje, ne da bi jo podpisal. Nekaj mojih prijateljev je storilo prav tako. Kasneje se je Kebe razburjal pred preostalimi jetniki, da smo nesramneži in da bi nas morali obdržati v zaporu.

Temnilo se je že, ko so tovornjaki zavozili skozi glavna vrata preko barja v Ljubljano. Zložili so nas pred železniško postajo. Brez kakega oklevanja je vsakdo zginil v svojo smer. Vlekel sem za seboj dva punkljа po Miklošičevi cesti v Knafljevo k sorodnikom. Toliko prtljage sem imel, ker so nam dovolili vzeti s seboj ves papir in nas niso niti preiskali. Ker nisem bil več navajen hoditi v nizkih čevljih, sem na tej kratki poti dobil ogromne žulje.

Sorodniki me niso pričakovali. Kljub temu se jih je v najkrajšem času zbralo kar lepo število. Nekdo je telefoniral v Kranj materi, ki me ni pričakovala do prihodnjega dne. Toda naglo so dobili taksi in pripeljala se je pome.

V Kranju me je že čakala cela vrsta sorodnikov in sosedov. Seveda smo bili v hiši mojih starih staršev, ker so našo hišo zaplenili in je v našem stanovanju v Ljubljani stanoval nekdo drug.

Prvo noč sploh nisem spal, marveč sva se vso noč pogovarjala z materjo. Nenadoma me je spreletela misel, da je morda kje skrit kak mikrofon, in sem bil prestrašen.

Presenečen sem bil, kako ljubeznjivi so bili ljudje do mene in kako mi je vsakdo, vštevši komuniste — ali pa morda moram reči bivše komuniste —, stisnil roko. Ni kazalo, da bi se ljudje bali, kakor so se bali pred nekaj leti. Nisem pričakoval, da bom sprejet tako prijateljsko, dasi so se komunistični časniki pogosto pritoževali, da so ljudje preveč prijazni z bivšimi kaznjenci in da mnogi celo dvomijo, da so bile kazni pravične.

Mati me je vzela s seboj, da sem se šel zahvalit ljudem, ki so mi pomagali iz zapora ali pa so vsaj poskusili. Zahvalil sem se s pismi tudi nekaterim veljakom, med njimi predsedniku izvršnega sveta, Kraigherju, in sekretarju za notranje zadeve, Ribičiču. Predsedniku sem pisal: „Spoštovani gospod predsednik! Dovoljujem si Vam zahvaliti se, da se je moja zadeva po sedem in pol letih uredila in sem se vrnil iz zapora domov. Rad bi se Vam prišel zahvalit osebno, a si ne upam jemati Vašega dragocenega časa. Prosim, sprejmite, gospod predsednik, moje spoštljive pozdrave.“ Seveda tema dvema nisem bil prav nič hvaležen, toda mislil sem si, da vljudnost nikoli ne škoduje, razloga pa tudi nisem imel, da ne bi nekoliko prikril svojih resničnih občutkov do komunistov, saj jih tudi oni napram drugim niso vedno odkrito kazali.

Kmalu sem se šel javit tudi na vojno okrožje. Ko je dežurni major slišal, da sem se vrnil iz zapora, mi je skoro padel okoli vratu. Široko se je nasmejal, mi segel v roko in vzkliknil:

„Oh, bili ste v zaporu zaradi Rusov!“

Tudi kapetan, ki je sedel zraven, mi je vzpodbudno pokimal.

Oba sta se nehala odobravajoče smehljati, ko sem zamomljal, da nisem bil v zaporu zaradi Rusov, marveč zaradi Angležev. „Za božjo voljo,“ me je stisnilo, „zakrinkanih stalinistov mora biti na tisoče.“

Celo nekatere uradne odločitve so kazale presenetljivo razpoloženje. Medtem ko je profesor Furlan s težavo dosegel, da so mu plačevali ubožnostno podporo, je njegov kolega, profesor Guštinčič, bivši dekan ekonomske fakultete, ki je bil zaprt zaradi kominforma, dobival polno penzijo.

Ob koncu decembra 1954 sem šel prvič obiskat komisarja Kraglja. Sprejel me je v vili v Župančičevi 11. Ob vhodu je bila tabla, da gre za oddelek sekretarijata za notranje zadeve, Upravo za obmejni promet in tujce. Ni bilo posebno težko uganiti, da mora biti to glavni stan obveščevalne službe za tujino.

Kragelj je bil skrajno ljubezniv. Priporočal mi je, naj ne hitim s poskusi, vzpostaviti stike s tujci, ker bi to utegnilo biti sumljivo. Toda ko sem mu povedal, da me bo prišla obiskat nemška prijateljica Anneliese, mi je naročil, naj napišem poročilo o tem, kaj bo pripovedovala o zadržanju Nemcev do Jugoslavije.

Anneliese je prišla obiskat mojo mater in ji ponudit pomoč, da me spravi iz zapora, nekaj mesecev pred mojim izpustom. Sedaj je spet prišla. Prinesla je smučke in tako smo šli smučat v Planico. Bil sem presenečen, da so bili hoteli pol prazni.

Mnogi tujci so občudovali gladko površino jugoslovanskega bajarja, toda jaz sem Anneliesi lahko pokazal manj gladke stvari pod površjem. Tujci so bili navadno presenečeni nad tem, da so bile kavarne in restavracije prenapolnjene. Meni se je zdelo, da se ljudje predvsem krčevito trudijo, da bi našli nekaj razvedrila. Vsekakor se je to dogajalo meni samemu. Ko sem sedel z Anneliese v Ljubljani v kavarni, sem pozdravil kakih 12 ljudi.

„Ali se zavedaš, Anneliese," sem ji dejal, „da poznam devet od teh dvanajstih iz zapora?"

Ob neki drugi priložnosti sem sedel v kavarni pri Petričku s Katjo. Na lepem so se vrata odprla in vstopil je Ambrož, udbaš, ki me je l. 1947 duševno trpinčil dober mesec. Tiho sva obsedela in gledala predse.

Anneliese mi je pripovedovala, da se ji, če le ostane sama, približujejo ljudje, ako vidijo, da je tujka, in ji pripovedujejo, da je v Jugoslaviji življenje neznosno.

To Anneliesino izjavo sem uporabil za zaključek poročila Kraglju o njenem obisku. V poročilu je bila tudi opazka, da Kvakerji, s katerimi je Anneliese nekaj časa sodelovala, odhajajo v vzhodnoevropske dežele, ker verjamejo v osebne stike. Mladina v Nemčiji je bila po njenem pripovedovanju materialistična in si ni želela vojaške službe, marveč je pričakovala, da bodo Nemčijo branili Američani. Toda veliko Nemcev ni verjelo, da bodo Američani Nemčijo res branili, in so bili zato za nevtralnost. Nekateri so govorili o nevtralnem pasu, ki bi vključeval Indijo, Egipt, Jugoslavijo in Nemčijo.

Kako so mogli ljudje na Zahodu, posebno v Nemčiji, kjer bi morali imeti izkušnje iz prve roke, verjeti take naivščine? Menda so nekateri Nemci celo menili, da so zavezniki storili veliko napako, ker niso namesto Mihajlovića podpirali Tita od vsega začetka. Po njihovem mnenju je to potisnilo Tita Sovjetom v roke. To se je res reklo vpregati voz pred konja. Naraven zaključek je bil, da so zahodnjaki potiskali Mao Ce-tunga v roke Sovjetom s tem, da so bili odločni do kitajskih komunistov.

Ali smo bili res zastonj v zaporu? Ali Zahod še vedno ne ve, kaj je prava narava komunizma! Ta vprašanja so me mučila, a se o njih seveda nisem zgovarjal s Kragljem.

Do začetka l. 1955 si moja mati ni upala zahtevati izpolnitev sodne odločbe, da ji je treba plačati odškodnino za osebne stvari, ki jih je UDBA pobrala ob moji aretaciji. Bala se je, da bi s tem škodila očetu ali meni. Sedaj sem vztrajal na tem, da mora storiti potrebno, ker sva nujno potrebovala nekaj denarja.

Prijatelj odvetnik je bil pripravljen pomagati in tako smo začeli dolgo vrsto intervencij. Končno je sekretariat za finance blagovolil izplačati odškodnino.

Odškodnina je bila plačana po cenah iz l. 1947, ki so bile kakih desetkrat nižje kot cene l. 1955, To je znižalo odškodnino za protipravno odvzete predmete na eno desetino. V resnici je bila odškodnina še manjša, ker sodišče materi ni priznalo odškodnine za radio, šivalni stroj, pisalni stroj in preproge. Po mnenju sodišča je bila to „kapitalistična akumulacija", s katero je očitno smela komunistična policija prosto razpolagati.

Tudi oprave, ki so jo zvlekli iz stanovanja, niso nikdar plačali, dasi je bila lastnina nekega očetovega prijatelja, ki nam jo je posodil, ko smo pobegnili pred Nemci, ki so med vojno našo opravo iz Kranja odpeljali kdo ve kam. Očetov prijatelj si ni upal zahtevati odškodnine.

Tudi vsi naši dokumenti so izginili. Rekel sem Kraglju, naj nam jih vrnejo, pa ni mogel veliko najti. Večina listin, ki so jih odnesli iz našega stanovanja, je izginila. Toda prinesel mi je nekaj korespondence, ki je bila očitno v naših aktih na Ozni. Smejal sem se, ko sem prebral na robu nekega pisma takole opombo: „Sirc ima toliko stricev. Preiščite, ali ni "stric" šifra."

Poleg tega, da sem skušal doseči odškodnino za ukradeno lastnino moje matere, sem se moral pobrigati tudi za kak drugačen zaslužek. Začel sem iskati prevajalno delo in ga nekaj tudi našel, dasi so se kmalu začele pojavljati težave.

Prijatelj iz zapora me je opozoril, da je član delegacije, ki je šla na Dansko proučevat kmetijstvo, prinesel s seboj kupe spisov v danščini, ki bi jih rad imel prevedene. Sestal sem se s tem človekom

v Ljubljani (bil je tudi poslanec v skupščini) in bil je pripravljen, da mi da stvari v prevajanje. Na hitro sem se skušal naučiti dovolj danščine, pa nisem o delodajalcu nikoli več slišal. Posvetilo se mi je, da je bil član Slovenske zveze kmetijskih zadrug, ki ji je predsedoval Avbelj, tožilec v našem procesu.

Ob drugi priložnosti naj bi bil spremljal skupino ameriških strokovnjakov za prodajanje in naj bi bil njihov tolmač in prevajalec njihovih predavanj. Uradnik, ki je obisk organiziral, je pred menoj telefoniral Vehovarju, tajniku slovenske Gospodarske zbornice. Slišal sem, kaj je glas na drugi strani žice dejal.

„Kakšen Sirc," je vzkliknil. „Ne, za Sirca ni dela. Kriv je, da je njegov oče umrl v zaporu."

Vehovar je bil med vodilnimi uradniki na Ministrstvu za industrijo, ko je moj oče tam delal. Zaradi tega bi bil lahko bolje poučen, kdo je bil kriv smrti mojega očeta. Toda bil je trden komunist in se ni mogel zanimati za take podrobnosti. Toda drugi bivši očetovi kolegi očitno niso bili prav istega mnenja o moji in očetovi krivdi, kar sem sklepal po tem, kako so mi stiskali roko, ko sem jih srečaval na cesti.

Ob koncu januarja 1955 sem Kraglju povedal, da imam namen v bližnji bodočnosti obiskati nekatera tuja poslaništva. Odobril je to zamisel, a me je spet posvaril, naj nikar preveč ne hitim, da ne povzročim sumov.

Od februarja do maja 1955 sem obiskal več zahodnih konzulatov in poslaništev in povsod pokazal prevode pisem, ki sem jih poslal Kraglju, preden so me izpustili.

Svetnik na neki ambasadi me je spremil do vrat in mi rekel: „Hvala, da ste tako pošteni."

Vendar ni šlo povsod tako gladko. Konzul X mi ni hotel dati priporočila za konzula Y, ki me zatem ni hotel sprejeti. „Kako naj vam dam priporočilo, potem ko ste mi povedali, da ste podpisali obljubo, da boste sodelovali s komunistično policijo?" je dejal.

Po drugi strani sem sam imel pomisleke in sem bil silno previden. Dostikrat se je zgodilo, da so neodgovorni tujci povzročili težave domačinom, bodisi ker so bili malomarni, bodisi ker so jih bolj zanimali dobri odnosi s komunističnimi oblastmi kot pa interesi demokratov, ki živijo pod njimi.

Maja 1955 sem prišel iz poslaništva in šel po beograjski cesti. Nisem mogel verjeti očem — nasproti so mi prišli trije oficirji v uniformah NKVD s civilistom. Kaj so ti počeli tu? Ni mi bilo treba dolgo čakati na odgovor. Ne čisto mesec kasneje je sovjetsko „kolektivno vodstvo" v osebah Hruščeva, Bulganina in Mikojana obiskalo Jugoslavijo. Ko so se peljali skozi Ljubljano na poti na Bled, sem jih videl skozi okno iz kavarne „Slon". Ljudem so naročili, naj jih sprejmejo hladno, toda srca so bila od hladu prav otrpla. Kaj je ta obisk pomenil?

Ko sem prihodnjič govoril s Kragljem, mi je razlagal, kako robato se je Hruščev obnašal. „Na Bledu se je napil," mi je pripovedoval, „in je govoril o atomski bombi. Ljudem okoli sebe je pripovedoval, da je sijajno orožje in da ne bo prav nič škodilo, če jo ob priložnosti vržejo na koga."

Nekaj mesecev kasneje je Kragelj mimogrede pripomnil nekemu mojemu prijatelju: „V Sovjetski zvezi ni vse tako črno, kot včasih govorijo. Njihovi tehnični uspehi so čudoviti."

Kar je Kragelj govoril, ni bilo njegovo lastno mnenje. Sam mi je pravil, da pogosto prisostvuje sestankom udbašev z njihovim šefom, predsednikom izvršnega sveta, Kraigherjem. Kragljeve besede so nedvomno bile samo odmev tega, kar je govoril šef. Zbližanje s Sovjetsko zvezo je bilo očitno na poti.

Ko sem ugotovil, da ni bilo tako lahko najti prevajalnega dela, kot sem mislil, sem se začel zanimati za stalno mesto. Tudi to se je izkazalo za težavno.

V časnikih sem našel oglas, da novo ustanovljeni Ekonomski institut za Slovenijo išče raziskovalce. Ko sem ugotovil, da poznam nekaj ljudi, ki bi lahko zame intervenirali, sem vložil prošnjo. Odgovorni v Institutu so izjavili, da bi me prav radi zaposlili. Kljub temu sem nekaj kasneje dobil pismo, da so vsa mesta v Institutu zasedena, toda da bom morda lahko dobil mesto kasneje.

Drugo mesto je bilo prosto v knjižnici pravne fakultete. Tudi tu sem vložil prošnjo. Odgovorni so bili skrajno prijazni, toda rekli so mi, da bi lahko škodilo njim

samim in meni, če bi predlagali mojo zaposlitev.

V redu. Mislil sem si, da sta morda ti dve mesti izjemi. Toda postalo mi je sumljivo, ko se je čez nekaj časa spet primerilo isto. Neki očetov prijatelj je posredoval pri ravnatelju tekstilnega izvoznega podjetja, komunistu. Direktor bi me rad zaposlil, toda nekaj dni kasneje je povedal mojemu protektorju, da je vprašal svoje nadrejene, ki so mu rekli, da Sirca ne sme zaposliti.

Podobno usodo je doživela intervencija za zaposlitev pri firmi za izvoz farmacevtskih proizvodov.

Končno sem prosil za mesto pravnega referenta pri Gospodarski zbornici v Kranju. Najnovejši razvoj je namreč bil, da je bila gospodarska zbornica v vsakem mestu. Tajnik zbornice, seveda komunist, mi je dejal, da bi me z veseljem zaposlil, toda da mora vprašati „nadrejene". „Nadrejeni" so bili spet proti temu, da bi mene nastavili.

Začel sem se spraševati, kaj naj vse to pomeni. Na splošno za bivše zapornike ni bilo posebno težko dobiti zaposlitev. Komunistični časniki so se celo pritoževali, da jih podjetja najrajši zaposlujejo, kar ni bilo presenetljivo, saj so bili med njimi nekateri zelo sposobni. Za tiste, ki so se v zaporih posebno dobro „obnašali", je službe celo poiskala Udba sama. Tako je dr. Alujević dobil zaposlitev kot inspektor v litijski predilnici. Verjetno je bil obenem tudi policijski ovaduh. Zanimalo me je, kaj je policija hotela v mojem primeru.

Septembra sem dobil čudno Kragljevo pismo:

„G. Sirc! Obvestili so me, da ste zaprosili za mesto pravnega referenta pri elektrozvezah v Novem mestu. Odgovoril sem, naj Vam to mesto brez vsakih pomislekov dajo. Kako, da ste se odločili prav za Novo mesto? Ali se Vam ne zdi, da je življenje tam nekoliko preveč odmaknjeno? Želel bi, da se ob priliki oglasite in bi se o tem pogovorila.

Morda bi bilo primernejše pogledati za kakšno mesto v Kopru. Tam bi se v sorazmerno kratkem času ponudila kakšna priložnost, da pridete vsaj do Trsta. Na vsak način bi se želel o tem z Vami pogovoriti. Pozdrav K. Jože — Lj. 13. sept. 55."

Najbolj presenetljivo je bilo, da jaz za kako mesto pri elektrozvezah v Novem mestu nisem nikoli prosil. Kaj so hoteli? Ali so me hoteli poslati ven, da bi opravljal zanje kako umazano službo, potem ko bi me primerno kompromitirali?

Ko sem prihodnjič govoril s Kragljem, Kopra ni omenjal, pač pa me je začel spraševati o Furlanu in drugih mojih bivših sojetnikih. To je bilo zelo slabo. Skrajni čas je bil, da poberem šila in kopita.

Oktobra 1955 sem dobil še nov dokaz za zlo voljo naših komunističnih gospodarjev. Pravna fakulteta me je obvestila, da mi ne morejo dovoliti, da bi končal doktorat iz javnega prava, dokler nimam državljanskih pravic, kar bo trajalo še štiri leta. Že prej sem vložil prošnjo za vrnitev državljanskih pravic, pa je sodišče odklonilo.

Kar prehudo je bilo, da ljudje, ki so me po svojem lastnem priznanju po krivem imeli sedem in pol let v zaporu, niso bili dovolj pošteni, da bi me vsaj pustili dokončati študij.

Čez mejo

Po pravici povedano, sem se na pobeg pripravljal že dolgo. Še v zaporu me je Kamenščck vprašal, ali bi hotel z njim čez mejo. Njegova rojstna vas je blizu nove meje, tako da ne bi bilo težko pobeg organizirati. Nisem se hotel spuščati v take kombinacije v zaporu, zaradi česar sva se domenila, da se bova sestala, brž ko prideva oba iz zapora. Kamenščka so izpustili kak mesec pred menoj, ko mu je potekla štiriletna kazen.

Našla sva se, kakor sva se dogovorila, in se odtlej sestajala vsak mesec, da sva se pomenila o različnih možnostih za pobeg. Največja ovira je bila, da je bil Kamenščck pred vojno v Italiji obsojen v odsotnosti na smrt v začetku tridesetih let. Njegova vas je bila tedaj pod Italijo, Kamenščck je pa bil dober Slovenec in jugoslovanski nacionalist in je bil proti temu. Končno je moral pobegniti v Jugoslavijo.

Ko je vojna izbruhnila, je Gestapo Kamenščka aretiral v Beogradu in ga izročil fašistom. Imeli so ga do prihoda zaveznikov zaprtega v Regina Coeli v Rimu. Ko so ga osvobodili, je vstopil v Narodnoosvobodilno vojsko, in sicer v letalstvo, ker se je za aviacijo od nekdaj zanimal.

Ko se je vojna končala, so ga kot letalskega kapetana postavili za direktorja beograjskega letališča. Tam je stalno prihajal v stik z zahodnimi letalci in diplomati

in jim je na razne načine pomagal, kar ga seveda ni napravilo posebno priljubljenega pri komunistih, ki mu nikdar niso bili posebno všeč. Njegovo nerazpoloženje se je še povečalo, ko je odkril, da so ubili njegovega brata, oficirja v Narodno-osvobodilni vojski.

Končno so Kamenščka odstavili iz Beograda in ga premestili v Ljubljano. Tam se je zapletel v priprave nekaterih letalcev na pobeg, pri čemer je le nekaterim izmed njih uspelo pobegniti s potniškim letalom v Zürich. Kamenšček je skušal uiti, a so ga aretirali v vlaku na poti domov. Grozilo mu je, da bo obsojen na hudo kazen, toda posrečilo se mu je, da se je zavzela zanj žena slovenskega oznovskega šefa Šiliha, ki ga je poznala še od prej.

Kamenščkove težave z Italijani pred vojno in med njo so delale najin pobeg v Italijo problematičen. Povrhu smo zadnja leta v zaporu prišli v stik z mnogimi mladimi ljudmi, ki so poskušali zbežati v Italijo, pa so jih italijanske oblasti vrnile. Komunisti so seveda to na vse strani oznanjali. Širili so se glasovi, da italijanski obmejni stražniki večkrat vrnejo begunce brez vsake preiskave.

S Kamenščkom sva se zmenila, da bova najprej skušala najti kanal v Avstrijo. Storil sem vse, kar sem mogel, pa nisem odkril ničesar zanesljivega. Končno sva slišala, da tudi Avstrijci že vračajo begunce.

Poleti 1955 je Kamenšček začel postajati vse bolj in bolj nestrpen. Povedal mi je, da je pred izpustitvijo iz zapora obljubil komisarjem nekaj podobnega kot jaz, da bo namreč ostal z njimi v stiku. Sedaj so mu začeli naročati, naj stopi v stik z emigranti in poroča, kaj je od njih zvedel, kar se je Kamenščku gnusilo. Povrhu so ga ob prihodu Hruščeva in Bulganina v Ljubljano naročili v jetnišnico na Miklošičevi in ga imeli tam, dokler sta bila sovjetska obiskovalca v Ljubljani.

Dogovorila sva se, da poskusiva v drugi polovici septembra. Kamenšček je šel na mejo in je opazoval, kako opravljajo straže službo. Prišel je do sklepa, da bi bilo najboljše prekoračiti mejo opolnoči.

Moj namen je bil, da bom potoval po ovinku čez Ljubljano na mesto čez Gorenjsko. Tako sem tudi storil, ko je napočil določeni dan. V Ljubljani sem moral prestopiti. Že sem sedel v motornem vlaku, ko me je opazila skupina prijateljev na peronu, tako da sem moral izmenjati z njimi nekaj besed.

Eden izmed njih me je potegnil malo v stran in mi je dejal: „Ne obračaj se! Človek, ki stoji za nami ob steni, je udbovec. Poznam ga. Kar si prišel, ni umaknil očesa s tebe."

To me je vznemirilo — nekako sem zvlekel svojo aktovko iz prenapolnjenega vlaka in ostal v Ljubljani. Ujel sem Kamenščka, preden se je odpeljal v nasprotni smeri. Ko sem mu povedal svojo zgodbo, je tudi on prišel na misel, da mu je mogoče nekdo sledil. Še danes ne vem, ali sva imela prvide ali ne. Vsekakor sem se vrnil v Kranj.

Drugi poskus sva določila za 1. novembra, Vse svete. Menila sva, da naju bo ta dan težje opaziti, ker se bo vozilo več ljudi, ki običajno gredo obiskovat grobove svojih sorodnikov.

Tudi sam sem bil ob štirih še na pokopališču v Kranju na očetovem grobu. Močno je snežilo in skrbelo me je, ali se nama bo posrečilo priti čez zasnežene hribe. Vlak je odpeljal ob tri četrt na pet. Dejal sem vsem, da grem v Beograd, in se poslovil.

To pot sem se peljal čez Gorenjsko proti Jesenicam namesto proti Ljubljani. Toda nisem hotel na Jesenice, obmejno postajo z Avstrijo, kjer je dosti policije in carinikov, zaradi česar sem izstopil v Lescah, se peljal z avtobusom na Bled, od tam pa sem šel peš na postajo Bled-Jezero. Tako sem skrajšal potovanje z vlakom, ker proga tam dela pentljo, vendar sem upal, da bom ujel vlak, ki z Jezera odpelje nekako ob sedmih.

Vlak ni bil zaseden, kot sem pričakoval, ampak skoro prazen, tako da sem preživel nekaj neprijetnih trenutkov, ko sem opazil, da je miličnik pregledoval izkaznice, ko smo se vozili skozi bohinjski predor. Vzel je mojo v roko, toda jo je komaj pogledal, ker ga je ravno tisti trenutek nekdo nekaj vprašal. Ni bilo videti, da bi mu moje ime kaj pomenilo, toda to ni bilo tako samo po sebi umevno, ker so o našem procesu na veliko pisali in je nešteto miličnikov služilo po raznih zaporih.

Isti miličnik Kamenščkove izkaznice sploh ni pogledal. Kamenšček je namreč sedel v istem vlaku, samo vagon naprej, kot sva se domenila. Morda so miličniku

tako imponirali Kamenščkovi skoro beli lasje.

Na drugi strani predora sem z vesejem ugotovil, da na južni strani Alp ni snega. Okoli osmih se je vlak ustavil v Avčah. Kot domenjeno, sem zlezel z vlaka na napačni strani in se skril za tovorne vagone, ki so stali v bližini. Mislili smo, da je boljše, če počakam, da domači potniki odidejo s postaje in čez soški most. Ko je bilo vse prosto, me je Kamenšček prišel iskat.

Šla sva čez most, križala neko cesto in se začela vzpenjati strmo v breg. Hitela sva, ker sva morala izginiti, preden bi naju kdo opazil. Dve uri sva hodila po temi in prišla do višine, kjer je ležal sneg, tako da je bilo vedno teže hoditi. Na dnu strmega ozkega travnika sva se skrila v senik, nekaj malega pojedla in popila vsak požirek slivovke.

Bilo je pol enajstih, ko sva se začela vzpenjati po travniku nad senikom. Z vrha se nama je odprl razgled, tako da sva videla gorsko cesto, ki je sekala najino pot v naslednjo dolino in na verigo gričev na nasprotni strani. Kamenšček mi je razložil, da morava biti na cesti zelo previdna, ker je že v obmejnem pasu. Stekla sva čez cesto, ne da bi koga opazila, in očitno, ne da bi naju kdo videl.

Na drugo stran sva morala zlesti kar se da hitro, ker je Kamenšček vedel, da obmejni stražniki navadno hodijo po stezi na vrhu gričev, na katere sva se vzpenjala. Globoko sva vdahnila in se zaletela v hrib. Nikoli nisem bil dosti prida za take stvari, tako da sem bil malo pod vrhom docela izčrpan. Vendar sem nekako prikobacal na vrh. Stekla sva čez stezo na grebenu in se zagnala v hosto preko nje.

Sedaj sva hitela po hribu navzdol. Kamenšček je neprestano sikal: „Tiho, tiho!" Pri tem je lomastil po suhljadi, da sem komaj slišal njegova opozorila. Prečkala sva še drugo cesto in jaz sem zaostal kakih deset metrov. Na drugi strani ceste sem padel čez nekakšno škarpo, a sem srečno in mehko pristal na hrbtu. Klobuk mi je odletel, pa sem ga v temi vendarle našel. Aktovko sem imel varno privezano čez ramo.

Končno sva pritekla na jaso in pred nama je bila Idrija, obmejni potok. Malo naju je še zaskrbelo, kaj je za ogljenimi kopami, okoli katerih sva morala, pa se je skrb izkazala za nepotrebno.

Poskušala sva suha priti čez vodo tako, da sva stopala s kamena na kamen. Kot vedno sem bil neroden — spodrsnilo mi je in stopil sem v vodo, tako da jo je galoša polno zajela. Na drugi strani sva se oba zapletla v trnje in trajalo je nekaj minut, da sva se osvobodila, dasi sta najina plašča trpela. Če bi naju kdo videl z jugoslovanske strani, bi bila izgubljena.

Za grmovjem je bila prazna cesta. Takoj sva jo ubrala v hrib čez cesto in se dokaj više vsedla vsa upehana za grm, na srečo brez trnja. Dala sva si roke, jaz sem si preoblekel nogavice in zagnal galoše pod grm. Moralo je biti okoli dveh zjutraj.

Kamenšček se je skoro bolj bal Italijanov, kot sva se oba bala jugoslovanskih komunistov. Prîganjal je, naj greva naprej in naj ne izgubljava po nepotrebnem časa. Moral sem se smejati, ko sem se spomnil, da sva se resno ukvarjala z mislijo, da bi plavala po Soči navzdol. Bilo bi prekrasno, če bi sedajle stala v samih kopalnih hlačkah nekje pri Gorici.

Hodila sva in hodila. Kamenšček je menil, da je gora, ki sva jo videla na levi, Matajur in da so bile luči pred nami pri Sv. Petru Slovenov v Beneški Sloveniji. Vendarle nisva mogla najti ne ceste ne steze v pravi smeri.

Prišla sva do pokopališča in šla v mrtvašnico, da bi pogledala na zemljevid, ki sem ga imel v aktovki. Gledala sva in gledala, a sva videla vedno manj, ker je moja svetilka na ročni dinamo toliko migotala, da sva si samo kvarila oči. Končno sva se vdala v usodo.

Namesto, da bi šla naravnost naprej, sva zavila na desno. Upala sva, da ne bova zašla nazaj v Titovo republiko, saj bi morala spet čez potok. Ko se je začelo daniti, sva bila na poti po gorski cesti v dolino. Tam sva ugotovila, da sva še v Italiji, ker sva naletela na table v italijanščini, ki so opozarjale, da je tu obmejno področje. Mimo se je pripeljala ženska na biciklju in vprašala sva jo v italijanščini, ki jo Kamenšček obvlada kot Italijan, če je mogoče kje blizu priti na avtobus. Da, je dejala, vas, skozi katero pelje avtobus ob sedmih, je tik pred nama. Radoveden sem bil, kdo je mislila, da sva — začudenja ni kazala.

Ko se je pred nama pokazal zvonik, sva zlezla za grmovje in se začela snažiti. Čevlje sva imela, kot da bi bila brodila

po blatnem morju. Viažna zemlja se nama je še vedno držala hlač, ko sva prišla v vas, ravno preden je pripeljal avtobus za v Čedad. Vsedel sem se takoj za šoferjem, Kamenšček pa bolj zadaj. Zabavno je bilo, ko si je carabinier izbral sedež poleg mene.

V Čedadu sva morala prestopiti, vendar sva srečno prišla do Vidma. Tam sva se šla brit in jaz sem zamenjal nekaj dolarjev, ki jih je mati prihranila zame, kdo ve od kdaj. Nekaj lir, ki sva jih imela, je zadostovalo ravno za avtobusne karte.

Brž, ko se je dalo, sva se odpeljala v Benetke. Tam sva se ustavila, ker sva se v Rim hotela peljati z nočnim vlakom, da bi prispela zjutraj in nama ne bi bilo treba nikjer prenočevati. Še prej sem napisal pismo svojim švicarskim prijateljem in priložil pismo za mater. V tem pismu sem navedel razloge za pobeg: 1. dasi sem dokazal, da je bilo najmanj 95% obtožb proti meni in očetu krivih, me komunisti niso pustili v miru, niso mi dali primerne službe niti mi niso dovolili končati študija; 2. komunstična policija me je skušala napraviti za agenta; 3. načelno sem nasprotnik totalitarnih režimov in tako tudi proti jugoslovanskemu; 4. kazalo je, da je na poti novo zbližanje med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo.

Švicarski prijatelji so pismo odposlali, kakor sem jih prosil, toda še preden ga je moja mati dobila, so klicali nekega mojega prijatelja na centralno Udbo v Ljubljani in ga zaslševali o tem, kje se nahajam. Vedel seveda ni ničesar. Rekel je le, da misli, da sem v Beogradu, kakor sem vsem dejal.

Ko je mati pismo končno dobila, ga je poslala na centralno Udbo v Ljubljani in se s tem, kot kaže, zamerila kranjski Udbi. Prišli so prihodnji dan in napravili hišno preiskavo. Predvsem so hoteli videti moje gojzarice. Videti je bilo, da jih je najbolj zanimalo, kako sem prišel čez mejo. Presenečalo jih je, da sem bil v enem tednu v Švici.

Niti najmanj nisem pričakoval, da bo Udba tako zlahka nasedla preprostemu triku. Ker so bile moje gojzarice doma in sem bil domnevno v Švici, so bili po vsem videzu prepričani, da sem pobegnil s pomočjo tujega predstavništva. Po Ljubljani in Kranju so se širili glasovi, da me je prišla iskat podmornica ali letalo, ali da so me videli, kako sem se čez mejo peljal s tujim veleposlanikom. Ne-komunisti in celo nekateri komunisti so se zlobno smejali, ker sem jo Udbi tako zaigral, in so mi očitno želeli vso srečo.

Kako sem šel čez mejo, je bilo tudi glavno vprašanje, ko sta dva udbaša zasliševala mojo mater o pobegu. Rekla sta ji tudi, da je bilo pismo, ki je prišlo iz Švice, zelo nesramno, in da sem ga v resnici pisal ne njej ampak njim. V tem oziru se res niso motili. Moja mati jim o pobegu ni mogla ničesar povedati, povrhu jim je pa rekla, da po veljavnih predpisih ni dolžna dati nobenih informacij o sinu. To jih je še bolj ujezilo. Udbaša sta ji rekla, da se bo že še spomnila, kaj je govorila ker ji bodo delali težave, kjer bodo le mogli.

Ko sem o vsem tem zvedel, sem rajši pisal domov pismo, v katerem sem natančno opisal, kako sem šel čez mejo preko hribov, ne v gojzaricah, ampak v galošah, in kako sem galoše zalučal pod grm na italijanski strani, tako da jih lahko najdejo, če hočejo.

Pripomba: Vse do sem sem spomine zapisal kmalu po pobegu iz Jugoslavije. Dokončal sem rokopis v angleščini spomladi l. 1958, tako da sem za objavo v Zborniku prevajal nazaj v slovenščino. Naprej pišem šele sedaj v slovenščini. — Zaradi pomanjkanja časa bom moral pisanje omejiti tako rekoč na svoje osebno razmerje do jugoslovanskih komunistov in komunizma in kar je v neposredni zvezi s tem. Ne bom pisal o sodelovanju v liberalni internacionali, o jugoslovanskih političnih organizacijah v tujini, o študiju v Švici, o bivanju v Pakistanu, o vtisih iz zahodnih dežel in podobnem. To moram prihraniti za kdaj pozneje.

Homatije v Rimu

S Kamenščkom sva se 3. novembra 1955 zjutraj srečno pripeljala v Rim. Šla sva naravnost k advokatu S. Mastracchi-Manes, ki sem ga poznal še iz vojnega časa, da si zagotoviva zaslombo, če bi imela težave z oblastmi. Sprejel naju je zelo prijazno in poslušal najini zgodbi. Rekel je, da se bo informiral na notranjem ministrstvu, kaj imajo o nama v aktih, midva naj pa medtem stopiva v stik z zavezniškimi poslaništvi, za katere sva imela priporočila.

Napotila sva se najprej k političnemu sekretarju na enem poslaništvu, ki naju je poslal naprej k letalskemu atašeju na drugem z obljubo, da bo medtem poizvedel, kakšna so najina priporočila in kaj naj storiri. Na obeh krajih so nama takoj povedali, da nama lahko pomagajo samo, če se prijaviva italijanski policiji. Prihodnji dan nama je advokat Mastracchi razložil, da jaz lahko mirno ostanem v Italiji, toda da bodo Kamenščka nedvomno zaprli, ako bi šel k italijanskim oblastem. „Seveda ga bomo končno dobili iz zapora", je dejal, „toda nekaj mesecev bo nedvomno odsedel. Najboljše bi bilo, če čimprej odide iz Italije."

Stanko Kamenšček je nekaj dni odlašal, nato je sklenil, da gre čez mejo v Francijo, kjer mu bodo prijateji laže pomagali. Nekega večera sva sedla na vlak in se peljala v Ventimiglio, kjer sva našla Slovenca, ki nama je bil pripravljen pomagati. Nekaj časa smo skušali najti vodiča, končno nam je pa neki italijanski duhovnik pokazal, kje teče meja po vrhovih in po kateri poti naj gremo. Napotili smo se po docela odprtem svetu v hrib okoli poldneva v predrznem upanju, da bodo italijanski obmejni stražniki pri kosilu, ko se bomo mi trije sprehajali po obmejnih grebenih. Ali so res kosili ali niso, seveda nismo nikoli zvedeli, vendar smo prišli do meje na grebenu, ne da bi nas kdorkoli srečal, še manj ustavil. Z vrha je bilo videti Mentone na francoski strani in obširno Ligursko morje. Dali smo si roke, nakar se je Kamenšček začel spuščati po precej strmi stezi v Francijo, midva sva se pa složno vrnila v Ventimiglio.

Kamenščka je nedaleč od meje srečal francoski carinik, ki niti trenutek ni dvomil, da je ravnokar prišel čez mejo. Vendar ga je le vprašal, ali ima dovolj denarja, in mu svetoval, naj se Mentonu izogne, ker je tam preveč beguncev ter naj se pelje naravnost v Pariz, kamor je Kamenšček tudi srečno prišel naslednji dan. Pripomniti moram, da je Kamenšček medtem s pomočjo odvetnika Sfiligoja uredil svoje zadeve z Italijani in je bil 1966 že v Italiji na počitnicah.

V Rimu sem stanoval pri prijatelju iz Perugie, ki sem ga po trditvah v komunistični obtožnici izdal med vojno Italijanom in ki mi je sedaj pomagal, kolikor je mogel. Odpeljal me je k slovenskemu duhovniku dr. (sedaj Monsignorju) Pavlu Robiču, ki me je spremil na rimsko Questuro in mi je sploh stal ves čas ob strani. Na Questuri so se očitno čudili, kako sem prišel do Rima, ne da bi me italijanska oblast kje zapazila, a so bili še kar prijazni, toda svetovali so mi, naj grem, dokler se moja stvar ne uredi, ven iz Rima, češ da je v Rimu vse preveč poslaništev in podobnega. Po posvetovanju z Mastracchijem sem se odločil za Peruggio, kjer sem bil že med vojno. Dobil sem celo sobo pri gospe Gambioli, pri kateri sem stanoval leta 1942.

Dr. Robič me je uvedel tudi pri raznih organizacijah za pomoč beguncem, toda to mi ne bo zadostovalo za preživljanje — razen če bi šel v taborišče, kar so mi vsi odsvetovali —, ako se ne bi bili oglasili moji švicarski prijatelji Losingerjevi, ki so mi pomagali že 1943/44, ko sem pribežal v Švico, in mi začeli pošiljati nekaj denarja na mesec. Povrhu so me še priporočili svojemu bratrancu v Rimu, ki me je povabil k sebi za božič. Tisti čas pozimi je bila Perugia precej dolgočasna, tako da sem v Rimu ostal predolgo in me je končno policija opozorila, da moram nazaj v Umbrijo.

Še važnejše je bilo, da so mi švicarski prijatelji dali priporočilo za svojega znanca, ki je bil zastopnik Visokega komisarja Združenih narodov za begunce v Italiji. Tako sem dobil dobro zvezo, dasi tedaj še nisem vedel, kako potrebna mi bo. Nisem namreč niti v sanjah prišel na misel, da bi kdo utegnil ugovarjati temu, da bi me priznali za političnega begunca.

Toda prav to se je zgodilo: italijansko notranje ministrstvo je tako priznanje odklonilo, češ da „sem angleški špijon in naj se kar Angleži brigajo zame." Priznati moram, da me je to zelo prizadelo. Nisem pričakoval, da bom moral v zahodni deželi dokazovati, da so bile komunistične obtožbe proti meni krive. Kljub temu sem po Mastracchijevem naročilu napisal dolgo po-

jasnilo, zakaj je v mojem procesu sploh šlo. Menda je ministrstvo posebno jezilo, da sem šel na zavezniška poslaništva, preden sem se prijavil njim. Temu se je postavil po robu advokat Mastracchi, ki je izjavil, da sem šel najprej tja na njegov nasvet. Kljub temu so imeli dr. Robič, odvetnik in zastopnik begunskega komisarja dovolj dela, da sem končno dobil listino, ki me je priznavala za političnega begunca in mi dajala pravico na begunski potni dokument, po skoro šestih mesecih čakanja.

Upal sem, da bom brez velikih težav dobil britansko vizo, saj sem mislil, da so me sicer poznali v Foreign Officeu, a da je bilo treba narediti formalno prošnjo za vizo na Home Office. Tako me je britanski uradnik, s katerim sem se doslej dogovarjal, peljal k svojemu kolegu konzulu, ki mi je dal izpolniti formular in je obenem dejal, da bo najbrž trajalo nekaj časa, da pride odgovor. To je bilo ob koncu aprila.

Odločil sem se torej, da grem še pred potem v London v Švico, Nemčijo in Avstrijo, kjer sem hotel obiskati nekaj prijateljev in urediti nekatere stvari. Kar je zadevalo Nemčijo, je bila zadeva preprosta, ker je zvezna republika edina od evropskih držav sploh ukinila vize na begunske potne dokumente. Švicarji so mi brez pomislekov izstavili svojo vizo, od Avstrijcev sem pa dobil samo tranzitno vizo, tako da sem jo moral dati v samj Avstriji s protekcijo podaljšati, ko sem se hotel tam ustaviti.

V Švico me je poleg želje, da obiščem prijatelje, gnalo tudi to, da sem upal tam dobivati nekaj denarja, ki sem ga že nujno potreboval. Ko je vojna l. 1939 zmešala običajne poti za nabavo bombaža, so jugoslovanske bombažne firme iskale novih poti za nakup surovin in so se obrnile tudi na Turčijo in Sovjetsko zvezo. Moj oče je bil celo član tričlanske komisije, ki je šla naročat bombaž v obe ti dve državi. Plačati je bilo treba naprej, toda še preden so Turki mogli bombaž dobivati, so osne sile napadle Jugoslavijo. Turški špediter je bombaž prodal Italijanom in deponiral dobljeno svoto v švicarski banki. Dogovorjeno je bilo, da bodo Švicarji izplačali deleže posameznim upravičencem le s pristankom turške firme.

Švicarski odvetnik, ki sem ga tudi še poznal iz časa svojega pota skozi Švico med vojno, je po mojem naročilu stopil v stik z banko in preko nje s turškim špediterjem. Zvedel je, da so Turki pripravljeni pristati na to, da mi banka izplača očetov delež, če jim prepustim 40 odstotkov dolžne vsote. Ni mi preostalo drugega, kot da pristanem na tako rešitev, ker sem nujno potreboval denar, da poravnam dolgove, ki sem jih napravil med čakanjem v Italiji, in da dobim nekaj sredstev za nadaljnjo pot.

Sorazmerno sem še dobro opravil. Tudi del že plačanega sovjetskega bombaža ni nikoli prispel v Jugoslavijo. Sovjetska državna ustanova, v katere pristojnost je spadal izvoz bombaža, je docela pošteno deponirala svoto, prejeto brez protivrednosti v ameriški banki. Toda po vojni so oblasti Združenih držav kljub protestom bivšega jugoslovanskega poslanika v Moskvi, Milana Gavrilovića, odredile, naj banka denar izplača jugoslovanskim komunistom.

Na Dunaju sem šel obiskat industrijalca Mautnerja von Markhofa, ki sem ga med vojno skupaj z očetom spoznal pri advokatu Mastracchiju. Posredoval mi je sestanek z dr. Tontschitschem, poslancem in zetom lastnika „Salzburger Nachrichten", s katerim sem se sestal v zgradbi avstrijskega parlamenta. Govorila sva ves čas v nemščini. Najprej se je pozanimal, če sem morda Srb. Vprašal je, ali je Šutej še tak „debeljko" kot je bil. Povedal mi je, da je bil ing. Košutić na obisku na Zahodu.

Spraševal me je, ali je v Jugoslaviji opaziti kake tendence, da bi Jugoslavija dobila albansko ozemlje. Menil je, da bi zavezniki že davno mogli pregnati komuniste iz Albanije, če bi vedeli, kaj naj zatem z Albanijo store.

Ko sem mu pripovedoval o tem, da je po mojem mnenju Zahodna Evropa v veliki nevarnosti, mi je dejal, da ni tako, ker komunizem na Zahodu nima nobenih korenin. Edino nevaren bi bil lahko v Španiji, toda ta je obdana z zahodnimi oporišči. V Italiji in na Francoskem da je komunizem samo znak protesta, severni narodi, posebno Anglosaksonci, pa komunizem sploh odklanjajo. Pozabiti tudi ne bi smeli, kaj je vse dosegla socialna politika, posebno krščanska.

Po Tontschitschevem mnenju se je komunizem povsem usmeril v Azijo in Afriko, kjer se skriva za nacionalističnimi gesli. Tam se bo pač treba boriti proti njemu še kaki dve do tri deseletja.

O emigraciji je dejal, da po njegovem nima nobene bodočnosti. Vzhodna Evropa, da se lahko osvobodi le sama iz sebe in da bodo tudi novi voditelji lahko izšli samo iz ljudi, ki so doma.

K razgovoru sem si zapisal sledeči komentar:

Bojim se, da mnenje dr. Tontschitscha, ki ga imajo za zunanjepolitičnega eksperta Avstrijske ljudske stranke — medtem je postal zunanji minister — zrcali stališče Oe.V.P. in celo avstrijske zunanje politike. Odkod nenavadno zanimanje za Albanijo, mi ni povsem jasno. Kaže na popolno nerazumevanje komunistične mentalitete. Mislim, da jugoslovanskim komunistom ne prihaja niti na um, da bi morebiti delili Albanijo z Grki. Edino, kar bi se moglo zgodti, je, da si podrede Albanijo v celoti. Tudi sicer ni jasno, kako bi bilo danes mogoče misliti na ukinitev albanske države.

Prepričan sem, da komunistični voditelji nikakor ne mislijo osvojiti Zahodne Evrope s tem, da bodo komunistične partije zmagale na volitvah. Uporabili bodo uspavalno taktiko, kombinirano z nepričakovanimi taktičnimi potezami in udarci. Glavna nevarnost danes niso komunistične partije, posebno ne tam, kjer jih praktično ni, temveč različni idealisti in oportunisti, ki se prepuščajo ganljivim upom zaradi spremembe sovjetske taktike in zavajajo v zmoto še javno mnenje. Menim, da je prototip takega zapeljanca nemški „liberalec" Dehler.

Značilno je podcenjevanje emigracije, čeprav ga je emigracija v precejšnji meri sama kriva. Kdo bo vladal po osvoboditvi v domovini — ali emigracija ali ljudje, ki bodo zrasli iz razmer doma — sploh ni nobena alternativa. Najverjetnejše je, da bodo med voditelji tako emigrantje kot ljudje, ki so se uspeli obdržati doma. Ker pa je doma nemogoča vsaka organizacija in vsako razpravljanje o bodočnosti, ima danes pač emigracija velike naloge.

V Avstriji sem se oglasil tudi pri dr. Erichu Führerju, odvetniku, ki je že med vojno skušal posredovati pri nemških oblasteh, da bi plačale vsaj dolgove, ki jih je imela zapljenjena očetova firma v Ljubljani, tako da ne bi ti viseli nad očetovo glavo. Sedaj sva se z advokatom dogovorila, da bo skušal ugotoviti, kaj se je zgodilo s predilnimi stroji, ki so jih Nemci odpeljali iz Slovenije v Avstrijo. Tik pred vojno je moj oče namreč kupil manjšo kompletno predilnico z 10.000 vretení v Ingolstadtu za okoli 340.000 RM. Ko so Nemci zasedli Kranj, je predilnica še ležala v zabojih, kot je bila dobavljena, v tovarni v Stražišču. Zasedbene oblasti so najprej celotno napravo odpeljale v Mautnerjevo predilnico v Litiji, nato pa so del strojev, vrednih kakih 150.000 RM, instalirali v Pottendorfer Spinnerei na Dunaju.

Ko smo vse to ugotovili, je dr. Führer zahteval od avstrijskega podjetja, naj stroje vrne ali plača. Odgovor, ki smo ga dobili, se je glasil, da so stroji res bili v Pottendorfu, toda da so jih na zahtevo ameriških zasedbenih oblasti izročili jugoslovanskim komunistom. Zanimivi so bili datumi. Prvotno so Američani dovolili Avstrijcem, da stroje obdržijo, dokler sovjetske oblasti ne dovolijo, da jih nadomestijo s stroji iz drugega obrata iste avstrijske tvrdke na Spodnjem Avstrijskem. Ker so Sovjeti odklonili dovoljenje za prevoz teh nadomestnih strojev iz Ebensee na Dunaj, je ostalo pri tem. Toda sredi l. 1947 je jugoslovanska restitucijska komisija začela pritiskati na Američane, naj ukažejo, da morajo stroji vendarle biti vrnjeni. Američani so se temu pritisku vdali in poklicali zastopnika Pottendorfer Spinnerei 7. avgusta 1947 na svoj restitucijski oddelek, da mu sporočijo to določbo. Stroje so prepeljali v Jugoslavijo 10. septembra, 21. oktobra in 18. novembra 1947.

Upam, da se nihče ne bo čudil, da me je ta potek razburil. Očitno si jugoslovanski komunisti niso mogli misliti, da jim bodo Američani izročili stroje, ki so jih nacisti zaplenili nekomu, ki so ga preganjali tudi oni sami, sicer se ne bi začeli pospešeno zanimati za te stroje takoj po moji in očetovi aretaciji maja 1947. Izročitev strojev so Američani na Dunaju končno odredili pet dni, preden je bil moj oče obsojen na deset let in jaz na smrt 12. avgusta 1947 zaradi simpatij do Zahoda, seveda Združene države, in demokratične usmerjenosti, v času, ko je bil proces proti nama v polnem teku in je to komunistični propagandni aparat razglašal na vse strani ob spremljavi napadov na „naše imperialistične naredbodajalce", spet ne samo vštevši, ampak predvsem Združene države.

Pisal sem vrsti članov ameriškega kongresa in jim razložil položaj. Posebno senatorji Frank Lausche, Hubert Humphrey in Paul Douglas so se resno zavzeli za to, da bi dobil od Združenih držav vsaj neko odškodnino, vendar je bil Departament of

State neizprosen. Senatorji so mi poslali odgovor zunanjega ministrstva, katerega ključni del se je glasil takole: „Če je bila imovina res vrnjena jugoslovanski vladi, o čemer Department of State nima nobenih zapiskov, je to bil pravilen postopek v skladu z deklaracijo Združenih Narodov z dne 5. januarja 1943, ki se nanaša na imovino v evropskih državah, ki so jo naropali nacisti. Jugoslovanska vlada je pravilno nastopala v imenu svojega državljana v skladu z mednarodno prakso z namenom, da dobi svojo imovino nazaj iz Avstrije. Dejstvo, da imovina, če je bila vrnjena, ni bila izročena gospodu Sircu, je to stvar, ki spada v notranjo pristojnost jugoslovanske vlade. Department of State ni pripravljen podpreti posebnega osnutka, ki bi priznal kakršno koli odgovornost oblasti Združenih držav za izgubo gospoda Sirca."

Težko je biti demokrat. Komaj si je mogoče misliti, da bi npr. Sovjetska zveza na kakršen koli način pomagala italijanskim oblastem kaznovati italijanskega komunista zaradi njegovega komunističnega udejstvovanja. Prav to se je zgodilo z obrnjenim predznakom v mojem primeru: S svojim legalističnim zadržanjem (ali brezbrižnostjo) so oblasti Združenih držav pomagale jugoslovanskim komunistom kaznovati jugoslovanske demokrate zaradi njihove demokratičnosti. Vem, da imajo dandanes celo mnogi zahodni konservativci in liberali mešano mnenje o zasebni lastnini posebno „na produkcijskih sredstvih" — verjetno celo zaradi neprestane komunistične propagande o izkoriščanju in podobnem, ki se zliva nanje —, vendar ne vidim nobenega razloga, zakaj naj ne bi priznali zasebne lastnine meni, dokler jo priznavajo svojim lastnim sodržavljanom.

Tega še posebno nisem mogel uvideti l. 1956, ko sem se po skoro osmih letih, izgubljenih v zaporu, pojavil na Zahodu in nisem še prav nič vedel, kam naj se obrnem. Obenem moja mati v Kranju, stara 63 let, ni imela sploh nobenih dohodkov, če izvzamem tisoč dinarjev najemnine, t.j. dva dolarja mesečno, za njeno hišo v Kranju edino, kar so nam komunisti pustili.

Ko sem se vrnil v Rim, še vedno ni bilo ne duha ne sluha o britanskemu vizumu. Ker se v Italiji, odkar sem slišal pripombe o tem, da sem „angleški špijon", nisem ravno najboljše počutil, sem začel razmišljati, kam naj bi se podal.

Zvedel sem, da je bivši britanski generalni konzul v Zagrebu, ki se je uradno zanimal za mojo zadevo, ko sem bil v zaporu, sedaj v Düsseldorfu. Upal sem, da mi bo morda le-ta lahko pomagal, da kmalu dobim vizum, in sem se konec junija odpravil v Nemčijo. Sprejel me je zelo prijazno, toda rekel, da ne more pospešiti, da bi vizum dobil kaj prej.

V Frankfurtu sem našel Jeana Lacroixja, ki je postal, potem ko so ga komunisti tako rekoč izgnali iz Ljubljane, direktor francoskega instituta v tem mestu. Potem ko sem nekaj tednov prebil v majhnem hotelu v Bad Homburg in čakal na britansko vizo, ki je ni hotelo biti od nikoder, me je začelo skrbeti, da mi bodo potekli trije meseci, kolikor sem jih smel prebiti v Nemčiji brez posebnega nemškega dovoljenja, sem prosil Lacroixja, naj mi pomaga dobiti francoski vizum, še posebej, ker sem tudi že dobil od Marijana Strune povabilo, naj se udeležim v Franciji sestanka o Vzhodni Evropi. Tudi to ni šlo tako lahko: sestanek je že davno minil, ko so mi v začetku avgusta Francozi dovolili, da odpotujem v Pariz.

Veselil sem se na Francijo, ker sem imel nanjo iz časa po francoski osvoboditvi — kljub temu, da so me francoski komunisti imeli štirinajst dni zaprtega v Annécyju — prijetne spomine. Nisem bil razočaran. V Parizu sem tudi spet srečal Kamenščka, ki je skušal emigrirati v Združene države, pa se je tudi zapletel v birokratske mreže. Američani so imeli namreč določeno, da lahko iz vsake države pripuste samo omejeno število beguncev. Begunska kvota za Francijo je bila izčrpana, tako da je Kamenšček nazadnje moral za nekaj časa v Frankfurt, da je nato šel v Združene države na begunsko kvoto za Nemčijo.

Seveda sem se sestal tudi z večjim delom pariške jugoslovanske politične emigracije. Govorili smo seveda na dolgo in široko o položaju v Jugoslaviji. Jaz sem razlagal na vse strani spoznanja o komunističnih napakah, do katerih sem se prikopal v zaporu, toda precej očitno je moji diagnozi komaj kdo verjel, ker se je vsem zdela preveč liberalna, da ne rečem desničarska. V resnici nisem takrat govoril nič drugega, kar o svojem gospodarstvu danes govorijo jugoslovanski komunisti sami. Sicer so bili emigranti v Parizu videti resni in govorili smo o skupnih načrtih, vendar so se, žal, ravno mladi Srbi, ki so največ obetali, sprli med seboj.

Grožnje in vabila

Čez skoro štiri mesce je ob koncu avgusta britanski vizum le prišel v Pariz, tako da sem se 3. septembra odpravil čez Kanal. Ladja je bila prenapolnjena kot navadno v tem času, toda dan je bil lep, tako da sem se vozil proti Londonu v najboljšem razpoloženju. Na postaji Victoria naj bi me čakala očetova sestrična Elsie Sirc, toda nisem je mogel nikakor najti. Najel sem taksi in sem bil že takoj presenečen, ker sploh ni vedel, kje je Brockley in ulica, kamor sem se hotel peljati. Kmalu sem ugotovil, da je London precej večji, kot sem si mogel misliti, in da ni prav nič čudnega, če se šofer taksija v drugem delu mesta ne spozna.

Tetina hiša me je prav ugodno iznenadila. Stala je sicer v vrsti hišic z vrtovi, kakor je v Britaniji navada, toda pred hišo je bil ogromen park Hillyfields. Sončnega popoldne je bilo vse skupaj videti zelo vabljivo. Dobrega razpoloženja mi ni pokvaril niti šofer, ki je zahteval za vožnjo dva funta, več kot sem jaz imel pri sebi. Tete še ni bilo doma — tudi ona me je iskala po Victoriji —, toda sosedje so vedeli že celo mojo storijo in so mi takoj posodili denar.

Kako je očetova sestrična prišla v London in dobila angleško krstno ime? Moj stari oče Franc in njegova dva brata Ludvik in Janez Evangelist so bili zelo nemirni duhovi. Tam okoli l. 1880 so vsi trije rinili iz Kranja v Trst, toda medtem ko sta se Franc in Janez čez nekaj časa vrnila, je Ludvik po poteh, ki meni niso čisto jasna, prišel na Kanarske otoke, se tam zaljubil v Angležinjo, ji sledil v London in se tam z njo poročil pri St. Johnu. Elsie je bila najstarejša hči, ostali trije otroci so pomrli, eden je padel kot britanski vojak v prvi svetovni vojni. Ko sem prišel, je bila Elsie že upokojena, toda bila je zelo ponosna na to, da je bila učiteljica v službi London County Council. Hišo, do katere sem se pripeljal, je kupila, potem ko je med vojno na njihovo družinsko hišo padla V 2.

Teta nas je sicer obiskala skupaj z očetom v Kranju, ko sem bil star kakih osem let, tako da jo seveda ne bi bil mogel spoznati. Takrat se je tudi nauč la, kar je znala povedati slovenski, namreč „deševni dan". Ko se je končno vrnila s postaje, je bilo očitno, da me je bila vesela. Odtlej sem vselej, kadar sem bil v Londonu; stanoval pri njej, dasi mi finejši angleški znanci pravijo, da je S.E.4 zelo slab naslov; morda bi po naše rekli, da je zelo proletarski del mesta. Žal je revica v začetku šestdesetih let dobila možgansko sklerozo in se ji je omračil um.

V Londonu sem se sestal z dolgo vrsto starih znancev in prijateljev in spoznal dosti novih zanimivih ljudi. Treba je bilo misliti tudi na zaposlitev. Še ko sem bil v Parizu, mi je stari kolega z univerze, Drago Lavrenčič, poslal oglas BBC Monitoring Service v Readingu, britanske službe za poslušanje in poročanje o tujih radijskih oddajah, ki je iskala novega monitorja za srbohrvaščino in ruščino. Vložil sem prošnjo in namestitev dobil, tako da sem se januarja 1957 preselil v Reading.

Medtem je seveda na Madžarskem izbruhnila revolucija in prvič jasno pokazala tudi slepcem, kaj si prebivalstvo v Vzhodni Evropi misli o svojih komunističnih vladarjih. V Britaniji je cela vrsta ljudi izstopila iz komunistične partije. Po vsem, kar sem slišal, je madžarska vstaja spravila jugoslovanske komuniste popolnoma iz tira — še bolj so se začeli bati za svojo kožo. Slišati je bilo tudi, da so jugoslovanske oblasti vrnile sovjetskim njihove vojake, ki so pobegnili v Vojvodino, ker se niso hoteli boriti proti madžarskemu ljudstvu.

Tik preden sem odšel v Reading, sem dobil od Free Europe Committee v New Yorku po posredovanju Vaneta Ivanovića tudi ponudbo, da mi dajo mesečno podporo, tako da bi lahko napisal spomine o svojem procesu. Ker sem pogodbo z BBC že podpisal, sem moral to ponudbo odkloniti. Upal sem tudi, da bom pisal lahko tudi v prostem času kljub stalni službi. Ko sem kasneje vprašal, če je ponudba še veljavna, se je ameriška politika že toliko spremenila, da jih v New Yorku moji spomini niso več zanimali.

Brž ko sem prišel v London, je moja mati vložila prošnjo za potni list, da bi me prišla obiskat. Seveda ji je Elsie poslala vabilno pismo. Toda, kot je bilo pričakovati, ni šlo tako zlahka. Prošnja je bila odbita in ko je mati vložila pritožbo, so jo klicali v Ljubljano v Župančičevo 9, kamor sem moral prej hoditi tudi jaz sam. Sprejel jo je Kragelj in ji naročil, da mi mora pisati. Toda mati se je odločila, da mi piše šele potem, ko so tudi pritožbo zavrnili.

V njenem pismu od 7. marca 1957 je

pisalo: „Danes Ti napišem nekaj, za kar sem se pripravljala skoro tri mesece. Mislila sem, da dobim potno dovoljenje in Ti ustmeno povem. Pred vložitvijo pritožbe sem šla v Ljubljano vprašat, kako bi mogla urediti to vprašanje. Jože pa mi je med drugim rekel, naj najprej mi pokažemo zaupanje s tem, da prideš Ti sem za en teden na obisk, pa ne v Kranj, kam drugam. Na vprašanje „kako?", mi je odgovoril: „Po isti poti kakor tja." Garantiral bi pa za sebe in za oblasti, da se Ti ne bo nič zgodilo. Pozneje je dodal, da bi se kvečjemu to moglo zgoditi, da bi Te zaprli za kake tri mesece zaradi bega čez mejo, češ saj drugega nimajo nič proti Tebi. Ko sem vprašala, ali Ti to lahko pišem in kako, je rekel, da lahko v pismu in da naj povem, da je bil to Jože in da boš Ti že vedel, kdo je to. Ko sem pozneje prerešetavala garancijo, sem si mislila, da bi te lahko že pri prehodu na meji ustrelili in nihče ne bi vedel, kje si ostal. Tudi Jože tega ne bi mogel preprečiti kljub najboljši volji. Mislim, da sem Ti že pisala, da se boje, da bi jaz ostala zunaj brez dovoljenja, kar pa seveda niti malo ni moj namen. Nikdar bi si pa ne odpustila, ako bi bil samo en dan zaradi mene v zaporu. Tega je bilo že čez glavo dovolj, saj se še danes, ko grem mimo sodnije, stresem in se mi še danes stisne srce. Napisala sem Ti to, kar je rekel, da lahko. Ne vem, ali cenzurirajo vsa pisma, nekaj prav gotovo, sicer pa zaradi mene lahko."

Kragelj je moji materi tudi razlagal, da sem bil preveč nepotrpežljiv, da bi se bila prav gotovo dobila služba zame in vse drugo, prav kakor so me spravili iz zapora. Rekel je tudi, da ve, da sem razočaran. Ko ga je vprašala zakaj, je rekel, da ve, da je tako. Omenil je, da bi lahko tudi zunaj ostrejše nastopili proti meni. Morda da bom materialno več dosegel, toda da bom ostal tujec v inozemstvu. Ko se je mati sklicevala na Deklaracijo Združenih narodov o človeških pravicah, ki so jo komunisti neprestano imeli na jeziku in po kateri ima vsakdo vedno pravico zapustiti svojo državo in se vanjo spet vrniti, posebno če gre za to, da se sestane s sorodniki, ji je „Jože" dejal, da oni to pravico izpolnjujejo tako, da se jaz vrnem ali da se mati izseli.

Meni seveda niti na misel ni prišlo, da bi tako ali drugače hodil v Maribor, kar je menda Kragelj predlagal namesto Kranja. Čeprav mi je bilo žal za mater, sem se skoro smejal Udbinim naivnim trikom. Mati je menda morala vložiti še dve prošnji in se še dvakrat pritožiti, preden so ji dali potni list.

Junija sva se dobila v Švici pri prijateljih. Mati je v Zagrebu vložila prošnjo za britanski vizum, a odgovora ni bilo toliko časa, da je nazadnje prišla v Švico brez njega v upanju, da bo vizum lahko dobila na britanskem poslaništvu v Bernu. Ob koncu junija sem se jaz moral vrniti v službo, mati pa je ostala pri prijateljih, ker vizuma še vedno ni bilo. Elsie je nekajkrat intervenirala v Home Officeu, dokler ji niso nazadnje povedali, da so prošnjo moje matere zavrnili. Priznati moram, da sem se zares ujezil. Ker je v Britaniji že tako in tako sorazmerno veliko starih ljudi, so se, kot kaže, bali, da bi hotela moja mati ostati.

Nemudoma sem se obrnil na konservativnega poslanca, ki se je zanimal za moj primer še, ko sem bil v zaporu, in me je zelo prijazno sprejel, ko sem se mu po prihodu v London šel zahvalit. Telefoniral je birokratom in stvar je bila urejena v najkrajšem času, tako da je mati že konec julija prišla v London. Dali so ji celo dovoljenje za stalno bivanje, toda to je bilo menda ravno razlog, da so bili užaljeni, ko je mati čez leto dni odšla domov. Sploh smo imeli z njenimi vizami še večkrat težave. Najlepše je bilo, ko so l. 1960 hoteli, da mora iti iz Anglije dva dni prej, preden sem se jaz poročil, zaradi predpisa, da mora jugoslovanski potni list veljati dva meseca dalj kot britanski vizum, medtem ko ji komunistični konzul potnega lista ni hotel podaljšati. Ker nisem hotel vedno nadlegovati svojega konservativnega pokrovitelja, sem se obrnil na nekega liberalnega poslanca, toda ta ni mogel ničesar doseči. Končno je moral le posredovati konservativec.

V začetku l. 1958 so mi iz Švice ponudili, da finansirajo moj študij, ker so vedeli, da bi rad dokončal doktorat iz ekonomije. Pisal mi je mladi švicarski prijatelj, ki je bil mel vojno, ko sem hodil na obisk k njegovim staršem, še fantek, tako da sem mu bral Karla Maya, sedaj je pa že prevzel očetovo podjetje. Dasi sem imel pomisleke študirati na tuj, čeprav prijateljski račun, nisem hotel zamuditi priložnosti in sem ponudbo sprejel. Tako sva z materjo aprila odpotovala, ona domov, jaz pa na univerzo v Fribourgu.

Mati se je vrnila v Švico marca 1959 z novimi Udbinimi sporočili. Takoj ko se

je vrnila v Kranj prejšnje leto, je šla na notranji oddelek okrajnega ljudskega odbora v Kranju, da bi jo kasneje pustili v miru. Sprejel jo je načelnik Škraba, ki jo je prepričeval, da moram jaz stopiti v stik z jugoslovansko ambasado v Londonu, da ne bi „zgubil vsakega stika z domovino" in da ne bi „pregloboko padel", kot se je izrazil.

Januarja 1959, kak mesec in pol potem, ko je vložila spet prošnjo za novo potovanje, so jo poklicali na okrajni odbor. Mislila je, da ji bodo izročili potni list, ki so ga tiste čase že kar z lahkoto dobili skoro vsi, vštevši bivše zapornike. Namesto tega jo je čakal Jože Kragelj.

Rekel ji je, da Udba nikakor ne more razumeti, zakaj se jaz toliko zanimam za politiko, ko je vendar znano, da sem pobegnil le iz ekonomskih razlogov. Zakaj da se družim s političnimi emigranti, ko oni — namreč Udba — vedo, da imam o emigraciji slabo mnenje. Pritoževal se je, da ni bilo pošteno, da sem pobegnil, in da bi jim moral konkretno povedati, zakaj nisem hotel ostati v Jugoslaviji, potem ko so z menoj tako prijateljsko postopali. Predlagal je, naj bi sedaj konkretno pojasnil, na kakšen način sem pripravljen sodelovati z njimi in kako naj bi stopili v stik. Pripravljeni so mi dati jugoslovanski potni list, s katerim bi lahko ostal stalno v tujini. To bi mi dalo vse pravice, ki jih imajo jugoslovanski državljani, pa tudi vse dolžnosti. Zelo da so zainteresirani na tem, da bi se vrnili k dogovoru, ki je bil vsebovan v pismih, napisanih v zaporu. Če so oni prekršili okvir tega dogovora, naj bi jim povedal, s čim.

Moja mati je rekla Kraglju, da si ne more zapomniti vsega, kar ji pripoveduje, in si je hotela vsebino razgovora zapisati, toda tega ji ni dovolil. Nato ga je vprašala, zakaj se ne gre sam zgovarjat z menoj. Odvrnil je, da se jaz ne bi hotel sestati z njim. Kljub temu ji je dal svoj naslov: Savsko naselje XXII, Ljubljana. Menda je bil tudi pripravljen, da se vidi z menoj v Avstriji.

To je bilo res od sile. Takoj sem se vsedel in poslal poročilo o Udbinih sporočilih in ponudbah švicarski policiji in britanskemu poslaništvu v Bernu s prošnjo, naj obveste Home Office. Pri vsem tem si nisem mogel razložiti, kaj je udbašem pravzaprav prišlo na misel. Menda vendar niso bili tako za bregom, da se bom spuščal v kdo ve kakšne avanture z njimi po vsem, kar so mi storili, še posebno ko so morali vedeti, da je zapor kvečjemu utrdil moje nazore, ki so bili njihovim tako zelo nasprotni. Morda so mislili, da so me res razočarali birokratski vščipi, ki sem jih nekajkrat doživel, kjer sem najmanj pričakoval. Toda če kdo, sem jaz imel dovolj izkušenj, da sem zlahka ločil med svobodo na Zahodu in birokratskimi pomanjkljivostmi.

Da so morali svoja poročila imeti za resna, najboljše kaže pismo, ki ga je Kragelj pisal materi, potem ko se je v začetku julija 1960 vrnila domov: „Gospa Sirc! Zdi se mi, da sva se pred Vašim odhodom o nekaterih rečeh pogovorila in dogovorila. Morda sem nestrpen. Toda po tolikšnem času mislim, da bi že moral priti na vrsto, čeprav zadnji, v dolgi vrsti obveznih in neobveznih obiskov. Gotovo obiščete kdaj Ljubljano. Če utegnete, me pokličite. Moja telefonska številka: 23941. Ljubljana, 13. 9. 1960. S spoštovanjem Kragelj Jože". Mati ga je sicer obiskala, toda povedati mu seveda ni imela kaj.

Ko je mati 1961 odhajala v London, se ji je Kragelj spet prikazal. V glavnem se je pritoževal nad tem, da izvlečki iz mojih spominov izhajajo v Klicu Triglava pod „senzacionalnim" naslovom „Obsojen na smrt", kot da to ne bi bilo res. Dve leti kasneje je bila procedura nekoliko bolj zapletena. Materi so potni list dali, a ga ji čez deset dni spet vzeli. Morala je hoditi prosit na vse strani in ga je šla trikrat na obljubo zastonj iskat na notranji oddelek. Končno sta ga ji dva udbovca slovesno prinesla na dom. Rekli so ji, da ga ne bo nikoli več dobila, če bom jaz v svojih spisih „Zlobno potvarjal resnico". Naročil sem materi, naj jim pove, da naj mi kar pišejo, če mislijo, da kaj, kar sem napisal, ne ustreza dejstvom, da pa naj upoštevajo, da jaz gledam na stvari z znanstvenega ekonomskega stališča in da imam drugačen svetovni nazor. Mati se je ravnala po mojem naročilu in referent si je moje sporočilo zapisal. Doslej mi Udba še ni poslala nobenega popravka.

Odtlej moje matere niso več klicali na notranji odsek. Bil je res že skrajni čas, da puste sedemdesetletnico v miru po vsem, kar so ji storili bridkega. Sedaj ima potni list veljaven deset let in izhodni vizum za več potovanj. Dasi je to le normalno, je vendar dober znak za duševno rast slovenskih in jugoslovanskih komunistov.

Ko sem končaval priprave za doktorat, sem dobil ponudbo, naj grem za leto dni predavat na Holy Cross College, pridružen univerzi v Dacci, Vzhodni Pakistan. Z veseljem sem sprejel in začel po povratku iz Fribourga v London s pripravami za pot. Letalske družbe so me vse hotele poslati v Dakar, ker o Dacci očitno še ni nihče slišal. Končno sem dobil mesto na letalu Pan-American, ki leti okoli sveta, ker so bila vsa mesta na britanskih letalih zasedena. Bila so namreč polna šolarjev, ki so šli obiskat starše v Indijí in Pakistanu.

V ogromnem letalu sem sedel med dvema Američankama, ki sta bili na poti na Dunaj in Salzburg, da prisostvujeta glasbenim festivalom. Po pristanku v Avstriji se je letalo napol izpraznilo, tako da sem si lahko izbral sedež s posebno dobrim razgledom. Tega sem bil vesel, ker sem pričakoval, da bomo leteli čez Slovenijo.

Pred poletom me je pomalem skrbelo, da bomo leteli počez čez vso Jugoslavijo na etapi med Dunajem in Istanbulom. Seveda je bilo skrajno neverjetno, da bi se moralo veleletalo zasilno spustiti, toda človek se nerad dvakrat opeče. Interesiral sem se pri zastopniku Panamerican v Londonu, pa je najprej dejal, da letalo sploh ne gre nikjer blizu železni zavesi, končno je pa priznal, da polet gre „za nekaj minut" čez jugoslovansko ozemlje.

Mislil sem si, da bomo morda preleteli le severozahodni kot Slovenije. Tako sem sedel in tiščal nos ob okence. Z Dunaja smo leteli naravnost na jug. Kmalu so se videli štajerski vinogradi, na Vzhod se je pa razprostirala Panonska nižina. Nato se je letalo dvignilo nad oblake ter je bilo meni skoro žal, da ne bom videl domačih hribov. Vendar na moje začudenje nismo leteli dolgo proti jugu, marveč je letalo obrnilo desni bok proti soncu, tako da nisem mogel dvomiti, da je smer poleta Vzhod.

Nekaj časa sem mislil, da smo vendarle že dosegli Jadransko morje in sem skušal ujeti pogled na gladino skozi oblake. Toda ko so se megle pod nami razkadile, je bilo pod nami očitno kopno. „Torej le," sem si dejal. Videl sem, da so v vaseh, ki so se premikale v globini, hiše postavljene vzdolž ceste, kar je, kolikor sem se spominjal iz gimnazije, tipično za panonska naselja.

Kot da bi pilot hotel potrditi moje ostroumne ugotovitve, je vključil zvočnik in veselo naznanil, da je mesto, ki ga je videti ob sotočju dveh rek, Beograd. To naj bi bila posebna poslastnica za potnike; jaz sem se le nemirno premaknil na sedežu. Letalo je ostro zaobrnilo na desno in se usmerilo proti Grčiji. Niš se je pokazal in zginil in kmalu smo leteli nad Macedonijo, ki se je zdela vsa požgana zaradi rdečkaste barve macedonske zemlje.

Nepotrpežljivo sem čakal na Kajmakčalan, toda čedalje je trajal polet, bolj se je moj nemir spreminjal v navdušenje, da sem letel nad kraji, kamor sicer ne morem. Končno sem vročično napisal nekaj razglednic, da se prijateljem pohvalim s svojim „junaškim" poletom.

Na levi sem spoznal Dojransko jezero ob grško-bolgarsko-jugoslovanski tromeji. Tudi Soluna ni bilo mogoče zgrešiti. Modro Egejsko morje, rdečkasta zemlja in zeleni gozdovi pinij so se zlivali v prelepo podobo. Med zelenjem se je pokazala Halkidika z Atosom. Seveda sem se spomnil, da so tam samostani, v katerih je bil sv. Sava. Spraševal sem se, ali so pravila še tako stroga, da menihi ne smejo imeti niti ženskih živali. Da mi je to prišlo na misel, morda ni bilo niti tako čudno, ker je bilo določeno, da bom do ženinega prihoda v Dacco z ladjo živel pri redovnikih Sv. Križa, ki vodijo kolegij, kamor sem bil na poti.

Pristali smo v Carigradu in nato leteli še celo noč do Kalkute. Tam sem se presedel na manjše letalo in končno srečno pristal v Dacci.

Kot pripomnjeno, ni mogoče, da bi tu popisoval svoje bivanje v Bengaliji, dasi se je meni zdelo zelo zanimivo. Moral se bom omejiti na stvari, ki zadevajo jugoslovanski komunizem. Medtem, ko ostali komunisti 1960 še niso imeli posebno dobrih stikov s prebivalstvom v azijskih deželah, je bilo to, kar zadeva jugoslovanske, takrat že drugače. Uspelo jim je, da so se otresli komunistične zaprtosti proti tujcem, ki mi je bila svojčas tudi v Jugoslaviji tako dobro znana. Naravna prisrčnost naših ljudi in živahni temperament večine Jugoslovanov sta spet prebila na površje. Povrhu je jugoslovanska vlada vsakemu zastopstvu ali delegaciji v muslimanskih deželah dodelila po nekaj jugoslovanskih muslimanov, pri čemer je takim zastopnikom redno uspelo prikriti svoje materialistično in ateistično prepričanje s povodnjo zgovornosti.

Za božič 1960 sem bil v Rangonu. Strand Hotel v tem mestu je bil na prvi pogled videti sovjetska vojaška kantina, ker je bil prenapolnjen z ljudmi v rdečearmejskih uniformah. V resnici so bili to člani kitajske delegacije v uniformah, natančno posnetih po sovjetskih, vštevši ogromne epolete, ki so prišli slavit obletnico burmanske neodvisnosti. Burmanci niso bili pretirano navdušeni nad temi gosti, toda očitno so se jih bali. Najbolj pesimistični so govorili: „Še pet ali deset let, pa jih bomo imeli za stalno tu." Tudi Kitajci so skušali uporabiti vero za svojo infiltracijo. Za njihovega obiska so se v rangonskih časnikih pojavile fotografije, ki so kazale Kitajce v komunističnih uniformah, ko so bosi hodili po Shwedagonski pagodi.

Vendar se je tudi v Daccí, kjer ni bilo še nobenih Kitajcev, človek včasih čudil komunističnemu vplivu. Po povratku iz Burme so me povabili, naj pridem predavat o jugoslovanskem gospodarstvu v Ekonomski klub, v katerem so bili včlanjeni vsi poklicni ekonomisti. Diskusija po mojem predavanju je potekla tako, da sem doma dejal ženi: „Sedaj pa res več ne vem, komu se meša, meni ali tistim, ki so me kritizirali." Najbolj sta se zagnala vame dva prisotna Američana, ki ju je poslala v Pakistan harvardska univerza, da bi bila svetovalca vzhodnopakistanski vladi v vprašanjih gospodarske politike. Očitala sta mi, da imam predsodke, in mi končno priporočila, naj preštudiram knjigo o razvojni ekonomiji, ki jo je napisal ameriški profesor—marksist Baran. Kasneje sem ugotovil, da se ta knjiga v glavnem drži stalinističnih pogledov, ki so jih medtem že sovjetski ekonomisti sami v dobršni meri zavrgli. Sploh sta v jugoslovanski gospodarski politiki hvalila vse tisto, čemur se danes celo jugoslovanski komunisti samo še smejejo.

Poleg obeh Američanov se je oglašal k besedi predvsem mlajši pakistanski docent. Uporabljal je toliko komunističnih argumentov in toliko besed iz komunističnega žargona, da se mi je zazdelo, da mora biti komunistični simpatizer, če ni celo član partije. Dejstvo, da je bil sin bogatih staršev, mojega suma ni zmanjšalo, saj sem poznal preveč takih primerov od doma.

Docentov komunizem se je še jasneje pokazal, ko so me z ženo povabili, naj se udeležim diskusije v „Klubu novih vrednot". Celo ime se mi je zdelo znano — prav tako ime bi komunisti dali organizaciji, ki bi jo ustanovili za sodelovanje z nekomunisti in vplivanje nanje. Predmet, o katerem smo diskutirali, je bil še bolj presenetljiv: „Kako se znebiti vojaške diktature?" Vojaška diktatura, ki dopušča, da se o tej temi razpravlja, mora biti zares liberalna.

Udeleženci so pripadali vsem političnim odtenkom od desnih nacionalistov do komunističnega docenta. Vsi so bili soglasni, da mora biti diktature kmalu konec. Ob tem soglasju je naš salonski komunist izjavil: „Ni zadosti, da preneha vojaška diktatura. Moramo zagotoviti, da se oficirji ne bodo spet vrnili na oblast. Zatorej je treba razpustiti vojsko in ustanoviti ljudsko milico po Castrovem vzorcu." Na to je uvodni referent mirno dejal: „Niti razpravljati ne želim s človekom, ki želi odstraniti eno diktaturo zato, da bi spravil na oblast drugo." Kljub temu me je ta sestanek živo spomnil na diskusijske skupine, ki so jih komunisti organizirali na ljubljanski univerzi, da bi ugotovili, na koga bi lahko vplivali in ga morda celo pritegnili v svoj krog.

Da se povrnem h gospodarski diskusiji: mene je v Pakistanu predvsem skrbelo, da bodo nezaslužena hvala jugoslovanskih komunističnih gospodarskih uspehov in utvare o komunističnih metodah privedle do tega, da bodo nerazvite dežele skušale uporabljati podobne metode in bodo ravno tako razmetavale redka sredstva in silile ljudi k nesorazmernim naporom, kot so to delali komunisti. Iz diskusije o jugoslovanski ekonomiji v Dacci se je dalo tudi sklepati, da so pravoverni komunisti uporabljali Jugoslavijo, ki so jo pogosto hvalili tudi zahodnjaki in je bila sprejemljivejša tudi za nacionaliste v nerazvitih deželah, da bi zrušili prve obrambne zidove proti komunizmu. Presenečen sem bil nad tem, kakšen velik vtis so celo na pakistanske protikomuniste napravile jugoslovanske kolektivistične metode v kmetijstvu, potem ko je pakistanski predsednik obiskal Jugoslavijo januarja 1961. Kazalo je, da je komunistična linija pospeševati uvajanje komunističnih metod ali metod podobnih komunističnim in nato, ko se izkaže, da ne vodijo k zaželjenemu smotru, izjaviti: „Ah, seveda, te metode ne morejo delovati pod šibko vlado, kakršna je sedanja — take metode lahko privedejo do uspeha le pod močno vlado, ki jo podpirajo široke ljudske množice." Na-

tančno to je moj kolega, bogati komunist tudi izjavil.

Sicer se pa komunistom niti ni bilo treba vedno posluževati titoističnega ovinka — znakov za komunistični vpliv je bilo tudi sicer dovolj. Morda ni bilo veliko organiziranih komunistov, toda napačnih predstav o tem, kaj komunizem je in kaj komunisti hočejo, je bilo v Pakistanu in Indiji vsaj toliko kot pred vojno in med vojno v Jugoslaviji in ostali Vzhodni Evropi. Zaradi takih napačnih predstav so takrat mnogi, ki so jih komunisti kasneje najbolj preganjali, govorili: „Ah, kaj komunizem, končno ne more biti tako strašen." Študent Faiz me je na pr. nekega dne vprašal: „Toda, doktor, ali ni komunizem samo neka vrsta nacionalizma?"

Takih gesel komunistične šepetajoče propagande je krožilo na pretek. Seveda so komunisti na ta način skušali omalovaževati tudi ameriško gospodarsko pomoč. Medtem ko so dosegli, da so ameriškim podarjenim konjem vsi neprestano gledali na zobe, so sovjetsko pomoč hvalili na vse pretege, dasi jo je bilo v primerjavi z ameriško komaj vredno omenjati. Pri tem sem se spomnil na čase pri partizanih, ko smo bili vsi oblečeni v britanske in ameriške uniforme, oboroženi z njihovim orožjem, jedli njihovo hrano in je še vedno več tega padalo z neba, medtem ko so nas komunisti neprestano prepričevali, da nam pomagajo samo Sovjeti.

Ko smo čakali na začetek slavnosti ob podelitvi diplom, se je nekaj docentov začelo z menoj pogovarjati o ogromnih dohodkih sovjetskih univerzitetnih profesorjev in jih primerjati s svojimi skromnimi plačami. Zastonj sem jih skušal prepričati, da imajo velike plače samo nekateri izjemni ljudje, mnogi zaradi svojih propagandističnih zaslug, medtem ko so ostali plačani ravno tako slabo kot oni sami. V Jugoslaviji so l. 1960 univerzitetni profesorji imeli nekako polovico manjše plače kot pred vojno. Niso mi hoteli verjeti. Nasmehnil sem se, ko sem se spomnil, da sem imel zelo podobno debato s švicarskimi profesorji in študenti v Fribourgu z zelo podobnim rezultatom.

Nekega dne je hotel indijski prijatelj sijati v odsvitu mojega „mučeništva" pod komunisti in je začel razlagati znancu, ki sva ga srečala na cesti, kako so me komunisti preganjali. Izbral si je zelo slab trenutek — novica o Gagarinovem izletu v vesolje je bila sveža. „Ne vem, kaj so komunisti storili temu gospodu," je dejal znanec, „toda snamem klobuk pred njihovimi tehniškimi uspehi. Še več takega potrebujemo." Spet sem se spomnil, kako so se ljubljanski študentje navduševali nad tem, da so sovjetski znanstveniki sadili paradižnike nekje v bližini Severnega tečaja, medtem ko se je komaj kdo spomnil, da je obenem kolektivizacija povzročila tako zmedo, da je manjkalo kruha. Prav tako so se ljudje skoraj dvajset let kasneje navduševali nad Gagarinovim poletom, niso pa hoteli poslušati, če si omenil, kako je „Pravda" vpraševala, zakaj je sovjetski sistem sposoben poslati človeka v vesolje, ne pa izdelati primernih otroških čevljev v pravih velikostih.

Medtem ko je bilo v Aziji občudovanje sovjetskih uspehov le delno čustveno pogojeno, je bila občutna primes čustvenosti v azijskih pogledih na kitajski komunizem. Ob neki priložnosti se je izredno sposobni pakistanski fizik in matematik, profesor Salam, spustil tudi v ocenjevanje gospodarskih uspehov. Priporočal je nerazvitim deželam, naj se zgledujejo po Japonski, a tudi po Kitajski, ki je po njegovem „dokazala, da je ceneno delo samo vrsta kapitala". Jaz sem imel že takrat močne pomisleke glede modrosti načina, na katerega so Kitajci uporabljali to „vrsto kapitala". Silili so kmete v okorno organizacijsko obliko komun in v to, da so po vaseh pridelovali železo v tako imenovanih „dvoriščnih plavžih". To je bilo hujše pretiravanje komunističnih metod kot kdaj. Ko je komunistični docent prišel k nam na čaj, sva začela govoriti o kitajskih gospodarskih metodah. Vzvišeno se je nasmihal pomislekom mojih kapitalističnih možganov in trdil, da je le tako mogoče lene in v tradicijo zavarovane azijske kmete nagnati k napredku. Meni se ta argument ni zdel ravno prepričljiv, ker sem doma predobro videl, kako je pritisk kmete nagnal v pasivni odpor in k zmanjšanju pridelka. Mojega komunističnega gosta bi bilo zastonj prepričevati, toda morda je bila lakota na Kitajskem, ki je prišla kmalu za najinim razgovorom, bolj prepričljiva od mojih argumentov.

Pakistanska vlada pod Ayub Khanom je bila nedvomno protikomunistična. Ko sem odpotoval v Pakistan, je policija očitno skušala ugotoviti, ali nisem prikrit komunist. Oficir me je celo prišel obiskat na dom in se je pomiril šele, ko sem mu pokazal izrezke iz londonskega Timesa o

svojemu procesu. Nadalje so redno izginili vsi časopisi, ki sem jih imel naročene iz Jugoslavije, da bi mogel zasledovati dogodke. Dasi me je jezilo, da nisem dobival tiska, ki ne bi mogel služiti nikomur razen meni samemu, ker nihče ni znal jezika, je bilo to vendarle znak, da se zavedajo nevarnosti. Za dobro mero so od časa do časa izginili tudi emigrantski časopisi v jugoslovanskih jezikih.

Pakistanska vlada se je predvsem zanašala na vero kot obrambo proti komunistični infiltraciji. Čeprav je vera nedvomno močno orožje v boju proti brezbožnemu materializmu, se vendarle v rokah premetenih komunističnih propagandistov lahko spremeni tudi v pomagalo. Levi krištjani, ki so bili pretirano zagnani za socialno pravičnost, in so si pri tem domišljali, da se za njo bore tudi komunisti, so se že nekajkrat znašli vpreženi v komunistični voz, česar so se zavedli, ko je bilo prepozno. Nobenega razloga ni, da se ne bi moglo nekaj podobnega primeriti tudi islamskim iskalcem „večje pravičnosti" v gospodarskih zadevah.

Vsekakor se mi je zdelo, da so pakistanski voditelji vse preveč samozavestni. Ko so se pokazali znaki, da Kennedy namerava povečati pomoč Indiji, so Pakistanci sklenili, da je prišel čas, da se začno pomikati v smeri nevtralizma, ki je Nehruju in njegovim prinašal tako lepe sadove. Kmalu se je razvila polemika med pakistanskimi in ameriškimi časniki, kar je spravljalo Indijce v zelo dobro voljo (in pri čemer so si komunisti nedvomno v ozadju meli roke). Komaj je mogoče dvomiti nad tem, da je sodelovanje med Indijo in Pakistanom potrebno, če naj Južna Azija ostane svobodna. Pakistanski voditelji so se l. 1960 sami trudili, da bi dosegli zbližanje z Nehrujem, vendar brez uspeha, ker so Indijci odklanjali vsako razpravljanje o Kašmiru, ki je bil celo po mnenju Združenih narodov odprto vprašanje, in ker so Indijci hoteli, da Pakistan izstopi iz SEATA, preden bi resno vzeli sodelovanje z njim v premislek. Američani so z molkom prehajali preko teh indijskih muh, dočim so Pakistanci seveda protestirali.

Tako so se Pakistanci odločili, da poskusijo svojo srečo z delnim nevtralizmom. Na Vsepakistanski znanstveni konferenci v Dacci se je pojavilo nekaj sovjetskih učenjakov. Nato je sovjetski ambasador v Karačiju začel potovati križem kražem po deželi in je prišel tudi v Dacco, kjer so množice študentov radovedno tekale za njim. Končno so Pakistanci povabili sovjetske geologe, naj pridejo in najdejo petrolej, ki ga „kapitalistični" geologi niso mogli odkriti. „Inšalah, pri Alahu", je dejal sovjetski ambasador po poročilih pakistanskih listov, „petrolej bomo našli." Tako se je Alah moral vključiti v iskanje petroleja, da bi zamazali oči tistim, ki so trdili, da so komunisti brezbožni. Obenem je Sovjetska zveza začela prodajati petrolej Indiji pod svetovno ceno, kar je Indijcem nedvomno koristilo. Začeli so govoriti o zahodnih petrolejskih družbah kot izkoriščevalcih zaradi višjih cen, medtem ko bi vsako znižanje cen škodilo arabskim deželam, v katerih črpajo petrolej in ki bi nedvomno imele kakršno koli znižanje svojega dela dobička prav tako za zahodno izkoriščanje. Edini, ki se v nobenem primeru niso mogli proglasiti za izkoriščane, so bili sovjetski delavci in kmetje, ki so morali biti tiho zaradi komunistične policije, ki je bdela nad njimi.

Pakistanski poskusi z nevtralizmom so vodili naravnost v Beograd. Predsednik Ayub Khan se je tam ustavil na poti v Zahodno Nemčijo. Temu obisku so sledili obiski jugoslovanskih delegacij Pakistanu in tudi Dacci. Preden sem odletel na velikonočni izlet v Kathmandu, se je nastanila v Shahbagh hotelu številna jugoslovanska trgovinska delegacija. Šel sem gledat te delegate in ugotovil, da so tedaj običajna mešanica strokovnjakov in komunistov. Ko sem se z velikonočnega potovanja vrnil, je bilo po vsej Dacci slišati iz radijskih zvočnikov vzhičene glasove komunističnih rojakov, ki so to pot pripadali kmetijski delegaciji in ki so torej razglašali uspehe jugoslovanskega komunizma v kmetijstvu. Čudil sem se, zakaj je pakistanska policija uničevala moje časopise v srbohrvaščini in slovenščini, če so sedaj pakistanske oblasti dovolile našim komunistom širiti slavo svojih kmetijskih metod po radiju v angleščini. Pakistanski oblastniki so očitno menili, da je mogoče ločiti komunistične kmetijske metode, ki so „dobre", od bistva komunizma, ki je „slab".

Kmetijski nasveti, ki so jih jugoslovanski kmetijski strokovnjaki dali Pakistancem med svojim obiskom, so na prvi pogled doživeli popolen uspeh. „Morning News", dnevnik, ki je izhaja v Dacci in Karačiju, je 14. aprila 1961 objavil članek

pod naslovom „Ayubov obisk je izboljšal vezi med Pakistanom in Jugoslavijo", v katerem je bilo tudi sledeče:

„Obisk predsednika Ayuba Jugoslaviji je zbližal obe deželi tako na gospodarskem področju kot v gledanju na svetovne dogodke. Jugoslavija ni ponudila Pakistanu samo 15 milijonov dolarjev kredita za nakup opreme, marveč je tudi ponudila dvajset štipendij za pakistanske študente ... Informirani krogi so povedali našemu dopisniku, da bo jugoslovanska delegacija, ki je nedavno obiskala Pakistan, predložila svoji vladi poročilo o pakistanskih kmetijskih problemih in bo predlagala, kako pomagati naši deželi. Nekateri člani delegacije... so namignili, da bi Pakistan lahko povečal pridelek z „zadružnim kmetijstvom". Po poročilih so dejali, da mali posestniki nimajo dovolj gospodarske moči, da bi si sami pomagali. Pomanjkanje denarja in moderne kmetijske opreme je največja ovira za povečanje pridelka. Stari način oranja in žetve je mučno počasen, se je izrazil član delegacije v Karačiju.

Dejal je, da je pred nekaj leti Jugoslavija imela podobne težave zaradi majhnih kmetij in primitivnega načina obdelovanja. „Toda," je dejal, „rešili smo te probleme s tem, da smo uvedli zadružno kmetovanje." Po njegovem bi Jugoslavija lahko poslala v Pakistan strokovnjake za zadrugarstvo... Jugoslavija bi lahko poslala tudi kmetijsko opremo, ki bi pridelek znatno dvignila."

Leto kasneje, 19. februarja 1962, je londonski Times poročal o rezultatih teh jugoslovanskih komunističnih poskusov, vplivati na pakistansko kmetijsko politiko. „Pakistan bo pospešil mehanizacijo poljedelstva in bo uvedel zadružni sistem po jugoslovanskem vzorcu. Ta načrt, ki naj bi povečal kmetijski pridelek, bodo začeli takoj izvajati. Dve pakistanski delegaciji sta odšli v Jugoslavijo proučevat tamošnje metode." Ko sem to prebral, sem sedel in napisal dokumentirano razpravo o jugoslovanskem kmetijstvu in naukih, ki slede iz njegovega razvoja. Objavil jo je švicarski Ost—Institut. Ne da bi hotel jugoslovanskim komunistom kvariti njihove kupčije, toda brezglavo in neodgovorno je siliti Pakistance v mehanizacijo ob agrarni prenaseljenosti, ki jo imajo. Prisilno „zadrugarstvo", kakršnega so komunisti poskušali vpeljati v Jugoslaviji v dveh valih, pa seveda ne more uspeti nikjer. Da, če bi prišli Pakistance učit zadrugarstvo, kakršno smo imeli v Jugoslaviji pred komunisti, bi jim zares lahko pomagali.

Po obisku komunističnih kmetovalcev so v Dacci vsi govorili o „zadružnem kmetijstvu" in „mehanizaciji". Tako mi ju je omenil tudi tajnik vzhodnopakistanskega guvernerja, ko sva se srečala na neki večerji. Zaman sem mu skušal pojasniti, kako je s temi stvarmi. Po čudnem naključju sem prav v tistem času objavil članek o jugoslovanskem kmetijstvu od leta 1945 v „Pakistan Economic Journal". Kaže, da tudi ta članek ni nikogar prepričal. Takrat mi je bilo v edino tolažbo, da so očitno vsaj študentje na univerzi, ki jim je predaval kmetijsko ekonomijo profesor M. N. Huda — medtem je postal vzhodnopakistanski finančni minister —, vedeli, za kaj gre.

Če gledam nazaj, morda celo lahko rečem, da sem se po nepotrebnem razburjal. Leta 1967 ni nobenih vesti, da bi pakistansko kmetijstvo teklo po titovskih nasvetih. Kljub prvotnemu navdušenju so se Pakistanci menda v praksi kmalu prepričali, koliko so ti nasveti vredni.

Omenil sem že pot v Nepal za Veliko noč 1961. Tja me je povabil britanski ambasador, nekdanji konzul v Ljubljani. Bilo je zelo zanimivo in lepo, posebno ko smo šli na prvi greben za Katmandujem, odkoder je razgled na najvišje himalajske vrhove. Malo je manjkalo, da nisem doživel ob tej priložnosti tudi manj prijetno srečanje. Nekaj tednov pred menoj je bil v Nepalu Stane Kersnik, v mojem času upravnik ljubljanske kaznilnice, kot vodja jugoslovanske himalajske ekspedicije.

Povsod ob Himalaji je bilo polno tibetskih beguncev. O tem sem bil poučen že prej, ker sta dva moja švicarska prijatelja, zdravnik dr. Kipfer in žena, še pred mojim obiskom šla pomagat Tibetancem po begunskih taborjiščih. Poleg bolezni in lakote, ki je grozila tibetskim ubežnikom, so se vsi, ki so jim hoteli pomagati, morali boriti s političnimi težavami. Nepalci so se bali, da jih bodo rdeči Kitajci hudo prijeli, če bodo ščitili ljudi, ki so pobegnili pred njihovim terorjem.

Nekaj dni pred potjo v Nepal sva z ženo obiskala Darjeeling in šla pogledat tudi tibetsko taborišče ob cesti v Kalimpong. Indijci niso bili posebno veseli, da so Tibetanci taborili tam, ker je nedaleč kitajska meja. Sicer je treba prece) ur, da se pride do tja, saj se cesta vzpenja in pada vse do Gantoka, obmejnega mesta. Ta

kraj je že v Sikkimu, kneževini pod indijskim protektoratom kot bližnji Bhutan, toda obe ti odvisni državici sta pod stalnim kitajskim pritiskom. Indijci so skušali Tibetce spraviti v nižavo, kamor pa niso prav nič radi šli, saj so navajeni na suho in hladno višinsko podnebje. Spraševal sem se, kako se Tibetci počutijo, ko jih tako porivajo sem in tja in ko morajo pošiljati otroke na cesto beračit.

Indijska vlada si ne more preprosto umiti rok nad usodo tibetskih beguncev, ker ima mednarodne obveznosti do Tibeta, ki je bil avtonomen po mednarodnem dogovoru med Kitajsko in Britansko Indijo, katerega je seveda indijska vlada podedovala s pravicami in dolžnostmi od Britancev. Po tem dogovoru ima indijska vlada trgovske in kulturne pravice v Tibetu, toda Indijci niso ganili s prstom, ko so Kitajci leta 1950 vdrli v Tibet. Niso branili ne tibetske avtonomije ne svojih pravic, kar je bilo posledica utvar, ki so jih indijski voditelji imeli o solidarnosti med indijskimi in kitajskimi brati v Aziji. Morda so nekateri „napredni" Indijci celo verjeli v kitajski izgovor, da je bil teror v njihovi deželi v prid samim Tibetcem, češ da je meril na odpravo „fevdalnih družbenih odnosov". Vsekakor so Indijci preprečili kakršenkoli poseg Združ. narodov v Tibetu in so s Kitajci sklenili nov dogovor, ki je nekatere indijske pravice odpravil, za druge se pa kitajski komunisti preprosto niso menili. L. 1962 je tudi ta dogovor izgubil veljavo, ko so Kitajci prekinili radijsko zvezo med indijskim konzulatom v Lhasi in Gantokom. Medtem se je indijsko geslo „Hindi Chini bhai bhai" (Indijci in Kitajci so bratje) spremenilo v „Hindi Chini bye bye" (Indijci in Kitajci zbogom), potem ko so Kitajci zasedli indijsko ozemlje ob meji, toda tedaj je bilo že prepozno, da bi bilo mogoče popraviti položaj v Tibetu ali ob indijski meji.

Še slabše: nepalski kralj, ki se je po eni strani bal, da se bodo Indijci vedno bolj vmešavali v nepalske notranje zadeve, po drugi strani pa, da ga bodo pustili na cedilu, brž ko bodo Kitajci povečali pritisk na Nepal, kakor so pustili na cedilu Tibet, je začel dvoriti Kitajcem, sklenil z njimi dogovor o razmejitvi in povabil v deželo njihove strokovnjake. Ti strokovnjaki ne bodo delali propagande samo za komunizem, kar jim nekateri napredni Indijci najbrž niti ne bodo zamerili, ampak tudi proti Indiji. Kitajski strokovnjaki naj bi Nepalcem pomagali zgraditi cesto iz Lhase v Kathmandu in pa cementarno, papirnico in usnjarno. Vse to v skladu z dogovorom, podpisanim l. 1961, dasi Kitajci niso izpolnili obljub o pomoči v prejšnjem dogovoru.

Vrnil sem se v Evropo prepričan, da grozi Južni Aziji in njeni neodvisnosti velika nevarnost. Človeku, ki iz lastne skušnje pozna komunistične metode, ni težko spoznati, da so na delu podobne sile kot v Vzhodni Evropi pred vojno. Konec l. 1962 so Kitajci vdrli čez indijsko mejo v dolino Bahmaputre, vendar so se umaknili, ne da bi izkoristili svojo zmago. Verjetno so le hoteli pokazati svojo moč in ohrabriti svoje pristaše v Indiji, medtem ko se zanaprej zanašajo na to, da bodo lahko izkoristili spor med Indijo in Pakistanom, nezadovoljstvo z gospodarskim stanjem med indijskim prebivalstvom in naraščajoči nacionalizem posameznih indijskih narodov proti osrednji oblasti v Delhiju.

V Indiji namreč govore dvajset večjih jezikov in kakšnih dvesto manjših, ki so delno indoevropski delno dravidski, tako da nimajo nekateri med seboj nobene zveze. Velik je odpor proti uvedbi jezika hindi za uradni jezik namesto angleščine, ker bi to pomenilo zapostavljanje drugih indijskih jezikov, saj hindi govori le dobra tretjina prebivalstva. Posebno jezikovno zavedni so Bengalci, ki jih je skupno v vzhodnem (pakistanskem) in zahodnem (indijskem) delu Bengalije kakih 100 milijonov. Ker je Bengalija prenaseljena in so bengalski kmetje zaradi tega silno revni, je to najpripravnejši kraj za zdraho, posebno ker je kitajska meja tako blizu. V zadnjem času, t. j. l. 1967, so kitajski komunisti začeli v Bengaliji organizirati kmečke upore in gverilo proti vladi, v kateri sami sodelujejo. Na daljši rok je cilj najbrž, ustanoviti bengalsko ljudsko republiko, ki bo nato baza za nadaljnje prodiranje v Indijo.

Niti razkol indijske partije na rusko in kitajsko ne more biti za indijske demokrate velika tolažba. Zatrjevanje, da bo Sovjetska zveza pomagala Indiji proti Kitajski, pomaga držati vprežene tiste člane partije, ki so bolj narodno zavedni, medtem ko gredo tisti, ki jih ni sram podpirati Kitajce proti svoji lastni deželi, v kitajsko frakcijo. Kljub kitajski invaziji konec l. 1962 so že l. 1963, septembra, prosovjetski komunisti lahko organizirali pohod 100.000 ljudi na indijski parlament. Dasi so trdili obenem, da podpirajo obrambni napor in-

dijske vlade, so protestirali proti visokim cenam in davkom, ki so posledica prav tega napora. Prav tako demagogijo so uporabljali komunisti v deželah, ki jih je ogražal Hitler.

Mogoče je seveda, da so kitajski komunisti preveč prepotentni, da bi lahko dosegli popolen uspeh. V Indoneziji in Burmi so šli predaleč, tako da so se jim nacionalisti postavili po robu. V zadnjem času so začeli presedati celo nepalskemu kralju in princu Sihanuku. In kako bo na nadaljnji potek vplivalo to, da so v Evropi komunisti prišli do sklepa, da dosedanji komunistični gospodarski sistem ne daje zaželenih rezultatov, in so zaradi tega začeli spreminjati celo načela, ki so jih doslej vsi imeli za bistvene komunistične ideje?

Resnične spremembe?

Ko sem se z letalom vračal iz Pakistana, se seveda še nisem zavedal, da bodo v šestdesetih letih vzhodnoevropske komunistične partije druga za drugo začele odstopati od marksističnih načel ali vsaj od načel, ki so jih proglašale za marksistična in o katerih so trdile, da so sploh edino pravilna. V Jugoslaviji je sicer v drugi polovici petdesetih let že precej „edino pravilnih" idej šlo čez krov, toda še vedno so vodilni proglašali nujnost kolektivizacije kmetijstva, dasi ne več naravnost, marveč po ovinku, in so celo spet začeli govoriti, da pri planiranju na daljši rok mora odločati zavest, ne pa gospodarska sorazmerja.

Sam sem se sicer še v zaporu dokopal do precej jasne analize komunistične gospodarske politike. Na kratko sem svoje poglede objavil že l. 1957 tudi v angleščini v „Liberal International", ne ravno pomembni reviji, ki jo je izdajala mednarodna liberalna organizacija istega imena. Dasi se točke navedene v tem članku komaj razlikujejo od kritik, ki jih danes na vseh straneh objavljajo komunisti sami, sem takrat povsod naletel na nejevero in celo sovražnost. Ljudje so mi razlagali, da se npr. britanska kmetijska politika prav nič ne razlikuje od jugoslovanske komunistične in mi izrecno očitali, ali si pa na tihem mislili, da imam pač predsodke, ker so me komunisti preganjali in sem povrhu še kapitalist in buržuj. Ko sem bil že na univerzi v Dundeeju, mi je neki zdravnik na dolgo in široko razlagal, da za nobeno ceno ne bi hotel na počitnice v Španijo, ker je tam diktatura, nato mi je pa začel navdušeno opisovati svoje počitnice v Jugoslaviji. Vprašal sem ga, kako to spravlja v sklad. „O," je vzkliknil, „Jugoslavija je nekaj povsem drugega. V Jugoslaviji so ljudje srečni — v Jugoslaviji se ljudje smejejo." Ko sem ga vprašal, ali misli, da se v Španiji ljudje ne smejejo, mi ni več vedel kaj odgovoriti.

Sploh mi moje prezgodnje razlaganje komunističnih napak ni niti najmanj koristilo. Na univerzi v Fribourgu profesor, pri katerem sem pisal dizertacijo, ni vedel, kaj naj si o njej misli, ali naj jo ima za smešno pretiravanje ali ne. Drugi profesor, ki je sodeloval pri ocenjevanju seminarskega sestava kot priprave za dizertacijo, je bil ogorčen nad mojo kritiko marksizma, tako da sem ga moral vprašati, ali misli, da moje stališče sploh ni sprejemljivo, dasi se v točkah, ki jim je najbolj oporekal, sklada z mnenjem fribourškega profesorja filozofije in specialista za marksizem, patra Bochenskega. Kako dobro je moj kritik podkovan v pogledu resničnega stanja v Vzhodni Evropi, sem najboljše videl, ko je začel na nekem seminarju govoriti, da je v Jugoslaviji pred prihodom komunistov vladal agrarni fevdalizem. Glavni referent za mojo dizertacijo se menda ne bi nikoli odločil, da dizertacijo potrdi, če ne bi posegel vmes drugi referent. Ta je bil sicer na pol marksist — neprestano je govoril o mladem Marxu —, toda vendar je znal ločiti teoretično u temeljen argument od preprostega izliva čustev.

Dizertacijo sta referenta sprejela nekaj mesecev preden sem se vrnil v Evropo, toda še vedno ni bilo nikogar, ki bi jo bil pripravljen tiskati. Dobival sem jo nazaj s pripombo, da ni dovolj umirjena. Ko sem se spet znašel v Londonu, nisem moral samo najti zaposlitev, temveč tudi spraviti dizertacijo v tisk. Drugo mi je najprej uspelo: Obiskal sem profesorja Wilhelma Roepkeja na Univerzitetnem inštitutu za mednarodne študije v Ženevi, ki je bil mnenja, da so moje trditve o komunističnem gospodarstvu pravilne in je nemudoma napisal pismo uredniku „Ordo-Jahrbuch" v Bonnu s priporočilom, naj skrajšano dizertacijo objavi v tem almanahu. Tako je končno dizertacija zagledala beli dan l. 1962.

Medtem mi je tudi uspelo dobiti vsaj začasno zaposlitev na Institutu za gospo-

darske zadeve v Londonu. Tam sem med drugim napisal nadaljevanje dizertacije o jugoslovanski komunistični gospodarski politiki v obliki prispevka h knjigi o vzhodnoevropskih gospodarskih sistemih, ki je izšla l. 1963, in je vsebovala sestavke o Sovjetski zvezi, Poljski, Jugoslaviji in marksizmu na splošno. Moj spis o Jugoslaviji je bil na splošno dobro ocenjen v Economistu, Timesu, Sunday Telegraphu itd., toda profesor sovjetske ekonomije na glasgowski univerzi, Alec Nove, ki sem osebno z njim v prav dobrih odnošajih, je napisal v International Affairs, reviji Kraljevega inštituta za mednarodne zadeve v Londonu, sledeče: „V nasprotju z ostalimi je spis o Jugoslaviji po tonu vztrajno negativen. Sirčevo nerazpoloženje do „titoističnega socializma" je precej bolj prepričljivo kot nekateri njegovi argumenti. Domneva npr., da je hitrejša rast strojne industrije v primerjavi z rastjo narodnega dohodka dokaz nepravilne uporabe sredstev, dasi celo v Veliki Britaniji proizvodnja strojev narašča hitreje kot narodni dohodek. Tudi njegovo primerjanje med predvojno in povojno porabo se ne zdi dosledno in bo potrebovalo bolj prepričljive dokaze. Neuspehi in slabosti, o katerih piše, so seveda resnični, toda njegov prikaz jugoslovanske gospodarske zgodovine je dolg katalog samih neuspehov, pri čemer kaže malo smisla za resne ovire, s katerimi bi se morala boriti vsaka jugoslovanska vlada."

Novova kritika je dober primer utvar, ki so si jih mnogi zahodni strokovnjaki še l. 1964 — objavljena je bila januarja 1964 — delali o komunističnem gospodarstvu. Danes se vse evropske komunistične države odpovedujejo politiki „pretežnega razvoja težke industrije", ker očitno vodi h gospodarskim nesorazmerjem. Položaj Velike Britanije je v tem oziru bistveno drugačen. Statistika, ki so jo jugoslovanske oblasti objavile o razdobju 1945-1964 tudi jasno kaže, da je bila l. 1952 kmetijska proizvodnja v Jugoslaviji za polovico manjša kot l. 1939, tako da si je komaj mogoče misliti, da bi bila v desetletnem razdobju po vojni poraba prebivalstva tudi samo približno na isti višini kot pred vojno, kakor je verjetno menil Alec Nove. In vedno več strokovnjakov, vštevši resne komuniste, je tudi mnenja, da je bila vzrok gospodarskim težavam komunistična politika, ne pa objektivne težave, dasi je nedvomno tudi takih dovolj. Toda komunisti se niso borili s temi težavami, temveč z mlini na veter.

Novovo kritiko sem bral že v Dundeeju na Škotskem, kjer sem jeseni 1962 dobil mesto na univerzi sv. Andreja. Skoro zabavno je bilo, da pri osebnem srečanju s predstavniki univerze, ki je v Britaniji potrebno pred vsakim imenovanjem, ti niso prav vedeli, kaj naj si mislijo o moji ljubljanski diplomi in švicarskem doktoratu. Svoje pomisleke so rešili s tem, da so me najprej imenovali za docenta začasno za eno leto. Tudi me je predstojnik ekonomskega oddelka po imenovanju povabil v svoj urad ter mi dejal napol zares napol v šali: „Veste, Sirc, odločitev ni bila lahka. Tujcev tukaj nimamo posebno radi. Pa ne mislim na to, da ste Jugoslovan. Tudi Angležev ne maramo." Na škotski nacionalizem sem tudi kasneje pogosto naletel, dasi Angležev kar mrgoli po škotskih univerzah in Škotov po angleških. V enem letu je bil led prebit in so moje imenovanje spremenili v stalno, pa še uvrstili so me nekoliko višje v plačno lestvico. Kljub temu, mislim, da sem eden zelo redkih, ki stalno predavajo na britanskih univerzah, pa nimajo britanske ali ameriške diplome

Čeprav je bil naslov knjige, h kateri sem prispeval, "Communist Economy under Change" (Komunistično gospodarstvo v času sprememb), ko je knjiga izšla, nisem bil niti najmanj prepričan, da se v Jugoslaviji gospodarstvo in še manj politika resnično spreminjata. V tem me je utrjeval razvoj po reformi, ki so jo v Jugoslaviji proglasili ob koncu 1961 in začetku 1962. Kmalu je odločnost, izvesti reformo, splahnela — vodilni so se očitno ustrašili posledic — in gospodarstvo je spet zavozilo nazaj v stare močvirne vode. To je kazalo na to, da bodo komunisti vedno znova silili nazaj k svojim starim naukom in jih ne bo izmodrila nobena izkušnja.

Toda ravno odstop od reforme v letih 1963 in 1964 je bil za komuniste dobra lekcija in je vsaj pametnejšim med njimi dokončno odprl oči. Ob koncu 1964 je bila Jugoslavija spet globoko v gospodarski krizi, značilni za komunistično gospodarstvo: stopnje rasti so bile sicer visoke, toda brez velike koristi za kogar koli, ker je neuravnoteženo gospodarstvo v taki meri proizvajalo stvari, ki niso bile nikomur potrebne in so samo delale dren po skladiščih. Obenem je vedno bolj naraščal dolg v tujini, odkoder so komunisti na veliko uvažali, niso pa imeli dati kaj v zameno.

Novembra 1964 se je v Dundeeju pojavil psiholog iz Ljubljane. Ni vedel, da sem jaz tam, ker je presenečeno pogledal, ko sem ga nagovoril v slovenščini. Najprej tudi ni prav vedel, kako naj se obnaša. Končno je prišel k meni na dom na čaj. Govorila sva skoraj štiri ure. Poudarjal je, da se je doma mišljenje resnično in temeljito spremenilo in da bi bilo danes popolnoma nemogoče, da bi se komu zgodilo kaj podobnega, kot se je zgodilo meni l. 1947. Omenil sem mu Djilasa, vendar je dejal, da tudi na Djilasa že gledajo precej drugače. Za zaključek mi je dejal, da doma v partijskih krogih že čisto resno razpravljajo o prednostih zasebne lastnine na proizvodnih sredstvih. Že samo to, da je kdo začel govoriti o zasebni pobudi, mi je dalo misliti.

Znaki za resno gospodarsko krizo so se spomladi 1965 vedno bolj množili. Začel sem pisati članek o inflaciji, posebno značilni za komunistične režime in posebej za Jugoslavijo, ko je nepričakovano pozvonil telefon. Klicali so me iz Londona, ker je tja prišel človek iz Ljubljane spraševat, kaj si na Zahodu mislijo o jugoslovanski gospodarski krizi in o reformah, ki so jih ravno napovedali. Na svojo jezo sem moral odgovoriti, da si na Zahodu o jugoslovanski krizi komaj kaj mislijo, ker so zelo redki taki, ki sploh vedo, za kaj gre. Edino, kar sem mogel storiti, je bilo, da sem poslal v London, kar sem že napisal sam. Ljubljančan ni imel kakih posebnih pripomb. To me je toliko bolj presenetilo, ker sem ga srečal nekaj let pred tem, in mi je takrat še vztrajno solil pamet s historičnim materializmom in podobnimi več ali manj jasnimi nesmisli. Ni izključeno, da je bil obiskovalec poslan; toda tudi če je bil, je bila sprememba napeva kar razveseljiva.

Obisk iz Ljubljane nas je spravil na misel, da bi članek o inflaciji prevedli in ga razposlali vodilnim v Jugoslaviji. Prevajanje in tiskanje se je zavleklo, tako da je knjižica odšla v Jugoslavijo šele v začetku 1966. Doživel sem celo, da mi je jugoslovanski ekonomist, ki sem ga po naključju srečal, povedal, da je njemu knjižico poslal komunistični poslanec z naročilom, naj jo prouči. Ekonomist mi je dejal: „Veste, dobro je, da ste to napisali in razposlali, ker vam bolj verjamejo kot nam doma." Nato se je nasmejal in dodal: „Sicer vas bodo pa kmalu povabili, da pridete v Jugoslavijo predavat." Vendar sva to oba imela za šalo — toliko napredovali menda le še nismo.

Najbolj jasno se je pokazalo, v koliki meri so se mnogi komunisti ne samo v Jugoslaviji temveč v Vzhodni Evropi sploh že odvrnili od prvotnega marksizma-leninizma, na konferenci v Firencah septembra 1966. To konferenco je organiziral Centro Studi e Ricerche Economico-Sociali iz Milana in so se je udeležili ekonomisti iz vseh vzhodno-evropskih držav, vštevši Sovjetsko zvezo, in iz Zahodne Evrope in Severne Amerike. Najbolj značilen dogodek je bil menda, da se je mlad Čeh upal postaviti po robu sovjetskemu akademiku Paškovu. Paškov nam je razlagal kot velik napredek, da v Sovjeski zvezi cene ne določa več v vseh primerih osrednja planska komisija, temveč republika, na kar mu je Čeh dejal, da je vse to lepo in prav, toda da bi on rajši zvedel, po kakšnih kriterijih cene sploh določajo. Rusi so mu ostali dolžni odgovor.

Téma konference so bili novi sistemi cen v komunističnih državah. Splošen vtis je bil, da se komunisti dobro zavedajo, da ne morejo cen več določati kar na slepo, ne da bi zašli v vedno večjo zmedo, toda da se tudi ne morejo odločiti, da bi cene povsem ali celo samo v veliki meri sprostili. Poudarjali so, da morajo posebno cene surovin in hrane ostati pod strogim nadzorstvom oblasti. Nisem si mogel kaj, da konference ne bi opozoril na to, da se je v Jugoslaviji poskus obdržati te cene na umetno nizki ravni končal s tem, da je bilo surovin vse premalo za obstoječe proizvajalne kapacitete. Prisotni Jugoslovani so bili očitno vzhičeni nad tem, da nekdo z Zahoda opozarja na njihove izkušnje. Neki Karljiković me je prišel spraševat v angleščini, kdo da sem, in me je prosil, naj ponovim, kaj sam izjavil. Nato se je posvetoval s Peklićem, šefom urada za cene, in Vukovićem, direktorjem Zavoda za plan, in pred konferenco v nagovoru ponovil, kar sem že tako in tako povedal. Zvečer so me vabili, naj se vsedem z njimi, kar pa nisem mogel storiti, ker sem bil že dogovorjen z britanskimi in ameriškimi kolegi. Odšel sem s konference z jasnim vtisom, da mnogi komunistični ekonomisti, da ne rečem bivši komunistični ekonomisti, že povsem realistično in pametno gledajo na gospodarstvo in njegove potrebe, kar je seveda nezdružljivo z marksističnim dogmatizmom.

Skoro istočasno s konferenco v Firen-

cah je bila v Evian-les-Bains svetovna konferenca sociologov tudi z vzhodnoevropsko udeležbo. Kolegi, ki so bili na tej konferenci, so mi pripovedovali, da je tudi tam med komunisti vladalo mnogo bolj sproščeno vzdušje in so se tudi tam vzhodnoevropski uradni udeleženci kazali prijateljske do svojih emigrantov, medtem ko bi jim še pred letom dni pokazali hrbet.

V Jugoslaviji je medtem gospodarska reforma tekla dalje seveda z mnogimi ovirami. Po dvajsetih letih prisilnega jopiča gospodarstva ni lahko spraviti v tek, tako da se morajo pristaši reforme še danes krepko boriti, da se razvoj v sprostitev ne ustavi. Na svoje začudenje sem jeseni 1966 ugotavljal, da je gonilna sila za jugoslovansko reformo v precejšnji meri Boris Kraigher. Pravim na svoje začudenje, ker sem Kraigherja poznal le kot šefa slovenske Ozne, ki je bil med drugim kriv, ali vsaj odločilno sokriv, moje osebne nesreče. Komaj sem si mogel misliti, da bi človek, ki je vodil tajno policijo v času množičnih preganjanj, še več množičnih umorov, mogel biti kaj drugega kot zakrknjen dogmatik. Le kot tak je mogel prevzeti nase odgovornost za vse nasilje v štiridesetih letih. Na moje začudenje sta mi medtem dva slovenska komunista, s katerima sem prišel v stik, razložila, da je bil Kraigher popolen pragmatik. Ne vem, ali to njegovo krivdo povečuje ali zmanjšuje, jaz bi rekel, da jo povečuje. Kljub temu sem odobraval odločnost, s katero je zagovarjal zaradi tega pametnejša gospodarska načela, ko je prišel do spoznanja, da so boljša, in mi je bilo zaradi tega iskreno žal, ko je Krajgher umrl v avtomobilski nesreči januarja 1967. To sem tudi napisal v opombi k razpravi, sestavljeni za Review of the Study Centre of Yugoslav Affairs l. 1967. Vendar kaže, da Makedonec Gligorov, ki je prevzel Kraigherjevo mesto v zvezni vladi, ni nič manj prepričan zagovornik reforme v smislu tržnega gospodarstva in nič slabše ne razume, da po stari komunistični poti ni moglo več iti naprej. Sploh spremembe v Vzhodni Evropi in še posebej v Jugoslaviji niso odvisne od posameznih oseb, temveč od pritiska dogodkov in do neke mere celo javnega mnenja, morda boljše rečeno mnenja med komunisti. Še ko sem bil v zaporu, mi je komisar Kragelj nekoč dejal: „Če ne bi popustil, bi izgubili vse..." Danes je vprašanje, koliko so popustili iz takih taktičnih razlogov in koliko jih je potem razvoj preprosto potisnil naprej.

Seveda so gospodarske spremembe nemogoče brez političnih. Že samo dejstvo, da so komunisti vse, kar so trdili nekaj let po vojni, postavili, oziroma postavljali vedno bolj na glavo, ne more ne med prebivalstvom ne med njimi samimi utrjevati mnenja, da prav oni vedo, kaj je treba storiti za srečo človeštva, kakor so trdili s tako vnemo toliko časa in kar so jim mnogi nekomunisti vsaj napol verjeli. Ta zavest, da so komunistične ideje vse prej kot edino pravilne, se vedno bolj širi v Jugoslaviji in drugod med člani partije samimi, kar povzroča, da partija že nekaj let ni več tako enotna kot je bila prej. Nekateri se še krčevito oklepajo marksizma, dasi se ne skladajo s komunistično stvarnostjo, kakršna je, in mnogi iščejo zavetja pri mladem Marxu. Drugi razvijajo ideje, ki so že precej bolj podobne socialnemu krščanstvu ali socialnemu liberalizmu kot pa marksizmu-leninizmu. Za komunizem je posebno usodno, da ta razcep sega v najvišje vrhove. Zato se mi zdi, da razjedanja ne bo mogel nihče več ustaviti, dasi seveda utegne priti do poskusov reakcije.

Ljudje v komunistih se začenjajo vedno jasnejše zavedati, da človek ni samo sredstvo, ki ga je mogoče žrtvovati „napredku", „dialektičnemu materializmu" ali čemu podobnemu. Tudi na videz najidealnejši družbeni sistemi, kot je na primer marksistična brezrazredna družba, družba enakih, so samo človeški ideali in je zato o njihovi pravilnosti in uresničljivosti mogoče resno dvomiti. Izmislili so si jih ljudje, ki so daleč od tega, da bi bili v posesti popolne resnice, in uresničiti bi jih morali ljudje, ki so nepopolni, tako da moramo dvomiti, da bi znali doseči popolno družbo. Edino, kar lahko storimo, je, da spoštujemo človeka drug v drugem, se zavedamo svoje nepopolnosti in se zaradi tega tudi zadovoljimo z nepopolnimi rešitvami, dasi seveda moramo vedno iskati izboljšav in olajšav za soljudi. Toda ne moremo si kar iz celega izmisliti družbe, ki bo prinesla srečo vsemu človeštvu, in najmanj smemo taki izmišljeni idealni družbi žrtvovati ljudi. Vse skušnje nas uče, da je idealna družba varljiva, človeško trpljenje pa vse preveč resnično.

Dasi nisem bil nikoli niti blizu komunizmu, so me vendar prav skušnje s komunizmom prepričale, kako točne so te misli. Opisal sem, kako sem po obsodbi nekega večera ležal v celici št. 136 na ljubljanski

sodniji in mi je nenadoma postalo jasno, da je edina rešitev, da so ljudje dobri in strpni drug do drugega. Skoro preseneča me, ko opažam, koliko ljudi iz najbolj različnega okolja se je pod komunizmom dokopalo do tega prepričanja. Romunski pisatelj Georgiu Dimitriu je napisal po svojem begu iz domovine roman „Incognito", ki je po vsem sodeč avtobiografski, v katerem opisuje, kako se glavni junak vedno bolj zaveda, da je glavna dolžnost, biti dober do drugih. Djilas piše po svojem izpustu iz zapora, kako ga je najbrž rešilo, da mu moralni občutek ni nikoli popustil, in kako je sedaj njegov ideal nepopolna družba z vednim iskanjem. Stalinova hči piše o podobnih spoznanjih. Novembra 1967 je britanska televizija pokazala igro o sojenju Sinjavskega in Daniela v Moskvi, prirejeno po iztihotapljenem zapisniku o njuni razpravi. Tudi ta dva sta si upala pred sodniki ponavljati, da je najvažnejše, da ne pozabimo na svojo človečnost. Tu se stekajo krščanska in sploh verska etika in politične človeške pravice in demokracija. Na človeka ne smemo pozabiti, vsega drugega se pa moramo lotiti z odprtimi očmi in sprejemljivo glavo.

Zdi se mi, da se take in podobne misli naglo širijo v Vzhodni Evropi in Jugoslaviji. Na Zahodu jih ne razumejo vedno popolnoma, ker nimajo naših izkušenj, dasi so v bistvu vgrajene v zahodno svobodno družbo, toda morda so vgrajene tako dobro, da jih pogosto pozabljajo. Edini, ki me je takoj ne samo razumel, ko sem mu začel o tem razlagati, marveč je postal tudi ves razburjen in nestrpen, je bil škotski prezbiterijanski duhovnik v Dundeeju. Takoj mi je rekel: „Morda bo pa prenova res prišla iz Vzhoda." Ker čutim, da se take misli na Vzhodu vedno bolj razprostranjajo, me tudi včasih čudno brezbrižna zahodna politika ne spravlja iz tira. Zahod bi lahko pomagal, toda tudi če ne, nihče ne more preprečiti, da skušnje ne bi končno izučile ljudi v Vzhodni Evropi.

Marca 1967 smo v Londonu v okviru Liberalne internacionale priredili javno diskusijo o jugoslovanskem političnem in gospodarskem razvoju. Da ne bi le vedno gonili svoje, smo povabili na to diskusijo tudi uradne jugoslovanske dopisnike v Londonu. Odzval se je samo dopisnik ljubljanskega „Dela" in zagrebškega „Vjesnika," Božidar Pahor, s katerim sem šest mesecev po vojni skupaj delal na „Tanjugu" v Ljubljani. Poslušal je, kar smo imeli povedati Nenad Petrović, Stevan Pavlović in jaz, o političnem, kulturnem in gospodarskem dogajanju, ter me je med odmorom vprašal, ali se lahko tudi on oglasi k besedi. „Seveda," sem dejal, „saj zato smo te povabili." Povedal je, da je partijec, in je nato skušal braniti jugoslovansko liberalizacijo pred očitki mojih soreferentov, da v Jugoslaviji še vedno preganjajo pisatelje, ki si upajo predaleč, ali ljudi kot Mihajlov, ki skušajo doseči res svobodno izražanje idej. Dejal je, da v Jugoslaviji borba med liberalno mislečimi in reakcionarji še ni končana, temveč da še vedno traja. Meja med tema dvema smerema ne poteka med partijo in prebivalstvom, marveč seka počez prebivalstvo in partijo. Zato ni več enotnega stališča med partijci in sploh med ljudmi na oblasti, temveč lokalne oblasti pogosto ukrepajo po tem, kakšni ljudje imajo v nekem kraju največjo besedo. Dočim so se jugoslovanski pisatelji, seveda večinoma partijci, na kongresu Pen kluba na Bledu odločno izrekli proti preganjanju Mihajlova, so lokalne oblasti v Zadru postopale drugače in ga postavile pred sodišče. V tem seveda Pahor ni imel prav, ker je postopek proti Mihajlovu v javnem govoru zahteval sam Tito, toda vse vesti iz Jugoslavije potrjujejo njegovo trditev, da črta ločnica med svobodnjaki in reakcionarji poteka po sredi skozi partijo. Tito pač ne govori več niti v imenu članstva partije, marveč ima le še posebno stališče na vrhu.

Presenetil pa je Pahor mene in verjetno tudi druge, ko je na tej javni diskusiji izjavil, da se docela sklada z analizo gospodarskega položaja v Jugoslaviji, kakor jo je podal „njegov stari prijatelj Ljubo Sirc". To me je presenetilo toliko bolj, ker so nedavno neki britanski ekonomisti kritizirali moje analize gospodarskega razvoja v Vzhodni Evropi, češ da so „preveč dosledno kritične in sovražne". Celo to mi je nekdo dejal, da ne bi smel pisati o tem, kako so včasih komunisti trdili, da je „v socializmu" brezposelnost nemogoča, sedaj jo pa morajo povsod dopuščati, ker drugače ne morejo spraviti gospodarstva v red. Starih napak, da ne bi smel kritizirati, ker jih že tako in tako popravljajo. Takim mlačnežem na Zahodu je pač lahko govoriti, ker niso umirali ali sedeli po zaporih, ko je bilo vse tisto, kar so sedaj napake, edino pravilno. Sicer pa doma o moji gospodarski kritiki mislijo precej drugače. Že nekaj obiskovalcev iz Jugoslavije mi je reklo: „Tisto, kar ti pišeš, je kar zmerno

v primerjavi s tem, kar sedaj pišemo doma."

Spomladi 1967 sem doživel tudi čudno srečanje. Konec marca sva z ženo letela v Tunizijo, kjer sem imel dogovore z angleškim žurnalistom, ki je živel v Sidi Bou Said pri Tunisu. Zgodilo se je, da sva šla s časnikarjem na sprejem pri indonezijskem ambasadorju. Tam naju je takoj na začetku predstavil britanskemu veleposlaniku, ki me je, brž ko je slišal, da sem iz Jugoslavije, vprašal, ali poznam tamkajšnjega jugoslovanskega ambasadorja Nika Šiliha. Ni me presenetil, ker sem vedel, da je Šilih v Tunisu, še posebno, ker je bil nekaj pred tem britanski veleposlanik bivši generalni konzul v Zagrebu, čigar sin je bil povrhu moj študent v Dundeeju. „Šilih je zelo priljubljen med tukajšnjimi diplomati," je dejal Britanec. „O, jaz ga dobro poznam," sem odgovoril, „bil je šef komunistične policije v Sloveniji, ko sem bil jaz v preiskavi, in je hodil sedet k meni na posteljo v celici in me spraševal, kako se počutim sedaj, ko me bodo obesili." Veleposlanik je dejal v vidni zadregi: „Tamle gre." Res je Šilih prihajal proti nam. Moram priznati, da ga ne bi spoznal, če ne bi vedel, kdo je, in verjetno tudi on ni spoznal mene. Angležga je začel predstavljati. Postalo mi je vroče, toda ne da bi pomislil, sem mu dal roko. Britanec ga je prijel čez rame in ga, kot da bi mu imel nekaj važnega povedati, odpeljal v stran.

Ali sem storil prav, ko sem se s Šilihom rokoval? Zdi se mi, da ne, ker človek ne bi smel biti preveč popustljiv z ljudmi, ki so storili toliko zla ne samo njemu samemu. Mogoče jim je odpustiti, toda zgražanje bi vendarle morali občutiti. Škoda je, da nisem bolj nagle narave, toda vsaj nihče od izglajencev mi ne more očitati, da se nisem obnašal civilizirano —, kot so mi že očitali, ko sem bil v svoji kritiki nepopustljiv.

Spomladi 1967 je manj popustljivemu krilu med komunisti uspela tudi diverzija. V Jugoslaviji so bile volitve, ki so se jim pametnejši komunisti sami smejali kljub vsem slavospevom na Zahodu, kako so Jugoslovani spet imeli priložnost izbirati. Nato je prišla rotacija in končno Titu kot naročena izraelsko-arabska vojna. Tito mora že dolgo čutiti, da mu zvestoba in zaupanje njegovih trum, da o prebivalstvu sploh ne govorimo, uhaja skozi prste. Nekako so mu razložili, da po starih poteh ne gre naprej in da je reforma nujno potrebna, toda to se nikakor ne ujema s komunističnimi gesli, ki jih je vse svoje življenje zvesto ponavljal in ki so mu toliko časa šla v klasje. Sedaj ne ve ne kod ne kam, najmanj v gospodarstvu, tako da se mora marsikateri inteligentnejši partijec bridko, a vendar pomilovalno posmihati, ko posluša njegovo govorjenje. Sedaj pa je izbruhnila vojna in se je spet počutil kot riba v vodi. Ne da bi toliko opevano skupščino sploh kaj vprašal, se je postavil na stran svojega neuvrščenega prijatelja Naserja in proglasil Izraelce za agente ameriškega imperializma. Ko se je pokazalo, da je jugoslovansko prebivalstvo precej manj naklonjeno Naserju kot predsednik, so začeli strahove malati na steno na vseh straneh. Nekakšne skrivnostne sile da pripravljajo vojne in preobrate po vsem Sredozemlju in da Italijani zbirajo že veterane iz prve svetovne vojne, da bodo vdrli v Ljubljano. Jeseni so že govorili o tem, kako CIA prepreza vso Jugoslavijo ter se pripravljajo kdo ve na kaj, čeprav si Američani komaj želijo česa manj, kot da bi imeli zdraho še na kakem novem koncu sveta, in čeprav imajo mnogi zahodnjaki o Titu povsem napačne predstave kot o velikem liberalizatorju.

Vsekakor je bil ves ta preplah sijajna priložnost, da je Tito vajeti spet nekoliko pritegnil in je spravil vojsko z njemu osebno vdanimi generali ponovno v ospredje. Ali mu bo to pomagalo utrditi položaj in spet vsiliti nekakšen titovski marksizem, je drugo vprašanje. Vse preveč ljudi, tudi med komunisti, je skeptičnih in naveličanih fraz. Tito že nekaj let išče stike z ostalimi komunističnimi partijami, ki bi njemu ustrezale, in se je zadnje mesece na veliko podajal v razne komunistične prestolnice. Sicer je bilo pa povsod v Vzhodni Evropi poleti 1967 opaziti postopno pritezanje.

To spremenjeno vzdušje se je pokazalo tudi na vzhodno-zahodni konferenci, ki jo je l. 1967 milanski institut priredil v Rapallu. Rusi so se prijavili in poslali referat, a končno niso prišli. Nekaj Poljakov je odpovedalo udeležbo, medtem ko so drugi imeli težave z vizami in devizami. Edini Bolgar je ubral čisto stalinistične strune, medtem ko so tudi Madžari primešali (morali primešati?) nekaj stalinistične vode svojemu sicer tržnemu vinu. Kazalo je, da so edino Čehi in Jugoslovani ne glede na to, kako Novotny in Tito pritezata vajeti, neomajno na glas mislili o tem kakšne re-

forme so še naprej potrebne, da bo gospodarstvo steklo. Šoškić, dekan fakultete za družbene nauke v Beogradu, je povedal, do bodo v Jugoslaviji morali prej ali slej uvesti delniške družbe. Bajt iz Ljubljane je poudarjal, da bo za orientacijo jugoslovanskim podjetjem spet treba določiti delavske plače in ne samo razdeljevati dohodek, medtem ko sta tako on kot Kyn iz Prage govorila o tem, da je potrebna ožja povezava med usodo podjetja in tistimi, ki sprejmejo odločitve o njem, pri čemer je Kyn rekel, da bo ta povezava morala biti podobna lastnini, dasi socialisti seveda ne bi hoteli, da bi dobila obliko lastnine. Čeh Müller je predlagal, naj bi na konferenco prihodnje leto povabili tudi psihologe in sociologe, ker gospodarskih vprašanj ni mogoče reševati brez ozira na duševnost tistih, ki gospodarijo, in na njihove medsebojne odnose.

Kasneje v jeseni je po poročilu „Borbe" od 11. novembra 1967 Bajt napisal v zagrebškem „Vjesniku", da „dejansko more narodno gospodarstvo uspešno delovati na temelju decentraliziranih odločitev samo, če je kapitalistično, če kapitalisti skrbe, da se mezde ne gibljejo nesorazmerno s količino in kakovostjo dela. Zamisel, da narodno gospodarstvo lahko normalno deluje pod pogoji delavskega samoupravljanja in decentralizacije sredstev, in sicer brez določenih pravil obnašanja, ki so zasnovana na objektivnih ekonomskih zakonih, predvsem pa na objektivnih zakonih delitve — je popolna utvara..." „Borba" komentira Bajtov članek obenem z drugim precej bolj dvomljivim člankom Branka Horvata, ravnatelja Jugoslovanskega zavoda za gospodarska proučevanja, ter zaključuje: „...če teze in obtožbe ekonomistov (proti sedanjemu sistemu) niso točne, če so lažne, potem jih je potrebno poklicati na odgovornost." Ta zaključek kaže na to, kako daleč mora razvoj v Jugoslaviji še iti. Vsi v Jugoslaviji se morajo naučiti, da ima vsakdo pravico na svoje mnenje in da ni mogoče kar tako reči, ali je mnenje točno ali „lažno". To lahko šele pokaže razpravljanje in v končni inštanci praktična skušnja.

Kljub takim trenutnim zmedam je vendarle šel razvoj že zelo daleč. Danes so v Jugoslaviji vsa vprašanja odprta, če že ne v politični praksi, vsaj v mišljenju. Nihče ne bo mogel več ustaviti ta razpravljanja s sklicevanjem na Marxa ali Lenina, še manj z izdelovanjem papirnatih shem o edino pravilnih sistemih. V praksi so komunisti že zavrgli glavna marksistično-leninistična načela pretežnega razvoja težke industrije, neupoštevanja redkosti kapitala in centralističnega planiranja, načelo odprave zasebne lastnine in pobude pa se resno maje v mišljenju in manjši meri tudi v praksi. Poskus, rešiti to zadnje vprašanje z delavskim samoupravljanjem vzbuja hude pomisleke. Celo v literarni polemiki o pesmih Andreja Brvarja objavljenih v ljubljanskih Problemih, oboji, kritiki in napadeni priznavajo, da je slovenskemu proletariatu kaj malo do samoupravljanja, od katerega nima nobenega prida.

Ob koncu 1967 je Jugoslavija pred izbiro, ali nadaljevati z reformo in dovoliti širšo zasebno pobudo, da bo gospodarstvo bolj gibčno in bo odgovarjalo na impulze, ki prihajajo z bolj ali manj svobodnega tržišča, ali pa reformo ustaviti in morda nastopiti rakovo pot. Kaže, da se komunisti utegnejo zediniti na skrotovičen kompromis — dovoliti širšo zasebno pobudo pod imenom „osebnega dela", obenem pa uvesti v tolažbo gorečnežem „samoupravljanje" v zasebnih podjetjih, kar jih bo po vsej verjetnosti napravilo prav tako neokretne kot so „družbeni" obrati in bo vzelo zasebni pobudi večji del njenega smisla. Tak kompromis bi bil kost vržena partijskim slojem, ki se bojijo izgubiti svojo moč, oblast in privilegije, če bi se zasebna pobuda preveč razmahnila. Kar koli se zgodi, komunizem v Jugoslaviji je že izgubil svojo prepričljivost s tem, da se je odpovedal večini prvotnih načel, na katerih je bila tudi zgrajena njegova zahteva po absolutni oblasti, in je na tem, da ljudje in komunisti sami izgubijo zaupanje v to, da današnji oblastniki poznajo pot, po kateri bi oni sami reformirali gospodarstvo do take mere, da bi spet začelo učinkovito delovati. Pot naprej bi komunistično oblast omajala, ker se bo še bolj oddaljila od komunizma, pot nazaj h komunističnim načelom pravtako, ker so se ta načela pokazala neučinkovita.

V Jugoslaviji se veliko ljudi zaveda pomembnosti vprašanja zasebne pobude. Trdijo, da je po Djilasovem mnenju trenutno svoboda zasebne pobude pomembnejša kot svoboda na splošno. Meni, da je potrebno, dopustiti popolno svobodo kmetovanja in odpraviti omejitev, da kmetije ne smejo meriti več kot 10 ha, in da je potrebno tudi dovoliti popolno svobodo zasebne pobude v obrti in industriji, mogoče z izjemo največjih podjetij. Ni si še na jasnem, kaj naj bi storili glede teh. Delavsko samoupravl-

ljanje je ali utvara ali pa je neučinkovito. Ne verjame, da bi bile tuje firme pripravljene prevzeti neučinkovite gigante ali jih pomagati izvleči iz gospodarskega blata. Pravijo, da je Bakarić po svojih nazorih zelo blizu Djilasu. To mnenje do neke mere potrjuje dejstvo, da je Bakarić sredi novembra v javnem govoru omenil Djilasa, ne da bi ga napadel, kot je bilo doslej navada. Djilas menda tudi misli, da nobena reforma ne more uspeti, dokler vlada sedanji politični upravni kaos.

Djilas — če so vesti iz Jugoslavije točne — polaga prst na odprto rano sedanjega režima. Da bi svobodno gospodarstvo moglo delovati je potrebno zaupanje in miselni red. Zaupanja ne more biti brez svobodnega političnega sistema, brez demokracije, v kateri pravni okvir za gospodarsko in siceršnje delovanje državljanov določajo svobodno izvoljeni predstavniki prebivalstva. Zaupanja nikakor ne more biti, če še tako svobodnjaške reforme uvajajo ljudje, ki so na oblast postavili sami sebe, povrhu še ob sklicevanju na načela, ki so v popolnem nasprotju z vsem, kar danes uvajajo.

Tu je velika naloga tistih članov partije, ki so dovolj pametni, da so uvideli, da z marksistično-leninističnimi načeli, najsi bi bila še tako idealna v teoriji, ni mogoče ničesar doseči v kruti realnosti, in ki so dovolj pošteni, da to priznavajo. Naloga teh pametnih in poštenih partijcev je, da store, kar je v njihovi moči za povratek k svobodnemu političnemu redu, da se povežejo z drugimi demokratičnimi strujami ter jim omogočijo svobodno delovanje, in da napravijo neškodljive svoje — nekdanje — tovariše, ki niso dovolj pametni, da bi napravili zaključke iz skušenj zadnjih dvajsetih let, ali ne dovolj pošteni, da bi še bili pripravljeni odpovedati se svojim privilegijem. Razmerja med jugoslovanskimi narodi tudi ni mogoče urediti razen z enakopravnimi dogovori med svobodno izvoljenimi zastopniki Hrvatov, Makedoncev, muslimanov, Slovencev in Srbov.

Razmišljanje ob koncu

V Jugoslaviji se je kolo zgodovine v zadnjih 28 letih zavrtelo skoro za 360 stopinj. Upati smemo, da se bo pod silo zamaha dosedanjega razvoja kmalu premaknilo še za tistih nekaj črt, dasi nedvomne sile, ki vlečejo nazaj, še niso premagane. Zato se morda že lahko vprašamo, kakšni so bili vzroki za dogajanje in trpljenje v tem času in kakšen smisel je vse to imelo.

Gmotni napredek preteklih dveh stoletij v vodilnih državah je bil ogromen. Povprečni narodni dohodek na prebivalca se je zvečal najmanj šestkrat. Ni čuda, če je to marsikaternike spravilo povsem iz ravnotežja in so začeli misliti, da za človeški rod sploh ni več meja. Papirnate sheme, kako reko materialnih dobrin še bolj povečati, so se začele pojavljati na vseh straneh. Namesto da bi skušali realistično ugotoviti, kaj je gospodarski napredek sploh omogočilo, so čustveneži, dasi morda mnogi dobronamerni, pokazali z obtožilnim prstom na svobodno gospodarstvo kot na krivca, da materialni napredek ni še hitrejši. Potem ko so resnične pomanjkljivosti tržišča in svobodne pobude obenem z ustreznim političnim sistemom kritiki napihnili do take mere, da so prekrile pretežne dobre strani, so se lotili izdelovanja načrtov za popolno družbo, kot da bi bila ob človeški nepopolnosti sploh mogoča. Tržišče naj zamenja centralno planiranje, svobodno pobudo „družbena lastnina" in čez noč se bosta začela cediti med in mleko.

Takim utvaram so nasedli — in še nasedajo — predvsem neizkušeni, da ne rečem nezreli, posamezniki in narodi, ki so se do nedavnega predvsem borili proti tuji nadvladi ali proti svojim lastnim avtokratskim režimom. Ker niso imeli skušenj z upravljanjem držav ali gospodarstva, niso imeli pravega pojma o resničnih težavah, ki zavirajo neomejeni napredek, in so začeli vse pomanjklivosti pripisovati zli volji vodilnih ljudi in sistemu, ki jih je pripeljal na oblast ali na vodilna mesta v gospodarstvu, ne da bi sploh upoštevali omejene sposobnosti človeštva in možnosti vsakega sistema. „Vse drugače, pa bo boljše," mi je dejal brivec-politični komisar med vojno v Topuskem. Če temu dodamo še precejšnjo mero zavisti do vseh z večjo oblastjo ali večjim dohodkom, dobimo mešanico nezrelega idealizma in sebičnega materializma, ki je vodila „revolucionarje" v zadnjih petdesetih letih.

Ako nekdo verjame, da so vse napake posledica zle volje ali ureditve družbe, bo kaj hitro pripravljen uporabiti silo, da prežene zlonamerne voditelje in uvede sistem, ki bo rešil vsa vprašanja. Upanje, da se bo sam dokopal do oblasti in boljšega

življenja, utegne njegovo gorečnost še povečati. Ideologija marksizma, ki je končno prevladala med utopičnimi inačicami, je podkrepila prepričanje, da je popolna družba mogoča, s svojo navidezno znanstvenostjo, saj je znanstvena metoda omogočila velike uspehe prirodoslovja in tehnike. Znanstvenost marksizma je le navidezna, ker v nasprotju z resnično znanostjo marksizem gradi na nepreskušenih premisah, predvsem na premisi, da se človeška narava lahko korenito spremeni, da človek lahko postane popolen. Graditi racionalno logično miselno stavbo na neresničnih premisah je pa neznanstveno ter mora privesti do napačnih rezultatov. Znanost se proti neresničnim premisam bori s tem, da prepušča končno presojo o pravilnosti in nepravilnosti teorij primerjavi s stvarnostjo. Še tako logične teorije znanost ne sprejme, dokler praksa ne pokaže, da se ob uporabi njeni rezultati skladajo z napovedmi. Marksisti bodo na to seveda odgovorili, da se človeška narava ni spremenila doslej, toda da se bo v bodoče. To seveda ni znanstvena napoved, temveč kvečjemu pobožna želja, tako da na njej ni mogoče osnovati znanstvene gotovosti in delati na njeni podlagi sklepov. Moje mnenje je, da niso napačne samo premise marksistične teorije, temveč da je napačna tudi logična zgradba, zgrajena na teh premisah, tako da bi bili marksistični recepti nepravilni celo, če bi bile premise točne, posebno kar zadeva gospodarstvo.

Še več — vprašanje je, ali se v družbeni znanosti in filozofiji sploh lahko poslužimo prirodoslovne znanstvene metode. V prirodi so odnošaji med stvarmi po navadi precej preprosti, medtem ko so v družbi dosti bolj zapleteni, tako da je postavljanje jasnih teorij skoro nemogoče. Ko govorimo o družbi, se ne moremo posluževati samo racionalnosti, samo razuma, temveč moramo uporabiti tudi pamet, čut za mero, občutek za to, kaj je mogoče in kaj je nemogoče. Zaradi zapletenosti družbenih odnosov čiste znanstvene metode pri raziskovanju družbe sploh ne moremo uporabiti, najmanj pa moremo napovedovati, kako se bo družba razvijala v bodoče. O tem lahko samo ugibamo. Kdor trdi kaj drugega, sploh ne ve, kaj znanost je.

Tu pridemo do velikega greha intelektualcev. Medtem ko ne moremo pričakovati, da bodo preprosti ljudje vedeli, kaj je znanost in kakšne so njene omejitve, in se zato ne smemo čuditi, če svoje želje zamenjujejo z znanostjo, bi izobraženci morali vedeti, kako je s to rečjo, ter bi zato morali tudi vedeti, da marksizem z znanostjo nima nobenega opravka. Človek ima vso pravico, da si želi odprave krivic in napak, toda izobraženec bi si moral biti na jasnem, da krivice in napake nimajo enega samega vzroka, kakor trdi marksizem, ki vse pomanjkljivosti človeške družbe zvrača na zasebno lastnino na proizvajalnih sredstvih, profite in kar je še v zvezi s tem.

Preproščina izobražencev in nezrelost javnega mnenja sta povzročila, da so imeli komunisti pri nas med vojno tako lahko delo. Nesreča je bila tudi v tem, da so se v Evropi protikomunisti tako pogosto borili bolj proti komunistom kot pa proti komunizmu. Fašizem in nacizem sta bila v bistvu komunizem z nasprotnim predznakom. Tudi ti dve gibanji sta trdili, da sta v posesti odgovorov na vsa vprašanja, dasi se nista sklicevala na znanost, temveč na mistične lastnosti svojih voditeljev. Povrhu sta povzdignili na posebno raven svoja dva naroda prav kakor je komunizem napravil nosilca vsega naprednega iz delavskega razreda. Gibanje, ki trdi, da je njegov narod nekaj posebnega, se more končno obrniti proti vsem drugim. Tako sta skrajnosti v Vzhodni Evropi med seboj zmleli vse zmerne upe.

V Zahodni Evropi so bili voditelji in javno mnenje dovolj zreli, da so se ustavili ponekod močnim komunističnim gibanjem, toda ne dovolj, da bi preprečili komunistične eksperimente na Vzhodu. Churchill je dejal, da ne bo on živel v Vzhodni Evropi, Roosevelt je menil, da je britanski kolonializem mračnejši od Stalinovega komunizma. Javno mnenje sicer ne bi doma nikoli sprejelo omejitve svoboščin, kakršne je terjal komunizem, češ da so potrebne za to, da bi njegovi recepti delovali, toda v te svoboščine je verjelo le na pol, ker je kaj zlahka sprejelo, da jih je treba drugod omejiti, da bi odprli pot napredku.

Tudi v Jugoslaviji so komunisti dobili oblast povsem v roke ter se z gorečnostjo in samozavestjo polinteligentov — le polinteligent more verjeti, da je kaka družbena teorija edino pravilna — lotili uvajanja svojih utvar. Ukinjali so ustanove, do katerih je privedla stoletna človeška

skušnja in so že zaradi tega morale imeti vsaj nekaj razloga za obstoj, zatirali so vsako neodvisnost ,kakor jo more zatirati le nekdo, ki prav na dnu srca dvomi o svoji stvari. Okrutnost, ki je vse te spremembe spremljala, kaže na to, da je bila neznanju, neskušenosti in utvaram primešana dobršna mera patologije, gole želje po oblasti in sovraštva iz zavisti. Skušali so uničiti neodvisnega kmeta, v kali so zatrli zametke domačega podjetništva, ki se je posebno v Sloveniji, na Hrvaškem in v severni Srbiji začelo že s pridom uveljavljati, vendar položaja tistih, ki naj bi jim vse to prineslo raj na zemlji, namreč delavcev, niso znatno izboljšali. Res so zgradili veliko število tovarn in drugih industrijskih naprav, toda, ker se niso ozirali na preskušena gospodarska načela, so to delali tako brezglavo, da se danes zdi, da je vse to prej škodilo kot koristilo.

Le nakljućen spor s Stalinom jim je dal zadosti misliti, da so še veliko prej kot ostali vzhodnoevropski komunisti spoznali, da njihova prvotna načela niso tako „edino pravilna", kot so v začetku trdili. Odtlej so si sami venomer izmišljali vedno nove sheme, baje utemeljene na marksizmu, in reforme so dajale vedno nove reforme. Postopno se je Jugoslavija približevala in se še približuje sistemu, ki bi ga lahko imeli, ako bi bili dovolj zreli in premišljeni, tudi če komunistov nikoli ne bi bilo. Ali je bilo to vredno stotisoče mrtvih, stotisoče zapornikov in stotisoče uničenih eksistenc? Edina tolažba je, da so si komunisti sami in množice, ki so napol verjele — vštevši mnoge nasprotnike komunizma —, da imajo komunisti morda le vsaj v nekaterih stvareh prav, nabrale dovolj izkušenj, da sedaj bolje vedo, kaj je mogoče, kaj realno in kaj nerealno. To je nekaj vredno, ker človek lahko zmaga nad naravo, toda precej teže nad seboj samim, svojo domišljijo in svojimi željami.

Vse se bo morda srečno končalo, če so skušnje izučile dovolj komunistov, da bodo podprli pritisk za obnovo sistema, v katerem bodo vladale zmernost, strpnost in kar največja svoboda človeškega udejstvovanja, ob spoštovanju človeške osebnosti in skepsi do papirnatih načrtov. To nam bo omogočilo, da se po svobodi, urejenosti in civilizaciji približamo vodilnim državam. Toda ali bo to konec poti? Dvomim. V deželah, kjer bi to najmanj pričakovali, v Združenih državah z njihovo blaginjo in svobodnjaško tradicijo in Zvezni Nemčiji z njenimi skušnjami z desno in levo skrajnostjo, so danes, ko je rezultat utopističnega komunizma že precej jasen, pojavljajo med mladino tokovi nezadovoljstva in želje za popolnostjo, ki je nikjer ni. Kaže, da skušnje lahko izuče posameznika, ne morejo pa izučiti človeštva, in da boj za zmernost ni nikoli končan.

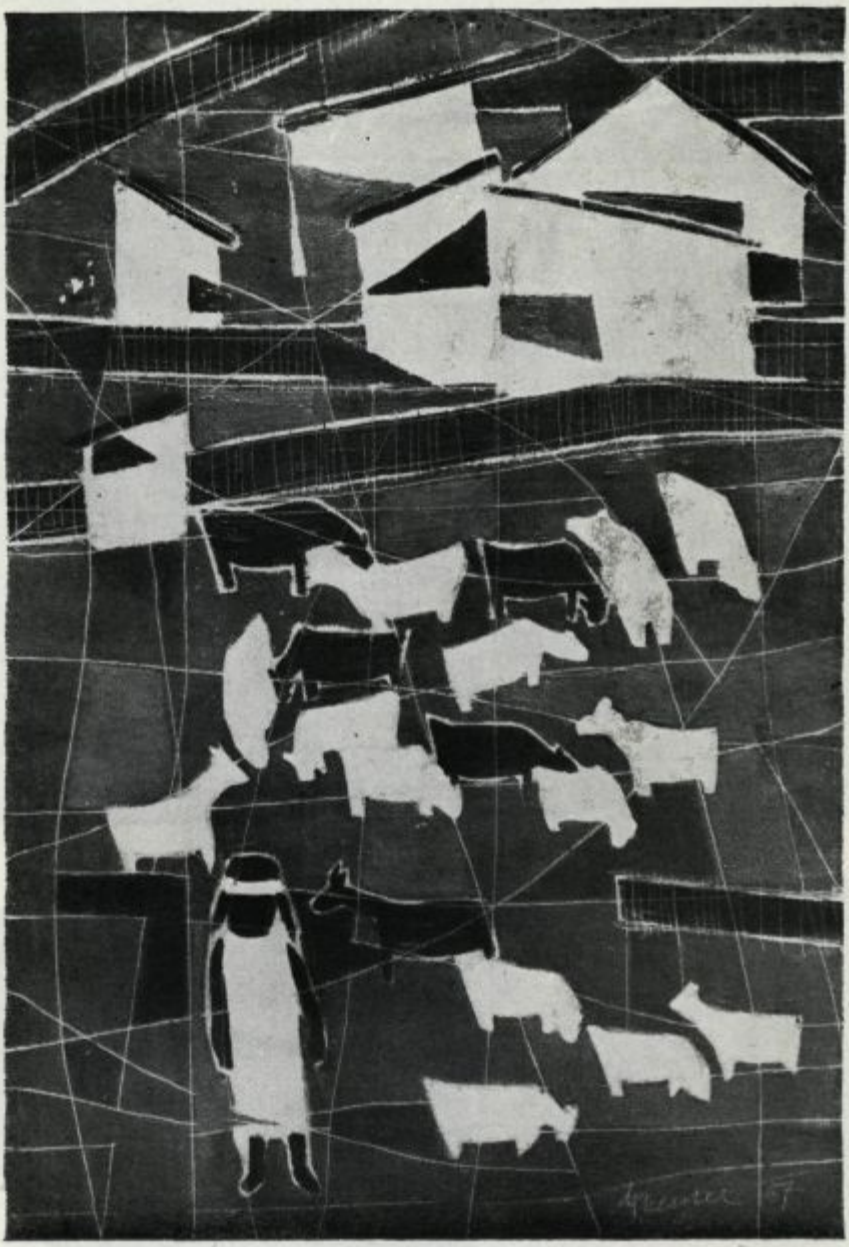

Bara Remec:
Motiv iz patagonskih Bariloč
olje v violetnem 1967

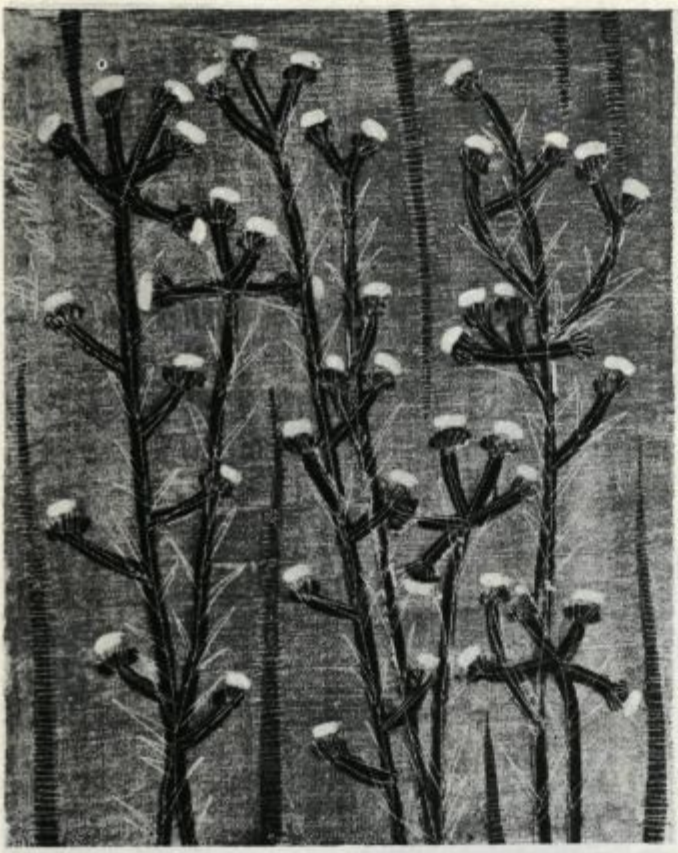

Bara Remec:
Kaktus (Bariloče)
olje v rdečem 1967

Bara Remec:
Motiv iz Belena (Catamarca)
predice
olje v modrem 1967

France Gorše:
Sv. Frančišek
baker 1967

France Gorše:
Neznani ptiči
baker 1967

France Ahčin:
Osnutek moža
žgana glina 1967

France Gorše:
Pismo
baker 1967

France Ahčin:
Osnutek žene
žgana glina

France Ahčin:
Stoječa — mavec

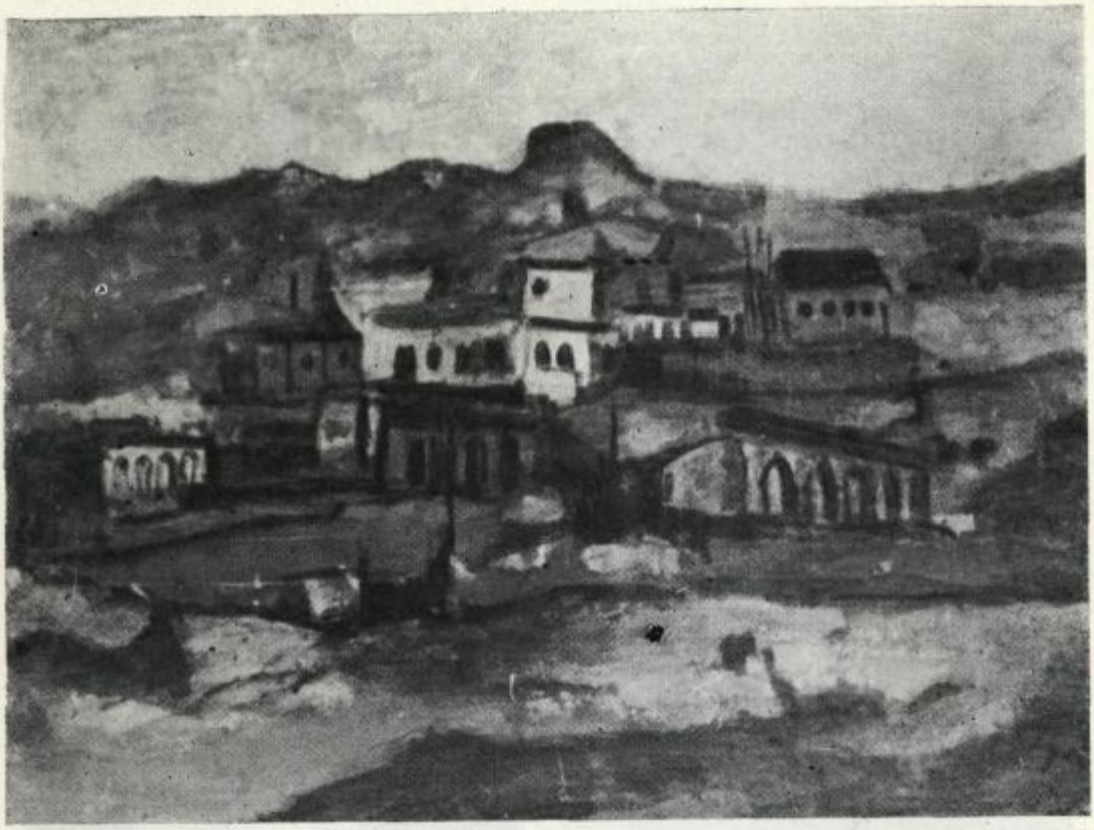

Miro Zupančič:
Obmorski motiv — olje 1967

Miro Zupančič:
V zatohu starega mesta — olje 1967

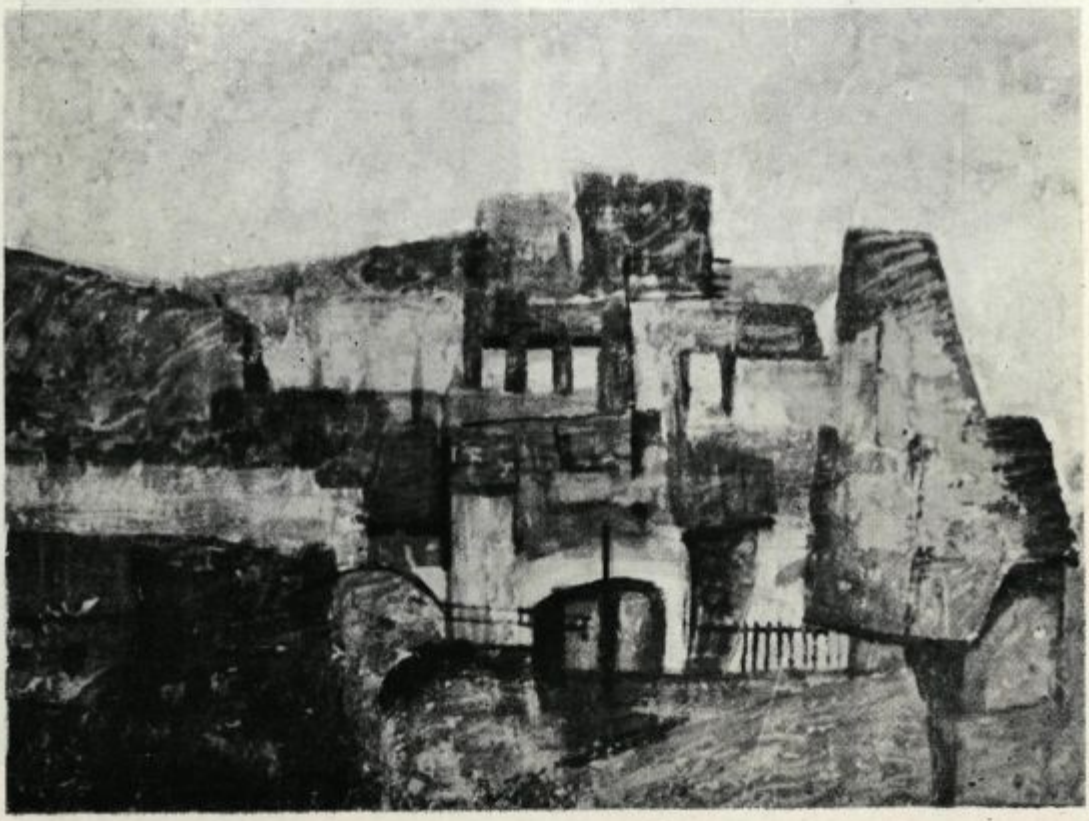

Miro Zupančič:
Predmestno obzidje
olje 1967

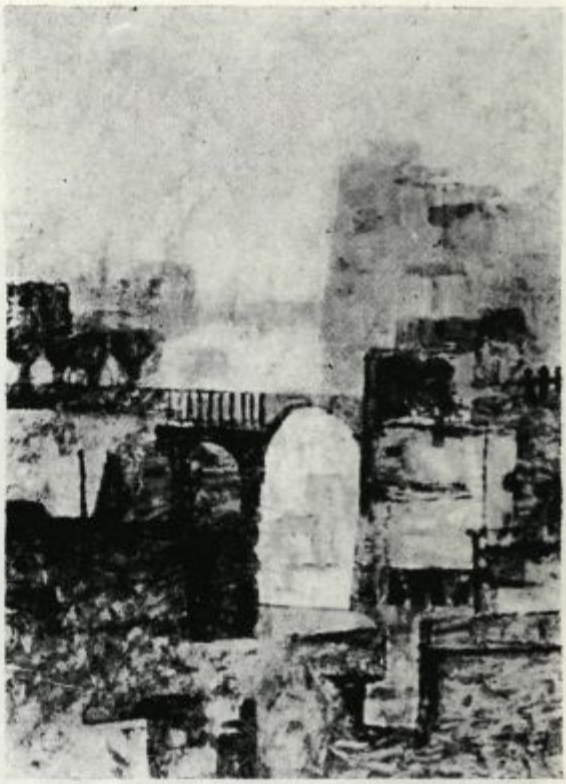

Ivan Bukovec:
Gozd — olje 1967

Marijanca Savinšek:
Materinstvo — olje 1966

Marijanca Savinšek:
La marée noire, olje 1967

Ted Kramolc:
Sončne rože
olje 1967

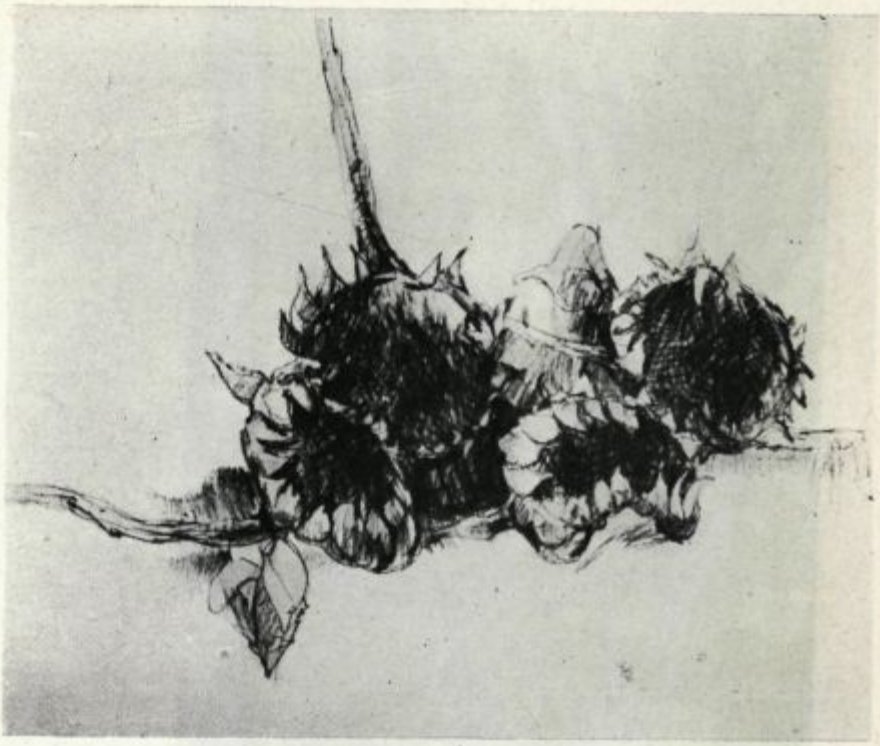

Ted Kramolc:
Snežni plot, št. 4 — olje 1967

Jože Vodlan:
Rdeče zeleni prepih
gvaš 1967

Jože Vodlan:
Ob nevihti
gvaš 1967

Jože Vodlan:
Jutranja poezija
gvaš 1967

France Papež:
Predmestje — tuš

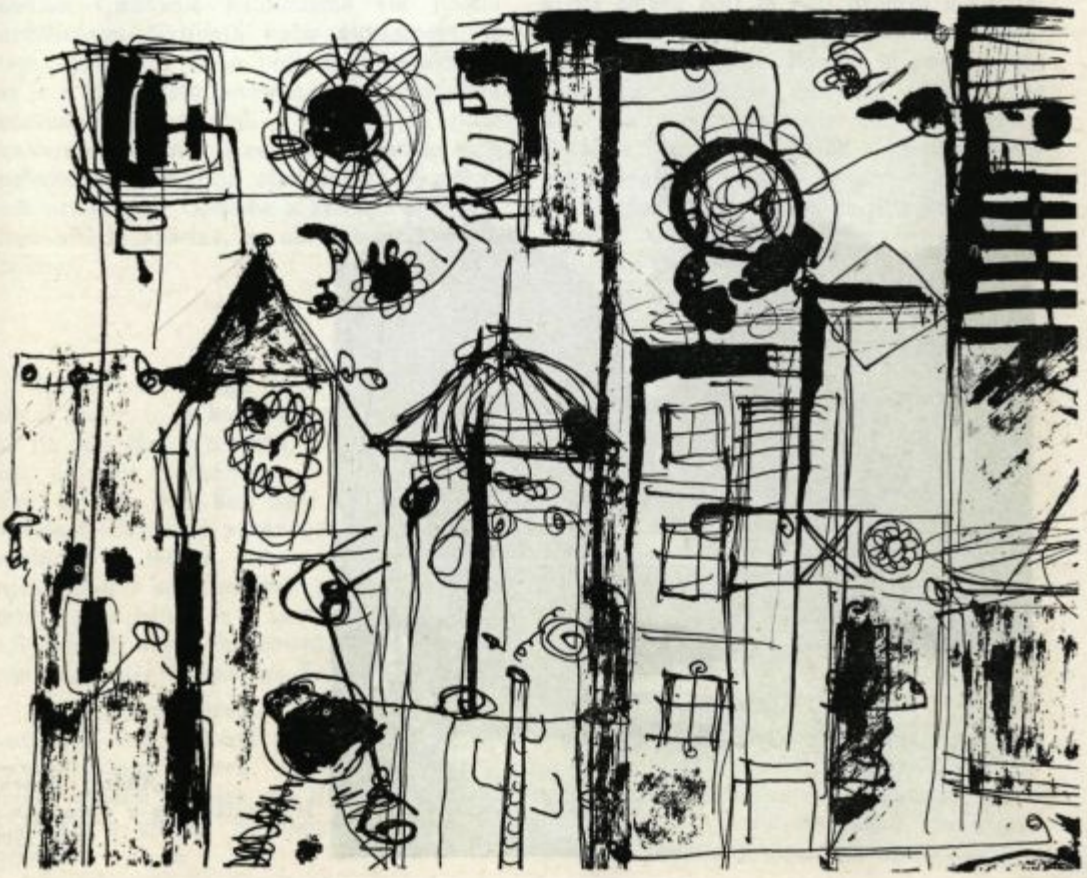

Meta Žirovnik:
Zelene rože
akvarel 1967

Andrej Makek:
Huechulauquen z goro Lanin
olje 1966

VIKTOR ANTOLIN

katolicizem, klerikalizem in pluralizem

Dr. Viktor Antolin, rojen leta 1922 v Odrancih v Prekmurju. Gimnazijo je študiral v Murski Soboti in Ljubljani, pravo na univerzah v Ljubljani, Rimu in Madridu, filozofijo na gregorijanski univerzi v Rimu in na univerzi v Torontu. Je poročen in je oče 12 otrok. Predava filozofijo na Saint Joseph College, Emmitsburg, Md., USA.

Ob sodobni verski obnovi in ob hitrih družbenih spremembah ter celo prevratih dobiva vprašanje katolicizma kot počela družbenega življenja novo aktualnost. O tem vprašanju in o pojavu klerikalizma, ki je z njim delno povezan, je v naslednjem nanizanih nekaj misli v upanju, da bodo nakazale vsaj nekaj rešitev in morda dale pobudo za nadaljnja obravnavanja zadevnih problemov. Opombe o klerikalizmu hočejo biti le načelne, ne obrambne ali polemične.

I.

Katolicizem včasih označujemo kot svetovni nazor, to je kot organski skupek idej, ki jih ima človek o svetu, o sebi ter o zadnji, najvišji realnosti — o Bogu ali o čemer koli že, kar ima neki nazor za tako realnost. Svetovni nazor pa ne motri teh realnosti le ločeno, kakor je vsaka izmed njih sama v sebi, marveč izraža tudi razmerje med njimi in s tem razbira poslednji smisel sveta in človeka ter celotno, osnovno smer človeškega življenja.

Katolicizem moremo upravičeno označevati tudi kot svetovni nazor, saj ima vse prvine takega nazora. Katoliški svetovni nazor obsega resnice, ki jih more človek spoznati s samim razumom, in razodete resnice.

Po naravnem razumskem spoznanju je vesoljstvo tvarnih stvari urejeni kozmos, ki ga človek bolj in bolj prodira s svojim raziskovanjem. Človek je razumno, svobodno in socialno bitje. Razum in svoboda sta prilastka človekove duhovne duše, ki je prav zato, ker je duhovna, neumrljiva. Bivanje vidnih bitij priča o bivanju osebnega Boga, ki je njih Stvarnik in cilj.

Na poseben način pa je Bog končni cilj človeka. Človeški razum se kot duhovna zmožnost, katere spoznavno obzorje je neomejeno, ne more dokončno ustaviti ob nobeni stvari, temveč teži za spoznanjem neskončnega bitja, Stvarnika. Prav tako se volja človeka, njegova duhovna zmožnost za težnjo k dobremu, ne more dokončno zadovoljiti z nobeno končno dobrino, marveč je njeno teženje izpolnjeno šele, ko najde neskončno Dobro, Boga.

Tako se človek dviga s spoznanjem preko vidnih stvari do njih nevidnega stvarniškega vira in z razumno uporabo končnih dobrin k viru vse dobrote, k Dobroti sami. V razumnem spoznanju in svobodno se giblje v svetu do svojega cilja, ki je nad svetom, v času se približuje večnosti.

Ker je človek socialno bitje po naravi, se ljudje združujejo, da v skupni blaginji, ostvarjeni v družbenem sodelovanju, polno razvijajo svoje zmožnosti, da si ustvarjajo potrebne tvarne dobrine, da se izpopolnju-

jejo z razširjenjem znanja, z ustvarjanjem kulturnih dobrin in z moralno rastjo.

Človek spozna svoje osnovno teženje k dobremu kot naravni moralni zakon za svojo dejavnost, ki mu mora slediti in ga izvajati z razumsko razvidnostjo in svobodno in za katerega izpolnjevanje je osebno odgovoren. Zato ima, ko se po naravni potrebi, torej po naravnem moralnem zakonu, vključuje v družbo, naravne pravice, ki mu omogočajo dosezanje njegovih naravnih ciljev v osebni odgovornosti. Naloga družbe je spoštovati te pravice in ostvarjati skupno blaginjo, ki bo zagotovila vsem članom družbe, da morejo dejansko uživati te pravice.

Kot razumno in svobodno bitje je človek že po svoji naravi božja podoba. Ko v svobodni dejavnosti ostvarja vrednote ter jih vključuje v red, ki jim gre po njih naravni vrednosti, kleše v sebi svojo konkretno izoblikovano božjo podobo, ki mu je bila dana kot osnutek v njegovi naravi.

Naravno spoznatne resnice katoliške resnice so osvetljene in dopolnjene z razodetjem. Ko se je Bog v ljubezni sklonil k človeku in mu je razodel resnice o sebi ter ga je poklical v svojo nadnaravno družbo, mu je pripravil in razgrnil novo stvarnost, kakršne človek ni mogel slutiti in v katero se s svojimi naravnimi silami ne bi mogel dvigniti.

V katoliškem svetovnem nazoru prihaja do izraza prav še posebno osebni značaj. Noben svetovni nazor ni sicer le abstraktni sistem idej, vsak je osebno doživet pogled človeka, ki naj mu razsvetljuje celotno stvarnost, njegovo mesto v njej in njegovo življenjsko pot. V katoliškem svetovnem nazoru pa gre za osebno srečanje človeka z Bogom po Kristusu. „V svoji dobroti in modrosti je Bog izvolil, da se razodene in nam da spoznati skrivnostni sklep svoje volje, po katerem ima človek po Kristusu, učlovečeni Besedi, dostop do Očeta v Svetem Duhu in postane deležen božje narave" (Drugi vatikanski koncil, konstitucija Lumen gentium, 2).

Z življenjem v milosti in v nadnaravni ljubezni postanejo ljudje „božji posinovljenci", „dediči božji in sodediči Kristusovi" (Rim 8, 14-17). Kristjan postane tako „nova stvar" in je poklican k nadnaravnemu cilju neposrednega zrenja Boga (I Kor 13, 12) in intimne združitve z Njim.

Celotno stvarstvo in vsa človeška zgodovina dobita s tem nadnaravni pomen. Kristus, „pot, resnica in življenje" (Jan 14, 16) je „postal meso za to, da bi mogel zveličati vse ljudi in povzeti vse stvari v sebi. Gospod je cilj človeške zgodovine, žarišče vseh teženj v zgodovini in civilizaciji, središče človeškega rodu..." (Konstitucija Gaudium et spes, 45).

Toda Bog, ki je ustvaril ljudi z družno naravo, jih tudi ni dvignil v nadnaravni red le kot posameznike, temveč jih je združil v božje ljudstvo in Kristus jih je z ustanovitvijo Cerkve povezal v novo bratsko občestvo, v Cerkev, ki je njegovo skrivnostno telo. Kakor tvori človeštvo po naravi skupnost, je tudi nadnaravno poklicano v skupnost v Cerkvi in je tako, pa četudi se tega velik del človeštva ne zaveda, v odnosu s Cerkvijo v redu odrešenja.

Če je torej človek po milosti in nadnaravni ljubezni nova stvar z novim, božjim življenjem, z nadnaravnim končnim ciljem, če naj bodo vsa človeška dejanja naravnana k temu cilju, in je bilo celo vključeno v to novo stvarnost, v red odrešenja: kaj še ostane od prvotnih naravnih dobrin? Vprašanje je toliko bolj upravičeno, ker je človek z izvirnim grehom kršil red stvarjenja, njegova narava je oslabela in je to zadelo tudi njegov odnos do tvarnih stvari, ki so bile ustvarjene za njega.

Toda milost, zaslužena za človeštvo z odrešenjem, ni le dvignila naravo človeka v nadnaravni red, marveč je tudi zdravilo zanjo v redu narave same. Narava je bila vzpostavljena, obenem ko je bila povišana.

Naravne vrednote z vključitvijo stvarstva v nadnaravni red torej niso izničene, marveč ohranijo svojo naravno veljavo. Starodavno naročilo človeškemu rodu, naj si podvrže naravo in ji gospoduje (prim. Gen 1, 28), zablesti v novem sijaju. Ko človeštvo postopoma obvladuje tvarni svet, izpolnjuje vlogo, ki mu jo je odkazal Bog. Ko ljudje v teku zgodovine ustvarjajo vedno nove oblike družbenega življenja in kulture, izpolnjujejo red stvarstva, če sledé naravnemu zakonu. Kristjani, ki sodelujejo pri tem izpopolnjevanju in izražanju človeške narave, sledé Kristusu, ki je Bog, pa tudi pravi človek. Naša pot v večnost ni umik iz sveta, marveč vodi skozi svet, skozi družbo in zgodovino. Hoja za Kristusom zavezuje člana Njegovega telesa tudi na poseben način za delo v svetni družbi in zgodovini.

II.

Kakšno je poslanstvo katoličanov in Cerkve v svetni družbi? Iz doslej poveda-

nega sledi, da se vprašanje katolicizma kot počela družbenega življenja postavlja konkretneje od vprašanja katoliškega svetovnega nazora in družbe: kot vprašanje Cerkev in družba.

Cerkev je nadnaravna družba z nadnaravnim ciljem. Je pa tudi vidna družba z določenim ustrojem, božjepravnim in človeško zgrajenim. To ji daje družbeno moč in vpliv v svetni družbi, zlasti kadar so člani take družbe po veliki večini tudi člani Cerkve.

Tu se more pojaviti nevarnost posebne vrste „klerikalizma". Ker je cilj Cerkve nadnaravni in so mu po sebi vsi naravni cilji podrejeni, ker je cilj Cerkve vzvišenejši od cilja države, da omenimo le najbolj popolno naravno družbo: ali ne sledi iz tega, da je država obvezana služiti Cerkvi (vsaj kadar je ogromna večina državljanov katoliška) za dosego verskih namenov: s tem, da državna oblast s pritiskom vpliva na državljane, naj se pokatoličanijo, preganja krivoverce, daje politične, ali vsaj gospodarske in socialne privilegije katoliški Cerkvi, zapostavlja pa druge verske družbe? Pravim, da bi bil to posebne vrste klerikalizem, ker bi tako stališče sicer puščalo v načelu avtonomijo države na nje lastnem področju, podvrglo bi jo pa službi Cerkve v verskem pogledu. Treba je reči, da tako stališče v zgodovini ni vedno ostalo le skušnjava.

V resnici pa iz tega, da je cilj Cerkve vzvišenejši od cilja države, še ne sledi, da ima Cerkev jurisdikcijo nad državo ter da ima država poleg svojega naravnega namena in funkcije še neko „versko" funkcijo. Posebno še ne sledi, da mora državljane kako siliti, naj sprejmejo katoliško vero ali ostanejo v njej. Dej vere je po svojem bistvu svobodni sprejem razodetja. Uporabljanje državne sile ali družbenega pritiska na ljudi, naj sprejmejo katoliško vero, nasprotuje samemu bistvu tega deja, krši dostojanstvo človeške osebe in je v nasprotju z načinom, s katerim je Kristus pridobival ljudi (Prim. Konstitucijo Dignitatis humanae, 1. in 2. pogl.). In ko bi država dajala privilegije katoliški Cerkvi, zato ker je to edino prava Cerkev Kristusova, ali bi označila druge vere ali verske družbe za nezakonite, bi to pomenilo, da si lasti odločati o tem, katera vera je prava — kar pa ni v pristojnosti države.

Cerkev ne želi privilegijev, marveč hoče versko svobodo, kot je to odločno in z novo jasnostjo poudaril drugi Vatikanski koncil. Ta svoboda obstoji v tem, da je vsak človek zavarovan pred pritiskom posameznikov, družbenih skupin ali javnih oblasti, ki bi ga silile, da sprejme neko versko prepričanje ali se mu odreče proti lastni vesti ter da nihče ni oviran v tem, da se ravna po svoji vesti v zasebnem ali javnem življenju, kot posameznik ali skupina, razen kolikor bi bilo tako ravnanje v nasprotju s pravičnimi zahtevami javnega reda. Temelj verske svobode je dostojanstvo človeške osebe kot razumnega in svobodnega bitja, ki nosi osebno odgovornost za svojo dejavnost (prim. Dignitatis humanae, 1. in 2. pogl.). Pravico do verske svobode nimajo le posamezniki, marveč tudi verske družbe. Kakor glede drugih naravnih pravic človeka, ima država skrbeti tudi glede te pravice, da je učinkovito zagotovljena vsem ne le s pravnim varstvom, marveč da se ostvarijo taki pogoji v časni skupni blaginji, da bodo vsi državljani mogli dejansko uživati tako svobodo.

Nepravilno pojmovanje razmerja med razodetjem in naravno spoznavnimi resnicami ter med nadnaravno realnostjo in človeško naravo je vodilo včasih do druge skrajnosti. Politični teologi v 17., 18. in 19. stoletju, ki niso imeli zaupanja v človeški razum in človeško naravo, so napredli teorijo „politike, izvedene iz sv. pisma". S citati iz Stare zaveze so dokazovali, da je monarhija edino prava, moralno dopustna oblika vladavine, da je hotena od Boga, in so zagovarjali „zvezo oltarja s prestolom". V naših časih se najdejo nekateri, ki hočejo dokazati s citati iz Apostolskih del in z življenjem prvih kristjanov, da krščanska socialna etika sovpada z družbenimi cilji komunizma. Iz take „teorije" bi sledilo, da se mora ostvariti nova zveza oltarja — tokrat s socializmom, kakršnega nasilno uvaja komunistična diktatura.

Socialni fideizem (stališče, po katerem naj bi ljudje črpali vsebino norm za ureditev svetne družbe iz razodetja, ne iz razumnega spoznavanja človeške narave) vodi v skrajnost, ki je prav nasprotna oni srednjeveški teoriji, po kateri je država „bracchium saeculare", svetna roka Cerkve. Socialni fideisti bi naredili Cerkev za „bracchium spirituale", duhovno roko državne oblasti. To je klerikalizem, postavljen na glavo, a vendar klerikalizem.

Cerkev sama je nakazala pot za urejanje teh razmerij, ko je zlasti v novejšem času trdno in jasno priznala avtonomijo

svetnih področij: avtonomijo, to je samostojnost v okviru vesoljnega reda bitij in ciljev, ne na absolutno neodvisnost, to je neodvisnost od Boga in Njegovega večnega zakona. Leon XIII. je izjavil, da sta cerkvena in državna oblast „vsaka najvišja v svojem redu" (Okr. Immortale Dei, 1. nov. 1885). Pij XI. je poudaril, da ima gospodarstvo svoje zakone in da Cerkev nima sredstev ne pravice, da odloča v čisto tehničnih gospodarskih vprašanjih (Okr. Quadragesimo anno, 15. maja 1931). Drugi Vatikanski koncil pa pravi: „Če menimo za avtonomijo zemskih zadev to, da imajo ustvarjene stvari in družbe svoje lastne zakone in vrednote, ki jih morajo ljudje postopno odkriti, uporabljati in urejati, potem je zahteva po taki avtonomiji popolnoma upravičena. To ni le zahteva modernega človeka, marveč se sklada z voljo Stvarnika" (Gaudium et spes, 33).

III.

A če Cerkev priznava avtonomijo svetnih področij, zakaj se potem cerkvena oblast izreka o svetnih zadevah in vzpodbuja katoličane, da pri njih sodelujejo?

Zadnji koncil je tako odgovoril na to vprašanje: „Gotovo, Kristus ni dal svoji Cerkvi specifičnega poslanstva v političnem, gospodarskem in družbenem redu. Cilj, ki ji ga je postavil, je verski. Toda prav iz tega verskega poslanstva izhaja funkcija, luč in moč, ki more služiti oblikovanju in utrditvi človeške skupnosti v skladu z božjim zakonom." (Gaudium et spes, 42).

Ker je Cerkev družba ljudi v Kristusu in je poklicana, da vodi k Bogu vse ljudi, ima tudi poslanstvo, da vsemu človeštvu pomaga do polnega človeškega razvoja. Prisotna je v „svetu", med človeštvom, z njim je povezana v skupni zemski usodi, njeni člani so obenem člani svetne družbe; razodetje osvetljuje človeško naravo; Cerkev more dobiti od „sveta", t. j. od človeštva pomoč, ko pripravlja pot za evangelij (prim. prav tam, 40).

Ti globoki razlogi, povezani s samim bistvom Cerkve, jo nagibajo, da pomaga človeštvu reševati njegove probleme. Oznanja mu naravne resnice o osebi in družbi ter naravno moralno pravo. Osvetljuje in podkrepi jih z razodeto resnico o nadnaravnem poklicu in dostojanstvu človeka. Posreduje milost, ki pomaga človeku tudi pri naravnem moralnem izpopolnjevanju. Tako pomaga graditi temelje svetne družbe, ne z obvladovanjem, marveč po notranjem presnavljanju.

Kot počelo družbenega življenja pa Cerkev deluje predvsem po laikih, ki so „polni občani dveh družb", Cerkve in svetne družbe. Katoliški laiki žive v svetni družbi in delo za skupno blaginjo te družbe, — njih naravni poklic — je zanje tudi redno sredstvo posvetitve, ko ga opravljajo v krščanski ljubezni in v milosti. Ena osnovnih zahtev nadnaravnega poklica kristjanov v svetu je, da opravljajo vestno, kar najbolje, svoj naravni poklic v družbi, da ga naravnavajo na skupno blaginjo družbe in tako pomagajo graditi. To je specifična vloga in delo laikov, ki jim ni delegirano od klera, čeprav ostanejo dolžni slediti načelnim smernicam cerkvene oblasti.

Ko laiki opravljajo to poslanstvo, ki ga imajo v družbi kot člani Cerkve in družbe, njih dejavnost ne postane cerkvena dejavnost, prav zato, ker je to njihova posebna vloga, ki jim ni le „prepuščena" ali delegirana od cerkvene oblasti. In s tem, da opravljajo svoje delo na svetnih področjih iz nadnaravnih nagibov, jih ne spreminjajo v verska področja in jih ne izvzemajo iz njihove avtonomnosti. Delavec na polju ali v industriji, gospodarstvenik in politik, ki se trudijo na svojih področjih iz nadnaravne ljubezni do Boga in do bližnjega, si pridobijo nadnaravno zasluženje, a zaradi tega naravni dosežki njihovega dela ne izgube naravnega značaja (prim. o tem članek: M. D. Chanu, O. P., „Consecratio mundi", Nouvelle Revue Théologique, 1964, str. 608-618). Njihova dejavnost ostane podrejena avtonomnim zakonitostim zadevnih področij. Dejanje, s katerim katoličan pridela kruh, more imeti nadnaravno vrednost, a kruh ostane naravna dobrina. Pridelovanje žita in pripravljanje kruha ne izgubita svoje naravne zakonitosti, ker ju opravlja katoličan v krščanski ljubezni. Zaradi tega delo ne postane ne fizično lagodneje ne bolj učinkovito.

Človeška narava — človek kot posameznik in v svojih družbenih odnosih — ohranja svojo osnovno zakonitost, položeno vanjo s stvarjenjem. Z izvirnim grehom je oslabela, a z milostjo dobiva pomoč, da more to osnovno zakonitost, osnovne norme naravnega prava, izpolniti v redu odrešenja. Iz tega sledi, da je glavni, osnovni nagib za delo katoličanov v družbi nadnaravni nagib krščanske ljubezni, vsebina katoliškega socialnega nauka pa izhaja iz

človeške narave in iz naravnega prava. Tako se ohranja in ostvarja prava avtonomija do svetnih področij.

IV.

To je treba še bolj pojasniti, zaradi stvari same, pa tudi zaradi izražanja o ciljih in naravi katoliškega socialnega nauka in dela; kajti izražanje je včasih tako, da pojme bolj zamegli kot razjasnjuje. Včasih se govori n. pr., da hočemo katoličani ustvarjati krščansko družbo. Kaj more to pomeniti?

Delo katoliških laikov in katoliškega socialnega gibanja ne stremi za tem, da bi gradilo specifično krščansko družbo, to je svetno družbo, ki bi imela posebno strukturo, izhajajočo neposredno iz vere, mimo svojih naravnih osnov in konkretnih potreb v danem zgodovinskem položaju; torej družbo, ki bi izgubila svojo avtonómijo in svoje notranje naravne cilje ter bi služila neposredno verskim ciljem.

Možno si je misliti, da bi se ostvarila družba, ki bi izhajala iz osnov naravnega prava in bi zadoščala konkretnim zahtevam skupne blaginje, četudi bi bili njeni člani v veliki večini nekristjani. Saj razumno spoznanje naravnih vrednot in naravno teženje za njihovo ostvaritev ni omejeno le na katoličane, prav tako milost, ki pomaga naravi do izpopolnitve, ni dana le njim. Taka družba bi odgovarjala idealom krščanskega socialnega nauka, pa je gotovo nihče ne bo imenoval krščansko.

Na drugi strani pa je res, da se danes najde marsikje družba, katere člani se v veliki večini štejejo za katoličane, pa je njen socialni ali politični „red" v kričečem nasprotju s pravičnostjo. Taka „družba katoličanov" se ne more imenovati krščanska prav zato, ker ni v skladu z naravno pravičnostjo.

Ko bi že mogli kakšno družbo imenovati krščansko, bi bila to družba, katere struktura odgovarja naravnim potrebam svojih članov in ki jo preveva duh krščanske ljubezni. Toda uporabljanje imena „krščanska družba" prinaša dvojno nevarnost. Če se s tem izrazom označuje konkretni družbeni cilj, za katerega delajo katoličani, tako izražanje kaj lahko vzbudi sum zlasti pri nekristjanih, pa tudi pri nekatoliških kristjanih, da gre za „katoliški imperializem", za klerikalizem, ali za poskus teologiziranja svetne družbe. To more občutno otežiti potrebno sodelovanje katoličanov z nekatoličani in tako ovira dosego cilja, za katerega se trudijo. Če pa se izraz krščanska družba nanaša na neko že obstoječo konkretno družbeno ureditev, v prej omenjenem pomenu, v katerem bi se družba mogla imenovati krščanska, to lahko zavede v nevarno zmoto katoličane same. Konkretne oblike vsake družbe se namreč sčasom preživljajo, ker ne odgovarjajo več potrebam družbe ali njih zadostitev celo ovirajo ter s tem postanejo krivične. In če so se katoličani navadili gledati na tako družbo kot na krščansko, se teh oblik včasih krčevito oklepajo — potem ko so postale že nekoristne ali tudi škodljive, ali jih celo poskušajo vzpostavljati potem, ko so bile že porušene, — v imenu neke umišljene zvestobe katolicizmu, ko bi vendar morali biti katoličani prvi, ki bi jih izboljševali ali nadomestili z drugimi. Opisano stališče katoličanov bi se moglo imenovati klerikalizem, v tem primeru zloraba krščanskega imena in verskih nagibov za kritje nazadnjaških družbenih idej in krivičnega stanja družbe ali včasih tudi za kritje lastnih interesov.

Zdrav družbeni red ni togo, statično stanje družbe, marveč je dinamičen. Ostvarja se v dejavnosti in se spreminja z razvojem družbe.

Včasih se govori o krščanskem družbenem redu ne kot o dejansko obstoječem konkretnem družbenem redu, marveč o splošnem idealu, ali še bolje kot o skupku osnovnih norm naravnega prava, po katerih se naj ureja družba, če naj ostvari resnično človeško skupno blaginjo, v skladu z naravno podobo človeka in razodeto resnico o njegovi naravi. Katoličanom je tak osnovni red ali ideal vodilo pri njihovem družbenem delu. Toda na kako različne načine se more ostvarjati v različnih razmerah: pomislimo na družbo, ki je pretežno poljedelska in na industrijsko družbo v raznih stopnjah razvoja; na neprestani razvoj iste družbe zaradi razvoja civilizacije, gospodarstva, porasta in strukture prebivalstva in še na mnoge druge spremembe. Vse to zahteva različnih načinov in oblik družbenega dela in novih struktur, v katerih se ostvarja skupna blaginja v pravičnosti. Katoličani bi morali biti še posebej občutljivi za dinamizem in raznolikost družbenih oblik, v katerih se morajo konkretizirati osnovna načela družbenega življenja, če je naš nagib za delo res prava, dejavna krščanska ljubezen, ki teži za ostvarjenje konkretnega dobrega.

Važno je, da se tega zavedamo, med drugim tudi iz razloga, ki je gotovo para-

doksalen. Cerkev je posebno v zadnjih desetletjih izdala mnogo dokumentov socialne vsebine. Toda pri tem, ko jih sprejemamo, ostajamo često v abstrakcijah, poudarjamo le načela, pa se tako izpostavljamo nevarnosti, da bi načela krščanskega socialnega nauka tudi izvajali na tak način, ko bi imeli kdaj možnost za to: se pravi kot čisti doktrinarji, brez primerne prilagoditve konkretnim razmeram. Toda socialni nauk Cerkve ni konkreten program, ampak vsebuje splošne, tudi tehnične nasvete, ki pa se s časom tudi spreminjajo (prim. idejo stanovske družbe, ki jo je priporočal Pij XI. in še Pij XII.). Izdelovanje programov je naloga katoličanov, ki so v praktičnem delu, torej laikov, pa ne obstoji le v mehaničnem, togem nanašanju načel, marveč je gibko in sloni na skrbnem razbiranju dejanskega položaja in konkretnih možnosti; biti mora prilagodljivo in pogumno, konkretno in vztrajno.

V.

Da je konkretno delo naloga laikov, pa nikakor ne pomeni, da imajo laiki nujno samo izvršno opravilo pri gospodarskem, družbenem in političnem delu, formulacija načel pa je pridržana izključno cerkveni oblasti. Tudi tu imajo laiki svoje delo, ki je širše kot le komentiranje in študij cerkvenih dokumentov. Tudi sami morajo filozofsko in znanstveno raziskovati osnove in oblike družbe, zlasti pa še avtonomne zakone zadevnih področij. To jim bo obenem omogočilo, da globlje razumejo nauk Cerkve o teh vprašanjih. Laže bodo razbrali v njem, kaj so stalna, vedno nespremenljiva načela, kaj so časovno pogojene formulacije ali nanašanje teh načel in kaj so le tehnični nasveti za neke razmere, pa ne bodo teh nasvetov povzdigovali v „načela".

Praktično delo, ki ga opravljajo laiki v svojem poslanstvu, ni le pasivno izvrševanje navodil od zgoraj, marveč zahteva pobudo in samostojnost v mišljenju in odločanju. Ta odgovornost ni vedno lahko breme in kajkrat se more pri laikih pojaviti skušnjava, da se mu izognejo s tem, da se zatekajo po rešitve h kleru.

Drugi vatikanski koncil je opomnil laike, naj ne mislijo, da imajo njihovi pastirji rešitve za vse probleme. Pristavil pa je tudi, da tako delo ni poslanstvo klera (Gaudium et spes, 43).

Kajpada je lahko kdaj potrebno, da nekateri duhovniki subsidiarno opravljajo delo, ki je po sebi naloga laikov. A če se tak položaj podaljšuje desetletja in duhovniki zavzamejo ključna mesta v gospodarskih, kulturnih in političnih organizacijah katoličanov, lahko upravičeno nastane dvom, ali ni to malce predolgo. Lahko se zgodi, da se duhovščina preveč privadi gledati na tako delo, — ki je subsidiarno zato, ker naj začasno zaradi nujne potrebe nadomešča delo laikov — kot na nekakšno drugotno vlogo duhovnika na sploh in kot na primarno vlogo nekaterih duhovnikov, ki jim tako postaja njihovo duhovniško delo subsidiarno. Mogoče je tudi, da tak pojav kaže na nesamostojnost laikov. Sicer pa se obe strani tega pojava dopolnjujeta in druga drugo takorekoč „hranita".

V sodobni družbi se opažajo pojavi klerikalizma v dveh dokaj različnih položajih. V deželah, kjer imajo katoličani ogromno večino in je tudi država „uradno katoliška", imajo nekateri člani višjega klera politični vpliv, ki ni v interesu katolicizma in ne v interesu države. Drugod se najde položaj, kjer so katoličani v manjšini in tvorijo svoje zaprte družbe, ki imajo ne le svoje šole, marveč tudi najrazličnejše vrste drugih svetnih organizacij. V taki družbi duhovnik zlahka postane mnogo več kot le dušni pastir: postati more gospod, ki pozna rešitve za vsa vprašanja in dela dež ali lepo vreme tudi v svetnih razmerjih med laiki.

Vendar ti obliki družbe izginjata. Katoliške države, kjer ima Cerkev — in to pomeni tu zlasti, če ne izključno, kler — privilegije, se dajo danes prešteti na prste. Katoličani v pluralistični družbi pa prihajajo iz svojih zaključenih družb. V Cerkvi sami je bila zlasti z zadnjim koncilom polno priznana in poudarjena vloga laikov, njih polnoletnost, kot pravijo nekateri. Ob vsem tem bi bil klerikalizem še posebno anahronističen in škodljiv tako Cerkvi kot družbi.

VI.

Z izjemo v komunističnih državah, kjer vlada totalitarna ideološka diktatura, prevladuje danes v svetu pluralizem. Pluralistična je taka družba, v kateri je več ver in verskih skupin, pa tudi svetovnih nazorov in nazorskih skupin, ki niso verske, marveč ateistične ali agnostične, a vendar nobena takih skupin ni toliko številna ali družbeno vplivna, da bi dajala ton celotnemu, posebno javnemu življenju v družbi. V pluralistični družbi vlada v načelu in v veliki meri dejansko verska svoboda.

So teologi, ki pravijo, da tak pluralizem ni le neko prehodno stanje, marveč je to nujni in stalni pojav v odrešenjski zgodovini človeštva (K. Rahner, S. C. Murray). To je teološko vprašanje, ki naj ga razpravljajo teologi. Nas zanima, kaj izhaja iz takega dejanskega stanja za delo katoličanov pri zgradnji svetne družbe.

To ni le vprašanje taktike in zunanje prilagoditve. Ker smo katoličani pravi in polnovredni člani svetne družbe, moramo v vsaki družbi, v kateri živimo, po svojih močeh sodelovati pri graditvi pravičnega družbenega reda. Obseg takega sodelovanja se določa po kriteriju skupne blaginje, saj je ta po svoji naravi dosežek sodelovanja vseh članov družbe.

Ne gre torej za taktiko, češ ker katoličani nismo dovolj številni, da bi dosegli svoje cilje s svojimi močmi, pa pritegnimo ali „uporabimo" še druge. Saj katoličani nimamo svojih specifičnih družbenih ciljev, marveč le poskušamo ostvarjati skupne družbene cilje v konkretni obliki in na način, ki se nam zdi najboljši. Osnova in edini nagib za tako sodelovanje tudi ne more biti le skupna nevarnost, n. pr. komunizem, čeprav taka nevarnost more narediti potrebo po sodelovanju bolj nujno, a tudi v takem primeru so osnova skupnega dela vseh ljudi, dobre volje skupne dobrine, ki so v nevarnosti. (Zato je treba dobro premisliti, ali včasih takšna zavezništva v boju proti komunizmu ne ogrožajo „od znotraj" prav tiste dobrine, ki naj bi jih reševala.) Sodelovanje katoličanov z vsemi ljudmi dobre volje ni torej le kompromis, pojmovan kot dopustitev ali celo izbira manjšega zla. Namen in potreba sodelovanja izhajata iz težnje po ostvaritvi čim več dobrega na svetnih področjih, kjer živimo skupno z drugimi.

Konkretne oblike in načini sodelovanja se določajo po pametni presoji položaja in potreb in o njih ni mogoče govoriti kar na splošno. Na političnem področju v demokraciji so na pr. oblike in stopnje tako različne kot združitev v eni stranki, koalicija, „nevtralno podpiranje" vlade brez udeležbe pri vladi, pa tudi tekma, kritika in — opozicija. Cilj sodelovanja je uresničenje ciljev družbe v konkretnih možnostih dosega oblasti ali udeležba pri vladi more biti le sredstvo, katerega vrednost se presoja po tem, kako služi dosezanju cilja skupne blaginje v nje celotnem obsegu.

Sodelovanje v prijateljstvu in iskrenosti bo prineslo dobre sadove za vse. Vendar ni treba pričakovati, da bo odpravilo vse težave — tudi če katoličani ostanejo daleč od vsake vrste klerikalizma in se trudijo za svetno skupno blaginjo na osnovi naravnega moralnega zakona, ki je skupen vsem ljudem. Pomislimo na vprašanja, kjer katoliška Cerkev skoro edina vzdržuje stališče, ki izhaja iz naravnega zakona, pa ga drugi ne spoznajo: splav, razporoka itd. Nesoglasja bodo tu nujno ostala in leteli bodo celo očitki klerikalizma, češ katoličani hočejo le uveljaviti verski moralni nauk svoje Cerkve. Vse to pa ne more omajati osnovne naloge za skupno delo.

Pri delu katoličanov na svetnih področjih je dosti razumljivo, da nastajajo tudi razlike med katoličani samimi o tem, kakšna pota in načini so najboljši. Kadar gre za razlike v osnovah samih, se te ne morejo reševati s posegom cerkvene oblasti ali z umetno razširjenimi interpretacijami nje priporočil ali odlokov; tudi ne s citati iz cerkvenih socialnih dokumentov, če je vprašanje le, kako uveljaviti splošne cilje, ki jih nakazuje katoliški socialni nauk. Razlike se morajo reševati v poštenem, odkritem in svobodnem razpravljanju, v krščanski ljubezni in v zvestobi skupnemu cilju, skupni blaginji.

Nekaj literature.

J. Maritain, Scholasticism and Politics, 1940.

Y. Congar, Jalous pour une Théologie du laicat. Angleši prevod (oskrbel D. Attwter): Lay People in the Church, 1957.

K. Rahner, Sendung und Gnade. 1961. Angleški prevod (C. Hastrup): The Christian Commitment, 1963.

Concilium Dogma (1. zv.), 1965: The Church and Mankind

Concilium (19), 1966: Spirituality in the Secular City.

J. Roche, Eglise et Liberté religieuse 1966.

A. Thiry, Liberté religieuse et liberté chretienne, 1967.

J. C. Murray, The Problem of Religious Freedom, 1965.

upor in zator pisateljev pod komunističnimi diktaturami

V zadnjem času smo imeli v deželah za železno zaveso več procesov, v katerih so sodili kulturne delavce, predvsem pisatelje, za „zločine" zaradi pisanja, ter jih poslali v ječe ali na prisilno delo. Tako v Sovjetiji, na Poljskem, zadnje čase na Češkem, pa tudi v Jugoslaviji in celo v Sloveniji. Intelektualec v uporu proti komunistični diktaturi za svobodo ustvarjanja, mišljenja in pisanja, na drugi strani pa tega zator: proces, obsodba in ječa. Mnogi, ki spremljajo take in podobne časopisne novice, ne vedo, da gre v državah za železno zaveso za *sistem*, ki je v vseh teh deželah, obvladanih po komunizmu, presenetljivo *enak*. To se nam takoj odpre, če pogledamo na podobne dogodke na tem prostorju s ptičje perspektive ter skušamo razumeti, zakaj prirejajo take procese samo države, ki stoje na temelju „marksizma-leninizma". Posebno zadnjega, ki se je uveljavil v Rusiji, ko so jo nasilno sprevrgli v ZSSR. Praksa Sovjetije je postala zgled uresničitve leninizma najprej v „eni državi", in potem po njej v vseh drugih, ki so njeni sateliti, ali pa vsaj „sopotniki". Pa naj se imenujejo *titoizem*, *maoizem*, *castrizem* itd.

I. TEORIJA IN PRAKSA V SOVJETSKI ZVEZI

Leninova doba

Lenin je leta 1905 — v času prve ruske revolucije — jasno formuliral svoje nazore o literaturi v članku *Partijska organizacija in partijska literatura*,[1] s katerim je postavil še danes veljavni temelj vsem komunističnim strankam v njihovem presojanju literature. „Vse, karkoli so kdaj govorili pravoverni njegovi nasledniki potem o literaturi, se more na koncu koncev zreducirati na ta članek," je l. 1963 potrdil prof. aachenske visoke šole Steininger na XV. znanstvenem kongresu Istituta za raziskavanje ZSSR v Münchenu.[2] In kaj je zapisal Lenin tedaj? Podčrtal je najprej aksiom, o katerem ni debate in stoji vse doslej kot dogma: *„Literatura dolžna stat partijnoj! — Literatura mora biti partijska!"* Potem ima še več navodil, n. pr. *„Partija proletarijata mora vse književno in kulturno življenje brez izjeme kontrolirati...* Mi hočemo svoboden tisk, to se pravi: ne samo svoboden od kapitalizma, temveč tudi svoboden od buržujsko anarhističnega individualizma... Naša *svobodna* literatura bo *odvisna samo od socialistične ideje...*" Ali: „Književnost se mora spremeniti v integralni del organiziranega napora, mora biti načrtno vódena in izenačena s Partijo." — Takšno vlogo je dal Lenin književnosti v razmerju do partije: biti mora nje vključni del, po njej dirigiran in konsumiran. Prof. Steininger vidi ta princip partijnosti v viziji bodočnosti takole: „Princip partijnosti ne pomeni samo partijne tendence in popolne podrejenosti vseh ustvarjalnih delavcev partiji, temveč tudi zvestobo principom književnosti in umetnosti, ki jih *postavljajo partije*. To pa vodi k brezpogojnemu sprejemanju vseh (uradnih) mišljenj v preteklosti, sedanjosti in *bodočnosti*, tudi tedaj, če se tako mišljenje *bistveno menja*." Popravljanje že tiskanih tekstov po spremembah mišljenja v vodstvu Partije je tako povsem utemeljeno že v principu.

„V čem torej obstoji ta princip partijne literature? Ne samo v tem, da za socialistični proletarijat ne more biti orodje zabave posameznikov ali skupin, temveč sploh ne more biti privatna stvar, neodvisna od splošnih proletarskih zadev. Dol z nepartijnimi pisatelji! Dol z literarnimi nadljudmi! Literarno delo mora postati sestavni del splošno proletarskega gibanja

"kolesce in vijak" enega in istega velikega socialno-demokratskega (moja opomba: takrat še ni bilo kom. partije, le socialnodemokratska) mehanizma, kot transmisijski pogon in zavedna avantgarda vsega delavskega razreda. Literarno delo mora postati sestavni del organizirane, planske, združene socialdemokratske partije."

To je *leninistični temelj vloge* književnosti v komunizmu, ki je lasten vsem, ki grade svojo oblast na marksizmu-leninizmu: CK Partija dogmatično določa gledanje na ustvarjanje, predlaga vsebino in metodo in vse to kontrolira, dopušča tisk, ga odklanja, zatira in — upornega pisatelja sodi in obsodi na likvidacijo, prisilno delo ali v molk.

Po revoluciji v Rusiji

Literarno življenje v Rusiji pred revolucijo l. 1917 je bilo zelo razgibano in raznovrstno, pestro kot mozaik. Bila je to „srebrna doba poezije", kot so imenovali Moderno koncem stoletja v primerjavi v „zlato dobo" Puškinovega kroga. Dekadenti, simbolisti, novoromantiki, realistični simbolisti, akmeisti, futuristi, imaginisti, avangardisti itd. so obvladali ruski Parnas, in bilo je toliko slogov in struj, kolikor velikih pesniških osebnosti. In teh je bilo mnogo in na višini zapadno evropske poezije ter so se ti pesniki lahko kosali s francoskimi in berlinskimi literarnimi stvaritvami. Novembrska revolucija je postavila ruske pisatelje in pesnike pred usodne odločitve: 1. ali emigrirati, ali 2. priključiti se revoluciji kot aktivisti, 3. upreti se kot belogardisti, 4. prilagoditi se razmeram, ali pa 5. molčati. Tako so se umaknili v emigracijo Baljmont, Severjanin, Leonid Andrejev, Bunin, poznejši Nobelov nagrajenec, Zajcev, Remizov, Merežkovskij in njegova žena Zinaida Hippius, Ivanov, Cvetajeva, itd, itd, tudi Erenburg, Aleksij Tolstoj in celo Gorki... dasi so se ti trije pozneje vrnili nazaj. Pozdravili so revolucijo simbolisti Blok in Belij, predvsem pa futuristi kot Majakovskij, ki je s „150.000.000" ter „Leninom" postal revolucionarni pesnik kateksohen. Uprl se je vodja akmeistov, ločeni mož pesnice Anne Ahmatove, N. Gomuljov in je bil streljan. Prilagodili so se vsi tisti pisatelji nekomunisti — „compañeros de ruta", kot jih je imenoval Lenin — in na katere je polagal največ upanja v uspeh: Pasternak, Jesenin, Babel, Katajev... Molčali pa so taki pesniki kot Ahmatova, Sobol, Vološin, Sologub... Večina pisateljev *ni bila komunistična*, pač pa „poputčiki", — sopotniki... ter so v kaosu razmer še ohranjali svoje ustvarjalne individualnosti, ostanke svojih struj, tako da se *ruska* književnost prvih pet let še ni spremenila v *sovjetsko*, dasi je že dobivala „podsovjetski ton"[3]. Še do l. 1925 je vladala predvsem v bistvu romantična revolucionarna literatura, ki je po svoje tolmačila in razumevala dogodke revolucije in jih opisovala z navdušenjem.

Stalinova doba

Po smrti Lenina (21. 1. 1924) se je čutila vedno bolj težnja partije, obvladati totalno tudi ta sektor javnega življenja in ga izrabiti za vzgojo „sovjetskega človeka". Ko se je l. 1925 zbrala družba sovjetskih pisateljev na tajni shod, „sopotnikov", ki so ustvarili v predhodni dobi najboljše romane in pesmi, niso niti povabili (celo ne Majakovskega, kaj šele drugih). Kmalu nato je *18. junija 1925* Centralni Komite boljševiške partije izdal uradno izjavo O politiki partije na področju leposlovne književnosti[4], ki je *prvi uradni Stalinov akt* —po Leninovem članku drugi — na katerem sloni sovjetska književna politika. Od 16 točk „ukaza", naj navedem samo nekatere: „4. v sovjetski družbi ne more in ne sme biti nevtralne nepolitične književnosti. — 6. dialektični materializem mora čimprej zavzeti pozicije tudi v umetnosti. — 9. hegemonija na področju umetnosti pripada delavskemu razredu... — 11. boriti se je treba proti staremu lahkomiselnemu razmerju do kulturne dediščine... — 12. dolžnost kritike je, niti za 'joto' odstopiti od marksistične doktrine. Neusmiljeno se moramo boriti proti kontrarevolucionarnim pojavom v literaturi!..."

S temi odloki se je začel pojavljati „stalinizem v literaturi", katerega nadaljnji odlok je bil, da je vse literarne skupine, ki jih ni bilo malo (npr. Scipionove brate...) razpustil in ustanovil eno samo *sindikalno* pisateljsko društvo (odlok CK KPR/b 23. aprila 1932). S tem je partija dobila popolno oblast nad pisatelji, kajti: kdor ni bil sprejet v ta sindikat, ni imel pravice pisati, niti ne biti tiskan[5].

V tem času kaosa in prehajanja pod Leninom še kolikor toliko „svobodnih" pesniških individualnosti v mehanizem partijskih ukrepov, so bili zlasti prvotni navdušeni romantični revolucionarji razoča-

rani, kajti stvar se ni razvijala tako, kot so si oni predstavljali. Tako so najvidnejši angažiranci obupali in si sami vzeli življenja: Majakovskij, Jesenin, Sobol, Kuznecov, Jasenskij, Cvetajeva, ko se je vrnila domov... Avantgardisti in sopotniki prve dobe so se umaknili sami, ali pa so bili vrženi v kot.

Ko se je vrnil Gorki iz emigracije, so na njegovem stanovanju 26. oktobra 1932 iznašli novo metodo sovjetskega ustvarjanja *„socialni realizem"*, izraz, ki ga je še tisti večer ponovil Stalin in tako zaključil dobo iskanja forme in vsebine v *literaturi.*[6] Ta metoda „socialnega realizma" pa je bila oficielno sprejeta šele po posredovanju M. Gorkega na I. shodu sovjetskih pisateljev 17. 8. 1934 kot *obvezujoč slog ustvarjanja* z vsem, kar je vključeno v njem.[7] *Kaj pa je socialni realizem*, nam nove *Statut* sindikata sovjetskih pisateljev, ki je bil sprejet na tem kongresu: „Socialni realizem je temeljna metoda književnosti in sovjetske literarne kritike. Terja od umetnika resnično in zgodovinsko konkretno predstavljanje realnosti revolucionarnega razvoja. Poleg tega mora pripomoči k ideološki preobrazbi in vzgoji delavcev po duhu socializma". ...„Socialni realizem ima za orožje Marksovo doktrino, je obogaten z izkušnjami bojev in zmag ter sprejema navdih od komunistične partije, svojega zaveznika, budnega in varnega vodnika."

Tako je bila razglašena metoda, katere „intimna skrivnost je: diktatura enega človeka nad slogom in vsebino književnosti, kajti — umetnik mora sprejeti diktat partije, to se pravi vlade, oz. Centralnega komiteta, oz. tajnika tega CK VKP/b, ki je vojak, šef države in tudi — najvišji duhovnik... *Stalina!* Dvomiti v njegove besede je tako velik smrtni greh, kakor dvomiti v voljo bogov..." pravi Terz (Sinjavski), ki citira ta dokument.[8]

Tako je l. 1934 zmagala v književnosti sovjetizacija. Nastopila je *Stalinova doba*, ki je nekaj mesecev nato — po umoru Kirova — začela s svojimi grozotnimi „čistkami".[8a]

Tako je Stalin v tej dobi od 1934 do 1940 vodil svoje strahotne čistke na vseh poljih: čistil je svoje stare politike, najvišje vojake in generale, kulake in komuniste, tudi zastopnike Kominterne (v tem času je pobil nad 100 jugoslovanskih komunistov, ki so bili „na varnem" v Rusiji med njimi tudi glavnega sekretarja KP Jugoslavije obenem z ženo vpričo Walterja, agenta Kominterne, ki ga je potem naslediil: Tita[9]). Čistil je tudi znanstvenike in umetnike. Tedaj so padli od literatov predvsem „sopotniki", taki kot so bili Pilnjak, Babel, Katajev, Leonov, Koljcov, Mandelstam, znanstveniki Rjazanov, Platonov, Jegorov, Boutenko, Voronov, itd. itd. V to dobo „ježovščine" je padel zapor sina pesnice Ane Ahmatove, ki je 17 mesecev potem s culo hodila pred kasarno, da bi govorila s sinom, pa ni bila uslišana in je bil sin poslan v Sibirijo. Tedaj je napisala — po 19 letih molka! — svoj ciklus pesmi Rekvijem, ki še danes ni izšel v Sovjetiji pač pa v zamejstvu.[11] *„630 kulturnih delavcev, znanstvenikov in pisateljev je izginilo."*[10] Vso to Stalinovo besnost, ki je v teh letih pobil milijone in milijone ljudi (kulakov predvsem), pri kolhoziranju polja, razumem samo iz besed Gorkega, ki jih je govoril na omenjenem shodu pisateljev, ki mu je predsedoval: *„Mi smo v predvečeru katastrofe, kajti — fašizem pripravlja novo svetovno vojno...* Zgodovina je nas poklicala na brezkompromisno borbo s starim svetom..."[12]

Iz strahu pred hitlerjanskim napadom je Stalin „čistil" vse, kar mu je razbijalo monolitost Sovjetije in mu oviralo obrambo države v vojnem času... Ustvarjal je *„sovjetskega človeka"* povsod, na vseh področjih: tudi v glasbi, tudi v teatru... Teza „socialnega realizma" v umetnosti je bila vsemogoča: kdor je ni sprejel, je bil izgubljen. Primer svetovno znanega režiserja Meyerholda, ki se je z Majakovskim pridružil revoluciji: ta ni bil realist, bil je avantgardistični futurist, ekspresionist. V socialnem realizmu je videl smrt umetnosti. Obdolžili so ga za „formalista" in aretirali. Ko se je vrnil, se je udeležil shoda gledaliških ravnateljev, kjer je bil viharno pozdravljen. Na pozdrave je odgovoril med drugim: „To brezplodno in neprijetno *'nekaj'*, ki bi rado imelo ime 'socialni realizem', nima nič zveze z umetnostjo. Toda gledališče je umetnost in brez umetnosti ne more živeti. Tam, kjer je prej vladalo bučeče ustvarjalno življenje, kjer so ljudje iskali in tudi dobivali nove forme za ustvarjanje svojih navdihov, zdaj vlada samo še strahotna povprečnost... Kaj ste napravili?!... Da bi se rešili formalizma, ste ubili umetnost!" Drugi dan je bil Meyerhold aretiran in je izginil. Teden pozneje so našli njegovo ženo, igralko Zinaido

Raikin ubito v njenem stanovanju. Tajna policija je konfiscirala stanovanje. Mesec dni pozneje je izšla knjiga o zborovanju gledaliških direktorjev, kjer ni Meyerhold niti zabeležen, še manj seveda njegov govor. Izbrisan iz življenja in tudi iz zgodovine...[13] sovjetske namreč...

Ta dogodek jasno kaže, kaj čaka umetnika, ki ne gre za določeno umetniško smerjo in se pravočasno ni utrdil v novih pozicijah, kakor sta se, recimo, Šolohov in Erenburg.

In žrtev „čistke" je padel celo sam Gorki, ki je izmislil „socialistični realizem."[13a]

V tem je prišla vojna l. 1941.

Stalin je pod pritiskom razmer in potrebe po navduševanju v domovinski vojni popustil v svoji strogosti tudi v literaturi. Tedaj so začeli pisati tudi pisatelji, ki so ves ta čas molčali, kakor na pr. Ana Ahmátova. Pisatelji so šli na vojno, ter so bili zvečine vojni poročevavci.

Po zmagi je ves narod, zlasti ustvarjalni del, pričakoval, da se bo odprla nova svoboda tako umetnikom kakor tudi na sploh. To je bilo v ozračju prvega povojnega leta 1945.

Toda: napetost med Vzhodom in Zahodom je bila prav v l. 1945/46 velika, kakor tik pred drugo svetovno vojno. Vsak čas je bilo pričakovati, da se bo „mrzla vojna" spremenila v „gorko". (Tudi in predvsem zaradi našega Trsta). Oživelo je vojno vzdušje. Bilo je treba omejiti predvsem vsak vpliv zahodne kulture in sploh stik z anglosaškim svetom. Zato je Stalin segel zopet po tistih, ki ustvarjajo razpoloženje med masami, po pisateljih. Napravil je avg. 1946 *prvo povojno literarno afero, ki* jo je vodil njegova desna roka v umetniških zadevah general A. Ždanov, tast njegove hčere Svetlane... Ta glasbeni in literarni diletant je že l. 1934 sodeloval na I. shodu pisateljev kot zastopnik partije, med vojno je bil general, zdaj pa ga je Stalin spet poslal v borbo za čistost literature in „sovjetskega človeka".

„Ždanovščina"

O tem, kakšen je bil umetniški ideal Ždanova, poroča Roy Macgregor Hastie[14]: „Ždanov je peljal Hruščova v galerijo in mu navdušen pokazal najnovejšo realizacijo svojega socialnega realizma: mladega komunista v delavnici ob stroju, okrog njega vijaki in orodje, ki pričajo o njegovi delovni sposobnosti, s stene pa ga gleda Lenin in se mu zadovoljno smehlja..." Ta je bil devet let Stalinov svetovavec in izpolnjevavec njegove literarne politike ter je 21. avgusta 1946 imel *referat na seji CK VKP(b)*, ki predstavlja *tretji važen dokument* o medsebojnem razmerju literature in partije. Ta nastop nosi odslej svetovno znano ime: „ždanovščina". Ne bom natančneje poročal o tem aktu, čeprav razpolagam s stenografskim zapisnikom, ki je bil objavljen v komunističnih listih[15] temveč bom samo po vrhu povzel nekaj trditev, da se vidi smisel ždanovščine. Obsodil je dve literarni reviji „Zvezda" in „Leningrad", ker sta prinašali dela takih meščanskih in zahodnoevropskih pisateljev, kakor sta bila Žoščenko in pesnica Ahmátova. Ob tej priliki je obsodil vso dobo simbolizma od 1907 do vojne, ki je vso to dekadenco vrgla na smetišče zgodovine, pa še vse delovanje poputčikov (Serapionovih bratov...) kot malomeščansko, brezidejno, breznačajno, apolitično, brezciljno, samo 'umetnost za umetnost'... itd. Vsem ostankom te preživele umetnosti kliče: „Naj se preusmerijo, če pa se nočejo, naj gredo ven iz sovjetske literature! V sovjetski literaturi ni mesta gnilim, puhlim, brezidejnim, vulgarnim delom!" — Obrnil se je proti emigracijski literaturi Merežkovskega, Zinaide Hippius, itd. in jo imenoval — „reakcionarno mračnjaštvo in renegatstvo v politiki in umetnosti". Ves ta simbolizem predvojnih let mu je samo „reakcionarna mistika in pornografija"... in če so danes zastopniki teh „dekadentnih in nam tujih struj" spet prišli na površje, je to „sramota"..., „groba politična napaka". Začeli so „brenkati na strune klečeplazenja in obožavanja tuje malomeščanske literature... buržuaznega zahoda"... To je *obsodba* nekomunističnih del te dobe, nato pa sledi *zahteva*, kakšna mora biti sovjetska literatura: *„sovjetska država in naša Partija morata s pomočjo sovjetske literature vzgojiti našo mladino* v zaupanju v njene sile — ne pa v pesimizmu. Literatura mora biti partijska... nikdar apolitična... v idejnem in umetniškem pogledu dobra... *vzgojna za mladino* v duhu vedrosti in revolucionarnosti... *Pisatelji so postavljeni zdaj v prvo bojno vrsto, kajti v pogojih mirnega razvoja ne odpadejo, temveč nasprotno naraščajo naloge ideološke fronte in v prvi vrsti literature...*

Boljševiki visoko cenijo literaturo, jasno vidijo njeno zgodovinsko poslanstvo in vlogo *krepitev moralne in politične enotnosti ljudstva* v strnitvi in vzgoji ljudstva, zato hočejo dvigniti delo tega oddelka na „višino, kakršna je potrebna *zdaj v interesu partije, ljudstva in države*". — „Viharno ploskanje, vsi vstanejo," zaključuje zapisnik.

To je torej 'ždanovščina', umetnostdekla partije, mladinske vzgoje in države!

In temu referatu je sledil *„ukaz"* CK VKP(b): 1. Zapreti vse časopise Zoščenku, Ahmátovi in podobnim... 2. Ukiniti revijo „Leningrad"... 3. Uredništvo „Zvezde" naj sprejme nov kolektivni uredniški odbor... 4. Glavni urednik odbora bodi tov. Egolin, ki je obenem zastopnik načelnika propagandnega oddelka pri CK VKP(b). „Opomin" pa so dobili direktno oba urednika revije Šahanov in Liharjev, nato predsednik Društva pisateljev Tihonov, leningrajski mestni komite stranke (Kapustin, Širikov), ker je sprejel Zoščenka celo za člana redakcije... in še posebej za *pohvalno oceno* Zóščenkove knjige... ter še propagandni odsek CK VKP(b), ker ni *dovolj kontroliral* delovanje omenjenih oseb in revij...[16]

Obširneje omeniam ta „proces", ker je v njem podan *recept*, kako naj se podobna „klečeplazenja tujščini" rešujejo tudi pri satelitih.

Temu ukazu je nato sledila izključitev obeh pisateljev, ki sta še eno leto prej slovela kot „moderni Čehov" in „moderni Puškin", iz Društva pisateljev ter jima je prepovedano vse delovanje kjerkoli, ker nista spoštovala *„predpisov statuta: zavzeti vedno in povsod stališče — sovjetske potence"*[17].

In vsa publicistika je odobrila postopek in še podčrtavala, da mora sovjetski pisatelj „oborožen z orožjem Stalinovega učenja v svojih delih opisovati zaokroževalno nevarnost kapitalizma, njega pokvarjenost in značaj sodobnega imperializma...[18]

To je torej naloga literature v — Stalinovi dobi, in ne ustvarjati dela lepote in umetnosti. Vse drugo je dekadenca, formalizem, bolezen, ki jo je treba s silo uničiti, kjer koli... v literaturi, gledališču, glasbi, kinu... na vseh področjih.

In ta „ždanovščina" je trajala do Ždanove smrti (1948), oz. Stalinove (1953) in podprl jo je še zunanji minister Molotov, ki je pripomnil k tej borbi proti povojnim zahodnim vplivom: „Dokler se ne otresemo popolnoma teh sramotnih reminiscenc zahoda, ne moremo postati avtentični sovjetski državljani..."[19]

Niso bili preganjani samo literati, temveč tudi glasbeniki takega slovesa kakor Šoštakovič, Prokofjev, Šebalin, Popov, Miaskovskij, itd. Oba prva imenovana, večkrat odlikovana s Stalinovo nagrado, sta bila obdolžena „malomeščanstva, amerikanskih vplivov... zavračanja klasične glasbe, češ da kombinirata disonance... kakofonije... in sploh protiljudsko... degenerirano... dekadentsko glasbo". In Šoštakovič se je pokesal: „Vem, da ima partija prav in hoče meni dobro... zato bom skušal najti pot, ki me pripelje k ustvarjanju realistične glasbe za ljudstvo..."[20] Obtoženi so bili gledališki režiserji, kakor Stanislavski, Taylor, Meyerhold, o katerem sem govoril, in tudi filmski režiserji Eisenstein... Pudobkin, Dovženko... vsi kot „grešniki formalisti"..., „brezidejni zahodnjaki."[21] Angleški prevajalec moderne ruske lirike H. Marshal je zapisal o tej dobi: „Večina sovjetskih umetnikov in sploh „inteligence" je direktno ali indirektno trpela pod Stalinom muke vseh oblik: od najmilejših do najsurovejših, od oviranosti, molka, preganjanja, pritiska, ostracizma do zlobne denunciacije, zapora, koncentracijskega tabora, lakote, torture in neznanokje in neznanokakšne smrti"[22].

Postalinovska odjuga. Pasternak

Smrt Stalina je bila prevratna točka v zgodovini Sovjetske zveze in komunizma sploh. Mit njegove osebnosti je začel polagoma izginjati, vse bolj je postajalo jasno, da ni najvišja avtoriteta, da so ga drugi dvigali z umetnim bizantinskim, oz. azijskim „kultom osebnosti", da je bila njegova doba, tako proslavljana kot era „dobrega očeta narodov", le ena sama veriga terorja, strahu in zločinov. Kmalu se je čutilo veliko olajšanje od strahu, upanje na novo pomlad... „odjuga"... kakor je naslovil pisatelj Erenburg svoj roman „Ottepel", ki je dal ime temu upanju na „prihod pomladi... po hudi — stalinovski — zimi"... Pisatelji so začeli „popravljati" svoja prejšnja dela (npr. Šolohov, ker se je pač „spremenilo mišljenje v vodstvu partije".) Drug za drugim so pisatelji začeli odstopati od „lepe laži" stalinovske dobe, ko je bilo življenje vse

drugačno, kakor pa predpisana šablona. Poleg Erenburga je doživel v tem času uspeh Dudincev roman Ne samo od kruha... Začeli so pisati zopet prej obsojeni pisatelji (Ahmátova), in pojavila so se nova imena z mladostno vihravostjo in uporom (Jevtušenko). Starejši pisatelji so pisali obsodbo revolucije, kakor npr. Pasternak v Doktorju Živagu, ki pa ga v Rusiji ni mogel tiskati in še sedaj ni izšel, ter je prišel na svetlo v Italiji in dosegel svetovni uspeh.

Toda že drugi kongres pisateljev 1954 je skušal zadušiti to *„prvo odjugo"* s tem, da je poudaril zopet potrebo „ždanovščine", namreč nadaljevanja „socialnega realizma" kot edinega sloga ustvarjanja in naslonitve na linijo partije... *še bolj ko prej*, toda nastopil je proti „lakiranju" povesti, shematizaciji, brezkonfliktovstvu... z novo masko komunizma: *„za resnično približevanje se ljudstvu"*.[23] Ko pa je Hruščev na II. kongresu VKP/b razkril Stalinove *zločine* (1956)[24] se je začela prava doba odkrivanja stalinističnih metod, „druga odjuga", v kateri je napisal npr. Solženicin En dan v življenju Ivana Denisoviča, ki je odkril koncentracijska taborišča v tej dobi. Toda dogodki na Poljskem v Poznanju (1956), še bolj pa ogrska vstaja (1956), katero je Hruščev moral dušiti z ruskimi tanki, sta vplivali, da je tudi ta „odjuga" kaj kmalu začela zmrzovati... kar se je pokazalo najprej — z afero ob *Pasternakovi Nobelovi nagradi l. 1958*. Roman ni izšel v Rusiji, ampak *ilegalno* v inozemstvu in govori o drugačnem polmovanju revolucije, kot pa jo uče oficielni učbeniki. Zato podelitev najvišje svetovne nagrade ni našla placet partije ter je vzbudila v Sovjetski zvezi reakcijo, zlasti ker je zmagal proti oficielnemu kandidatu Solohovu. Vzbudil se je vihar doma: Pasternak je bil označen za „izdajavca, za sovražnika ljudstva", očitali so mu „popolni moralni propad". Vodja mladih komunistov je kričal, da je „slabši kot prešič, ker je osvinjal posodo, iz katere je jedel...", drugi so zopet svarili „naj mu noben pošten človek, za katerega še kaj pomenijo ideali v napredek in mir, ne poda več roke... ker je izdal domovino in ljudstvo." Celo pisateljski sindikat, o katerem bi mislili, da ima nalogo braniti svoje člane, ga je izključil iz društva in celo zahteval, da naj ga vlada izžene iz Sovjetije... Toda Pasternak ni hotel iti iz domovine, kajti „brez domovine bi ne mogel živeti... bilo bi hujše kot — smrt. *Odklonil je nagrado*, s katero je bil nagrajen — ruski narod. Ko pa je nekaj let pozneje isto nagrado dobil Šolohov, je bilo to državi v največjo čast, nagrajenec je šel v fraku v Stokholm, da je sprejel denar iz rok kralja. Pasternak je umrl l. 1960; v družbi pisateljev, ki so nosili njegovo krsto, je bil tudi prijatelj njegovih zadnjih let, urednik njegovih izbranih del, Siniavski.[25]

Toda mladi pesniki, predvsem Jevgenij Jevtušenko, so nastopili proti Stalinu, za kar je imel Jevtušenko razloge, kajti njegovega očeta in deda, vojaka Oktobrske revolucije, je ubil Stalin, in prav tako mater, očeta in deda njegove žene.[26] Postal je pevec „svobode", pa tudi dvoma v uspeh, kajti „dokler bodo še živi nasledniki Stalina," je pisal ob obletnici prenosa njegovih ostankov iz mavzoleja v kremeljske zidove, „bo zame še vedno v mavzoleju."[27]

„Iljičevščina"

Stalinova doba se je resnično začela vračati v Moskvo. V času pesniške „odjuge" se je vedno bolj čutila nepokorščina stranki, in tudi predpisanemu slogu. Hruščev je slutil, da odklon od oficielnega sloga pomeni obenem tudi odklon od partije ter priklon k Zahodu... Zato je na neki francoski razstavi moderne umetnosti, decembra 1962, osmešil abstraktno umetnost in celo vprašal, če je „to slikal osel s svojim repom ali slikar s čopičem..." Obenem je vedel, da pomeni „odpreti vrata abstraktnemu zahodno evropskemu stilu odpreti vrata buržuiski ideologiji Zahoda."[28] Da bi potolažili mladino, je Partija ustanovila zanje posebno revijo Mladost (Junost), kot neke vrste „ventil" in tu so mladi razvili svojo tezo, da hočejo „poiskati le resnico, samo resnico." Da se okrepi razrahljana disciplina, je Hruščov posegel osebno vmes in sestavil komisijo na čelu z Iljičevom, ki je odslej igral vlogo nekdanjega Ždanova. In ta komisija je obsodila novo umetnost. Jevtušenko, Voznesenski in drugi so bili obsojeni na Sibirijo... Tedaj je Hruščov govoril svoj važni načelni *govor 8. marca 1963*, s katerim je zaključil „destalinizacijsko odjugo" in jo nadomestil z „iljičevščino", govoreč pred CK VKP/b: „Vloga umetnika je v tem, da se uvrsti med graditelje komunizma, da dá na razpolago svoj veliki talent, da zadaja uničujoče udarce sovražnikom socializma in komunizma, ter se bori tako proti

imperialistom in kolonjalistom..." Nato pa je pribil kot v USA s čevljem: *„Komunistična stranka — in to ponavljam: ne bo dopustila nikomur slabiti moč svoje učinkovitosti. V vprašanjih umetnosti bo centralni komitet tarjal od slednjega — od tega, ki uživa največji sloves, kakor od začetnika, od obeh enako — najboj popolno in ravno, brez stranpotja, privrženost partijski liniji."* [29]

Tako je zdaj četrtič poudarjena ista resnica: *komunistična partija nikdar ne bo pustila, da bi se pisatelji odmaknili od njene linije in na svojo roko vplivali na maso.* Lenin-Stalin-Hruščov... vse ena linija, ki jo spremljata *„ždanovščina"* in *„iljičevščina"*.

Tako je „odjugi" sledila spet slana „nove stalinizacije" in uporni pisatelji so se ji uklonili. Jevtušenko se je vrnil iz Sibirije in se samozavestno imenoval komunističnega borca: „Kadar pišem, sem *vojak!*" [30] ter tako samo ponovil to, kar je Majakovski za Leninovega časa — 1926 — zapisal: „Hotel bi, da je moje pero postavljeno na isto raven kot *bajonet*." [31]

Pisatelji so zopet — „vojaki na literarni fronti komunizma."

Ilegalni tisk za mejo: Siniavski-Daniel

Kljub temu, da je Jevtušenko ostal v mejah „legalne opozicije", je izdal brez dovoljenja partije v inozemstvu svojo Avtobiografijo, ki je ena „najpomembnejših knjig mladega pokolenja." V njej razlaga svoje pesmi, napada stalinistične metode, daje pa tudi zadoščenje Pasternaku „kot človeku dveh dob in ki je ljubil domovino." [32] Seveda oblastem to ni bilo po volji, toda njegov sloves v svetu jim je branil preganjati ga znova, ker jim dobro služi v demokratičnem svetu za videz umetniške svobode. In res: vse odslej se giblje Jevtušenko „na meji še dovoljenega", kakor pravi o njem švicarski list [33] in je zato pravšna oseba za agitacijo v svetu. Toda tudi drugi pisatelji tiskajo svoje stvari ilegalno zunaj države.

Zunaj so izšle knjige pisatelja Tarsisa, pa Jesenínovega sina in Narymova: pa so avtorje odkrili oz. prijeli in zaprli v — *blaznico*.

L. 1953 je pisal Frieberg: „V inozemstvu pišejo še Aržak, Ivanov in Terz, ki izražajo sicer svoja politična mnenja brez večjih političnih namenov, kakor bi mislili, pa tudi, da se poslužujejo svojega sloga in načina, ki ni odvisen od socialnega realizma," ter dodaja: „do zdaj sovjetske oblasti še niso odkrile identiteto in bivanje teh pisateljev." [34] Toda l. 1965 so že odkrili dva izmed njih — Aržaka in Terza, ki sta bila židovski pisatelj Daniel (Aržak) in literarni kritik Andrej Siniavski.

Ne bom govoril o procesu, ker je še vsem zelo dobro znan. [35] Razlika od stalinovskih metod je v tem, da pisatelja nista kar „izginila", temveč so jima dali možnost procesa in celo zagovora. In Siniavski je dobro zagovarjal svoj odpor proti socialnemu realizmu. Kljub zagovorom in kljub protestom vsega sveta, je bil Siniavski obsojen na 7 let prisilnega dela, Daniel pa na 5 let in oba sta še dozdaj nekje v Sibiriji. Društvo pisateljev ju ni branilo in Nobelov nagrajenec Šolohov se je postavil na stran — tožiteljev. Pač pa so vse svobodne svetovne kulturne ustanove povzdignile svoj glas v obrambo svobode ustvarjanja, tudi iz Argentine: pa tudi — komunistični pisatelji kakor Aragon iz Francije, Sartre, celo italijanska KP s Togliattijem na čelu, ter PEN klubi iz Prage in Varšave... Da, tudi doma v Sovjetiji se je obrnilo 62 pisateljev in kulturnih delavcev na Kongres Sovjetske partije z zahtevo „svobode tudi za satirična dela, kajti znanost in umetnost ne moreta obstajati, če se ne dovoli izražati paradoksalnih idej in dovoliti uporabo metafor kot umetniške izpovedi". Tem na čelu je stal stari Kornelij Čukovskij, Pasternakov prijatelj in doctor honoris causa oxfordske univerze. Nobena teh izjav ni bila obelodanjena v Sovjetiji, pač pa so prišle v inozemstvo po kanalih;[36] tudi to, da so bile na moskovskih ulicah demonstracije...[37] Ta proces je potrdil to, kar je že l. 1956 napisal francoski esejist Maurice Merleau Ponty: „V deželi revolucij opozicionalce predstavljajo kot zločince splošnega prava" [38] ter: „proces je imel namen, udariti literarno podzemlje in ilegalo", kajti Izvestia so pisala feb. 1966, da je namenjen „literarnemu podzemlju in tistim intelektualcem, ki kažejo omahljivost v razmerju do partijske ideologije." [39] Kako pa je odjeknil v Rusiji, priča Stalinova hči Svetlana Allelujeva, ko je zapisala v New Yorku: „Ko se je ta proces vršil, smo se vsi zavedali, da je izginjalo v nič naše upanje na svobodo"! [40]

Danes v Sovjetiji gre boj med generacijami, predvsem pa med *„dogmatiki"* in

„reformisti", med tistimi, ki še vedno prisegajo na stalinistični socialni realizem, in drugimi, ki hočejo razvoj v novo smer, tudi v smer zahoda, kamor potuje zmerom več pisateljev. Tako Voznesenskij, „enfant terrible ruske poezije", Bela Ahmadulina in njen mož Jevtušenko, ki je bil celo v Fatimi pri obisku papeža Pavla VI. in je obljubil napisati pesem na to srečanje. Ta mlada uporna generacija hoče povezati med seboj obe Rusiji, „Rusijo duha in Rusijo rok," kakor je pel Jevtušenko v svoji lepi osmrtnici pesnici Ahmátovi, kajti *„ne more biti dveh Rusij."*[41] Premaguje se stalinistična doba in rehabilitirajo se nekoč „prekleti" pisatelji, kakor npr. Ahmatova, Pasternak, Babel... Toda še vedno se ne imenujejo Gumiljov, ki je padel kot belogardist, ne Pilnjak in ne drugi, ki so še vedno vrženi iz ruske literature. Gotovo pa gre velik boj za neodvisnost in osamosvojitev izpod — partijske šablone.

Ruski pisatelj Leonid Leonov, nekoč „sopotnik", in še danes nasprotnik stalinizma, je na kongresu PENa na Bledu l. 1964 izjavil: „Hoteli smo napraviti izpit, da bi bili podobni bogovom, pa je iz tega nastala samo opica... Nikoli nisem do konca razumel, kaj je socialistični realizem — in to je bil eden glavnih vzrokov za določene težave v mojem pisateljskem delu."[42] Odprla so se vrata v razvoj in ne vemo, kam bo šel? V nove obsodbe in „stalinizacije", kajti letos (1967) so bili obsojeni zopet — pa čisto na tihem — pisatelji Vadim Delone, Jevgenj Kušev in Vladimir Bukovsky,[43] ta zadnji že zaradi "motenja prometa".

In tako gredo procesi še kar naprej, kljub temu, da je sedanji vodja ruske tajne policije ob 50-letnici ustanovitve ČEKE izjavil, da se Rusija nikdar ne bo povrnila v „stalinsko dobo".[44]

Da se stvar ni spremenila, priča *letošnji jubilejni kongres Sovjetskih pisateljev*, ki se je zaključil maja 1967 v počastitev 50-letnice Oktobrske revolucije. Mislili so mnogi, da bo začel debato o procesu Sinjavskega in sploh pisateljskih preganjanj, pa je sprejel spet sklep: „Sovjetski pisatelj mora v svojih spisih še naprej *slaviti državljana* kot človeka brez problemov, prežetega z zmagovitim zanosom pri ustvarjanju komunistične brezrazredne družbe."[45] Toda važno pa je bilo to, kar se je na kongresu zamolčalo: „namreč *pismo pisatelja Solženicina*, pisatelja Enega dne Ivana Denisoviča," ki ga je pisal, ker ni bil povabljen na kongres pisateljev. Niso ga prebrali na kongresu, prišel pa je v roke inozemskih poročevalcev in objavil ga je pariški Le Monde.[46] Važen je po eni ugotovitvi in eni zahtevi. Ugotovitev: Po 25. kongresu partije se je dvignila zavesa in je bilo ugotovljeno, da je nad *šeststo* mladih pisateljskih talentov izginilo po temnicah in koncentracijskih taboriščih. Ali se kdo zaveda pomena njihove izgube za ruski in svetovni svet duha in kulture? Vse je poklala policijska aktivnost Jagode, Ježova, Berije. In zahteva: „Zato terjam, da kongres doda členu 29 pravil določbo, da mora Zveza v bodoče zavarovati pred preganjanjem in obrekovanjem vse svoje člane in jih tudi ubraniti pred sodnijskim in policiskim preganjanjem zaradi pisateljskh stvaritev. Zveza mora prepovedati vse nezakonitosti proti pisatelju." Konča: „Zatora, ki ga naša literatura trpi že desetletja od strani partije, ne more več prenašati in ga ne more več sprejeti Zveza pisateljev."

Toda ta klic nepovabljenega pisatelja ni bil slišan na zboru pisateljev, ki so se vnovič naslonili na partijo.

In novo leto 1968 se je začelo z novim procesom proti štirim intelektualcem, tudi pisateljem, — Galansovu, Grinzburgu, Dobrovolskemu in Veri Laškovi — ker so protestirali proti postopanju s Siniavskim pred Puškinovim spomenikom (1967) ter da so spravili v Zahodno Nemčijo zapiske s procesa Siniavskega. Obsojeni so bili „kot zločinci proti javnemu pravu", na sedem, pet let oz. manjše kazni. Sodba se je izrekla brez udeležbe časnikarjev. Zanimivo je to, da je nečak nekdanjega zunanjega ministra Litvinova protestiral proti obsodbi in proces imenoval „nemogoč v XX. veku."[46a]

Načrtna rusifikacija neruskih narodov

V zadnjem času po Stalinovi smrti je postalo aktualno vprašanje *rusifikacije drugonarodnih sovjetskih literatur*. Znana je Stalinova prognoza združevanja vseh jezikov v enega samega, večjega, in to po posredovanju razvoja lastnega jezika. Takole pravi Stalin:[47] „Morda se bo zdelo čudno, da mi, ki smo pristaši zlitja (fuzije) v bodočnosti narodnih kultur v eno samo skupno kulturo (po svoji obliki in po vsebini) in v en sam jezik, smo vendarle istočasno tudi pristaši razvoja narodnih kultur v sedanjem trenutku, v periodi proletarske diktature. Toda v tem ni prav nič čudnega. Treba je pustiti narodne kroge,

da se razvijajo in razširijo, da izrazijo vse možnosti z namenom, da pripravijo tako pogoje za zlitje v eno samo kulturo, ki bi imela en sam jezik. Razvoj kultur (narodne po obliki, toda socialistične po vsebini) pod proletarsko diktaturo, za zlitje v en samo skupno socialistično kulturo (po formi in vsebini), ki se bo posluževala enega samega jezika, ko bo proletarijat zmagal na vsem svetu in ko bo socializem prepojil vse običaje: *prav tak razvoj je izrecno leninistični način*, predstaviti na dialektični način vprašanje narodnih kultur." To se pravi: čimbolj se bodo razvijale individualne narodne kulture v območju komunizma, tembolj bo rastla možnost ene socialistične kulture in z njo enega jezika. Ta nazor je prišel do veljave v *šolski reformi Hruščova l. 1959*, javno „namenjeni na odtrganje *mladega pokolenja od rodnih narodnih jezikov.*"[48] O tem se je mnogo govorilo v l. 1961 in 1963. Dagetanski pisatelj Aher Agaev se je odločno izrazil za sprejetje ruskega jezika za domačo literaturo, obsojajoč „nacionalni egoizem" in poudarjajoč pomen široke „magistralne zgodovine" s prevzemom ruskega literarnega jezika. Sedanji tajnik komunistične partije *Brežnjev* je l. 1962 priznal, da ima „proces... v katerem nekateri nacionalni pisatelji *prostovoljno izberejo ruski jezik za svoj literarni jezik, objektivno pozitivni pomen.*"[49] Prof. Adamovič, ki o tem piše, priznava, da je bila v zadnjih letih Stalina na delu velika rusifikacija neruskih narodov. Navaja med drugim mnogo literatov, pojočih v drugačnem jeziku, kakor pa so se rodili: tako je Jevtušenko Ukrajinec in poje rusko; nasprotno so Rusi, ki pojo ukrajinsko, tudi belorusko in drugače. Toda po Hruščovem govoru l. 1963 se je začelo neko pomlajevanje narodnih jezikov in samoobramba, kajti začeli so že vpeljane ruske besede v narodni literaturi čistiti in mnogo pesnikov je zapelo v tem času ode na svoje narodne jezike. Tu navaja beloruskega Grigorija Baradulina, ki je napisal pesem Moj jezik, v kateri začenja: „po ugotovitvi jezikoslovcev in zgodovinarjev, da se postopoma brišejo meje narodov, in da bo kot preživel, moral nujno umreti tudi jezik matere moje, moj beloruski jezik," se mu vse upira — srce in razum — „da bi to ugotovitev sovjetskih znanstvenikov sprejel..." „Pa četudi bi se zlil ta jezik v človeški ocean, prepričan sem, da bo tekel v njem kot topel zalivski tok, in bo grel moje srce z vsako obrežno besedo." Takih pesmi je v raznih narodnih jezikih bilo tedaj napisanih več, ko se je večina pisateljev postavila proti mnenju omenjenega Agaeva in proti praksi nekaterih mlajših pesnikov, ki prevzemajo ruski jezik zaradi kariere... Toda za nas je važno, da se je pod komunizmom rusifikacija načrtno vršila in da jo je odobril načrtno tudi ta, ki je danes na Stalinovem mestu.

In še nekaj, kar ni brez pomena

Rusija je dežela, kjer zelo cenijo poezijo in so pesniki izredno ugledne osebe. Slednja revija, pa naj bo še tako strokovna, prinaša pesmi. Recitacijski večeri so velike prireditve ter obstajajo dvorane za deset tisoč poslušalcev pesniških recitacij. Kakor pravi angleški prevajalec Voznesenskega in Jevtušenka, H. Marshall, so tudi *najboljše plačani in uživajo carske privilegije*. Znano je bilo, da je Erenburg prejemal tudi 200 dolarjev za en feljton! Njemu samemu so honorirali prevode iz ruščine v angleščino, kot bi mu jih nobena država na svetu. „Zato imajo tudi pisatelji interes, da ostanejo "v milosti" tistih, ki jim dajejo take položaje — seveda za ceno najstrožje pokornosti cenzuri partije. Ta je tako velika, pravi Marshall, da cenzura celo izbere pesmi, katere naj prevede in se ne zadovolji z izborom predsednika Akademije... Beseda partije je tako velika, da tudi razstavo slik slikarja, ki partiji ni pogodi, odpove v hipu, pa čeprav jo je odprl sam komisar za kulturo... Glavlit in Agitprop stojita kot Damokljev meč nad slavo pesnikovo, ki lahko v hipu zatemni po volji Partije.[50]

In pri tem moramo vedeti to, da je GLAVLIT eno najpomembnejših oddelkov vlade, ki je odgovorno za vse publikacije in vso literaturo, da pa zavisi popolnoma od AGITPROP, to je: agitacijske in propagandne pisarne centralnega komiteja komunistične stranke. Tako je bilo, tako je in vse kaže, da bo tako tudi v bodoče: literatura mora služiti agitaciji in propagandi ter ustvarjanju *„sovjetskega človeka"*, biti mora samo orodje stranke.

Pokazal sem teorijo o literaturi in praksi z literati v Sovjetiji kot trden sistem, ki ga je zamislil Lenin, ga do zločinstva prignal Stalin, ga omilil in posplošil Hruščov in ga priznal zopet Brežnev. S tem so izgradili v 50 letih model za vse svoje satelitske in sopotniške države.

Opombe k prvemu poglavju:

1. Osnovni članki in dekreti o razmerju sovjetske KP (komunistične partije) in literature so zbrani v oficielni hrestomatiji „za deseti razred srednjih šol": Sovremennaja literatura (citiram: Sovr. Lit.), ki so jo sestavili A. Dubovikov in E. Severin, Moskva 1946. Leninov članek je na prvem mestu: „Partijna organizacija i partijnaja literatura" (Str. 3—8). — 2. Materialy i soobščenija issledovatelskogo otdela: Sovremennaja literatura i sovetskaja dejstvitelnost, XV. naučnaja konferencija po izučeniju SSSR, Mjunhen 1963. Referati na kongresu 16—17. julija 1963. Ciklostilno. Str. 6 (= materialy). — 3. Za razvoj razmerja med pisatelji in KP sem uporabljal predvsem naslednja dela: M. Freidberg (prof. ruske lit. na kolumbijski univ. USA): La URSS y los literatos (New York 1963), Arcadio Gaev (član omenjenega münchenskega Instituta): La literatura soviética y sus etapas (Bs. Aires 1963), Alan Braith: El partido comunista en la Unión Soviética (Buenos Aires 1959). Zanimivo knjigo je napisal madžarski pisatelj emigrant Paloczy-Horvath: El escritor y el comisario, Santiago de Chile, 1961. ki obravnava na esejistični način delo ma našo temo. Prav so prišla poglavja v raznih knjigah, kot npr. J. Adamski: Quo vadis, Moscú? (Bs. Aires 1958), Suzanne Labin: Stalin el Terrible (Bs. Aires 1947), in omenjeni Materialy. — 4. Sovr. Lit. str. 8: O politiki partii v oblasti hudožestvennoi literatury. — 5. Sovr. lit. str. 14: O prestroike literarno-hudožestvennih organizacii. — 6. Gaev. str. 29. — 7. Sovr. lit. str. 15 — 8. Anónimo Soviético: Que es el realismo socialista? V knjigi skupno z novelo Abrahama Terza: El poceso continúa. Založba SUR. Bs. Aires 1960. Po procesu Siniavskega v Moskvi vemo, da je Terz psevdonim Siniavskega in je razpravo o socialnem realizmu priobčil najprej v pariškem listu Esprit l. 1958. ter šele pozneje v drugih jezikih (na pr. poljskem pri Institutu literackem v Parizu). O soc. realizmu na področju filma je napisal štiri lepe članke z ilustracijami urednik švicarskega časopisa Die Tat. H. P. Hanz, začenši 17. dec. 1966, pod naslovom: Stalin und der socialistische Realismus. — 8a. Poljski „Djilas", stari razočarani komunist iz l. 1919, Andrej Stawar. se priključuje splošnemu mnenju, da je dal Kirova ubiti sam Stalin, utemeljuje pa na nov literarno-politični način: „Kirov je bil liberalnega mišljenja ter je na pr. v Leningradu branil pisatelje, ki so jih napadli v Moskvi" (Ostatnie pisma A. S. Inst. Lit. Pariz, 1961, str. 245). — 9. B. Lewickij v knjigi Terror y rewolucja (Inst. Lit. 1965) na str. 98 omenja. da je Tito sam v govoru 19. 4. 1959 (v času spora s Sovjetijo!) omenil „sto pobitih jugoslovanskih komunistov". To potrjuje tudi publikacija Putevi revolucije zv. 3-4, Zagreb 1964 na str. 227 „Stalinove čistke zahvatile su i jugoslavenske komuniste emigrante u Moskvi". — 10. To število navaja tudi Solženicin v svojem zadnjem pismu letošnjemu pisateljskemu kongresu v Moskvi, ki ga bom omenjal pozneje. — 11. O Ahmátovi in tej zbirki Rekviem sem govoril 25. 11. 1967 na 13. kulturnem večeru SKA, kjer so moj rokopisni prevod recitirali v celoti, posamezne pesmi pa v izvirniku (Glas SKA XIV, št. 18). — 12. Zanimivo je, da v Sovr. lit., kjer je v odlomku predstavljen ta govor (str. 15 do 21), tega stavka ni; pač pa ga citira v naslednjem sestavku akademik Aleksij Tolstoj na jubilejni seji SAZiU (18. 11. 1942). Četvert veka sovetskoi literatury (str. 25). — 13. Que es el comunismo? Izdaja v obliki katekizma, ki mu je predgovor napisal Dr. Grayson Kirk, profesor kolumbijske univerze, New York 1956, str. 53. — 13a. Dozdaj se je vedelo, da je Gorkega dal zastrupiti Jagoda zaradi nekih ljubezenskih afer v zvezi z njegovim sinom. To da je priznal sam in o tem piše gen. Anders v Brez zadnjega poglavja (Sin capítulo final. 1948, str. 37) Toda Boris Lewickij v svoji omenjeni knjigi Terror y rewolucja na str. 84 piše, da je Gorki hotel na vsak način emigrirati iz Sovjetije, pa ga Stalin ni pustil. Neka gospa Gerland, Rusinja, ki je bila med vojno zaprta v nemškem taborišču, je l. 1954 izpričala, da so ga po nalogu od vrha zastrupili z bomboni. Potem ko se je to šušljalo, so zvrnili krivdo na zdravnike (Levin). — 14. Roy Macgregor Hastie: La vida y la época de Nikita Khruschev, Bs. As. 1960, str. 109. — 15. Wiktor Zadora: W ZSSR niema opozycji? (Orzel Bialy No. 40/223, Rim 1947). Posnetek Ždanovega govora je tudi v slovenskem prevodu v knjižici O sodobni sovjetski literaturi (1947). Stenografski zapisnik je bil priobčen v ljubljanski reviji Vprašanja naših dni 6. 10. 1946. O tej aferi sem pisal tiste dni jaz v Ameriški domovini (= AD): Čistka v ruski sovjetski literaturi (iz Rima). — 16. Orzel bialy idem. — 17. Labin: str. 271. — 18. Labin: str. 270. — 19. W. Bedel Smith: Mis tres años en Moscú. Barcelona, str. 237. — 20. Smith, str. 245. — 21. G. Paloczy-Horvath. str. 18. — 22. H. Marshall: Voznesensky, selected poems (London 1966) str. XVI. — 23. Gaev, str. 45. — 24. Informe secreto de Nikita Kruschev. Bs. Aires 1956 (Edit. Gure). — 25. Italijanska revija La Epoca, reportaža iz Moskve 27. 2. 1966: Ecco i poeti quan erano liberi... (Dom. Agasso). S sliko pogreba. — Vse dogodke ob Pasternaku — od triumfa do padca — je po dnevih opisal dokumentarno Francisco Zendejas v knjigi La Pasión de Pasternak „Libromex", Mexico 1958, str. 150. — 26. H. Marshall: Voznesensky, uvod str. XVII - 27. Pesem Jevtušenka „Naslednikom Stalina" je v kastel. prevedel Gaev, str. 80. — 28. Friedberg, str. 30. — 29. Gaev, str. 13. Friedberg. str. 28. — 30. Naši Razgledi (Ljubljana) 1963, 9. 2. — 31. Paloczy-Horvath, str. 24. — 32. Naš Tednik-Kronika (Celovec) 27. 6. 63 „Avtobiografija Jevt." — 33. Neue Züricher Zeitung, priloga Literatur u. Kunst, 5. 2. 1967. — 34. Friedberg, 26. — 35. Siniavski in Daniel sta bila aretirana 13. sept. 1965. proces se je vršil 10—14. febr. 1966 ter je odjeknil po vsem svetu. O tem so pisali mnogo tudi slovenski emigratnski listi Svobodna Slovenija (= SS), Glas SKA itd. V SS sem napisal uvodnik Ob moskovski obsodbi književnikov (24. 2. 1966). Ves proces je obdelan tudi v posebnih knjigah, zlasti še, ker se je zahodnemu svetu posrečilo priti do stenografskih zapisnikov procesa. Ta je izšel v Parizu v poljski založbi Ins. Literacki, tisti, ki je tiskala njune spise (v Kulturi), in sicer že l. 1966 pod naslovom Sad idzie (Proces se vrši...). Pred mesecem dni — 7. nov. 1967 —

pa je izšla v Bs. Airesu Maxa Hayvarda istotako dokumentaren zapis procesa pod naslovom Proceso a los Escritores (El estado Soviético contra Siniavski y Daniel, Edi. Americana, str. 200). V uvodu je opisan začetek in potek procesa ter evropska reakcija. Opozarjam na to knjigo, kdor se hoče natančneje poučiti o početku, poteku in — pomenu procesa! — 36. Kurier polski 1. 12. 66. — 37. Kur. pol. 3. 3. 66. — 38. Maurice Merleau-Ponty: Humanismo y terror, str. 69. — 39. Kur. pol. 24. 2. 66. — 40. La Prensa 3. 6. 67. Ob tej priliki sem napisal uvodnik v SS Ob moskovski obsodbi književnikov (24. 2. 66). — 41. Junost, avg. 1966. Slovenski prevod v prozi priredila Olga Rupnikova (s sodelovanjem dr. S. Kocipra), Glas SKA XIV, 18. — 42. Sodobnost (Ljubljana, XII, 1964) št. 8. — 43. La Prensa 7. 9. 67 — 44. La Razón 21. 12. 67 in La Prensa 21. 12. 67 — 45. Glas SKA, štv. 9. — 46. Glas SKA, 1967. št. 9. — 46a. La Prensa 9. 12. in 13. jan. 1968. — 47. V. I. Lenin-J. Stalin: Sobre literatura y el arte, Edit. Colombiano, 1946, str. 164. — 48. Materialy str. 150; Adamovič: Nacionalnye literatury SSSR. — 49. idem str. 151. — 50. H. Marshal: Voznesensky... (uvod) XIII.

II. PRI DRUGIH SOVJETSKIH NARODIH IN SATELITIH

Ko smo tako videli teorijo in prakso „sovjetske literature", ki je kanonizirala za svoj umetniški pravec „socialni realizem" in preganjala vse pisatelje, ki niso ustvarjali iz njega ven, lahko poudarimo samo po sebi razumljivo dejstvo, da se je prav tako godilo tudi vsem drugim sovjetskim narodnim „literaturam in njih pisateljem". Vemo, da se v Sovjetiji govori danes v več kot sto jezikih, ter da je tam mnogo že literarno razvitih narodnih književnosti. Tako poleg ruske (velikoruske) od slovanskih še beloruska in ukrajinska literatura. Od drugih naj omenim samo nekatere: baltiške (estonsko, litvansko, latiško), pa severnokavkaške (dagestansko, karačojevo-balkarsko, osetinsko, pečenoinguško itd.), azerbajdžansko, armenskogruzinsko, turkestansko, itd. itd. O razvoju vseh teh literatur v zadnjem desetletju so razpravljali v Münchenu l. 1963 na že omenjeni XV. konferenci Znanstvenega instituta za preučevanje ZSSR in povsod dokazali veljavo istih načel, pa tudi enakih preganjanj za vse ozemlje sovjetskih republik.[1] Toda ne bom se oziral na preganjanja pri neslovanskih narodih, omenim naj v par besedah samo usodo pisateljev pri Slovanih v ZSSR, pri *Belorusih* in *Ukrajincih*.

Belorusi

Za *belorusko* literaturo imamo odlično knjigo literarnega zgodovinarja Antonija Adamoviča, člana omenjenega Instituta v Münchenu, ki je izdal v New Yorku l. 1958 200 strani obsegajočo knjigo o opoziciji beloruske literature proti sovjetizaciji (1917—1957).[2] Ta knjiga z dokazi in citati opisuje, kako je od vsega početka rasel v pesmi in prozi pri beloruskih pisateljih odpor proti sovjetizaciji in kako je ta odpor dosegel vrh nekako v l. 1929, pri literarnih društvih Polymia (Plamen) in Uzviša (Vstajenje). Od zbirke do zbirke razbira vsebino, pa tudi nastopajočo sovjetsko kontroliranje literarnega življenja do končnega popolnega monopoliziranja, oz. boljše: do *uničenja* beloruske literature v njenem največjem razcvetu. Opisuje, kako so najboljše pesnike poniževali z epiteti „simbolista", „formalista, dekadenta"..., črtali jim izraze „beloruska kultura" in jih zamenjavali s „proletarsko kulturo"... S prvo petletko ter potem s kolhozacijo ukrajinske vasi je prišlo unificiranje literarnih združb v sovjetske filialke ter v preganjanje pisateljev. Obdolžili so jih organiziranja vstaje ter posebne literarne sekcije v njej, aretirali v masah pisatelje in kulturne delavce pod pretvezo sodelovanja v Nacionalnem društvu ter jih postavljali pred sodišče, ali pošiljali v taborišča. Dobo od l. 1929 naprej je mogel pisatelj nasloviti samo „Konec in izgon". Streljanja, samomori in koncentracijska taborišča. Imena in pomen tridesetih najvidnejših pisateljev tega časa so podani v dodatku, dasi je bilo žrtev še neprimerno več. Toda med temi, ki jih imenuje, je n. pr. tudi Kupala, ki je nosil sovjetsko častno ime — kot pri nas Župančič: „ljudski narodni pesnik,'. Ta se je ubil sam, preden je prišel pred sodišče. Izginil je eden najboljših pisateljev, član akademije Lastojski Viclau; umrl je v taborišču eden najboljših kritikov Babareka Adam; pesnika Carota, enega prvih komunistov iz l. 1919, je zadela „čistka". Izginili so ustanovitelj „Uzviša" Dubojka in tudi prvi predsednik provizorne beloruske vlade l. 1918 Žylunovič Dmitro, zdaj označen kot „sovražnik ljudstva". Vse redakcije so morale podati „samoobtožbe", kot mnogi pesniki sploh. Prejšnji „kultivatorji duha", so se morali prevzgojiti v „inženirje duš"; to oznako je pozneje sprejel od Belorusov celo sam Stalin, kakor pravi Adamovič. Tako beloruska literatura v času čistk pri Adamoviču. Po-

ročilo XV. kongresa münchenskega instituta pa opisuje spremembe v smislu Hruščovih tez tudi za dobo poznejših pet let (do 1953), za časa „odjuge" in — novega zatora.[3]

Ukrajinci

Ukrajinska literatura. O preganjanih ukrajinskih pisateljih imamo več virov, med katerimi npr. je samo v „Beli knjigi" posvečenih 110 strani fizičnemu uničevanju ukrajinskih intelektualcev in pisateljev.[4] Samo na procesu, ki se je zaključil na veliko noč 1930 je bilo obsojenih 45 intelektualcev na zapor in izgon, odkoder se — razen par prič — nihče ni vrnil. Mnogo pa so jih med trajanjem tega procesa (9 mesecev) odpeljali, ne da bi prišli pred sodišče, pod izgovorom, da so člani „Osvobodilnega gibanja". Med njimi so bili pesniki in člani akademij. Vedno: politični vzrok za kulturno preganjanje. S. O. Pidhajny piše v tej knjigi spomine na 43 intelektualcev, ki so bili obsojeni na otoke Solovke; med njimi je bilo več akademikov ter tudi kritik Zerov. Za umor Kirova v Leningradu l. 1943 so bili ustreljeni štirje ukrajinski pesniki in pisatelji. Poseben članek o „komunističnem genocidu ukrajinskih pisateljev" je napisal istotam Jur Slavutič, kjer pravi, da je bilo v I. periodu 1929—34 na tisoče intelektualcev deportiranih ali ustreljenih ter da je istočasno z uničenjem „kulakov" šlo uničenje intelektualcev: dveh stebrov Ukrajine, materialne in duhovne. Toda doba „Ježovščine" je bila še hujša (1937—1938). Najkrutejše pa je bilo ob začetku druge vojne 1941. Po kratkem premirju 1942—1946 se je z l. 1947 zopet začelo preganjanje, ki traja še vedno. Slavutič daje tudi imena kakih 200 pobitih in izginulih intelektualcev v tem času;[5] med njimi je bilo 27 ustreljenih, 9 jih je napravilo samomor, ostali so pa izginili v koncentracijskih taboriščih.[6] Ni pa upošteval med temi dramatskih pisateljev, ne likovnih umetnikov in glasbenikov, ne čistih znanstvenikov, ki nimajo stika z literaturo. Torej samo pisateljev in literarnih eruditov (kritikov itd.).

O ubitih slikarjih govori druga priča.[7] Ti časi pomenijo največje preganjanje ukrajinskega naroda. I. M. Košelivec pravi, da je bil vzrok takemu nastopu proti Ukrajincem, „osebno sovraštvo Stalina do tega naroda" ter za Ukrajince tega časa navaja besede, ki jih je lit. zgodovinar O. Bileckij l. 1960 v Kijevu napisal sicer za carsko dobo: „Ukrajinsko literarno zgodovino je možno primerjati martiriologiju, kakršnemu verjetno ne najdemo primere v nobeni slovanski literaturi"[8]. V teh letih preganjanja naroda je šlo roko v roki uničevanje kulaštva, kulturnega in nacionalnega dela, kajti vsa ta področja so kot opozicija proti diktaturi enaka. Slednji pisatelj, ki ni opisoval preganjanje kulakov kot „herojsko delo", je bil nasprotnik.[9] Raznarodovanje Ukrajine je šlo tako hitro, da je Ukrajina, ki je štela l. 1921 32 milijonov ljudi, imela leta 1939 samo še 18 milijonov Ukrajincev.[10] Največji zločin pa je storil l. 1964 neki dvakratni doktor s požigom centralne narodne knjižnice v Kijevu, ki je trpela ogromne izgube. Da je bilo to namerno narejeno, je videti iz tega, ker je istočasno tudi po drugih republikah zgorelo več bibliotek.[11]

Ukrajinci vodijo kult teh svojih literarnih žrtev, ter so izdali že več antologij njihovih del v emigraciji.

Največja je gotovo *Jurija Lavrinenka, Postreljena generacija.*[12] V njej so podani verzi in proza postreljenih pisateljev, pa tudi takih, ki še žive, pa so pisali nekoč verze, ki jih pozneje niso smeli nikdar ponatisniti niti sprejeti v zbrane spise. Tak je primer Rylskega, ki je v ječi izmolil „samoobtožbo", pa pozneje postal „dvorni pesnik Stalinov" in dvakrat prejel Stalinovo nagrado. Stare revolucionarne pesmi mu hrani ta emigracijska antologija (Omenjam Rylskega zategadelj, ker je po vojni obiskal Prešernovo rojstno hišo in napisal lep sonet o njej, ki ga imam že prevedenega). V tej antologiji je tudi vprašanje emigracijskih pisateljev na II. kongres vseh sovjetskih pisateljev, katerega sprašujejo, „kaj je s tistimi 223 pisatelji, ki jih manjka v literarni produkciji Ukrajine, kajti v letu 1930 je nastopilo pred javnostjo 259 pisateljev, leta 1938 pa samo — 36!

Naj tu omenim še pred leti (1965) izišlo zbirko mladega umrlega pesnika Vasilija Simonjenka (Breg čakanj), iz dveh razlogov: ker nosi v prijimku ime našega pesnika in je v nekem pogledu soroden Balantiču. Pa tudi mi je dokaz, da se sodobni ukrajinski pesnik ni odrekel uporu proti komunističnemu terorju v literaturi. Seveda tudi ni odnehal zator, o čemer piše oktobrska štev. omenjene revije Sučasnist: aretacije pisateljev se nadaljujejo in so obsojeni na ilegalnih tajnih razpravah... stalinistične metode se na Ukrajini še niso končale."[13]

Neslovanski narodi

Tudi tu se ne bom posebej oziral na neslovanske narode kakor npr. Romune, o katerih imamo med drugim tako pričo razmer, kakor jo je opisal Gheorgiju v Petindvajseti uri, in na katere je bil „pritisk že od začetka vse bolj hud kakor drugod," pravi Paloczy-Horvat.[14] Isti ogrski pisatelj-emigrant, piše tudi o *vzhodno-nemških* poizkusih vstaj, o katerih pa ne bom govoril, pač bom samo citiral par izjav: govor Grotewohla, predsednika, ki je rekel 29. X. 1953: „Naša država se ne more odpovedati svojim težnjam... dirigirati umetnosti in literaturo." Dr. Girnusa, funkcionarja, pisatelju Walterju Victorju: „Talent ne igra važno vlogo v delu avtorja, mnogo važnejše je, kako izpopolnjuje svojo ideološko zvestobo..." In sklep shoda pisateljev l. 1950: „Poznanje in razumevanje leninizma-marksizma je važnejše, kakor literarno ustvarjanje, rojen talent." O Madžarski naj navedem to, da so bili oni prvi, ki so se uprli proti sovjetski diktaturi z vsenarodnim uporom l. 1956 (predhodna vstaja Poljakov v Poznanju je bila samo lokalnega pomena), ter so v tej vstaji veliko vlogo igrali pisatelji, ki so že leto prej — takoj ob začetku „odjuge v Moskvi", poslali pismen protest na KP zaradi pisateljske nesvobode. Pisatelj Tibor Dery je bil, ki je 2. XI. 1956 v imenu pisateljev začel „borbo proti tiraniji".

Po zmagi Hruščovih tankov so obsodili več pisateljev na smrt, pa so jim najvažnejši pisatelji zahoda s svojimi protesti spremenili smrtne kazni v dolgotrajne ječe. Nad 160 pisateljev in publicistov je bilo postavljenih na črno listino in jim je bilo prepovedano pisati. Nad sto jih je šlo v emigracijo. Hruščov pa se je po zmagi celo izrazil: „Postreliti bi bilo treba v začetku samo nekaj pisateljev, pa bi se ne zgodilo nič." Od madžarske vstaje se je „odjuga" začela spreminjati hitro v novo „stalinizacijo" ne samo na Ruskem, ampak tudi vse povsod pri satelitih. Toda ideal svobode je ostal kljub pritisku tudi na Madžarskem živ, kar se je pokazalo v najnovejšem času ob pesniku — uporniku Jevtušenku. Kakor vemo, je na Madžarskem — kakor v vseh satelitskih državah — ruščina obvezen predmet. Zato mladina pozna uporne pesnike, ter ji je Jevtušenko postal simbol svobode, kot je bil Ogrom v l. 1848 tak simbol pesnik Petoffi. Ko so l. 1960 izšle v prevodu prve Jevtušenkove pesmi, so bile v nekaj dneh razprodane in ustanavljali so se Klubi prijateljev Jevtušenka. Na vseh univerzah so imeli recitacijske večere njegovih pesmi, kajti vlada jih ni prepovedala, dokler je bil svoboden v Sovjetiji. Ko je nato izšla nova zbirka pesnitev, je bila razprodana v — enj uri! Kult je še zrasel, ko so pesnika l. 1963 v Moskvi obsodili, padel pa je, ko je izmolil svoj „konfiteor". Študenti niso mogli verjeti. Šele ko ga je Hruščov poslal zopet na zahod, so videli, da je „odpadel" njihov pesnik *svobode*, a jim je dvignil — *zanimanje za zahod*.[15] To mimogrede, da se vidi, kako madžarska mladina pričakuje od poezije upora proti estetski dogmi in fizičnemu terorju.

Poljaki

V začetku je bila na Poljskem še razmeroma svoboda, pa je vendarle prišlo ob 'destalinizaciji v Moskvi' do vstaje v Poznanju, prej kot v Budimpešti.[16] V Poznanju so sodelovali tudi književniki. Vendar je bil položaj poslej tak, da je Milocz Hlasko izjavil, da je „na Poljskem pisatelju tako, da ne more storiti nič proti svinjarijam, ki so vseokrog njega"[17]. Po vstaji (l. 1958) je bil predsednik Pisateljske zveze celo pesnik Slonimski, nasprotnik marksizma, ki se je vrnil iz emigracije in je prevzel predsedstvo „pod pogojem, da ne bo v odboru nitj enega člana partije". Toda že l. 1959 je Pisateljski zbor sprejel 4 člane komuniste v odbor in postavil za predsednika komunista Iwaszkiewicza. Tako se je pričel pritisk na kulturne delavce in so n. pr. celo prof. marksizma Kolakowskega vrgli iz uredništva filozofske revije pod obsodbo, da — če „že ni postal protirevolucionar, je postal vsaj konservativec"[18].

Po l. 1960 pa je nastopil načrtni pritisk na pisatelje. Gomulka je poostril cenzuro. V to poslabšano razmerje pa je nepričakovano padla „izjava štiriintridesetih („34") marca 1964, ki je vzbudila svetovni razglas kot prvi upor poljskih kulturnih delavcev proti komunističnemu pritisku. Izjava se glasi:

„Omejitev dodelitve papirja za tisk knjig in časopisov ter zaostritev cenzure ustvarja položaj, ki ovira razvoj narodne kulture. Zato spodaj podpisani, priznavajoč splošno javno mnenje, pravico do kulture, do svobodnega razpravljanja in resnične informacije kot nujno prvino napredka, prosijo za spremembo poljske kulturne politike v duhu garantiranih pravic

v ustavi poljske države in v skladu z blagrom naroda."[19]

To izjavo je podpisalo 34 najvidnejših pisateljev in kulturnih delavcev, med njimi pesnik Slonimski, pisatelj Parandowski, predsednik PEN-kluba, Marja Dombrowska, kandidatka za Nobelovo nagrado, dramatik Wazyk, pisateljica Kossak-Szczucka, profesorji Pigon, Krzyzanowski, Estereicher, itd. itd. Poljski „Ždanov" ali „Iljičev" Kliszko je napadel pisatelje, češ, da so izzvali izjavo Severnoamerikanci, predvsem Free Europe, ki ji daje svetovni razglas. To je nekaj dni pozneje na seji Pisateljskega društva, ki je izbiral delegate za Pisateljski kongres v Lublinu, zavrnila skromna Marja Dombrowska tako odločno, da je žela splošno priznanje naroda. Ko se je namreč vrnila domov, je bilo njeno stanovanje že polno cvetja in vencev...[20] Vlada je najprej napravila pritisk na deset podpisnikov, večinoma profesorjev, ki so preklicali podpis... toda, ko je zbirala protipodpise v protest pri pisateljih, jih je sicer nabrala 600, toda 57 znanih pisateljev, celo levičarsko in komunistično usmerjenih, je podpis kategorično odklonilo. Tako se je namesto deset „skesanih" podpisnikov izjavi pridružilo 57 novih![21] Ko je kmalu nato umrla Marja Dombrowska, vlada ni dovolila slavnostnega pogreba po varšavskih ulicah, kot so hoteli Poljaki, poslovila se je od nje šele pri grobu.[22]

Afera te izjave je imela za posledico še en literarni proces, namreč: Melhijorja Wankowicza, kronikarja bitke pri Monte Cassino, najpriljubljenejšega pisatelja doma, kamor se je kot ameriški državljan vrnil. Začeli so čistiti spise, črtati odlomke, niso več tiskali njegovih člankov, ter so ga oktobra 1964 postavili pred sodišče kot takega, ki pošilja v inozemstvo „neresnične vesti". Obsojen je bil — čeprav ameriški državljan — na tri leta ječe (v starosti 73 let!), katerih polovico so mu jih odpustili takoj po neki amnestiji. Tudi ta sodna farsa je odjeknila v svetu in je značilen poljski odmev sovjetskih metod.[23] Obsodili so ga, ker so bili mnenja, da je on povzročil izjavo. „Ko bi ne podpisal „34", bi ne bilo nobenega procesa", pravi pesnik J. Lobodovski.[24]

In na Kongresu pisateljev v Lublinu, kamor niso povabili podpisnikov „34", je rekel Gomulka: „To, kar partijo zanima, je ideološki duh slovstvenih del. V tem pogledu se partija ne more odpovedati svoji pravici, da izreče svoje stališče in postavi svoje terjatve."[25]

In tak policijski nadzor ter sodno kaznovanje obstaja še vse do današnjih dni, kajti „takemu postopanju se KP ne more odpovedati". Ne bom navajal virov, odkod imam naslednja sporočila, ker jih lahko nabiramo po svetovnih, poljskih in slovenskih časopisih (tako predvsem iz Kulture, Kuriera Polskega, Svobodne Slovenije, pa tudi Glasa SKA, La Prensa itd.), iz njih zvemo, da so katedratika marksizma prof. Kolakowskega zdaj še črtali iz seznama komunistov, ker se je „oddaljil od ateizma". Da pisateljica Zofja Szczucka ni hotela sprejeti odlikovanja I. stopnje za literaturo zaradi postopanja vlade proti slavitvam Milenija (tisočletnice) poljskega pokristjanjenja; da so obsodili dela vodilnega marksističnega filozofa prof. Adama Schaffa; obsodili polkovnika Zaluskega za opis „nasprotstva med generacijami". V stranki sami hočejo spremembo Moczar in drugi, kar daje pobudo mladim, da hočejo reform. Tako so bili aretirani študenti Michnik, Kuron, Mozelewski, ki so protestirali proti odstavitvi prof. Kolakowskega. Za podoben „zločin" kot Wankowicz je bil obsojen Cezar Ketling Szemley (štiri leta za pošiljanje 'zlaganih' sporočil v tujino) itd. Morda ni nezanimivo, da imajo Poljaki tudi svojega „Djilasa", to je: spreobrnjenca od svoje dolgoletne komunistične vere. To je stari Anderzej Stawar, komunist že iz l. 1920, ki je pred nekaj leti šel v Pariz, tam pripravil svoje starejše in novejše spise za tisk[26] v knjigi in se vrnil domov umret. V teh starih in novih člankih se obtožuje svoje nekdanje vere ter ostro nastopa proti stalinizmu in njegovim metodam ter tako protestira proti uvajanju stalinizma na Poljskem. Prav najnovejšega datuma (nov. 1967) je obsodba časnikarice Nine Karsove zaradi „pripravljanja in hranjenja gradiva, ki škoduje državi". Se pravi, kaznovana že samo za — namen, ne še za objavo gradiva, kar je komentirala buenosaireška La Prensa: kaznujejo se že misli, ne samo dejanja"; v tem primeru dejanja, ki se „niso zgodila".[27]

Toda tak postopek spada h komunistični justici, ki ni v Varšavi nič drugačna kakor v Moskvi. Sicer je zadnji Pisateljski kongres v Varšavi pred nekaj meseci t. l. izzvenel v zahtevi po odpravi cenzure, toda — slej kot prej KP ne bo odstopila od svojih „policijskih pravic"[28].

Čehi in Slovaki

Čehi so bili med narodi za železno zaveso tisti, ki so se najprej in najbolj prilagodili sovjetskemu sistemu in duhu, kateremu so bili že od nekdaj blizu. Tako so se češki pisatelji sami l. 1950 prostovoljno odrekli polni svobodi in obljubili, da se bodo držali nekih „omejitev".[29] Na Češkem in na Slovaškem nimamo primerov individualnih uporov pisateljev takih razmerij, kakor v Rusiji in drugod, temveč samo na Slovaškem so registrirali listi knjigo slovaškega žida Mnacka, ki je izšla na Dunaju v nemščini: „Wie die Macht schmeckt". Ko pa je šel v Palestino in je izjavil, da bo pisal roman iz najnovejšega spora med Arabci in Židi ter da se želi vrniti v domovino, ni več dobil dovoljenja za vrnitev in bo moral ostati v eksilu. Prav tako je bil grajan pisatelj Karel Kohout, ki je primerjal židovski napad z l. 1938 na Češkem in pripomnil, da bi bilo boljše, če bi tudi Čehi udarili prej na Hitlerja, kot pa čakali njegove agresije.

Pravi upor pisateljev se je začel šele letos — 1967 — po zadnjem Pisateljskem kongresu, ki se je vršil kmalu po moskovskem, katerega je vznemirilo Solženicinovo pismo. To je krožilo tudi v Pragi in dalo vzpodbudo češkim pisateljem, da so si upali dvigniti glas za svobodo pisateljskega poklica. Tako so govorili zanjo mlajši pisatelji Klima, Prohazka, Liechmen ter zlasti Ludvik Vacurik. Vacurikov govor, o katerem govore vsi svetovni listi, je skoraj v celoti prinesel Glas SKA XIV., 14/8.9. t. l. V njem se na svoj duhovit način bori za demokratične svoboščine v državi, ki jih je nekoč imela, zdaj pa „je ime naše republike izgubilo svoj dobri zven". Govornikom-opozicionalcem so najprej odvzeli članstvo v KP, nato pa jih je neki Rzounek napadel v „Rudem Pravu" (Kobouta, Kundero itd.); na Vacurikov govor se pa sploh ne obregne, ker „njegovi politični pogledi niso vredni diskusije"[30].

Važnejše je, da je temu nastopu na Pisateljskem kongresu sledilo „Pismo čeških in slovaških pisateljev na pomoč", pri njihovi borbi za svobodo. Ta obupni klic zahodnim predvsem levičarskim intelektualcem — SOS! — je priobčil londonski Sunday Times 3. septembra 1967 in ga je podpisalo 183 pisateljev, 69 umetnikov, 21 igravcev in ravnateljev kinov ter 56 znanstvenikov in drugih intelektualcev[31]. Proti njim je nastopil sam predsednik socialistične republike Novotny (1. 9.) in jih označil za „razredne sovražnike", za „bivše desničarske benešovce, bojevite klerikalce in socialne demokrate, ki znova začenjajo mnenja, zoper katera se je Partija bojevala po l. 1945", ter zagrozil: „V socialistični državi ni mogoče tolerirati, da se razširjajo socializmu sovražna in komunistični partiji tuja mnenja in ideologija. Proti tem pojavom bo nujno treba zavzeti jasno stališče[32]. Že prej na kongresu samem je tajnik Pisateljske zveze Jiri Heidrich jezno izjavil: „Našega potrpljenja s pisatelji je konec!"[33]. Kmalu sta bila aretirana Pavel Tigrid in Jan Beneš in obsojena na štirinajst oziroma pet let! Ukinili so Lit. Noviny, last pisateljskega sindikata in ga podredili direktno ministrstvu Prosvete! (Tako kot v Rusiji CK ob aferi Ahmátove)[34].

La Prensa ve povedati, da na Češkem in Slovaškem ni obvezna samo ravna linija, kakor jo predpiše KP, temveč da tudi niso dovoljene kritike posameznih dejanj vladajočih funkcionarjev"[35]. Poljski list je mnenja, da se nahaja Češkoslovaška sedaj zaradi upora pisateljev in intelektualcev prav tam, kjer so se v oktobrskih dneh l. 1956 nahajali Poljaki in Ogri..."[36]

Klicu na pomoč so se doslej oglasili le nekateri posamezniki, kakor zahodnonemški Heinrich Böll, toda pisateljska društva, Nobelovi nagrajenci in veliki pisatelji, ki se tako radi oglašajo vedno, kadar je v nevarnosti kakšna levičarska kulturna akcija, so ostali gluhi za ta obupni klic čeških in slovaških pisateljev po ustvarjalni svobodi izpod diktature komunistične partije. Prav zadnje dni je razpravljal o tem svetovni PEN-klub[37]. Čakamo njegovega protesta.

Lužiški Srbi

V vprašanju Lužiških Srbov naj omenim, da je v Ljudski republiki Vzhodni Nemčiji urejeno narodnostno in kulturno vprašanje v smislu stalinovske nacionalne politike ter da so tako Lužiški Srbi dobili svoje šolstvo, participirajo v Nemški akademiji znanosti in umetnosti s svojim srbskim članom ter imajo tudi sicer državne založbe[38]. Nova lužiška literatura se razvija strogo v smislu socialnega realizma, kakor vidim iz uvoda v Slowjanske literatury[39], kjer se prisvaja kot obvezujoč stil za pisatelje „socialni realizem, ki je zakonitost naše kulturne revolucije in socialističnega napora... ter je naš veliki prinos k mar-

ksistično-leninistični literarni vedi v naši etapi". Velik razvoj srbske literature v tej smeri nam daje pregled kritičnih ocen prav istega pisatelja dr. J. Mlynka.[40] Iz Glavana kakor Mlynka veje velik optimizem v razvoj srbske literature. Na drugi strani pa imam dokaz takega pesimizma o usodi srbstva, kakor ga ni bilo niti v preteklosti.[41] Prej se je srbstvo obranjalo zaradi izolacije pred nemštvom v svojem tisočletnem osamljenju med otočiči in strugami Sprewe, dočim danes sovjetska politika propagira sožitje Srbov in Nemcev, na osnovi proletarskega bratstva ter kolhostva. In to skupno življenje, v katerega se načrtno vseljujejo nemški begunci iz Poljske, se vrši v smislu prvenstva nemškega jezika, tako da je celo argentinski nemški list Argentinisches Tageblatt napisal[42]: „Prav zaradi prisiljenega kolektiviziranja posestev, s katerim je srbsko kmetstvo izgubilo svojo pradavno osnovo bivanja, je sedaj zadan skoraj smrtni udarec srbstvu, ki spet stoji pred grozečim vprašanjem, ali se jim ni sedaj — zaradi krivih „prijateljev" komunistov — bati svojega končnega iztrebljenja?" Da je to res, priča pisanje starega srbskega književnika z dne 18. 2. 1964, kakor sem ga svoj čas podal v prevodu.[43] „Slovanstvo raste, mi poginjamo v večni defenzivi. Dvanajst sto let nas požira nemštvo, zdaj smo pa v zadnjem dejanju svoje tragedije. Vsako leto nas je manj, v trenutku je nas morda še 60.000. — Do leta 1945 smo bili „otok" („kupka") v nemškem morju, zdaj smo kaplja („kapka") v njem. Po letu 1945 se priseljujejo k nam Nemci... Lužica je zdaj že dvojezična... „Nova doba" ni več časopis naroda, je glasilo Zveznega predsedstva domovine... (to je: CK OF, po našem, moja op.). Na prvem mestu se briga za socializem... Ne bodo nas rešile knjige, gledališče... Prej smo bili razdeljeni na katoličane in evangeliste, zdaj so prišli še ateisti in ti stoje na čelu... Od naše meje 300 km nekoč, je nam ostalo le 25 km... Človek bi mogel plakati dan in noč... Včasih smo peli: 'Naše srbstvo iz praha vstaja', zdaj bi mogli reči: 'Naše srbstvo v blatu leži...' Mi smo zdaj v resnici: natio moritura..." Tako pisatelj, ki vidi, da stalinistična narodna politika „proletarskega bratstva" vodi v narodno smrt, in se ji srbstvo ne more upreti. Ves ogromni razcvet nove lužiške kulture, ki je vsaj do l. 1962 vsa rastla iz načel „socialističnega realizma", stoji na breznarodnih... blatnih tleh...

Bolgari

O uporu intelektualcev, umetnikov v Bolgariji naj ponatisnemo samo to, kar je pisal l. 1959 vodilni kulturni list Plamak o 'nylonskih intelektualcih', ki da žive zabubljeni za neprodirno steno plastike svojega sveta. Zanje je nekaj vredno samo tisto, kar pride iz Amerike, ali vsaj Anglije. V Bolgariji se pije in pleše in prebirajo „moderni verzi" ali verzi Valeryja, Claudela... celo najmodernejšega Saint John Persa (poznejšega Nobelovega nagrajenca, m. o.) ...Vse pa je za nič, kar prihaja iz Rusije..."

Horvath poroča o sporu ob pisatelju Stojanovu, ki se je uprl socialnemu realizmu ter ga napadla (1957) oficielna kritika zato, ker noče pisati, češ, da „eksplcatira molk kot sredstvo opozicije proti pogledom, ki jih ima Partija o umetnosti" [44] Vsekakor zanimiva opozicija: tudi molk je kaznjiv. V l. 1958 je bilo kaznovanih mnogo bolgarskih pisateljev, ki se upirajo diktiranemu nasilju in nasilni kulturni izolaciji od zahodne Evrope.

Rešili bi se radi — železne zavese in si odprli okno v svet...

Opombe k drugemu poglavju:

1. Materialy, str. 123 (Adamovič: Nacionalnye lit. ter še osem referatov o drugih narodih). — 2. A. Adamovich: Opposition to Sovetization in Belorussian Literature (1917—1957). New York 1958. Predgovor je napisal znani Alek. Dallin, ki zanimivo označi vso to opozicijo: „protimoskovski komunisti, protikomunistični nacionalisti, protiruski patrioti, liberalci in reakcionarji". — 3. Materialy, str. 233 (Urban: Nacionalno istoričeskaja problematika v beloruskoi literature). — 4. Libro Blanco, Las negras acciones del Kremlin Vol. I. Bs. Aires 1966, str. 630. Poglavje IV: La lucha por la Independencia de Ucrania y liquidación de los intelectuales obsega 13 člankov različnih avtorjev na str. 361—478. Posebej omenjam lep članek Enrique Zernaksa v La Nación 6. 3. 66 o kritiku in pisatelju Zerovu. — 5. Libro blanco str. 457—65. — 6. Lavrinenko v Antologiji (ki jo bom še omenil), daje podobne statistiko: 223 mrtvih: 17 ustreljenih, 8 samoumorov, 175 v taboriščih pomrlih, za 16 se ne ve, kako so izginili. 7 jih je umrlo naravne smrti. — 7. P. Wplynak: Ejecución de artistas, Libro blanco, str. 467. — 8. Materialy, str. 164/5. Košelivec: Poslednee desjatiletie ukrainskoi literatury. — 9. Sučasnist (München), avg. 1967, str. 122, prinaša poročilo o črtici nekoč v taborišču umrlega pisatelja ukrajinskega

žida Babela „Kolivuška", ki je šele sedaj mogla iziti iz rokopisa v Uzbekistanu. V nji opisuje kmeta Kolivuško, ki ga silijo v kolhoz, on pa v napadu besnosti začne uničevati vse, kar je bilo nekoč njegovega. Vrne se v vas in terja svojo pravico. Pride tudi k novemu „predsedniku" kolhoza, in se sklicuje na svoje pravice, ki jih ima kot človek. toda ta mu grozi s streljanjem in ga izžene za vedno. Podobno snov je obdelal Solohov v romanu „Preorana zemlja'. Ta pa se norčuje iz kulaka, ki noče razumeti smisla kolhozov in koristi, ki jo nudijo. Tu se vidi razlika: po „socializmu" je tak kmet, ki ne razume komunizma, nejunak, smešen, po Babelu — človeško-tragičen. Omenjam ta zgled, ker je podučen in ker utegne koga privabiti v primerjavo s Cankarjevim Hlapcem Jernejem. — 10. Wraga: Wstroj komunizma, Rzym 1946, 58. — 11. Po izjavi mojega prijatelja Ukrajinca, ki se je pred meseci vrnil iz Ukrajine. — 12. Jurij Lavrinenko: Rozstriljane widrozdennija. Inst. Lit. Pariz, 1959, str. 978. Izdana v — ukrajinščini, čeprav je založba poljska. — 13. Vasilij Simonenko: Bereg čekanj, 1965, München. — Sučasnist. oktober 1967: Arešti djačiv kulturi na Ukraini — prodovžujutsja (str. 86). — 14. Podatki o Rumuniji, Vzhodni Nemčiji in Madžarski so vzeti iz omenjene knjige Palaczy-Horvatha — Izrek Hruščova na str. 9. O Madžarih še: Rachezug gegen Intelligenz v knjigi Ungarn unter Sowjetherrschaft (Free Europe Comitte 1957). — 15. O Jevtušenku na Madžarskem sem pisal v Glasu SKA XII. št. 16. (1965). — 16. Poljaki nimajo, v kolikor sem se mogel informirati v Biblioteki im. Domeyki podobne knjige ali sintetične študije o preganjanjih in procesih pisateljev. Zato sem nabiral gradivo po revijah in dnevnem časopisju. — 17. Glas SKA VI, 3. — 18. Glas SKA VII, 12. — 19. Kultura (Pariz), 1964, No 10/204, Polska Gomulki i List "34". — 20. O tem sem pisal v Glas SKA XII. 14-15. Tudi Kultura, lc. — 21. Kultura lc. — 22. O smrti Dombrowske in pogrebu sem pisal v Glas SKA XII, 14-15. — 23. Kultura,1965, 1/207-8. Naj omenim, da je Wankowicz moj dobri znanec iz Rima. — 24. Kur. Pol. 18. 3. 65. — 25. Glas SKA XI, 22-23. — 26. Pisma ostatnie Andrzeja Stawara, Institut Lit. Pariz 1961. — La Prensa 10. 11. 67. — 28. Glas SKA XIV, 14. — 29. Kur. Pol. 12. 10. 67. — 30. Kur. Pol, 12. 10. 67. — 31.La Prensa 5. 9. 67. — 32. Kur. Pol, sept. 1967. — 33. Glas SKA XIV, 14. — 34. La Prensa 3. 10. 67. — 35. La Prensa 9. 10. 67. — 36. Kur. Pol, sept. 1967. — 37. La Prensa dec. 1967. — 38. O najnovejših razmerah v Lužici sem govoril v okvirju Slovenske kulturne akcije dne 6. 8. 1966. Naslanjal sem se tu na Bučarjeve članke v laških revijah Cronica Culturale Serba Lusiziana, (Richerche Slavistiche 1954); na Jenčevo Stawizny Serbskeho pismowstwa, 1954 ter na Glavanovo slovensko knjigo Lužiški Srbi 1966. — 39. J. Mlynk: Slowjanske literatury. Budyšin, 1960, str. 7 (H. Koch). — 40. Marja Mlynkova a dr. Jurij Mlynk: Serbska literatura konc. 50. a spočatk 60 let. Budyšin 1963. — 41. O Srbih v preteklosti in njih položaju tik pred vojno, sem pisal v ilustrirani Lužiškosrbski prilogi Slovenca 17. oktobra 1937, h kateri so mi prispevali doneske najvidnejši tedanji srbski pisatelji, katerih večino sem obiskal osebno v Lužici. — 42. Argentinisches Tagblatt 27. 4. 1962. — 43. Moj prevod v Glasu SKA, avg. 1966. — 44. Paloczy-Horvath, str. 110.

III. JUGOSLAVIJA: PRI SRBIH IN HRVATIH

Jugoslavija danes nekaterim ne spada za „železno zaveso", češ, da se je izločila iz sovjetskega satelizma in gre svojo pot v socializem, ki že ni več pot komunizma. Toda vedeti moramo to, da je bila Jugoslavija vse do l. 1948 najzvestejša podložnica stalinistični volji in Moskvi, ter da ni ona izstopila iz „satelizma", temveč so jo nasilno vrgli iz njega na varšavski seji pod Ždanovom. Šele potem je začela — kot v opravičilo — iskati „svojo pot" v socializem in to s poudarjanjem, da je njen marksizem pravi, ne sovjetski, to se pravi: hotela je biti še bolj marksistična-leninistična kot Sovjeti, kar je dobro poudaril Jovan Plamenac[1]. Zato je kljub razporu s Kominformsko centralo v Moskvi ostala prav tako na istem komunističnem idejnem temelju. Na sestanku Hruščova in Tita na Brionih l. 1963 se je „spor" poravnal, in je Hruščov rekel: „Mi smo komunisti in imamo enake cilje — zgraditev socializma in komunizma," ter je Tito odgovoril: „Kar nas je ločilo v preteklosti, so bile malenkosti, pred nami so veliki skupni interesi in naloge," in te so, kakor je rekel Hruščov: „Mi smo prepričani, da ni daleč čas, ko se bo nad vsem svetom vila zastava marksizma-leninizma."[2]

Milovan Djilas

Toda prvi odpor intelektualcev proti diktaturi je prišel iz Srbije, in to ne od spodaj, temveč od samega najmočnejšega vrha, od tretje osebe komunističnega režima, od drugega podpredsednika vlade in predsednika skupščine, od nekdanjega propagandnega ministra partizanov, od črnogorskega pisatelja Milovana Djilasa, tistega, ki je med vojno šel v Sovjetijo, da zbere prostovoljno vojsko iz ujetnikov, ki je bil parkrat pri Stalinu v gostih in se je o njem govorilo celo kot o morebitnem Titovem nasledniku. Poudarjam, da je bil Djilas največji „stalinist" v štabu parti-

zanov, kajti med vojno 1942 je pisal: „Kaj je še večja čast in še večja sreča, kakor čutiti, da je tvoj najbližji in najdražji tovariš Stalin! Kaj je še večja čast za narode in borce, če jih pohvali — Stalin?! Stalin, graditelj lepše usode človeštva... Z njegovim imenom na ustnah umirajo naši junaki... Brez Stalina bi sonce mračno svetilo... On je najskrbnejši, najmodrejši vzgojitelj človeške plemenitosti. Stalin je edini državnik s čisto vestjo in nesebičnim srcem... z njim diha vse, kar je danes velikega, plemenitega in svobodoljubnega v človeškem rodu... Stalin je najpopolnejši človek... Stalin je najpomembnejša epoha v zgodovini človeštva... Živeti v Stalinovi dobi je človeku v ponos, boriti se pod njegovim vodstvom, pomeni, da smo del nečesa, kar ne bo nikoli umrlo."[3] Tak kult Stalinove „božanske osebnosti" bi mogel napisati samo še kakšen servilni stalinistični dvorski pesnik...

Bil je eden najbolj krutih propagatorjev sovraštva. Kot najvišji politični komisar je dajal partizanom taka navodila: „Edino merilo za veličino ljubezni do ljudstva je danes globokost sovraštva do sovražnika... Sovražite okupatorja in njihove hlapce... iz dna duše! S sleherno svojo mislijo, s sleherno kapljo svoje krvi. Sovražite jih brez usmiljenja, to je tvoj program in tvoja prisega, to je plemenit žar ideala, za katerega se boriš."[4] Pod takim ščuvanjem „Titovega Goebbelsa" je razumljiv pokolj med partizani in mihajlovićevci, med privrženci zapadnih demokracij in vzhodnih diktatur: in Djilas je bil v tisti dobi najizrazitejši stalinist, kar je še bolj razumljivo, ker je bil — Črnogorec, ki že od nekdaj računa po formuli: Nas in Rusov je...

Djilas je pisatelj. To ne izpričuje samo njegova znana črtica o pogrebu pri partizanih, temveč tudi močna avtobiografija rodu in šolanja v Kolašinu z vso epiko črnogorske krvne osvete in turških bojev, ki jo poznam po kasteljanskem prevodu „Tierra sin justicia", ki je baje že plod zapora. Toda kot pisatelja ga poznam že od njegovih početkov, ko je kot visokošolec priredil l. 1932 v Nikšiću literarni večer, ki sem se ga udeležil, in mu ob tej priliki osebno potrdil pisateljski talent, kar sem potem — morda med prvimi njegovimi kritiki! — podčrtal tudi v Domu in svetu, ocenjujoč prvo njegovo knjižno izdajo proze.[5]

Do zloma v njem je prišlo po desetih letih vlade, ki jo je on sam izvajal. Tedaj je napisal več polemičnih člankov proti razbrzdanosti in korupciji svojih „tovarišev" iz partizanskih bojev, posebno pa je naperil udarec na ruske častnike, ki so se v Jugoslaviji obnašali kot okupatorji in samovoljno posiljevali srbske žene iz najvišjih krogov. S tem je zadel v sovjetsko občutljivost, ter je prav Djilas povzročil prvo razpoko v medsebojnem razmerju. Kot pravi Seaton Watson, znani angleški prijatelj še kraljeve Jugoslavije, je padec Djilasa terjala Sovjetska zveza.[6] Tako je prišel prvič v ječo.

V zaporu je napisal knjigo Novi razred,[6a] kjer je teoretično utemeljil razpadanje klasičnega komunizma v dekadentno družbo „priviligiranega novega razreda", ki bolj kot kapitalizem izkorišča podložnega človeka. Notranji smisel knjige, ki govori vse bolj o sistemu komunizma na splošno, kakor o jugoslovanskem, iz katerega ima izkušnje, je strnjen v ta stavek: „Komunizem je žrtev svojih lastnih nasprotij: je utopistična teorija in istočasno kruta resničnost; je teoretično paradiž, v resnici pa država, v kateri vlada sužnost; je priviligirani vladajoči razred, ki požira samega sebe, pa tudi ljudstvo, ki životari v duhovni in materialni revščini." Sredstvo proti temu je, poudariti „vrednost svobode in dostojanstvo človeka." Djilas, ki je bil prost, ko je knjiga prišla na dan v tujini, je prišel znova pred sodišče in bil kaznovan.

S to knjigo je dosegel svetovni uspeh kot pozneje iz Jugoslavije samo še Nobelov nagrajenec Andrić. Takoj je bila prevedena na več kot dvajset jezikov! Dobila je nagrado „Taminenet Instituta", ameriške kulturne organizacije za napredovanje idealov svobodne kulture, kot „najboljša kritika marksizma!"[7] Saj ga pač nihče ni boljše poznal kot — on, eden najvidnejših in najvišjih njegovih realizatorjev! Po mnogih letih „vlade", je prišel do spoznanja, da je komunizem 'zločin', da so novi oblastniki samo izkoriščevavci in žive na račun izkoriščanih. Da izvajajo hujšo tiranijo nad podložnimi, kot katerakoli tiranija na svetu. Očita komunizmu Katynski umor (ne omenja pa kočevskega, za katerega je soodgovoren!) — in terja demokratizacijo komunizma, vsaj dvotirnost politike, ki jo hoče speljati v bližino angleškega laburizma. Laburisti so mu knjigo prenesli v inozemstvo, in oni so ga z velikimi simpatijami sprejeli (n. pr. Morgan

Philips, nekdanji predsednik II internacionale!, ki trdi celo, da je Djilas odstopil tudi od filozofskega materializma[8].

Toda pravi pomen knjige je ta, kot ga poudarja Djilasov sonarodnjak J. Plamenac: „Ni povedal nič novega, kar bi zahodni kritiki ne vedeli in ne povedali. Vtis naredi samo kot izzivanje oblasti, ter kot sprememba duha (konverzija, moja op.) in kot dejanje poguma[9]."

Za časa nove pogojne svobode je napisal — 1962 — svojo drugo knjigo Pogovori s Stalinom[10]. V njej je opisal svoja srečanja z njim med in po vojni v raznih poslanstvih, tudi skupno s Titom, in razkril neke državne tajnosti — jugoslovanske in ruske, ki niso bile za v javnost (n. pr. Stalinovo zahtevo za jugoslovanski vpad v Albanijo in v Padsko nižino itd.). Zato je bil — spet na zahtevo Rusije! — obsojen na 9 let in zaprt v Mitroviški zapor. V njem je napisal nekaj povesti, studijo o Njegošu ter prevajal Miltonov Raj, gotovo s pogledom na zveze, ki jo ima ta angleška pesnitev z Njegošem in njegovo Lučo mikrokozma. Po aferi Tito-Rankovič, je bil obenem z Rankovićem tudi on amnestiran — marca 1967 — in se sedaj nahaja v svobodi, ne da bi se smel uveljavljati kot pisatelj, še manj kot politik. Toda spremlja ga v svetu sloves heroja za njegov pogum odpora, za jasno opredeljeno kritiko novega priviligiranega razreda, poburžujenega proletariata, ter ga smatrajo mnogi za „neizbežnega naslednika Titovega, kajti čas dela zanj in k njemu se bodo morali povrniti, ker je imel prav"[11]. „Djilavščina" je zdaj že politični pojem v svetu, in pomeni boj za demokratizacijo — komunizma, za njegovo evolucijo iz nasilja v neki socializem zahodnega tipa, angleškega laburizma, in to v tako očitni meri, da se mi včasih zdi, da je dogovorjena igra med vrhovi, rešiti komunizem v Jugoslaviji — in državo! — v neko bližino amsterdamske internacionale.

Vsi, ki odslej skušajo kritizirati režim, začenjajo z Djilasom in se naslanjajo in sklicujejo nanj.

Prav Djilasovi članki proti sovjetski „okupatorski" vojski so povzročili sovjetsko-jugoslovanski spor in pripeljali do razdora in do „svojske poti" v socializem. Djilas je bil še na sovjetsko zahtevo zaprt, še preden je opisal Novi razred, s katerim je šel predaleč še za pojmovanje „demokratičnega" Tita. Toda, ko je izšel „Pogovor s Stalinom", je bil spor že toliko poravnan, da je lahko zahtevala Sovjetija njegov zapor in ga dosegla. Tito je 1962 šel zopet na povabilo v Moskvo, ki se je nahajala tačas v zamrzavanju „odjuge" in nastopa proti umetnikom moderne smeri, zlasti proti abstraktni umetnosti.

Tito je bil zopet na sovjetski liniji in se je moral podobni kritiki — rad ali nerad — pridružiti kot vsi satrapi satelitskih držav, kakor smo videli. Nastopil je proti abstraktni umetnosti tudi on v novoletni poslanici za l. 1963. Obsodil je „ta dekadentski pojav, tuj in nespravljiv z našo socialistično etiko", ki da je pripeljan „od druge strani v našo literaturo". Nekaj tednov pozneje (jan. 1963) je na VII. kongresu Jugoslovanske mladine govoril proti „malemu številu umetnikov in intelektualcev, ki stoje še onstran naše socialistične realnosti in ki izvajajo negativne vplive, ki prihajajo od zunaj"... In februarja nato je zavzel odločno stalinovsko pozo, ko je izjavil: „Jaz nisem odgovoren samo za industrijo in kmetijstvo, ampak tudi za kulturo. Kdor drugače misli, ne pozna komunizma..." In takrat je tudi pribil, da ne bo iz državne blagajne podpiral abstraktne in nesocialistične kulture[12]...

Titova kritika abstraktnega slikarstva je zanimiva zaradi tega, ker v Jugoslaviji je do tega časa ta umetnost bila naravnost favorizirana, zlasti s tega stališča, da se pokaže razlika in neodvisnost od sovjetske poti. Da je zdaj Tito napadel ta tipični odraz „samostojne jugoslovanske poti k socializmu", priča 1) da je stopil po l. 1960 na sovjetsko stran tudi v kulturnih stvareh, ter 2) da je sam sebe postavil za odločujočega faktorja tudi v kulturnih, umetniških zadevah, kot se je pred njim postavil Stalin... in tudi Hruščov... Prevzel je tako sovjetsko kulturno politiko in tudi — metodo, kakor so se kmalu pokazale tudi v jugoslovanskih kulturnih procesih.

Nov kurz v kulturni politiki se je pokazal, ko je bil v Beogradu prepovedan časopis Danas, ko so se začeli spori v Zagrebu (Praksis) in v Sloveniji (Perspektive), vse v času, ko se je v Moskvi uveljavila „iljičevščina", ki je samo „ždanovščina" Hruščovega časa.

Mihajlo Mihajlov

Višek te „Iljičevščine", prenesene na jugoslovanska tla po Titovem sporazumu s Sovjeti, ne pomeni proces Mihajlova, ki se je vršil na Hrvatskem; toda njega prota-

gonist ni Hrvat, tudi ne Srb, ne Črnogorec ali Macedonec, niti ne Slovenec, ampak — Rus, z jugoslovanskim državljanstvom: Jugoslovan.

1.

Mihajlo Mihajlov, roj. 1934 v Jugoslaviji, je sin ruskih emigrantov, ki so z Wranglovo belgardistično vojsko našli zatočišče v kraljevi Jugoslaviji. Po očetovi strani je bil ded industrijalec v južni Ukrajini (Kerson), materin oče pa je bil ruski general iz Petrograda. Doma so govorili rusko in je ruske ortodoksne vere. Postal je lektor za ruski jezik na zagrebški univerzi ter pozneje na nje podružnici v Zadru, kjer je bil lektor in asistent na slavistiki. Pisal je studije iz ruske literature, v kateri je najvišje postavljal Dostojevskega in Solovjeva. Smatra se za njuna učenca ter se priznava h krščanstvu.

Še pred odhodom v Rusijo je Mihajlov pisal studije iz ruske literarne zgodovine, zlasti iz Dostojevskega, ki je njegov duhovni izvor. Tako je napisal zanimivo primerjavo Dostojevskega Zapiski iz mrtvega doma in Solženicina En dan Ivana Denisoviča, to se pravi: carske Sibirije s komunistično[13].

Tu je poudaril, da fašizem ni vezan samo na en narod, temveč je psihološki in socialni fenomen, ter je povsod, kjer ni vere v človeško individualnost. Omenja tudi ob tem, da so prve koncentracijske tabore postavili Angleži (v burski vojni 1903), potem pa že l. 1919 sovjeti, zaključuje pa: „Človek je svobodno bitje par exellence. Če se pa tega ne zaveda, potem je suženj!"

Tako je dobil Mihajlov prvo pobudo od sovjetskega pisatelja „destalinizacije in odjuge", še preden je osebno bil v Moskvi poleti 1964, kamor je šel kot lektor za ruščino. Kot tak je stopil v stik z ljudstvom. Ko se je vrnil, je napisal reportažo z naslovom „Pomlad v Moskvi 1964", ki je postala na mah znana po vsem svetu zato, ker se po objavah dveh poglavij (jan. in februar 1965) ni smela nadaljevati (kakor že prej ni smel končati eseja o Dostojevskem). Tu opisuje razpoloženje mladine na univerzi v Moskvi, kjer se kaže „odjuga", naravnost revolucionarno navdušenje za zahodnoevropsko umetnost (Kafka!) ter načelni odklon od „socrealizma", ki umira „sam od sebe..." Poroča tudi o oficielni rehabilitaciji nekoč obsojenih in ubitih pisateljev (Pilnjaka, Babela). O Gomuljovu, ki je padel kot belogardist, se širi med mladino naravnost kult... Če bo šlo tako naprej, se bosta lahko zlili v eno Zveza sovjetskih pisateljev v Moskvi in Zveza ruskih v Parizu..." Drugi del pa podčrtuje prav misel iz studije o Dostojevskem, da so sovjeti postavili 'lagarje' prej kakor Hitler ter da je „v teh taboriščih vse do leta 1956/57 bilo vedno po 8 do 12 milijonov zapornikov. Prisilna mobilizacija je požrla okrog 8 milijonov ruskih kmetov. K tem pa je treba še dodati milijone pobitih iz političnih razlogov[14]".

To ni bilo za Zahod nič novega, pa tudi za Jugoslavijo — ne. Sam Tito je namreč ze leta 1951 povedal vse to v svojih govorih[15], toda tedaj je bil v sporu z Moskvo. Po l. 1962 pa je sklenil sporazum s Hruščovom, po katerem „ni dopustno v ZSSR pisati proti Jugoslaviji, kakor ne v Jugoslaviji proti ZSSR"[16]. Zdaj je bila zopet Sovjetija, ki je zahtevala po svojem poslaniku Puzanovu oster nastop proti Mihajlovu.[17] Tito je že feb. 1965 sklical državnega pradvnika in ga opozoril na Mihajlovo pisanje, ki da „kleveta oktobrsko revolucijo in hoče opravičiti Hitlerjeve Kaclagerje. To je "djilavščina" v novi obliki."[18] Nato, ker je revija NIN v Beogradu napadla Mihajlova s priimki „belogardist", „reakcionar", „klevetnik" itd., je Mihajlov poslal eno izmed 280 kopij odprtega pisma NINU, v katerem omenja, da je sicer „Jugoslavija najbolj demokratična država v socialističnem svetu", toda pisanje NINA je *„ostanek ždanovščine"*.[19] Noben list v Jugoslaviji ni tega pisma priobčil. Pač, pa je bil Mihajlov že marca 1965 aretiran.

Mihajlov je prišel pred sodišče, kjer je bil obsojen dveh „zločinov": 1) pisanja lažnjivega podlistka o Sovjetiji, s čemer je žalil sosednjo prijateljsko državo, ter 2) širjenja prepovedane literature v inozemstvo, ker je poslal zaplenjeni del v Italijo. Obsojen je bil za vsako točko po pet mesecev, torej deset, ker pa se mu mesec zapora šteje v kazen, na devet mesecev. Ko se je pritožil na apelaciji v Zagreb, je bil v prvi točki oproščen, drugih pet mesecev pa so mu oprostili *pogojno za dve leti*. Tako se je končala prva razsodba Mihajlova, za katerega so prosila inozemska literarna društva in je zaradi njega bil v vprašanju celo svetovni kongres PEN kluba na Bledu, ki se je spričo mile sodbe vendarle vršil.[20]

2.

Toda najvažnejši je bil drugi proces, ki je razburil ves kulturni svet, nič manj kakor proces Siniavskega v Moskvi.

V času, ko je bil Mihajlov na pogojni svobodi, je pisal razne članke, jih kopiral na stroju in pošiljal raznim prijateljem, odkoder so potem prišli v inozemski tisk. Tako članek *„Zakaj molčimo"*, namreč, ker se boje, da bi njih notranja borba imela negativen uspeh na zapadu in bi samo okrepila reakcionarne sile vseh smeri v nasprotnem taboru. Borí pa se za tri svobode, ki jih danes ni: 1) svoboda misli — javno priznavanje nemarksistične miselnosti; 2) svobodo tiska — ki je ni zaradi cenzure in 3) svobodo združevanja — organiziranja legalne opozicije. V drugem članku *„Djilas in Jugoslavija danes"* je odločno pribil: „Vse dokler se ne bo spoštovala deklaracija o človeških pravicah Združenih narodov, ki jo je podpisala tudi Jugoslavija, ter *jugoslovanska ustava in zakon*, dokler ne bo postala možnost delovanje legalne opozicionalne demokratske socialistične družbene organizacije, ki bi bila izven komunistične kontrole, vse dotedaj je pripovedovanje o socialistični samoupravi demokracije, o tej „djilavščini" brez Djilasa nič drugega kakor — bluff!" Zavzema se za svobodo, politično svobodo, ki je temelj tudi kulturni, umetniški itd. „Nova ustava *garantira svobodo*, politično in ideološko, toda ne morem reči, da bi bil socializem — ohranjanje *enopartijskega* sistema... Jugoslavija se povrača nazaj v stalinizem, namesto da bi šla naprej..." 15. junija 1966 je Mihajlov natipkal in poslal svojim prijateljem *„Elaborat"* o namenu izdajati v Juslaviji *neodvisno, nekomunistično legalno opozicijsko revijo,*[21] *kakršna je po ustavi dovoljena.* Priključuje se Djilasovemu mnenju o dvopartijnosti, kajti vse drugo je totalitarizem. „Razvoj v Jugoslaviji ima samo dve poti: ali vrnitev k stalinizaciji, ali odhod komunistične partije z oblasti. Toda, kakor je pokazala zgodovina, še nobena totalitarna stranka ni odšla z oblasti prostovoljno ter bi bilo naivno misliti, da se bo zgodilo v Jugoslaviji kaj takega..." Znova je pisal pismo predsedniku Titu. Temu je prvič pisal odprto pismo po prvi obsodbi že proti koncu l. 1965. Toda drugo pismo, ki mu ga je pisal 11. julija 1966, je zanimivo prav v tem, da mu očita njegov govor na Brionih, s katerim se postavlja na stalinistično dogmatično stališče proti liberalizaciji... Oporeka mu sistem ene partije, kajti „partija, ki ima samo 6% od vseh prebivalcev države, ne sme biti nad družbo, nad državnim zakonom in celo nad ustavo. Zveza komunistov v nobenem primeru ne sme imeti monopolnega pomena za zgradnjo socializma v državi." Nato preide k potrebi „svobodne atmosfere za borbo raznih mišljenj", k potrebi opozicionalne revije, kar bi bilo v smislu Ustave same, čl. 39 in 40: „ki garantirata svobodo mišljenja, združevanja, opredeljevanja in organiziranega družbeno političnega dela". Nanj — na Tita — se obrača, da mu javi, da bo imel v dneh 10. — 13. avg. v Zadru sestanek za ustanovitev take revije, naj s svojim ugledom prepreči monopol ene stranke, „sicer boste pokazali pred svetom, da se Vaše besede o demokraciji in spoštovanju zakonitosti ne strinjajo z dejanji..." in: „tam se bo odločilo, ali je Jugoslavija privatno podjetje komunistične Partije, ali avtentična socialistična dežela, kjer se spoštuje zakon in ustava in: ali dežela, kjer so komunisti na oblasti že dvajset let, more biti istočasno tudi dežela zakonitosti. In še to: ker ne veruje, da bo odprto pismo objavljeno v Jugoslaviji, bo pač na Zapadu. To zopet samo dokazuje, da se danes iz socialističnih dežel nosijo ideje na Zapad, namesto da bi bilo narobe, kakor mislite Vi... S spoštovanjem..."[22]

To je Mihajlovo drugo pismo Titu, ki se je razširilo po vsem svetu po vseh časopisih pa tudi posebnih letakih, katerega enega, ki ga imam pri roki, je izdala srbska Naša Reč...

Preden je prišlo do ustanovnega sestanka te revije, ki naj bi imela naslov 'Slobodni glas', so aretirali Mihajla Mihajlova. Toda njegovi tovariši so se kljub temu zbrali, prebrali Mihajlov že napisani govor, toda revija ni izšla, ker so bili vsi aretirani. Eden med njimi, dr. Čolak, je pribežal v Italijo in tam prosil za politični azil. Tam je objavil vse posebnosti, priprave in sestavo tega uredništva, v katerem so bili: Hrvati, Srbi, Jugoslovani (dva rojena Rusa), in Židje, po veri katoličani, rusko pravoslavni, srbsko pravoslavni in židje, vsi pa humanisti, se pravi: filozofi, pisatelji, arhitekti, slikarji, noben pa ni bil ne politik ne ekonomist; po mišljenju pa socialisti, ex marksisti, katoliški progresisti, solovjovisti... Stali so na stališču socializma in socialistične opozicije ...ne morda starih strank in ne pod vplivi

emigracije... ter tudi ne verskega fanatizma in ne narodnostnega šovinizma... pač pa na stališču ustave.[23]

Preden se je začel proces, je Tito sam čutil potrebo, da je javnost pripravil nanj ter je govoril 6. in 7. junija na Brionih: „Govori se o liberalizaciji in zmagi nad dogmatisti, a to ni resnica... Mi nočemo biti liberalni... nasprotuj raznim negativnim pojavom in vplivom z Zapada, proti prinašanju zapadne ideologije k nam, in podobno... Mora se nas bati slednji, ki je proti zgraditvi socializma pri nas... Naj žive v strahu vsi naši nasprotniki, ...naj žive v strahu vsi, ki hočejo škodovati zgradbi socializma in naši Partiji, naši Zvezi komunistov..."[24] 1. septembra spet v Murski Soboti o psevdointelektualcih, ki se infiltrirajo v partijo,... ki nimajo nič zveze s komunizmom... pa dvigajo glave ...treba bo odstraniti vse tuje vplive na kulturni razvoj in tudi partijske organizacije same se morajo izčistiti. Tega mora biti zdaj konec!"[25]

8. septembra se je začel proces proti Mihajlovu, „Rusu jugoslovanskega državljanstva", kot se imenuje v obtožnici, in sicer 1) zaradi člankov Zakaj molčimo in Djilas in Jugoslavija itd., ter točka 2) zaradi izdaje v inozemstvu Pomladi v Moskvi 1964. (V poljskem izdanju Kulture v Parizu pod naslovom Ruske teme) Torej: podobne obtožbe kot v prvem procesu — toda že po sestanku svetovnih PEN-klubov na Bledu!

Mihajla Mihajlova je branil advokat dr. Glowatzky.

Toda središčna beseda je bila lastna obramba Mihajla Mihajlova, kjer je ponovil še enkrat vse obtožbe, ki jih je napisal v omenjenih člankih, ki pa niso bili namenjeni za tisk, ne za inozemstvo, pa so tja zašli. Vztraja pri vseh točkah svojih dokazovanj: točno je, da je nazval „jugoslovansko družbo totalitarno in tako tudi je ...enopartijski sistem je shizofrenija družbenega organizma..." Dalje: „Jaz ne morem smatrati za socialistično družbo tisto, v kateri ima neznatna manjšina 6 do 7%, kolikor jih ima Zveza komunistov, vse pravice, a ogromna večina prebivalstva nobenih v družbeno-političnem smislu, niti ne tistih pravic, kakor jih imajo črnci, to je pravico političnega združevanja in legalne borbe za svoje ustavne garancije." Nato pa Mihajlov citira pisanje poljskega filozofa Kolakowskega: „Družbo, kjer filozofi in pisatelji govore vedno isto kot generali in ministri, in še celo vedno *za* njimi; družbo, ki določa, kdo sme kritizirati in kako kritizirati; družbo, v kateri je nekdo nesrečen zato, ker govori to, kar misli, in je drugi srečen zato, ker ne govori tega, kar misli; družbo, katere člani imajo iste poglede na filozofijo, zunanjo politiko, ekonomijo, literaturo in etiko; družbo, ki smatra sebe za socialistično, ker je likvidiralo privatno lastništvo vseh sredstev proizvajanja; družbo, ki misli, da narod mora biti bolj srečen v socializmu kot kje drugje: take družbe ne morem smatrati za socialistično..." Tudi je rekel: „Nobena liberalizacija ni možna brez predhodne politične liberalizacije... in je globoko prepričan, da na svobodnih volitvah Zveza komunistov ne bi dobila niti tolko glasov, kolikor bi postavila kandidatov... Status quo je mogoče držati samo s policijsko silo ali partijsko diktaturo... in to danes dela Jugoslavija." Potrebno bi bilo, da se vse „opozicijske sile, ki niso več izraz starih 'kapitalističnih' elementov (ki jih je malo), to je religiozni ljudje vseh ver, idejni nasprotniki marksizma v najvišjih kulturnih sferah, simpatiziranci krščanskega personalizma v Sloveniji, simpatizerji nacionalnih teženj hrvatskega naroda v Hrvatski in srbskega v Srbiji, 'djilasovci' ter veliko število mladega kadra v Zvezi komunistov, pravim, vse te sile naj bi se združile na en skupni imenovavec: Djilas, djilavščina..." — Težko pa je — po njegovem — „spraviti šovinistične sile kakor so n. pr. v Sloveniji Bela garda in krščanski socialisti, ki so se v koaliciji s komunisti od l. 1941 borili v NO Borbi, ali v Srbiji četnike in demokratske republikance... Nacionalne težnje so konstruktivne, šovinistične destruktivne..." itd. Za konec je še enkrat poudaril, da v Jugoslaviji ni neodvisnega tiska, in da je sodišče edino mesto, kjer se lahko sliši tudi obtoženec... Danes vladajo v Jugoslaviji stalinistične metode, kjer se obtožencu pripisuje vse zlo, da je plačani agent mednarodne reakcije itd.... in kjer se loči po tem, kdo govori in kdaj... vse to izhaja odtod, ker se ne spoštuje ustava, ki je samo na papirju?" Konča pa: „Kako dolgo se bomo še posluževali ideoloških in ne zakonskih argumentov?! Kako dolgo se bodo sodnijski odloki izrekali na temelju dialektičnega in historičnega materializma in ne zakona?"[26]

Zanimivo je, da je Razsodba povzela precej natančno ves zagovor Mihajlova,[27]

pa je kljub temu razsodila: „Take samovoljne trditve se ne morejo drugače kvalificirati kakor iznašanje lažnih poročil z namenom, da se izzove nerazpoloženje in razburjenje prebivalcev in zmanjša njih zaupanje v postopanje državnih organov." Zato je bil Mihajlov obsojen za točko 1) devet mesecev zapora, za točko 2) je bil oproščen. Toda k sodbi se mu doda že izdržavanje obsodbe iz l. 1965 pet mesecev, za katere je bil pogojno oproščen, pa milosti ni zaslužil. Kazni se združita v eno za 12 mesecev, ki je najvišja kazen za te vrste prestopke („širjenje lažnih vesti"). Mihajlo Mihajlov je bil odpeljan v ječo v Sremsko Mitrovico, kjer ga je čakal kot kaznjenec — Milovan Djilas, njegov idol.

Tako se je končal „zadrski poskus legalne opozicionalne revije na temelju socialističnega gibanja", „djilavščine", tako in tam, kakor Djilas sam — z ječo. Bila je to izključna — umetniška, znanstvena skupina, ki ni hotela biti politična, pa se je spremenila v izrazito politični dogodek, ki je odjeknil po vsem svetu, kot Tito ni pričakoval. Doma je cenzura dušila vsako pisanje tega procesa; v kolikor pa je pisala, ga je smešila, pomanjševala in pripisovala na račun emigracije in zapadnega plačanega špijonstva. Pavlović[28] primerja sramotilne izraze za Mihajlova v domačem tisku, ki so začuda prav taki, kot so jih Rusi uporabljali za Pasternaka. Vzeti so oboji — iz sovjetskega žargona. Procesa Djilas in Mihajlov imata neke sličnosti: Djilas je pokazal kot prvi na razočaranje starega komunista-stalinista nad razvojem sedanjega komunizma, in je videl razvoj na podlagi komunizma. Mihajlov pa gradi na podlagi socializma neko novo družbo blizu krščanskega socializma, kot je pisala beograjska Politika: „po sledovih Kristusa, Solovjeva in Djilasa."[29] Bil je naiven, ker je gledal Jugoslavijo z očmi zapadnjaka: ustava dopušča to in to, v mejah ustave se lahko izsili svoj cilj. Kot don Kihot je šel v boj z mlini na veter, toda postavil je simbol heroja, ki zaman razbija komunistični diktatorski nestvor. Sam je nekoč dejal: „Tudi za demokratizacijo sistema je treba žrtev." In zdi se, da se je žrtvoval on, sledilec Dostojevskega religiozne mistike. Sam je dejal pred sodiščem: „Jaz nisem samo Mihajlov, sem simbol narodovih teženj, borbe proti komunističnemu totalitarizmu."[30] In to je postal: žrtev in simbol borbe za demokratizacijo Jugoslavije, za svobodo misli, besede in dejanja, za tisto svobodo, ki jo garantira „ustava".

3.

Toda zdi se, da se je Tito ustrašil tudi obsojenega Mihajlova in njegove mistične vere v svojo borbo. Zato ga je dal tretjič pred sodišče.[31]

Tokrat so mu sodili v Beogradu 17. aprila 1967. Med občinstvom sta bila Mihajlova mati in Djilasova žena.

Odkrili so še tri spise, ki so šli v inozemstvo, namreč Kaj se godi v Jugoslaviji?, Poslanica prijateljem in Odprto pismo Juliju Oumbertu-Drozu, njegovemu švicarskemu kritiku. Pripeljali so ga iz ječe v sodno palačo. Branil ga je Veljo Kovačević, isti kot je branil Djilasa. Pa tudi sam se je branil dobro, kot prej. Ob obrambi je nastal smešen dogodek, ko je Mihajlov rekel, da je karakteristika komunističnih partij, da imajo „najbolj progresivno, avantgardistično in najboljšo ustavo", in je potegnil knjižico iz žepa, a je rekel sodnik: „Zdaj mi ne boste še brali ustave, ki jo dobro poznam." Mihajlov se je nasmehnil: „Oprostite, sem se zmotil: to piše o sebi ta-le — Stalinova ustava iz l. 1936," ter je sodnik nehote sam potrdil, da je jugoslovanska ustava — stalinistična! Tokrat je bil obsojen na 4 leta in 6 mesecev strogega zapora (to je: s prepovedjo obiskov in pošiljk z doma), ter obenem štiri leta na prepoved pisanja in javnega nastopanja.

Pa tudi s tem ni zadeva Mihajlova končana.

Zadnja poročila vedo povedati, da Mihajlova načrtno mučijo v ječi na način, da ga fizično ali zdravstveno uničijo[32] — prav tako, kakor poročajo o Siniavskem in Danielu, da sta deležna posebnih procedur.[33] Najnovejša pa že javljajo, da so zdravniki ugotovili pri Mihajlovu znake duševne neuravnovešenosti, ter mu zato nameravajo znižati zaporno kazen, toda izolirati ga v — blaznico...[34] Tudi to je sovjetska metoda, kot so jo uporabljali pri Tarsisu, Volpin-Jeseninu itd., sovjetska metoda, kakor — strel v tilnik.

Kakor je Mihajlovo poslanstvo preneseno iz ruskega duhovnega sveta k nam: pod vplivom Dostojevskega, z duhovnim stikom s Pasternakom in njegovim kritikom Sinjavskim, pa preko „pomladi moskovske odjuge" s Solženicinom, pa cepljeno na 'djilavščino' ter na jugoslovansko skupnost, ter je imelo nekaj solovjovsko-

mističnega v sebi, tako je tudi končalo na sovjetski način, kakor smo videli. Mihajlov je verjel v jugoslovansko odjugo in demokratičnost ustave, pa doživel in pred vsem svetom dokazal, da ne ustava ne demokratičnost ne vladata v Titovi Jugoslaviji. Postal je žrtev boja za svobodo in heroj duhovne resistence komunistični diktaturi[35] in ima svetovno pomembnost, dasi ga doma — zaradi cenzure — ne poznajo, v kolikor ga pa, ga smešijo. Zato je pomembnejši kot Djilas — ki uživa svobodo.[35]

Hrvatski jezikovni protest

Tretji velik upor inteligence, znanstvenikov in umetnikov je nastal na Hrvatskem, v Zagrebu na področju — najvišjih hrvatskih kulturnih institucij.

19. marca 1967, malo pred zadnjim tretjim sojenjem Mihajlova, je jugoslovansko javnost presenetila nenadna eksplozija nove bombe, novega upora pisateljev in kulturnih delavcev: V zagrebškem Vjesniku 19. marca je izšla „Deklaracija o nazivu in položaju hrvatskog književnog jezika",[36] ki jo je podpisalo 17 najvišjih hrvatskih književnih in jezikovnih ter znanstvenih zavodov. Da se vidi teža deklaracije, jih navajamo, zlasti še, ker so podpisane kot ustanove ne kot osebe. Ti zavodi so: Matica Hrvatska, Društvo književnikov Hrvatske, Pen klub (hrvatski Center), Hrvatsko filozofsko društvo, Odjel za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za suverenu književnost JAZU (=Jug. Akademije Znanosti i umjetnosti) ,Institut za jezik JAZU, Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Katedra za suvremeni hrvatski jezik Filozofskog fakulteta, Katedra za stariju hrvatsku književnost, Institut za lingvistiku, Staroslovanski institut, Društvo prevodilaca Hrvatske.

Izjava govori v začetku o pravicah jezikov narodov, ki sestavljajo Jugoslavijo, namreč hrvatskega, slovenskega, srbskega, črnogorskega in makedonskega. Res da so v Novem Sadu takoj po drugi vojni določili, da imata hrvatski in srbski jezik skupno osnovo, vendar ni zavrnil resnice, o pravici vsakega naroda do lastnega jezikovnega medija nacionalnega in kulturnega življenja. Ta načela so bila kršena, kajti pojavile so se težnje po enem državnem jeziku, in ta bo pač tisti, ki izhaja iz administrativnega središča. Od tam namreč prihajajo razne uradne objave in trgovski predmeti v tem „državnem jeziku", ki ga uvaja praksa pri tekstih kina, telegramov Tanjuga, agencijah časopisov, itd. itd. Ker spričo te poplave v jeziku, ki je redno „srbski", so hrvatski kulturni delavci videli škodo v lastnem jeziku, ki da postaja vedno bolj „lokalni" jezik. Hrvatski književni jezik dobiva tako pomen „narečja". Zato so dali tole izjavo: „Na tem temelju podpisane hrvatske kulturne in znanstvene ustanove in organizacije smatrajo za neizogibno potrebo: 1) da se z ustavnim določilom jasno in enoumno ugotovi enakost in enakopravnost štirih knjižnih jezikov: slovenskega, hrvatskega, srbskega in makedonskega. 2) V ta namen je treba spremeniti formulacijo v ustavi SFRJ čl. 131, ki bi se morala glasiti: „Zvezni zakoni in drugi splošnoveljavni akti zveznih organov se v avtentičnem besedilu objavljajo v štirih jezikih ljudstev Jugoslavije: srbskem, hrvatskem, slovenskem in makedonskem. V uradnem občevanju so organi federacije dolžni držati se načela enakopravnosti vseh jezikov ljudstev Jugoslavije." Z adekvatno formulacijo je treba zagotoviti tudi pravico jezikov narodnosti Jugoslavije. — Dosedanja ustavna določba o 'srbskohrvatskem oz. hrvatskosrbskem jeziku' s svojo nepreciznostjo omogoča, da se v praksi ta dva vzporedna naziva pojmujeto kot sinonima, ne pa kot temelj za enakopravnost tako hrvatskega kakor srbskega književnega jezika, tako med seboj kakor v razmerju z jeziki drugih jugoslovanskih ljudstev. Ta nejasnost omogoča, da se v rabi srbski jezik s silo realnosti vsiljuje kot enotni jezik za Srbe in Hrvate.

3) V skladu z gornjimi terjatvami in pojasnili je treba zagotoviti dosledno rabo hrvatskega knjižnega jezika v šolstvu, časnikarstvu, javnem in političnem življenju, na radiju, televiziji, kadar koli gre za hrvatsko prebivalstvo, ter da uradniki, učitelji in javni delavci ne glede na to, od kod izvirajo, uradno uporabljajo knjižni jezik okolja, ki v njem delujejo."

To deklaracijo so poslali Saboru SRH, Zvezni skupščini SFRJ in vsej javnosti, da se „spremembi ustave predložena načela enoumno formulirajo in s tem zagotovi popolna uresničitev v našem družbenem življenju."

To je na videz preprosta, toda v bistvu zelo pomembna izjava, morda najpomembnejša v današnji Jugoslaviji, zlasti še, ko so ugotovili imena podpisnikov v imenu teh ustanov. Tu so bili — Miroslav Krleža,

največji hrvatski književnik, komunist, Titov osebni prijatelj, potem profesorji univerze, Akademij Jonke, Frangeš, Brandt, Ravlić, Zlatko Gorjan, itd., pristali so taki pesniki kakor Krklec, Cesarić, Tadijanović itd., itd.

Deklaracija je sicer na videz filološkega in jezikovnega značaja, toda v resnici je najdelikatnejša odpoved sožitja s Srbi z ozirom na jezik, o katerem sem uvodoma podal stalinistično tezo: da vidno jezik močnejšega naroda prevladuje nad nižjim in ga enači. To je načelni nauk komunizma, ki se razvija v času, ki ga ni predvidevati, gre pa sigurno v smer izenačevanja. In hrvatske ustanove, ki imajo brigo za jezik in njega hrvatski razvoj, so zavpili svoj: stop! Iz lingvističnega problema je nastal politični. Kot takega so ga čutili Srbi, ki so takoj poslali svoj odgovor in seveda napadli ves hrvatski narod v njem. Tito sam se je razjezil in je imel 26. marca v Prištini velik govor proti „separatistom", ki so „zadali nož v hrbet bratstvu in enakosti narodov", ki je deviza Titove Jugoslavije. Tako je bil razdražil, da je zagrozil: „Odslej nas bodo čutili. Ne bomo dovolili, da bi vznemirjali naše delovno ljudstvo, ne bomo dovolili, da bi nekaj ducatov kršilo mir s sejanjem razdora." In nato je zagrozil kot še nikoli z najhujšimi represalijami: „Mnogo predvojnih sovražnikov smo prevzgojili, nekatere more prevzgojiti samo — grob!"[37] To je: zagrozil je s smrtnimi kaznimi! Recept — Hruščova! Tudi zapad je čutil v deklaraciji učarec s sekiro naravnost na korenine sožitja ter odslej že govore o „koncu Jugoslavije."[38] Tito je kaznoval podpisnike, ki so bili večinoma člani KP, z izključitvijo iz nje ter z izgubo položajev: Krleža pa je sam vrnil člansko izkaznico KP.

Ne vem, če je o spremembi teh členov razpravljala hrvatska skupščina in Zvezna, gotovo pa je, da je ta dokument še hujši zlom komunistične prakse, kakor Mihajlov, dasi oba izhajata iz istega vzroka: legalnega upora zaradi neizpolnjevanja ustavnih določb, oz. težnje za njih spremembo.

Proti komunizmu se organizirajo narodni odpori tudi za hrbtom jezikovnih določb, ki tirajo razvoj jezika po načelu „proletarski po vsebini, narodni po formi", v „enotno proletarsko kulturo Jugoslavije ter s tem tudi v jezikovno".

Jugoslavija ni znala rešiti s komunizmom problema mnogonacionalne države, ter ga rešuje — na sovjetski stalinistični način, kot sem ga označil v I. delu. — Jugoslovansko prehajanje narodnih jezikov v *enega samega*, ki prihaja iz administrativnega središča, pomeni novo orožje proti „hegemoniji" srbskega dela, proti kateremu so v boj stopili — najvišje kulturne institucije hrvatskega naroda.

To je zadnja oblika upora inteligence proti KPartiji, pa tudi nje — prividni — *zator*.

Opombe k tretjemu poglavju:

1. J. Plamenac: Rewiev for jugoslav affairs. London 1967 (387). — 2. Naša Reč. okt. 1963. — 3. Milovan Djilas: Članki 1941—1946, Cankarjeva založba v Ljubljani 1948. Članek o Stalinu je izšel 7. 11. 1942 v Borbi. — 4. idem str. 29, članek Plemenito sovraštvo (okt. 1942). — 5. Djilas: Momci posle rata, ocena v DS 1932, str. 160. — 6. Iskra (München) 15. 11. 57 poroča, da je v Spectatoru napisal: „Divja Djilasova obsodba pa ni bila izrečena v Beogradu, ampak v Moskvi!" — 6a. Milovan Djilas: La Nueva Clase. una análisis del Régimen Comunista, Editorial Sudamericana 1957. — 7. Iskra 15. 5. 57. — 8. Iskra 15. 11. 57. — 9. Plamenac, lc. 383. — 10. Rozmowy s Stalinem (poljski prevod) Inst. lit. 1963. — Povzetek vsebine je prinašala tudi SS v podlistkih. — 11. Titove skrbi in težave, SS 23. 2. 67. 12. O teh Titovih govorih glede umetnosti sem napisal dva članka v Glas SKA: Komunistične diktature in umetnost (1963, št. 5) in: Še o trenju med KP in umetnostjo (št. 6. — 13. Povzetek tega članka pod naslovom Značaj Mihajlova, prinaša srbska Naša reč št. 163/4. V celoti pa je izšel poljski prevod v Kritiki No 9/215, 1965 pod naslovom: Martwi dom Dostojevskiego y Solženicina. — 14. Pomlad v Moskvi imam na razpolago v ruskem prevodu iz časopisa Posev (Frankfurt a. M.), kjer je izhajala od 5. 3. 65 do 9. 4. 65. — 15. Borba 29. 7. 1951 do 9. 10. 1951. Navaja te podatke Studia Croatica VII. Vol. 20-21, 1966. — 16. in 17. Posev 26. 3. 65. — 18. Naša Reč br. 160 (iz Politike 5. 3. 66). — 19. Posev 19. 3. — 20. Posev navaja proteste Penklubov iz Avstrije, Centrale, pa tudi posameznih kot Siloneja itd. Po mnenju centralnega odbora PENA je to „kršenje ustanovne listine PENa". — 21. Naša Reč br. 174. — 22. To drugo odprto pismo je bilo priobčeno v vseh svetovnih listih. Tudi v slovenskih v SS (7. 4. 66) A. D. (23. 8.) in drugod. — 23. Dr. Čolak je dal intervju v Bologni sept. 1966 (Glej: Rewiev No. 6, 1967), pa tudi tržaškemu listu Il Piccolo (A. Zamoliju). po njem je prinesla vsebino AD 20. 7. 67. — 24. O teh govorih na Brionih piše SS dvakrat: 27. 7. in 28. 7. 1966. — 25. O govoru v Murski Soboti, SS 8. 9. (Tito napoveduje „čistko"). Nato je govoril še v Bileći rezervnim oficirjem na isto temo (SS 15. 9.: Tito poziva na budnost proti zunanjemu in notranjemu sovražniku). — 26. Naša Reč, br. 178, dec. 1966. — 27. Naša Reč. ibid. O obsodbi Mihajlova sem napisal uvod-

nik v SS 6. 10. 1966. — .8. Rewiev, št. 6, str. 485. — 29. idem, str. 465. — 30. idem, str. 500. — 31. idem, str. 497. — 32. Kurier Polski 21. 12. 67 poroča o trpljenju Mihajlova v neki ječi v notranjosti Jugoslavije. kjer ga ne smatrajo kot političnega zapornika, ampak navadnega zločinca: nositi mora kazensko obleko in spati na trdih tleh. Zaposlen je pri emajliranju kotlov, kar je zdravju zelo škodljivo. Hrano so mu znižali na polovico in mu groze s štiritedensko samico. Poroča tudi, da je začel z gladovnim štrajkom. — 33. Kur. Pol. dec. 1967. — 34. Novo preganjanje Mihajlova. SS 30. 11. 1967. — 35. O Mihajlovem procesu, ki je bil največji literarni proces zadnjega časa v državah pod komunistično diktaturo, imamo zelo lepo literaturo v raznih jezikih, kjer opisuje zaporedno dogajanje, potek in dokumentacijo procesa. Tu naj omenim za prvi proces študijo Stevana K. Pavlowicha v reviji za jugoslovanske zadeve v Londonu (Rewiev, št. 5, 1965, str. 309—327) pod naslovom Mihajlo Mihajlov and the revolt of the intelectuals. — Istotako za ta prvi proces Gojko Borić: El caso del escritor Mihajlov v hrvatski reviji Studia Croática (50—56) ter v posebni brošuri izdano poročilo ruske emigrantske založbe Posev v Nemčiji v hrvaščini pod naslovom Materijal o slučaju Mihajlo Mihajlov u vezi sa sudjenjem v Zadru 22-23. sept. 9166. g. (Obtožnica, diskriminirani članki, odprto pismo Titu in zagovor.). O drugem procesu podaja obrambo in obsodbo dokumentirano srbska Naša Reč št. 178, dec. 1966. — Najobširneje in kritično obdelano študijo o vseh treh procesih pa je napisal Stevan K. Pawlovich v isti angleški reviji (Rewiev. št. 6, London 1967) pod naslovom The Marshall and the Lecturer: a tourist attraction a sign of the Times (str. 438—505). Na konec pa so dodani še vsi dokumenti: The dossier of the Mihajlov Case (506—532), obsegajoč: Odprto pismo Titu, Komunisti zadrske fakultete proti Zenku (članu Minajlovega uredniškega krožka), Politična pozicija Mihajlova (pismo, s katerim je mislil Mihajlov odpreti sejo za ustanovitev revije), položaj Mihajlovih prijateljev, Mihajlov zagovor, Razgovor med Mihajlovom in Zenkom. kot ga je podal dopisnik revije The Tablet 22. jan. 1966. — To je najpopolnejša študija o Mihajlovem procesu. — 36. V celoti jo je priobčil v slov. Glas SKA 25. 5. 1967 ter tudi obširen opis njenega razglasa in represalij. V nemškem in francoskem jeziku in obenem v originalu jo je prinesla Hrvatska Revija v Münchenu, kolovoza 1967. Dodana sta tudi nemški in francoski prevod Apela, ki so ga priložile hrvatske kulturne emigrantske organizacije. V Bs. Airesu je izšla brošura U obranu hrvatskog jezika, kjer so zbrani med drugim govori, ki so bili govorjeni na javnem protestnem zboru. — ..37. SS 22. marca 1967. — Makedonska Tribuna, Indianopolis, 20. 4. 67 (makedonsko).

IV. POGLAVJE O SLOVENCIH

Stalinovski „socialni realizem"

KP je takoj po „zmagi" sodila tudi slovenskemu pisatelju Narteju Velikonji, ne kot politiku, ampak kot človeku krščanske dobrodelnosti, še celo pa kot publicistu.

Tožitelj pisatelj Stante mu je na prvem mestu očital zločin pisateljevanja: „Kot odločen idejni nasprotnik in sovražnik narodno-osvobodilnega gibanja je vršil proti temu gibanju ustno agitacijo in pismeno propagando s tem, da je priobčeval v Slovencu in Domoljubu profašistične članke, da je priobčil v reviji Dom in svet novelo Zanjka in da je izdal brošuro Malikovanje zločina.[1] On je pri Slovencih izpolnil mesto, ki je bilo v ruski revoluciji določeno Gomuljovu, v hrvatski Budaku in srbski Vasiću, le da je bil sojen kot publicist, ne vojak ali politik, kakor drugi omenjeni. Kot se v Rusiji pisateljska društva niso zavzemala za obsojene pisatelje, temveč so jim celo sodili strožje kot oblasti (na pr. Pasternaka), tako se tudi slovenski tovariši PEN-klubovci niso potegnili za Velikonjo, pa so bili v vodstvu Osvobodilne fronte pisateljj predsednik Vidmar, podpredsednik Kocbek; pa drugi blizu: oba Kozaka, Prežihov Voranc, tudi Finžgar, kateremu zvest Mladikar je bil ter Koblar, kateremu je bil dolgoletni dominsvetovec. Velikonjev zagovor ni bil nič manj herojski kot Mihajlov in so ga morali v oddaji prekiniti.

Nato se je vse nadaljevalo po sovjetskem receptu: likvidirali so vsa privatna knjižna podjetja, ustanovili eno samo pisateljsko društvo, eno revijo pod kontrolo KP itd., vrgli na „smetišče zgodovine" vsa pisateljska imena, ki niso bila „z njimi". Ko je leta 1953 — torej že pet let po sporu s Kominformom, izdal Janež svoj Pregled slovenske književnosti,[2] ni v njej nobenega slovenskega pisatelja, ki je odšel v emigracijo, ne takih katoliških pisateljev, ki so ostali doma, kakor so na pr. Stanko Majcen, Janez Jalen, Lojze Remec, Jože Lovrenčič, Jože Pogačnik..., da ne imenujem Velikonjo in Balantiča. Celo Finžgarju so odklonili rokopise pri Mohorjevi družbi, katere glavna gonilna sila je bil dolga desetletja.[3] Njemu na ljubo so Družbo sv. Mohorja sicer ohranili, toda so jo „razsvetlili", „laizirali" v „Mohorjevo" ter dali ključne položaje v nji — komunistom.

To je bil čas „romantičnega revolucio-

narnega komunizma", ko je bil edini literarni slog „socialni realizem", ki se je tedaj pri nas imenoval „nova stvarnost", in ki je videl vse „črno-belo": partizana kot „heroja", nasprotnika kot „nečloveka". Tudi likovna umetnost se je uvrstila v ta slog, ki je pomenil uvedbo „akademizma" s skrajno tendenco, in letos je slikar Ciuha v svojem, milo rečeno zgledno nevljudnem opisu sestanka z ljudmi v emigraciji, ki ga je obelodanil po dveh letih v ljubljanskem Delu,[4] priznal, da so umetnost v tem času vodili „politični komisarji". Na vseh kulturnih področjih je deloval sovjetski zgled — „ždanovščine". „Ždanovščina" je bila tedaj — recimo l. 1947 — ideal sodobnega pisatelja. To se vidi iz prevoda dveh ruskih razprav o Sodobni sovjetski literaturi, ki sta jih napisala Fadajev in Čarni in ju je prevedel Bogomil Fatur.[5] Tu so poudarjeni načelni stavki: „Literatura še nikoli ni bila nepolitična! — Biti mora na barikadah partije! — Realizem je danes možen samo kot socialni realizem! itd." sama gesla iz Ždanovega govora ob obsodbi Ahmatove in Zoščenka, nastop proti dekadenci, simbolizmu itd., itd. Ne bom navajal razprav, ker povzemajo isto, kar sem navajal za rusko literaturo, poudariti hočem samo drznost modernega pesnika Bogomila Faturja, ki je razpravi prevajal, in je dodal uvod, v katerem trdi, da so to, kar vsebujeta ti dve razpravi, bili „ideali, v imenu katerih sta vihtela orožje svojega tvornega in kritičnega genija France Levstik in Ivan Cankar!" (str. 5). Idealist, simbolist, dekadent Cankar in — ždanovščina! Toda bili smo tedaj v znamenju sovjetskega političnega in literarnega satelita.

Toda po l. 1948 je tudi med Slovence prišla „odjuga", sicer počasi. Kakor smo videli pri Janežu v l. 1953, je še ni čutiti, pač pa v l. 1956, ko je izšla druga izdaja s sodelovanjem prof. Miroslava Ravbarja.[6] Ta izdaja imenuje tudi že katoliške pisatelje, ki so ostali doma (Majcna, Lovrenčiča, Jalna, Remca), pa tudi — prvič! — nekaj emigracijskih pisateljev: Javornika, Debeljaka, Vombergarja in Kunčiča ter — Balantiča, ki je „na 'blaznih poteh' zašel pod politični vpliv skrajnih reakcionarjev in z njimi vred žalostno končal". Nikjer pa ni imenovan niti z besedico Narte Velikonja.

Zapisano pa je, da so pisatelji kakor Prežihov Voranc („ki je bil delegat KPJ na VII. kongresu Kominterne v Moskvi (l. 1935)", Miško Kranjec, Ingolič itd pisali v slogu „socialnega realizma" ter da so bili „glasniki revolucije in pripravljalci novega reda"... ter so vstopili v literaturo tedaj, ko se je okrepilo in utrdilo delovanje KP in so delovali v tisku, ki ga je usmerjala partija." Kot sem dokazal, je „socialni realizem" oficielni slog Stalinove dobe, ki je stal pod varstvom in zapovedjo Ždanova.

Kocbek in Vidmar

Razdor s Kominformom pri Slovencih ni vzdignil upornika Djilasovega kova. Po Djilasovem zgledu je šel neko svojo pot pesnik Edvard Kocbek, ki je izdal koncem l. 1949 dnevniške zapiske iz časa partizanovanja (maj 1942 — maj 1943) *Tovarišija.*[7] Kocbek tu ne piše dnevnika s stališča komunista, ampak s stališča svoje zavestne pozicije kot „naprednega kristjana" v OF, ki je o sebi in svoji grupi prav tu v Tovarišiji zapisal svoj cilj: „Zavedajmo se, da delamo v Sloveniji z vso jasnostjo in prepričanostjo poskus, ki je v moderni zgodovini edinstven: komunisti in kristjani gradimo nov svet in želimo, da bi ne ostalo samo pri poizkusih. To pa je odvisno od obeh partnerjev." (80)

Iz Tovarišije se vidi, da ni stavba OF tako monolitna, kakor se misli, temveč jo tako dela samo sila Komunistične partije v nji, pred katero Kocbek vedno klone ter „sprejema brez rezerve kot kristjan tak način (marksizma-leninizma) družbenega in političnega mišljenja" (170). Zato je lahko shajal s Kidričem, ki je v Kocbeku gledal „osliča s prebrisanimi očmi in s skrivnostnim križem na hrbtu, ki je iz raja zablodil v džunglo" (111). Tudi Vidmar se je moral čutiti v istem razmerju do Kidriča, se pravi: „svobodni umetnik" do diktature KP, kajti Vidmar se je izrazil Kocbeku: „Zanimiva kljukca sva..." (247). Že iz teh citatov se vidi, da se odkrivajo „stranpota" v ocenjevanju osvobodilnega boja in da podtalno tli neki zadušeni upor. In res: Tovarišija je bila sprejeta z deljenimi sodbami, kominformisti so jo odklanjali, katoličani — zlasti v emigraciji — so jo odklanjali s stališča papeških enciklik, dočim Kocbekovo načelno stališče nekateri smatrajo danes za izpolnjevanje ekumenskega sožitja, kot ga je dvajset let kasneje zastopal papež Janez XXIII. (Cajnkar). Za našo temo je važno to: KPartija je prepovedala izdajo drugega dela Listina, ki je čakal na objavo še nadaljnjih 15 let,

do letos, 1967, ko je mogel iziti! Kocbek, ki je bil podpredsednik federalne narodne skupščine, se je moral ukloniti politkomisarju KPS! Ko je Kocbek l. 1953 izdal zbirko svojih črtic pod naslovom „Strah in pogum",[8] je vzbudil že vihar med komunističnim taborom, kajti — upal je pretrgati z „belo-črnim" slikanjem partizanske ždanovske psihologije ter je opisal med drugim smrt duhovnika, katerega so sneli izpred oltarja, da ga justificirajo zaradi njegovega belogardizma. Toda ta duhovnikov belogardizem je prikazan s stališča — duhovnika, kar ga dviga v heroizem, ki pa temelji seveda na ‚napačni' podstavki. Toda je nova podoba v dotedanjem partizanskem leposlovju. Miško Kranjec ga je kot kominformist odločno odbil, Vidmar ga je umetniško priznal, toda idejno odbil, češ, „da pomeni skrunjenje osvobodilne borbe in skrunjenje človečnosti, ki se bije za svobodo",[9] in da: „podaja sodbe sub specie aeternitatis, kar je človeško in politično napačno in kvarno". Začeli so prihajati protesti od partizanskih bojevniških organizacij, od mestnega odbora ljubljanskega itd., itd., govorilo se je o „razkolu med slovenskimi komunisti" in zapisano je bilo, da „je Kocbek končal svojo politično pot".[10] To je tudi sam poudaril Jerneju Roji: „Jaz sem odpisan — zabetonirali me bodo z dosmrtnim molkom."[10a]

Bil je res postavljen v pokoj, toda — aretiran ni bil, kakor se je pričakovalo. Kazno je bilo, da bo tudi kot pesnik „likvidiran", kajti pesniške zbirke nato ni mogel izdati v Sloveniji. Zato je napravil tako — kot v ruski literaturi Ahmátova, Siniavski... ali Poljaki sploh: poslal je zbirko pesmi v — inozemstvo, se pravi, — v italijanski Trst slovenski radiopostaji, kjer so bile prebrane in nato — kot pregravirane po poslušanju v radiu tiskane v buenosairešk emigrantski reviji Medobje.[11] Videti je bilo, da bo — pogum močnejši kot strah, toda — „upornik" se je prilagodil, izdal zbirko v Ljubljani in začel hoditi v inozemstvo, v Trst s predavanji o sebi[12] kot pristašu marksističnega družbenega sistema, toda kristjana progresivne dobe... Postal je tako — most, ki naj pripelje tostran („inozemstvo") — domov...

Narobe kot uporniki drugih narodov izpod diktature... Toda kljub tej novi prilagodljivosti je ostala — zlasti v slovenskem Primorju — na njem senca Djilasove upornosti in, kakor smo videli, je Mihajlov tudi računal na njegovo skupino, dasi njega od Slovencev nihče ni podprl, tudi kocbekovci ne.

Tudi drugi „kljukec" Josip Vidmar se je od časa do časa skušal „upirati", čeprav je šele po „osvobojenju" pristopil k Partiji. Toda njegov upor je bil v tem, da je vodil spor z dogmatistom Ziherlom za liberalnejšo svobodo (l. 1958); sicer pa se je le večkrat obregnil ob Beograd. Tako je pisal v revijo Nin, da „slovenska kultura lovi sapo zaradi pomanjkanja svobode",[13] za kar so ga prijeli Srbi za besedo. in se moral zagovarjati v Naših razgledih ter se je opral s tem, da je udaril po Kocbeku in njegovem krščanstvu, kot sem omenil. Pač pa je pogum pokazal univ. prof. dr. Slodnjak, ko je izdal v nemščini (l. 1958) Zgodovino slovenskega slovstva[14] in v nji imenoval tudi emigrantske pisatelje ter visoko postavil — Balantiča, čeprav samo za — inozemstvo, ne za „domače potrebe." Prav to nedogmatično stališče do zgodovine književnosti je bilo vzrok, da je moral podati ostavko na profesorsko mesto v Ljubljani (dekan Metod Mikuž). Študentje so hoteli demonstrirati na ulici, pa so se vzdržali... Kljub temu je prof. Slodnjak postal član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kar pomeni „odjugo", in nov esej o slovenski liriki v nemščini prinaša med klasiki slovenske poezije tudi celostranski portret — Balantiča.[15] Tudi to za — inozemstvo.

Generacijska trenja

Po izgonu Jugoslavije iz Kominforma in po smrti Stalina se je tudi v Sloveniji pojavila generacija, ki je hotela stran od ždanovščine in predpisanega socialnega realizma, kar se je pokazalo nekako od l. 1962 naprej v času novega sožitja Jugoslavije s Sovjetijo Hruščova. O razvoju teh let je največ pisal Lev Detela, eden tistih, ki je pribežal iz Slovenije skupaj z ženo pesnico M. Merlakovo kot antidogmatist pa se ni zlil z našo emigracijo, ampak podobno kot pesnik Pribac, gre svojo pot v emigraciji, a v opoziciji s komunistično diktaturo, ter oba iščeta metafizične, celo religiozne temelje za sporazum opozicionalnih mladih kulturnih delavcev v domovini s ‚progresivnimi silami' v emigraciji; Pribac v Avstraliji celo v okvirju — protestantizma.[16] Lev Detela in Milena Merlakova ter Humbert Pribac ne spadajo torej v politično emigracijo po l. 1945, do katere

imajo svoje „podedovane" predsodke (na pr. o Velikonji!), ampak jih moramo prišteti med književnike „uporne generacije doma".[17]

Odslej se bom večinoma naslanjal na Detelove članke, ki jih navajam v opombah. Detela imenuje nastop nove mlade generacije ne samo kot tolerantne do drugih tokov, ampak že kritične predvsem v razmerju do starejše predhodne generacije socialnega realizma. Glavni nasprotnik ji je prav ta okoreli dogmatizem (kakor se zdaj tam imenuje pristaš „ždanovščine"), ki ga vodi profesor marksistične filozofije na univerzi Boris Ziherl, nekoč nedoštudirani visokošolec v Ljubljani, toda z univerzo Moše Pijada v kaznilnici v Mitrovici in pozneje v Moskvi... Toda mladina se je naselila v reviji Beseda, kjer so idejno borbo vodili Pučnik, Kermauner... kritično prozo pa je pisal Kovačič, izredno nadarjen mladi pisatelj, ki je s svojo črtico o Zlatem poročniku, satiro na nov vojaški (partizanski) stan tudi zapečatil usodo revije: leta 1958 je bila zatrta. Prva revija med Slovenci po vojni, ki jo je doletela ta sovjetska metoda kaznovanja. Pred njo je v Jugoslaviji tako usodo zadela že sarajevsko revijo Danas. Sledila je z istimi sotrudniki „Revija 57", ki ni samo prenehala po nekaj številkah, ampak je urednik Pučnik prišel pred sodišče in dobil za svoje pisanje devet let zapora.

To je prva literarna obsodba pri Slovencih. Tudi pri Slovencih se je zgodilo tako kot drugod: profesorji marksizma so „dogmatiki", njihovi asistenti (Pučnik je bil asistent prof. Ziherla) pa gredo v zapor zato, ker skušajo drugače razlagati marksistične pojme „razred" in „boj med razredi".

Reviji 57 so sledile Perspektive (1960). Bile so najzrelejši sad te dozorevajoče mladine. Ta je začutila že jasni spor med kolektivno moralo in osebnostno, kar je prišlo do izraza predvsem v drami Primoža Kozaka Afera, najlepše pa v drami Smoleja: Antigona. Obe drami sta izšli v Perspektivah. Knjižno izišla Antigona je napravila name največji vtis: tako že kot pesnitev v lepi ritmični besedi, kakor tudi nje redka plemenitost ter borba med tiranijo in osebno etiko. Antigona sicer nikdar ne nastopi, pa je osrednja oseba; ko kljub prepovedi pokropi svojega brata „izdajalca", zazvone zvonovi čez vso deželo. *To je prvi pokop domobrancev v slovenski književnosti v domovini*, četudi ni kot tak imenovan, pa je kot tak dojet vsaj v naši emigracijski čustvenosti. Verjetno so jo občutili tako tudi doma, kajti vzeta je bila takoj z ljubljanskega odra, revija Perspektive je bila kmalu nato — zatrta (1964) in ponovno aretiran Pučnik in pesnik Šalamun, ter oba obsojena na zapor.

Ukinitvi Perspektiv je sledila izjava aktivnih slovenskih kulturnih delavcev okrog Perspektiv, kjer so zapisali, „da so dogodki zadnjih dni sprožili najresnejšo krizo v slovenskem kulturnem življenju",[18] zaprli so več članov uredniškega odbora zaradi „subverzivne delavnosti" (Kermauner, Šalamun itd.). Ti podpisniki so proglasili „v znak protesta kulturni molk v slovenskem kulturnem območju".

Pripominjamo, da je podobno, toda bolj milo izjavo podpisalo tudi nekaj slovenskih kulturnih delavcev ob Sodobnosti kot protest proti ukinitvi revije. Ko se je takoj nato vršila predstava nove satire enega izmed družbe Perspektiv Mariana Rožanca Tople grede, so vladni ljudje — najeti — razbili predstavo z žvižgi, jodlanjem itd. Ta demonstracija je bila največji protest proti režimu po 1945 z istim sredstvom, kot so partizani med vojno zapovedali „kulturni molk". Uveljavila pa je zator „ideološka komisija" pod vodstvom St. Kavčiča.[19]

Epigram Bora na račun Perspektiv, ki ga ne morem citirati, a sem ga bral, pa je napisan v tem smislu: tisti, ki so reviji dali denar za izdajanje, so ga tudi potegnili nazaj — kaj je tu napačnega? Iz tega bi se dalo sklepati, da je KP ustanovila namenoma Perspektive kot ventil za nezadovoljno mladino (tako kot sovjeti Junost v Moskvi), pa jim je mladina ušla z vajeti. Zato „ne more več Državna založba Slovenije prevzeti naprej odgovornosti za izhajanje revije, ki „ruši glavne osnove socializma... in je bila izkoriščena za politična reakcionarne namene".[20] Iz emigracije je poslal protest v Ljubljano književnik Detela,[21] ki ga pa tam niso objavili.

Jezikovno narodnostni odpor

V zadnjih letih v Sloveniji ni večjih literarnih sporov med dogmatiki in reformisti, med realisti in abstraktnimi, kajti videti je, da je na vsej črti zmagala zahodno evropska abstraktna umetnost, zlasti v likovni umetnosti in dosegla svetovne uspehe. Spor z režimom se je prenesel

drugam — na narodnostno in jezikovno polje.

Spričo velikega priseljevanja — čeprav samo sezonskega — delavcev in vojakov z juga, kakor tudi spričo trgovskih reklam, ki se tiskajo samo v enem jeziku, istotako tudi razlag v filmu itd., itd., se čuti slovenščina kot samosvoj jezik v nevarnosti „okužbe" in celo podreditve občevalnemu jeziku, ki ni več slovenski. Z vsebino splošne „proletarske kulure", ki naj bo ena za vse narode, prehaja tudi oblika — jezik v čimvečje medsebojno zniveliranje. To vodi — v zlitje ali v odpor. Pri Slovencih je — podobno kot pri Hrvatih — vodilo v odpor. Na sestankih slavistov nastopa že vprašanje samobitnosti posameznih jezikov in kultur, ko delegati govore v slovenskem jeziku, srbski in hrvatski zastopniki pa odhajajo.[22] Na kongresu književnikov v Sarajevu je prenehala slovenska sekcija književnikov, ko je bil sklep, da se organizirajo po republikah; v Titovgradu (črnogorski Podgorici) je prišlo skoraj do pretepa med „jugosloveni" in zastopniki „narodnih kultur",[23] znana je bila debata med Ćosićem, dogmatikom iz Srbije, in Pirjevcem.[24] Srednješolski profesorji debatirajo mnogo o sposojenkah v slovenskem jeziku in odpor proti njim, zlasti javnim, na drugi strani pa terjajo ustrezen srednješolski pouk, ker ta, ki se jim vsiljuje oficielno, ne garantira več poznanje slovenske književnosti, kar je razvidno iz izjave Katedre za slovensko književnost in jezik na Oddelku za slovansko književnost in jezike na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani: „Javno odklanjamo sleherno odgovornost za kakršne koli posledice, ki bi nastale ob realizaciji novih učnih načrtov za pouk književnosti na reformirani srednji šoli" (1966).[25]

Odklon od srbskih in hrvatskih besed v jeziku, vodi tudi v politični odklon od centra, zlasti še, če se zavedaš, da si od njega gospodarsko izkoriščan (davki...) ter kulturno prikrajšan (v tujih izdajah jugoslovanskih antologij, pri katerih so slovenski pisci prikazani s srbskega središča![26]) Pri tem pa je videti celo ta paradoks, da tudi — režim sam podpira tako „upornost", kot na pr. Vida Tomšičeva, predsednik Slovenije, zlasti, ko vidi, da je zdaj jezikovni problem tisti ventil, ki je potreben, da prepreči politična trenja.[27]

Dasi Slovenci niso sodelovali pri Mihajlovovi zadevi, so vendarle ob njegovi razsodbi akademiki popisali vso univerzo z uporniškimi gesli proti diktaturi na polju kulture kakor tudi na sploh. S tem se je visokošolska mladina pridružila zadrskemu poizkusu zdemokratiziranja javne uprave. In po privatnih novicah vemo, da so pri tem uporu sodelovali prvenstveno sinovi — najvišjih partijskih funkcionarjev...

Še in še bi lahko navajal znake pisateljske upornosti, ki se kažejo na razne načine. Imenoval sem že drami Kozaka in Smoleja, bral sem Kozaka Primoža nostalgijo po starih poetičnih, celo religioznih časih... Bral Marijana Rožmana tragično veličanstveno iskanje Boga v članku Verujem, o Gospod, pomagaj mi v neveri v tržaškem Mostu in istotam Rekvijem za velikega duhovna[28] in ne v najmanjši meri so izraz propadanja partije pesmi Andreja Brvarja, ki jih piše kot dogmatist starega kova, v najbolj drastičnem komunističnem žargonu in besednjaku, ki pa daje možnost tudi misli na „podtaknitev" od strani reformistov, hoteč pokazati gnilobo, ki jo je ustvaril komunizem pri Slovencih, obenem pa tudi potrebo po uničenju mita osvobodilnega boja, ki je pripeljal do razmer, kakor so.[29] Vse to spada pod rubriko upora literata proti diktaturi komunizma.

Toda nasprotno: vidna so znamenja tudi velikih sprememb dosedaj nepremagljivih nasprotij. Ne samo, da je Slavistična revija že zdavnaj zahtevala, da se ne negira več emigrantska literatura, se zdi, da je ta še vedno tabú. Dozdaj — kot se nam zdi na podlagi raznih kritično izbranih del klasikov, — je dovoljeno citirati dela emigracijskih pisateljev, ki so izšla med revolucijo, dočim so jih začetkoma zamolčevali, do pred kratkim pa citirali samo, kar je bilo objavljeno do l. 1945. Čez to mejno črto še niso segli, in če so, le v redkih, redkih primerih. Zgodilo se je, da je član „tolerantne" generacije (Detela ga šteje med njo), Janko Kos uredil antologijo Svetovne književnosti ter je v II. delu pod romantičnimi klasiki v prevodih priobčil tudi dva odlomka iz Mickiewiczevega Gospoda Tadeja in Machovega Maja v mojem prevodu, dasi so imeli pri roki novejši prevod dogmatika Bog. Faturja (Maj).[30] Že parkrat je bila napovedana izdaja pesmi Franca Balantiča v izdaji — tudi dogmatika Mitje Mejaka, pa do zdaj še ni izšla. Pred leti je prof. Marja Boršnikova pripravljala Izbrana dela Stanka Majcna,[31] pa jih do letos ni mogla izdati, ker so nastale težave, tudi take na pr., ki so zahtevale spremembo naslova Majcnove drame Dediči *nebeškega*

kraljestva, v Dediči *velikega časa*. (V I. delu, ki je izšel sedaj, nosi ta drama stari naslov in uvod prof. Beršnikove je za čuda spremenljiv, če vemo, da je prav ona napisala prvi pregled slovenske književnosti s stališča „dialektičnega materializma" in po šablonah sovjetskih literarnih zgodovin.) Zdaj že govori o „Majcnovem nemem boju proti vsakemu pristaštvu, ki povzroča nasilje in razkroj..." govori o „pretihem človeku za današnji hrup," in prerokuje, da ga „bo večja tišina priznala za žlahtnega izpovedovalca." Uvod je datiran leta 1963, iziti pa je mogel šele l. 1967! V imenu založbe je napisal na ovoj Marijan Kramberger: „Ta knjiga... naj popravlja očitno krivico zgodovine in ljudi!" Nekaj se je premaknilo!...

Pahorjev protest. Rožančev proces in emigracija

Pa se je zopet zataknilo, če pogledamo na dva dogodka prav iz zadnjega časa, ki pomenita eno najvažnejših uporov in tudi zatorov med Slovenci.

1) Protest tržaškega pisatelja Borisa Pahorja proti raznarodovalni politiki. KP. Omenil sem v začetku Stalinovo mnenje o jezikovni politiki marksizma-leninizma, ki pravi: kolikor bolj se širi narodna kultura v območju socialistične kulture, toliko bolj se približuje zlitju jezika v višjo obliko. Citiral sem soglasje Brežnjeva s tem načelom, videli smo odpor Belorusov in videli odpor vse hrvatske kulturne elite. In ta zadnja hrvatska izjava je pripeljala tudi do izjav Kardelja, ki je ponovil klasično komunistično načelo: „Kakor je narod nastal na osnovi specifične družbene delitve dela skozi epohe kapitalizma, tako bo kot določena zgodovinska družbena kategorija z nastankom novih oblik in obsegov družbene delitve, ki jo bo prinesel socialistični oziroma komunistični družbeni red, tudi izginil z zgodovinske pozornice."[32] To velja kajpak tudi za Slovence. Boris Pahor, mladi tržaški pisatelj, ki je doktoriral na italijanski univerzi z disertacijo o pesniku Edvardu Kocbeku,[33] je spričo te prerokovane narodne smrti slovenskega naroda v območju komunizma, zapisal v tržaški „Zaliv.": „Ponavljam, da sem za laično družbo, a če se bom v stiski moral odločiti za to, kar je za narodno skupnost koristneje, potem bom rekel: Prav, rajši naj krščanstvo rešuje narodnost, kakor da je ne rešuje nihče."[34]

In 2): Trst je postal za slovenske pisatelje v domovini to, kar za poljske pisatelje revija Kultura v Parizu: da tam izrazijo misli svobodno, kot jih doma ne morejo. In prav zdaj, ko zaključujem svoj članek, smo dobili sporočilo, da je bil za tak pregrešek kaznovan v Ljubljani prej imenovani pisatelj Marijan Rožanc zaradi takih esejev v tržaški reviji zaradi „lažne propagande."[35] To se pravi: zaradi istih stvari z isto obrazložbo kot so bili kaznovani Siniavski, Wankowicz, Mihajlov... Po obtožnici bi moral dobiti 13 let zapora, toda tržaški pisatelji so poslali posebno poslanico jugoslovanskemu poslaniku v Rim, da bi obsodba mogla zadeti tudi tiste, ki „na meji delujejo za razumevanje in mir med narodi". Izjava je imela uspeh, obsojen je bil na šest mesecev pogojno za dve leti. Kljub temu ostane dejstvo: slovenski pisatelj je bil še koncem l. 1967 obsojen v Ljubljani zaradi pisanja. V Sloveniji ne obstoja pisateljska svoboda, nad njo visi policijska cenzura in sodba zaradi „lažne propagande". Torej tako kot drugod pri narodih pod komunistično diktaturo. Spada kulturno torej tako za železno zaveso, kot vse druge sovjetske satelitske države.

In še to: komunizem kot marksistično-leninistična realizacija načelno ne ščiti narodnosti majhnih narodov v jezikovnih posebnostih, ker mu je več za kulturno proletarsko vsebino kot za narodnost po obliki. Tako slovenstvo doma ni zaščiteno in je obsojeno na zlitje v višjo socialistično jezikovno in narodnostno kulturo. Problem je samo vprašanje časa, v načelu je cilj določen. In narod v emigraciji? Klopčič je rekel, da „brezdomovinec ne more upati na uspeh,"[36] in torej nima smisla ukvarjati se z nami, ker nam je že vnaprej določen neuspeh. Še hujše pa se je izrazil pesnik Ciril Zlobec (nomen omen!?), ki po italijanski reviji v italijanščini kratkomalo vso kulturno emigracijo črta iz slovenskega občestva: „K slovenski književnosti se ne more prištevati tista manjšina, ki ni šla v revolucijo ali ki se je postavila na nam nasprotno stališče in zapustila s poraženim nasprotnikom Jugoslavijo."[37]

Mi torej za domovino ne eksistiramo kot izraz nekega kulturnega in narodnega slovenstva. Za KP nismo samo „izdajalci"[37a] še v l. 1968, ampak smo tudi — *neslovenci!* Doma slovenstvo eksistira samo kot prehodna faza... v zamejstvu nas ni... Ubogi slovenski narod!

Opombe k četrtemu poglavju:

1. Ta citat sem dobil takoj po sodbi iz Ljubljane v Rim, kjer sem nato napisal članek o Velikonji za Amer. Dom. (julija 1946). — 2. Stanko Janež: Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti. I. del: Slovenska književnost. Maribor 1953. — 3. O tem govori Finžgar v pismih dr. Koledniku kot jih je svoj čas priredil za tisk prof. Jevnikar in sem jih bral v rokopisu. Pozneje je nekaj teh pisem izšlo v tržaških listih, pa tudi posamezni stavki v SS. — 4. „Sviloprejke", Delo (Ljubljana) 11. 11. 67. Ponatis iz knjige J. Ciuha: Pogovori s tišino (1967), v poglavju „Večerja in Debeljak", str. 91. — 5. Fadajev-Čarni: O sodobni sovjetski literaturi. (Dve razpravi, Mala knjižnica št. 5-6, Ljubljana 1947.) — 6. Stanko Janež-Miroslav Ravbar: Pregled slovenske književnosti. Obzorja 1956. Ta „odjuga" gre gotovo na račun novih sodelavcev (Ravbar, Urankar) in pa ocen, ki so ugotavljale Janežev pristranost (Borko, Pogačnik itd.). — 7. Edi Kocbek: Tovarišija, dnevniški zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943. — Založba Slovenije, Ljubljana 1949. — 8. Strah in pogum, Ljubljana 1952. — Smisel Kranjčeve in Vidmarjeve kritike je povzel Karel Mauser v svoji oceni AD aprila in maja 1952. — 9. Naši Razgledi 18. 6. 1959. — 10. O protestih komunistov piše SS 14. 2. 53 (Kocbek med komunisti) in o njegovi politični „smrti" id. 16. 6. 53. — 10a. Glas SKA (12. januarja 1968): Jernej Roja: Strah in pogum v slov. književnosti. — 11. Rafko Vodeb: Kocbekove pesmi v tržaškem radiju (Meddobje 1958, str. 59, 79). — 12. vrsta feljtonov: Kdo sem jaz? (avg. 1965, Novi list). — 13. Glas SKA 15. 8. 1959. — 14. Dr. A. Slodnjak: Die Geschichte der slowenischen Literatur, Berlin 1958. — 15. Nekje sem bral o njegovi najnovejši študiji o slovenski moderni liriki, ki je pa še nisem dobil v roke. — Tu naj omenim glede Balantiča: na isti univerzi, kjer ni Slodnjak smel predavati o njem, je tržaški literat dr. A. Rebula govoril ljubljanskim slavistom o stilskem problemu slov. proze in tam poudaril stavek: „Slovenska velika poezija: imena kar bruhajo sama: od Prešerna preko Kosovela do Balantiča..." (Most, 1966. 42). — 16. Lev Detela: mladi dunajski slavist je napisal vrsto študij o literarnih razmerah doma zadnjih let, ki jih mi nismo mogli več zasledovati od početka naše ločitve. Ti sestavki predstavljajo prvo literarno sistematično opredelitev tega razdobja v naši lit. zgodovini. Iz teh člankov so zvečine vzeti podatki, ki jih posebej ne citiram. — Ti članki so: na prvem mestu naj imenujem angleško sintezo: Slovene literature since the second War (Rewiev. published by the Study Centre for Jugoslav Affairs, London 1964, No. 4, str. 253—268). Njena slovenska bolj ali manj inačica: Slovenska kulturna problematika zadnjih let do 1962 (Zbornik SS za leto 1963, str. 13—23); Sedanja kulturna situacija v domovini (Glas SKA XI, 11-12; Kultura za rdečimi zastori (Meddobje 1962); Obrazi slovenske literature v domovini (Zbornik SS 1964, 34); k tem osnovnim člankom o tem razdobju lahko prištejem še članek R. Jurčeca Mlini na veter ali Od Sodobnosti do Sodobnosti (Meddobje 1962, 190 do 199). Poleg tega je naše časopisje Svobodna Slovenija, Ameriška domovina, Klic Triglava, Glas SKA itd. redno beležilo vsak podoben knjižno-politični dogodek doma. — 17. V emigraciji so izdali naslednje knjige, ki jih je pridružiti uporniški generaciji: Lev Detela Blodnjak (1964) zbirka črtic v smislu Siniavskega fantastične groteske, ki da bo naslednica socialnega realizma v Rusiji; Milena Merlakova Sodba od spodaj, pesmi (1964) in Hubert Pribac Bronasti tolkač, pesmi (1962), prva slovenska knjiga, tiskana v — Avstraliji! — 18. Glas SKA XI, 11-12. — 19. Naša Reč 1964, br. 158. Ta Stane Kavčič, tedaj predsednik ideološke komisije, ki je vodila „kazensko ekspedicijo" proti Perspektivam, je zdaj (1967) — predsednik vlade slovenske socialistične republike in s tem — garancija strogega strankarskega nadzora nad tiskom! — 20. Naši razgledi 1964, 9. 5. — 21. Klic Triglava, junija 1964. — 22. Decentralizacija Zveze književnikov Jugoslavije SS 3. 3. 66. — 23. Naša Reč, br. 155. — 24. Glas SKA, 1961, 28. 3. — 25. Polemika o pouku slovenščine. (Imam izrez iz tržaškega Novega lista.) Jezikovna pravda in jugoslovanski komunisti, SS, 4. 15. 67. Izjave slav. društev. — 26. Tak protest je bil ob izdaji Zorana Mišića Anthologie de la poesie yougoslave contemporaine, pri založbi Seghers v Parizu (1959), kjer so Slovence zastopali le Udovič, Vipotnik in Zajc. Dosegli pa so protesti, da je ista založba izdala l. 1962 posebno Anthologie de la poesie slovène, kjer je predstavljenih 27 slovenskih pesnikov od Prešerna do osem povojnih. — 27. AD 17. 3. 1966: Slovenci morajo zopet braniti svojo narodnost in jezik na svojih lastnih tleh (Vili). Slovenščina v Sloveniji (in Jugoslaviji), je bil naslov večera Kluba kulturnih in znanstvenih delavcev, ki sta ga vodila komunista Klopčič in gen. Avšič ter ga štejem pod ta 'dovoljeni ventil'. — Da takim protestom vlada ni nasprotna, priča rešitev upravnega sodišča za Slovenijo, ki je obsodilo tako zapostavljanje jezika: Izvajanje ustavnih določb o rabi slovenščine in enakopravnosti jezikov v Jugoslaviji (SS, 24. 11. 1966). Še bolj pa mi potrjuje dejstvo, ki sem ga bral v ukrajinski reviji, in ga nikjer drugod ne omenjajo (zaradi cenzure?): namreč, da je Kardelj na Brionih, ko je šlo, da Ranković zasede mesto Tita, skupno z Bakarićem izjavil: „Sem opolnomočen izjaviti, da, če tov. Tito ne ostane na čelu naše partije in države, Slovenija izstopi iz zveze Jugoslovanske federacije na temelju ustavnega prava, za kar ima pravico." (Sučasnist, avgust 1967 str. 73 v članku iz „Londona": Jugoslavsko-radjanski analogii.). Poznamo to sovjetsko prakso: Stalin je likvidiral Trockega, toda prevzel v program trockistične zahteve. Jugoslovanski komunisti so pripravljeni prevzeti v program tudi samostojnost Slovenije izven Jugoslavije, toda le po predhodni likvidaciji tistih voditeljev, ki se zdaj bore za ta program, na kar šele bi sami kot komunisti izpeljali v prakso njih idejo, samo da ostanejo oni na oblasti. Če je oni citat iz ukrajinske revije resničen — ali je tako sklepanje napačno? — Kakor koli: oblasti si ne bodo dali vzeti iz rok. — 28. Bogokletni zapisek, Most str. 63, 1966, Rekvijem za veličkega duhovna, ibid. str. 37. — 29. Andrej Brvar: Dve pesmi (Balada, Sklicujem zborovanje) SS 16. 11. 1967. Iz Problemov, št. 55-56. — 30. Svetovna književnost, II. knji-

ga, ured. Janko Kos, 1964. — Moja prevoda str. 45—48. Morda ni brez zanimivosti, da so mojemu pooblaščencu izplačali celo — honorar, ki ni bil majhen, pa so ga takoj zahtevali nazaj, ker mi „ne pripada 'kot emigrantu' ". Tu je prostor, da omenim, da so pisatelji v Sloveniji dobro plačani, spadajo — kot v Sovjetiji — k privilegirancem in imajo redne plače kot „poklicni pisatelji", za kar seveda morajo biti pokorni. L. 1959 so imeli pesniki 30.000 redne mesečne plače poleg postranskih honorarjev (Glas, 1959, VI. št. 17). Tu bi se emigracija morala naučiti predvsem to, da je biti pisatelj — poklic in bi moral živeti od svojega poklicnega dela... — 31. Stanko Majcen: Izbrano delo, I. knjiga. Obzorja 1967, str. 415. — V tem zvezku so izbrana dela iz let 1905—1925. Morda pa je letnica uvoda (1963) postavljena zato, da ni bilo treba v l. 1967 citirati emigrantske monografične študije o pisatelju, ki je izhajala v l. 1963-64 v Meddobju. — Glede citiranja naj omenim, da skušajo uredniki znanstvenih izdaj katoliških klasikov biti emigracijskemu pisatelju pravični (Koblar, Šolar), dočim na pr. Matična Zgodovina književnosti, ne samo da ignorira povsem medvojno in emigracijsko književnost, temveč tudi ne citira takih del, kot je npr. Šopek Cankarjevih pisem, ki jo mora zanimati zaradi Cankarja, pa tudi zaradi grafične izvedbe, ki je edinstvena. Pač pa moram biti hvaležen bibliografom v Poljski književnosti (Rozka Štefan 1960) in v knjigi Franceta Vodnika Ideja in kvaliteta, ki mi nudita precej popolno bibliografijo mojega dela s teh področij. — 32. Glas SKA 1967, št. 10 ter NT Kardeljeva téma nad slovenstvom (št. 11). — 33. Vem iz privatnega sporočila. — 34. O tej Pahorjevi izjavi je pisal goriški Katoliški glas (12. 1. 1967), po njem SS 2. 2. 67 in še posebej 16. 2. 67. — 35. Proces proti Rožancu SS 10 10. 1967, Glas SKA 20. 11. 67. — 37. Ciril Zlobec, sicer dober pesnik, v reviji Politica e cultura, ki izhaja v Vidmu (Udine). Odgovarjal mu je duhovito Zorko Simčič v članku Poldrugi Ciril Glas SKA 30. 6. 61. — 37a. „**Kajuh** je padel kot junak, **Balantič** kot izdajalec", Bogdan Pogačnik v članku Love not War, Delo, november 1967.

ZAKLJUČNA BESEDA

Videli smo, da vsi diktatorji komunističnih proletarskih držav nastopajo proti literaturi kot nositeljki ideologije ter slednji upor proti sebi zatrejo več ali manj brutalno, vedno pa odločno. In dokler bodo K. Partije imele oblast, vse dotedaj ne bodo dovolile literaturi, da bi z umetnostjo spodkopavala temelje njih oblasti. Svoboda umetnika pomeni odpor proti diktaturi, nasilstvu v kakršnikoli obliki že. In to KP kot diktatura ne bo dopustila. Dopušča svobodo le v mejah svojega socializma, kakor si ga predstavlja ona, včasih bolj dogmatično, včasih bolj reformistično, toda vedno — marksistično-leninistično. To je njihova dogma, ob kateri se razbije slednji poizkus pisateljskega individualizma, ki je po bistvu tuj partiji in, ker se partija in režim enačita z državo, tudi državi. Zato so taki pisatelji zločinci proti državi in se kot taki kaznujejo: „ker škodujejo državnim interesom". Videli smo, da zahteva Lenin partijsko literaturo, da jo z ognjenim mečem uvaja Stalin z ježovščino, ždanovščino, da jo terja Hruščov z iljičevščino in se ji ne odreka Brežnev... Za vsemi temi jo ponavljajo kot papagaji tako Gomulka za Poljsko kakor Novotny za Češkoslovaško in Tito za Jugoslavijo ter Kardelj za Slovenijo...

Kitajska „kulturna revolucija"

„Ždanovščina" je latentna sila diktatur, ki od časa do časa udari na dan kot reka ponikalnica.

Zdaj se je razlila kot veletok — na Kitajskem kot — „kulturna revolucija", ki zopet terja tisoče in tisoče mrtvih...

Ta revolucija je nastala iz istega vira kot omenjeni zatori kulturnih delavcev za železno zaveso, zato jo uvrščam v ta pregled.[38]

Kje ima vzrok ta kruta nekulturna kulturna revolucija Mao Tce Tunga?

V marksizmu-leninizmu-stalinizmu in njegovem — pisateljskem področju. Maova žena Kiang Cin je govorila: „Predsednik Mao nas nenehno opozarja, da si strmoglavljena buržuazija na vse načine prizadeva izkoristiti svoje umetniške in književne pozicije kot žarišče za izprijenje množic in kot pripravo za vrnitev v kapitalizem... zato je treba vsa gnila in dekadentna dela, ki zastrupljajo ljudstvo in mu jemljejo moralo (komunistično, moja opomba) uničiti; tako rock and roll, jazz, strip-tease, impresionizem, simbolizem, abstraktno umetnost, šovinizem, modernizem itd. in začeti proti njemu resen razredni boj... Pregnati je treba rogate hudiče (Lenin je imenoval vero v bogove hudiče, moja op.) in zlovešče demone, poruvati škodljivi plevel!"

V najnovejši kitajski „kulturni revoluciji" je torej prva ost naperjena proti nekomunistični kulturi, proti zapadnoevropskim in amerikanskih kulturnim vplivom, ima torej — literarni vznik in je najbolj krut izraz nove „ždanovščine", ki je v ki-

tajskem območju dobila demonsko krute oblike.

To podajam za konec kot ilustracijo: odpor proti nekomunističnim kulturnim delavcem gre od leninovske precejšnje tolerantnosti do stalinističnih krvavih čistk in taborišč v različne hruščovske procese pa preko milejših oblik poljskih in jugoslovanskih obsodb hrvatskih in slovenskih jezikovnih protestov in opozoril do kitajske krvave vojne med sonarodnjaki samimi. Tisti, ki gleda ves razvoj kulture samo v perspektivi „razrednega boja", ne vidi duha posameznikov, ki ustvarja umetnine iz sebe, temveč ga samo sodi, v kolikor tvori in vzdržuje razredni boj, njegove pozicije... Če jim nasprotuje, zasluži kazen pri milejših diktatorjih, za Mao-a, ki je sam pesnik! — pa izgubi tudi vsako človeško kvaliteto, ni več človeško bitje, je samo še — nečlovek.

Toda duh ne more kloniti pred silo zavedno. Kot z glavo buta v stene diktatur in nekoč jih bo podrl. Pesniki so bili vedno navdihnjenci svobode, politkomisarji pa vedno policaji predpisanih in prepovedanih norm: med njimi gre boj za bodočnost. In literatura je njena avantgarda. In kakor je bila za pot v komunizem njega sopotnica „compañera de ruta", je zdaj za pot iz njega, v *svobodo* „abanderada"! zastavonoša in tudi prva — *žrtev*!

Sovraštvo do nasprotnika v vsaki obliki — literarni ali politični, med katerima ni razlike, kajti obe tvorita enakopomemben odsek istega javnega sektorja, ki naj je nedeljivo področje KP! — je to, kar giblje komunistični sistem. To velja tudi za literaturo in literate, kakor je — kot načelo! — zapisal sovjetski literarni zgodovinar Plotkin v svoji knjigi „Partija i literatura"[39]: „Motiv *svetega sovraštva do nasprotnika* mora postati razumski in materialni motiv komunistične literature." To je: nasilje nad človekom, ki je drugih misli. To je: zator človeške osebnosti. To je: boj med duhovno svobodo ustvarjalnosti in nesvobodo dogmatično okostenelih komunističnih diktatur: upor in — zator... Dosedaj še; toda — do kedaj?

Opombe k zaključni besedi:

38. Kitajski problemi — kulturna revolucija in problemi kultur. Iz Letres francaisses, Roger Garaudy. Prevod v Naših razgledih 29. jul. 1967. priloga Mir po svetu št. 10. — 39. Plotkin: Partija i literatura, Leningrad, Min. Pros, 1960. str. 226 — citat, ki ga navaja Boris Lewickij v knjigi Politika narodowosciowa w dobie Chruszczowa, Inst. Lit. Pariz, 1966. Sicer pa isto poudarja tudi vodja „kulturne revolucije" Mao Tse Tung takoj v početku svojih govorov Sobre arte y literatura (Bs. Aires 1966): „družba, ki je razdeljena v razrede, more imeti le ljubezen — do razreda" (str. 20). In ob koncu zopet: „Ni ljubezni... Kako bom ljubil sovražnika, če pa je moj cilj, da ga uničim in iztrebim? Kako to, da današnji umetniki in pisatelji ne morejo razumeti te tako jasne zadeve?" (str. 64). Saj to je: ne morejo razumeti... še več: upira se jim in sami se upirajo temu nehumanemu razmerju do človeka — in zato padajo kot prve žrtve.

Dodatek:

Opomba k III. poglavju št. 2: Peti kongres KPJ (1948) se je vršil v znamenju ofenzive za preoblikovanje jugoslovanske literature in kulture v smislu Stalinovega socialnega realizma. Referata sta imela vodja OZNE Ranković in — Milovan Djulas. Posebno diskusija, v katero je posegal Zogović, je rohnela proti zahodni umetnosti, amerikanski dekadenci, proti slednjemu idealizmu, tudi proti surrealizmu v vseh oblikah, proti posnemanju zahodne likovne umetnosti, kot se opaža na Češkem, na Poljskem in tudi v Zagrebu... Tako je bil socialni realizem priznan v Jugoslaviji kot uraden slog tik pred prelomom s Stalinom. Ko se je ta izvršil, so sovjetski pisatelji — Tihonov, Gladkov itd. — pisali pismo jugoslovanskim književnikom za upor proti „desviaciji", pa so jim jugoslovanski književniki — Andrić, Krleža, Nazor, Župančič itd. — odgovorili, da gredo s Titom... (O tem glej gradivo v članku prof. dr. Matla iz Gradca: Zur Umwertung der nationalen Werte in Literatur und Kultur in Jugoslawien... Blick nach Osten 1952, IV, str. 287—297).

K IV. poglavju št. 5: Teoretične in apologetične članke o ždanovskem socialnem realizmu kot edini sodobni umetnosti sta pisala pri nas predvsem Ivan Bratko, ki je izhajal iz Kardelja, in Boris Ziderl, šolan posebej za stalinovskega literarnega teoretika in predstavnika marksističnih teorij na univerzi. Ta je napisal več člankov o tej smeri že v predvojni Sodobnosti, potem v povojnem Novem svetu in zlasti v belgrajski Književnosti ter je na kopito socialnega realizma nategnil tako Prešernovo poezijo, kakor Cankarjevo in Župančičevo ter Levstikovo borbenost. O tem poroča v imenovanem članku prof. Matl.

FRANCE GORŠE

sodobna umetnost v Sloveniji in ZDA

Slovenska sodobna umetnost

Kdor razvoj umetnosti budno zasleduje, bo opazil, da se njena podoba, objektivno gledana v razmaku 10 let na splošno in v bistvu nič ni spremenila. Ugotovil bo pa, da se je abstraktna umetnost na splošno močno uveljavila.

Kakor so se v tem razdobju v ZDA in drugod po svetu na celem obzorju ekstremne struje uveljavile, tako so se bolj ali manj tudi v naši domovini Sloveniji. To, kar smo videli lansko leto v januarju v galeriji Corcoran v Washingtonu v skromni reprezentanci dveh slovenskih slikarjev Janeza Bernika s petimi deli in Otona Glihe s tremi deli ter tretjega Slovenca Draga Tršarja, kiparja, s petimi bronastimi plastikami, je težko pravilno presojati. S te strani pogled nanjo bi bil preenostranski.

Boljši in lažji pogled nanjo pa je z močnejšo udeležbo Slovencev na razstavi v galeriji Adria Art v New Yorku, ki so jo odprli letošnjo pomlad.

Imena slovenskih umetnikov, ki so skupno s Srbi in Hrvati razstavljali, si sledijo takole: slikarji: Janez Bernik, Riko Debenjak, Oton Gliha, Andrej Jemec, Stane Jemec, Stane Kregar, Vladimir Makuc, Bogdan Meško, Marijan Pogačnik, Marijan Pregelj (pokojni), France Slana, Gabrijel Stupica, Marko Šuštaršič, Karel Zelenko ter kiparji: Stojan Batič, Janez Boljka, Peter Černe, France Rotar, Slavko Tihec in že dobro znani Drago Tršar. Skupno 19 zastopnikov, ki razen nekaj izjem, vsi spadajo k mlajši generaciji abstraktne umetnosti in so se v mednarodni kulturni javnosti bolj ali manj že uveljavili.

Z objektivnega vidika gledano, je treba tem priznati, da je bila slovenska umetnost, čeravno skopo, toda kvalitetno izbrana, kot taka v tem zastopstvu v nadpovprečni višini. Poleg slikarstva in kiparstva je bila tokrat tudi grafika, ki je bila številčno najmočnejša; zaradi svoje izvirne zanimivosti je vzbujala upravičeno največ pozornosti.

Da se je slovenska umetnost v mednarodnem svetu tako uveljavila, gre zasluga najbolj grafičnemu Biennalu, ki ga prirejajo vsako drugo leto v Moderni galeriji v Ljubljani. To pomeni vsekakor vsakokratni mednarodni kulturni dogodek in poživitev na domačih tleh.

Afigurativno slikarstvo se je doma tudi v praksi že dokaj uveljavilo; predvsem, kot dekor v fresko tehniki, prav tako je tudi sgrafito tehnika priljubljena kot zunanja in notranja oprema novih zgradb. Na tem področju je, v kolikor je znano, razvil veliko delavnost slikar Marijan Tršar in si s tem priboril mnogo priznanja.

Kako pa kiparstvo? Slovensko kiparstvo je naredilo medtem dolgo, svojo razvojno pot, paralelno s slikarstvom, ki budno zasleduje vse pojave na mednarodni pozornici umetnostnega ustvarjanja, ki se tudi povsod v kulturnih središčih udeležuje mednarodnih umetnostnih razstav. Drago Tršar, Stojan Batič, Janez Boljka veljajo danes kot vodilni predstavniki mlajše generacije sodobnega kiparstva v domovini.

Na tem mestu in v zvezi s temi razmišljanji se mi zdi umestno omeniti porazno dejstvo, a začetno okoliščino, da sodobna cerkvena umetnost v Sloveniji sploh ne obstaja; vse, odkar je v naši domovini na oblasti brezbožni komunizem, je do kraja zastrupil vse ozračje naše kulture.

Slikar Stane Kregar je menda, v kolikor je znano, edini kvalificirani umetnik doma, ki se priložnostno ukvarja tudi s cerkveno umetnostjo po potrebi. On je z lepim uspehom izvršil v cerkvi Sv. Petra na Krasu (na Pivki), na prednji steni presbiterija v fresko tehniki štiri evangeliste. Navkljub ikonografskim držam postav, je dal podobam v kompoziciji posrečeno rešitev; vtisnil je vanje globino duha ter formalno stilistični pečat svojega dela. Tudi poslikana okna kranjske cerkve so njegovo delo, pa tudi ta ga svojsko karakterizirajo.

V slovenski umetnosti, čeravno se je, kakor sem že v začetku omenil, že močno uveljavila abstraktna umetnost, se še naj-

de med njimi torišče figurativnega obravnavanja. Pri Dragu Tršarju je že v veliki meri sicer abstrahirano, vendar v sestavu njegove kompozicije sicer kolektiviziranega človeka, ki je pa kot tak postal že masovni element, v kolikor mu ustreza po vsebini in pomenu. Pri slikarju Janezu Berniku pa, v kolikor mu služi kot komunikacijski simbol človeka.

Ameriška sodobna umetnost

Poučen in zanimiv pregled nudijo obiskovavcu zbirke umetnin 20 stoletja v Muzeju moderne umetnosti. Tu so bogate zbirke del najvidnejših vodilnih predstavnikov raznih smeri in struj, med katerimi so najmočnejši francoski kubisti s Picassom na čelu, fauvisti ter cela vrsta drugih francoske šole; v Guggenheimu so med letošnjim poletjem zastopani predvsem najvidnejši člani „Die Blaue Reiter" s Kandinskim na čelu. Kokoško in Marc Chagallom ter najvidnejši predstavniki abstrakcionizma iz Evrope. Največ iz Pariza. Istočasno so pregledne zbirke ameriške umetnosti 20. stoletja razstavljene v novem Whitney muzeju v New Yorku.

Omejili se bomo in izluščili v glavnem le to, kar se nanaša na sodobno ameriško umetnost in kar bo bravce letošnjega Zbornika predvsem in najbolj zanimalo.

Če gledamo na našem kontinentu današnjo ameriško umetnost, tedaj spoznamo, da so tokovi novih struj, predvsem abstraktne, že premagali odpor, ki je bil lep čas divji boj proti njej. Javno mnenje po ameriških mestih, posebno v New Yorku, ki velja kot vodilno kulturno središče, si je abstraktno umetnost docela osvojilo in si je v zadnjih nekaj letih ustvarilo že svojo tradicijo.

Kakor slikarstvo in kiparstvo je prišla v zadnjem času tudi grafična umetnost v poštev. S pridobitvijo novih rafiniranih tehnik si je osvojila mnogo zanimanja v ameriški kulturni javnosti. Bodi na tem mestu omenjeno, da je ravno grafična umetnost tista panoga, ki še daleč ni tako cenjena in upoštevana na tem kontinentu, kakor je v Evropi, in si tu le zelo počasi utira svojo pot v ameriško kulturno življenje.

S področja današnjega ameriškega slikarstva posnemamo z razstavo v Whitney muzeju relativno dokaj pregledno sliko. Tu so bili zastopani vodilni predstavniki različnih smeri. Nekateri močno sorodni med seboj v pogledu konceptov in lestvice barv, so ostali svojski individualisti.

V smer novega realizma, v katerem išče ameriški umetnik v grobih oblikah psihološke učinke, bi šteli kot tipičen primer Alfreda Leslie-ja, ki je zastopan z monumentalnim avtoportretom v sivem tonu; prepričevalno učinkuje. Dalje sledijo tej smeri, čeravno manj stvaren Charles Cajori: Tri figure, kompozicija v sivo-rjavem tonu; že bolj abstrahiran Jasper Johnes: Umetnikova delavnica v sivo-belem; James Rosenquist: Brezimna, motivacija z avtomobilom; Franz Kline: Mahonin 1951; Elworth Kelly: Kompozicija v zeleno-modro-rdečem in še celo vrsta drugih, ki spada po sorodnosti tej smeri.

Med stvarnostjo in abstraktizmom ni vselej mogoče potegniti ostre črte med njimi. Vendar bi pa kot najizrazitejše abstrakcioniste šteli slikarje kakor: Gabor Petardi, ki se predstavlja s sliko Marisin vrt v Moarov v rdeče-zelenem, Gordon Onslow Ford: Kdor živi, v črno-belem; Norman Bluhm: Nakovalo v intenzivnih pestrih barvah.

V collage-montažni tehniki si sledijo: Wolf Kahn s sliko brez imena; Dolja Yunkers: Terasa 111; Robert Monterwell: Conrad marca-Relly: Zveze v črno-belorumenem tonu; dalje: Fritz Glarner: Relativno slikanje; Hans Hofman: Fenomen v modrem; Adolf Goldlieb: Excalibur, olje na rdeče-črno-rjavem intenzivnem tonu na belem polju, s čemer posrečeno dosega elementarni estetski učinek v smislu tako imenovanega najčistejšega slikarstva, in številni drugi njim sorodni umetniki.

Naslednja skupina obravnava brezpredmetni konstruktivistični abstrakcionizem v duhu in slogu Aleksandra Kandinskega, kakor: Kenzo Okada: Spomini; Ivan Mitchell: Zimzelen; Milton Resnick: Genij ter Enrico Donati z učinkovito kompaktno kompozicijo v strukturalni tehniki v podrejenih poltonih in cela vrsta drugih.

Ameriško sodobno kiparstvo

Zadnja zbirka v Whitney muzeju je morda ena izmed najbolj zanimivih zbirk zbiratelja Lipmana, s katerimi opozarja zlasti ameriške kiparje na nove smeri. V njej se jasno vidi zbirateljeva težnja vztrajanja pri figurativnem kiparstvu in nadaljevanju v tradicionalnem tonu živih sil. Kot značilen primer sta Elbert Weiberg in Konstantino Nivola z delom: Priče dolgosti pod Rodinovim vplivom, kiparja Ludo-

vika Darchanella, čigar delo ga kaže kot romantika bolj kot nemškega ekspresionista.

V ostalem je pa šel razvoj umetnosti pri mlajši generaciji še naprej v več smereh.

Iluzionizem v novi stvarnosti. Značilen primer: George Segal: Dekle na pragu, mešan material, vse posrebreno. Kakor po naravi vlita figura (ženska) v naravni velikosti pri napol odprtih vratih; stoji skoraj med vrati. Steklena vrata z lesenimi podboji tvorijo nekak okvir, ki zajema vse v eno samo celoto. Zanimiv pojav iluzionizma s pripovedno snovjo.

Smer simbolizma. Cela vrsta ameriških kiparjev mlade generacije deluje na torišču izrabljanja estetskih elementov raznih strojev in tako imenovanih industrialnih oblik ter izrezov vsakovrstnih zmečkanin. Med te vrste predstavnikov bi šteli kiparje kakor: Jasona Seley in Josepha Konzala, medtem ko si pa Anthony Padovano ter Robert Bart svoje lastne odgovarjajoče oblike ustvarjata. Njim sledi cela vrsta romantikov, ki je ideološko priključena abstraktno ekspresionističnemu gibanju slikarstva, ki je v zadnjem času postalo velika moda.

V kompozicijah ene skrajnosti, ki se poslužuje v borbenem iskanju novih izrazov uporabnih elementov, kakor konzerve sardin, izrezov strojev in kjer najde novih pobud ter svojevrstnih kričavih umetniških učinkov: dinamiko ter slikovitost.

Naslednja nova skupina umetnikov rine v drugo skrajnost, v smer iluzionistične romantike. Imenovana skupina zasleduje predvsem romantično-pripovedno slikovitost. Njih plastike se odražajo v vulgarno robatih oblikah, ki so povrh še z intenzivnimi barvami kričavo popleskane. Vrtajo po notranjih globinah slehernika; trgajo psihološke momente iz življenja človeka in človeške družbe.

V tem slogu je značilen primer plastike, ki jo predstavlja Marisol s svojo kiparsko kompozicijo štirih ženskih figur. Presenetljivo je, kako si pomaga z različnimi vložki in montažami. Roke npr., kar po naravi vlije ter jih montira k figuram; prav tako glave s kombiniranimi obrazi v več smereh, kar naj bi dajalo živ izraz dinamike. Prav tako se ne pomišlja svojemu delu pritrditi nagačenega psička in podobno. Značilnost dela je pa v glavnem v kombinaciji različnega materiala. Osnovni material je les.

Drugi še izrazitejši primer romantike je figurativno upodobljen izreden prizor z motivom: Čakanje Edvarda Kienholza. On je nazorno upodobil sedečo ženo na stolu, staromodno oblečeno v starem krilu. Zdi se kot del majhnega ambienta, ki je opremljen s celim, prastarim komfortom in pritiklinami, zlasti s številnimi fotografijami, ki nujno spadajo k spominom upodobljene žene. Njena pomenljiva drža z nagačeno muco v naročju vzbuja mnogo pozornosti v pomenu čakanja. Živ ptiček v kletki ob njeni strani tvori sestavni del komforta in predstavlja živo navzočnost in močan stik z življenjem.

Naj navedem še tretji primer, ki pa posega v elemente prozaičnega okolja in v stvarne predstave človeškega življenja.

Simbolična plastika Ernesta Trova z imenom: Padli človek (študija). Je to tudi svojski primer v zadnjih pojavih mlade ameriške umetnosti. Na elementarni način simbolizira zmehaniziranega človeka, kot brezspolno bitje, ki je organično vklenjeno med kolesje, kot pogonska sila vozila. Vse v zglajeni, blesteči kovini.

Vsi ti zadnji umetnostni pojavi, s katerimi smo se seznanili, so kričeči izraz obupne praznine, razklanosti in zmede, v kateri se kopje človeštvo naših dni.

V borbenem iskanju po vedno novem izrazoslovju in divjem hlastanju za vsako ceno po izvirnosti, grabi ameriška umetnost po raznih cenenih predmetih; posebno je opazno pri kiparjih mlajše generacije. Kakšna je njena vrednost? Zgodovina bodočnosti jo bo šele v svoji distanci in svojem odnosu pravilno ocenila in jo postavila v odgovarjajočo luč.

ANTON ILC

križev pot ruske pravoslavne Cerkve

(Ob petdesetletnici boljševiške revolucije)

Anton Ilc, rojen v Ribnici na Dolenjskem. Študiji: klasična gimnazija v Ljubljani (matura 1943), bogoslovje — eno leto na fakulteti slovenskega semenišča v begunstvu (Praglia — Italija), vse ostale študije kot gojenec papeškega zavoda „Russicum" na Gregorijanski univerzi in papeškem Vzhodnem institutu v Rimu, Od leta 1955 rektor ruske misije v Belgiji.

Pod vplivom krščanstva se je oblikoval ruski duh, ruski narod in država. Brez tega faktorja ni mogoče razumeti ruske zgodovine. Čeprav ločena od Rima, kar je imelo za posledico tudi ločenost od zahodne kulture vse do Petra Velikega, je pravoslavna Cerkev v teku stoletij globoko prevzela rusko dušo, ustvarila, oblikovala posebni versko-narodni kulturni tip zavidne višine, ki ga je zahodni svet začel spoznavati in ceniti komaj proti koncu prejšnjega stoletja. Sicer pa je tudi res, da so sami Rusi začeli sistematično študij svoje duhovne in kulturne dediščine šele v prejšnjem stoletju. Bogastvo ruskega krščanstva, njegovo duhovnost in duha, njegove svetnike, misijonarje in mislece, cerkveno umetnost itd. je svetu odkrila pravzaprav šele ruska emigracija.

Brez dvoma, da je na ruski pravoslavni Cerkvi ležala marsikatera senca: njeno antikatoličništvo (ki se da v veliki meri razložiti kot posledica zgodovinskega političnega antagonizma Poljska - Rusija), njena odvisnost od države, ki se je od Petra Velikega naprej spreminjala v pravcato servilnost, njeno pomanjkanje čuta in zanimanja za socialne spremembe in potrebe časa — in še marsikaj drugega. Vendar vkljub vsemu temu je bila ruska Cerkev najbolj cvetoča od vseh pravoslavnih Cerkva. Njena semenišča in bogoslovske Akademije so bile odprte za bogoslovce vseh pravoslavnih dežel, s svojim materialnim bogastvom je široko pomagala drugim pravoslavnim Cerkvam, posebno na Balkanu in Bližnjem vzhodu, kjer je vzdrževala več kot dvesto šol.

Oktobrska komunistična revolucija ne pomeni samo konec stare ruske krščanske države, temveč tudi začetek neizprosnega preganjanja vere, kot ga zgodovina ne pomni in ki traja še danes. V nekaj besedah ga je nemogoče opisati. To preganjanje je totalno, sega prav na vsa področja človeške družbe. Nekaj številk nam bo zgovorno povedalo velikost tega preganjanja. Kdor nekoliko pozna našo slovensko revolucijo, ali je vsaj nekaj časa živel pod rdečo diktaturo, si bo lahko predstavljal, koliko trpljenja se skriva za njimi:

L. 1917		*L. 1941*	
82.000	duh. in diakon.	5.000	(prib.)
54.147	cerkva	2.500	„
25.593	kapel	—	
1.025	samostanov	—	
4	bogosl. akad.	—	
57	velikih semenišč	—	
185	malih semenišč	—	

Ob desetletnici ustanovitve Čeke (rdeča policija, kasneje NKVD, danes KGB) je bila prvič in zadnjič objavljena statistika „sovražnikov naroda in revolucije", ki jih je ta organizacija „likvidirala". Med njimi je našteto 23.672 duhovnikov, redovnikov in redovnic. Koliko pa jih je umrlo v koncentracijskih taboriščih, ve samo Bog. Tako je bila l. 1941, ko se je začela vojna s hitlerjansko Nemčijo, nekdaj mogočna ruska Cerkev skoraj pred uničenjem. Njena vidna organizacija vsaj.

Hitlerjev napad na Sovjetsko Zvezo in nemška okupacija polovice evropske Rusije sta dala ruski pravoslavni Cerkvi možnost, da spet zaživi, čeprav močno okrnjena. Na ozemlju, zasedenem od Nemcev, je narod sam odprl za bogoslužje zaprte cerkve, komunistična oblast pa je v skrajnih naporih, da se reši in odbije sovražnika, mobilizirala vse materialne in duhovne sile ne samo narodov Sovjetske Zveze, marveč je iskala pomoči tudi v zunanjem svetu. Ker pa so tam mnogi z nezaupanjem gledali na Sovjete posebno zaradi njihovega preganjanja vere, je bilo treba ustvariti vtis, da so se „spreobrnili". Tako je Stalin, l. 1943, iz razlogov notranje in zunanje politike vojnega časa, sklenil neke vrste konkordat z namestnikom patriarha, metropolitom Sergijem. Cerkvi je bilo dovoljeno imenovati škofe na prazne škofijske sedeže (55 do 69), odpreti cerkve, samostane, dve bogoslovni akademiji, sedem semenišč, izbrati patriarha. Izbran je bil metropolit Sergij. Izbiralna škofovska sinoda je mogla zbrati za to priliko samo 14 škofov od nekdanjih 135, ki jih je l. 1917 imela ruska pravoslavna Cerkev...

Stalin do svoje smrti l. 1953 Cerkve ni več preganjal. Rane in ruševine, ki jih je pustila vojna, so bile še preveč sveže, trpljenje naroda veliko, zato se je komunističnim psihologom in strategom zdelo bolj pametno, da z ofenzivo proti veri počakajo. Razen tega jim je bila pravoslavna hierarhija potrebna za njihovo politično ekspanzijo na Balkanu in še posebno na Bližnjem vzhodu, kjer so krščanski Arabci imeli staro Rusijo v najlepšem spominu, sovjetske pa vsaj do druge svetovne vojne niso hoteli priznati. Obiski moskovskega patriarha in drugih ruskih hierarhov so se prva leta po vojni kar vrstili in pravoslavno prebivalstvo jih je z veseljem sprejemalo. Sledilo je vračanje obiskov v Moskvo. Led je bil prebit, kontakti so se vračali, z njimi pa tudi vpliv komunizma, ki je pod cerkvenim plaščem pletel svoje podtalne mreže. Rezultate vidimo danes, posebno v Siriji. Drugo močno sredstvo za oslabitev čuječnosti Zahoda je bil „komite za mir", ustanovljen po drugi svetovni vojni, v katerem morajo biti predstavniki vseh religij v Sovjetski zvezi, vendar prvo vlogo igra v njem moskovska patriarhija. Bilo bi krivično soditi rusko pravoslavno hierarhijo kot sovjetske agente, čeprav nekateri, tudi resni ljudje, tako sodijo. V nekaterih slučajih interesi ruske pravoslavne Cerkve sovpadajo z interesi sovjetske vlade, čeprav iz popolnoma različnih vzrokov (npr. vzpostavitev pretrganih cerkvenih zvez s pravoslavnimi Cerkvami na Balkanu in Bližnjem vzhodu, obnovitev kontaktov z evropskimi in drugimi, protestanti, s koptsko Cerkvijo v Egiptu in Etiopiji, s sirsko v Indiji, je s cerkvenega gledanja — tudi katoliškega — popolnoma razumljivo in je pomagalo ruski Cerkvi dvigniti njen ugled zunaj Sovjetske zveze in utrditi njen položaj znotraj; vendar je vse to v neki meri pomagalo tudi vplivu sovjetske politike in s tem pronicanju komunizma, v drugih pa je ruska pravoslavna hierarhija bila — in je še — prisiljena dajati izjave, v katerih so branili „miroljubno" sovjetsko politiko in enostransko obsojali „kapitalistični imperializem", posebno amerikanski. To je pač cena, ki jo mora ruska Cerkev plačevati, da ji je sploh dovoljeno živeti — do tistega roka, ki si ga je partija postavila, ko bo ruska pravoslavna Cerkev, in z njo tudi vsaka druga vera, morala izginiti.

Kmalu po smrti Stalina, ko so novi gospodarji čutili, da imajo oblast spet trdno v rokah, so se začeli pojavljati prvi znaki novega preganjanja. 10. novembra 1945 je Hruščev podpisal znani dekret o „Napakah v razvoju znanstveno-ateistične propagande med ljudstvom". Vse organizacije so povabljene, da pomagajo komunistični partiji „premagati verske predsodke v zavesti ljudstva." Vendar so minila še štiri leta, preden se je protiverska gonja razvila v vsej divjosti.

„Komunist", uradna revija sovjetske komunistične partije, izraža v decembrski številki 1958 s člankom „Utrditi znanstveno-ateistično propagando" svoje nezadovoljstvo s dosedanjim delom in poziva komuniste, da povečajo borbo proti preživelim verskim predsodkom. Od začetka 1959 naprej ves sovjetski tisk sistematično zahteva zmeraj bolj ostre ukrepe proti religiji in ponavlja, da komunistična partija ne misli za nobeno ceno opustiti naloge, ki si jo je postavila: v imenu človeka in njegove osvo-

boditve iztrgati iz duš vsako vero v nadnaravnost. V znanem referatu Iljičeva „O povečanju antireligiozne propagande" centralnemu komiteju sovjetske komunistične partije (januarja 1963) je med drugim sledeče: „Naša partija, zvesta principom Lenina, se je zmeraj borila proti religiozni ideologiji. Borba partije za ateizem ima že svojo zgodovino, svoje etape, v katerih so bili doseženi vsakokrat naprej določeni cilji. Adaptacija metod in uporabljenih sredstev se je vršila odvisno od okoliščin. Danes je problem borbe proti religiji še večje važnosti. Komunistična partija si je zastavila za cilj, da popolnoma osvobodi sovjetskega človeka od posledic preteklosti in od religioznih predsodkov" (Revija „Komunist" št. 1 1964).

Kakšne so bile etape komunističnega programa proti religiji, nam pove znanstvena revija „Filozofski nauki" (št. 1. 1964):

1) „L. 1903, ko se je pripravljal prvi program partije, se je smatralo za potrebno zahtevati neomejeno svobodo vesti, ki mora biti prvi korak za dosego duhovne svobode. Takrat so živeli v času, ko je verska ideologija prevladala."

2) Revolucija je „pomagala uresničiti, prvič v zgodovini, avtentično svobodo vesti", sankcionirano z dekretom l. 1918, ki je ločil Cerkev od države in šolo od Cerkve.

3) V drugem programu partije (1919) je problem borbe proti religiji resno pregledan in izboljšan. Smatrajo, da ločitev Cerkve od države ni več dovolj, temveč, da mora religija izginiti: „mase je treba osvoboditi od religioznih predsodkov s pomočjo široko organizirane antireligiozne propagande."

4) V dobi progresivne graditve komunistične družbe je problem borbe proti religiji dobil posebno važnost... „V dobi progresivne graditve komunistične družbe, si moramo staviti za cilj popolnoma premagati religiozne predsodke in formirati vse delavstvo v znanstvenem svetovnem nazoru... To je grandiozen cilj, ki si ga človeštvo, odkar obstoji, še ni nikoli zastavilo."

Lahko bi se kdo vprašal: „Zakaj naenkrat taka gonja proti religiji?" Razen osebnega sovraštva Hruščeva proti Cerkvi in ideološkega oportunizma (borba s kitajskimi komunisti za „pristnost" komunizma-leninizma), je treba iskati odgovor v XXII. zasedanju sovjetske komunistične partije in v njegovem programu „progresivne graditve komunistične družbe", ki bi po Hruščevu morala nastopiti l. 1980. Ker pa je religija po komunistični teoriji „superstruktura kapitalizma", je jasno, da zanjo v integralni komunistični družbi ne more biti mesta.

Komunistična partija, ki kontrolira dobesedno vse življenje državljanov Sovjetske zveze, je z vsemi sredstvi začela uresničevati svoj „grandiozni cilj". Suhe številke nam povedo sledeče: pravoslavna ruska Cerkev je še imela

l. 1959		*l. 1967*
69	škofij	69
2	bogoslovni akademiji	2
7	velikih semenišč	3
22.000	cerkva (pribl. štev.)	7.000
60	samost. (mošk. in žen.)	15

Čeprav je Hruščev, glavni početnik novega preganjanja, že l. 1964 izgubil oblast, se zapiranje cerkva nenehoma nadaljuje. Če bo šlo tako naprej, je že lahko predvideti čas, ko bodo mogoče pustili v velikih mestih samo nekaj odprtih cerkva za bogoslužje, da jih bodo kazali lahkovernim turistom kot dokaz „svobodnega izpričevanja vere" v Sovjetski zvezi. In če bo naivni zahodnjak spraševal, zakaj jih ni več, bo dobil odgovor, ki ga komunisti dajejo že danes: „Več jih ne rabimo. Še v te hodijo samo stari ljudje. Mi smo tolerantni. Ko bodo stari pomrli, bodo tudi te cerkve muzeji, ali bodo služile za kaj drugega."

To je po človeško gledano. Toda Kristusova vera nam daje upanje in zatrdilo, in zgodovina je priča, da dosedaj preganjevalci krščanstva še nikdar niso imeli zadnje besede. Sicer je res, da je v teku zgodovine krščanstvo v nekaterih deželah izginilo, toda to je bilo manj zaradi preganjanja, kot pa zaradi drugih vzrokov: maloštevilnost, herezije, površno pokristjanjenje itd. Samo po sebi se stavi vprašanje: kakšno je sedanje duhovno stanje ruskega pravoslavnega krščanstva?

Petdesetletno preganjanje ni ostalo brez težkih posledic. Ne smemo pozabiti, da ves ta čas ni bilo *prav nobenega* verskega tiska, da je Cerkvi prepovedano dajati otrokom krščanski nauk, da nima šol, nobenih organizacij, celo karitativno delo ji je popolnoma prepovedano. Duhovniki morajo oznanjati božjo besedo samo že v zmeraj manj številnih cerkah. Vera se ohranja in izroča izključno v družinah. Kjub vsemu temu pa je Cerkvi ostalo zvestih od 30 do 40 milijonov vernikov. Njihova vera je

čudovita. Vsi obiskovalci Sovjetske zveze, ki se zanimajo za verski položaj v Rusiji, so edini v tem, da tako globoke vere, kot so jo videli v ruskih cerkah, ni mogoče videti skoraj nikjer na svetu. Mogoče samo še v Fatimi. Vera ruskega naroda je poroštvo, da peklenska vrata ne bodo premagala Cerkve v Rusiji, da se bliža čas njenega vstajenja iz ponižanja. „To je zmaga, ki premaga svet: naša vera" (1 Jan. 5, 4). Ruski narod to vero ima, ima tudi obljubo Božje Matere v Fatimi, da bo njegova dežela po težkih preizkušnjah postala spet krščanska.

Naša dolžnost pa je, da za preganjane ruske kristjane molimo in da jih v svobodnem svetu branimo, zahtevajoč tudi zanje, kot za naš slovenski narod, pravice, ki jim gredo po božjih in človeških zakonih.

LJUBO SIRC

jugoslovansko gospodarstvo na začetku 1968

Na začetku 1968 je razprava o nadaljnjem razvoju gospodarskega sistema v Jugoslaviji v polnem teku. Ne poteka samo v uradnih skupščinah in komitejih Zveze komunistov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, temveč so prišli s svojimi mnenji na dan tudi posamezni strokovnjaki in cele skupine ekonomistov, tako skupina profesorjev zagrebške univerze ob sodelovanju svoje kolegice Savke Dapčević-Kular, ki je trenutno predsednica izvršnega sveta Hrvatske.

Razpravo podžigajo težave, ki se kažejo na najrazličnejših mestih. Medtem ko je uspelo v precejšnji meri zaustaviti inflacijo, je obenem skoro popolnoma zastala rast industrijske proizvodnje, kar razumljivo povzroča velike skrbi.

Kot je pričakovati, so med komunisti še vedno prenekateri, ki menijo, da je najpreprostejša rešitev povratek na staro „planiranje". Ta struja je očitno tako močna, da je Tito imel za potrebno nasloviti nanjo v svojem novoletnem intervjuju grožnjo, da je treba partijo očistiti vseh tistih, ki jim ni mesta v njej. Nekoliko čudno zveni, da je Tito pripomnil, da mesta v njej ni tistim, ki ne podpirajo enotne akcije, medtem ko bi bilo govoriti o enotnosti misli v partiji zastarelo. Iz Titovih odgovorov pravzaprav ni jasno, na koga se ta grožnja nanaša, toda zahodni komentatorji, npr. New York Times, so jo razlmačili kot svarilo konservativnim nasprotnikom nedavnih „liberalnih" reform. Verjetno imajo prav, ker tudi novembrski sklepi CK ZKJ zahtevajo, naj komunisti „odločno nasprotujejo vsem pritiskom, nazorom, ukrepom in postopkom, ki teže za konserviranje obstoječega stanja in odnosov ali vlečejo nazaj h krepitvi administrativno-etatističnih pozicij in metod v urejanju gospodarskih in družbenih vprašanj". Po mnenju New York Timesa so taki „konservativni" nazori zelo razširjeni v srednjih in najvišjih plasteh političnega in partijskega življenja. Dopisnik Corriere della Sera, Enzo Bettiza, je konec leta celo poročal o maoističnih študentskih demonstracijah v Ljubljani.

Medtem ko imajo Tito in njegovi pristaši nedvomno prav, ko se ustavljajo takemu povratku na staro, ker so sedanje težave v pretežni meri prav posledica prejšnjega ekstenzivnega, iracionalnega in inflacijskega razvoja, kakor se je izrazil

Gligorov, podpredsednik zvezne vlade, je vendar na mestu vprašati, koliko oni sami škodijo gospodarskemu napredku, da o političnem sploh ne govorimo, s svojimi lastnimi togimi stališči in predsodki. V že omenjenih sklepih CK ZKJ je rečeno tudi, da se bo zveza „tudi v prihodnje z močjo *znanstvene resnice*, argumentov in izkušenj, pridobljenih v samoupravni praksi, odločno borila proti vsem poskusom, da bi se pod firmo znanosti vsilil konservativni, birokratsko-etatistični koncept razvoja družbe". Nihče ne bo oporekal trditvi, da stalinistično planiranje ni temeljilo na znanosti, dasi je to stališče nekdaj zastopal seveda sam Tito. Toda v posesti kakšne „znanstvene resnice" so sedaj spet Tito in njegovi komunisti, da se lahko z njo bore proti tistemu, kar so prej imeli za „znanost"? Menda si ne domišljajo, da je znanost vedno tisto, kar gre njim po glavi.

Obenem, ko pobijajo povratek na staro, se titovci upirajo tudi popolnoma svobodnemu razpravljanju in odpravi vseh komunističnih predsodkov kot „malomeščanski stihiji" in „anarholiberalizmu". Napravili so sveto kravo iz samoupravljanja, ki naj bo sedaj zdravilo za vse gospodarske bolezni, čeprav o njem mnogi v Jugoslaviji trdijo, da je ali fiktivno ali pa neučinkovito. Edina demokratična pot bi bila, da se tudi vprašanje samoupravljanja odpre debati in da potem delovni ljudje sami povedo, koliko jim je do samoupravljanja in ali jim je več do samoupravljanja kot do učinkovitega gospodarjenja, če se izkaže, da je po njihovem mnenju samoupravljanje neučinkovito ali pa tako in tako samo fikcija.

Investicije in rast

Po podatkih Mike Špiljka (novembra 1967) so bile investicije v prvih devetih mesecih 1967 za štiri odstotke manjše kot leto pred tem, ko so bile že tako in tako znatno nižje kot prejšnja leta. Ne more biti dvoma o tem, da je bil vse do l. 1965 delež investicij v narodnem dohodku previsok, ker ni bilo na vodilnih gospodarskih mestih zadosti ljudi, ki bi investicije uspešno usmerjali in izvajali. Iz tega razloga je bilo seveda priporočljivo jih omejiti in napraviti učinkovitejše.

Zaradi tega je bila tudi slabo utemeljena kritika profesorja Branka Horvata, direktorja Zveznega instituta za gospodarsko proučevanje, ki je očital reformi, da je omejila stopnjo rasti in s tem povzročila v treh letih izgubo enoletnega družbenega proizvoda. Seveda bi bilo boljše, če bi proizvodnja rasla hitrejše — Horvat celo trdi, da je v drugem četrtletju 1967 padla za en odstotek in v tretjem za dva odstotka —, toda prav nobenega smisla ne bi imelo, če bi rasla ravno tako kot prej, namreč z instaliranjem nepotrebnih kapacitet in izdelavo blaga, ki bi obležalo v skladiščih. Horvat očitno spada med tiste ekonomiste, ki jih je tudi na Zahodu dosti, ki so tako navdušeni za globalne veličine, da jim ni mar, ali je izdelano proizvodnjo mogoče uporabiti ali ne, oziroma domnevajo, da se bo proizvodnja že nekako prilagodila potrebam sama po sebi. Očitno jugoslovanski komunistični gospodarstveniki ne zmorejo tako hitre rasti ob sestavi produkcije, ki bi resnično ustrezala potrebam, ampak bodo ob prehitri rasti izdelovali kar koli, kar sploh ni nobena rast, temveč razmetavanje. Špiljak je n. pr. povedal, da celo modernizacija industrije ne napreduje ne samo zato, ker ni sredstev, ampak tudi ker ni pravih zamisli, kako bi jo izvedli. Gospodarstvo po takem boluje za pomanjkanjem iniciative in idej.

Rast v Horvatovem pomenu ne bi imela smisla, toda stagnacija tudi povzroča skrbi, še posebno, če si ogledamo nekatere razloge zanjo poleg pomanjkanja pobude in idej.

Ena izmed težav je, da še vedno ni uspelo zaustaviti rasti osebnih dohodkov, ki rastejo precej hitrejše kot storilnost dela. Ob dosedanjih zamrznjenih cenah gre to lahko le na račun zbiranja investicijskih sredstev. Sedaj ko cene odmrzujejo, bodo podjetja seveda lahko gnala navzgor obenem dohodke in cene, kar lahko privede le do nove inflacije. Z vseh strani se pojavljajo glasovi, da bo treba omejiti možnost naraščanja osebnih dohodkov, ker sedaj v sistemu za to ni nobenega instrumenta. To je seveda v nasprotju s prvotno zamisljio novega sistema, pri kateri so se komunistični ideologi zanašali na to, da se bodo delovni kolektivi obnašali odgovorno in si ne bodo le skušali zagotoviti najvišjih možnih plač.

Ena izmed idej je, naj bi se poslužili pri omejevanju dohodkov davčnega vijaka. Toda davčni vijak že tako in tako povzroča težave, ker daje državnim organom v roke preveliko denarja. Po Špiljkovih podatkih je lani narodni dohodek naraščal po

tri odstotke na leto, proračunski izdatki pa po 15 odstotkov. Na ta način so finančna sredstva za investicije majhna, ker se sredstva podjetij odlivajo v osebne dohodke, preko njih pa delno v proračune.

Nadaljnja težava je v tem, da še tista sredstva, ki ostanejo, ne služijo v celoti investicijam v osnovna sredstva (fiksni kapital). Inflacijo so namreč zaustavili z ostro restriktivno kreditno politiko, t. j. z omejitvijo kreditov, ki jih lahko banke dajo podjetjem. Bančne kredite so prej podjetja uporabljala ne samo za obrtna sredstva, temveč celo tudi za osnovna sredstva. Sedaj je ta vir resnično presahnil. Toda še vedno ni presahnil dotok izdelkov po podjetjih, ki jih nihče noče vsaj ne po sedanjih cenah, tako da obleže v skladiščih. Ker teh zalog ni mogoče več financirati z bančnimi krediti, morajo podjetja uporabljati svoja lastna sredstva. Ker je zneslo povečanje zalog l. 1965 toliko kot polovica investicij v osnovna sredrtva, si je lahko misliti, koliko sredstev za financiranje investicij izgine na tak način.

Za l. 1967 so številke še slabše. Zagrebški ekonomisti trdijo, da so to leto investicije sodelovale v narodnem dohodku z 21 odstotki; od tega je samo 7 odstotkov šlo v neto investicije v osnovna sredstva, 14 odstokov pa v obratna sredstva, t. j. v glavnem v zaloge. Normalno investicije v zaloge zanesejo kak odstotek narodnega dohodka in kakih pet do deset odstotkov celotnih investicij. Zagrebški ekonomisti menijo, da je povečanje zalog potrošnih dobrin preveliko za okoli 50 odstotkov in da znesejo zaloge že sedemmesečno potrošnjo.

Toda še tista sredstva, ki končno ostanejo za investicije v osnovna sredstva, se trošijo nesmotrno. Medtem ko je bilo veliko govora o tem, kako bodo v glavnem investirala podjetja, so po mnenju zagrebških ekonomistov l. 1967 podjetja investirala le 16 odstotkov neto osnovnih sredstev. Ta odstotek je seveda tako nizek, ker je toliko sredstev podjetij šlo v zaloge. Večji del investicij je šel skozi roke bank. Toda, medtem ko se poročilo pariške OECD navdušuje nad prehodom investicijskih sredstev izpod kontrole političnih organov v območje bank, zagrebška študija nasprotno potrjuje bojazni, da bo bančni sistem deloval birokratsko. „Eden temeljnih vzrokov (za nespremenjeno stanje) je ohranitev starega sistema koncentracije sredstev za investicije praktično v nekaj centralnih bankah, ki so pod močnim vplivom družbeno-političnih skupnosti (beri državnih oblasti), in metod zbiranja novih sredstev za investicijske obveznosti zveze in druge potrebe centralnih organov." Sklepi CK ZKJ sami pravijo, da so banke še pod močnim vplivom družbeno-političnih skupnosti in da bi gospodarstvo moralo bolj vplivati nanje.

Brezposelnost in zasebni sektor

Zastoj rasti seveda ne pomaga reševati vprašanj, ki so nastala zaradi brezposelnosti, še posebno brezposelnosti med mladimi šolanimi ljudmi. Sklepi CK posvečajo temu problemu celo poglavje, v katerem je rečeno med drugim: „Nujno je treba opredeliti politiko in odnos do brezposelnih občanov, natančno je treba določiti kriterije o tem, kdo in v kakšnih okoliščinah lahko velja za brezposelnega, določiti je treba obveznosti družbe do njega in nasprotno: treba je določiti, kdaj in kako nastajajo te obveznosti, kdaj in zakaj prenehajo." Vse kaže, da je konec obdobja, ko so komunisti trdili, da je brezposelnost v Jugoslaviji „začasna", Verjetno se bo brezposelnost v komunističnih deželah izkazala za bolj trdovratno kot drugod, ker je posledica prejšnje zgrešene politike. Ne samo, da posledic te politike ni tako lahko odstraniti, marveč ta politika do neke mere še traja. Zagrebški ekonomisti pripominjajo k temu: „Reševanje podedovanih investicijskih napak, majhnih, razkosanih industrijskih kapacitet je prepuščeno gospodarskim organizacijam, medtem ko investicijska sredstva še naprej trošijo po starih načelih na isti način kot prej."

Očitno so v Jugoslaviji mnogi mnenja, da družbeni sektor vprašanja brezposelnosti sploh ne more rešiti, temveč da ga bo lahko rešila samo privatna podjetnost. Špiljak je imel za potrebno opozoriti, da si ne bi smeli delati iluzij, da je reševanje vseh teh problemov mogoče le z osebnim delom — komunistični izraz za zasebno podjetnost. Toda je nekaj delavnosti — turizem, obrt, domača obrt, razne uslužnostne delavnosti, ki se značilno razvijajo na temelju pobude stotin tisočev ljudi v najrazličnejših oblikah. „Take pobude," je dejal Špiljak, „je treba osvoboditi strahu in predsodkov, da so nevarne za socialistične odnošaje."

To nas spet privede do ovire, ki jo ostanek komunističnih predsodkov pred-

stavlja za nadaljnji razvoj v Jugoslaviji. Medtem, ko se precej jasno kaže, da je pot naprej mogoča le z dopustitvijo obširnejše zasebne lastnine in pobude, ker se družbena podjetja nikakor ne morejo prilagoditi novim razmeram, niti proizvajati stvari, po katerih je povpraševanje, se vedno znova oglašajo k besedi dogmatiki, ki jih najbrže ni najti samo med tistimi, ki jim Tito grozi z izključitvijo in skušajo kolo zavrteti nazaj. Borba je 1. novembra že poročala o tem, da bodo predpisi za privatne obrtnike postali bolj elastični in da bodo smeli zaposlovati po več kot pet delavcev, toda konec novembra je predsedstvo zvezne konference Socialistične zveze delovnega ljudstva izdalo „Teze o osebnem delu z zasebnimi sredstvi za delo", ki so prav tako zamotane kot je naslov. Smoter tez je pojasniti „nekatera idejno-teoretična vprašanja in opozoriti na določene dogmatske nazore, ki koreninijo v starih etatističnih odnosih. Zaradi teh nazorov se pojavljajo tudi anarholiberalistična gledišča, ki objektivno vodijo k razvoju kapitalističnih odnosov." Na to je mogoče odgovoriti le z vprašanjem: „Kakšna nesreča bi pa bila, če bi se kapitalistični odnosi spet uveljavili, ako bi to vodilo do boljše zaposlenosti, učinkovitejše proizvodnje in višjega standarda?"

Teze SZDL opozarjajo, da program jugoslovanskih komunistov zahteva, da mora biti osebno delo z zasebnimi proizvajalnimi sredstvi svobodno, a da obenem tudi svari pred „ostanki starega sistema v družbeno-ekonomskih odnosih in na težnje po bogatitvi z izkoriščanjem tuje delovne sile" itd. Prav ta razdvojenost v gledanju je privedla „do negotovosti in nestabilnosti" med zasebnimi podjetniki, ki jo teze omenjajo. Zaradi te razdvojenosti tudi teze predlagajo, naj bi v zasebnem sektorju dopustili nastavitev več kot pet delavcev, a da naj bi obenem uvedli samoupravljanje. Ni treba posebej poudarjati, da bi to po vsej verjetnosti pomenilo konec prednosti zasebnega sektorja, posebno prilagodljivosti tržišču. Če bo treba o vsaki stvari na dolgo in široko razpravljati, bo zasebni sektor postal prav tako neučinkovit in birokratski kot je sedaj „družbeni". S tem bo seveda konec upov, naj bi zasebni sektor vsaj do neke mere izvlekel jugoslovansko gospodarstvo iz težav ob prehodu iz „ekstenzivnega na intenzivno" gospodarjenje.

Družbena lastnina in obrati

Fikcija, da so proizvajalna sredstva podjetij družbena lastnina, je tudi privedla do zapletljajev. Londonski profesor dalmatinskega izvora, Ivo Lapenna, je opozoril na to, da je lahko subjekt lastnine samo pravna oseba z organiziranim sprejemanjem sklepov. Družba seveda ni pravna oseba, niti nima organov za sprejemanje sklepov. Če take organe dobi, postane država in nastane nevarnost „etatizma,', o katerem je toliko govora v Jugoslaviji.

Dejansko je razvoj kljub uporabljanju besede „družbe" pokazal prav to nevarnost. Ker gre za „družbeno" lastnino, morajo podjetja plačevati obresti na osnovni fond, ki pritekajo v banke in z njimi v glavnem razpolaga zveza. Že spomladi 1967, je profesor glasgowske univerze, Thom Wilson, po obisku v Jugoslaviji opozarjal na to, da nobeno zahodno podjetje ne bi moglo uspevati, če bi moralo leto za letom ne glede na poslovni potek plačevati 6 odstotkov na svoj celotni kapital. Seveda morajo kapitalistična podjetja plačevati obresti na sposojeni kapital, toda na lastni kapital plačujejo dividende, ki se spreminjajo s poslovnim uspehom. Sedaj opozarjajo zagrebški ekonomisti, da je ena posledic plačevanja obresti na celotni osnovni fond, da sredstva pritekajo zvezi, medtem ko podjetja ostajajo brez zadostnih sredstev za svoj razvoj in modernizacijo. L. 1967 je le 23 odstotkov bruto investicij v osnovna sredstva šlo v obstoječa podjetja, 77 odstotkov pa je bilo investiranih v nove projekte, ki niso posebno dobro izbrani. To stanje se je še poslabšalo z revalorizacijo osnovnih sredstev, to je s prilagoditvijo njihove knjigovodske vrednosti inflacijskim cenam. Res je bila obenem obrestna cena znižana s 6 odtotkov na 4, toda ker so nove cene precej večje kot samo za eno tretjino, se je vsota, ki jo morajo podjetja odvesti, znatno zvišala.

Zagrebčani predlagajo, naj bi obresti odslej ostale podjetjem, toda naj bi podjetja bila obvezana ta del svojega dohodka porabiti za investicije, nikakor pa za osebne dohodke kolektiva. Taka ureditev bi spet spravila v ospredje vprašanje, kaj storiti z dohodki od obresti v podjetjih, ki sicer sedaj poslujejo z dobičkom, ki pa nimajo dobrih izgledov za bodočnost. Investirati v taka podjetja bi bilo napak, ker bi to pomenilo razširjenje v bodočnosti nepotrebne produkcije. V državah z zasebno

lastnino odločijo lastniki kapitala oziroma tržišče kapitala, kam bodo naložbe šle — ali nazaj v podjetja, v katerih se nova sredstva akumulirajo, ali kam drugam. V gospodarstvih brez zasebne lastnine lahko odločajo le podjetja, ki seveda v bistvu lahko vlagajo le sama vase, ali državni organi (vštevši banke), ki so se izkazali kot zelo neuspešni investitorji. To je vprašanje, ki ga vzhodno-evropska gospodarstva še niso rešila in ga verjetno tudi ne morejo.

Zagrebška študija opozarja nadalje na problem novih velikih objektov, važnih za razvoj cele države. Če v taka podjetja nalaga zveza, dobijo s prehodom v samoupravo regionalni značaj, kar seveda ne ustreza. Taka podjetja bi morala nastajati s skupnim vlaganjem gospodarskih ustanov iz raznih delov države, ki bi pa morale pozneje tudi sodelovati pri upravljanju in dobičku. Taka ureditev bi bila logična, toda pomenila bi konec samoupravljanja v teh podjetjih. Tudi ta rešitev se zdi nemogoča ob ohranitvi spošne družbene lastnine.

Petletni plan

Sklepi CK zahtevajo, naj bi pristojni organi analizirali izpolnjevanje srednjeročnega t. j. petletnega plana in naj bi ugotovili vzroke, ki so privedli do neskladnosti med planskimi predvidevanji in tekočimi gibanji v gospodarstvu. Z drugimi besedami: plan je predvideval eno, zgodilo se je pa drugo. Zagrebški ekonomisti so precej bolj kritični: po njihovem je plan temeljil „na zelo poenostavljanih projekcijah, ki niso bile strukturno preskušene" in so bile „nerealne in pretirano optimistične".

Tako in tako so jugoslovonski komunisti pri planiranju že zelo popustili. Plan je iz „zakona razvoja" postal napoved, ki naj bi pomagala oblastem pri izdelavi gospodarske politike, podjetjem pa pri sprejemanju njihovih poslovnih sklepov. Toda zagrebški skupina pravi, da „sedanji petletni plan ne more biti temelj ne za zvezno gospodarsko politiko, še manj pa za poslovno politiko gospodarskih organizacij", t. j. podjetij.

Zaključek

Tudi v zunanji trgovini so uspehi nepopolni: dasi je domača poraba omejena, izvoz ni narasel, kakor bi moral, medtem ko se je uvoz nevarno povečal. Sedaj je že govora o povečani carinski in drugačni zaščiti in stimuliranju izvoza. Glavna težava pa je, kot vse kaže, da podjetja in njihovi samoupravljavci ne reagirajo na signale s tržišča (res je tudi, da cene še niso dovolj sproščene), tako da se struktura proizvodnje ne spreminja, kakor bi se morala.

Kaže, da to sploh postaja glavni problem reforme. Ne more biti dvoma, da je šla reforma v pravo smer, toda treba bo spremeniti še mnogo stvari in zavreči še mnoge predsodke, da bo zares uspela. Verjetno partija, kakršna je sedaj, tega ne bo mogla izvesti. Zato je čas, da realisti med komunisti začno misliti na nove možnosti.

IVAN DOLENEC

glosa k prvi slovenski vladi leta 1918

Slovenski narod se letos spominja več pomembnih dogodkov. Med njimi je najvažnejše rojstvo slovenske narodne in politične svobode ter imenovanje prve slovenske narodne vlade dne 29. oktobra 1918.

Ta zgodovinski dogodek je mejnik v življenju in razvoju slovenskega naroda med večstoletno dobo zatiranja, brezpravnega položaja in raznarodovanja, in dobo, ko je slovenski narod sam prevzel skrb za svojo bodočo usodo. Zbornik Svobodne Slovenije se ga spominja in mu posveča Gloso k prvi slovenski narodni vladi ravnatelja Ivana Dolenca.

Ravnatelj Ivan Dolenc med Slovenci ni samo eden od redkih pričevalcev tistih zgodovinskih dni ter dogajanj v Sloveniji, ampak je bil tudi najtesnejši sodelavec ministrov prve slovenske vlade v Ljubljani. Kot stenograf se je redno udeleževal vseh sej in važnejših sestankov prve slovenske vlade. Zato je njegovo pričevanje danes važen zgodovinski dokument, ki nam ga je dal v objavo dr. Tine Debeljak iz arhiva Doma in sveta.

Uredništvo

Ko je bil Krek spomladi 1917 pred obnovitvijo parlamentarnega življenja v avdienci pri cesarju Karlu, je cesar nanj napravil vtis, kakor bi hotel reči: „Avete, populi! Caesar moriturus vos salutat!" („Pozdravljeni, narodi! Cesar vas pred smrtjo pozdravlja!")

Res je avstrijski parlament od konca maja 1917 do oktobra 1918 kazal sliko, kako država umira. Čim več se je govorilo, tem manj sta se vlada in opozicija razumeli. Glavna politika se pa tako ni vodila v parlamentu, ampak po tajnih zvezah z inozemstvom, kjer se je odločalo o preureditvi Evrope po končani vojni.

Slovenski, hrvaški in srbski poslanci so bili združeni v skupnem Jugoslovanskem klubu pod predsednikom dr. Korošcem. Večkrat sem bil v klubovih prostorih in sem lahko opazoval, kako neenakomerno so bili zaposleni posamezni poslanci. Nekateri so bili kar zasuti s pismi in prošnjami, drugi so se skoraj dolgočasili. Največji revež je bil glede zaposlenosti dr. Korošec. Pisem je dan na dan dobival tako kopico, da jih ni sam odpiral, ampak mu je o njih poročal klubov tajnik. Sedaj ga je vabil na razgovor ministrski predsednik ali kak drug minister, sedaj se je hotel z njim posvetovati vodja češke ali poljske delegacije, sedaj je moral sprejeti deputacijo z bogve kakšnimi željami. Koroščeva sreča je bila, da se je po marcu 1918 parlament sestal samo dvakrat za krajšo dobo.

Po prodoru na solunski fronti se je menda vršila samo še ena seja parlamenta; moralo je biti v prvih dneh oktobra. Na njej se je lahko samo to ugotovilo, da je Avstrije — konec. Pogrešal sem samo še poslovilne seje, na kateri bi se bili zastopniki narodov, ki so stoletja prebivali v skupni državi, v imenu teh narodov drug od drugega poslovili. Saj se odslej ne bodo več prepirali, ampak se bodo srečali kvečjemu še kot gostje iz tujih držav.

Čeprav še ni bilo sklenjeno premirje in tudi državni zbor ni bil razpuščen, sem vendar 31. oktobra vprašal svojega šefa, ali lahko — grem domov. Šef je bil s tem zadovoljen. Še isti dan sem kupil na črni borzi vozovnico do Ljubljane. Naval na vlak je bil namreč tako silen, da so se vozni listki prodajali samo v omejenem številu. Na dan Vseh svetnikov sem se v natrpanem vagonu vozil proti Ljubljani. Vojska je bila v razsulu. Vojaki so sedeli po stopnicah, plezali na streho ali zahtevali, da odpreš okno, da bodo zlezli v vagon, ker je bil vstop preko stopnic in vrat popolnoma nemogoč.

Hotel sem zopet nastopiti službo v šoli, pa so bila vsa mesta zasedena, ker so se vrnili mobilizirani profesorji. Pač pa so me potrebovali kot stenografa pri sejah Narodne vlade. Zato sem proti pričakovanju ostal še kar štiri leta v stenografski službi.

Pri sejah Narodne vlade sem imel dvojno nalogo. Predvsem sem moral vsak večer po seji skupaj z uradnikom pred-

sedstva Narodne vlade dr. Leopoldom Žužkom ugotoviti zapisnik, ki je bil redno drugo jutro ob osmih že natipkan, da so imeli posamezni poverjeniki ob prihodu v urad sklepe prejšnjega večera že na mizi. Poleg tega sem pa o vsaki seji napravil poročilo za časopisje, ki pa je moralo biti odobreno na seji vlade, preden se je odposlalo. Zavedal sem se, da z dr. Žužkom sestavljava zgodovino prvih početkov slovenske samostojnosti. Zato so zapisniki natančnejši in izčrpnejši, nego bi bilo za uradno porabo neogibno potrebno.

Prva Narodna vlada je štela 13 članov. Od teh jih je bilo sedem iz vrst Slovenske ljudske stranke, in sicer predsednik Josip vitez Pogačnik, poverjenik za notranje zadeve dr. Janko Brejc, poverjenik za prosveto dr. Karel Verstovšek, poverjenik za kmetijstvo prošt Andrej Kalan, poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik, poverjenik za javna dela ing. Vladimir Remec in zastopnik Primorske dr. Anton Brecelj, ki se je pa udeležil samo ene seje. Kajti, ko so Italijani za to izvedeli, so ga zaprli in seveda tudi po izpustitvi iz zapora ni smel več prihajati v Ljubljano. Od Narodno napredne stranke so bili v vladi dr. Ivan Tavčar kot poverjenik za prehrano, dr. Karel Triller za trgovino in industrijo, dr. Vladimir Ravnihar za pravosodje, dr. Vekoslav Kukovec za finance in dr. Pavel Pestotnik za promet. Socialiste je zastopal Anton Kristan kot poverjenik za socialno skrbstvo. Pri vladnih sejah sta stopala v ospredje predvsem dr. Brejc in dr. Triller. Dr. Brejc je bil v najboljših letih, odličen pravnik, ki so o njem trdili, da je bila njegova odvetniška pisarna največja v Celovcu in da mu v strokovni sposobnosti v Celovcu ni bil nikdo kos. Njegov ostri razum je rezal kakor nabrušen nož pri reševanju vsakega vprašanja s strogo logiko in obenem s smislom za praktičnost. Dr. Triller je dobro poznal razmere v Ljubljani in tudi daleč izven Ljubljane; kljub starosti je bil svež in ekspeditiven — poznalo se mu je, da mu je bilo vse življenje delaven dan. Dr. Tavčarja so pa močno ovirala leta in še bolj bolehnost. Skoraj nikdar se ni oglasil k besedi in če je seja trajala nad dve uri (pričenjale so se ob petih zvečer), se je ob sedmih vzdignil in odšel.

Mogoče je, da se bodo zapisniki o sejah Narodne vlade kdaj še objavili kot gradivo za zgodovino prvih početkov našega samostojnega državnega življenja. Obširno jih je že uporabljal Ivan Hribar, ko je pisal svoje spomine. Iz zapisnikov se bo videla silna marljivost, s katero je naša prva vlada v največji slogi zgrabila za delo, da bi se kar mogoče kmalu normaliziralo življenje in da bi se v splošno zadovoljstvo uveljavila nova država. Strankarski oziri so tako stopili v ozadje, da so se skoraj vsi sklepi sprejemali soglasno. Seje so se vršile, v kolikor se spominjam, v prvih dveh mesecih vsak dan razen ob nedeljah in praznikih, v januarju in februarju 1919 pa vsak drugi dan. Pred osmo uro nisem skoraj noben večer prišel domov, zelo dostikrat pa ob devetih. Delal sem z veseljem in sem si štel v srečo, da smem opazovati, kako zastavlja mlada država svoje prve korake, in se pri tem učiti. Uspehi neumornega dela Narodne vlade pri ureditvi našega upravnega aparata niso izostali. Tisti, ki so opazovali, kako so se le počasi urejevale razmere po drugih pokrajinah države, so rekli, da so v Sloveniji nebesa. Ljudje pa v splošnem niso bili tega mišljenja in so mislili, da bo pač po vojni takoj vsega dosti in da se bodo lahko odškodovali za prestano trpljenje in pomanjkanje. Niso upoštevali, da vsaka vojna povzroči strašno opustošenje in da je država po vojni podobna bolniku, ki je prestal nevarno bolezen in le polagoma prihaja k moči.

Ni pa imela naša prva vlada srečne roke pri reševanju koroškega vprašanja. O tem je precej obširno pisal Ivan Hribar. Nimam pri roki njegove knjige, še manj seveda zapisnikov sej Narodne vlade, pa bi po spominu ugotovil tole. Za ureditev meje na Koroškem se je predvsem zavzemal dr. Brejc, od Slovencev izven vlade pa najprej Franjo Smodej in poznejši župnik Ražun, ki je prišel k seji vlade z manjšo delegacijo koroških Slovencev. Dr. Tavčar se je upiral, da bi se Koroška takoj zasedla, kar bi bilo mogoče brez težav v teku novembra ali tudi v prvih dneh decembra 1918. Ko se je v začetku decembra dr. Korošec vračal iz Švice preko Koroške, je povedal na sestanku z Narodno vlado, da je videl po Koroškem napise, naj prebivalstvo mirno sprejme slovensko vojsko, ko bo prišla. Dr. Tavčar se je bal, da bo zmanjkalo hrane, če bo treba preskrbovati še Celovec in Beljak. Ni pa vedel, da je bilo na Koroškem živil v izobilju, ki so bila pripravljena za avstrijsko vojsko v Italiji. Cerkev v Beljaku je bila menda veliko skladišče moke. Na neki poznejši

seji sta izjavila dr. Ravnihar in dr. Kukovec, da nimata osebja, s katerim bi mogla Koroško zasesti v administrativnem oziru. Takoj v prvih tednih naše samostojnosti se je namreč državna služba odpovedala vsem Nemcem in v upravi so zazijale vrzeli, ki so se na ozemlju, ki ga je takoj zasedla slovenska vojska, sicer še zamašile, za Koroško pa ni več tako rekoč nič ostalo. Bolje bi pač bilo, če bi se bili odpuščali samo uslužbenci, ki bi se bili po priklopitvi Koroške izkazali kot odvečni. Medtem so pa Nemci, ki so prvotno računali z izgubo slovenskega dela Koroške, prišli k sapi in ko smo spomladi 1919 s srbsko pomočjo zavzeli Celovec in prišli do Gospe Svete, je bilo že prepozno. Wilsonova odposlanca Miles in King sta že sporazumno z Nemci predlagala plebiscit.

Našo največjo nesrečo ob prevratu pa gledam v tem, da ni bilo več Kreka. Krek bi bil s svojo širokopoteznostjo dosegel takojšnjo zasedbo Koroške kljub malenkostnim pomislekom, ki v tako usodnih časih ne morejo biti odločilni, ali bi bil pa vsaj s silo svojega govora in privlačnostjo svoje osebnosti pripravil ugodno razpoloženje za plebiscit.

Če pomislim na Koroško in na vse težave, ki smo jih imeli ob prevratu, se pa posebno jasno zavedam, da *mora* vsak narod imeti svojo samostojnost že zaradi tega, ker samo na ta način pride v šolo, v kateri se uči najtežje umetnosti: vladati.

Ivan Vavpotič: Osvobojenje 1918
(Motiv s prve znamke v novi državi SHS).

TINE DEBELJAK

dokument k smrti Izidorja Cankarja

+ 22. septembra 1958

PISMO F. S. FINŽGARJA — PROFESORJU A. ANŽIČU

Pred destimi leti je umrl v Ljubljani Izidor Cankar, zadnji kraljevi jugoslovanski poslanik v Buenos Airesu, slovenski pisatelj, politik, diplomat, znanstvenik, predsednik PEN-kluba, član Akademije znanosti in umetnosti itd., itd. in duhovnik ljubljanske škofije. Eden najbolj dinamičnih in inteligentnih Slovencev, ki je zapustil vidno sled v slovenski književnosti, zgodovini znanosti, na univerzi in Akademiji ter je z njim zvezana predvsem slovenska likovna umetnost kot znanstvena panoga, ki jo je on dvignil na evropsko gladino.

Ne bom pisal danes študije o njem, ker gre le za komentar k dokumentu, ki ga pričbčujemo spodaj.

Izidor Cankar je bil bratranec pisatelja Ivana Cankarja, toda rojen v Slavoniji, kamor je oče hodil na delo ter je hodil v hrvatsko oz. srbsko ljudsko šolo. Njegov sošolec dr. Logar v Buenos Airesu se spominja, da še ni znal slovensko, ko je stopil v gimnazijo v Ljubljani l. 1897. Tu je potem doštudiral, bil gojenec Marijanišča, kjer je po svoji zmožnosti in izredni nadarjenosti postal ljubljenec prelata Andreja Kalana, politika in književnika, ki mu je namenil visoke naloge. Vstopil je — pravijo, predvsem, da bi ustregel prelatovi želji — v ljubljansko bogoslovje, kjer je sprejel mašniško posvečenje l. 1909. Kalan ga je poslal na nadaljevanje študij na katoliško univerzo v Louvain v Belgiji, da bi študiral estetiko, ker ga je namenil za urednika Doma in sveta, katerega predhodni urednik in lastnik je bil Kalan sam. (l. 1911 KTD.) Med tem je še obiskal London, študiral v Gradcu, končno pa na Dunaju umetnostno zgodovino, skupno z dr. Steletom in dr. Moletom; „trojčki istega leta in istih študij (1886)." L. 1913 je napravil doktorat iz umetnostne zgodovine in z letom 1914 prevzel uredništvo Doma in sveta, katerega je preosnoval na mah iz družinskega lista v umetnostno revijo. S svojimi tovariši Majcnom, Velikonjem (s katerimi sta bila v akademskih letih skupno prefekta v Marijanišču), Lovrenčičem, Bevkom in starejšim Pregljem, je predstavljal avantgardni tok tedanjega nastopajočega ekspresionizma. Cankar je bil naš najmodernejši urednik (kako je šolal bogoslovce v umetniškem ustvarjanju, spričuje Ivan Sadar v dveh rokopisnih zvezkih svojih spominov, ki jih je hranil svoj čas Jalen in potem jaz). On je pretrgal s tradicijo pedagogike v umetnosti (Jeranov problem), pa tudi z dogmatizmom Mahničevega in Ušeničnikovega estetskega nazora, ter je s Cankarjem zvezana renesansa katoliške umetnosti in slovenskega ekspresionizma sploh. Njegov Dom in svet ima v slovenski knjižni zgodovini predoren pomen.

Toda Cankar je moral na vojno kot vojni kurat. Ko se je vrnil, se je vrgel v politiko: bil je nekaj časa glavni urednik dnevnika Slovenec ter je kot tak v prevratnih dneh l. 1918 imel v Sloveniji eno vodilnih vlog, vsaj zakulisnih. O njem se pravi, da je postavil prvo slovensko vlado pred petdesetimi leti (1918), dasi on sam ni bil v njej, pač pa njegov varuh prelat Kalan. Zato je zdaj tudi prilika, da se ga spomnimo v tej vlogi, ker je ravno letos petdesetletnica te prve slovenske vlade. Bil je intimni prijatelj dr. Korošca, član Narodnega veča v Zagrebu ter je bil prav on eden — in to vodilni član! — izmed treh Slovencev, ki so šli v Beograd in pristali na zedinjenje 1. decembra 1918. leta ob prestolnem govoru princa Aleksandra.

Po ustanovitvi Jugoslavije je pustil uredništvo Slovenca in se začel sistematično pripravljati na vseučiliško kariero. Tudi Dom in svet je pustil drugim (Koblarju in Steletu, ki se je vrnil iz ruskega ujetništva — okrog sveta domov). Kakor je bil Cankar predoren v književnosti (kot urednik DS in kot pisatelj romana S poti, ki je danes že klasičen, ter prvih intervjujev s slovenskimi pisatelji vseh struj v Obi-

skih), tako je postal predoren v umetnostni zgodovini, katere docent na novoustanovljeni ljubljanski univerzi je postal že l. 1920 ter je bil nazadnje redni profesor do l. 1936. Z njim je v zvezi ustanovitev Slovenske narodne galerije, on sam je dal sredstva za Moderno slovensko galerijo, ustanovil Umetnostni zbornik, zamislil Biografski leksikon, napisal Sistematiko stila, ki pomeni eno najzanimivejših svetovnih teoretičnih napotkov za razumevanje likovne umetnosti, ter začel pisati prvo slovensko zgodovino svetovne likovne umetnosti sploh. Postal je prvi predsednik mednarodne zveze pisateljev Pen-kluba (dosegel je, da smo Slovenci bili v tem predstavništvu enako zastopani kakor Hrvati in Srbi, torej po narodnosti, ne po državi). Čeprav ni bil urednik DS-a, je bil družabno tesno povezan z njegovim krogom. Stanoval je v župnišču pri F. S. Finžgarju v Trnovem.

Njegova predavanja na univerzi so bila najbolj obiskovana, dasi je imel učencev razmeroma malo, toda vsi so v nadaljnjem delu nosili pečat Cankarjeve šole (Vurnik, Ložar, Marolt, Vodnik, Šijanec, Radica, itd.)

Tedaj pa je prišla njegova osebna tragedija: kot profesor se je oženil in se prijavil kot brezkonfesionalec. Za nove vlade dr. Korošca, s katerim ni pretrgal nikdar prijateljskih vezi, je l. 1936 stopil v diplomatsko službo in postal poslanik v Buenos Airesu. Kot odpadlemu duhovniku se je kardinal Copello uprl imenovanju, toda dobil je baje iz Rima namig, naj ga tolerira. Hladnik v svojih rokopisnih spominih pravi o Cankarju v Buenos Airesu takole: „Ko se je imenovalo njegovo ime, je takoj vstala opozicija proti njemu kot odpadlemu duhovniku. Tudi mene je v tej stvari vprašal kardinal, pa sem dejal, da se mi ne zdi prav, da se osporava njegova oseba radi tega, kajti za njim je dr. Korošec, ki dobro ve, zakaj je njega namenil za Argentino.

...Verjetno je bila Koroščeva skrita misel, da Cankarja spravi s Cerkvijo... Jaz sem imel z njim vedno prijazno razmerje in mi je za vsako številko Duhovnega življenja dal 50 pesov, kar je pomenilo tedaj 25% stroškov. Iz razgovora z njim sem razbral, da bo nekoč iskal pot v Cerkev. Slovenci so imeli pri njem vedno lep sprejem in so mu tudi dalj uspešno sodelovanje. Na javnih prireditvah, ki so imele državni značaj, je naš pevski zbor dajal slavnostim kategorijo. Bili so zato deležni ne le priznanja, temveč tudi pravice udeležbe pri mnogih banketih. V diplomatskih krogih je užival velik ugled kot mož širokega obzorja, ki je popolnoma obvladal francoski in angleški jezik. Pod njegovim vodstvom je kubanski poslanik, menda pesnik, prevedel nekatere Prešernove pesmi, posebno lepo „O Vrba, srečna draga vas domača,"... ki je pa zame bila obenem izraz domotožja, ki ga je Cankar trpel zaradi svojega preloma s Cerkvijo."

Tudi Cankar je visoko cenil Hladnika. „Hladnik je moja desna roka," mi je rekel nekoč, ko je iz Argentine obiskal domovino in sem mu povedal, da je Hladnik moj sošolec. „Ne vem, kako bi opravil tam s Slovenci, ko ne bi imel Hladnika." Podpiral je njegovo Duhovno življenje, ustanovil knjižnico na Paternalu pri sestrah itd. Tu je bil medvojna leta do l. 1944, ko je bil imenovan za poslanika v Kanado. Toda tam ni bil dolgo, ko je vstopil v Šubašičev kabinet, v katerem ni bilo nobenega izvoljenega zastopnika naroda. Pomagal je tako v inozemstvu priti Titu na oblast. On je bil tisti, ki je hotel, da bi slovenska SLS v inozemstvu dala ukaz domobrancem, da se podredé partizanski vojski, kar je ultimativno zahteval pri seji Izvršnega odbora v Rimu. O tem poroča F. Dolinar v zadnji številki Meddobja (1967, 1-3) v članku o dr. Kralju v Rimu. Vrnil se je v Titovino in postal poslanik na najbolj delikatnem sektorju — v Atenah, kjer se je prav tedaj začela vojna med partizani in Angleži ter pozneje Amerikanci. Tu Cankar ni uspel ter je bil upokojen kot diplomat; vrnil se je na univerzo ter končno živel kot upokojenec v Ljubljani. Pred vojno je doživel še drugo osebno tragiko: njegova najstarejša hčerka, ki je bila na počitnicah pri msgr. Cankarju, pisateljevemu bratu, v Sarajevu, je pri nekem snaženju stolnice padla v kad vrele vode v cerkvi in umrla. In še tretjo tragiko: njegov zakon je razpadel in zapustili sta ga žena in hčerka, ki obe živita zdaj v inozemstvu, toda ne kot emigrantki.

Končno je ostal sam ter hodil v Tivoli v park, kjer je posedal zamišljen sam s seboj. Po njegovi smrti se je vnela znana debata o njegovem značaju, ko ga je prof. Boršnikova imenovala najbolj ciničnega, perfidnega, slabega človeka, kakor je te njegove črte razbirala s kipa kiparja Savinška, ter so ga branili glasbenik Marijan Kozina, pisatelj Ciril Jeglič id. Ko je bil msgr. Hladnik l. 1958 v domovini, je

obiskal Izidorja Cankarja, ki ga je bil izredno vesel, spominjajoč se buenosaireških let, in Hladnik je rad pravil prijateljem, da ga je opozoril na smrt in na ureditev razmer s Cerkvijo in tudi njegov odgovor, da misli na to in da je pripravljen. V Spominih pravi o tem: „Ko sem l. 1958 obiskal domovino, sem poiskal tudi dr. Cankarja. Neizmerno je bil vesel mojega obiska in sodim, da je doprinesel nekaj k temu, da je nazadnje umrl spravljen s Cerkvijo, komaj 14 dni po mojem zadnjem obisku." Iz Hladnikovega pripovedovanja so nekateri sklepali, da ga je on pripravil na spravo. Umrl je l. 1958 septembra meseca in Škofijski list ljubljanske škofije je v naslednji številki prinesel poročilo: *„Umrl dr. Izidor Cankar, duhovnik ljubljanske škofije."*

Lani je umrl v Združenih državah prof. Anton Anžič, moj pobratim iz časov njegovega loškega kaplanstva, kjer je začel dušnoskrbsko delo. Menda je prav iz Loke šel za kaplana v Trnovo in tam ostal tudi še kot profesor za verouk na gimnaziji. Bil je mesarjev sin izpod Golovca, vesel fantovski človek, glasbeno nadarjen, pa tudi jezikovni talent in literarno vešč prevajatelj. V teh pogledih smo ga spoznali šele v Ljubljani. Ko smo študentje iz Loke, ki so nekateri stanovali v tem farovžu (Sušnik, Finžgar Lojze) prišli večkrat skup, smo obiskavali Anžiča, pa po njem Finžgarja. Anžič je bil vesel organizator trnovske mladine, prevajal pa je zelo mnogo iz angleščine za Slovenčevo knjižnico, za Jugoslovansko knjigarno, za Slovenca itd. Spadal je v *intimni Finžgarjev krog*, ki se je redno tedensko shajal pri njem v njegovi vili potem, ko je šel v pokoj, ob Gradaščici. Za ta krog je bil Finžgar „oča", kakor tudi za nas vse, ki smo se kakor koli družili z njim. „Mati" je bila njegova sestrična, gospodinja Ančka, „stric" je bil Anžič, kaj drugi, ne vem. Ko je prof. Anžič šel z begunci v inozemstvo, se je nastanil v USA, in pridno pošiljal „oču" pomoč v vseh oblikah. Imel je obširno korespondenco z njim, ki se je ohranila, kot se je ohranila korespondenca Finžgarja s Koledníkom (objavil Jevnikar v Mladiki). Iz nje se vidi, kako je tudi Finžgar trpel pod pritiskom komunistične diktature v umetnosti, čeprav je bil sam nekoč ofarski propagandist. Izidor Cankar je bil celo ofarski minister in eden najvišjih uradnikov v Ljubljani in eden najuglednejših slovenskih kulturnih delavcev. Zato je izredno velikega pomena tole pismo pisatelja „očeta" F. S. Finžgarja, ki ga je pisal „stricu" Anžiču v USA, *o smrti Izidorja Cankarja*, o katerem smo bili vsi njegovi učenci in znanci prepričani, da bo še našel pot v cerkev, kajti nikdar ni bilo slišati iz njegovih ust zabavljanja čez Cerkev, ampak vedno le — velika nostalgija. Ko je obiskal Ljubljano, je po PEN klubovi seji povabil samo nas dominsvetovce — čeprav je bil pesnik Golja njegov intimen prijatelj — na teran k Leonu. Ko je pesnik Anton Vodnik zabavljal na razne frakcije na katoliški strani, predvsem Stražarje in zlasti Tomčeve mladce, mu je Cankar rekel: „Boste videli, da ima Tomc bolj prav, kot vi." Tedaj se je Vodnik razburil in nam potem komentiral: „Viš, iz Cerkve je izstopil, pa je bolj klerikalen kot mi vsi!" Naj dodam še to pričevanje: Cankar je bil protikomunist. Spominjam se, kako je taktično fino izvozil delikatni položaj PEN kluba spomladi l. 1935. „Levičarji" v njem, zlasti dr. Lojze Krajgher, prof. dr. Kidrič in drugi, so zahtevali, da PEN klub pošlje na vlado protest proti postopanju s komunističnimi zaporniki v Sremski Mitrovici. Cankar je že nekaj slutil, kaj bo prišlo, pa se je sestal prehodno s skupino dominsvetovcev, kjer so sklenili, da bodo oni zahtevali najprej protest proti ukinjenju Prosvetne zveze in vseh njenih številnih društev po slovenski deželi. In ko je prišlo to vprašanje na vrsto, je Izidor Cankar postavil protest proti zaplembi Prosvetne zveze kot pomembnejše, ker gre za kulturno ustanovo, ki so PEN klubu najprej na brigi, šele potem prešel na zahtevo levičarjev. Ko oni niso bili za prvi predlog, je drugi odpadel. Zamislil pa je to taktiko Cankar in jo kot predsednik PEN kluba tudi lepo izpeljal.

Iz Cerkve je izstopil — ne iz nevere ali idejnega nasprotstva, ampak iz disciplinske slabosti, pa je tudi spet — stopil v Cerkev in se spravil z Njo, kakor izpričuje F. S. Finžgar, njegov spovednik, v naslednjem pismu, ki ga podajemo v prepisu, kar se tiče manj pomembnega pisanja. Za usodo Cankarja važne stavke pa jih dajemo v *faksimilu Finžgarjevega pisalnega stroja ter faksimile Finžgarjevega lastnoročnega podpisa in pripisa, kar mora v slednjem razgnati slednji tudi najmanjši dvom potvorbe.*

Ljubi, predobri prijatelj Stric!

In zopet se je pojavila tvoja neugnano dobra roka. Poslal si mi bogato štruco, prebogato!! Vse sva prejela z Anico z veliko

hvaležnostjo. Preveč!! Seveda se nama tak dar prileže. Tu je za vse silna draginja, moje pero, ki je doslej kar čedno zaslužilo, pa je ob vso tinto. Zares ne morem več pisariti. Vse sproti pozabljam in nisem več tisti, ki je lahko po več mesecev nosil v glavi kako povest in ko jo je donosil, sem jo hitro vrgel na papir, ne da bi bil kaj popravljal. Sedaj pa je mojega takega dela konec in seveda tudi honorarjev, ki so me dobro podpirali in sem mnogo, mnogo dajal žlahti, ki ima sicer jesti s svojega grunta, denarja pa komaj za visoke davke. Kmet je sedaj za denar najbolj v škripcih. Torej vnovič topla zahvala.

Od 9. septembra dalje sem bil zares ves razburjen. Takrat je namreč Izidorja Cankarja zadela kap. Kajkrat sem ga ljubeznivo poprosil, da, ko nč če in ne more v komunizem, naj se vrne spet k nam h krščanstvu. Od žene se je uradno ločil, vse je vzela s seboj (tudi tri lustre s stropa), torej njeg gova poroka ni bila več zadržek. Resno mi je rekel, da na to misli in se pripravlja. Na, pa pride kap. Pa Bog je dober in se ga je usmilil. Kap ni bila spočetka kaj huda. Zato se mi je posrečilo, da je ob jasni zavesti vse opravil: spoved, sv. maziljnje in tudi sv. obhajilo. Nič ne bom popisoval svoje težave in skrbi. Naj ti zadostuje, da je bil res po božji milosti z vsem previden. Vse pa sem moral opraviti sam, ko bi bilo kar nemogoče kako drugače

Ko je bil 15/9 še obhajan, je proti večeru zapadel v nekako agonijo in ostal v njej do 22/9 in ponoči izdihnil. Vse drugo vem menda najbolje jaz pa ti ne bom opisoval. Hudo sem bil ves čas živčen pa sem je prenesel in stor l vse, upam, po volji dobrega Bo ga, ki ga Izo nikoli ni tajil in v brezbožni komunizem za nobeno ceno ni hotel.

Lej, striček ljubi, tako Bog skrbi tudi zame, da mi obišče s tako težkimi zadevami. Ves potrt sem bil.

Tose mi je zdelo važno, da zveš. So se že oglasili zlobni jezikiž, češ da je bil brez zavesti in sem jaz vse to opravil posili zaradi lepšega. Grde lažiji

Sicer pa je pri nas sedaj že zelo hladno. Mati se iz mene norčuje, ko jamram, da me zebe. No, pa zakuriti še ne dam. Parkrat zjutraj je bilo tu res samo 8 stopinj. To je zima, ali ne?

Mohor je skoraj dotiskan in ti prve knjige takoj pošljem, ko jih dobim. Če bi želel karkoli in bi ti jaz mogel dobiti, kar sporoči mi. Zelo postajam samoten. Nov svet hodi pod mojim oknom z novimi idejami in mislimi. Če grem (redko) skozi Ljubljano in tiščim skozi gnečo ljudi, me nihče več ne pozdravi, seveda jaz pa tudi nikogar. Novi mladi ljudje so dorasli in me osebno nihče ne pozna. Vidiš, kako človek izgine v starosti. Prav je. Starci mislimo le zase in za večnost. Sedanji družbi smo že tuji in tudi odveč.

Ti, ljubi stric, pa se mi le oglasi. Gotovo si se že dobro vgnezdil v novem domovanju. Bolje bi se nikjer ne mogel, najmanj pa tu pri nas sedaj. Dekan Kurent mi toži, da je potreben že pokoja, pa nima nikjer doma, kamor bi se skril.

Zato vsi stari duhovniki še vlečejo na fari, dokler jih smrt ne odpokliče.

Prav tople zahvale za vse, kar žrtvuješ zame in za Anico. Bog plačaj!

Tvoj hvaležni F.S.F

Zahvala Tvoji Anici.

moja srečanja z generalom Rupnikom

DOPOLNILO

V Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1967 je bil objavljen moj članek „Moja srečanja z generalom Rupnikom".

V teh spominih nisem okleval med drugim zapisati tudi te-le ugotovitve: „Pokojnim javnim delavcem delamo največjo uslugo, če za narodno zgodovino skušamo čuvati pravično in resnično podobo njihove vloge... Pota generala Rupnika in moja so se sešla zaradi javnih dolžnosti, ki sva jih opravljala... General Rupnik ni hotel biti in ni bil nikak Quisling. Nikdar ni — kar jaz vem — z ničemer kazal, da bi odobraval nacizem. Iskal je priložnosti, kako bi za ljudstvo kaj dobrega storil... Politične igre pa ni razumel... Ta večer mi je odkril, da je delal vse na napačni predpostavki, da bo Hitler v drugi svetovni vojni zmagal in bomo Slovenci med vojsko in še dolgo po vojski morali prenašati nemško gospodstvo. Borba proti komunističnim partizanom je bila po mojem mnenju ves njegov program... Zato sem še tisto noč sklenil, da bom generala še nadalje podpiral vse do konca vojske, ker nikjer pod soncem nisem videl nobene pomoči in opore za ljudstvo, ki ni hotelo sprejeti komunističnih partizanskih manir..."

V teh stavkih sem odkrito opisal jedro mojega osebnega poznanja generala Rupnika. S tem sem javno potrdil, v čem je po mojem mnenju general Rupnik imel prav in tudi, da sem ga v teh prizadevanjih podpiral. Kot odkrit prijatelj generala Rupnika pa tudi nisem pomišljal izraziti mu naravnost svoje osebno mnenje, pa četudi je bilo različno od njegovega. Tako sem pač mislil, da je treba tako napisati, kakor je v resnici bilo, povedati svoje osebne vtise, ki sem jih jaz takrat pravilno ali napačno presojal. Kajti neresno in za pozneje zgolj pristransko je pisanje in poveličevanje samo o naših dobrih namenih, ne da bi priznali tudi zmote v našem ravnanju. Če tega ne bi upošteval, ne bi bilo vredno spominov pisati...

Nisem imel namena nikogar žaliti in še manj izzivati. Drugi so me pa opozorili, da je moj članek zbodel dr. Stanka Kocipra, ki je v borčevskem glasilu „Tabor" št. 8 1967 napisal odgovor. Sam sem potem prečital pisanje dr. Stanka Kocipra. Na tako smešenje in namigavanje na mojo kmečko nevednost, jaz dr. Kocipru ne odgovarjam. Tistim pa, ki so čitali moj članek v Zborniku Svobodne Slovenije in tudi tistim, ki so v „Taboru" čitali razlaganje dr. Stanka Kocipra in še za tiste, ki sedaj ali bodo pozneje ugotavljali dejstva in vplive o dogajanjih med vojsko in revolucijo, pa sem dolžan dodati k svojemu članku nekaj pojasnil:

Vsa moja osebna srečanja z generalom Rupnikom, ki sem jih po spominu opisal v svojem članku, so potekala prav tako, kakor sem jih navedel. V dobro spomina na generala Rupnika pa se namenoma nisem dotaknil še nekaterih uradnih in osebnih stikov, ki so mi bili takrat in še danes neprijetni, da ne povzročim napačnih zaključkov o svojih prijateljskih odnosih do generala Rupnika.

Ne izključujem, da sem se v objavljenih spominih zmotil v nekaterih okoliščinah in tudi v določnem času, kar pa ne ovrže dejstva dogodka.

Zato pojasnjujem:

Zbornik Svobodne Slovenije 1967, str. 89, druga kolona: ...„odšel v vladno palačo na Bleiweissovi cesti in se tam javil dr. Kocipru."

Dr. Kociper to zavrača, „da je takrat o generalu Rupniku zatrdno vedel še mnogo manj kot Ignacij Hren." Ne oporekam. Ko sem namreč prvič bil povzvan k generalu Rupniku, nisem poznal ljudi tam v pisarnah. Pozneje je tisto službo opravljal dr. Kociper in sem mislil, da je on že bil tam, ko sem bil prvič pri generalu Rupniku. Sicer pa nisem imel namena poudarjati, kdo je takrat najavljal ljudi in odpiral vrata v predsednikovo pisarno, ampak da „komaj kakih deset dni potem, ko je general Rupnik bil imenovan, sem dobil od njega pismeno vabilo, naj se zglasim pri njem v uradu." Dasi gospod dr. Kociper

priznava, „da je takrat o generalu Rupniku zatrdno vedel še mnogo manj kot Ignacij Hren," bi vendar moral tudi razumeti, da s takim „dokazom" ne more ovreči navedb o mojem prvem obisku pri generalu Rupniku, tem manj, ker ga takrat še sploh ni bilo tam. Dejstvo in resnica ostaneta: Gen. Rupnik me je pismeno povabil in bil sem na razgovoru, kakor je v članku opisano.

2. Glede shodov in sestankov vsi dobro vemo, kako je bilo, zato ne bom o tem na dolgo razlagal. Na protikomunistični shod v Št. Joštu sem bil vabljen pismeno, bil tam in se z gospodom prezidentom srečal. Ko sva se pozdravila, mi reče: „Gospod župan, vesel sem, da ste prišli! Za naš pokret rabimo vidne osebe, ki v kraju kaj pomenijo, zato želim, da se tudi drugih shodov udeležujete." Med tem razgovorom je dr. Kociper stal vsaj 100 korakov proč in ogledoval. V okoliščinah pa spomin tudi dr. Kocipra malo prevara: Nisem namreč vabil mladih govornikov „v svoj gostoljubni dom" v Verdu, pač pa sem jih po shodu na Vrhniki povabil v Rokodelski dom na Vrhniki. G. dr. Kociper je takrat dobro vedel, da me za taka povabila ni bilo treba posebej prositi. Sam se nikoli nisem prišteval med „vidne", vendar ne morem reči, da me je kdorkoli „vtihotapil čez Rupnikov prag", kot je to dr. Kociper o sebi napisal. Gospod general je mene povabil.

3. Napisal sem: „...istega dne in meseca 1944" se je poročila tudi moja bližnja sorodnica. Tu je pomota v letnici.* Drži pa „istega dne in meseca", ko se je poročila moja bližnja sorodnica, se je dr. Stanko Kociper poročil s hčerko generala Rupnika. Pisal sem po spominu in poroka sorodnice pač ni tak dogodek, da bi si 24 let mogel zapomniti točen datum. Dejstvo je, da sem bil na poroki dr. Kocipra, kar je dr. Kociper tudi sam napisal. Ker je dr. Kociper tudi izrazil svoje mnenje o meni, da bi glede udeležbe na sestankih gen. Rupnik „najbrž našel kako drugo, bolj pomembno osebnost, ne pa vrhniškega župana," mi je zato naravnost nerazumljiva sedanja trditev dr. Kocipra, da je tudi „Ignacij Hren dobil vabilo ob času kot vsi *maloštevilni svati.*" Zdaj mi je samo žal, da že takrat nisem vedel, da ne spadam v družbo maloštevilnih dr. Kociprovih svatov.

K tej točki še pripominjam samo to, da jaz nikjer ne trdim, da je bil general Rupnik kdaj v Nemčiji, ampak vztrajam na tem, da je general Rupnik tako govoril.

4. Tudi za 3. maj drži, kar sem napisal. Jaz nisem trdil, da tisti dan ni bilo v pisarni gospodov, ki jih navaja dr. Kociper. Napisal sem, da ob 11.30, ko sem jaz prišel tja, nikogar ni bilo v pisarni. Dr. Kociper me ni mogel imeti na spisku, ker sem od glavarja Maršiča takoj odhitel k prezidentu, ne da bi se najavil dr. Kocipru, ker ga tisti čas tudi ni bilo tam. Ostalo je bilo tako, kakor sem napisal.

5. Lahko se je danes norčevati iz mojega „posega v reševanje" generala Rupnika, tistikrat pa sem bil menda med prvimi, ki generala Rupnika nisem zatajil in ga šel obiskat. Ko sem prišel nazaj v taborišče, sem še prigovarjal g. Maršiču, da naj tudi on obišče generala, ker mu bo to v sedanjem času dobro delo. G. Maršič ga je naslednji dan tudi obiskal in po vsej verjetnosti povabil v taborišče Servigliano. On pa meni ni nič povedal, da bo gen. Rupnik prišel v taborišče. Samo zato se je moglo tako zgoditi, da sem ob Rupnikovem obisku v taborišču „ostal doma in čakal". Vem, kako je bilo tistikrat v taborišču, ker sem takrat bil tam, zato mi naj osebe, ki niso nič videle, ampak samo od drugih slišale, o tem nikar ne pridigajo. Sicer pa spoznavam, da je imel gen. Rupnik veliko prijateljev, ko je imel čast in položaj, tudi po njegovi nesrečni smrti se mnogi častno prištevajo k njegovim zvestim prijateljem, vmes pa je bil general Rupnik brezpraven in zapuščen človek in samo on ve, kdo mu je takrat ostal resničen in odkrit prijatelj. Krivično in neznačajno je bruhati očitke na vse strani, in to še od ljudi, ki so generalu Rupniku v največji zapuščenosti res skušali pomagati in ga rešiti. Ko sem bil v Fermu pri generalu Rupniku, sem imel vse urejeno in pripravljeno za njegovo rešitev: sredstva in prostor. Prepričan sem, da bi rešitev uspela, ker na mestu in po načinu, ki je bilo pripravljeno za generalovo rešitev, so bili pozneje štirje Slovenci in dva Hrvata in so se vsi srečno rešili. Če pa gospoda generala jaz nisem mogel prepričati in pregovoriti, bodisi, da mi ni zaupal, ali da je sam imel drugačne načrte, zakaj mu potem niso pomagali in ga rešili njegovi „pravi prijatelji", s katerimi je

* G. Ignacij Hren v svojemu članku ni navedel letnice kdaj se je poročila njegova sestra. Pustil je prazen prostor. Uredništvo Zbornika je naprosil, da ugotovi, kdaj se je poročil dr. Kociper in da v članek vstavi letnico. Član uredniškega odbora Zbornika je vprašal dr. Kociprovega prijatelja, ki mu je navedel letnico 1944. Izkazalo pa se je da je letnica netočna. Netočnosti zato ni zakrivil pisec članka, ampak uredništvo Zbornika.

govoril v Serviglianu nekaj dni po mojem obisku v Fermu. Kam so se pa takrat vdrli tudi drugi „edini prijatelji", ki so bili generalu Rupniku mnogo bližji kot jaz?

Načrt za rešitev generala Rupnika je bil tak, kakor sem ga v članku opisal.

Glede izjave Rupnikovega sina Evgena Rupnika (Tabor, št. 6 - 1966, str. 155): „Ko je namreč moj oče zvedel od Hrvatov za taborišče Slovencev v Serviglianu, se je napotil tja na obisk. Potem, ko se je vrnil v Fermo, je izjavil, da se bo preselil v slovensko taborišče; kar je tudi poizkusil storiti. Vrnil pa se je še istega dne nazaj v Fermo in prisotnim Hrvatom povedal, da so mu ob prihodu v slovensko taborišče vrgli prtljago na cesto in njega samega porivali ven ter ga nazadnje res tudi pahnili skozi vrata na cesto. Tak sprejem da je starega gospoda tako pretresel, da je Hrvatom izjavil, da bi najraje *ostal pri svojih pobitih domobrancih.*" — o čemer jaz nisem pisal, zato tudi dr. Kociprov sledeči odstavek ni spadal k predmetu: „...prve dni avgusta 1945 v Rimu je dal dr. Miha Krek Rupnikovemu sinu Evgenu Rupniku preko ust svojega pribočnika Godine: Glede usode gospoda Rupnika pa smatra, da ga bo doletela ista usoda kot vsakega drugega vojnega zločinca (Tabor št. 6/1966, str. 155). K tem izjavam morem pripomniti samo to, da če bi naj izjava o Rupnikovem obisku v Serviglianu bila tako verodostojna kot tista glede izjave g. Godine v Rimu, potem dvomim v resničnost in verodostojnost obeh. Vem pa, da je dr. Krek gen. Rupnika obiskal, ko je bil še strogo zastražen v taborišču vojnih ujetnikov, se tam z njim javno po taborišču sprehajal in je bil general potem v nekaj dnevih premeščen v civilno taborišče v Fermo, kjer ni bil več zastražen. Ni mi pa znano, da bi še kdo drugi razen dr. Kreka gen. Rupnika obiskal, ko je bil še pod strogo vojaško stražo.

Mnogo premišljujem o težkih časih trpljenja in negotovosti med vojsko in komunistično revolucijo ter o strašnem koncu domobrancev. Ne gre mi pa v glavo, zakaj o tej preteklosti ne moremo mirno razmišljati, govoriti in pisati. Toda dokler bomo živeli, bo v nas vrtalo iskanje resnice, razkrinkavanje nejasnosti o odgovornosti, ki je še nihče nima poguma mnško prevzeti.

Ne moremo se zadovoljiti z enostavno razlago, da je bil začetek in konec vzrokov vetrinjske tragedije samo v Vetrinju, kajti tam je domobranska vojska imela samo še eno izbiro: zatajiti domobranstvo in se razbežati. Domobranci pa vendar niso bili vrnjeni samo zato, ker jim niso svetovali ali se sami niso hoteli razbežati. Nikdo naj zato ne smatra za domobrance žaljivo propagando, če kdo kritično presoja gotova dejanja domobranskega vodstva, ker še doslej od nikogar nismo slišali, kaj je domobransko vodstvo storilo v zaščito domobrancev tudi za slučaj, če zmagajo zapadni zavezniki. Kot so dogodki malo pred koncem vojske nakazovali, moremo samo sklepati, da odgovorni činitelji pri vodstvu niso prav do razsula po nobenih kanalih skušali popraviti ali raztolmačiti javnih izjav o lojalnosti domobrancev, zato so domobranci prišli v območje oblasti zapadnih zaveznikov obremenjeni z napačnim prikazom duha slovenskega domobranskega vojaka, ki se ni samo odločno boril proti komunizmu, ampak je prav tako odločno odklanjal tudi italijanski fašizem in nemški nacizem. Tega vtisa o domobrancih zunanji svet ni mogel imeti, ker ga samo vodstvo nikoli ni hotelo priznati.

Namesto prerekanja o postranskih okolnostih, ki sem jih v svojih spominih navedel — do odločujočih jaz nisem imel dostopa — bi bil že čas, da bi slišali jasno besedo o takratnih načrtih in vlogi slovenskega domobranstva, ko bo vojska končana.

Slovenska žena doma in v svetu

Tri matere — Dr. J. K.
Nekaj napotkov v premišljevanje in vprašanja — A. K.

Anglija — London — Nada Sekolec
Belgija — Bruselj — Slavka Roex-Brečko
Združene države Amerike — Chicago — Milena Šoukal
Kanada — Montreal — Renata Kozina-Ašič
Italija — Trst — M. Š.
Gorica — Zora Saksida
Slovenija — A. A. — B. B. — C. C.
Argentina — Buenos Aires — Pavlina Dobovškova
Naca Osterčeva
A. B.

Zbrala in uredila ANICA KRALJEVA

TRI MATERE

Slomškovi materi je bilo ime Marija, to je bridka, grenkosti polna. Na Slomu je bil njen dom, bel hram med sadovnjaki, pašniki in gozdom. Ko ji je sedemindvajsetletni vzcvetelo telo in je ugledala sad svoj, dečka Antona Martina — ali ji je bridka žalost presunila srce. Kakor bi slutila, kako bo trpel s trnjem kronani vladar slovenskih src. Pa je hotela dati sinku na pot trajen zaklad: v zimskih večerih, ko je brnel kolovrat, ga je učila moliti in peti.

Ko je bilo Antonu Martinu šestnajst let, je mati Marija umrla. Sin pa je nesel njene molitve in pesmi naprej od hiše do hiše, skozi čisto mladost in moško delo, v častitljivo starost je romal z njimi in kjer koli se slovenska pesem razlega, moli z nami Slomškova mati.

Krekovi materi je bilo ime Marija, usmiljena. Ko je petega otroka položila v zibelko, ji je umrl mož, rednik družine. Ta je trdo delala, da je vse prehranila in v tesni hišici je bilo še prostora za berače in siromake, za bedne brate božje.

To je bila prva hiša usmiljenja, ki jo je videl deček Janez. In je šel in postal oče ubogih in postavil mnogo hiš krščanske ljubezni — zadruge in šole in domove za delavke in delavce. Koliko spomenikov je imela mati Marija Krekova po vsej naši zemlji.

Tretji materi pa ne vem imena. Prišla bo, ni je še. To si ti deklica, žena, ki to bereš. Nosila bo v srcu kakor v dragocenem vrču bridkost in molitev in pesem Marije Slomškove — in usmiljenje in življenjski pogum Marije Krekove — pa še nekaj, kar nam je Bog daroval: veselo zvonjenje božjih zvonov v duši, nebeško radost.

Mati slovenske bodočnosti, bodi pozdravljena.

Dr. J. K.

Živimo v dobi velikih in odločilnih dogodkov. Danes, kakor tudi v preteklosti, je usoda narodov, usoda vsega sveta v rokah le male skupine mož. Samo mož? In žene?

Ona odloča o dogodkih, ki so lahko v srečo ali nesrečo vsemu človeštvu. Najprej, ker ona rodi vsakega velikega moža, največkrat tudi vzgaja in oblikuje njegovo notranjo podobo. In pozneje: skoraj za vsakim velikim možem stoji zopet ženska:

„Poišči žensko" — je staro pravilo, ko se kaj hudega in zapletenega zgodi; a to pravilo velja tudi, kadar opazujemo velika pozitivna dela mož.

Zavedamo se torej, da more ženska tako močno vplivati na te, ki odločajo o usodi človeštva. Toda, ali se pa tudi zavedamo, kaj smo potem dolžne storiti? Ali ne izvirajo od te odgovornosti tudi posebne naloge žene ob možu, med otroki, v skupnosti?

Žena po svoji naravi skrbno čuva nad skupnostjo svoje družine. Če je tako in če je narodna skupnost v bistvu sestavljena iz družin — ali ni tudi tukaj naše poslanstvo družiti in čuvati, da ostanemo eno telo, narodno telo?

Dostikrat beremo, kako se žena odloča v stvareh *s čustvom*. Res. Vendar ali ni prav dejstvo, da žena „misli s srcem" za današnji svet — slovenski in celotni — naravnost usodne važnosti?

Iz glasov slovenskih žena — tako v svetu kakor doma — se vedno pogosteje oglaša strah, da bo slovensko čustvo zamrlo, ker gre danes razvoj v vedno večjo mehanizacijo življenja, v racionalizacijo.

To bo dušilo človeka in njegovo človečnost. Predvsem žena bo lahko pripomogla, da tehnifikacija ne bo zavzela vsega življenja. Racionalizem ima smisel za državno organizacijo, nima pa čuta za narodno občestveno čutenje, ki je stvar srca. Tu je naše polje.

Ne le v vojnem času, tudi danes v miru in še zlasti tam, kjer je bila družina vržena v novo okolje, ob številnih novih problemih, ki zahtevajo dnevne borbe, vztrajnosti in potrpljenja, kaže ženska več moči, več vitalnosti kakor moški. Drži tri ogle hiše, ker veliko in tiho prenese.

V težkih kritičnih dobah zgodovine, kot je naša, je ta lastnost žene zelo važna: predstavlja mater narave, ki je v bistvu vedno ista in enaka.

Prav letos smo praznovali petdesetletnico Majniške deklaracije. Znano je, da so k uspehu tega našega zgodovinskega dogodka veliko pripomogle prav ženske: z navdušenjem so zanesle Majniško deklaracijo po vsej Sloveniji. Da se zgodovinska gibanja sprožijo, potrebujejo zadnjega *čustvenega* sunka.

Ta pa lahko pride zlasti od žensk.

Francozi večkrat pišejo, kako je francoska žena v mnogih primerih s svojo simpatijo in zrelostjo reševala skupnost pred raznimi političnimi in kulturnimi „brodolomi". Vemo, da se je to dogajalo še marsikje drugje in da se dogaja tudi danes. Ni nobena tajnost, na primer, da so prve volitve po vojni v Italiji prinesle zmago Krščanski demokraciji največ po zaslugi ženskih glasov in njihove krepke propagande. Lahko rečemo, da so s tem čustvenim zagonom rešile domovino pred katastrofo.

Tudi pri spravi sporov, pobotanjih neprijateljev, pri zedinjevanju je potrebno čustveno varilo.

Žena je mati. Zato je po naravi plodna, rodovitna. Ji je všeč vse, kar raste in se plodi in ona sama vzbuja rast.

Danes, ko je malo naravne rasti, mnogo pa bolj zunanje gradnje (ki je ne smemo zamenjati z rastjo), je še posebne važnosti, da je to materinstvo poudarjeno, vzeto v poštev. Svet potrebuje rasti in topline, slovenski svet še prav posebno, danes bolj kot kdaj koli prej v naši zgodovini.

Eden naših filozofov, ko piše o ženi, poudarja, da je ta po naravi religiozna, in da je to posebno važno danes, ko modernemu tehnološkemu človeku religioznost postaja tuja in težka. Žena, posebno še mati, je varovalka vere. Pri našem malem narodu, katerega obstoj je gotovo še posebno odvisen od njegove religioznosti, je to vprašanje lahko vprašanje življenja ali smrti.

Neki sodobni ruski teolog trdi, da je komunizem v bistvu duh moškosti (oblast, gradnja, moč) brez ženske kompenzacije (podreditev, rast, toplina). Me, ki vemo, da je pravo človečanstvo v spoju moških in ženskih lastnosti in ki hočemo zgraditi harmoničnega človeka, ali pomislimo na silni naravni kapital, ki leži v ženski naravi in brez katerega ne bo mogoče zgraditi človeka?

Žena je po naravi vzgojiteljica, oblikovalka novega človeka. *Če pomislimo, da je jutrišnje človeštvo v naših rokah, ali se zavedamo strahotne odgovornosti?*

VPRAŠANJA

Brez dvoma je prvo poslanstvo žene materinstvo, družina. Če to zanemari, vsa druga poslanstva nič ne veljajo. Toda —

1. **Ali ni nevarno, da se slovenska žena zaradi pritiska okolja, pa tudi kot reakcija na drugi ekstrem, ko je bila praktično izločena iz javnega življenja — prepusti preveč sedanjim emancipacijskim tokovom?**
   Po drugi strani, kje bi bilo iskati vzrok, da ni najti po dvajsetih letih, ko sta se dom in svet spremenila, ene žene v zdomskih in zamejskih kulturnih, političnih in drugih organizacijah na vodilnih mestih? (Ko niso VSE poročene, in čeprav poročene, NE vse tako obremenjene, da bi jim pomanjkanje časa bilo v oviro.)

2. **V okolju, kjer živite, vidite drugačen način ženskega udejstvovanja. Marsikaj pozitivnega. Kaj od tega bi se moglo prenesti v našo skupnost?**
   Med negativnimi posledicami ženskega javnega udejstvovanja, česa bi se morale bati, da ne vdre v našo skupnost?

3. **Danes, ko je v veliki meri od slovenske žene odvisen obstanek našega naroda — kje vidite polje (ponavljam: izven svojega materinskega ali poklicnega poslanstva), kjer bi žena mogla največ pripomoči k bogatejšemu življenju? — Kje in kako vplivati pri „moški vladi" — doma v družini, v slovenski skupnosti, v kateri živite, v slovenski skupnosti po svetu, — v domovini?**

4. **Še kakšna misel, pomislek itd., v zvezi s poslanstvom žene?**

To besedilo z vprašanji je sestavila in razposlala ga. Kraljeva raznim ženam s prošnjo za odgovore.

NADA SEKOLEC — Anglija — London

Ženski svet zavzema danes važno mesto v družbenem življenju. Ženska delovna sila, njena svetovno-nazorska, kulturna in politična usmerjenost so činitelji, s katerimi danes družba računa. Pozornost, ki jo tisk posveča ženi in njenim problemom, to trditev dovolj potrjuje. Velik del industrije in mnogi poklici ne bi mogli več izhajati brez njene sile in njenega vedno večjega doprinosa. V Britaniji celo država vabi nazaj na delo poročene žene z že odraslimi družinami, zlasti v učiteljskem poklicu, v bolnišnični službi in še marsikje drugje. Emancipacija žena in njihova uveljavitev v družbenem in gospodarskem življenju sta daleč napredovali.

Isti val emancipacije je zajel tudi slovenske žene, ne samo v domovini, ampak tudi v zamejstvu. V večini držav, kjer živijo, imajo volilno pravico, prosto si izbirajo poklice in zaposlitev in se na ta način družbeno in gospodarsko osamosvajajo.

Ali je nevarnost, da se slovenska žena preveč prepusti sedanjim emancipacijskim tokovom? Ustroj družbe, gospodarsko življenje in neprestano večanje potreb in višanje življenjskega standarda so danes taki, da se bo emancipacija žena nujno nadaljevala. Proces, ki so ga žene same priklicale v življenje, se ne da več ustaviti. Res v mnogih primerih zaposlitev žene izven doma prinaša nevarnost, da žena zanemarja svoje prvo in glavno poslanstvo kot mati, toda to se dogaja predvsem le takrat, ko opravlja delo, ki si ga ne more tako urediti, da bi bila doma pri družini, ko se mož in otroci vrnejo z dela oziroma iz šole ali so na počitnicah. Toda na splošno se vendarle da reči, da udejstvovanje žene v poklicnem življenju ni prineslo škode ali vsaj prehude škode, če si je žena in mati znala in mogla organizirati in porazdeliti čas za družino in delo zunaj doma in če je delodajalec pokazal dovolj razumevanja za njene potrebe in težave. Po mojem mnenju na splošno ni nevarnosti, da bi emancipirane žene, ki imajo dovolj čuta dolžnosti in odgovornosti do družine, šle predaleč.

Vprašujemo se, zakaj se Slovenke po 20 letih v zamejstvu niso bolj uveljavile v kulturnih in političnih organizacijah. Odgovor na to vprašanje je, da zato, ker še nimamo zadostne tradicije. Mogoče je eden od vzrokov tudi ta, da velik del naše ženske generacije, ki sedaj živi v tujini, ni bil doma včlanjen v organizacijsko delo. Saj je gotovo res, da se mora smisel za javno delo pridobiti v mladih letih, ko sta navdušenje in idealizem na višku. Nadaljnji vzrok je morda ta, da so bila prva leta v begunstvu zelo težka. Treba je bilo začeti prav od kraja, privaditi se je bilo treba tujemu jeziku in okolju in zvečine tudi novemu delu. Velik del težav smo pri tem nosile žene, ki smo po naravi usposobljene, da se v sili in stiski bolje znajdemo kot moški.

Tu, v britanskem okolju, mi je predvsem znano udejstvovanje žensk v organizaciji z imenom Katoliška ženska liga, ki je s svojimi župnijskimi podružnicami razpredena po vsej državi. Glavni namen organizacije je podpreti cerkev povsod, kjer se pojavi potreba. Organizacija skrbi za versko izobrazbo članic, goji družabno življenje, v katerega skuša pritegniti tudi družinske člane svojih članic. To ni nič posebno novega, saj smo vse to več ali manj poznali in še poznamo — tudi v naših organizacijah. Novost pa je zame poudarek, ki ga organizacija daje karitativnemu delu. Po navodilih društva članice Katoliške ženske lige skrbijo za stare in onemogle v župniji, bolnike, „problemske družine", jih obiskujejo v bolnišnici in na domovih ter finančno podpirajo. Organizacija je povezana z drugimi podobnimi ženskimi društvi v občini, tudi nekatoliškimi, in ima svoje zastopnike v raznih občinskih ustanovah, preko katerih lahko dostikrat pomaga tistim, ki ne vedo za ugodnosti, do katerih imajo pravico po določilih socialnega zavarovanja in za katerih stisko oblastva večkrat ne vedo in jim zato tudi ne morejo pomagati.

To bi po mojem mnenju bilo nekaj, kar bi slovenske žene v zamejstvu mogle posnemati. Sedaj smo že nad 20 let v emigraciji. Ko smo odhajali v svet, je že velik del beguncev bil srednjih let. Sedaj mora med nami biti že mnogo starih, dela nesposobnih in, kar je najhujše, osamelih. In po zakonu narave bo takih ljudi vedno več med nami. Tu bi slovenske žene mogle zastaviti in pomagati. Slovenska žena je bila znana po svoji toplini in dobroti, ki

jo je izkazovala svoji družini. Danes, ko je emancipirana, mora te lastnosti prenesti na širše polje družbenega udejstvovanja, s čemer bo mnogo storila za obstoj in trdnejšo povezanost slovenske skupnosti v zamejstvu.

SLAVKA ROEX-BREČKO — Belgija — Bruselj

Žena in njeno polje dejavnosti

I. Po volji Stvarnika imata mož in žena enake pravice pred Bogom in bi jih morala imeti tudi pred državnim zakonom, čeprav vršita vsak svojo nalogo, za katero sta po naravi bolj prikladna.

Pri poganih in muslimanih je ženska manjvredna, krščanstvo prizna enako ženi in moškemu človeško naravo, neumrjočo dušo in enakopravnost. Če je bilo treba stoletja, da je krščanska ideja v tej važni točki zmagala, je vzrok v tem, da krščanstvo ni neka zunanja revolucionarna sila, ki v trenutku in krvavo obrača svet, ampak duhovna sila, ki deluje preko notranje prenovitve človeka, podobno kot kvas v testu prekvasi testo.

Slovenske žene sodelujejo v različnih odborih; gotovo so moški bolj poklicani za politično polje in teh ženske navadno ne dosežejo; na izjeme se ne oziram.

Ženske velikokrat delajo v senci velikih mož in pogosto sestavljajo hrbtenico organizacije in vsake akcije. Prav je, da politiko vodijo možje, gotovo pa je, da imajo tudi ženske svoj doprinos, ko svetujejo, včasih celo tako, da to vé samo mož ali najbližji sotrudniki. Poleg tega je bilo ženskam teže dokončati študije v tujini ko moškim in priti do važnejših mest. Mnenja sem, da niti zakon niti številna družina nista absoluten zadržek za javno udejstvovanje. Morda je pogosteje kriva pomanjkljiva organizacija odgovornih voditeljev, če si ne znajo pritegniti sodelavcev in če se žene premalo ali nič ne udejstvujejo v javnem življenju.

II. Kulturno udejstvovanje: Tu v Belgiji ženske danes streme za čim večjo izobrazbo, kajti dane so vse možnosti, da je le sposobna. To je izredne važnosti, kajti izobrazba je prvi pogoj za vodilna mesta.

III. Slovenska žena naj se vedno udejstvuje ravno v kulturnem pogledu, v karitativnem in socialnem. V družini naj skrbi, da bo otroke naučila lepo in pravilno govoriti slovensko. Otroci naj bodo vzgojeni tako, da bodo slovenski jezik spoštovali, dasi se že čutijo sinovi nove domovine; naj bodo ponosni, da so njihovi roditelji Slovenci. To je temelj poznejšega širšega kulturnega udejstvovanja v širšem krogu kot je družina, v slovenski skupnosti, v katero bodo toliko raje zahajali, kolikor bolj bodo razumeli igre, predstave, govore, deklamacije in podobno.

Tudi na domovino bo imela slovenska žena svoj vpliv in to v toliko, kolikor bo svoje izredne darove (pisateljske, slikarske, glasbene in dr.) tako izpopolnila, da ji noben znanstvenik darov ne bo mogel oporekati ali celo zanikati. A tudi tu je spet treba omeniti, da je potrebna visoka izobrazba. Taki so tudi pogoji, da nekatere morejo postati tudi svetovno znane in tako vplivajo na vse človeštvo, med drugim dajo spoznati in spoštovati narod, iz katerega so izšle.

Gotovo bi odgovoru manjkalo nekaj bistvenega, če ne bi omenila še sledečega: žena je tudi vzgojiteljica. Ne samo svojih otrok; najprej teh, a ne le teh; povsod je možnost, da seje duhovno seme božje besede. Če se te svoje velike dolžnosti zaveda, če sama daje zgled z lepim krščanskim življenjem, potem gotovo vpliva na zgodovino človeštva, saj vemo, da je končni vodnik človeškega rodu Bog in da je krščanstvo velikokrat čudežno vplivalo na razvoj zgodovinskih dogodkov, ko je z molitvijo izprosilo čudeže. Zmago nad Turki pri Lepantu je pripisati goreči molitvi rožnega venca. In Bog še posega v zgodovino.

Ker ste me naprosili, vam navedem nekaj pomembnih dogodkov iz svojega življenja v tujini.

Leta 1922 sem se rodila v Rajhenburgu v Sloveniji. Starši so bili trgovci, ko pa so po nesrečnem naključju vse imetje izgubili, smo se izselili v Belgijo in naselili v rudniškem kraju — Limburgu. Tam je že živelo kar dovolj Slovencev in družine raznih drugih narodnosti. S sestro in bratom

sem hodila v osnovno šolo s poukom v flamščini. Ta jezik tudi resnično obvladam. Doma s starši smo govorili vedno slovensko in po njih nam je vse, kar je bilo slovensko, postalo ljubo in drago. Rastli smo in z nami so rastle naše sanje in toplo upanje, da se lepega dne vrnemo v domače kraje, kamor spadamo.

Nastala je vojna — leta so se vlekla in z njimi naša mladost. Po preobratu nam je oče izjavil z žalostjo v srcu, da se ne bomo več vrnili domov, v Jugoslavijo. Meni se je zdelo, da se mi je ves svet zrušil pred nogami in z njim vse moje iluzije. Nisem mogla razumeti, zakaj je prav nas, mene, usoda pognala po svetu in postavila na tuja tla. Zakaj mi ni bilo dano živeti, rasti in se duševno razvijati v svojem kraju in se učiti v svojem jeziku, ga obvladati ter slovenski domovini služiti do konca svojih dni. Ata me je skušal tolažiti; občutil je globino moje bolesti, zavedal se pa ni, da se je ljubezen do slovenstva v meni že tako ukoreninila, da je nikoli nihče več iztrgati ne bo mogel. Nagovarjal me je, da naj bom pogumna in da naj gledam na situacijo čisto trezno. Vsakdo more najti srečo naj si bodi v domovini ali izven nje...

Čas je bežal. Srečala sem fanta, svojega sedanjega moža. On je Belgijec po rodu. Dokazoval mi je, da je mogoče ostati Slovenka tudi v Belgiji, čeprav se z Belgijcem poročim.

Leta 1945, po poroki, sva živela dvanajst let ob morju v Ostende. Tam ni bilo niti ene slovenske duše. Moj mož, ki se je naučil slovensko že pred poroko, je bil edini, s katerim sem vedno slovensko govorila. Vedela sem, da ni to popolna slovenščina, saj nikoli nisem imela možnosti se je naučiti. Med vojno ni bilo mogoče iti vsaj za nekaj časa v domovino. Po vojni, ko sem bila poročena, so se pojavili otroci in resne materialne skrbi. Vendar je postal naš domek tam ob morju čisto slovenski dom: zaslišala se je slovenska otroška govorica, zadonela naša pesem, spoštovali smo naše običaje — celo nageljčki in rožmarin so imeli svoje mesto. In bila sem srečna.

Sedaj že stanujemo deset let v Bruslju. Tukaj živi nekaj Slovencev, le preveč so razkropljeni po prestolnici. Vidimo se le prvo nedeljo v mesecu pri naši maši. Rada bi videla, da bi nas bilo več, da bi imeli organizacije in ustvarili skupnost, ki bi nam bila v veliko moralno in kulturno oporo. Predvsem bi pa bila koristna naši mladini. Posameznik v tujini se ne more dolgo obdržati to, kar je po rojstvu; prej ali slej bo utonil v novem okolju.

Moji otroci bodo kmalu doštudirali. Sin in starejša hčerka bosta zdravnika, mlajša pa končuje gimnazijo. Doma govorimo samo slovensko, a vendar kljub temu, da jim je vse, kar je slovensko, prirastlo k srcu, bodo kmalu stopili v samostojno življenje in njihovi domovi ne bodo več povsem slovenski. Moja želja je, da bi bili srečni, kjerkoli bodo. Trdno upam in želim, da bi ohranili zavest, da si ni nihče sam izbral staršev in da so po materi tudi sinovi slovenskega naroda. Moje življenje je bilo eno samo hrepenenje do slovenske domovine in do našega jezika. A žal mi ni bilo dano živeti v Sloveniji.

Priporočam pa vsem materam v tujini, da bo samo neomajna ljubezen do svojega naroda in jezika mladini kazala v življenju pravo pot.

MILENA ŠOUKALOVA — Združene države Amerike — Chicago

1. Težko odgovarjam na to vprašanje; morda toliko težje, ker slovenska žena že po tradiciji slovi kot dobra žena in najboljša mati. Svoje poslanstvo v družini vrši z občudovanja vredno vztrajnostjo, vsa je predana skrbi za dom in družino.

Včasih premišljujem, zakaj se emancipacijski tokovi slovenske žene skoraj niso dotaknili. Vse, kar so kdaj o nji lepega napisali naši pesniki in pisatelji, še vedno drži. Toda — ali ni tako ustvarjena tradicija škodila slovenski ženi v njenem razvoju? Okostenelo mišljenje in navade preteklosti, odpoved, položena v njeno srce, da bi ne zašla v stranpota? Žrtev postaja resnična; žena jo z leti mora čutiti kot nekaj, kar sicer mora biti, ker pač ni drugega izhoda. Še hujše je, če se ne more iz-

nebiti občutka krivde, ker ji dom in družina ne napolnita vseh njenih misli. Dvomim, da je slovenska žena zadovoljna s tako življenjsko filozofijo; dvomim, da bi res razen dela za dom in družino ne imela nobenih drugih ambicij.

2. Tipična "Amerikanka" je samostojna, enakovredna družica možu, njeno delo izven doma, družine, je nekaj, s čemer mora mož računati. Vse velike socialne akcije (razne zbirke, karitativno delo), in aktivnosti (kultura) so v njenih rokah. Žena je sila, ki pomaga mnogim idejam do uresničenja. Motivi, ki pospešujejo njeno aktivnost, so različni: prepoznanje pred svetom je gotovo eden glavnih vzrokov. Slovenska žena te ambicije v taki meri nima, ali je vsaj ne pokaže. Amerikanka se ne boji stopiti v ospredje. Ona ve, kaj zmore in to tudi rada pokaže. Sicer jo lahko njena samozavestna samostojnost zapelje, da pozabi ali zanemari svoje originalno poslanstvo. Vendar mislim, da zrela žena lahko presodi, v koliko bi bile njene aktivnosti v škodo domu in družini.

3. Ne bi se mogla odločiti za kakšno posebno zvrst udejstvovanja. Individualno delo bo gotovo v korist našim skupnostim. Seveda ne bo lahko izbezati naše žene iz „lupine". Predsodki, strah pred javnim mnenjem, nerazumevanje od strani njenih najbližjih: kolikokrat sem slišala: ...naj bi rajši skrbela za družino... Kritiki take vrste ženske duše ne poznajo, ali so zavidni za talente, ki jih pametna žena zna izrabiti. Ne samo v lastno zadovoljstvo — tudi v splošno korist.

Čas je, da se prebudimo. Nekoliko dela izven doma nobeni ženi ne bo škodilo, še manj pa možu in družini. Predvsem bi morala imeti moralno oporo pri teh, katerim je posvetila vse svoje življenjsko delo. Morali bi jo vzpodbujati in ne buditi v njej občutka krivde, če so za kak večer prikrajšani na svoji komodnosti. Zavedati se moramo, da je žena, ki si je znala prihraniti nekoliko svobode, srečnejša in zadovoljnejša, njeno obzorje je širše, odsev notranjega zadovoljstva je viden predvsem v njenem domu in družini.

RENATA KOZINA-AŠIČ — Kanada — Montreal

Malo težko mi je pisati o slovenski ženi, ker smo precej daleč od prave slovenske skupnosti in zasledujemo življenje bolj od daleč in po časopisih. Tako vam bom napisala le nekaj misli. V Montrealu imamo slovensko cerkev in skupino. Velika večina je Prekmurcev, ki so prišli sem iz gospodarskih razlogov pred, med in po vojni. Njim cerkev veliko pomeni. Imajo duhovnika, ki jim je svetovalec, odvetnik, tolmač, psihiater in še marsikaj. Žal imajo ti ljudje strašen občutek manjvrednosti in neprestano trdijo, da so Slovenci in Prekmurci dve različni stvari. Vedno se bojijo, da se jim dela krivica in da bodo kje Slovenci imeli prvo besedo. Zato se umaknejo povsod, kjer niso v ospredju in vsi dobri poizkusi ustvariti kakšno društvo (npr. žensko društvo) propadejo. Ti ljudje so morali pred in med vojno veliko pretrpeti, predvsem duševno. Zelo se trudijo biti taki kot drugi in zato vsi delajo: mož, žena in še sobe oddajajo, da bodo otroci imeli možnost priti naprej v življenju. Družinskega življenja seveda ni.

Beremo časopise, pisma, poslušamo novice kako se imajo Slovenci drugod in vedno spet si ponavljamo vprašanje: zakaj toliko izgubljamo časa v opravljanju in presojanju sosedovega lonca. Vse premalo se ljudje zavedajo, da je zakon, vsak zakon nekaj čisto posebnega, svojega, svet zase in da imamo krščansko dolžnost čuvati in pomagati k sreči te enote, ne pa jo razdirati.

V današnjih dneh ima žena veliko odgovornost biti možu družica. V mnogih družbah, preden je mož postavljen na odgovorno mesto, pokličejo ženo na pomenek, da presodijo, kakšno življenje ima ta človek doma in če mu je družina v oporo za uspešno delo na važnem mestu. Zato se mora žena truditi, da sama rešuje veliko majhnih problemov v domu, da ustvari prijetno ozračje v družini, ki daje možu več veselja in moči pri poklicu.

Vse to zahteva od žene večjo povezavo z možem. Ni toliko važna, recimo, večerja, ki je zahtevala nekaj ur priprave, kolikor je važen večerni pogovor z možem.

Zaradi žene, ki tega ne razume, marsikateri zakon šepa.

Ker moderni pripomočki pomagajo ženi pri hišnem delu, ni tako utrujena kakor v prejšnjih časih. Zato je pa še bolj dolžna, da zaposli svojo glavo: da čita in se zanima za vprašanja, ki bodo njeno duševnost bogatile in s tem, seveda, tudi vso družino.

Nekje sem čitala: „Mož ve, žena razume." Mislim, da žena lahko veliko naredi na socialnem in tudi na političnem področju prav zato, ker razume človeka in njegove potrebe. Pri vsej osvojitvi vsemirja in velikih spremembah, ki pretresajo svet, je področje žene še vedno dom: razumeti, spremljati, skupno rasti z možem, vzgajati, bogatiti otroke, da bodo uravnovešeni, pošteni in načelno jasni. Čim več bo vedela tem lažje bo tudi svojo širšo okolico razumela.

Družinsko življenje tukaj v Kanadi, mi je zelo všeč. Morda ima oče manj vidne oblasti, odnosi med družinskimi člani so prijateljski, družina je vedno skupaj, le redko se zgodi, da gre oče sam v družbo ali v gostilno.

Zelo sem bila presenečena, koliko tukaj žene delajo v dobrodelnih organizacijah. V bolnicah so žene zdravnikov in drugih profesionalcev kot pomočnice. Nekatere imajo svojo trgovinico, kjer prodajajo darila, kavo, torte in dr. z dobičkom pa kupujejo potrebščine za revne bolnike, ali pa bolnici novo aparaturo. Žena primarija otroške bolnice mi je pripovedovala, da so ugotovili, da se otroci dojenčki mnogo bolje zdravijo, če jih nosijo na rokah, preden zaspe. Povabili so gospe, da bi med 6. in 7. uro zvečer pomagale pestovati male bolničke. Čeprav je to za družinske matere nerodna ura, se je več sto gospa ponudilo za to delo. S prodajo peciva na šolskih predavanjih za starše pripomorejo, da ima šola potrebno opremo za telovadnico itd. Dobrovoljke se ponudijo, da vozijo pohabljene otroke v šolo, stare ljudi na zdravljenje. Ženske so organizirale „kuhinjo na kolesih", ki vozi okrog nekolikokrat na teden hrano za stare in onemogle ljudi, ki si sami ne morejo kuhati. V otroških bolnicah poučujejo otroke, da ne zaostajajo v šoli, gluhonemim dajejo pouk v baletu, slepim v klavirju. Poznam gospo, ki ima šest otrok. Stalno obiskuje hišo za reveže. S seboj vzame dve starejši hčerki, da tam pomivata posodo, šivata gumbe itd.

Tako socialno delo utrdi v starših in otrokih smisel za potrebe drugih, spričo katerih so naši „problemi" večkrat neznatni in nepomembni.

Na svetu je še ogromno takih težav, kjer je potrebna žena, ki razume. Mnogo Slovenk je šlo čez veliko problemov, zato imajo še večjo možnost, da razumejo. Mislim, da je to poslanstvo slovenske žene danes.

M. Š. — Italija — Trst

K točki 1.

Seveda je nevarno, da ženo zanese navdušenje in možnost, da se uveljavlja izven svojega doma, v pretiranost; mislim celo, da je to neizogibno. Vendar pa je to prav gotovo le nekaj prehodnega in zato ne bo pustilo prehudih posledic. Naloge žene in matere-vzgojiteljice so tako nujne, da se morajo osvestiti tudi one, ki trenutno verjamejo, da lahko organizirajo vse družinsko življenje preko družbenih pogojev. In polagoma se bodo spet uredili pravi odnosi med starimi in mladimi v družinah, ker bodo pač že starši te odnose urejali na novi način (ki bo pa nujno moral imeti trdno in dobro osnovo).

Mislim, da je vse usodno beganje in upor mladih po večini zato, ker so starši sami, potem ko je odpovedal stari patriarhalni sistem vzgoje, vsi zbegani; zato so nekateri, prepričani, da moderno vzgajajo svoje otroke, vzgajanju sploh odpovedo ter prepustijo otroke same sebi in vsem nesrečnim naključjem, ki jih imajo mladi v svoji nezrelosti za prave življenjske izkušnje. Varne, prijateljske roke, ki bi jim nevsiljivo pomagala, bi pa nobeden ne odklonil. To sem prepričana. In v tem bi morala biti vsa vzgoja; in tudi bo, ko se bodo starši zavedali, da moraji otroci čutiti njih ljubezen pa tudi njh trdnost v načelih ter da so njihovi ideali duhovne vrednote in ne samo trenutne zabave kot sedaj mnogi na žalost mislijo.

Zašla sem od prvotne misli, a ta je

ravno v tem, da se bo tudi žena novega časa kmalu spet znašla in določno razumela, česa nikakor ne sme zanemariti, da bo srečna ona, njena družina in s tem pač skupnost.

Drugi del prvega vprašanja ni več aktualen, vsaj pri nas ne, ker imamo na mnogih vodilnih in zelo odgovornih mestih tudi žene.

Imamo v Rimu v parlamentu Slovenko Marijo Bernetičevo (sicer komunistko) poleg mnogih italijanskih zastopnic. Imamo v Trstu ravnateljico slovenskega liceja dr. Lavro Abramovo, v Gorici ravnateljico nižje srednje šole dr. Rožico Lojkovo. V Trstu je že več let predsednica Slovenskega planinskega društva dr. Mašerova, priznana zdravnica. SPD je vsestransko delavno društvo, ki se še zdaleka ne omejuje samo na planinstvo; prireja pogostoma razne kulturne večere s predavanji. Lansko leto je predaval v tem društvu profesor dr. Dominko, šef ljubljanskega astronomskega observatorija. Občinstvo je bilo sestavljeno iz približno polovice moških in polovice žená.

K točki 2.

Zakaj drugačen način udejstvovanja? Italijanske žene si prav tako vneto prizadevajo in rešujejo svoje probleme kot Slovenke. Povezane so v organizacijah in nastopajo pred javnostjo z veliko odgovornostjo.

Lani n. pr. sem gledala televizijsko oddajo, kjer so zastopnice raznih združenj razpravljale o aktualnih socialnih problemih današnje dobe. Zelo resno, tehtno in stvarno so razčlenjevale vsako vprašanje in poročale o svojem delu, tako da bi bile lahko za zgled svojim moškim tovarišem, ko se na raznih tiskovnih konferencah mnogokrat malodane zlasajo.

Pri nas je preveč razdvojenosti, in od tujcev bi morali privzeti načelo, da je za dosego cilja najprej potrebna složnost v delu, ne pa strankarstvo, ki je naše zlo.

Kaj je negativnega, mi trenutno ne pride na misel, a karkoli beremo o delu žená po svetu (in če vidimo, da se te trudijo predvsem za skupnost), se moramo zavedati, da se mora delo vsake žene pričeti pri njej sami, v njeni družini, če hočemo, da bo skupnost imela trdno podlago in zato izgled za pravi razvoj.

S tem sem pa že pri tretjem vprašanju

Žena največ lahko pripomore k bogatejšemu življenju prav s tem, da je samo sebe poglobila, da skuša poplemenititi svoje težnje in od teh daje — ne z opomini, pridigami in nauki — pač pa dejansko nudi otrokom in tudi možu, kar je v njej lepega. Če bo otrokom pri najpreprostejših vsakdanjih dogodkih povedala mimogrede svoje mnenje, je to že del njene skrbne vzgoje, ker bo njeno mnenje vedno premišljeno povedano in bo vsaka dobra misel zrnce, četudi skrito in nevidno, k značaju, ki se gradi iz vsega, kar koli otrok sproti dojema. To je v družini. Mislim pa, da v slovenski skupnosti v domovini ali kjer koli v svetu lahko žena popolnoma enakopravno z možem svetuje, vodi in določa o vseh problemih, ker je že davno dokazala, da ga je umsko dosegla.

Prav zato, ker vemo, da je pravo človečanstvo dobro zgrajeno samo s skupnimi lastnostmi moža in žene, se mora žena posebno potruditi, da daje važnost duhovnim vrednotam, da posebno poudari vrednost srčne kulture za narod s tem, da začne takoj pri sami sebi in v odnosih do svojih bližnjih.

ZORA SAKSIDA — Italija — Gorica

1. Dobo, ki je poudarjala emancipacijo žene oz. ženske, smo že davno preživeli. Zdaj že zares uživamo popolno enakopravnost. V državi, kjer živim, nam jo daje in jamči ustava. Žalost je v tem, da se premalo zavedamo prednosti teh pravic, ki bi jih mogle in celo morale izkoristiti ne le v prid naroda in države v kateri živimo, ampak mirnega sožitja človeštva sploh. Slednje bi pač moralo biti naš skupni cilj, saj le v miru lahko vsestransko napredujemo in razvijamo svoje osebnosti. Dovolj je že naravnih nesreč in drugih nezgod, da bi morali redčiti prebivalstvo še z vojnami.

Viri, ki bližajo mladino — tudi žensko — svetu, tisk, radio, televizija, prikazujejo

in poveličujejo predvsem puhlost in se zato dekleta ne morejo vnemati za resna vprašanja ter že od mladosti poskrbeti za pravilno pripravo na vse, kar bodo morale pozneje reševati in o čemer se bodo morale odločati.

Naše zamejske kulturne in politične organizacije bi morale žene in dekleta sistematično seznanjati z ustrojem države (90% jih ne ve, zakaj volijo in še manj, kako naj s svojim glasom vplivajo na oblikovanje države in preko tega na pogoje, v katerih žive njih družine), s političnimi, gospodarskimi, kulturnimi in moralnimi problemi našega naroda. V ta namen bi morale imeti organizacije redna predavanja. Tudi premalo vedo o zgodovinski preteklosti našega naroda, o naših znanstvenikih, dobrotnikih in drugih slavnih možeh.

Zakaj ni žensk na raznih vodilnih mestih? Glavni vzrok vidim v tem, da imajo žene poleg poklicnega dela na svojih ramenih tudi gospodinjstvo in vzgojo otrok, možje pa imajo poleg poklica navadno le še „hoby", ki je trojnega značaja: zabava izven doma (razne vrste športa, kavarna, gostilna), 2. politične organizacije, 3. kulturno udejstvovanje.

Se mi zdi, da je pri vsem tem povsod glavni cilj neposredna osebna korist, sicer bi ne bilo vedno toliko reform, petletk, pa sedemletk itd.

2. Tudi pri nas se ženski spol v javnem življenju malo udejstvuje. Dekleta so sicer pri raznih kulturnih in nabožnih organizacijah, a menda le še za kratek čas. Resnosti ni. Jalovost vsega vidimo že pri sklepanju zakonov; večina je narodno mešanih. Celo izobraženkam manjka narodna zavednost. Dosti je učiteljic, ki pošiljajo svoje otroke v italijansko šolo, na slovensko hodijo pa po mesečni zaslužek. Zanje velja izjava iz sv. pisma: „Po njih sadovih jih boste spoznali." Niso dosledne.

A. A. — Slovenija

Pri nas prvo vprašanje ni umestno, ker imamo povsod, tudi na vodilnih in važnih mestih tako žene kot može in se žene povsod odlično izkažejo; mnogokrat so celo prizadevnejše od moških kljub svojim družinskim obveznostim, ali pa prav zaradi teh, ker bolj živo poznajo vse potrebe in težnje ljudi.

njih duša je razklana. Ne uče s prepričanjem, ampak za denar.

Tudi mladini v domovini manjka morale in zavednosti. Poznam nekaj Slovenk iz Jugoslavije, ki so poročile Slovence ali Italijane blizu mene. Vse govore doma italijanski, otroke pošiljajo v italijanske šole.

Tu in onstran meje manjka pravilna narodna vzgoja.

3. Da bo slovenska žena kos svojemu poslanstvu, mora že slovensko dekle dobiti primerno vzgojo, ki ji je samo šola ne more dati.

Lahko bi organizirali primerne tečaje, kjer naj bi izobražene žene vzgajale preproste žene in dekleta predvsem o zdravih temeljih družine in njenega življenja. Razpravljale bi lahko prav o vsem: o vzgoji, o gospodinjstvu, redu, varčnosti, vsestranski izobrazbi, pogledale v svet preko tiska, radia, televizije — da bi bile žene zares na tekočem, kar se godi okoli njih in daleč proč v svetu, da bi se naučile pravilnega presojanja in zdravega gledanja na življenje, da ne bi bile samo gospodinje, ampak žene v najširšem pomenu besede, da se ne bi več sramežljivo in ponižno tiščale štedilnika, ampak zavedno vplivale na mišljenje otrok in moža. Potem bi jih skoraj ne bilo treba riniti na odločilna mesta, ker bi že iz družine razpredale zdrave korenine narodove rasti in človeštva sploh.

4. O poslanstvu žene nimam pomislekov. Svoje poslanstvo lahko uveljavi povsod in sicer zavestno ali podzavestno, zavedati se mora le resnosti posledic tega poslanstva: lahko je njeni družini, njenemu narodu in človeštvu v blagoslov, lahko v prekletstvo. Izbira je dana njej sami. Brez prave vzgoje ji bo težko izbrati pravilno.

Imamo premalo izobraženih žena oz. mater. To z žalostjo ugotavljam kot učiteljica na deželi.

Morda se nekatere žene res preveč prepustijo ponosu, da so se otresle starinskih zadržkov, pa je morda le stvar značaja. Saj so tudi moški zelo različni: nekateri kljub službi zelo skrbni za družino, drugi brezbrižni. To pa ni posledica poklica in dela.

II. Živim v domovini in sledim, kolikor mi je mogoče, vsem važnejšim dogodkom.

V revijah in časopisih dobim poročila o življenju in delu žena v drugih državah in vedno primerjam z našimi domačimi razmerami. Ne vidim posebnih razlik. Ker imam že preko 60 let, sem poznala v mladosti vse drugačen način življenja. Danes so življenjski pogoji neprimerno boljši kot nekoč. Samo na nekaj današnji vzgojitelji preradi pozabljajo. Mladim ne sme biti dovolj samo znanje in udobnost v življenju; predvsem so potrebni določeni ideali in plemenitost, brez katerih je življenje le navadno životarjenje. Na to bi morale žene oz. matere polagati vso važnost že takoj od začetka pri otrokovi vzgoji — pa bi bilo marsikaj izboljšano in bi se mladina ne izgubljala v kriminalu in raznih mladostnih zablodah.

B. B — Sovenija

I. Saj se žena niti ne more izogniti vsemu temu. Naravno je, da skuša z vsemi močmi dokazati svojo enakopravnost možu na vseh poljih, in da se pri tem dogodi, da ne more vskladiti vseh svojih dolžnosti kot mati in javna delavka, oziroma da marsikatera zapostavi svoje delo v družini za ono v skupnosti. A to se kmalu maščuje. Zato mislim, da že vsi priznavajo absolutno potrebo, da žena strogo loči svoj dan na uradno delo in da druge ure posveti izključno svoji družini; da se z otroki osebno ukvarja, da ima vsak dan nekaj časa samo zanje, čeprav ima za delo pomočnico ki ji za vse poskrbi. Če nima nikogar za pomoč, mora svoj čas vendarle urediti tako, da ima nekaj časa samo za pogovore z otroki ali pa tudi z možem, da življenje preveč ne otopi.

V Ljubljani so lansko leto prišli na dobro zamisel: organizirali so kratek tečaj za pouk gospodinjstva za poročene može. Poskus se je sijajno obnesel, ker se je priglasilo presenetljivo veliko število mož, in ne samo mladih. Na tečaju niso poučevali samo kuhanje preprostih jedi, marveč tudi nego otrok in sploh vse potrebne vsakdanje gospodinjske opravke. Mislim, da je to zelo velik korak naprej, ker si tako mož in žena prostovoljno razdelita delo v domu; otroci bodo prav samoumevno po svojih močeh čimprej pomagali, da bo potem za vse člane družine lepše in prijetneje.

Pri nas v Jugoslaviji so žene na mnogih vodilnih mestih: v ministrstvu (Vida Tomšič), v javnih ustanovah, kot voditeljice bolnic in raznih važnih podjetij. Sploh mislim, da nikomur ne pride na misel, da bi še delal razlike.

Slovenska žena bi nikoli ne smela prepustiti vzgoje svojih otrok raznim zavodom, razen v posameznih primerih, ko je to morda zaradi otrokovega zdravja nujna zahteva.

Matere bi se morale zavedati, kako velike važnosti je za vse ljudi, če otrok prav od matere prejme tisto pravo osnovo, ki pride od materine ljubezni in vzgaja strpnost in ljubezen tudi do bližnjega.

C. C. — Slovenija

Kakor v preteklem času, tako tudi danes, je potrebno da žene sodelujejo pri urejevanju problemov.

Prvo in glavno sodelovanje je v družini, da uči svojo družino ljubezni do domovine, narodnosti, jezika, da bodo otroci tudi v težkih časih pogumni in ne bodo pod nobenim pritiskom klonili, ampak neustrašeno branili svoje pravice.

In mož? Kolikokrat jo on potrebuje, da ga žena podpira, opominja, mu daje poguma. V svoji ljubezni in iznajdljivosti bo tudi sama sprejela nesebično kakšno veliko delo.

Današnja žena, če vzamemo na splošno po današnjih razmerah, se preveč peha za čim večjim zaslužkom, za nabavo čim popolnejših pripomočkov v gospodinjstvu. Njena največja skrb niso otroci, ampak kako bo presegla plan modernizacije.

To je moj pomislek, da na tako ženo ne moremo imeti upanja, da bi rešila naša današnja globoka vprašanja: verska in narodna.

Na kratko in kakor znam sem vam napisala, kar mislim. Težko se pripravim k pisanju, vendar sem vesela, da lahko pripomorem vsaj nekoliko osvetliti miselnost današnje slovenske žene.

PAVLINA DOBOVŠKOVA — Argentina — Buenos Aires

Vprašanje št. 1:

Odgovor: Ne. Ker je slovenski ženi prirojena preudarnost in ta ji pomaga, da ne zaide v ekstreme. Paziti pa bo treba pri mlajšem rodu žen in deklet, predvsem pri tistih, ki so rojene v zamejstvu in zdomstvu.

Odgovor a) V značaju in naravi slovenske žene je, da odklanja vidna vodilna mesta. Čeprav je velik del uspeha v narodnostnem pogledu ravno plod dela slovenskih zdomskih žen in deklet. V prejšnjih letih je Slovenka bila tiha gonilna sila, reprezentanco pa je prepustila možu. Z novim rodom se bo verjetno tudi to spremenilo.

b) Vzgoja predvojne Slovenke je bila v smislu „žena v dom in družino". Šele druga svetovna vojna ji je pretrgala vezi, katere so jo vezale stoletja.

Naša žena v zdomstvu pa se je naenkrat znašla sredi ekonomskih neprilik in njena glavna misel je bila, da zgradi novo ognjišče možu in otrokom. Uspehi so vidni. Njeno pasivno zadržanje v javnem življenju pa je prav gotovo vzrok nekaterim neuspehom, ki nas težijo. Mlada Slovenka, ki si utira pot na univerzah, bo verjetno tudi aktivno posegala v naše delovanje. Od njenega narodnostnega in ideološkega prepričanja in delovanja bo v veliki meri odvisna usoda naše emigracije. Trezno preudarnost je podedovala od svoje matere, vero v slovenstvo pa si bo morala utrjevati.

Vprašanje št. 2:

Odgovor: Utrjevanje vere in zaupanje v naš slovenski narod.

Upoštevanje in spoštovanje mnenja drugih oseb ali skupin in tolerančno sodelovanje z njimi.

Širok pogled na vse delovanje v svetu.

Predvsem pa stalno izobraževanje žen, da bodo znale kritično presoditi položaj.

Odgovor: da družina ne trpi zaradi prevelikega izvendružinskega delovanja matere.

Da ne podležemo širini in razgledanosti, katero sprejemamo, temveč se ji prilagodimo našim potrebam in navadam primerno.

Da naših otrok ne prepustimo samim sebi, temveč jim sledimo na poti graditve njih osebnosti, izobraževanja in predvsem ideološkega izoblikovanja, da skrbno pretehtamo okolje, v katerem se gibljejo, in družbo, s katero občujejo.

Da ne zapademo lahkomiselnemu precenjevanju ali pa podcenjevanju resničnega stanja naše skupnosti.

Vprašanje štev. 3.:

Odgovor:

Po dvajsetih letih pasivnega zadržanja bi bilo naši generaciji žen težko nenadoma stopiti v javno življenje. Kljub temu ima mati dosti nalog. Kot: delovanje v družini; utrjevanje vere v slovenstvo in slovenski rod. V družini ima ravno mati dolžnost, da svojim otrokom budi *ponos*, da so slovenskega rodu. Če jim bo znala ohraniti zavest in ljubezen do slovenstva, bo lahko uverjena, da bodo za svoj rod vedeli tudi njeni potomci, čeprav bodo živeli v svetu, t. j. izven matične Slovenije. S takšnim delovanjem lahko žena v družini vpliva na moža, preko njega na slovensko skupnost zunaj domovine in na sorodnike v domovini, kjer je zavednost slovenskega bistva primarne važnosti.

Nujno potrebna je ženska organizacija po vzoru raznih združenj žen in mater v drugih državah, ki naj bi bila našim materam v dejansko pomoč, tako materialno, kakor tudi duhovno. Združene slovenske matere bi lahko posegale v naše javno življenje s svojim mnenjem, s svojimi pobudami, predvsem pa s konstruktivno kritiko. Pomagale bi pri vzdrževanju in usta-

navljanju naših šol in tečajev, povezovale mladino med seboj, predvsem pa bi ta zveza z raznimi poučnimi predavanji itd. skušala vpeljevati naše matere v novodobni način življenja in mišljenja mladih ljudi, da bi jim matere pri njih razvoju lahko sledile. Ta zveza bi tudi pomagala presojati dejansko stanje mladine, bi odvračala od pretiranega optimizma, a tudi svarila pred pretiranim pesimizmom, ki že v kali zatre vsak pričetek delovanja.

Prvo in glavno delo matere, tako posamezne, kakor organizirane je OHRANJEVATI, BUDITI in RAZVIJATI PONOS NA SLOVENSTVO in PRIPADNOST K SLOVENSKEMU RODU — bodisi v domovini, ali pa izven nje. Zavedati se resnosti položaja, a ne obupavati. Še ni vse zamujeno. Trenutno je že pozitivno dejstvo, da se naša mladina zaveda, v kakšni nevarnosti je, da se prebuja, da išče svoje mesto v sklopu narodov. Pri tem iskanju pa je ravno žena tista, ki mladini lahko najbolj pomaga.

NACA OSTERČEVA — Argentina — Buenos Aires

I. V prvi vrsti bi bila potrebna neka organizacija za žene. Nihče ne zmore vsega sam. Več ljudi več ve. Prav tako rabi človek dober nasvet. In kje dobi žena in mati lažje pomoči in nasvet, kot pri ženi z enakimi in podobnimi problemi. Če bi organizacija žene pravilno vodila, svetovala in pomagala, ne bi bilo več strahu, da se naša žena prepusti preveč svobodnim tokovom.

Prav tako je vzrok, da naše žene ni videti na vodilnih mestih, ne kulturnih in ne političnih; neorganiziranje žena. Žena je že po naravi bolj vezana na skupnost in se čuti v družbi bolj varna. Ta sigurnost ima za posledico večjo dejavnost žene. Vsi vemo, da je mnogo naših žena in deklet sposobnih javnih delavk. Po drugi strani se mi zdi naša žena preveč ponižna. In pravi nastop bi dala ženi prav organizacija.

II. Tu kjer živimo, vidimo med tukajšnjimi ljudmi mnogo poročenih žena v poklicih zunaj doma. Gotovo je to potreben način pomagati družini iz gmotnih težav. Nevarno pa je, da se žena privadi tej „prostosti" izven družine in na njeno škodo. Prvo so delovne ure, katere ženo kradejo domu. Pozneje tudi mnoge ure razvedrila. Mož in otroci so v glavnem prepuščeni samim sebi ali pa stari materi, kar gotovo ni isto kot mati in žena. Mož in otroci se tega privadijo in gredo vsak svoja pota. Nevarnost je tu za obstoj srečnega zakona in prav tako za vse družinsko življenje.

III. Žena naj danes stoji tesno ob strani moža. Mu svetuje in ga navdihuje za delo v organizacijah v dobro vsem Slovencem. Pomaga tudi pri mladini, koder in kadar je mogoče in potrebno sodelovanje. Žena, ki čuti v sebi moč in potrebo, naj piše v naše časopise in revije. Katera se čuti poklicano za kako drugo delo, naj zanj prime, ne se zbegati pred pomilovalnim pogledom mož. Pokazati je treba ljudem, česa je žena zmožna, in ji bodo priznali mesto, kot ji gre v družbi.

A. B. — Argentina — Buenos Aires

Mislim, da imajo vsa ta vprašanja, ki jih navaja anketa, namreč vloga, ki naj jo odigra krščanska žena v današnjem svetu, izvor v nemiru. Ko človek o nečem, kar je bilo včasih pribito, neovrgljivo, začne dvomiti, ne najde pravega odnosa do realnosti, že prehaja v krizo, to je, novih pojavov ne more več zadovoljivo reševati.

Je v tem položaju danes žena, krščanska mati, vzgojiteljica? Zdi se, da je. Zato je odgovor v nekem oziru tako težak in nevaren, ker preveč nakopičena nova snov spoznave in odnosi motijo jasnost zadovoljive trenutne rešitve.

Odgovor je težak. Žena si je v tisočletni borbi za svoje pravice, osebne in socialne,

sprostila sile, ki jih še ni uravnovesila. Dobila je zavest osebe, ki sta ji jo prej odvzela moški in družba. Namreč: iz popolnega zanikanja osebnega bitja, — bila je pač izrabna reč —, ji je krščanstvo dalo čast in odliko, rekli bi lahko, da ji je vrnilo, saj je bila ustvarjena ne iz ila zemlje, ampak iz moža. In še več: povzdignilo jo je do Bogorodice. Toda na žalost sta prekratek čas in zunanje razmere potisnile tako dobljene pravice nekako v njeno duhovno notranjost, javno delovanje pa ji je bilo še vedno tabú.

Prav tako emancipacija, povzročena po svobodomiselstvu, ni napolnila osebe žene, ampak ji je vsilila kolikostno individualno enakost človeške vrste. Stopila je v tekmo z moškim celo v tovarno. To pa je bil zanjo korak nazaj. Bila je in je izrabljana, ponovno so jo naredili za reč-igračko, padla je v lepo nastavljeno past. Eno ji je pa le ostalo iz te individualne izkušnje: v svojem časovnem delovanju že spoznava, ob grenkih udarcih, svoj pravi obraz. Tega pa ji ne more že nihče odvzeti.

Vso polnost pa more žena končno uresničiti le v novem stilu krščanske družbe, saj v časovnem redu polnosti pravne osebe, odgovarja le duhovna enota, spopolnjena po načelih evangeljskega moralnega in verskega reda.

Po krščanskem pojmovanju pa je enakost med spoloma ne kolikostna, ampak kakovostna, to je relativna. Tako žena nima, razen v izjemnih primerih, iste ekonomske funkcije kot moški. Ima pa v objemu — ponižno kraljestvo doma! Tu pa so velike naloge naprtane na njene rame. Izpolniti in napolniti mora vsak košček izgubljenega raja doma, ponovno s svojo čutečo naravo, z ljubeznijo. Kolika zahteva in naloga, kolika previdnost in odpoved za ženo, ki tako vso oblast v življenju doma ne izvršuje s silo uma, ampak z vsem tistim, kar se imenuje herojska človečnost, čuječnost, vztrajnost in čustvena predanost. To je krščanski pojem enakopravnosti žene. Besedo „emancipacija" je pa bolje, da jo pozabimo. Prinaša preveč zmede, saj je bila spočeta v poganskem humanizmu — kolikostne enakopravnosti, brez razumevanja prave ženske narave. Od tod tudi nevarnost, ker pojmi vlečejo in ovirajo duha do vzpona, do novega.

Določitev delokroga doma pa je stvar premišljevanja, takta in dane realnosti. In prav obravnavanje teh vprašanj bi bile hvalevredne naloge „Ženske zveze", ki se v naši slovenski skupnosti, prav te mesece pripravlja na ustanovitev.

Gotovo pa je, da na vseh poljih, kjer se otrok vzgaja, izoblikuje, pa naj bo to na kulturnih, socialnih ali verskih, se mora ženi prepustiti prvenstveno mesto. Tako bo njeno „kraljestvo" čim bolj razširjeno in ne stisnjeno v pojem doma — zidovja hiše.

V politiki pa žena seveda nima mesta ob možu. Premalo je realna. Nimam pa nič proti, celo rada bi videla čim več sposobnih žena, ki bi v vladi zastopale, branile in pospeševale socialna in kulturna vprašanja. Nemalo pa more žena vplivati na družbena vprašanja tudi s svojim indirektnim vplivom na moža in otroke.

Pri prenovitvi in reševanju doma, pa mora krščanska žena nujno stopiti v hram kulture in spoznav. Tako bo svojemu možu umna svetovalka, otrokom pa pametna prijateljica. Okolje, ki nas občutno stiska, že dolgo ni več naše. Žena, mati to začuti, ko doraščajoča mladina začne z vprašanji in mladostnimi problemi. Tedaj pa samo s svetopisemskimi citati ne gre več, ker vse mlado bitje iz svoje zmedene notranjosti hrepeni in kriči le po točnem odgovoru. Tej nalogi bo pa kos le dovolj izobražena mati, ki bo lik krščanske matere jasno dojela in ga v sebi oblikovala. Poloviční odgovori prinašajo zmešnjavo, vzgoja iz stare prakse prehaja polagoma v nezaupanje med „starimi" in „mladimi".

Pravi samomor pa je danes za krščansko mater, skriti se v mirni svet nezanimanja, neznanja.

Ob stavku „Poišči ženo!"

Kakor je bil zgrešen mit razreda, rase, naroda ali države kot edina vrednota odrešenja, raja na zemlji, tako tudi v borbi po novem krščanskem redu (čeprav sicer res mora biti red čim večje ljubezni), ni žena morda prvi in rešilni vir zagona. Novo, ki je naš ideal, bo le skupek in celoten napor vseh človeških sredstev, duha, dela ljubezni, pa še božje roke povrhu.

Prepričanje, da more mati samo s ponižno dobroto izpolniti vse svoje dolžnosti, ne drži. Bi bilo premalo. Naš čas zahteva vse kaj več. Tako sodi veliki Francoz Pegúy, ki je po socialističnih izkušnjah kot katoličan rekel: „Revolucija bo moralna, ali pa je ne bo!" Torej novo, udarno, akcija ekipe in elite misli in hotenj — ali pa nič.

Nekaj direktnih odgovorov na anketo:

1. *Ali je nevarnost naše ženske mladine, da utone v „emancipaciji"?*

Ves poudarek na vzgoji naših mladih v izseljenstvu se je usmerjal v versko-narodno smer, včasih brez naravnave na življenje. Zato praznina in površnost in skoro nepoznanje prave življenjske krščanske filozofije doraščajoče mladine. Zunanji val, novo okolje pa je močnejše in jo bo zagrnilo s svojo vsiljivo filozofijo komodnosti, ponujano od vseh strani. Vendar prvi lik človeka je bil herojski, božji, ki pa ga vsakdo poganstvo, tudi to moderno, potisne v karikaturo svoje lastne narave. Čuti se bičanega, čim bolj se mu nudi usmiljenje in sentimentalno razumevanje. Utone končno tako spremenjen v svoji lastni skazi, čeprav ljub samemu sebi. Dekle, ki ji je komodnost vsakdanji kruh, bo kot bodoča mati težko izklesala sebe v pravi lik krščanske žene.

2. *In naša žena v izseljenstvu?*

Ni bilo težko opaziti, da so jo razmere nepripravljeno potisnile iz javnosti. Včasih se je tudi sama zatekla v mirni kot kuhinje, ali pa izginila kot anonimna požrtvovalna delavka v organizacijah brez naslova, mnogokrat tudi z veliko, a vedno podrejeno močjo. Prav tako ima v naši skupnosti praktično prav žena vso osnovno slovensko šolo v svojih rokah najmanj že dvanajst let. Zato bi bilo napačno trditi, da žena v naši skupnosti ni na vidnem mestu. Čeprav ne nosijo briljantnih naslovov, so največje dobrotnice naše mladine, velike narodne delavke.

3. *Česa bi se morale bati, da ne vdre v našo skupnost.*

Ne more biti velikega časa brez velikih dejanj, ki so pa lahko le svobodna dejanja. Tudi žena se mora že enkrat zavedati, da je podrejitev samo v funkciji, ne pa v njeni realizaciji. Žalostno je, ko se človek čuti ponižanega prav do zadnjega vlakna svoje biti, ko v razgovoru z ljudmi ne dobiš nikoli dokončnega odgovora. Vedno pričakujemo rešitve problemov „od zgoraj". To pa ustvarja samo še večjo odvisnost in še kaj hujšega.

Svet, v katerem živimo, četudi je reven, ima tudi dobre stvari. Zato je tudi za krščansko ženo ena od velikih skušnjav posnemati vse, kar je novo in zanimivo, delati to, kar dela množica. Danes, ko „moderno" tudi v Cerkvi več ne preseneča, mnogokrat sprejemamo nekako podzavestno tudi to, česar bi ne smeli. Tako je včasih res težko ločiti dobro od slabega in poiskati to, kar je prav.

Primer: Pred kratkim se je na skupnem sestanku staršev govorilo o današnjem modernem pojmovanju vzgoje. Recimo: odnos profesorja do učenca. Da nič ne trpi avtoriteta profesorja, če svojemu učencu ponudi cigareto. Res, da to dejanje ni proti avtoriteti, vendar obstaja moralna norma, ki trdi: ne zapeljuj v slabo, ne dajaj strupa, ne ubijaj, katere noben naprednjak ne more ovreči.

In še eno: Ko se naši ženi, materi utrujeni in zbegani pri težki današnji vzgoji izvije obupan vzklik: Ne, res ne morem več! — naj se spomni Križanega. Bog je poslal na svet človeka ne samo, da se zveliča, ampak, da izpolnjuje Njegovo voljo. Ta pa je za krščansko mater samo ena: Polnost sebi in svojim otrokom za vsako ceno in to vsakemu po svojih talentih. Le tako bo mogla vtisniti družini pečat sreče.

Slovenstvu v čast – narodu v ponos

Zbornik 1965: Dr. Milan Komar, dr. Karel V. Truhlar, D. J., dr. Franc Žajdela
Zbornik 1966: Vojimir J. Bratina, Franja Golobova, France Goršc, Bara Remec
Zbornik 1967: Dinko Bertoncelj, dr. Jože Jančar

Dr. Tine Debeljak
Karel Mauser
Dr. Ljubo Sirc
Dr. Jože Velikonja

Dr. Tine Debeljak

Rodil se je 27. aprila 1903 v Škofji Loki, kot sam pravi: „Pod nunami pri Jamniku, v hiši, ki je že zdaj zgodovinsko zaščitena." Spada namreč med najstarejši del mesta, ki so ga pred tisočletjem začeli pozidavati ob sovodju Poljanske in Selške Sore (972) in bi ga današnjiki radi ohranili potomcem kot podobo stare škofjiske brizinsko Loke. Mati Marija Hafner je bila iz stare meščanske družine, oče Valentin pa se je preselil s poljanskih hribov in prevzel trgovino „z domačimi potrebščinami in deželnimi pridelki". Imela sta 11 otrok, ter je bil Tine srednji med 8 sestrami in tremi brati. Po petletni loški šoli je šel v škofove zavode v začetku prve svetovne vojne (1914), in končal gimnazijo l. 1922 z maturo skupno z monsinjorji — pokojnima Odarjem in Hladnikom, pa živečimi Fajdigo, Grimsom in proštom Klemenčičem, zdravnikom Pucom itd.

Kot Breznikov učenec se je vpisal na slavistiko v Ljubljani, kjer je bil samo dva semestra. V 3. in 4. je študiral v Pragi na stroške staršev, kjer je bil tudi domači učitelj sinov svojega profesorja dr. Matije Murka, centralne osebnosti tedanjih evropskih slavistov. Vrnil se je v Ljubljano in diplomiral l. 1927. Odslužil je nato razširjeni neborski rok v Bileću, Sarajevu in Ljubljani, tako da je mogel šele drugi dan po diktaturi (7. 1. 1929) na nadaljevanje študija na Poljsko (Krakov), kamor ga je poslal prof. Prijatelj in mu je tam pomagal prof. Vojeslav Mole. Tam je bil tri semestre, zadnja dva že kot lektor slovenskega jezika in književnosti na univerzi. V poletju 1930 se je vrnil v Ljubljano in prevzel skupno z dr. A. Vodnikom in dr. R. Ložarjem prvič uredništvo revije Dom in svet. V tem ga je zateklo imenovanje za suplenta na gimnazijo — v Nikšić v Črni gori. Šel je tja in tam ostal do 30. januarja 1935, ko je bila sprejeta njegova ostavka na državno službo, in mu je prav na ta dan umrla — mati.

V Nikšiću je pripravil tezo za državni profesorski izpit, katerega je položil l. 1934 v Ljubljani in dobil naslov „pravega profesorja". Tedaj se je tudi oženil z Vero Remčevo, hčerko dir. Bogumila Remca, ki je bil tedaj — v Kruševcu v Srbiji. Bili so pač časi kraljeve diktature. Zato je sprejel mesto kulturnega urednika pri dnevniku Slovenec, ki so mu ga ponudili ter je z novim letom 1935 ostal v Ljubljani.

Kot urednik je pripravil disertacijo, za katero je nabiral gradivo na Poljskem, in doktoriral leta 1936. Po želji prof. Prijatelja je vzel za pol leta neplačani dopust,

in šel v Prago, da pripravi habilitacijsko delo. Med tem pa je umrl prof. Prijatelj, prišla je državna kriza na Češkem ter mu ni bilo mogoče dopolniti in predložiti že skoraj napisane razprave.

V Ljubljani se je uveljavljal v raznih kulturnih društvih, zlasti v takih, ki so imeli zveze s slovanskimi. Bil je od l. 1935 član mednarodnega pisateljskega društva PEN-klub, tajnik Društva prijateljev poljskega naroda, odbornik Jugoslovansko-češkoslovaške lige, Bolgarske lige, Narodne galerije, centralne Prosvetne zveze, član slavističnega društva, kot starešina akad. društva „Krek" v Pragi član SKAS-a itd. Bil je član razsodišča za literarne nagrade, ki so jih razpisovali banovina, mestna občina in pozneje prezident. Leta 1938 je prevzel v drugič uredništvo Doma in sveta in ga urejeval do odhoda iz Domovine. Bil je med ustanovitelji muzeja v Škofji Loki, kar so pa ob 20-letnici zatajili.

Ob napadu 1941 je zbežal za vlado v Črno goro, da bi kot tajnik ministra Snoja že tedaj šel v emigracijo, pa mu ni bilo dano in se je s skupino prof. Ehrlicha vrnil v Ljubljano. Tu je s prezirom „kulturnega molka" preživel okupacijo. Sodeloval je pri podtalnem gibanju Svobodne Slovenije. Dne 3. maja je bil adoptiran v slovenski parlament, kjer je sodeloval pri oklicanju „Slovenske države". 5. maja je šel v emigracijo preko Ljubelja, Vetrinja, Lienza, nato preko gorá v Italijo: v Riccione in v Rim, kjer je bil že julija 1945. Tam je sodeloval pri dr. Krekovi akciji za obrambo slovenskih beguncev in za pojasnjevanje razmer evropski javnosti. V Neaplju se je vkrcal na ladjo Sestrieri in na sv. Jožefa dan 1948 prispel v Buenos Aires. Spočetka je bil čistilec steklenic v nekem farmacevtskem laboratoriju, pozneje pa je dobil službo uradnika v cementni tovarni v Olavarriji (300 km od Buenos Airesa), kjer je ostal do konca leta 1954, ko mu je — po desetih letih ločitve — prišla iz Slovenije družina: žena Vera, sin Tine in hčerki Metka in Jožejka. Delodajalec ga je premestil k centrali v Buenos Aires, kjer je še sedaj. Sezidal si je hišo v okolici Buenos Airesa, v Haedu, od koder se vozi slednji dan eno uro daleč v urad.

To vozarjenje in delo v tovarniškem velepodjetju je njegovo sedanje „življenje". „Ne pa moj poklic," kakor nam je rekel. Njegov poklic je vse bolj tisto delo, ki ga opravlja ob robu te „pridobitvene službe", namreč pisanje pri revijah in listih in kjer koli je treba njegovih rok in govora. Predvsem pa je našel poklic tam, kjer je vedno želel biti in za kar se je pripravljal: postal je profesor na ukrajinski katoliški univerzi sv. papeža Klimenta v Rimu, na podružnici v Buenos Airesu, kot profesor za primerjavno slovansko literaturo, ki jo predava v kasteljanščini za vse slušatelje, tako Ukrajince kakor Slovence.

Odločilno je sodeloval tudi pri ustanovitvi slovenskega oddelka na njej, kjer predava slovensko literarno zgodovino v slovenskem jeziku, v katerem se vrše tudi izpiti. Izpričevala bodo izdana v Rimu. To, česar mu ni dala domovina, je dosegel v emigraciji. Je tudi član emigracijske Svobodne Akademije znanosti in umetnosti v Parizu.

Spričo take delitve dela v „pridobitveno in poklicno", je res to, kakor nam rekel, „prava dvoživka". To pa je kruta usoda starejšega slovenskega kulturnega delavca v emigraciji.

In še to je značilno pri njem: je „mož s preteklostjo", kar ga loči od večine, ki so doslej prikazali svoje delo v tem oddelku našega Zbornika in so bili novi ljudje — bolj zamejstva kot domovine.

MOJE DELO: POVRŠEN PREGLED

Ko sem jel brskati po svojem spominu in po knjigah, v kolikor jih imam, da bi si predstavil svoje skoraj petdesetletno pisanje, se mi je nabralo toliko gradiva, da ga ne morem pregledati, kaj šele bibliografsko zadovoljivo podati. Nimam ne tistodobnih revij, ne knjig, ne časopisja. Skušal sem gradivo malo urediti, pa mi je vzkipelo čez robove. Spričo tega sem opustil misel, da odgovarjam še na druga vprašanja uredništva. Če mu nisem ustregel sedaj, sem pa morda zadostil neki drugi njegovi prošnji pred leti, ko je zbiralo bio- in bibliografske podatke za nekakšen emigracijski leksikon, ki bi dopolnil to, kar v domovini manjka. In mene v tamošnjem Biografskem leksikonu ni. Zato sem za to priliko podal malo širši, čeprav kljub temu še zelo zelo površen pregled svojega dela, čeprav dvomim, da bo komu v prid. Pač: zgodovini.

I. OD "POČETKOV" DO LETA 1941

1. S slovenskega podeželja

Začel sem pisati 'prozo' že v prvi gimnaziji (l. 1914) v zvežčič, ki sem ga koncem leta pokazal svojemu prefektu A. Komljancu in mi je zanj dal prvi honorar — natančno 11 samih vinarjev: ves denar, ki ga je imel ta hip v žepu. Pozneje — v četrti šoli — sem bil urednik zavodske

srednješolske Jutranje zarje, in kot sedmošolec (izjema!) že Domačih vaj. Kot petošolec sem bil prvič tiskan v dijaški Zori l. 1919/20, ki jo je urejeval Narte Velikonja, s poetično prozo o Koroški, podpisano s psevdonimom „Poljanec". (Zanimivo je, da je isti psevdonim uporabljal pozneje tudi moj loški sosed — Boris Ziherl!). Srednješolske stvari mi je nato pošiljal prof. dr. Trdan v severnoameriške liste (katere?), pisal sem v Zoro, Zoro-Luč, tudi sem poslal nekaj Bevku v Gorico za Mladiko. Kot sedmošolec sem nesel nekaj pesmi tudi dr. Steletu — ki ga do tedaj nisem poznal — v šentpetrski farovž za Dom in svet. Tiskal jih je reprezentativno (cela stran!) v Domu in svet l. 1921, ko sem bil v začetku osme šole. Zaradi teh pesmi sem imel težkoče z vodstvom zavoda (škof dr. Karlin). Zaradi tega sem odstopil od uredništva Vaj in ga izročil Vilku Ukmarju. Tako sem postal „dominsvetovec" še v srednji šoli. Ko sem stopil na univerzo, sem bil redni član te in „mladikarske" družine. (Slika mladikarskega kroga iz tega časa je bila priobčena v K SS za l. 1955). Pesmi — izvirne in prevode — sem odslej pisal v Almanah katoliškega dijaštva (1922), Dom in svet, Mladiko in tudi (enkrat!) v Ljubljanski Zvon, v Grudo, Plamen, Ženski svet, Vrtec, Slovenec (prigodnice) itd. Ivan Albreht je naročil Kosovelu in meni, naj pripraviva pesniški zbirki. Kosovel je pripravil Zlati čoln, jaz Človek sem..., pa ni tedaj nobena od teh izšla. Jaz sem se umaknil v — prevajanje pesmi in v literarno zgodovinsko in kritično delo.

Prva moja literarno zgodovinska razprava, začeta še v srednji šoli, je bila Ivan Pregelj v prvi dobi, ki sem jo začel priobčevati v novoustanovljenem akademskem listu Križ na gori (1924), v katerega ustanovno skupino sem spadal. Prva študija pa uvod v Vodnikovo prvo zbirko Žalostne roke v Mentorju (1922). Ob smrti pesnika Srečka Kosovela sem mu napisal osmrtnico za slovenske liste, nekaj nekrologov (Ženski svet) ter prvo studijo o njem z uporabo njegove zapuščine, ki sem jo menda imel prvi na razpolago (Križ na gori 1926/27). V belgijski vojašnici sem sestavljal razpravo o Alešu Ušeničniku kot pesniku in literarnem kritiku za Čas (1928). Celotno delo literarnega zgodovinarja in folklorista dr. Grafenauerja sem ocenil za slavistično glasilo Slovenski jezik (1940). Ocena Vodnikove oz. Ložarjeve Slovenske lirike se mi je razvila v poseben referat o slovenski liriki (DS 1934). Za razstavo slovenskega časopisja, ki jo je priredilo Novinarsko društvo, sem napisal pregled slovenskih časnikov, za škofjeloško knjižnico ob I. obrtni razstavi pa pregled kulturnih delavcev škofjeloškega okraja, ter sem tudi tedaj pripravil tekst in režijsko oživel staro loško pasijonsko procesijo na prostem. Mladim umrlim pesnikom sem pisal nekrologe: Pibru, Okornu, Tomažinu, Petriču (prevajalcu iz sanskrta!), Sadarju. O novo izišlih zbirkah sem širše razpravljal tako ob Vodnikovem Borivcu z Bogom (DS 1932)... Ob smrti Matija Malešiča sem pisal članke v Slovencu (S) in DS (1940). Za Mladiko sem napisal portret Stritarja ob stoletnici rojstva (1936), dočim sem Jenku govoril slavnostni govor pred rojstno hišo in ga podal v izvlečku v S. 1935. Predvsem v S. sem v tem času od l. 1935 podajal marsikakšne literarne zgodovinske reminiscence in oznake, ki pa so kljub vsemu časnikarskega značaja in ne vedno brez vrednosti, kot na pr. tole poročanje, ki mi je prišlo te dni v roke, iz Slovenca z dne 5. 1. 1936: Misli ob leposlovju l. 1935. Pisal sem: „Duhovni akciji ekspresionizma sledi zdaj materialistična reakcija sočasne marksistične nazorne orientacije, ki pa je zavedno enostransko tendenčna. Zato se je s svojo idejno, ne umetnostno kritiko postavila borbeno v boj z religioznim duhom, kot se je kazal v ekspresionistični liriki. Tak organiziran kritični napad spričuje, *da se lomi čas in da smo zašli v vrtinec...*"

Tak drobiž, posebno pa ocene novoizišlih knjig, sem pisal iz dneva v dan in bi šlo v stotine navedb. Pa ga ne nosim v evidenci, kakor tudi ne uvodnikov ob kulturnih dogodkih, ki jih ni bilo malo. Morda bi utegnilo zanimati, da so se mojega kulturnega poročevalskega dela poslužili na pr. prof. Ramovš, da je najprej po meni razglasil ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti, dr. Izo Cankar ustanovitev Moderne galerije in F. S. Finžgar začetek akcije za odkup Prešernovega doma. Tudi mi je Finžgar za tako poročevanje odstopil kot prvemu v objavo gradivo za prvo slovensko hrvatsko maturno proslavo, česar pa v Spominih ne omenja, ko ga vnovič objavlja kot še nepriobčenega. Tak kulturni drobiž in komentar h kulturnim dogodkom je včasih zavzemal cele strani, pa jih ne nosim v spominu, samo opozarjam nanj. Spada v moje časnikarsko-publicistično

poročanje (na pr. Razstava slovenskega novinarstva 1. 9. 1937).

2. S srbskega in 3. hrvatskega

V Črni gori sem pisal za Dom in svet 1932 celoletno Paberkovanje iz srbsko-hrvatskega slovstva, kjer sem dal pregled teh literatur po pokrajinah v smislu Nadlerjeve literarne metode, pa poglede na celotno pesniško delo največjega srbskega pesnika Jovana Dučića, s katerim sem se pozneje seznanil v Trebinju in sem sestanek z njim popisal v Slovencu. Označil sem delo Vasića, pa tudi največjega hrvatskega pesnika Tina Ujevića, s katerim sva prišla vkup v Sarajevu in Splitu. Ocenjeval sem pozneje pesnika Bonifačića, svojega sošolca iz zavoda, pa Djuzo Radovića, mojega kolega iz Nikšića; tudi prvo knjigo *Milovana Đilasa*, znanca iz Črne gore, in je ta moja ocena prve njegove knjige Momci posle rata (DS 1932, 160) morda ena prvih označb njegovega pisateljevanja! Na desetine hrvatskih in srbskih piscev sem ocenil v DS in S, ter sem bil tudi v osebnih stikih z njimi, zlasti hrvatskimi, ko sem se udeležil sestanka zagrebškega PEN kluba (predsednik je bil tedaj kajkavec Domjanić). Tam me je Ilija Jakovljević naprosil za Pregled slovenske moderne književnosti za njegov Savremenik, v katerem je izšla moja studija v hrvatskem prevodu. V srbščini pa sem napisal majhno karakteristiko Kosovela in oceno poljskega prevoda Gundulićevega Osmana za nikšićko Razvršje. Prof. Djuza Radović me je naprosil parkrat, da njegovo srbsko uro dopolnim s predavanjem o slovenski literaturi, in morda je kaj mojega vpliva pri tem, da je on postal najplodnejši prevajatelj Cankarja v srbščino, moj takratni dijak Rakočević pa — Prešerna.

Srbske in hrvatske knjižne novosti so bile sestavni del mojega uredniškega poročanja.

4. S češkega in 5. slovaškega

Poleg poročil manjšega značaja kot na pr. o smrti F. X. Šalde (Slov.) ali ocen čeških knjig (Berkopca pregled jugoslov. čsl. bibliografije, Pregleda moderne slovenske literature v češki reviji (Slov.), o deklaracijski slavnosti v Pragi sem redno poročal o čeških knjižnih novostih. Pripravil in objavil pa sem iz te literature več studij: tako sem imel v ljubljanskem seminarju referat o Erbenu („portret" o njem sem priobčil nato v Slovencu 1936), predvsem sem pa študiral Otokarja Březino (sintetično studijo o njem obenem s prevodi njegovih pesmi v DS 1929), ter sem bil eden prvih, ki je pregledal njegovo ostalino, dodal ob njej zato Epilog svoji studiji (DS 1929), v S pa poročal o obisku njegove hiše in groba (7. 12. 1929). O Wolmanovi monografiji o slovenski drami sem podal obširni referat (DS 1927). Ko sta prišla češka književnika pesnik Hora in pisatelj Nový na obisk v Ljubljano, sem opisal njuno delo v S (9. febr. 1938) in ju nato še osebno predstavil v opernem gledališču pred njuno recitacijo svojih del. O Hori sem priobčil studijo nato v mariborskih Obzorjih (1938). Tudi sem imel ob razstavi sodobne češke knjige predavanje o moderni češki literaturi, ob kateri priliki so brali moje prevode Nezvala, Zahradnička itd. Češko katoliško literaturo sem s sodelovanjem pesnika R. Ludvika predstavil v DS, obenem s prevodi člankov Renča, in drugih, ki so mi jih napisali za to priliko. V elitnem Ljubljanskem klubu sem pod pokroviteljstvom češkoslovaškega konzula Miňovskega imel predavanje na temo Pekar contra Masaryk, ki ga pa nisem več mogel pripraviti za tisk. Naj tu omenim, da sem tudi na Češkem imel predavanja o slovenskih zadevah, tako že l. 1924 pri „Orlih" v Kromerižu na Moravskem; l. 1936 pa sem pod okriljem Literarnega društva na univerzi pod predsedstvom prof. Murka predaval o Prešernovem Krstu in Čelakovskem ter problemu pisateljske avtokritike. Predavanje je registrirala Prager Presse. Češke pesnike sem že od vsega početka prevajal, na kar me je navajal prof. Hybašek, ki me je učil češčine: za Mentor sem prevedel Svatopluka Čecha Pesmi sužnja, za Mladiko nekaj Erbenovih (Hčerina kletev), kakor tudi pozneje za Slovenca (Zaklad) itd. Prevajal sem Březino, Zahradničko, Sovo, Wolkerja (Balada o mornarju), katerega grob sem obiskal na Moravskem. Ko je Češko zadela katastrofa, sem prevel Máchov Maj in ga tudi knjižno izdal v Malešovi opremi kot dokaz slovenskega sočustvovanja s Češko (1938). V dobi najhujše napetosti l. 1937 sem izdal Češko-slovaško prilogo Slovenca, pri kateri sta sodelovala na mojo prošnjo tako češki pre-

zident Beneš kakor slovaški vodja Hlinka in sem prevel vse članke in rokopise.

Tedaj sem prevedel mnogo slovaških člankov (Hlinka, Pišuta itd.) tudi pesnika Rudolfa Dilonga. Dom in svet l. 1938 sem otvoril s prevodom Hlbine, drugega slovaškega pesnika. Poseben članek o razstavi slovaške gotike sem napisal za Mladiko (s slikami). Za prevode slovenske moderne proze v slovaščino, ki jo je prevedel Koloman Geraldini, nekoč gost ljubljanskih katoliških dijakov, sem priredil izbor in napisal uvod, ki je izšel v slovaščini Pregled slovenske sodobne književnosti; že prej pa je izšel v centralni reviji Slovaške Matice Slovenske Pohlady (urednik Mečiar). Ob obisku Bratislave sem s pesnikom Žarnovom in romanopiscem Živega biča Urbanom navezal osebne stike.

6. *Z lužiško-srbskega*

O Lužiških Srbih sem po obisku pri njih v l. 1937 izdal posebno *Lužiškosrbsko prilogo Slovenca* (17. 10. 1937), ki je bila doslej najboljša informativna stvar v slovenskem jeziku o Lužičanih (Bučar in Lenard sta pisala srbskohrvatski). Sodelovali so najvidnejši srbski kulturni delavci, katerih članke sem prevel iz lužiščine, pa nekaj pesmi Skale in Witkojčeve, ter kratek opis svojega romanja v Rožanc.

7. *S poljskega*

Temu sem posvetil največ svojega pisanja v poročilih Slovencu kot njegov dopisnik že l. 1929. Bibliografija prevodov iz poljske književnosti v slovensko v knjigi Rozke Štefan: Poljska književnost (Ljubljana 1960), navaja pod mojim imenom za to razdobje 1929—1940 *okrog 30 prevodov in člankov*. Tu so prevodi pesnikov, kakor so Mickiewicz (odlomek Gospoda Tadeja), Kochanowski (skoraj vse pesmi iz Žalostink, predvsem v Mladiki), Staff, Kasprowicz, Tetmajer, Wierzynski ter prozo: Reymonta, Szczucko. Navaja tudi moj rokopisni prevod drame Nalkowske Dom osamelih žena, ki se nahaja v arhivu Narodnega gledališča in jo je postavila na oder Drame 11. 3. 1931 Marija Vera. Pisal sem članek v Gledališki list. Navaja tudi moje prve knjižne prevode iz poljščine: tako Človečanstvo (1931), ki je moja prva knjiga! Nato Slowackega pesnitev Oče okuženih (1939) in Kossak Szczucke veliki štiridelni roman Križarska vojska (1941). Štefanova navaja samo prevode, ne imenuje pa studij iz poljske literature. Teh sem priobčil več: V knjigi disertacijo Reymontovi Kmetje v luči književne kritike (1934), v Slovanskem svetu o Reymontu in Żeromskem, o Kasprowiczu; v DS o Matejki (1939), Goetelu in Ossendowskim (1929/30); več celostranskih sestavkov v S (Poljaki in Slovenci, 1930, Ob razdelitvi Poljske, 1939), v Mladiki studijo o Kochanowskem (s prevodi Trenov). Obširno sem referiral v Času o vsebini prof. Maleckega knjige o „mazurenju" v slovenščini itd. Kot donesek k tem stikom naj omenim, da sem imel 15. V. 1930 predavanje o slovenski sodobni literaturi v Varšavi pod okriljem Literarnega društva, ki mu je predsedoval znani pisatelj Ossendowski, pa ga je tedaj nadomestoval Smolarski (predaval skupno z jugoslovanskim kulturnim atašejem prof. Benešićem). Kmalu nato — 22. VI. 1930 — pa sem isto predaval v krakovskem poljskem radiju obenem s prof. Vojeslavom Moletom. Obe predavanji je registriral ljubljanski Slovenec. V Ljubljanskem radiju sem vodil nekaj časa tudi tečaj poljskega jezika in v radijskem listu priobčeval spremne tekste. Kot tajnik društva prijateljev poljskega naroda sem organiziral pogostitve poljskih beguncev na poti v svet na ljubljanski postaji, in mnogo posameznih beguncev spremljal do italijanske meje pri Logatcu, kjer so jih puščali potem v Italijo. Eden teh je bil tudi pisatelj Kuczynski, ki mi je potem iz Italije poslal dva rokopisa, da sem ju prevel in priobčil v Slovencu ter so mu bili ti honorarji v begunstvu v veliko pomoč. Bila sta to opis nemškega napada Vojna pride z neba (ki je izšel tudi knjižno v španskem prevodu in kjer ne navaja prvega slovenskega prevoda!) ter reportaža iz Rima, ki je bila na pr. prof. Plečniku nadvse všeč. (To moje delo je bilo zabeleženo v tedanjem poljskem časopisu v Parizu, o čemer me je obvestil moj sosed prof. Ilešič.) Ko je Poljska bila razdeljena, sem s prof. Steletom in R. Moletom izdal posebno knjižico Poljska, o njeni zgodovini in kulturnem poslanstvu; sam sem pa izdal Slowackega Očeta okuženih (knjižno) in jo posvetil množični smrti poljskih družin (1939). V DS sem se spomnil mrtvih poljskih literatov Tetmajerja, Lorentowicza, Potockega in prinesel cikel Tetmajerjevih pesmi v prevodu (Angel Gospodov

itd.). Na mojih poljskih večerih v Filharmoniji je Slowackega in Kasprowicza v mojih prevodih recitiral Ciril Debevec.

8. *Z ruskega*

Že kot dijak sem prevajal ruske pesmi iz Göschenove hrestomatije, v kateri sem našel prvo pobudo za ruski jezik in literaturo. Tako sem v Zora-Luč pošiljal prevode Nadsona, Fofanova, Baljmonta, Feta, Majkovo Zazibalko, ki jo je potem uglasbil Tomc, itd. Za Mladiko sem prevel Puškinovo pravljico O Carju Saltanu, h kateri mi je Župančič poslal po prof. Prijatelju pohvalo (l. 1924). S Puškinom sem se posebej ukvarjal ob njegovi stoletnici (1936), ko sem bil v Pragi: Za S sem napisal celostransko prilogo o Puškinovi smrti ter podlistek o Puškinu v južnoslovanskih literaturah; za Mladiko sem poslovenil Pravljico o Mrtvi carični (1937), za DS pa priredil posebno počastitev: studijo (čez 30 strani!) ter ji dodal več prevodov pesmi in dramatskih odlomkov (Kronika Igumena iz Borisa Godunova...) ter prevode več člankov čeških in ruskih puškinologov, kot znanstveno razpravo pa sem za glasilo slavistov Slovenski jezik napisal: Puškinova pravljica o ribiču in ribici ter njeni viri (1937), nato pa še posebej reportažo o Puškinovih proslavah ob stoletnici v Sovjetiji (1937). (Obe razpravi na podlagi izvirnih ruskih sovjetskih virov, ki sem jih imel na razpolago v Pragi.)

9. *Z ukrajinskega* in 10. *bolgarskega*

Z ukrajinsko literaturo se do tedaj nisem pečal, ocenil sem morda le kaki dve ukrajinski knjigi, ki sta mi prisli v oceno (ena, vem, je bila monografija o Benešu). Pač pa sem začel pripravljati — *ukrajinsko prilogo Slovenca*, ki bi sledila Lužiškosrbski, pa me je čas prehitel. Z bolgarsko literaturo sem prišel v stik po bolgarskih slavistih v Pragi (Jocov) in Krakowu (Lekov), pisal pa sem le ocene o slovenskih prevodih iz bolgarske literature (Bolhar), poročila o bolgarski razstavi knjig v Ljubljani ter intervju z bolgarskim pesnikom Pantelejevom (Slovenec).

11. *Z nemškega*

Kot dijak sem prevajal nemške balade za ameriške liste (Uhlanda itd.), sicer pa drame za škofjeloški oder, odkoder so potem šle po drugih odrih, tako Wieser: Judita, priredbo Hauptmannovih Tkalcev ter prevod Schönherrjeve igre iz časov inteligenčne brezposelnosti Borba (Der Kampf). Ostale so v škofjeloškem arhivu, oz. v centrali Prosvetne zveze.

12. *Z madžarskega*

Prof. Vilko Novak, Prekmurec, je na prošnjo prof. N. Kureta pripravil dobesedni prevod madžarskega Fausta, Madachove pesnitve Tragedija človeka, klasičnega dela madžarske in svetovne literature. Na podlagi Novakove prestave ter nemškega pesniškega prevoda sem spravil v originalne verze in rime pesnitev, ki je potem izšla knjižno s pomočjo mecenke grof. Zichijeve. Prevod je prof. Vitezica ocenil kot najboljši jugoslovanski prevod.

13. *S primorjavnega*

S tega je bila pisana moja profesorska teza Evropski idejni okvir k slovenski literarni zgodovini zadnjih 50 let, ki je v arhivu ljubljanske univerze. Pa tudi kozerija Puškin—Mickiewicz—Balzac in knjeginja Rzewuska, ki jo je tiskal Javornikov Obisk.

II. MED VOJNO (1941—1945)

Vojna me je zatekla kot urednika Doma in sveta (od l. 1938) ter kot kulturnega urednika Slovenca. Prošnjo Juša Kozaka za izdajanje Ljubljanskega zvona pod okupacijo sem vzel za podlago za podobno prošnjo za Dom in svet. Ko pa so partizani zapovedali „kulturni molk", se mu je Kozak priključil, jaz principielno ne. Še pomnožil sem kulturno delavnost v zavesti, da je knjižno delo v tem času še posebno potrebno.

Poročal sem o vsaki slovenski knjižni

novosti in slednjem kulturnem dogodku. Sodeloval sem pri žirijah literarnih nagrad (mestnih in prezidentovih), pri prireditvah Zimske pomoči (v gledališču), proslavah Preglja ali spominskem večeru Balantiča (v operi). Sprejel uredništvo Izbranih spisov Lee Faturjeve in pripravil I. zvezek (400 str.), ki je bil že postavljen, pa je laška cenzura zahtevala spremembe vseh kraških slovenskih krajev v italijanska, še celo pa spremembo značaja laškega zapeljivca v noveli V Burji in strasti. Ker ne pisateljica, ne jaz urednik in ne založba niso hoteli pristati na te zahteve, se je obširni stavek razdrl (o tem Knjižni razglednik Jug. knjig., okt. 1944). Neki gospod — čestilec Faturjeve — me je pred to odločitvijo prosil za tiskovne pole, ki sem mu jih dal: danes ima edinstven dokument postavljene in nikdar izišle knjige. Ko bi počakali pol leta s tiskom, bi lahko izšla knjiga — pod Nemci. Lea Faturjeva me je pooblastila, da izdam njene Pravljice, ki sem jih izbral, uredil in izdal v dveh zvezkih, tretji in četrti sta bila v pripravi. Ob njeni smrti sem ji govoril na grobu in priobčil fotografije iz njenega življenja v Javornikovi reviji Obiski. Največje delo v tem času mi je dalo urejanje Zbornika Zimske pomoči z doneski vseh živečih slovenskih pisateljev v Ljubljanski pokrajini. Zamislil ga je Velikonja, vodil uredniški odbor, uredil pa večinoma jaz. V Zborniku sem priobčil razpravo o Slovenski književnosti med vojno. Tudi sem pripravil Mišjakovega Juleka (Julija Slapšaka) zvezek mladinskih spisov. Ob Balantičevi smrti sem oznanil tragično smrt pesnika, ki ga javnost doslej ni poznala (v Slovencu), nato sem pripravil posmrtno izdajo njegovih pesmi V ognju groze plapolam (1944), v DS pa opisal vso zapuščino in razložil njegovo zamisel Venca sonetnih vencev (1944). Dobil sem v roke zapuščino pesnika Silvina Sardenka, ogromno gradiva, pesmi in dramatskih prizorov ter pridig, ter sem uredil iz tega dve njegovi antologiji, pa je vse propadlo. Pač pa sem iz tega studija nad njim priobčil par bibliografskih zanimivosti (o psevdonimu, letnici rojstva) v DS 1943. Za tisk sem pripravil posmrtno zbirko Stanka Vuka, ubitega v Trstu, ki je zdaj zame izgubljena. Spomnil se z nekrologi v Slovencu in DS Žigona, Faturjeve, Breznika, Vuka, Balantiča, L. Piščanca ter drugih. Pisal sem uvodne besede v knjižne izdaje slovenskih pisateljev tako Lovrenčiča, Preglja, Krivca, Jalena in — k Perkovi ilustraciji Martina Krpana. Posebne članke o Kociprovem Goričancu in Dularjevi Krka umira (za Žužkovo založbo), pomagal madim pesnikom k prvim izdajam zbirk (Šali, Šarabon, Dular, Ludvik...). Uredil sem knjižno izdajo Gregorčičevih Jeremijevih Žalostink s članki dr. Kacina in Beleta. Napovedal Majcnovega Bogarja Meha, bil sourednik Slovenčevega koledarja itd.

Predvsem pa sem izdajal prevode iz slovanskih in drugih literatur, zlasti s tako vsebino, ki naj bi nam povedale to, česar mi sami v izvirnikih nismo smeli. Tako sem iz poljske literature priobčeval prevod iz Mickiewicza (Materi Poljakinji, Ordonove reduta itd.), ki naj kažeta trpljenje in odpor Poljakov v času, ki je bil podoben našemu. Te prevode sem izdal potem knjižno kot Kitica Mickiewiczevih (1943), knjižno sem izdal Kasprowiczeve Himne in podobe na steklu (1944), katerih odlomki so izhajali prej v DS in S. Iz klasične Krasinskega drame Nebožanska komedija, ki napoveduje boljševiško revolucijo že pred sto leti, sem tiskal III. dejanje in študijo (DS 1944), priprave za tisk je preprečil čas. Za tisk pa je bila že pripravljena — z ilustracijami Bare Remčeve Wierzynskega zbirka športnih pesmi Olimpijski venec, ki sem jo z ilustracijam vred rešil v emigracijo. Pisal sem med drugim uvode v slovenske prevode za Slovenčevo knjižnico, v kateri sem izdal prevod Rodziewiczowne Dewajtis (Hrast), ko sem za dve tretjini dopolnil začetni Domnov prevod. Tiskana pa je bila za Slovenčevo knjižnico znana Sieroszewskega novela Ristau, ki je ostala dotiskana v polah v Zadružni tiskarni. Iz češke literature sem pisal uvod v novelo J. Vrbe za Slovenčevo knjižnico, izdal dva zvezka Pravljic Božene Nemčeve itd.

Ko je Kunčič prevedel iz srbščine Čapkov esej Zakaj nisem komunist?, sem napisal v uvodu nakazilo problema, ki sem ga pripravljal za habilitacijsko delo. Oba pisatelja sem osebno obiskal v Pragi: Durycha na domu, Čapka pa ob priliki kongresa svetovnih PEN klubov v Pragi, ki sem se ga udeležil kot delegat slovenskega PEN kluba.

Italijanska okupacija me je pripeljala tudi k italijanski literaturi, in sicer k — Danteju. Za Slovenčev koledar za leto 1942 sem hotel prirediti Debevčev prevod Dantejevega Pekla in sicer zadnje speve o kaznih, ki čakajo — izdajalce, kar se mi je zdelo zelo sodobno. Popravek se mi je med popravljanjem sprevrgel v originalni pre-

vod. Tako so izšli prvi moji trije spevi, katerim sem pozneje v DS dodal še speve o Vhodu v Pekel, o samomorilcih (z motivom zvestobe kralju dane besede!) ter o tiranih, ki pa mi ga je cenzura črtala, ker je bil spev pač preveč očitno izbran za tedanji čas okupacije...

Tako naj bi prevodi pomagali h kričanju naših „zamašenih ust". Če mi je po vojni Juš Kozak dal v Leseni skledi naslov „Kulturni Gauleiter" te dobe, sem mu za priznanje moje aktivnosti hvaležen. Kar pa se tiče nacističnega sumničenja v tem, sem gojil željo — ko je bil še živ — da bi se nekoč pošteno „pogovorila"...

Zdaj razsodbo prepuščam zgodovini.

III. V EMIGRACIJI (od 1945...)

a) *V Rimu*

Po prvih dneh v Vetrinju me je pot vodila v Lienz, kjer smo takoj — že maja 1945 — začeli z izdajo prvega slovenskega „časopisa" v emigraciji, biltena Slovenskega narodnega odbora „Demokratična Slovenija" (Andrej Uršič, Jurčec, jaz). V Rimu sem takoj začel pisati politične članke o komunistični revoluciji v Sloveniji in našem razmerju do nje. Pod raznimi psevdonimi sem napisal mnogo člankov za Ameriško domovino, začenši s člankom o Velikonjevi obsodbi (julija 1945), pa vse do leta 1948. Pod najrazličnejšimi imeni: Jamnikov, Jamar, Dobejc, Prijatelj iz Avstrije, Od prijatelja-begunca itd. Nimam spravljenih teh podlistkov, na nekem lističu imam napisanih samo par naslovov, ki pa še od daleč niso vsi članki, na pr.: V taktiki smo se zmotili, v mišljenju ne. Skrunilci grobov, Ali smo Slovenci Balkanci? Tito snubi duhovščino, Klic po moralnih načelih v svetovni politiki, Slovenci v Rimu smo se poklonili od Tita ubitim ameriškim letalcem, Srečanje na pol pota, Pri nas je demokracija, pri vas je pa ni, Dve himni, V kitajske misijone je odšel dr. Janež — reševalec ameriških padalcev, Displaced persons, Še o beguncih, Še o brezdomovincih, Beg Primorcev pred komunizmom, Še goriška tragedija, Pred vrati v širni svet, Vendar se je premaknilo (o UNRRI), itd. itd. Tudi opis Ljubljanskega procesa (Rupnik, Krek, Rožman) ...podpisan „iz Ljubljane", je moj, itd. Pa tudi kulturne novice iz Italije kakor na pr. Nastop slovenske pevke Golobove v Rimu (9. XI. 46), ali Promocija v taborišču Bagnoli (Dr. F. Žakelj). Omenjam te časnikarske stvari zato, da poudarim, da me je Rim zaposloval predvsem s stališča naše emigrantske usode, našega boja ter naše rehabilitacije pred svetom, ko nas je sovražna propaganda predstavljala v drugačni luči. Tedaj sem izdal prvo slovensko tiskano knjigo v emigraciji Koledarček slovenskih emigrantov (Rim, 1946). Je od prve do zadnje strani moj, ki sem se skril za psevdonim Vid Zemljič.

Tudi moje izvirno literarno delo tega časa je bilo v znamenju begunske usode in naše povezanosti s polpreteklostjo v mislih na bodočnost. Moj psevdonim „Jeremija Kalin" naj poudari to moje razpoloženje: žalost nad dogodki v domovini in naša ločitev od nje, ter neliričnost doneskov, ki jih polni dnevna borba in bolečina. Psevdonim sem razložil menda v DŽ.

Za študentovski list v Rimu — Nova doba —, sem napisal članek o Tragediji ene naše generacije (namreč križarstva) in Pomen in značaj emigrantske literature (o njej sem imel v Rimu tudi predavanje). Za izdajo rimske pesniške zbirke — ciklostilne — Naša pesem (1947), pa uvod pod imenom Janez. Tudi „Jur" v teh listih je moj psevdonim.

Kot rečeno: Rimska doba je bila posvečena predvsem begunskim in političnim spisom. Pripravil sem brošuro o naši usodi za italijansko založbo sv. Pavla (prevajal p. Hus), pa ni izšla; prav tako ne brošura za madžarsko zamisel o ureditvi Podonavja. Pač pa sem imel plodne stike s poljskim političnim vodstvom in Andersovim korpusom okrog revije Orzel Bialy. Tako sem bil član odbora Intermarija, poljske organizacije za politično zvezo držav med Nemčijo in Rusijo, ki ji je bil predsednik Poljak Poniatowski, pozneje pa dr. Miha Krek. Tu smo postavili načrt izdaje slovenske antologije v poljščini in poljske emigracijske pesmi v slovenščini. Priredil sem v celoti drugo zbirko Žalost zmage, ki jo je ilustrirala Bara Remec in dobila sva zanjo „honorar" v formi — vojaške poštelje, vreče moke, konserv, odej itd., kar je bil vse do danes moj najboljši honorar: toda knjiga je ostala v rokopisu... Tudi prva zbirka — *slovenska poezija v poljščini* je zorela: pesnik Jan Olechowski in njegova gospa Nina sta z mojo pomočjo prevedla že okrog dvanajst pesmi slovenskih klasi-

kov. Prevod Mutca osojskega je izšel v publikaciji Frana Erjavca „Slowenia", ki je izšla anonimno v poljščini v Rimu 1946. Prevode Novačanovih Jeruzalemskih sonetov in Balantičevih Gonarskih sem priobčil pozneje v K SS in II. izdaji Balantiča. Vidno znamenje te priprave pa je bil *Večer slovenske poezije za Poljake*, ki se je vršil v neki veliki dvorani na najobljudnejši avenidi v Rimu Vittorio Veneto 29. 1. 46 in kjer so bile v poljščini recitirane pesmi: Gradnik Slovenska zemlja, Narodna: poljska kraljica iz Korytkove zbirke (Prešernovo zdravico sem podal v poljski prozi), Aškerčev Mutec Osojski, Župančič iz Cicibana (Naše Luči), Murn Prek poljan, Novačan Jeruzalemska soneta, Balantič Gonarska soneta, Šali, odlomek iz Speva rodni zemlji... ter za konec Jenko Pobratimija. Prozo: Cankar Tuja modrost in Pregelj Badnjak, pa je prevel pisatelj Morcinek (Mdbj. I. 189). To je bila velika afirmacija slovenske pesmi v poljskem jeziku v prisotnosti diplomatov narodov Intermarija in le škoda, da zbirka ni dozorela do izdaje, čemur je kriva politična tragedija Andersove vojske, ki je doživela „žalosten venec zmage", kot sem dal naslov poljski antologiji v slovenščini.

O slovensko-poljskih stikih sem pisal v poljščini v vojaški reviji Na szlaku kresowej (t. j. Na poti vzhodnopoljske divizije) in sicer: O poljski poeziji v slovenski književnosti (1946) in o Slovenski ilustratorki poliske poezije Bari Remčevi (1947, Bara Remčeva je ilustrirala tudi za poljsko revijo Orzel Bialy.) V poročilih — Bultenih Intermariuma, ki je izhajal v poljskem in angleškem jeziku, sem priobčil dva članka: O komunistih ob razpadu Jugoslavije, ter obširno poročilo o Ljubljanskem procesu (Rupnik, Krek, Rožman). V tem času sem imel tudi predavanje poljskim oficirjem v Forliju o medsebojnem stiku narodov Intermarija. Morda je vredno omembe tudi to, da sem bil v tem času asistent prof. Domoradzkega in profesor na poljski gimnaziji im. Kopernika, kjer je maturiralo tudi nekaj slovenskih srednješolcev.

b) *V Argentini*

Ob prihodu v Argentino (marca l. 1948) sem takoj napisal za Svobodno Slovenijo (SS) uvodnik o srečanju dveh ladij: Santa Cruz in Partizanke, uvodnik, ki je bil ponatisnjen v Evropi in Severni Ameriki. Stopil sem v uredništvo Svobodne Slovenije, bil prvi kulturni referent pri Društvu Slovencev, soustanovitelj Pisateljske družine France Balantič, Igralske družine Narte Velikonja (IDNAVE) in urednik nje Gledališkega lista, ustanovni član Slovenskega planinskega društva ter urednik njegovega glasila Gore, podpredsednik Baragove zveze za Južno Ameriko in morda še kaj. Po ustanovitvi Slovenske kulturne akcije l. 1954 nje prvi podpredsednik ter urednik njenih knjižnih zbirk do l. 1966 Sem tudi član izvršnega odbora Slovenske krščanske demokracije (S.L.S.). Poleg tega sem prevzel predavanja iz južnoslovanskih književnosti l. 1963 na sovjetološkem oddelku Katoliške univerze v Bs. As. (do l. 1965), od l. 1967 pa na Ukrajinski katoliški univerzi.

Delo v emigraciji prav tako lahko razdelim na področja kakor pred vojno:

1. izvirno slovensko delo

Svoje stvari sem priobčeval predvsem v tedniku Svobodna Slovenija (SS) in nje Koledarju oz. Zborniku (K SS oz. Z SS), v knjigah Kulturne akcije in nje listih: Meddobju, Vrednotah in Glasu, potem pri Duhovnem življenju, Vestniku, Taboru, Slovenski besedi, Gorah, glasilu IDNAVE, Katoliških misijonih itd.

Kot prva slovenska izvirna knjiga nove emigracije v Argentini je izšla pri SS moja (Jeremija Kalin) pesniška zbirka Črna maša (1949) v opremi Bare Remčeve, ki se je skrila pod ime K. Mirtič. Njej je sledila zbirka Poljub (pod pravim imenom), in Marija. Pisal sem sem tudi prozo (Naša hiša, Zametene stopinje, Življenje in smrt Mate Matkoviča (K SS), ki naj bi nekoč bila zbirka reportaž iz Črnega Kamnitnika.

Večkrat sem pisal o Srečku Kosovelu, Narteju Velikonji in Francetu Balantiču, ne samo spomine, ampak tudi literarne označbe ter jih vrednotil. Tako sem o Kosovelu pisal ob 40-letnici smrti in 60-letnici rojstva (Meddobje=Mdb, 1954 in Glas 1966; to zadnje je ponatisnila tržaška Mladika), o Velikonji (K SS 1955 in Mdb 1956 — studija z literarnega stališča, ne političnega, česar ni opazil njegov sin). Pisal sem studije o Pripovedniku Majcnu (Mdb 1961/62), o Finžgarju (Mdb 1964), o Mešku (Z SS 1965), o Novačanu: Rdeči Panteon (Mdb 1955), njegova soneta v poljščini (Mdb 1954), Beseda o njem (Vrednote 1954), o Preglju (Z SS 1961), posebno številko Glasa (II, 5) in ob smrti (Z SS 1961), Ob 150-letnici Baragovega rojstva (AD 1947 in DŽ 1951), pa 100-let-

nici smrti (SS 1968). Nekajkrat z Balantičem (Z SS 1963), Beseda o Cankarjevi smrti in njegovem marksizmu (Z SS 1965), Jurij Kozjak, najbolj prevajana slovenska povest (Z SS 1958) itd. Literarno zgodovinska razprava je Iz gradiva o Zaklju-Ledinskem (Vrednote 1957, str. 88-117). V tisku je (za Vrednote) Dva nova doneska k Martinu Krpanu. Poleg tega sem podal panoramo vseh pisateljev, ki delajo v emigraciji (Z SS 1955), ter se spomnil tudi vseh do tedaj umrlih v domovini (Z SS 1954). Iz slovenske književnosti sem imel več kulturnih večerov v okvirju SKA: Balantičev večer, Velikonjev, Novačanov, Pregljev, Majcnov, Kettejev in Sardenkov, Kosovelov, ob 70-letnici Doma in sveta itd. Uredil sem več zbirk, jim pisal uvode in opombe, tako Balantičevo Zbrano delo, Pregelj Moj svet in moj čas, Majcen Povestice, Hribovškove pesmi Pesem naj zapojem... Napisal besede za oratorij o Baragi. Kakor doma sem spremljal sodobno emigrantsko leposlovno delo sproti (K SS 1949/50/51/52 in 1955). Napisal sem študiji o Kocipru (v njegovo zbirko Mertik 1955) in o Mauserju (K SS 1956), pisal ocene o Beličiču, Jurčecu, Pribcu, Simčiču... intervjuje s pisatelji spričo njihovih novih knjig (Komarjem, Jurčecem, Brumnom, Kunčičem, Kociprom itd. večinoma v Glas SKA), se udeleževal anket (Z SS, Glas) itd.

2. iz drugih književnosti

a) hrvatske

Pisal sem o hrvatskih emigracijskih novostih, tako o pesniških knjigah Vinka Nikolića, o njegovih antologijah, in o knjižnici HR ter pesmih Viktorja Vide itd.

b) slovaške

Poročal sem o zbirkah pesnika Dilonga, o knjigah Zamejske Slovaške Matice, o razpravah prof. Mečiara o Kukučinu, prevajal Hronskega (Božič na Slovaškem, Svet na Razdrtem), odlomke iz Dilonga ter priredil Slovaški večer (SKA 16. 7. 1960), kjer sem govoril o slovensko slovaških kulturnih stikih, o 100-letnici Kukučina, o predsedniku Slovaške matice, pisatelju Hronskem, ki je na večer poslal posebno pismo priznanja za medsebojne stike ter opravičilo, da je bolan, pa je dan pred večerom v Lujanu — umrl; predstavil pesnika Dilonga, ki je osebno prebral original pesmi, posvečene Balantiču (Rim 1946): Zabili básnika, jaz pa slovenski prevod, ki je že preje izšel z razlago v Svetu in domu.

c) poljske

Iz poljske literature sem ob Mickiewiczevi obletnici smrti priobčil obširno razpravo Mickiewicz in Slovenci (Vrednote 1955, 127-175), iz katere je izšel povzetek v angleščini v monumentalni knjigi (Adam Mickiewicz in World Literature). Tudi sem pripravil poseben Mickiewiczev večer (16. 12. 1952), katerega so se udeležili Poljaki ali poročali o njem (Glos Polski 6. 1. 56), predsednik Zveze Poljakov, ing. Slowinski pa je poslal posebno priznalno in zahvalno pismo (Glas SKA, jan. 1956). Tudi sem ob tej priliki v Meddobju tiskal prevod iz Gospoda Tadeja: Jankielov koncert (Mdb II, 186). Imel sem v poljščini predavanje o Mickiewiczu med Slovenci v Poljskem klubu (27. 5. 56), kar smo registrirali mi (SS 29. 5. 56) kakor tudi Poljaki (Glos Polski). Poseben večer sem posvetil Krasinskemu in njegovi Nebožanski komediji (5. 9. 1964), in spomnil sem se 400-letnice Jagiellonske univerze (Glas). Uspel sem, da so Poljaki objavili Olechowskega prevode Balantičevih Gonarskih sonetov in besedo o njem v Nasza Sprawa (1959, štev. 8, dr. Kawecki). Ti soneti so v poljščini objavljeni tudi v Balantičevem Zbranem delu. Ob času poljske proslave Milenija (1000-letnice pokristjanjenja) sem imel več predavanj o njem po slovenskih domovih Buenos Airesa.

Večkrat sem pisal o Katynu po poljskih virih.

č) ruske

Iz ruske literature sem priobčil v Glasu SKA (1962) povzetek svoje študije o Puškinu kot folkloristu ob priliki Puškinovega večera l. 1962, kjer sem govoril o njegovih Pravljicah, katerih dve sem priobčil v prevodu kot izredni knjigi v izdajah SKA in sicer Pravljico o ribiču in ribici (1961) in Pravljica o Mrtvi carični in sedmih junakih (1961). (Pravljica o carju Saltanu, predelana po objavi v Mladiki, je ostala v rokopisu, ker ni bilo pri prejšnjih dveh pravega odziva). Pozneje sem registriral samo ruskosovjetske zadeve glede razmerja med pisatelji in K Partijo. Tako sem omenil že v Ameriški domovini l. 1946 O obsodbi Ahmátove in Zoščenka, pozneje Hruščovo razmerje do abstraktne umetnosti (dva članka, Glas SKA 1962, št. 5, 6), ob-

sodbo procesov Siniavski-Daniel (SS 24. 2. 1966), vpliv Jevtušenka na Madžare (Glas SKA 1965, št. 16). Dne 25. novembra 1967 sem priredil večer Ane Ahmátove (Glas SKA 20. 11. 67), kjer sem dal recitirati svoj celotni pesniški prevod in v ruščini originale v inozemstvu izišle njene knjige Rekviem, ki do danes še ni izšla v Sovjetski zvezi. V SS (1956) sem napisal uvodnik o Dostojevskem in ruski revoluciji, nov. 1967 pa Ob 50-letnici sovjetske revolucije (Tabor), kot sem že preje (1955) v Škuljevo Besedo napisal Ob 50-letnici boljševizma itd.

d) ukrajinske:

Z ukrajinsko literaturo me je spravila v stik šele proslava Ševčenkova ob 100-letnici njegove smrti. Za to priliko sem priredil (16. 9. 61) Ševčenkov večer SKA, z govorom o njem in recitacijo dveh mojih prevodov iz Kobzarja. Udeležilo se je precej Ukrajincev, ki so prireditev tudi registrirali (Naš klič). Študijo o Ševčenku sem priobčil v Z SS (1962, 87), pesmi pa v Meddobju 1964, 282 in 341. Ob otvoritvi Ukrajinske katoliške univerze imena papeža sv. Klimenta (9. 4. 67) sem imel inavguracijsko predavanje (v kasteljanščini) o pesnitvi Ivana Frankoja Ivan Višenski in naša pokoncilska sodobnost, ki sem ga priobčil v Mdbj 1967 (štv. 1-3, 78—97).

e) lužiško-srbske:

6. 8. 1966 sem imel predavanje o lužiških Srbih na podlagi mojega obiska pred desetletji in lužiško srbske priloge v Slovencu, Bučarjevih povojnih spisiv in najnovejše Glavanove knjige o njih. Pa tudi osebnih pričevanj, kot je bilo pismo sodobnega lužiškega pisatelja, ki je bilo v mojem slovenskem prevodu prebrano in tiskano v Glasu SKA 6. 8. 66.

f) iz primerjavne slovanske literature:

Sem spada moje nastopno predavanje za člana Académie International Libre des Sciences et des Lettres v Parizu, ki je bilo prebrano v francoskem prevodu na seji dne 15. junija 1957 pod naslovom: La litterature slovene dans les traductions slaves in je bil povzetek priobčen v nastopnem Bulletinu junija 1958 str. 61. — Predavanje še ni izšlo v tisku. Tudi predavanje Dante v slovanskih literaturah, ki sem ga imel v kasteljanščini na fakulteti za književnost na Katoliški univerzi v Buenos Airesu 12. 11. 1965 in ponovil v slovenščini na večeru SKA 21. 5. 1966, čaka na objavo v revijah. Registrirali so ga tako Hrvati (Hrv revija) kakor Poljaki (Kur. Polski, ga. Fuchsa). Pod to rubriko spada tudi razprava, ki jo priobčujem v pričujočem Zborniku Upor in zator pisateljev pod komunističnimi diktaturami, ki je nastala iz prvotnega predavanje na sovjetološkem oddelku pravne fakultete Katoliške univerze v Buenos Airesu dne 6. 6. 67. Naj imenujem še Pregled slovanskega nabožnega tiska doma in v emigraciji (17. 7. 66) v okviru Duhovnega življenja.

g) iz italijanske:

Odkar sem l. 1941 pripravil zadnje tri speve Dantejeve Božanske Komedije, sem jo nenehno nosil s seboj in od časa do časa prevajal iz nje. Površno sem prevel Pekel že v Ljubljani, ter ga dal v pregled prof. Ušeničniku Alešu, dopolnjeval v Rimu ter ga za tisk pripravil v Argentini in izdal l. 1959. Od časa do časa priobčujem kakšen spev iz Vic, kot dokaz volje po nadaljevanju prevajanja. Tudi sem imel tri kulturne večere posvečene Danteju (17. 5. 1957, l. 1965 in 1966). Predsednik italijanske Dantejeve družbe mi je poslal lastnoročno zahvalo za prevod in obljubil, da da našo knjigo na jubilejno svetovno razstavo prevodov iz Danteja (objavljeno v Glasu SKA 1966).

h) iz kasteljanske:

Takoj ob prihodu v Argentino sem obiskal dva vodilna pisatelja Huga Wasta in Manuela Gálveza in dobil od njiju dovoljenje, da prevajam njuna dela. Za SS sem prevel Wastovo Ivana Tabor in 666, za Duhovno življenje pa odlomek iz Galvezove novele Velika sreda. Od početka že sem začel prevajati v verzih reprezentativno delo argentinske literature José Hernándeza pesnitev Martín Fierro ter ga tudi končal že l. 1950 (čez 7000 rimanih verzov!). Doslej sem ga že parkrat predelal ter čaka zdaj prilike, da izide — kako in kdaj? Odlomke sem priobčil v K SS 1952, SS 3. 11. 1949 in v Glasu 1967.

S prevajalci M. F. v druge jezike (armensko, arabsko, nemško, japonsko) sem nastopil v televiziji 17. maja 1964 in slovensko prebral uvodne verze. Intervju z mano glede prevajanja Martín Fierra v slovenščino je imel znani „martinfierrist" urednik Maubé za Noticias Gráficas 6. 12. 1956. — Tudi sem začel prevajati najstarejši španski narodni ep CID in priobčil iz

njega Himenino Molitev h križanemu Kristusu (SS 30. 3. 1950). — Za SS (nov. 1967) sem priobčil poleg življenjepisa Rubén Daría še prevod njegove pesmi Marcha triunfal.

i) iz nemške:

Za Idnave sem prevel klasično nemško dramo F. Hebbela Genovefa v verzih in je bila igrana v Buenos Airesu. Odlomek iz nje — Slovo od žene — sem priobčil za materinski dan v SS 1950.

j) politično-publicistično delo

Omeniti moram zdaj še eno področje, ki ne spada pod literaturo, ampak pod — *politično-publicistično delo*, ki me je zajelo kot časnikarja iz poklica, kot kulturnega zgodovnarja iz Prijateljeve kulturnopolitične šole ter kot političnega emigranta še posebej.

Bil sem od prvega dne v Argentini član uredništva tednika Svobodna Slovenija in kot tak sem napisal v petih letih urednikovanja in tudi pozneje mnogo poročil in uvodnikov, ocen in člankov, ki nekateri že presegajo dnevno vrednost. Tako članki ob prihodu škofa Rožmana Od Wolfa do Vovka (1950), ali pozneje ob stoletnici Pomladi narodov 1948, itd do članka 25-letnica komunistične revolucije v Soveniji (31. 8. 1967). Ta pa je samo povzetek prejšnjih študij o dobi komunistične revolucije in naše protirevolucije v Soveniji, ki sem jih začel z obrambo škofa Rožmana (DŽ 1949) in jih pozneje sistematično pisal za K SS že l. 1949. Tedaj sem namreč opisal Pot čez Ljubelj, priobčil Troje pričevanj in en dokument o partizanskem pobijanju ameriških padalcev, ter pričevanje dveh, ki sta vstala iz groba... (K SS 1949). V K SS za 1952 sem začel raziskavati ta čas pod imenom Janez Martinc ter sem napisal Prvo leto komunistične revolucije, drugo leto (1953) Pot v komunistično revolucijo spomladi 1942 in l. 1965 Ob 20-letnici vetrinjske tragedije. V okvirju kulturnih večerov SKA sem podal Uvod v zgodovino komunistične revolucije v Sloveniji (1956), proslavo pobitih protikomunistov l. 1962 pa sem porabil zato, da sem podal kratek pregled začetka, poteka in končne tragedije naše protirevolucije. Od časa do časa se oglasim z zgodovinskimi pogledi na ta čas v raznih listih, tako v Škuljevi Slovenski besedi (Ob 50-letnici boljševizma, O pokolju v dolini Drave...) v Vestniku protikomunističnih borcev, v Taboru (Ob 50-letnici komunistične revolucije v Rusiji..., največ pa v SS (Pred 20 leti...), kar je vodilo v polemiko (Tabor) in moj članek Zapiski ob robu k dobi pred 20 leti (Z SS 1967). Vsi ti članki pričajo o sistematičnem zbiranju gradiva in znanstvenem raziskavanju ter bodo morali voditi slej ko prej do neke sintetične obravnave...

Tako sem na prošnjo skušal sam orisati — bibliografsko vzeto — svoje skoraj skoraj 50-letno literarno ukvarjanje na najrazličnejših področjih. Pri tem sem se za predvojno dobo naslanjal najbolj na spomin, pa tudi za nov čas nisem utegnil iskati dokumentacije. Ni to stroga bibliografija, kajti manjka še — lahko rečem — naslovov stotine in stotine člankov (samo o Slovenčevi knjižnici sem napisal okrog sto ocen!), ki jih nimam v evidenci in jih nikoli nisem imel. Tudi ne člankov v tukajšnjih listih (SS, Glas SKA itd.). Pač pa bom skušal bibliografsko podati knjižne izdaje svojih del, izvirnih ali prevodov, ali del, za katere nosim jaz vso odgovornost, se pravi: da sem jih zbral, uredil in znanstveno obdelal z uvodom ali opombami.

IV. BIBLIOGRAFSKI PREGLED KNJIŽNIH IZDAJ

Izvirne knjige:

a) leposlovne:

1. **Velika črna maša za pobite Slovence.** — Jeremija Kalin. Založila Svobodna Slovenije, Buenos Aires 1949, str. 220. — Z uvodom in pojasnili založnika, z lesorezi in linorezi, tiskanimi z izvirnika, K. Mirtiča (= Bara Remec). Uvod tudi v kasteljanščini in angleščini.

2. **Poljub.** — Tine Debeljak. — Oprema in lesorezi Bare Remec. Buenos Aires 1951 (nepaginirane strani). — Izdala založba Svobodne Slovenije v mesecu septembru leta 1950 v 300 izvodih.

3. **Mariji.** — Rapsodije za prvo Marijino svetǫ leto 1954. Jeremija Kalin, Buenos Aires. Z besedo škofa Gregorija Rožmana. — Str. 80. — Oprema in linorezi Bara Remec. Izdala in založila Svobodna Slovenija.

4. **Kyrie eleison — slovenski Veliki teden.** — Risbe Bara Remec, verzi Tine Debeljak. Založila Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu v 300 numeriranih izvodih. Posvetilo: „...Ob desetletnici najsramotnejše slovenske usodnosti v Vetrinju. ... posveča te liste na dan desetletnice smrti pisatelja Narteja Velikonje — dne 25. junija 1955 SKA."

5. **Oratorij o Baragi.** — Tekst Tine Debeljak. Uglasbil A. Geržinič. (Tekst tudi v angleščini P. M. H. Morgan) Za 150-letnico rojstva izdala SKAkcija 1957.

b) znanstvene in publicistične:

6. **Reymontovi „Kmetje" v luči književne kritike.** — Spisol Tine Debeljak. V Ljubljani 1936. — Založila papirnica Vera Remec. — Str. 120. — (Disertacija).

7. **Poljska,** njena zgodovina in njen duh. Sestavili Tine Debeljak, Rudolf Molę in France Stele. V Ljubljani 1939. Jugoslovanska knjigarna.

8. **Koledarček slovenskih emigrantov za leto 1946.** — Sestavil Vid Zemljič (= T. D), opremila Janez Ogrinec in Blaž Merljak (= Bara Remec). — Izdali slovenski emigranti v Italiji. Str. 114. (Brez navedbe tiskarne).

Prevodi:

a) iz češčine:

9. **Karel Hynek Macha: Maj.** Prepesnil —.* Ilustriral Miha Maleš. Bibliofilska založba Ljubljana. V Ljubljani 1939. Izšla v 250 numeriranih izvodih. Ilustracije so v prvem delu cinkografije po perorisbah, v drugem izvirni lesorezi in v tretjem izvirne ročne gravure. Uvod. — Str. 175.

10. **K. J. Erben: Zaklad.** Češka narodna pripovedka (= v verzih). Ilustrirala Bara Remec. Zadnja stran: „Ta zaklad češkega naroda, ki ga je prevajalec skušal dvigniti ob pasijonu češkega naroda, je izšel za praznik Vstajenja l. 1939 v 100 izvodih...". Str. 36.

11. **Božena Nemčeva: Pravljice.** I. zv. Uvodna beseda. Slovenčeva knjižnica zv. 5. Ljubljana 1942.

12. **Božena Nemčeva: Pravljice.** II. zv. Slovenčeva knjižnica zv. 48. Ljubljana 1943, str. 213. — Opremila Jela Vilfan. (Na zadnji strani napovedan — III. zv.)

b) iz poljščine:

13. **Človečanstvo.** Moderne poljske novele. Ljubljana 1931, Krekova knjižnica zv. 5. (Uvod). Str. 136.

14. **J. Slowacki: Oče okuženih** (pesnitev). V Ljubljani 1939. Str. 45. — Poslovenil in študijo napisal. Z risbami okrasila Bara Remec. S posvetilom: „...Naj bo za jubilejno leto J. Slowackega... spomenik poljskemu trpljenju in poljski umetnosti." Ponatis iz DS 1939. Izšla za božič 1939 v 300 izvodih. — Izdala Vera Remec.

15. **Kitica Mickiewiczevih.** — V Ljubljani 1943. — Uvod in pesmi prevedel. Risbe ročno vrezala v cink in linolej Bara Remec. Str. 135. Založila Vera Remec. Izšla je za Veliko noč 1943 v 350 numeriranih izvodih in v 50 izvodih z ročno posnetimi ujedankami.

16. **Jan Kasprowicz: Himne in podobe na steklo.** — V Ljubljani 1944 str. 45. — Uvod napisal in pesmi prevedel. Priloge narisala na kamen Bara Remec. Založila Vera Remec. „Izšla za veliko noč 1944 ob tretji obletnici vojne kot bibliofilska izdaja v 300 izvodih."

---

* Ker nisem odslej več vporabljal psevdonima, ne bom več pri vsaki knjigi navajal svojega imena.

17. **Z. Kossak-Szczucka: Križarska vojska.** Zgodovinski roman v štirih knjigah. — Uvod — I.-II. V Ljubljani 1941. Naša knjiga zv. 6. Str. 412.

18. **Z. Kossak-Szczucka: Križarska vojska.** — III.-IV. knjiga. Ljubljana 1941. Naša knjiga zv. 7. Str. 462.

19. **Marja Rodziewiczowna: Hrast (Dewajtis).** Roman. Poslovenila Doman in — Ljubljana, 10. junija 1943. Slovenčeva knjižnica zv. 54. (Uvod).

20. **W. Sieroszewski: Rinštau.** Novela. — Tiskana v polah, ostala v Zadružni tiskarni. Namenjena za Slovenčevo knjižnico.

c) **iz ruščine:**

21. **A. S. Puškin: Bahčisarajski vodomet.** Pesniška povest. V Ljubljani 1942. — Uvod in pesmi v njem prevel. Pesnitev po Ivanu Hribarju prepesnil. Slike so odtisnjene po izvirnih linorezih Bare Remčeve. Str. 62. — Uvod. Pesniški Krim (33 str.). Izdala Vera Remec za božič 1942 v 300 numeriranih izvodih.

22. S A **Puškin: Pravljice I. Pravljica o ribiču in ribici.** Poslovenil iz ruščine. Ilustriral po motivih ruskega slikarja B. Dehterova Andrej Makeč. — Izdala za Miklavža 1961 kot izredno knjigo SKA. Str. 23. Z opombo prevajalca.

23. **A. S. Puškin: Pravljice II: Pravljica o mrtvi carični in sedmih junakih.** Str. 32. (Idem kot I. zvezek) Za božič 1961 izdala SKA.

č) **iz italijanščine:**

24. **Na dnu Dantejevega Pekla.** Ponatis iz Slovenčevega koledarja 1941 (Zadnji trije spevi Pekla). Ponatisnjeno v 100 izvodih. Ljubljana 1941.

25. **Dante: Pekel.** — Prepesnil, uvod in razlago sestavil. Oprema in lesorezi Bara Remec. Založila SKA l. 1959 (35. izdanje). Str. 171 in CXIX.

d) **iz madžarščine:**

26. **Imre Madach: Tragedija človeka.** Dramatska pesnitev. Prevedla Vilko Novak in Tine Debeljak. Založba ljudskih iger (N. Kuret), Ljubljana 1940. — Uvod V. Novak, režijske opombe N. Kuret. Str. 277. — Ilustracije Deszej Fay.

Komentirane izdaje drugih avtorjev:

27. **France Balantič: V ognju groze plapolam.** Ljubljana 1944. — Izbral. uredil, uvod opombe napisal. (Str. 208.) Jugoslovanska knjigarna.

28. **France Balantič: Venec.** Uvod. Z lesorezi opremil Marijan Tršar. V Ljubljani 1944. Izdala Zimska pomoč kot svojo knjigo za Bibliofilsko knjižno tombolo v letu 1944. (Uvod I—XXI.)

29. **France Balantič.** Zbral in uredil. Oprema in risbe Bara Remec. Slovenska kulturna akcija Buenos Aires 1956. — Uvod in opombe I—LI. Str. 189.

30. **Šopek Cankarjevih pisem iz Slovenskih goric na Rožnik.** Ob 25-letnici. V Ljubljani 1943. Uredil in uvod napisal. Naslovno stran in ovitek Bara Remec. Uvod: Cankarjev Rožnik (5—40). Spominčki in pisma: 16 v faksimilu izdanih Cankarjevih nepriobčenih pisem, risb in pesmi. Izšla kot bibliografska izdaja v 500 numeriranih izvodih. — Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

31. **Slomšek — misli in življenje.** Založba ? (Gladnik). Bibliofilska izdaja. 1940.

32. **Simon Gregorčič: Jeremijeve žalostinke.** Uredil. Ljubljana 1944. Za 100-letnico Gregorčičevega rojstva. (Prevod Žalostink in članka dr. A. Kacina in V. Beleta.)

33. **Lea Fatur: Izbrani spisi** I. zv. (zaradi težav z italijansko cenzuro uničili 400 strani postavljenega stavka).

34. **Lea Fatur: Pravljice in pripovedke,** I. knjiga. Uvod... (Tudi izbral in za tisk pripravil). Ljubljana 1941, ilustriral F. Podrekar. Str. 67.

35. **Lea Fatur: Pravljice in pripovedke.** II. knjiga. Ilustriral F. Podrekar. Str. 90. Napovedana sta bila že III. in IV. zvezek. (Knjižni Razgledi Jugoslovanske knjigarne oktober 1944.)

36. **Zbornik zimske pomoči.** Ljubljana 1944 (Za Bibliofilsko tombolo) Zimska pomoč. Uredili Borko, Debeljak, Mahkota, Simčič in Velikonja,

37. **Slapšakov Julče: En starček je živel** Mladinska knjiga. Izdala Zimska pomoč 1945 (nimam podatkov). Izbral, uredil in uvod napisal.

38. **Fran Levstik: Martin Krpan.** — Lit. zgodovinski uvod. Ilustriral Lojze Perko Slovenčeva knjižnica, 1944.

39. **N'mav čez izaro.** Darilo Pisateljske družine France Balantič v Buenos Airesu Družbi sv. Mohorja za stoletnico. Uredil in uvod napisal. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu (brez letnice. 1951?). Mohorjeve knjižnice I. zvezek. Osnutek za platnice akad. slik. Bara Remec. Str. 141.

40. **Ivan Pregelj: Moj svet in moj čas.** Izbranih spisov XI. zvezek. Izbral, uredil, uvod in opombe napisal. Knjigo opremila Bara Remec. Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1954. Uvod str. 9—10. Opombe str. 279—340.

41. **Stanko Majcen: Povestice.** Zbral in uredil. Opremil Jure Vombergar. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1962. Str. 194.

42. **Ivan Hribovšek: Pesem naj zapojem...** Uredil, uvod in komentar napisal. Oprema in lesorezi Jure Vombergar. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1965.

Naj omenim še, da sem v Rimu priredil na prošnjo lazaristov knjižico **O čudodelni svetinji**, Rim 1947.

V. V ROKOPISU

Ker je Rozka Štefan v svoji bibliografiji slovenskih prevodov iz poljske književnosti vpoštevala tudi vse „zabeležene prevode, ki niso bili večinoma nikdar objavljeni", pa jih vodi v znanstveni evidenci (str. 476), naj navedem samo take rokopise, ki so pripravljeni za tisk: iz poljske književnosti K. Wierzynski: Olimpijski venec (sportne pesmi, z lesorezi Bare Remčeve), istega pesnika Antologijo (z uvodom); Krasinski: Nebožanska komedija (prevod in študija) ter Žalost zmage (antologija poljske pesmi med drugo vojno v zamejstvu z mojim uvodom in lesorezi Bare Remčeve. Iz češke: Jaroslav Erben: Šopek narodnih pripovedk (celotna zbirka v verzih); Antologija iz Josefa Hora (študija že priobčena v mariborskih Obzorjih 1937). Iz nemške: Hebbel Genovefa (v verzih). Iz argentinske: J. Hernández: Martín Fierro (reprezentativna argentinska pesnitev z uvodom; čez 7000 rimanih verzov!). Na pol izdelanih pa še veliko več: nekaj Krasinskega (Molitvenik Bobrove), Mickiewicza (Gospod Tadej), Dante itd. Več rokopisov neliterarnega značaja. Za tisk je pripravljen kasteljanski prevod življenjepisa msgr. Hladnika in še kaj drugega...

VI. MOJI ČLANKI V TUJIH JEZIKIH

Mimogrede sem te članke že imenoval, toda zdaj naj jih podam, v kolikor mi je mogoče, njih avtentične naslove:

1) v hrvaščini: Suvremena slovenska lirika (Savremenik, 1940, Zagreb. — 2) v *srbščini:* Srečko Kosovel, Osman v poljskem prevodu (nimam lista), Razvršje (Nikšič). — 3) v *slovaščini:* Sučasná slovinská literatura. Slovenské Pohliady, Turčiansky sv. Martin, 1940. — Isti članek kot uvod v Geraldinijeve prevode v knjigi Piesni zpod Triglava (Bratislava 1940). — 4) v *poljščini.* Poezja polska v literaturze slowenskiej (Na szlaku kresowej, Rim, 1945, avg. No 7/25. — Slowenska ilustratorka poezji polskiej B. Remec. (Na szlaku kresowej, 1946, No 10). — Procesy y Jugoslawji Bulletin Intermarium, Rim 1946. — Še prej članek o komunistih ob razpadu Jugoslavije (članka nimam). — 5) v *nemščini:* Franz Balantič, Adria Zeitung, Trieste 1944 (Podlistek o Balantiču, ki je prišel brez moje vednosti v list). — 6) v *angleščini:* Mickiewicz in Slovene Literature (str. 532-34), v velikem simpoziumu Adam Mickiewicz in World Literature, uredil prof. Lednicki, izdaja californijske univerze (str. 600). — V angleščini sta izšla tudi oba članka iz Bulletina Intermariuma. — V angleščino je bil prestavljen tekst oratorija o Baragi, kakor je v Geržiničevi partiturni izdaji, ter uvodna beseda v Črni maši. — 7) v *kasteljanščini* je uvodna beseda iz Črne

maše: El funeral en Sufragio de los Eslovenos Asesinados... — V kasteljanščino je že preveden življenjepis msgr. Hladnika. — Članek o poljskem Mileniju sem poslal — naprošen — v kasteljanščini za časopis arg. krščanske demokracije El Siglo za številko, ki zaradi prepovedi političnih strank ni več izšla. — 8) Moja pesem De Profundis iz Slovenske religiozne lirike, je bila prevedena v *nemščino* (Prager Presse) že pred vojno, v češčino pa l. 1966 v Katolickih Novinach (Babler).

VII. OMEMBE MOJEGA DELA V TUJEJEZIČNIH PUBLIKACIJAH

Prevod Machovega Maja je zelo pozitivno ocenjeval prof. K. Krejčí v Murkovi Slaviji, tedanji centralni slavistični reviji (l. 1939). — Kako so sprejeli razpravo o Reymontu na Poljskem, nisem zasledil, ker je kmalu nato nastala vojna. — Pač pa je prevode iz Mickiewicza registriral T. S. Grabowski v zborniku Pamientnik Slowianski 1956/VI, za katerega je poseben članek o Mickiewiczevih prevodih med Slovenci prispeval dr. Jože Pogačnik (z zagrebškega vseučilišča). — Prve Dantejeve prevode Na dnu Dantejevega Pekla je ocenjeval prof. Damiani v L'Europa Orientale (1942, 322) zelo pozitivno. Celotno izdajo Pekla pa je dr. A. Rebula v svoji italijanski disertaciji (La Divina Commedia nelle traduzioni slovene, Roma 1960) postavil nad Gradnikovo. Prof. Urbanj je govoril o njej v tržaškem radiju.

Ko je izšel moj prevod Mickiewicza, je prof. Damiani v Rimu še pod okupacijo avg. 1943 napisal v revijo L'Europa Orientale: „Že samo dejstvo, da si tako majhen narod, kakor so Slovenci, lahko dovoli luksus tako dragocene izdaje, je eno izmed tolikih dokazov njihove visoke kulturne stopnje, ki daje pravico Slovencem, spadajočim po številu med najmanjše slovanske narode, biti med prvimi pri manifestaciji duha in kulture" (S 29. 8. 43). — O prevodu Madacha je srbski kritik dr. Vitezica ugotovil, da „se med vsemi južnoslovanskimi prevodi najlaže bere in govori" (Revija jugoslovansko-madjarska, 1940). — Moje delo omenja dr. Jože Pogačnik (sedanji nadškof) v knjigi Katholische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart, 1934, v poglavju Das katholische Schriftum der Slowenen. — Omenja me tudi dr. Slodnjak v svoji Die Geschichte der slowenischen Literatur (1958). Tudi v Enciklopedijah, kakor italijanska Dizionario della letteratura contemporanea (1955) ter v it.-slovenski literarni zgodovini, ki je izšla v zbirki Thesaurus litterarum. Omenjen sem v španski izdaji: Santiago Trampolini: Historia universal de la Lit. XI, 330 (Bs. Aires 1956). — Prav tako Enciklopedia de Ateneo 1962 (Tom: Literaturas 720). — Poseben članek je napisal „martinfierrist" Maubé: „Dr. Tine Debeljak rinde su tributo a nuestra epopeya Gaucha" (Noticias Gráficas 6. 12. 56) s sliko in faksimilom uvoda v slovenski prevod Martina Fierra.

VIII. SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA

Študijo o meni je napisal prof A. Geržinič T. D. književnik (v Meddobje 1954, str. 185). Ob petdesetletnici je pisal Marijan Marolt (SS aprila 1953) in K. Mauser (A. D. 18. 6. 1953). Ob šestdesetletnici (SS. 25. 4. 1963). Naša Luč, l. 1966, str. 25: Dr. T. D. slovenski kulturni delavec v Argentini. Moje prevode iz poljščine registrirajo sistematično G. Kocjan, J. Koruza in J. Pogačnik v Bibliografskem pregledu slovenskih prevodov iz poljske književnosti, kot dodatek k Zgodovini poljske književnosti Rozke Štefan, Ljubljana 1960. Bogato omenja mojo bibliografijo tudi France Vodnik v svoji knjigi Ideja in kvaliteta (Ljubljana 1964). Kot kurioznost naj povem, da me je Janež v svoji Slovenski književnosti l. 1953 prezrl, da pa mi je v v drugi izdaji (skupno z dr. Ravberjem) posvetil — pol strani (1956).

Odlikovanja: Za svoje kulturno delo pred vojno sem bil odlikovan z redom sv. Save IV. razreda. Od budimpeštanskega PEN kluba sem dobil poleg priznalnega pisma za prevod Madacha tudi kolajno PEN kluba.

Za svoje dolgoletno delo na področju poljsko-slovenskih kulturnih stikov, zlasti pa v zvezi z Andersovo armado v Rimu, sem bil odlikovan od poljske emigracijske vlade v Londonu (1968) z *Zlatim križem za zasluge.*

Karel Mauser se je rodil 11. avgusta 1918. leta, tik pred koncem prve svetovne vojne v Zagoricah pri Bledu. Oče je bil orožnik, in vsaka njegova službena premestitev je zadela tudi družino. Tako se je Mauser znašel kot otrok v Gorjah pri Bledu, kjer je začel hoditi v ljudsko šolo. Končal pa jo je v Podbrezju, kamor je bil oče prestavljen. Tu je obiskoval dvorazredno šolo, v četrti razred je hodil dve leti, ker ga oče sprva ni mislil poslati v srednje šole, pa bi moral dopolniti leta učenja. Iz te ljudske šole se spominja s hvaležnostjo učiteljice Mare Bežek, zdaj poročene Andoljšek, ter učitelja Lovšeta. Tega smatra za svojega najboljšega učitelja, ki ga je naučil tudi kmetijstva. Sošolka mu je bila Mici Konič, zdaj pisateljica Mimi Malenšek. Podbrezje mu je ostalo najbolj v spominu in srcu. In tu se godi večina njegovih povesti.

S Podbrezij je šel v gimnazijo v Kranj. Hodil je skozi Gobovec peš na postajo Podnart in od tam z vlakom v Kranj. Profesorji so mu bili med drugimi Watzl, Malnar in dr. Tomšič. V Kranj se je potem preselila vsa njegova družina, toda gimnazije ni končal tam, ker ga je mučila matematika. Šel je na prvo državno gimnazijo v Ljubljani, kjer bi končal osmi razred s prav dobrim redom, da ni bilo matematike. „Te se enostavno nisem hotel učiti," zatrjuje v pismu in zato je moral osmo ponavljati. Kot študent je živel težko, često tudi ob samem čaju. Maturiral je l. 1939 pod razrednikom prof. Breskvarjem in odšel v bogoslovje, kjer je ostal devet semestrov in je imel že nižje redove.

Kot bogoslovec je bil predsednik Vincencijeve konference in je imel za svoj „dobrodelni rajon" „Sibirijo" na barju v Mestnem logu proti Viču. Ta leta bogoslovja so bila zanj, kakor sam pravi, „najbolj uporabna leta". Kot bogoslovec je bil tudi zajet na Turjaku l. 1943 ter je preživel komunistični zapor v Kočevju. Po teh dogodkih je stopil iz bogoslovja 11. januarja 1944 ter je živel skoraj dva meseca pri siromašni družini v Florijanski ulici, kamor je kot bogoslovec nosil kruh in časopise, dokler ni dobil službe kot korektor in pomožni urednik Slovenčeve knjižnice. Tedaj se je oženil. V Jugoslovanski tiskarni je ostal do zadnjega,

se pravi, do 3. maja, ko so Nemci blokirali tiskarno in vse, ki so jih našli v njej, (Mauser je bil med njimi) smatrali za talce.

Tedaj se mu je poslabšala bolezen (ledvična), in je prišel ob begu samo do Kranja, kjer je obstal. Šel je na delo — na kmete v Trboje in s prihrankom živel vso družino in očeta. Učiteljsko mesto, za katerega ga je nagovarjal prof. Sterle, je odklonil. Tako je ostal doma še do 20. decembra 1945, ko so prišli partizani po očeta, orožnika. Ker se jim je zdel star, so vprašali, kdo ga hrani. Mauser je rekel, da on, nakar so še njega vzeli s seboj „kot hranitelja družine" in vse skupaj odpeljali na Jesenice in od tam „porinili na črno" na ono stran v Podrožco. Od tam so ga Angleži spet postavili na Jesenice in partizani zopet na črno pri Hodošu. Nato je preko Madžarske — Monoštra — prišel v Graz, od tam v taborišče Rottenmann, kjer ga je našel msgr. Jagodic, ki ga je spravil v Lienz in od tam v Spittal. Tam je ostal do l. 1950, ko je dobil dovoljenje za vselitev v Združene države, kjer je še sedaj v Clevelandu. Zaposlen je ves čas v tovarni The Cleveland Twist Drill Co., kot izdelovalec svedrov. Oče mu je umrl na Koroškem. Poročen je z ženo Mimi in ima štiri otroke: Heleno, Rotijo, Klemena in Meto.

Sam pravi, da je začel pisati v Kranju kot sedmošolec in sicer pesmi, za Mentorja, kjer mu je prof. Lovrenčič celo plačal honorar. V bogoslovju se je udeleževal literarnega krožka, kjer so bili poznejši dominsvetovci Kunstelj France, Viktor Zorman (oba domobranska kurata in ubita po vojni), ter Jože Cukale (sedaj misijonar-jezuit v Indiji), Polda Tone (ubit), Kmet Janez, ki se je razvil v pisatelja šele po vojni pri Mohorjevi in umrl lani, ter Boris Kerč, (ki je tudi umrl). Pisal je v Vrtec in Našo zvezdo. Ko je bil pri Slovenčevi knjižnici, je pisal za Slovenski dom črtice o Turjaku in pripravil za Slovenčevo knjižnico povest — prvo! — **Domačija v Globeli**, ki ni bila tiskana in se je izgubila kakor tudi prva zasnova **Rotije**. Istočasno je napisal zbirko pesmi **Prva piščal**, iz katere je urednik dr. Tine Debeljak, vzel dve pesmi in ju tiskal v Domu in svetu. Tako je postal Mauser dominsvetovec — s prvimi pesmimi! Še doma — proti koncu l. 1945 — je napisal pesmi v spomin povrnjenim in pobitim domobrancem, pa so ostale skrite „v votli stopnici nekje" in za katere mu je zelo žal, da jih nima. Bile bi zanimive kot pesmi in kot — dokument, napisan še v domovini.

Kot begunec je začel pisati v taborišču Rottenmann ter je priobčeval podlistke in črtice v tedniku ameriških okupacijskih oblasti **Koroška kronika** pod imeni Iztok, Štefan Gornik, Klemen Habjan itd. V Lienzu je dobil stik s taboriščnim tiskom, v katerega je pisal, kakor tudi še naprej v Kroniko in začel pisati za Mohorjevo družbo, ki se je obnovila. „V zavesti, da je na Koroškem slovenska knjiga v stiski in da je treba za preprostega človeka pisati preprosto, sem pričel pisati večernice," je pisal v pismu dr. Debeljaku. Tako je postal Mauser — pisatelj Mohorjeve, v kateri je izdal ponatise večinoma vseh svojih povesti iz Kronike in napisal kopico novih, kakor bo razvidno iz pregleda. Ne bo pa v pregledu črtic, ki so tedaj izhajale v Kroniki in Tedniku in čez katere še sam Mauser nima evidence. Želeti bi bilo, da bi jih nekdo (Mauser jih ne bo nikoli!) zbral in izdal, ker bi bile zanimiv dokument našega taboriščnega življenja, pa tudi zato, ker so majhne črtice Mauserjeve najboljše stvari. Tu so majhne skice (Mrtvi bataljoni), pa tudi zasnove in posebna poglavja iz sodobnega begunstva (Leseno mesto... Velika obtožba... Razdrta ognjišča...) povesti, ki niso bile nikdar končane. Ko se je preselil v Ameriko, je prav tako napisal množico drobnarij v Ameriško Domovino. Zanimiva zbirka bi lahko nastala iz Pogovorov s Klemenom, pisal je v Meddobje, v Zbornik Svobodne Slovenije, v Misli, Ave Marija itd., itd. Skoraj ni publikacije v kateri ne bi sodeloval (v Vestniku itd.). Ne samo, da piše črtice, tudi je tedensko vodil Kotičkovega strička za otroke v A. D., piše recenzije novih knjig, posega v debate, in ima govore po vseh krajih Združenih držav in Kanade. Je danes najpopularnejši slovenski pisatelj v zamejstvu, priznan ne samo kot **„Mohorjev večerničar"**, ampak tudi resen pisatelj, ki je dobil l. 1966 najvišjo slovensko literarno nagrado v zamejstvu „Vstajenje" v Trstu kot umetnik, ter je edini od slovenskih zamejskih pisateljev prevajan v tuje jezike.

KNJIŽNE IZDAJE NJEGOVIH POVESTI IN PREVODOV:

1. **Gore in ljudje**, spisal Heinrich Federer, prevedel K. Mauser, Slovenčeva knjižnica, t. 93/4, 10. avgusta 1944. Str. 328. Naslovna stran, Trpin.

2. **Rotija**, ponatis iz Koroške Kronike, Celovec v maju 1947 (tiskarna Carinthia, Britanska obveščevalna služba "Koroška Kronika"). Str. 258.

3. **Sin mrtvega.** Celovec, junija 1947 (ponatis iz Koroške kronike itd.). Str. 112.

4. **Prekleta kri**, Roman. Celovec, januarja 1948. (Izdala in založila Koroška kronika. Tisk: Tiskarna Carinthia) Str. 150.

5. **Puntar Matjaž**, povest iz časov kmečkih puntov in turških bojev. Družinske večernice za leto 1950. Naslovna stran: Ivo Žitnik. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Str. 94.

6. **Zemlja**, povest iz Ziljske doline. Družinske večernice za leto 1952. Družba sv. Mihorja. Str. 80

7. **Jamnik**, povest. Celovec 1953. (Ponatis iz Naš tednik-Kronika) Družba sv. Mohorja v Celovcu. Str. 180.

8. **Vetrinjsko polje** (1945). Besedilo priredil Karel Mauser. Naslovna stran: M. Bluder. Celovec. Tisk in založba: Tiskarna sv. Mohorja v Celovcu. Izdala: Slovenska vetrinjska družina. 1952, str. 40. (Uvodne besede napisal dr. Jožef Jagodic).

9. **Kaplan Klemen**, igra v štirih dejanjih, Cleveland (Ohio). Izdala in založila Liga SKA. (Pred tekstom faksimile posvetila: **„Igro Kaplan Klemen posvečam svojemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu in vsem mrtvim in živim duhovnikom njegove škofije.“**) Str. 52.

10. **Božji služabnik pater Leopold**, kapucin iz Hercegnovega pri Kotoru v Dalmaciji, priredil p. Fidelis Kraner, kapucin ilirske province, 1953. Založil Tretji red v Gorici. (Notranja stran: avtor p. Pietro da Valdiporro. kapucin, prevedel Karel Mauser.) Str. 184.

11. **Pšenični klas**. Opremil France Gorše. Izdala Slovenska pisarna v Clevelandu, 1954. (V uvodu govori Mauser o Podbrezju in njegovih ljudeh ter podčrtava konec uvoda: **„Slovenskemu kmetu posvečam te vrstice, njemu, ki je ob vseh svojih slabostih vendar najbolj globoko občutil vsake spremembe. Turki in valpti so ga tepli, kladivo in srp ga davita sedaj, v njem pa je vse dni živela vera v Boga in zemljo in to dvoje je tisto, kar je nam, ki smo danes raztreseni po svetu, ustvarilo bogato dediščino. To dediščino varovati je naša dolžnost.“** O veliki noči 1954). Str. 52.

12. **Kaplan Klemens**, roman. Schweizer Volks Büchergemeinde Luzern 1955. Übersetzt von Bernhardt Strauss und Gerold Schmid. Titel des slowenischen Originals: Kaplan Klemen. Rex Verlag. Str. 350.

13. **Večna vez**, 1955, str. 90. Izdala Slovenska pisarna v Clevelandu. Naslovna stran: France Gorše. (Samo broširano, izdelano v „tehniki“.)

14. **Velika rida**. Celovec 1955. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Družinske večernice zv. 9. (Posvetilo: **„Iz tujine poklanjam to knjigo koroškim ljudem, njim, ki še iz starega žive ki jim je domača beseda kot kruh in sol. Preproste so besede in preprosti ljudje. Napisal sem jo, da bi obudil spomine Tebi, ki jih boš bral, pa zato, da bi čutil, kako lepa in živa je slovenska beseda. V Clevelandu, v maju 1955.“**) Str. 128.

15. **Kaplan Klemens**, roman. Schweizer, Volks Buchgemeinde Luzern. Übersetzt von Bernhardt Strauss und Gerold Schmid. 2. Auflage **(Druga izdaja, 1956)**. Str. 348.

16. **Jerčevi galjoti**. Buenos Aires 1958. Slovenska kulturna akcija. (20 izdanje). Naslovna stran: Metka Žirovnik. Str. 135

17. **Ura s kukavico**. Celovec 1959. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. Družinske večernice 13. zvezek, str. 170.

18. **Ura s kukavico**. II. knjiga. Celovec 1960. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Družinske večernice 14. zvezek, str. 140. (Ta knjiga ima na str. 138 opozorilo: „Vsem bralcem ki I. dela te knjige niso brali, podajamo kratko

vsebino na tem mestu." Nato pa sledi posvetilo: **„Pisatelj je to delo poklonil Družbi sv. Mohorja s pripombo: Naj bo izraz moje ljubezni do Mohorjeve in vsega, kar je koroškega in izraz spoštovanja do vseh kulturnih delavcev na Koroškem.)**

19. **El capellan.** Versión española José I. Belloch Zimmermann. Marzo 1961. Založba: Luis de Caralt. Zbirka: Gigante. Lo más selecto de la literatura universal. Str. 333.

20. **Mrtvi rod,** roman iz Ziljske doline. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Družinske večernice 17. zvezek. Str. 168.

21. **Ljudje pod bičem,** povest v treh delih: I. del. Založila Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu, 1963. Opremil: Jure Vombergar z uporabo linoreza Bare Remčeve iz Črne maše. Priloga: Franc Gorše: kip pisatelja Mauserja in faksimile Mauserjevega pripisa: **„Še nikoli nisem tako občutil, da sem iz ila, kakor takrat, ko me je kipar iz njega oblikoval."** Nato pa posvetilo: **„Svojim mrtvim prijateljem s Turjaka za dvajseto obletnico. V Clevelandu v juniju 1963."** Na ovoju nekaj življenjepisnih in bibliografskih podatkov. Str. 440.

22. **Ljudje pod bičem,** II. del. Buenos Aires 1964, SKA. Str. 244. (Na ovoju spremna beseda).

23. **Ljudje pod bičem,** III .del. Buenos Aires 1966. SKA, Str. 430. (N ovoju med drugim: „S pričujočim tretjim delom se zaključuje prva slovenska leposlovna trilogija iz časa okupacijskih in prvih povojnih let v Sloveniji, napisana v zamejstvu...")

24. **Kaplan Klemen.** Izdala in založila Družba sv. Mohorja 1965. Družinske večernice 19. zvezek. Str. 352. (Slovensko prvič v **knjižni izdaji** Prej je izšel nekajkrat v podlistkih, odkoder je bil preveden v nemščino in iz nje v španščino.)

25. Za letošnje Baragovo jubilejno leto je napovedana Mauserjeva povest o **Baragi.** Bo to Mauserjeva — 25. knjiga!

Pripominjamo še, da Mauser prevedel tudi debelo knjigo nemškega pisatelja Franca Werfla: **Bernardka,** o začetku božje poti v Lurdu, ki je izhajala v Koroški kroniki, toda ni dobil dovoljenja založbe za izdajo v knjigi, kakor bi jo že zdavnaj radi imeli bravci in pisatelj sam.

MAUSER V SVETU

Ko je Mauser pisal na Koroškem v Koroški tednik, so njegove črtice takoj zajele bivšo blejsko učiteljico *Teklo Bruckner,* ki je živela tedaj v Ločah na Koroškem, da jih je takoj začela prevajati v *nemščino.* Ne vemo, ali je bila Tekla Bruckner begunka, ali izgnanka, gotovo je, da je prevedla vsaj dva če ne več podlistkov za avstrijski časopis *Die Furch.* Prof. Sever se spominja, da je bral en prevod črtice „Der Bettler Martin". Pa jih je bilo več. Na Koroškem bi se dalo ugotoviti natančneje in tudi morda, če prevajavka živi in če je še kaj prevedla iz Mauserja.

Ko se je švicarski pisatelj duhovnik *Schmid* nahajal na Koroškem, kjer se je hotel spoznati s Slovenci, katerih jezika se je naučil, se je seznanil tudi z Mauserjem. Zato je lahko napisal na ovoj svojega in Straussovega nemškega prevoda Kaplana Klemena naslednje napotilo, ki ga v celoti podajamo v prevodu da se vidi, kako je bil pisatelj romana predstavljen kot Slovenec nemškemu in po njem mednarednemu občinstvu:

„Kdor je smel zasledovati nastanek tega slovenskega duhovniškega romana, je z napetostjo pričakoval njega izid. Nič čudnega. Predstavimo si visokošolca, katerega je usoda iztrgala iz njegovega poklica in njegove domovine, ter ga pognala v vagonaste lesene barake begunskega taborišča. Pozno v

noč trepeta sveča na zaboju, ki velja tudi za pisalno mizo. Kot veter hiti svinčnik od vrste do vrste grobega zavrženega papirja. Ko je stran polna, pade na tla. Čas je drag in kazalec na uri je pokazal že polnoči in čez. Tako dela Mauser noč na noč, in ko po kratkem spanju zasine jutro, vzame Mauser na rame orodje cestnega ali gozdnega delavca, da zasluži dnino za preživljanje sebe in svoje družine.

Tri leta je Mauser kot predsednik Vincencijeve konference obiskaval „barakarje" ob robu Ljubljane. Nedeljo za nedeljo se je pogovarjal z njimi in spoznaval njihove stiske in nuje. Tako je v prepolni baraki spet podoživljal te skušnje in spoznanja iz prejšnjih časov, ki so se mu zdaj prepletale z domotožjem po v nebo štrlečih gorah domovine, po skromnih hišicah na strminah pobočij in na preprosto kmečko ljudstvo, kar vse se mu je zrastlo s spomini na plemenite somišljenike, dobre, življnjsko izkušene dušebrižnike, samozadovoljne malomeščane in fanatične komuniste v ta roman, v **visoko pesem na duhovniško poslanstvo.**

Ni ta roman nikakšna idilična zgodbica ne v slogu in ne obliki. Takoj na prvih straneh prevzema bravca neusmiljena borba mladega dijaka med klicem krvi in božjim glasom. Ni ta boj še dokončno izbojevan, ko so že tu socialni nesporazumi pred vrati samega mesta, ki so mlade bogoslovce pognali v delavske naselbine. S ciljem, vsem postati vse, je stopil mladi novomašnik v življenje sveta. Kot kaplan v gorski vasi je dozorel v boju za socialne pravice majhnih in ponižanih ljudi do svojega končnega poklica. Ko je postal kaplan „barakarjev", je dosegel cilj svojih sanj, toda potegnjen je bil v še hujše boje. Z intrigami in klevetanji so skušali nasprotniki uničiti njegovo delo, toda kaplan Klemen jim je bil kos z možato odločnostjo in zrelo razsodnostjo.

V nasprotju s številnimi modernimi romani, ki opisujejo župnika in njegovo poslanstvo, pritegnjeno v čisto človeško sfero, kaže ta roman slovenskega pisatelja tisto idealno podobo dušnega pastirja, h kateremu se v stiski trpeči človek z zaupanjem obrača, kar ravno vpliva na sovražnika kot žerjavica, ker je drugačen kot drugi in ker jim ne da prilike za protinapad.

Slovenski pisatelj Mauser si je v Ameriki, kjer je sedaj, pridobil dobro ime in Kaplan Klemen je — v dramatizirani obliki — šel že neštetokrat čez deske njihovih odrov."

Knjiga je bila gotovo dobro sprejeta od švicarskega in nemškega občinstva, kajti kmalu je izšla druga izdaja, kar je veliko priznanje. Po tem nemškem prevodu je bil narejen tudi španski prevod, kar je naznačeno na prvi strani: Naslov v izvirniku: Kaplan Klemen, Verlag. Gotovo so izšle razne recenzije, ki so Mauserja postavljale v prve vrste sodobnih katoliških pisateljev, kajti španski prevod je izšel v eni najresnejših španskih založb v Barceloni: Luis de Caralt, ki jo je uvrstil v svojo zbirko Gigante, ki nosi oznako: „Izbrane stvari iz svetovne literature." Pod tem vzglavjem so izšle tudi knjige — Nobelovih nagrajencev, npr. Iva Andrića: Most na Drini. V taki zbirki je izšel Mauserjev roman in na ovitku nosi naslednje priporočilo,

„Človeško, moralno in literarno je Kaplan Klemen izreden roman. Redkokdaj je bravec tako čisto preskočil ograje, ki ga ločijo od pisatelja, da bi se potopil ves in popolnoma v dejanje, ki ga zajema od prve do zadnje strani. Potem, ko jo prebere, ga prav nič ne preseneča, da se je avtor uvrstil v prve vrste evropskih katoliških pisateljev in da njegovo ime stoji na posebnem mestu poleg Grahama Greena, Francoisa Mauriaca in Georgesa Bernanosa.

Kljub temu, da je Kaplan Klemen knjiga o duhovniku, je daleč od tega, da bi bila dogmatizirajoča. Nasprotno: preseneča po svojem uporu, po svojem protikonformizmu. Prepričuje z odločno borbo človeka, ki se je boril pogumno, da bi razširil in uveljavil svoj pogled na pravičnost. Od svoje predozorele mladosti je že Klemen sanjal o tem, kako bi zadostil potrebam svojih enakih. Niti ljubezen žlahtnega dekleta ga ni mogla spraviti s poti. Ko je bil posvečen za duhovnika, je njegova izredna dobrota, njegovo absolutno pomanjkanje slednjega egoizma, odbilo vse predsodke, ki jih imajo ljudje njegove fare proti talarju, tako, da jih je celo prepričal o potrebi vere. Ti ubogi otroci, z bledimi in upadlimi lici, ta ognjišča, kjer sta lakota in mraz spremenila njih prebivalce v gnezda sovraštva in jeze, so se končno odprla luči upanja.

Tako se dopolni usoda človeka. Branje te knjige — inspirirane po resničnih dogodkih — daje redko občutje miru in duhovne uravnovešenosti. Je to zgledna knjiga, kajti ne da bi obšla žalostno socialno stanje, navdaja človeka s potrebo, da ga premaga."

Za gotovo vemo, da se pripravlja portugalski prevod v Braziliu in da na njem že več let dela dr. Zver. Isti dr. Zver je priobčil v portugalščini več Mauserjevih črtic po brazilskih študentskih listih.

Donkončan je tudi francoski prevod Mauserjeve povesti Sin mrtvega, ki ga je priredil dr. Kolednik. Zdaj išče zanj založnika.

V nemščino je imenovani švicarski prijatelj Slovencev p. Schmid prevedel roman Prekleta kri, toda ko ga je predložil katoliški založbi, je dobil odgovor: „Gut aber zu fatalistich!" kar pa seveda še ne opravičuje sklepa, da roman ne bo izšel kje drugje. Prav ta oznaka je dobro znamenje: tujci Mauserja ne jemljejo kot vzgojnega „večerničarja", ampak kot resnega in ne prigodniškega pisca.

Tako vidimo, da si je tudi Mauser na svoj način odprl — pot v svet ter nas predstavlja v njem kot *pisatelj*.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA UREDNIKOV ZBORNIKA:

1. Ali Vas je dejstvo, da ste Slovenec, kaj motilo pri uveljavljanju?

„Nikoli nisem čutil tega. Narobe: prepričan sem, da vsak, ki je pameten, čuti, da ima brat drugega naroda kaj povedati in sicer na drug način in v drugi obliki, kakor jo je sicer vajen. Saj je ravno pestrost v kulturi tisto najlepše, kar narode na zemlji kljub bojem in sporom vendarle nekje druži. Ohraniti svojo slovensko samobitnost pa je tudi znamenje zrelosti in obenem najboljša postavka tistemu, na čemer gradimo spoštovanje do brata drugega naroda. Nihče v srcu nima rad tistih, ki že za skledo leče odnehajo od marsičesa, kar jim je bilo še včeraj lepo in sveto."

2. Kaj bi rekli slovenskim staršem v izseljenstvu?

„Če hočemo, da nas bodo otroci spoštovali, spoštujmo svoje svetinje. Naravnost obupno je videti, da je med nami že toliko družin inteligentov, kjer se v hiši ne govori več slovensko. Torej niti spoštovanja do svetinje domače besede ni več. Kako naj otroci spoštujejo delo očetov, kako naj bodo prepričani, da oče iskreno misli kar morda javno napiše o slovenski besedi in njeni vrednosti? Imeti dva obraza — za družino enega in za javnost drugega — ni mogoče."

3. Kaj pravite o svojem poklicu?

„Zdaj mi teče že 18 leto, kar delam v tovarni svedrov na stroju Norton številka tri. In mi verjemite, da sem prišel do tega, da je naš najlepši poklic — živeti! Živeti od minute do minute, od ure do ure. Vse drugo je navrženo, tudi pero. Pero bom nekoč odložil, življenje pa se nikoli ne ustavi. To je zame eno najbolj čudovitih dejstev. Res pa je, da se iz dneva v dan moramo bolj mučiti, toda — kaj se naj dobrega brez muke rodi?"

To je življenje, delo in uspeh pisatelja Karla Mauserja, *ko ob svoji petdesetletnici* gleda na 30 let pisateljevanja, ki mu je dalo obilno žetev — *25 knjig!*

Rojen 19. aprila 1920 v Kranju, kjer je tudi hodil v osnovno šolo in gimnazijo, le da je s petnajstimi leti hudo zbolel in zaradi tega prebil eno leto v sanatoriju v v Avstriji in dve leti v Švici, tako da je maturo polagal z enim letom zamude. Na pravno fakulteto ljubljanske univerze se je vpisal jeseni 1939 in je diplomiral 1943.

Ob napadu na Jugoslavijo se je s starši umaknil v Ljubljano, medtem ko so Nemci v Kranju zaplenili vse družinsko premoženje. L. 1942 je bil pol leta na univerzi za tujce v Perugi, l. 1943 pa je pobegnil v Švico in si na begu zlomil nogo. Tako je bil 1944 en semester vpisan kot doktorski kandidat na univerzo v Fribourgu, medtem ko je jeseni odšel v osvobojeno Francijo in od tam v Italijo, kjer se je po sporazumu Tito-Šubašić pridružil partizanskim prekomorskim brigadam.

Po vojni je bil prevajalec in urednik sekcije za dnevne vesti ljubljanskega Tanjuga, vendar so ga čez pol leta odpustili. Na ljubljanski univerzi se je pripravljal za doktorat iz javnega prava ter je februarja 1947 položil ustni doktorski izpit iz te stroke. Še preden je mogel začeti pisati tezo o nüremberškem procesu, je bil maja 1947 aretiran skupaj s predsednikom doktorske komisije, profesorjem Furlanom, in obsojen avgusta 1947.

Po izpustu iz zapora 1954 mu komunistične oblasti niso dovolile, da bi nadaljeval z doktorskim študijem, niti ni dobil primerne službe. L. 1955 je pobegnil v Italijo, toda trajalo je skoro leto dni, da so bile urejene vse formalnosti in je septembra 1956 prispel v London. V začetku 1957 je dobil namestitev kot monitor (poslušalec in prevajalec radijskih oddaj) za srbohrvaščino in ruščino pri BBC v Readingu.

L. 1958 se je odzval povabilu švicarskega prijatelja, naj pride v Švico in tam dokonča doktorat iz ekonomije, za katerega se je začel pripravljati že med vojno. Vrnil se je na univerzo v Fribourgu, kjer je napisal tezo o razvoju jugoslovanske gospodarske politike od l. 1945, za katero je začel zbirati material že v zaporu. Ustni izpit za doktorat rerum politicarum je položil 1960, teza je bila sprejeta 1961.

Še pred tem ga je poleti 1960 ameriška Paderewski Foundation poslala predavat na Notre Dame College v Dacci, Vzhodni Pakistan, obenem je pa predaval mednarodno gospodarstvo tudi na sami univerzi v Dacci. Po povratku v London je prebil eno leto kot raziskovalec na Institute of Economic Affairs.

Od tam je odšel na Queen's College v Dundeeju, ki je bil takrat del univerze v St. Andrews, a je letos postala samostojna univerza. Predaval je mednarodno gospodarstvo in gospodarsko politiko. L. 1965 je dobil povabilo, naj pride predavat na glasgowsko univerzo, kjer je odtlej kot docent na oddelku za politično ekonomijo.

Ljubo Sirc je član raznih strokovnih društev v Britaniji, med drugim **Association for Soviet and East European Studies** (Združenja za proučevanje Sovjetske zveze in Vzhodne Evrope), ki pod okriljem Royal Institute of International Affairs vsako leto prireja tridnevni študijski sestanek v Westfield College v Londonu z mednarodno udeležbo. Včlanjen je tudi pri **Montpelerin Society**, ki so jo l. 1947 ustanovili liberalni filozofi, ekonomisti in politični znanstveniki pod vodstvom profesorjev von Misesa, Hayeka in Röpkeja. Udeležil se je konferenc tega društva v Knokke, na Semmeringu in v Stresi. Je član **Südost-Europa Gesellschaft** v Münchenu, bil je na gospodarski konferenci te družbe l. 1959 v Bad **Godesbergu** in je l. 1964 predaval v njenem okviru v Münchenu o britanski trgovini z Vzhodno Evropo. Italijanski **Centro Studie Ricerche su Problemi Economico-Sociali** ga je povabil na konferenci l. 1966 v Firencah in l. 1967 v Rapallo. Na drugi konferenci je bil koreferent k temi Družbeni faktorji gospodarskega napredka.

Sirc je od l. 1957 član Liberalne internacionale, mednarodnega združenja liberalnih strank in skupin pod častnim predsedstvom Dona Salvadorja de Madariage. Udeležil se je z nekaj izjemami vseh kongresov in konferenc te internacionale in je bil nekaj časa tudi član komisij LI za proučevanje gospodarskega razvoja.

SEZNAM ZNANSTVENIH OBJAV

1. **Die kommunistische Aussenhandelspolitik Jugoslawiens** — Jugoslovanska komunistična politika zunanje trgovine, Monatsblätter für freiheitliche Wirtschaftspolitik, Frankfurt, november 1959.

2. **Arbeiterverwaltung in Jugoslawien** — Delavsko upravljanje v Jugoslaviji, Christliche Gewerkschaftshefte, Bern, april 1960.

3. **Agricultural Policy in Yugoslavia since 1945** — Jugoslovanska kmetijska politika, Pakistan Economic Journal, december 1960.

4. Niz predavanj o **Južni Aziji** v evropski službi BBC, 1961.

5. **Yugoslav Economists in their Country's Economy** — Jugoslovanski ekonomisti o gospodarstvu svoje države, Review of the Study Centre for Yugoslav Affairs, London 1961.

6. **Entwicklung der kommunistischen Wirtschaft Jugoslawiens** — Razvoj jugoslovanskega komunističnega gospodarstva (skrajšana teza). ORDO-Jahrbuch, München 1962.

7. **Ausgeglichen Entwicklung und ausgeglichenes Schulwesen** — Uravnotežena rast in uravnoteženo šolstvo, Mondo, Zürich 1962.

8. **Advertising in communist countries** — Reklama v komunističnih deželah, razprava, na kateri sloni ustrezni del v drugi izdaji Advertising in a Free Society — Reklama v svobodni družbi, avtorja Seldona in Harrisa, Institute of Economic Affairs, London 1962.

9. **Control and Competition in Yugoslavia** — Intervencija in konkurenca v Jugoslaviji, prispevek h knjigi Communist Economy under Change. — Spremembe v komunističnem gospodarstvu, urednik A. Seldon, Andre Deutsch, London 1963.

10. **Komunistische Agrarpolitik und Asien** — Komunistična kmetijska politika in Azija, Schweizerisches Ost-Institut, Bern 1963.,

11. **Die Sowjetwirtschaft** — Sovjetsko gospodarstvo, recenzija knjige A. Nove-a, ORDO-Jahrbuch 1963.

12. **Profite in der Sowjetunion** — Profiti v Sovjetski zvezi, Monatsblätter für freiheitliche Wirtschaftspolitik, april 1964.

13. **Kritik der kommunistischen Wirtschaftstheorie** — Kritika komunistične gospodarske teorije, obširna recenzija knjige Petra Wilesa, The Political Economy of Communism — Politična ekonomija komunizma, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, oktober 1964.

14. **Sterling's Weakness — Transitional or Basic?** — Šibkost sterlinga — prehodna ali trajna? The Statist, London, 29. aprila 1966.

15. **Inflation in Yugoslavia** — Inflacija v Jugoslaviji, Economia Internazionale, Genova, avgusta 1966; objavljeno tudi kot brošura v srbohrvaščini.

16. **Changes in communist advice to Developing countries** — Spremenjeni komunistični nasveti deželam v razvoju, The World Today, Royal Institute of International Affairs, London, avgust 1966.

17. **Economics of Collectivisation** — Kolektivizacija in gospodarska teorija, Soviet Studies, Glasgow, januar 1967 objavljeno tudi v italijanščini, L'Est, Milano, marec 1967.

18. **Kommunismus auf der anderen Seite der Welt** — Komunizem na drugi strani sveta, obširna recenzija knjig o kitajskem gospodarstvu, Zeitschrift für Nationaloekonomie, Dunaj, januar 1967.

19. **Progress of a Reform** — Napredek reforme (v Jugoslaviji) Review of the Study Centre of Yugoslav Affairs, London 1967.

NAPISANO, VENDAR ŠE NE OBJAVLJENO

1. **Breaktrough of Economic Forces in Eastern Europe** — Uveljavitev gospodarskih sil v Vzhodni Evropi, okoli 100 strani, sprejeto v objavo pri Institute of Economic Affairs, izide v začetku 1968.

2. **Economic Initiative and Responsability** — Gospodarska pobuda in odgovornost. krajša razprava.

V DELU

1. **India and China, Comparative Development** — Indija in Kitajska, primerjalni razvoj, okoli 150 strani, sprejeto v objavo pri Institute of Economic Affairs.

2. **Yugoslav Economic Policy since 1945** — Jugoslovanska gospodarska politika od 1945 naprej, sprejeto v objavo na glasgowski univerzi.

Ljubo Sirc piše politične in gospodarske članke tudi za razne slovenske in jugoslovanske časopise v zdomstvu. Sodeloval je dokaj časa z uvodniki in članki pri Basler Nachrichten. Posamezne stvari je objavil v Neue Zürcher Zeitung, The Spectator, Pal Mall Quarterly, Liberal News, itd.

V Zbornikih Svobodne Slovenije je objavil svoje spomine v letnikih 1963 do 1968. Dalje razpravi: Titovo gospdarstvo — uspeh ali neuspeh? (1966) in Gospodarski položaj Slovenije v Jugoslaviji (1967). Sodeloval je tudi v anketah: Problemi našega obstoja (1964) in Cilji slovenske narodne politike (1967).

1. Moja mladostna zanimanja

Ne vem, kako daleč nazaj naj sežem. Mislim, da še nisem hodil v šolo, ko sem že začel hoditi k sokolski telovadbi in sem racal naokoli po dvorani v Narodnem domu v Kranju. Zdi se mi, da sem nekajkrat celo šel še telovadit, preden je bil Narodni dom postavljen, v staro čitalnico nad gostilno pri Petrčku. Tudi francoščino me je začela učiti ruska emigrantska Madame Lvov, še preden sem se prav naučil brati. To je bil začetek dveh mojih zanimanj, za šport in za jezike. Tretjemu zamanju, namreč za politiko se tudi skoro ne bi mogel izogniti, saj je bil moj stari oče liberalni kranjski župan Ciril Pirc, ki je bil v njegovem domu razgovor o politiki na dnevnem redu, tako da sem bil od malega navajen na to temo in sem tudi nekajkrat doživel napetost ob volitvah v politični hiši.

Z osmimi leti sem na Sokole skoro pozabil, ker se je moja pozornost obrnila k skavtom. Postal sem navdušen volčič in se udeleževal taborjenj, dasi se mi je vedno nekoliko tožilo po domu. Tudi teta Halka Pirc me je jemala s seboj na hribe, tako da sem bil menda s sedmimi leti prvič na Triglavu. Na vrhu nas je ujela nevihta — morali smo vedriti v Aljaževem stolpu in smo prišli vsi premraženi v Aleksandrov dom, kjer sem jaz prespal kar šestnajst ur. Bolj zmerno je vsa družina s starim očetom na čelu šla skoro vsako nedeljo na Sv. Jošt. Včasih nisem vedel, ali bi šel tja ali z očetom na Bled, kjer je bila velika atrakcija plavanje in veslanje. Z desetimi leti sem se vrnil k Sokolom in se z deško vnemo ukvarjal z lahko atletiko, kjer je bila moja posebna ambicija skok v višino. Smučati sem se začel tudi z osmimi leti, ko sem že spremljal strica Dušana Pirca na manjše ture. S kakimi trinajstimi leti sem se poskušal s kolesarjenjem, namiznim, pa tudi pravim tenisom. Tedaj se mi je zazdelo tudi zelo važno smučanje, tako da sem treniral tek na osem kilometrov, čeprav so mi rekli, da sem premlad, in sem se kljub strahu spravil na skakalnico ter menda skočil najdalj 27 metrov. Poletja sem z nekaj starejšimi prijatelji prebil na Savi, kjer smo neštetokrat plavali od gostilne pri Slavcu čez „curek" do Majdičevega jeza. Ko nam je stari Brilly naredil platnene čolne, smo tudi do onemoglosti veslali in jadrali. Drsali smo se na Mayerjevem bajarju in na Kokri, kadar je bila zamrzla, toda bolj nas je zanimal divji hokej kot umetelni liki. Odbojko sem igral še kar nekam, nogomet pa tako slabo, da sem se kmalu spremenil le v navijača, dasi zelo navdušenega. Morda bi bil postal uspešen športnik, če ne bi zbolel na začetku pete gimnazije, s čimer je bilo moje športne kariere konec.

Zatem se je moje zanimanje preneslo na branje. Posebno dosti sem prebral knjig in časopisov, ko sem dve leti preležal v sanatoriju v Švici. Knjige sem tudi zbiral, tako da sem imel knjižnico čez tisoč zvezkov, ko so prišli Nemci in med drugim zaplenili tudi te. Čital sem leposlovje, vendar sem se zanimal tudi za zgodovino, predvsem moderno, in politično literaturo. Med bivanjem v Švici sem se tudi sam pripravil na maturo, ki sem jo polagal tri mesece po povratku domov.

Vzporedno z zanimanjem za branje je naraslo tudi moje zanimanje za jezike. Oče me je sicer že od mlada priganjal k študiju jezikov, vendar sem se jih učil le, ker sem moral. Madame Lvov me ni naučila posebno veliko francoščine, toda z osmimi leti me je učiteljica gospodična Šavnikova začela poučevati nemščino sistematično in metodično. Tako sem se tudi tega jezika naučil v mladosti najtemeljitejše. Hodil sem tudi k pouku češčine, ker je bil oče kot bivši študent predsednik Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Kranju, toda ta mi je bila ob mojih športnih ambicijah kar malo odveč. Ob bolezni so mi jeziki in celo slovnica nenadoma postali bolj zanimivi. Ponovno sem se lotil francoščine, kasneje pa še angleščine, italijanščine in ruščine, tako da sem ob maturi posebno francoščino kar dobro znal. Ruščino sem se tudi na univerzi učil pri docentu Isačenku in mu celo pomagal sestavljati rusko-slovenski slovar, ki pa ni nikdar izšel, ker je Isačenko tik pred vojno zapustil Ljubljano.

Oče me je tudi že zgodaj navajal k samostojnosti. Predvsem je želel, da bi že kot otrok sam prebil nekaj časa v tujini, toda prvi poskus se je končal porazno. Poslali so me v nekakšen penzionat ob Osješkem jezeru, kjer pa me je mučilo tako domotožje, da sem toliko časa pisaril v Kranj, da so me prišli že čez nekaj dni

iskat. Kljub temu sem se naslednje leto, s trinajstimi leti, sam peljal obiskat v Šibenik strica pomorskega kapetana. Bolezen mi je domotožje dokončno izbila iz glave. Bil sem celo leto v sanatoriju v Avstriji. V premoru med dvema hujšima fazama bolezni sem z navdušenjem potoval po Švici in Avstriji in leto kasneje oblezel večji del Bolgarije, ki je tedaj pritegnila moje zanimanje, in se celo skušal naučiti bolgarščine.

Kot rečeno so bili pri Pircu razgovori o politiki stalno na vrsti in so me zelo zanimali. Tu sta se kazala dva vpliva: stari oče je bil star liberalec, medtem ko je oče gledal na stvari precej bolj pragmatično. Spominjam se posebno dobro, kako je oče dejal, ko je padel Jevtić in je na vlado prišel Korošec s Stojadinovićem, da ni prav nobene škode, če je včasih na oblasti tudi SLS. Stari oče je bil malo drugačnega mnenja, posebno ker je bil kmalu nato odstavljen kot župan. Zdi se mi, da lahko rečem, da kljub svojemu zanimanju za politiko nisem bil nikdar zagrizen v slovensko-političnem pomenu te besede.

Da bom študiral pravo in ekonomijo, sem si bil menda že na jasnem s kakimi petnajstimi leti, dasi je bil oče bolj za to, da bi se vpisal na tekstilno tehniko.

2. Kako sem prišel do sedanjega položaja?

Na to vprašanje sem odgovoril že v življenjepisu.

3. Moje današnje delo?

Večji del odgovora je v življenjepisu in pregledu razprav. Morda je po tem preveč videti, kot da bi se ukvarjal samo z Vzhodno Evropo in komunizmom. Zdi se mi, da to ne bi bilo prav, ker bi postal preveč enostranski. Moja predavanja so usmerjena predvsem drugam, namreč v teorijo in prakso mednarodnodnega gospodarstva. Skoro žal mi je, da mi je doslej zaradi precejšnjega zanimanja za spise o Vzhodni Evropi skoro vedno zmanjkalo časa, da bi pisal obširneje tudi o čem drugem. Sploh bi zelo rad imel nekaj več časa na razpolago.

4. Ali me je dejstvo, da sem Slovenec, motilo pri uveljavljanju v tujem okolju?

Odgovorim lahko samo, da me ni niti najmanj. Edino, kar me je res motilo in me najbrž še vedno moti, je velika luknja, ki je nastala v mojem življenju zaradi zapora. Res je, da sem se v tem času veliko naučil, toda na strokovnem področju mi to le malo koristi. Pozna se mi, da sem začel predavati najmanj deset let kasneje kot moji vrstniki po letih. Nekaj sem sicer že nadoknadil, toda nekaj le še vedno manjka.

Druga ovira je jezik. Domišljal sem si sicer, da angleščino zelo dobro znam, toda pomanjkljivosti so se jasno pokazale, ko sem po prihodu v Britanijo postal prevajalec. Pokazale so se vse mogoče težave s slogom in izražanjem. Danes me jezik pri predavanjih sploh ne ovira, še vedno imam pa nekaj težav pri pisanju. Moje izražanje ni nikoli toliko gibčno in izglajeno kot izražanje domačinov in tistih, ki so prišli na angleško okolje mlajši kot jaz s 35 leti.

5. Kaj bi rekel danes slovenskim staršem v izseljeništvu?

Potrudijo naj se, da bodo njihovi otroci Slovenci povsem naravno. Pomagajo naj jim, da se otresejo vsake krčevitosti, ki je le znak negotovosti. Če bodo Slovenci, kot da je to nekaj povsem prirodnega, ne bodo nikomur na poti, pa tudi sami ne bodo tega občutili kot oviro, kar bi bilo zelo nevarno, ker bi jih lahko nagnilo, da se odtujijo.

Dr. Jože Velikonja

Jože Velikonja rojen v Ljubljani 17. aprila 1923. Obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani (1933—1941). Študiral geografijo in pomožne vede na univerzah v Rimu (1941—42, 1945—48), in Ljubljani (1942—44). Dosegel je naslov doktorja geografije na državni univerzi v Rimu (1948) z disertacijo o Vipavski dolini. Od leta 1947 do 1955 je poučeval na slovenskih srednjih šolah v Trstu. Sestavil je več učnih knjig ter pripravil slovensko izdajo zemljepisnega atlasa. V Združene države je prišel leta 1955. V geografskih vedah se je nadalje izpopolnjeval na McGill univerzi v Montrealu (poleti 1957) ter na chikaški univerzi (1957—59). Od leta 1958 dalje je poučeval na Elmhurst College v predmestju Chicaga, na chikaški univerzi (spomladi 1959), na Southern Illinois University (1959—64) ter na University of Washington v Seattlu (od 1964 dalje). Vmes je kot gost predaval na University of Wiscosin (poleti 1961), na Yale v New Havenu (1963—64) ter v šolskem letu 1967—68 na univerzi v Liverpoolu v Angliji.

Leta 1951 je prejel prvo nagrado za najboljšo geografsko študijo, ob razpisu italijanske geografske revije L'Universo s študijo o industrializaciji Jugoslavije. Naslednje leto je ob podobnem razpisu dobil posebno priznanje za študijo o sovjetskem gospodarstvu. V letu 1961-62 je nadomeščal direktorja geografskega oddelka na univerzi v Southern Illinois. V zadnjih letih je prevzel iniciativo za poživitev študija politične geografije med ameriškimi geografi. V jeseni 1966 je skupno s kolegi sosednjih univerz organiziral študijski dan za politično geografijo v Bellinghamu. Washington. Sodeloval je pri pripravah za drugo podobno konferenco, ki se je vršila v Vancouveru. British, Columbia, v oktobru 1967. Skupno s prof. Coxom (Ohio State) je organiziral posebno srečanje političnih geografov na letnem kongresu ameriških geografov v St. Louisu, Missouri, v aprilu 1967. Leta 7961 zastopal ameriške geografe na kongresu italijanske geografije v Trstu. Svoje izsledke o italijanski emigraciji je predložil tudi na naslednjih kongresih v Como in v Rimu.

Redni član naslednjih strokovnih organizacij: **Association of American Geographers, Regional Science Association, Intenational Peace Society, American Geographical Society, Illinois Geographical Society, American Association for the Advancement of Slavic Studies, Population Association of America, American Italian Historical Association, Societá Geografica Italiana.**

PUBLIKACIJE:

1948

Zemljepisni Atlas za srednje šole. Izdala Zavezniška Vojaška Uprava v Trstu, tiskala tiskarna Instituto Geografico De Agostini, Novara, 1948.

Zemljepisni Atlas za osnovne šole. Trst, Zavezniška Vojaška Uprava, 1948.

Zemljepis in Zgodovina za osnovne šole. Trst Zavezniška Vojaška Uprava, 1948, 151 str.

1951

Zemljepis zemljin za srednje šole. Trst, Zavezniška Vojaška Uprava, 1951, 334 str.

1952

Zemljepis in Zgodovina. Tretji razred. Trst, Zavezniška Vojaška Uprava, 1952, 77 strani.

Zemljepis in Zgodovina. Četrti razred. Trst, Zavezniška Vojaška Uprava, 1952, 104 strani.

Zemljepis in Zgodovina. Peti razred. Trst, Zavezniška Vojaška Uprava, 1952, 110 strani.

"L'industrializzazione della Jugoslavia", **L'Universo,** vol. 32, No. 2 (1952), 217-230.

1953

„Razvoj Trsta," **Svobodna Slovenija** (Buenos Aires) leto 8, št. 4 (februar 1953).

"Il petrolio in Rumania" **Bolletino della Società Geografica Italiana,** Serie 8, vol. 6 (1953), 145—148.

"La ferrovia adriatica Belgrado—Antivari", **Bolletino della Società Geografica Italiana,** Serie 8, vol. 6 (1953), 228—229.

1954

Evropa. Zemljepis za srednje šole. Trst, Zavezniška vojaška uprava, 1954, 196 str.

"Naši študentje," **Izvestje,** Trst, 1954, 1—7.

"Ali je na zemlji dovolj prostora?" **Mohorjev Koledar 1954.** Celovec, Mohorjeva družba.

"Politične in gospodarske perspektive Trsta," **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije 1954.** Buenos Aires, 92—97.

"Slovenske šole v Trstu". **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije 1955.** Buenos Aires, 1954, 176—180.

1955

"Moj oče", uvod v zbirko N. Velikonja, **Ljudje.** Buenos Aires, Slovenska Kulturna Akcija, 1955, 5—9.

"Trst in londonski sporazumi", **Zbornik-Koledar 1956.** Buenos Aires, 1955. 260—267.

"Petrolej nekdaj in sedaj," **Mohorjev Koledar 1956.** Celovec, Mohorjeva družba, 1956, 210—219.

1958

"Postwar Population Movements in Europe," **Annals of the Association of American Geographers,** vol. 48, No. 4 (december 1958), 458—472.

1960

"Industrial Diversification in the City of Chicago," **Annals of the Association of American Geographers,** vol. 50, No. 3 (september 1960), 353.

Locational Patterns of Major Industries in the City of Chicago. City of Chicago, Economic Base Study Series. Study No. 2, 1960 (sodelavec).

1961

"Italian-born in the United States, 1950", **Annals of the Association of American Geographers**, vol. 51, No. 4 (december 1961), 426.

"Distribuzione geografica degli Italiani negli Stati Uniti," **Atti, XVIII Congresso Geografico Italiano**, Trst 1961. 243—262.

1962

"Zares na mrtvi straži," **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije, 1963**. Buenos Aires, 1962, 240—243.

1963

Italian in the United States. Bibliography. Southern Illinois University. Department of Geography, Occasional Paper No. 1, Carbondale, 1963 90 strani.

1964

"Note on 'Territoriality' — Essay in Political Geography," **Annals of the Association of American Geographers**, vol. 54, No. 3 (september 1964) 439—440.

1965

"Kaj sodim o komunizmu. Odgovor na anketo," **Zbornik 1965**. Buenos Aires, 1965, 203—206.

"Kdo smo?" **Meddobje**, vol. 8, št. 5-6 (1965), 323—329.

"Gor Chez Izero (Look over the Lake)," **Meddobje**, vol. 9, št. 1-3 (1965) 176—181.

"Italian Inmigrants in America — Their Identity and Functional Relations," **Annals of the Association of American Geographers**, vol. 55, No. 4 (december 1965), 653.

"Apunti sul carattere del territorio nella geografia politica," **Atti, XIX Congresso Geografico Italiano, Como 1964**. 413—418.

"Gli Italiani nelle città canadesi — apunti geografici," **Atti, XIX Congresso Geografico Italiano, Como 1964**. 271—288.

1966

"Cilji slovenske narodne politike; odgovor na anketo," **Zbornik 1966**, Buenos Aires. 300—303.

"Austria," članek v **American Peoples Encyclopedia**, vol. 1. New York, 1967, 327—331.

"Human Communities in Their Environment," **Science**, vol. 153 (22 July 1966), 402—403.

1967

"Territorial Indentification and Functional Relations in Yugoslavia," **Annals of the Association of American Geographers**, vol. 57, No. 1 (March 1967), 193.

"Italian Inmigrants in the United States in Mid-Sixties," **International Migration Review**, vol. 1, No. 3 (Summer 1967), 25—37.

"Recente sviluppo del flusso migratorio italiano verso gli Stati Uniti," **Atti, Congresso Geografico Italiano, Roma, 1967** (v tisku).

"Land Use Studies and Eastern Europe," uvod v Paul Alexander. **Land Use in the Upper Pivka, Yugoslavia**. New York, Studia Slovenica, 1967.

KNJIŽNE OCENE prispeval v: Bolletino della Società Geografica Italiana, Geografical Review, The Journal of Politics, Economic Geography, Professional Geographer, Journal of Geography, Science, Slavic Review, Balkan Studies.

1. Vaša mladostna zanimanja

Dobro moram pomisliti, da lahko prav označim svoja mladostna zanimanja. Rekel bi, da sem v gimnazijskih letih bolj iskal poti, kot da bi sledil nekemu jasno začrtanemu programu. Srednja šola me ni niti dovolj zaposlila, niti mi ni jasno usmerila zanimanja. Pač: nisem hotel postati profesor. Ko danes sodim svoja srednješolska leta, bi rekel, da moje univerzalno zanimanje ni našlo prave osnove v ozko odmerjenih šolskih predmetih. Od vseh strok me je najbolj privlačila literatura, a to bolj zaradi profesorja Mirka Rupla kot zaradi predmeta samega. Stereotipnost predmetov in togost sta me bolj odbijala kot privlačevala. Mislim, da je to bil tudi eden glavnih razlogov, zakaj razen v tretji gimnaziji, nisem bil odličnjak. Do dobrih ocen sem prišel šele potem na univerzi. Delo izven šole je bilo bolj vabljivo, predvsem delo v organizacijah, kjer sem imel priložnost samostojnega snovanja, organiziranja in izvrševanja.

Dva človeka sta v tistih letih najbolj vplivala name: v šoli profesor slovenščine dr. Mirko Rupel, kasnejši ravnatelj vseučiliške knjižnice, izven šole pa profesor Ernest Tomec. V skopih obrisih, ki so bili doslej objavljeni o prof. Tomcu, še nisem zasledil, da bi kdo zadostno poudaril vpliv, ki ga je imel na mlade fante, dasi bo danes kdo osporaval nekaterim ciljem in oblikam dela. Mene je predvsem naučil resnosti, odgovornosti, vztrajnosti v delu, obenem pa odkrite prijaznosti do svojih tovarišev — ne vem, zakaj naj bi se ogibal tega naziva, ko smo ga pa porabljali davno predno je dobil politični prizvok. Uvedel me je v študij organizacij in organizacijskih teorij, logike, socialnih vprašanj, odprl mi je vrata do cele kopice vednosti, o kateri v šoli nisem slišal. Res je, da prof. Tomec ni imel potrpljenja z nejasnostjo in omahljivostjo, res tudi, da ni kazal posebne ljubezni do ljudi drugih prepričanj, vendar je govoril o njih s spoštljivostjo. Predanost delu in zavzetost za mlade ljudi je bila za nas zelo močan vzgled.

V geografijo sem zašel skozi stranska vrata. Ko se je bilo treba v osmi gimnaziji odločati, kam naj bi šel na univerzo, me je najbolj privlačevalo gozdarstvo. Zdi se mi, da brez kakih racionalnih razlogov; pač, moj stari oče je bil državni gozdar v Trnovskem gozdu. Ker sem bil v maju 1941 izgnan iz Zagreba „dok postoja ova država", mi je bila pot do gozdarskega študija tam zaprta, v Ljubljani pa ni bilo fakultete. Geografijo mi je prvi približal profesor Vinko Šarabon, predvsem s svojim duhovitim povezovanjem naravnih pogojenosti in človeških stvaritev.

V jeseni 1941 sem na ljubljanski univerzi vpisal kup predavanj od geologije in geografije do zgodovine in umetnostne zgodovine, najbrž bolj zato, ker so me privlačevala imena predavateljev kot predmeti sami, o katerih sem le malo vedel. Vendar sem že decembra 1941 odšel v Rim ter ostal tam do srede pomladi.

Na mojo odločitev, da se lotim geografije, je vplivalo tudi to, da sem poleti 1941 s kolesom prepotoval Primorsko in Istro ter uvidel, da bi študij sveta, ki ga nisem dovolj poznal, utegnil biti zanimiv.

V Rimu sem poslušal predvsem geografijo in zgodovino umetnosti ter se seznanil z imeni Riccardi, Gentile, Toesca, in podobnimi. Ko sem prišel za Veliko noč 1942 v Ljubljano, so me Italijani zaprli in po izpustitvi mesec dni kasneje nisem smel nazaj v Rim. Ostal sem v Ljubljani ter pričel z resnim študijem geografije in zgodovine, obenem pa porabljal mnogo časa za delo v legalnih in ilegalnih organizacijah. Geografski seminar me je končno toliko približal predmetu, da sem se usmeril v študij geografije. Vendar sem študij spet prekinil v jeseni 1943, ko sem odšel na Primorsko ter ostal tam do konca vojne.

Ob koncu sem se znašel v Italiji skupaj s tisoči drugih beguncev. Po cvinkih sem spet prišel v Rim. Posebnih izgledov za bodočnost takrat ni bilo, možnosti za študij pa obilo. Rimska univerza je ena redkih italijanskih ustanov s specializiranim programom geografije. V italijanskem šolskem sistemu sicer nikamor ne prideš z njo, a kdo je takrat na to računal! Lotil sem se dela in po treh letih doktoriral z disertacijo o Vipavski dolini.

Namesto v emigracijo sem odšel v Trst, kjer sem dobil mesto na slovenskih šolah. Osem let sem prebil tam, poučeval, pisal, predaval, leta 1955 pa sem odšel v Združene države, kjer od tedaj stalno živim.

2. Kako ste prišli do sedanjega položaja?

Na svoj sedanji položaj sem prišel brez posebnega zasluženja. Vedno so me zanimala človeška občestva, vendar sociologija kot univerzitetna stroka ni imela trdnega mesta niti v Ljubljani, niti na rimski univerzi. Stroke, ki bi študirale organizacije, ni bilo v univerzitetnih programih. Moja gledanja na probleme zemeljskega površja in človeških stvaritev na njem so se s potovanji po svetu utrdila in poglobila. Večno vprašanje, kaj bi lahko človek v nedomačem okolju mogel napravití, me je spremljalo v Rimu, ko sem na prošnjo študirai možnosti emigracije v razne dežele sveta. To zanimanje mi je ostalo. Ko sem učil v Trstu, ko sem delal kot ročni delavec v tovarni prvi dve letí v Združenih državah, sem svoj prosti čas porabljal za študij in poglabljanje v zapleteně probleme moderne geografije. Univerzitetna diploma mi ni pomenila dostí, bolj začetek kot konec študijske poti. Ko sem odhajal v Ameriko, sem bil trdno odločen, da bom poskusil z nadaljevanjem študija kakor hitro bi bilo mogoče. Zato sem ostal v Clevelandu le dve leti, posebno ko sem ugotovil, da tam geografija nima zadostnega programa. Odšel sem v Chicago in bil sprejet v geografski oddelek tamkajšnje univerze. S prihodom tja se je moje delo spremenilo, prav tako moje gledanje na Ameriko, univerza mi je odprla pot v ameriški znanstveni svet, ki ga dotlej nisem poznal. Namesto da bi se seznanjal z imeni vodilnih ameriških geografov, sem jih spoznaval osebno. Profesorji in kasnejši kolegi so mi posredovali, da sem že po nekaj mesecih začel poučevatí na Elmhurst College v predmestju Chicaga. Od tam ni bilo nobenih težav iti dalje ter se končno ustaviti na University of Washington v Seattlu, kjer imam zdaj stalno mesto na tamkajšnjem geografskem oddelku.

3. Današnje delo?

Moje današnje delo je predvsem osredotočeno na teoretične probleme kulturne in politične geografije, delno povezano z migracijskimi izkušnjami, pri katerih je človek nosivec svojskosti starega okolja v nove razmere. Teritorialna karakterizacija je delno pogojena po kulturnih stikih, ki jih raziskuje moderna antropologija, po socialnih vezanostih, ki so predmet sociologije, po političnih organizacijah, s katerimi se ukvarjajo politične vede. Geografiji ostaja kot glavna naloga raziskovanje prostorske pogojenosti. Mene predvsem zanima, kako se te vezanosti kažejo v značaju teritorija, kako se menjajo v času in prostoru. Tako razglabljanje je seveda zelo daleč od naše šolske geografije, ki je bila predvsem opisna in regionalna.

Zaradi sicer površnega znanja jezikov utegnem slediti tudí razvoju geografije v Vzhodni Evropí, vendar me dolgoletna odmaknjenost ovira, da bi kaj trdnega napisal. Upam, da bom letos to vrzel vsaj delno izpolnil z obiskom Vzhodne Evrope.

Večji del mojih objavljenih študij se ukvarja z italijanskimi emigranti v Ameriki; množina neizrabljenega materiala ter poznanje jezika sta me zvabila v to delo, istočasno pa tudi upanje, da bo mogoče ob analizi enostavnejših problemov najti smernice za pretresanje bolj zapletenih emigracijskih gibanj, med katere spadajo tudi slovenska.

Samostojno raziskovanje je le del mojih današnjih obveznosti. Čeprav poučevanje samo ne uživa prav posebnega ugleda v sodobnem akademskem svetu, mu jaz posvečam mnogo pažnje in truda. Z osebnimi stiki in spodbudami voditi mlade akademike ob njih prvih stopnjah v skoro povsem neznani svet, je odgovorno delo, ki se ga marsikdo otresa, meni se pa zdi velikega pomena.

Prav zdaj sem tudi zaposlen s sestavljanjem knjige z naslovom: Človek in njegov svet — Uvod v moderno geografijo človeka. Knjiga je namenjena ameriškemu univerzitetnemu študentu — ko bo seveda sestavljena in tiskana.

4. Ali vas je dejstvo, da ste Slovenec, motilo pri uveljavljanju v tujem okolju

Odgovor je da in ne. Za tujca običajno velja, da ni povsem enakopraven, vendar je v strokovnem svetu tujerodnost v oviro le ob prvih korakih. To je vsekakor razumljivo, saj je tujerodec bolj okoren v jeziku, njegove izkušnje so drugačne, navadno je manj uglašen s skupnostjo, v kateri bo delal. Položaj se kaj hitro spremeni, če moreš kot tujec nuditi kaj, česar domači nimajo. Ko zveš, da apriorno ne moreš ničesar zahtevati, začenjaš tekmovati s kvaliteto: skrbno pripravljena predavanja, temeljito delo s publikacijami,

radovoljna pomoč v delovnih odborih in komisijah.

Dejstvo samo, da sem Slovenec, je ob tem postranskega pomena. Kot Slovenec moram biti posrednik do slovenskega sveta ter to moje posredovanje cenijo, če mi je dana prilika, da kaj v tej smeri napravim. Doslej nisem zasledil ne posebne prednosti, ne posebnih ovir v tem, da ne tajim svojega slovenstva. Slovenci smo pri tistih, ki vedo zanje, še kar dobro zapisani. Da sem Slovenec, me ni oviralo ne pri študiju v Rimu, Kanadi in Združenih državah, ne zdaj v Angliji.

V svetu se mora seveda človek marsičesa naučiti, česar se mu doma ni bilo treba bodisi zaradi številčne majhnosti, bodisi zaradi prostorske izoliranosti. V Sloveniji ni težko biti „prvi" in „največji". Še laže je to v emigracijski skupnosti. Toda priti med vodilnih deset procentov v svoji stroki v Ameriki je precej drugačna zadeva ter ne verjamem, da se lahko prištevam mednje. Po eni strani je človek v neprestani tekmi, po drugi pa mora priznati, da je mogoče doseči napredek po različnih poteh. Odprtost velikega sveta je vabljiva in zapeljiva obenem. Mnogo težje je najti naslon in zavetje, emigranti ga radi iščejo v narodnih okoliših v tujem svetu. Študiranja ni nikdar konec. Karkoli rečeš ali zapišeš, je odprto široki kritiki, tudi brezobzirni; slovenska geografija take tekme ne pozna.

5. Kaj bi danes rekli slovenskim staršem v izseljenstvu?

Prav nič originalnega ne bi mogel svetovati. Dejstva samega, da smo v izseljenstvu, ne spremenimo, razen če se vrnemo. Drugega dejstva, da nam je kot skupnosti čas eksistence odmerjen, prav tako ne bomo spremenili, četudi se trudimo. Otroci slovenskih staršev poznajo predvsem svojo novo domovino ter jim je slovenska domovina staršev manj poznana, kot bi si mi radi predstavljali. Četudi govore slovensko — vsako leto manj — je slovenščina zanje predvsem besedišče staršev. Treba bi bilo torej najti pot, kako bi slovenstvo pomenilo v bodoče kaj več kot le naslov brez vsebine, obenem pa tudi pot, po kateri bo novi rod zase in za skupnost več pomenil. Pot do uveljavljanja v svetu ni lahka. A kdor ne napravi niti prvega koraka, ne sme tožiti nad težavami. Slovenski starši morejo svojim otrokom pomagati predvsem s spodbudami k resnemu delu — in kot sem pred časom zapisal — z opozarjanjem na visoke cilje, do katerih naj bi se povzpeli. Slovenske bodočnosti ne bomo kovali s trpljenjem ob ročnem delu v ameriški tovarni ali na kanadski preriji, niti ne v angleškem rudniku. Kar je bilo zelo težko za starejšo slovensko emigracijo in polno trdote za odrasle povojne emigrante, ne velja za mlade rojake, ki jim je pot do uveljavljenja v velikem svetu enako prosta kot je domačim. Veliki svet je vendarle zelo brezobziren: posameznik se izgubi v anonimni družbi, okolje bo zaznalo njegovo prisotnost le, če se bo na nek način dvignil iz množice. Študij je najlažja pot do takega 'prostora na soncu'. Manj zaprek in predsodkov srečaš med ljudmi na odgovornejših položajih. Treba je le priti do njih mimo vratarjev, tajnic in pomočnikov, kar je običajno mogoče, če imaš kaj povedati in nuditi. Slovenci biološko ne moremo svetu mnogo prispevati, ker nas je premalo, naš doprinos je s fizičnim delom neznaten, najbolj se bo naše delo poznalo, če ga bomo mogli vršiti na mestih, ki po splošnih merilih nekaj pomenijo. Resen študij je za to prvi pogoj.

6. Nekaj misli o organizacijah in organizacijskem delu

V srednješolskih letih so name globoko vplivali prijatelji, ki sem jih srečal v organizacijah. Cenil sem jih, učil sem se od njih, saj sem mnogo raje sledil kot vodil. Ne bi rekel, da sem rad ubogal. Nisem bil revolucionar, a slepa pokorščina mi tudi ni prijala. Prijateljstva, ki so se ob tem spletla, so še danes osnovne tirnice, po katerih sem zvezan s slovensko skupnostjo. Žal je le peščica nekdanjih tovarišev še živa. Nekaj jih je pobrala vojna, drugi so bili ob koncu vojne vrnjeni in pobiti; malo se jih je rešilo v svet in so se raztepli po kontinentih. Če danes presojam koristi, ki sem jih od organizacij dobil, bi na prvo mesto postavil ta osebna prijateljstva, četudi ob poudarjanju objektivnih avtoritet v tistem času niso imela cene.

Organizacije so me tudi naučile prevzemati odgovornost za svoje delo in za delo ljudi, ki sem bil zanje kakorkoli odgovoren. Kot rečeno, raje poprimem za delo, ki ga nekdo drugi vodi. Žal je bila moja generacija med vojno in po njej zdesetkana, zato je bilo treba marsikdaj poprijeti in dati iniciativo, ker pač drugega ni bilo.

Organizacijsko delo me je zanimalo in zaposlovalo kot področje, v katerem sem se

lahko uveljavil. Od nižje gimnazije dalje sem preko številnih skupnosti mogel skupnostim nekaj dajati, obenem pa prejemati. To delo se je nadaljevalo vse do prihoda v Ameriko, posebno z akademskim društvom v Trstu in kasneje z organizacijo šolnikov. Dasi vse to nima navidez nobene zveze z mojim sedanjim poklicnim delom, temu vendarle ni tako. Primer za to je, da sem za leto 1961—62 lahko prevzel odgovornost za geografski ordelek na Southern Illinois University: brez vse izkušnje z organizacijami od prej bi dela ne mogel prav vršiti.

Danes gledam na smisel organizacij predvsem kot okvir, v katerem se slovenski rojaki srečujejo, ob katerih se spletajo poznanstva in prijateljstva, obenem pa oživlja smisel za odgovornost do skupnosti, kateri pripadamo.

Pogledi in misli mladih

Stane Žakelj: Skrivnost velikega petka

Andrej Fink: Iz mladinske perspektive
Elizabeta Mele: Misli o mladini
Mila Hribar: Kulturni problemi in mladi
Tine Vivod: Šotor nad menoj razpet...

Metka Mizerit: Utrinki
Tine Debeljak ml.: Kaj je resnica?
Tone Mizerit: Utrip v rdečem molu

Zbrali Tine Debeljak ml., Andrej Fink in Tone Mizerit

STANE ŽAKELJ

skrivnost velikega petka

Na križu visi v zadnjih zdihljajih življenja, razbičan in zapljuvan, Jezus iz Nazareta. Rojen je bil v Betlehemu v revnem hlevu, ker ni bilo prostora zanj pri ljudeh. Sledi trideset let preprostega življenja, ki je prava antiteza življenjskih zgob tolikih „zvezd" in herojev posutih z uspehi in odlikovanji. Jezus iz Nazareta ni naredil nič posebnega, nič omembe vrednega. Tudi kratka tri leta javnega delovanja, v katerih je marsikaj dobrega storil, pomenijo zanj poseben odmik narodu. Čeprav so ga še teden dni pred smrtjo množice pozdravljale s „hozana sinu Davidovemu", so iste množice nekaj dni pozneje preklicevale svoje prepričanje in podale svojo dokončno sodbo: „Križaj ga! Na križ z njim!"

V Evangelijih moremo zasledovati dva motiva, ki se paralelno razvijata. Eden od teh je ravno čedalje večji neuspeh Jezusov, ki se je končal s sramotno smrtjo na križu.

Vse to se odpira vsakemu človeku, ki Kristusa prizna vsaj kot zgodovinsko osebo. Kristjanu pa nudi Kristusovo življenje povsem drugačno sliko. V luči vere vidi kristjan ravno na Kalvariji, kjer se je na videz vse končalo, nov začetek, vir novega življenja. Seme, ki je umrlo, da se iz njega razvije novo življenje. Zato poklekamo na veliki petek pred križ in molimo — Sveti Bog —, da izpričamo našo vero, da je ta na križu umirajoči človek res pravi, sveti Bog, in da ga kot takega molimo.

Skrivnost učlovečenja ne pomeni samo utelešenje Boga samega, ampak tudi, da se je Bog predal v človeške roke, da so počenjali z njim, ko je prišla njegova ura, kakor to zmore le človeška zloba. Tirali so ga v smrt kot krotko jagnje v zakol. Božja ljubezen ga je gnala, da se je predal na milost in nemilost v razbojniške roke. Njegov krik na križu „moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?" je izraz skrajne notranje zapuščenosti in stiske. Njemu kliče v cerkvi zbrana množica, ki je strnjena okoli križa — Sveti Močni —. Ne samo, da je on sam vsemogočen, tudi za nas je on vir vseh moči. Zlasti onih, ki so nam potrebne, da mu zvesto sledimo tudi čez Oljsko goro in Kalvarijo. Sv. Pavel se v največjih stiskah in nemoči z zaupanjem ozira Nanj in se prav takrat čuti velikana. „Vse premorem v Njem, ki je mogočen."

Zapuščen od svojih učencev in križan med razbojniki, umira Jezus na križu. Vojaki ga sramotijo in izzivajo njegovo moč, toda brez uspeha. Nekaj močnih krikov in Jezus izdihne svojo dušo. V očeh marsikoga se je vse končalo. Učenca na poti v Emaus prav gotovo nista bila edina, ki sta govorila: „Mi pa smo mislili, da bo on rešil Izrael," kakor da bi hotela reči: „Do zadnjega smo upali, a sedaj..." Niso razumeli, kot mi pogosto ne razumemo in blodimo v dvomih, medtem ko verna cerkev kliče na križu umrlemu Sveti močni, sveti nesmrtni, usmili se nas.

Učlovečenje z odrešenjem pa ni samo zgodovinsko dejstvo, ki bi vzbujalo pozornost zgodovinarjev, ampak je realnost, ki je dala dotedanji človeški zgodovini drugo lice, deluje pa tudi še danes in bo delovala do konca dni. Skrivnost velikega petka mora prepajati vse delovanje človeka. Zavzeti mora v njegovem življenju osrednje mesto, okoli katerega krožijo druge potrebne, a manj bistvene dobrine.

Brezbožni mislec je opazoval pogosto nedoslednost kristjanov, ki se sklicujemo na odrešenje, a smo tako bore malo "odrešeni". Izrazil je željo, da bi videl malo bolj odrešene one, ki so odrešeni (Erlosten mochte ich die Erlosten sehen). Z drugimi besedami povedano: kristjani naj bi se dobro zavedali, da je Kristus enkrat za vselej premagal greh in smrt; da je vsak po krstu v Jezusa Kristusa odmrl grehu in zaživel božje življenje. Iz smrti je prišel v življenje, ne da bo sedaj životaril, ampak, da bo milost v njem obilo delovala in bo ves Kristusov.

Vse človekovo delovanje moremo opredeliti na tri kroge. Krog človeških odnosov do tvarnega sveta, krog medosebnih odnosov in krog človeških srečanj z Bogom. Ti krogi pa niso ločeni, neodvisni med seboj, obratno, trdno so med seboj povezani, se dopolnjujejo in sovpadajo.

Kristjan, ki zanj Kristus nekaj pomeni, torej kristjan, ki je tega imena vreden, naj bi že v svojem prvem krogu jasno pokazal, da se zaveda, da je človek res krona stvarstva. Vse je bilo zanj ustvarjeno, vse dano njemu v pomoč. Neposredni cilj stvari je torej pripomoči človeku in njegovi omejenosti, da postane vedno bolj človek, to

se pravi, vedno bolj otrok božji. To ve vsak otrok, ki se je vsaj nekoliko sprijaznil s katekizmom. A vprašajmo se, pomeni li to za nas nekaj več kot suhoparen odgovor na katekizem? Igra to dejstvo sploh kako vlogo v vsakdanjem življenju? Smo pripravljeni priznavati to resnico in se je dosledno držati tudi ko je to težko?

Krepost, ki nam da pravi pogled na stvari, je krepost krščanskega uboštva. Kristus sam je blagroval uboge, najprej uboge v duhu, medtem ko je imel za bogatine le trde besede. Krščansko uboštvo pomeni svobodo, izraz odrešenja. Pravi kristjan svobodno razpolaga z vsem, kajti njegov zaklad je drugje. „O moj Bog in moje vse."

Kako pogosto smo omejevali naše krščanstvo v notranjost cerkvenih zidov in se pri tem bahali z našo vero. Kristusa, ki smo ga prejemali pri sv. obhajilu, smo neredko "zadušili" v nas, komaj smo prestopili cerkveni prag. Nam velja Kristusova beseda: „Ko bi bili spali, ne bi imeli greha, tako pa pravite: vidimo..."

"Zavedni kristjani", ki zaradi pedi zemlje ne spregovorijo besede leta in leta, krščanski delodajalci, ki pijejo kri delavcem, delavci sami, ki so sužnji zaslužka, fanatiki vseh vrst... Stvari, ki naj bi nas osrečevale in dvigale, nas tlačijo v pravo sužnost, naj si že bo sužnost imetja, političnega ali športnega fanatizma, morda sužnost lastnih kapric, ali ne vem katera druga. To ni krščanstvo! To ni svoboda božjih otrok. In ko že govorimo o sužnosti, moramo priznati, da je krščanstvo samo v gotovem smislu tudi sužnost. Čim bolj globoko in osebno je, tem bolj se redčijo možnosti; pogled, ki se drugače opaja v slikovitem svetu, odkriva sedaj v njem le še en predmet svojega gledanja: Vsemogočnega! „Svobodnjak se je spremenil v sužnja. A svobodno je vzel ta jarem nase in to stanje ga v resnici osrečuje. Namesto popolne alienacije je človek našel sam sebe." V tem smislu govori sv. Pavel o svobodi božjih otrok, a vendar sebe imenuje sužnja Kristusovega.

Drugi krog človekovega delovanja je občevanje s soljudmi. Predvsem na tem polju je krščanstvo pomenilo velik korak naprej, da, pravo revolucijo. Če se je v stari Zavezi Bog izkazal bolj kot Stvarnik, vladar sveta, bojevnik, ki se bije za svoje ljudstvo in ga ščiti, se je v Kristusu učlovečila ljubezen sama. Nova Zaveza je zmaga ljubezni, ta pa je bistveno univerzalna, splošna. Prava ljubezen ne pozna izjem, ne išče izgovorov. Zato pomeni prehod iz stare zaveze v novo tudi velikanski skok iz narodnostnega partikularizma v univerzalizem. Iz enega samega majhnega ljudstva, ki je bilo izvoljeno iz množice poganskih narodov, je nastalo božje ljudstvo, ki ne pozna več meja. Ni vezano na gotovo narodnost, ne na barvo kože. Kri Kristusova veže vse člane tega ljudstva in božje življenje nosijo v sebi. Zato zanje ni ne Grka ne Juda, rekli bi, ne Slovenca ne Nemca ne Argentinca. Vsi so otroci božji. To pa je vez, ki je ne bi smele ogrožati nobene razlike, pa naj bodo kakršnega koli značaja. Če je res božje življenje v nas, bo ta navzočnost Boga vzbudila v nas tudi ljubezen. Božja ljubezen se bo nadaljevala v nas in ne bomo več ljubili mi, ampak Kristus bo ljubil v nas. Kristus v nas bo ljubil Kristusa v drugih. Nam manjka ljubezni, smo brneč bron, ki doni, včasih zelo privlačno, tudi močno, a se njegov glas zgublja v praznini in ne rodi odmeva.

Kaj nam pomagajo čudovite cerkve, kameniti stekleni templji božji, če neprestano skrunimo živ tempelj božji, ki je vsak bližnji, pa naj bo tudi strgan berač, ki leži na cesti med smetmi!

Kaj nam pomagajo duhovniki, ako se obrnejo v stran in hitijo naprej svojo pot kakor duhovnik v evangeliju, ko naletijo na reveža, ki potrebuje njih pomoči. Vse to in še mnogo več je potrebno, a če ne sloni na stebru nadnaravne ljubezni, je maska, za katero se skriva ostuden obraz. Prazna slama je, v kateri ne najdete zrna.

Mi kristjani naj bi bili danes svetu priče Boga, v katerega verujemo, priče Boga, ki je ljubezen sama. Novo zapoved smo prejeli in po njej naj bi svet spoznal, da smo učenci Kristusovi.

Tukaj se jasno pokaže, kako nemogoče je dokopati se do pravega pogleda na stvari, ne da bi se istočasno ozirali na nadnaravni svet. Še mnogo bolj nemogoče pa je mirno sožitje med ljudmi brez nadnaravne ljubezni. Filozof Gabriel Marcel je izrazil svoj dvom nad ideali francoske revolucije, ko je ugotavljal, da človek hrepeni po enotnosti in bratstvu, a jih hoče doseči brez skupnega očeta. Ločiti hoče dve stvari, ki v bistvu spadata skupaj.

Človekov odnos do Boga se kaže v vsakdanjem življenju. Malo velja naša tudi pogosta veroizpoved, ako jo v dejanju tajimo neštetokrat na dan.

Ideal vsakega pristnega kristjana je ta, da bi bil vsak njegov preživeti dan preprost a odločen „Verujem..."

Moč za to pa nam bo brezpogojno dana od zgoraj!

ANDREJ FINK

iz mladinske perspektive

Radi bi spregovorili o naši bodočnosti. V današnjem času je to težko, pa naj se nanaša na narod, skupnost ali posameznika, kajti živimo v prehodni dobi. Vse se presnavlja, hiti, a nihče ne ve, kam. Skušamo usmerjati stvari, jih uravnavati, a kljub temu jasno povsod vidimo, da današnjih dogodkov ni mogoče povsem obvladati, ker uhajajo iz predvidenih računov. Dostikrat se sprašujemo, zakaj ali kako je do določene stvari prišlo. Ko iščemo vzrokov, pridemo do zaključka, da včasih pravih razlogov niti ni, da je vse posledica naglice in prehitrega razvoja, ki mu nismo kos. Zato živimo vsi v negotovosti in v podzavestnem stalnem pričakovanju, kako se bodo današnji dogodki razvili in kaj nam bo prinesel jutrišnji dan.

Vse to je sedanja problematika na splošno v svetu. In v ta svet in v to problematiko je vključen tudi slovenski narod in z njim skupina naše slovenske idejnopolitične emigracije. Negotovost brez dvoma označuje tudi nas. Tukaj smo imeli in še imamo kljub na splošno zadovoljivem ekonomskem položaju občutek, da smo izkoreninjeni. Zato vsak zaveden emigrant čuti neko zaskrbljenost in se sprašuje, kaj bo z njim kot Slovencem v bodočnosti. Do kdaj se bomo v tujini narodno ohranili? Kaj je naša naloga sedaj po dvajsetih letih zdomstva? Ali mi tukaj zunaj lahko kaj naredimo za Slovenijo, in kaj? Prav ista vprašanja si postavlja tudi zavedna mladina, ki čuti odgovornost spričo teh problemov. Zato si po svoje išče rešitve iz njih, misli in ugiba. Predvsem gleda z optimizmom v bodočnost, kljub nejasnosti, saj je v vsakem človeku, pri mladem pa še toliko bolj, poudarjena polarnost: z nesigurnostjo pred bodočnostjo je združen tudi drug ekstrem, vera vanjo.

Vse se vrti okoli dveh vprašanj: bodočnost naše emigracije in bodočnost Slovenije.

Kljub težavam duševne uravnovešenosti, s katerimi se bori vsak izseljenec, ohranjamo mi živo idejo našega poslanstva in vemo za naloge, ki jih imamo. In te moramo sedaj in v bodočnosti izpolnjevati. To je naša dolžnost in naša življenjska pot, ki nam je bila usojena. Če tega ne bi izpolnjevali, ne bi bili zvesti sami sebi in bi se počutili nezadovoljne. Delno te naloge izvršujemo z vsako našo akcijo, kajti vsaka naša prireditev, igra ali mladinski izlet je manifestacija. Z vsem, kar delamo, s slovenskim petjem na izletih, z odrskim igranjem, s pisanjem in izdajanjem knjig, revij in časopisov, z delom po organizacijah, mi sami sebi in drugim dokazujemo, da smo Slovenci in da živimo v tujini zato, ker nismo hoteli odstopiti od svojega prepričanja.

To je v našem zunanjem nastopu. Kar pa se tiče nalog, ki jih imamo v odnosu do domačega režima, te niso majhne in ne samo, da niso majhne, ampak so iz dneva v dan težje. Kdor zasleduje namreč dogodke med nami, bo lahko opazil, kako se vse zapleta. Včasih v prvih letih je bilo naše prepričanje trdno in neomajno. Polagoma pa se je začelo popuščanje. Sčasoma so principi začeli pri mnogih bledeti. Začeli so se obiski domovine, od katerih emigracija, kot opozicija, ni imela nobenih koristi, temveč nasprotno, vedno veliko škodo. Na žalost je tudi duh dialoga, ki je pri nekaterih popolnoma napačno pojmovan, dal povod za napačne zaključke.

Obiskov starejših v domovino še vedno ne odobravamo, ker rušijo in slabijo emigracijo, ki ima značaj protesta proti zločinskemu sistemu. S temi obiski kažejo veliko neodgovornost in pričajo o pomanjkanju zavesti o vzrokih, zaradi katerih je bilo treba iti v svet. O mlajših, posebno tistih, ki so se rodili že zunaj, se na splošno misli, da bi lahko šli na obisk v domovino. Vendar mi se s tem ne strinjamo popolnoma. To utemeljujemo z dejstvom, da smo mi, kot pravimo, idejna emigracija. Ideja pa ni vezana na čas ne na generacijo, temveč mora biti v tem vedno neka kontinuiteta. Drugače je bilo nesmisel sploh kdaj začeti z emigracijo, če je vse šlo le za ohranitev življenja. Takrat so bili vsi protikomunisti, ker so bili v fizični nevarnosti, danes pa jim to ne preti več. Torej naj se neha odločna opozicija proti komunizmu? Vemo, da bo treba nekoč to stališče — glede obiskov — spremeniti, a mi-

slimo, da bo preteklo še nekaj časa, predno bo to mogoče. Vemo tudi da bo nekoč režim propadel na kateri koli način. A ni še prišlo do tega, kljub videzom "demokratizacije" in kljub spretnemu manevriranju z dobronamernim cerkvenim dialogom, ki ga nekateri naivno, drugi pa zlobno tolmačijo in obračajo po svoje. So nekateri, ki veramejo v neko nesmiselno evolucijo komunističnega sistema doma v pozitivno smer in mislijo, da lahko gremo mi v sožitje, če ne celo v sodelovanje z njim. Misliti, da bi isti kom. voditelji, ki so pred 22. leti prišli na oblast s krvavo revolucijo preko tisočev mrtvecev, kaj popustili v svojem načinu pojmovanja in v svojem prepričanju in namenih, je po našem mnenju velika naivnost. Nekateri utemeljujejo taka ravnanja, češ: režim se podira, ne more nam več škoditi. In vendar pazimo; ne približujmo se preveč, sicer se bo podrlo na nas. Do sedaj so bile še vse take akcije brezplodne ali pa usodne. Zato je treba zatrditi z vso odločnostjo in odgovornostjo, da odklanjamo vsako popuščanje pred komunizmom, pa naj se kaže ta v še tako omiljeni obliki. Nas in slovenski narod lahko reši samo načelnost in doslednost. Če se bomo držali načel se nam ne bo treba bati bodočnosti in nam ne bo treba iskati umetnih razlogov in smeri za naš obstoj. Zato vztrajajmo na svojem in bodimo pozitivno aktivni, da nas trenutek, v katerega upamo, ne bo dobil nepripravljene.

Drugo, kar mladino tudi skrbi in zanima, je problem Slovenije v bodoče. Posebno zadnje čase se več govori in razpravlja o njeni bodoči ureditvi. Nekateri so mnenja da je najbolje da ostanemo vključeni v federativno Jugoslavijo; mnenje drugih je, da bi bilo treba urediti neko konfederacijo; tretji pa vidijo rešitev v lastni državi in v vključitvi v evropske mednarodne skupnosti.

Kot nam kažejo izkušnje, nismo imeli Slovenci nikdar, ne pod Avstrijo in ne v prvi ne v drugi Jugoslaviji, možnosti za polnost samostojnega življenja. Zato je upravičen dvom, da bi se v bodočnosti v tem kaj spremenilo. Najbolje je, da si skušamo ustvariti čimvečjo samostojnost, če le mogoče lastno državo, kar mora biti brez dvoma naš ideal in cilj, pred katerim se ne smemo strašiti. Preje je bilo rečeno, da smo kljub nejasnosti optimisti. Mladina ne more razumeti, zakaj naj Slovenci ne bi imeli lastne države, če jo ima toliko drugih narodov, ki so številčno manjši, kulturno pa veliko nižji od nas. Dokazali smo tudi, da smo ekonomsko zmožni vsaj sebe vzdrževati, saj pomagamo pri vzdrževanju drugih. Slovenci smo imeli vedno neki manjvrednostni kompleks in želje po neodvisnosti nismo znali speljati do pravih ciljev. Sedaj imamo priliko, da se nam ta želja uresniči. Potencialno zmožni smo, samo pripravljeni nismo. Položaj in razpoloženje v Sloveniji in drugod med Slovenci sta v tem pogledu ugodna. Zato je važno sedaj za nas, da si ustvarjamo občutek samozavesti in gotovosti, da si dopovemo, da če hočemo, lahko dosežemo naš cilj. Samo hoteti moramo. Ne vemo namreč, če bomo vedno dosegli, kar bomo hoteli, vemo pa, da ne bomo ničesar dosegli, če ne bomo ničesar hoteli. V tem moramo imeti jasen in konkreten program. Mlad človek si želi konkretnosti in definiranosti. Z jasno poudarjenimi cilji glede bodoče ureditve Slovenije bo tudi naša emigracija dobila svoj večji pomen kot resnična nosiiteljica narodnega hotenja v svobodi, ne pa imela samo negativen, protikomunističen značaj. Tako bi se tudi mladina laže ohranjala slovenska, ker bi začutila, da gre za pozitivno stvar, čeprav zanjo malo oddaljeno. Izseljenci tvorimo danes tako imenovano "Slovenijo v svetu". Nujno je, da jo ohranjamo in jo gojimo, ker samo to predstavlja za nas rešitev. Moramo pa temu pojmu dati še konkretno podlago. Slovenija v svetu ima smisel le v toliko, v kolikor se projicira na teritorialno Slovenijo, v kolikor je vse naše delo tja usmerjeno in v kolikor njej služi. Če bomo imeli jasne načrte in namene, bomo laže zahtevali žrtev tudi od mladine.

Veseli nas, da so se voditelji naših političnih strank že večkrat jasno izrazili, tako npr. dr. Ludovik Puš v brošuri „Svoboda v polmraku" pravi, ko govori mlademu rodu: „...Rodu, ki mu bo usojeno, tako trdno upamo in smo prepričani, dočakati naslednji in zadnji preobrat, s katerim bo narod naš končno stopil v vrsto čisto samostojnih narodov v lastni državi in se po lastni volji vključil v višje mednarodne enote v svobodni Združeni Evropi. Pa bo temu rodu tudi usojeno politično voditi narod skozi preobrat in ga s previdnostjo in modrostjo privesti do končnega cilja."

S tem je jasno pokazal poslanstvo nas mladih, in tudi zaupanje, ki ga v nas polaga. Storili bomo vse, da bomo vredni tega zaupanja. Zavedamo se važnosti trenutkov in časa, v katerih živimo. Poguma in volje nam ne manjka. Zato gledamo v bodočnost z optimizmom in zaupanjem v uspeh.

ELIZABETA MELE

misli o mladini

Zaradi vojnih dogodkov so bili naši starši iztrgani iz svoje domovine in vrženi v svet. Čeprav sedaj živijo v tujini, so še vedno navezani duševno na Slovenijo.

Vsi tisti, ki pa smo bili rojeni na tujem, smo razpeti med dva svetova. Na eni strani svet staršev, vzgoje, tradicije, po drugi strani svet življenja, okolja, prijateljstva, kraja. Prejemamo dobrine dveh različnih kultur, dveh različnih svetov.

To prinaša v mladino razklanost, občutek negotovosti in nepripadnosti. Pojavi se vprašanje: Sem Slovenec? Argentinec? Morda ne eno ne drugo?

Narodnost je navadno vezana na neko domovino, to je na rodno zemljo. Toda izraz narodnosti je tudi v duhovnih in kulturnih dobrinah: ideje, običaji, oblike življenja, pesmi, skratka vse, kar oblikuje posebni narodni značaj.

Iz vsega tega, pa tudi iz lastnega življenja emigracije vidimo, da narodnost ni več vezana na teritorij, ampak da lahko širše pojmovanje zajame ves svet. Mi poznamo domovino staršev le iz pripovedovanja, iz knjig in fotografij. Zato ta za mladino ni otipljiva podoba, ni neposredna realnost, ampak zanjo obstaja le kot simbol. Tako nam pomeni zemlja, ki je sicer ne poznamo, le nekaj, kar nam izrazi vse ostalo duhovno vsebino narodnosti, ki pa jo lahko spoznamo. Tako nam prestanejo le še kulturne vrednosti. Te čuvajo in posredujejo mladini slovenske družine in organizacije, od katerih trenutno bolj ali manj odvisi naš narodni obstoj v zdomstvu.

Vendar mladina ne raste samo v slovenskih okoliščinah. Dela, študira, si išče prijateljev in živi v tujem okolju, ki pa njej ni tako tuj, kot mislijo starejši.

In na tem križišču išče mladina novo, svojo pot. Zaveda se, da je treba novih rešitev, ki se bodo prilegale današnjemu stanju emigracije, predvsem mladih, kajti drugače se bomo počasi prepojili z drugo narodnostjo. To se pravi, da se bo naša emigracija počasi utopila v tujem svetu ter da pač ni pomoči. Če je tako, potem je naše delo v emigraciji brezsmiselno? Zakaj in za koga zidamo potem naše domove, so knjige le za v omaro? Saj smo res zašli v slepo ulico?

Praktičen izraz te asimilacije v tujo narodnost so mešani zakoni. Po večini ti zakoni niso srečni. Kajti navadno je eden od zakoncev iztrgan iz svojega okolja ali pa se le delno asimilira. Iz zunanjih znamenj lahko sklepamo, da si tudi zakonca ne moreta ustvariti notranje duhovne enotnosti. Ob tem se vprašamo: V katerem jeziku se bodo izražali v taki družini? Saj narodnost dejansko z jezikom stoji in pade.

To je pogled na proces asimilacije, če vzamemo stara merila in stare definicije narodnosti, ki mladini ne povedo nič ali vsaj zelo malo.

Toda narodnosti ne smemo zavreči kar tako, ker se pač neki del njenega izraza ne približa več našemu čutenju.

Treba je postaviti most med obema generacijama, razjasniti in oživiti novo pojmovanje. Kje je pot? Obstoja!

Naše delo moramo postaviti na svetovno širino in si ustvariti široko obzorje. Le tako se bomo bolje razumeli, da bomo s skupnimi močmi, to se pravi, s sodelovanjem starejših in mlajših, našli pot.

Mladina ne more živeti le iz neke sentimentalnosti. Treba ji je nuditi nekaj bolj trdnega, nekaj, kar ji lahko napolni dušo in razum. Ne smemo pozabiti, da smo ideološka emigracija in da imamo tudi ideologijo, na katero lahko navežemo naše probleme.

Čeprav niso primerjave vedno primerne, poglejmo malo židovsko diasporo, ki jo že stoletja vzdržuje vera in ideologija. Od nje se lahko veliko naučimo. Na primer, ukoreninjenost v duhovnosti, v neki svoji kulturi in narodnosti, čeprav je ta razširjena čez ves svet. Ali ni mogoče, da bi „Slovenija v svetu" postala nov izraz poslanstva, ki ga naša mladina sprejema in iz njega živi in dela? Ni to bolj otipljiv izraz narodnosti za nas v zdomstvu kot pa v času in prostoru oddaljen pojem domovine?

Morda bi kdo ugovarjal, da je to prevelik idealizem. Vendar „mladinski voditelji ne bodo tisti, ki bodo nudili udobnost, ampak tisti, ki jih bodo vodili k visokim ciljem in idealom (F. Sheen)."

Ni časa za obtavljanje, kajti lahko se zgodi, da bomo našli rešitev za našo mladino, ko bo prilika že mimo. Ne bi se to zgodilo prvič v naši zgodovini.

MILA HRIBAR

kulturni problemi in mladi

V času civilizacije, ko se v katerikoli stroki, kjer igra važnejšo vlogo ekonomski faktor, gleda vse zgolj pod utilitarističnim vidikom, smo prišli na dejstvo, da se je kultura spremenila v nekaj popularnega. Prilagodila se je ljudstvu. Knjižne izdaje so danes na razpolago vsakemu v praktičnem in denarno dosegljivem formatu. In reprodukcije umetnin so naravnost mikavne. V vsem tem je neki paradoks: trgovci se ukvarjajo s širjenjem kulture, seveda ne kot kulture, ampak kot sredstva za ekonomski napredek. A priznati moramo, da je to v prid ljudstvu.

Vzemimo knjižno produkcijo v svetu; naj govorijo številke: letno se izda po svetu okrog 320.000 izvirnih del. Od tega pripade 45% Evropi, 25% Aziji, 20% SSSR sami, 6% Severni Ameriki, 3% Južni Ameriki in 1% Afriki. Prva država na svetu je Sovjetska Zveza, ki izda letno okrog 60.000 novih knjig. Sledijo ji Anglija, Nemčija in Francija. (UNESCO, 1959.)

Jugoslavija je izdala leta 1964 8019 knjig z 54.284.000 naklado. Od tega pripada Sloveniji 1058 knjig z 5.799.000 naklado, in sicer 3,55 izvodov na prebivalca. (Knjiga 66,4) Visoka številka, če malo pogledamo na današnji splošni položaj, naj si bo v Jugoslaviji ali Sloveniji, kar se tiče knjig, knjižnic in zanimanja zanje.

Slovenske revije in časopisi doma redno prinašajo članke, v katerih se resno razmišlja o tem problemu in sodi o današnjem „slabem literarnem okusu" (Knjiga 66,4). Žalostno je dejstvo, da se ugotavlja, da Slovenci nismo tako kulturni kot smo se do sedaj smatrali, in nekako razveseljivo spoznanje da „naše založništvo ni niti pisano, niti bogato, še najmanj pa *vsestransko*" (Knjiga 66,9). Država nima denarja, da bi redno vzdrževala knjižnice. Ogromna večina naselij v Sloveniji je sploh brez knjižnic, za kar smo bili leta 1963 med najbolj zaostalimi v Evropi. Pred leti je prenehalo delovati v Sloveniji 6% šolskih in 29% ljudskih knjižnic. Boli nas, da se lahko trdi, da „bodo naši zanamci lahko kazali knjižnice, ki bodo v tej kulturni oseki morda po čudežu le še ostale, kot posebne nacionalne raritete (Knjiga 66, 4).

Zanimivo bi bilo ugotoviti če se to dogaja le v Sloveniji ali tudi drugod. Je mladina morda premalo in preslabo vzgojena in izoblikovana v literarnem svetu ali se oddaljuje sama od sebe od nacionalne produkcije, morda ravno zato, ker ne najde v njej tega, kar išče, in se zapira v svoj svet. Ne poznam slovenske izvirne produkcije, da bi lahko govorila o njej, vidno pa je, da kar se tiče prevodov, se večina založb razumljivo opira na socialistične ali levičarsko usmerjene avtorje. In tako mladina, ki je razočarana nad režimom, ne sega po teh niti po izvirnih delih in izdaja svoje revije in časopise, v katerih si ne pridemo do pravega spoznanja, ali pomenijo iskanje nečesa ali degeneriranje vsega.

Tak je položaj doma.

Tu v Argentini je položaj argentinskega izvirnega dela, popolnoma drugačen. Sedanje statistike kažejo, da se današnji bralci resnejše zanimajo za izvirna dela kot za prevode. Raste neka nacionalna zavednost v literaturi. Kar je bilo pred leti utopija, se danes vedno pogosteje in učinkovitejše dogaja. Latinskoameriški pisatelji, ki so pred leti pisali pod tuje zvenečim psevdonimom, danes ponosno polagajo svoja bodisi španska ali druga latinskoameriška imena ali psevdonime na platnice. Kaj se je spremenilo tu, kupci ali knjige? Težko je trditi brez globokega in resnega razmišljanja o stvari. Veliko se govori o tem, debatira in razmišlja, a težko je priti do pravega dejstva. Morda so argentinske založbe tako zadovoljne s tem, da se ne upajo ali nočejo posvetiti resnejši poglobitvi, da ne bi s tem nekako „ubili" to ravno vzbrstelo polje.

Zanimivo je dejstvo, da je bilo l. 1965 40% latinskoameriškega prebivalstva mladina izpod 15 let. Če se opiramo na to, bi lahko trdili, da je del tega novega polja ravno mladina.

Med te in malo starejše, bi lahko postavili tudi slovensko mladino v Argentini, ki večinoma bere veliko več del v španskem jeziku kot slovenskem, kar je popolnoma razumljivo, ker ima na razpolago

več tako izvirnih stvaritev kot prevodov v španščini kot pa v slovenščini.

Vzporedno s tem se pa Slovenci, raztreseni po svetu, kolikor pač morejo zanimajo za slovensko literarno rast in tudi izdajajo, čeprav večkrat s težko zasluženim in pritrganim denarjem, literarne stvaritve izseljenskih pisateljev in pesnikov. Tukaj lahko s ponosom omenjamo razne slovenske emigrantske založbe, ki razširjajo svoje knjige med Slovenci v zdomstvu.

Toda nastane problem, vreden globljega razmišljanja, če pomislimo, da je večina teh knjig sad starejših in da le malokdaj pade mednje mlada beseda. Zopet vprašanje, ali se starejši premalo zanimajo, da bi dobili medse krog mladih moči, ali pa mladina ni zmožna obogatiti njihov zaklad z dobro in lepo pisanim slovenskim delom ali pesnitvijo?

Z žalostjo moramo ugotoviti, da nastaja med starejšo in mlajšo literarno generacijo prepad. Nujno je, da ta prepad premostimo. Če tega ne storimo, smo v nevarnosti, da zapademo smrtni obsodbi emigracije na literarnem polju.

Kaj bi nam pomagala ekonomska, idejna politična enotnost vse slovenske emigracije, če nismo zmožni postaviti trdnih temeljev bodočega literarnega ustvarjanja. Ne smemo pozabiti, da je bilo prav literarno ustvarjanje v preteklosti budilo narodne zavesti. Se odgovorni starejši literarni krogi zavedajo te dolžnosti do naroda?

Res, da je težko najti med nami mladega človeka, ki bi literarno obvladal bogati slovenski jezik, — morda bolj kot španskega ali katerega drugega — in bi poleg tega imel tisto „žilico" za pisanje, brez katere vsi napori in dobri nameni ne dosegajo zadovoljivega cilja. A to nikakor ni nemogoče. Morda bi bila potrebna literarna šola, nadaljevanje krožka, ki je bil pred leti v Buenos Airesu. Članki obiskovalcev tega krožka so izhajali v reviji Mladinska Vez in lahko trdimo, da je med njimi marsikateri, ki bi se lahko vključil v antologijo literarne stvaritve slovenske mladine v Argentini.

Poleg tečaja za izoblikovanje pa bi potrebovali tudi začetno materialno podporo, da si zagotovimo kontinuiteto literarnega ustvarjanja.

Le tako si bo emigracija pridobila mladih literarnih moči in zagotovila svojo trdnejšo enotnost kot graditeljica novih Slovencev.

TINE VIVOD

šotor nad menoj razpet...

...še vidim lep šotor, ki ga je Božidar vzel s takim veseljem s seboj, ko je šel zadnjikrat v Bariloče...

...na misel mi prihaja Tomaževa želja, da bi šel za počitno potovanje taborit k Modremu jezeru...

Velemestno življenje pritiska na varnostno zaklopko. Mnogi ljudje so že našli pot v naravo, da izravnavajo izgubljeno ravnotežje. Večini so se gmotne razmere izboljšale. Prevozna sredstva nas približujejo prej nedosegljivim krajem. Na razpolago imamo vedno bolj lahko in nepremočljivo blago. In končno je splošno razširjeno mnenje, da je taborjenje zdravo za dušo in telo. Taborjenje je postalo tako privlačno, da se govori o eksploziji taborjenja; s tako naglico se širi po Evropi, precej po Severni Ameriki in tudi v Argentini je že izšlo iz ozkih, zaprtih krogov.

Ali si že kdaj taboril? Morda še nikoli. Na izlet te je pa prav gotovo popeljala družba tebi enakih, mladih ljudi. Izleti, prav posebno pa taborjenje, kujejo nerazdružno tovarištvo, ki bo mlade ljudi vezalo še pozneje v organizaciji in slovenski skupnosti.

Taborjenje je popolnoma določena ob-

lika skupnega življenja in organiziranega dela v neposrednem stiku z naravo in v okolici, ki nudi izredne možnosti za telesni in duhovni razvoj mladega človeka, saj mora v posebnih in nepričakovanih prilikah premostiti mnogo težav, istočasno pa vrednotiti vse, kar je preprostega, tihega in lepega. Kadar se pogovarjamo o taborjenju, si predstavljamo šotore, taborníke, taborni ogenj, petje, preprosto kuhinjo in preprosto jed, ki smo jo skuhali s skupnimi močmi. Kadar se spominjamo preživetih dni v taboru, se nam zahoče, da bi se zbudili pod zvezdnatim nebom, ob bregu v luninem svitu blesketajoče se široke reke ali velikega jezera, pod visoko goro ali ob robu velikega gozda. Nehote sežemo v predal, kjer čakajo lepe fotografije in diapozitivi, da z njimi pričaramo svojcem in znancem del tega, kar smo doživeli na taborjenju.

„Ne mislite da ni mogoče, pripraviti taborjenje, če sami še niste nikdar taborili," pravi Ivan Lovrenčič v knjigi „Izleti in taborjenja". Skoro se ne moremo strinjati z njim, če pomislimo kako malo poznajo slovenski izseljenci novo domovino in kako malo organizatorjev in taborníkov, razen redkih častnih izjem, se res pripravi na taborjenje. V Franciji, npr. je posebna organizacija, ki ima stalne tečaje za direktorje, vodnike in ekonome v velikih počitniških kolonijah in taborih vseh vrst: stalnih, premakljivih, „in celih karavanah, v katerih taborniki potujejo peš, s kolesi. avtobusi ali kamioni." V nemškem filmu „Velika ljubezen v majhnem šotoru" je prikazano dvojno taborjenje. Na eni strani preprosto, trdo življenje v skromnih razmerah, ki so si ga mladi ljudje prostovoljno izbrali, na drugi strani pa je nemška iznajdljivost prikazala najbolj ugodne šotore, ki jim ni skoraj nič manjkalo od sodobnega gospodinjstva in stanovanja. Seveda je znal režiser filma prikazati in utemeljiti lepoto preprostega taborjenja.

V glavnem velja, da je taborjenje v najbolj preprostih razmerah samo za dorasle in trenirane ljudi, nikdar pa za otroke. Tu omenim naše šolsko taborjenje v Esquelu, kjer smo bili pravi Robinzoni sredi Kordiljere. Med drugim smo v zadnji etapi obšli del jezera Futalaufquen v najtežjih okoliščinah in smo zato rabili tri dni, nato pa smo se vrnili v Villa Futalaufquen z motorko, ki nas je pripeljala tja v štirih urah. Toda kljub temu, če bodo naši taborniki mladostniki, vedimi, da kakor jim škoduje prevelika trdota špartanskega načina življenja, jim škoduje tudi prevelika mehkužnost. Taborjenje, kjer imajo mladi ljudje vse pri roki, ne zasluži tega imena.

Kdor organizira taborjenje, mora dobro poznati taborníke, vedeti koliko zmorejo telesnih naporov, in se ravnati po najmanj odpornem taborniku.

Zanimivo je poudariti, da povzroči prehod iz mesta v novo okolico telesni in duševni pretres. Tabornik je postavljen pred nove spodbude: okolica, klima, rastline, živali, ki skoraj popolnoma odrinejo stare: dom, mestno življenje, časopisje, radio, televizija. Hrana je preprosta, več je telesnega dela in več odgovornosti. Šotor postane taborniku drugi dom. Skupino taborníkov marsikaj druži: skupni izvor, skupni klimatski pogoji, skupna odločitev za novo, neobičajno življenje. Marsikaj pa taborníke loči: ne poznajo se dobro med seboj, niso navajeni življenja v skupnosti, tesen prostor (4 osebe na 5 kvadratnih metrov). Dobre in slabe lastnosti pridejo na tesnem prostoru hitro na dan. V organskem in psihičnem oziru so vsi taborniki —novinci uporniki, ki podzavestno reagirajo pod vplivom samoobrambe. Dober organizator in psiholog bo znal izrabiti ugodne pogoje, ki družijo skupino, in uravnavati tehtnico, kadar prekipijo rušilni faktorji. Značilnost za dalj časa trajajoče taborjenje je to, da prve tri dni obstojajo neke napetosti, ki potem izginejo, če gre vse po sreči; ali pa se trdovratno drže in še povečajo.

V glavnem imajo direktor, vzgojitelji in vodniki izreden vpliv na taborníke in potek taborjenja. Saj imajo zato izredne pogoje, 24 ur na dan ves čas taborjenja. Niso vezani ne na šolo, ne na klub, nad njimi prav zaprav ni nobene oblasti in predpisanih programov, ne delajo za končni uspeh merjen po izpitih. Zato ni čudno da se na svetu vrše različna taborjenja, tudi ilegalna s čisto določenim ciljem in programom. Razne organizacije znajo spretno izrabiti to edino vzgojno pridobitev XX. stoletja.

Nekateri slovenski voditelji slovenskih počitniških dni so mnenja, da bi bilo bolje namesto 12 počitniških dnevov organizirati dvotedensko kolonijo, ki bi imela poleg svojega stalnega programa tudi pripravo na taborjenje.

Če se spomnimo na razna mladinska taborjenja v domovini pred drugo svetovno vojno, razna zborovanja na prostem in če pomislimo tudi na delo vseh slovenskih skavtskih organizacij, vidimo, da v novih razmerah nekam zaostajamo v tem oziru.

Organizacija taborjenja je precej zahtevna in precej zapletena stvar. Skupina mladih ljudi se preseli s svojo „hišo" na hrbtu v naravo z velikim upanjem, da bo doživela nekaj izrednega. Ko pride na določen prostor je le malo možnosti popraviti vse napake, vse zamujeno in neprevideno. Vse improvizacije se zelo maščujejo. Veliko je potem razočaranje, ki ga mladi dožive zaradi malomarnih priprav. Iz tega sledi nered in nezadovoljstvo. Osebe, ki so pripravile taborjenje, izgube zaupanje in taborjenje ne vleče več. Še tako veliko navdušenje in požrtvovalnost, tako značilna za naše razmere, ne morejo nadomestiti reči, ki so za taborjenje nujno potrebne: nahrbtnik, spalna vreča, vetrni jopič, pravilna obleka in zadostna prehrana. Že prej morajo taborniki znati postaviti šotor, pravilno napolniti nahrbtnik in se navaditi življenja in dela v skupini. Vse to se da naučti na eno ali dvo dnevnih taborjenjih v teku celega leta. Tako mladi ljudje polagoma prihajajo v taborniško ozračje. Pred odhodom je nujno potreben zdravniški pregled in starši morajo javiti eventuelne posebnosti vsakega posameznika. Samo en bolnik povzroči večje nerazpoloženje kot trije dnevi slabega vremena.

V tem smislu smo organizirali v klubu Ferro Carril Oeste eno in dvodnevna taborjenja, kot pripravo za daljša taborjenja. Obenem pa se je izvršil izbor vodnikov za taborjenje v prihodnjem letu, ki se bo vršilo v stalnem taborišču v Bariločah.

Ker so se enodnevna taborjenja vršila v klubu samem, so pri najmlajših skupinah „svetili" preskrbni starši, tete in babice, saj je nadebudni „sinko" prvikrat spal izven okrilja staršev. Slovo, tja proti polnoči, je bilo vedno težko. Ni čudnega, da se je zbudilo zanimanje za družinska taborjenja. Na tak način smo v osemnajstih taborjenjih preiskusili več kot sedemsto otrok od 9. do 14. leta. Posebna dvodnevna taborjenja pa smo imeli za vodnike obeh spolov, ki so šli za zaključek na tedensko taborjenje v San Pedro ob obali velikega Paraná. Uspeh te velike priprave je povzročil, da se bo drugo leto število šotorov dvignilo od deset do štirideset. Tako bo prihodnje leto sedemsto otrok taborilo štirinajst dni v Bariločah.

Razmerje šotor-otrok je 1:4; razmerje otrok-profesor je bilo 8:1.

Zelo važna je homogenost v starosti tabornikov. Zavedati se moramo tudi razlik, ki jih predstavljajo fantje in dekleta *iste* starosti, saj poznamo, da je psihofizični razvoj obeh, različen.

V vsakem taboru naj obstojajo tri oblasti: direktorij, taborni svet in skupščina. K prvemu spadajo direktor, vodja programa, zdravnik in administrator. K drugemu en zastopnik vsakega šotora, zastopnik vodnikov, profesorji, zastopnik tehničnega osebja in direktorij. V skupščini tabornikov pa sodelujejo vsi in se zberejo periodično prvikrat, ko mine prva polovica taborjenja. Tako vsi vladajo in so vladani: demokracija.

Z ozirom na vrsto taborjenj govorimo lahko o različnih programih: taborjenje je lahko počitniško, študijsko, socialno (cele družine, klubi, ustanove), s posebnim poudarkom na zdravje, vzgojno, kar je značaj za vsako taborjenje mladostnikov. V glavnem zavisi program od koncepta, ki ga imajo direktor in vzgojno osebje o taborjenju. Odvisen je tudi od razmerja, ki vlada med vzgojitelji in taborniki, in končno od finančnih sredstev, s katerimi tabor razpolaga.

Privoščimo naši mladini tako taborjenje in ga organizirajmo! Tako počitniško življenje bo na zunaj sicer zelo preprosto, pa toliko bolj bogato na znotraj. Stalna taborjenja na določeni bazi z možnostjo za krajše izlete. Pod strokovnim vodstvom za vse panoge taborniškega življenja z bogatim kulturnim programom nam morejo nuditi to, kar mladina že toliko časa pričakuje, saj izgleda, da so se nekatere oblike dela za mladino, milo povedano, izrabile.

Lepo je opozoril ljubljanski nadškof svoje vernike v letu turizma: „...turist v čisti naravi odkriva svojega Boga. Turistov duh snuje tudi med oddihom. Mnogi turisti uporabljajo svoj oddih tudi za poglobitev svojega duhovnega življenja. Ko se vračajo domov in na svoje delovno mesto, so podobni vračajoči se obloženi čebeli, ki bo obogatila svoj panj..."

Nekaj primerne literature:

Godec, Guzej in Lovrenčič: Izleti in taborjenja, Ljubljana 1950. Mladinska knjiga.

Dr. Jože Prešeren, Skavtski priročnik, Trst, 1963.

Saravi Riviére, Campamentos Juveniles, Eudeba, Buenos Aires 1966.

Bedkholt Albert, Manos Hábiles, Barcelona IX. 1965.

J. J. Loiseau, Juegos de Stalking, Barcelona 1966.

Seminaro teórco práctico "El Niño y su dinámica corporal". Dep. de Ed. Física del Club Ferrocaril Oeste 1966.

utrinki

Takrat, ko se sonce nagiba k zahodu, ko pada noč na planjavo in se v mestu prižigajo tisočere luči, se prične zame nov dan. „Tebi, Gospod, posvetim delo te noči," pomislim, ko prestopim prag modernega sanatorija. Po svetlih prostranih hodnikih je še vedno živahno. Do polnoči je dela dovolj, potem se na oddelku vse umiri.

Luči na hodniku ugasnejo. Le iz sobice dežurnih bolničark prihaja svetloba. Nocoj ni nevarnih bolnikov. Noč bo mirna, prijazna.

Naslonjena na okno zrem na mali park in tlakovano dvorišče. Mesečina, kakor prozorna zavesa ovija drevesa; listi se srebrnkasto svetijo in skrivnostno šepetajo. V nasprotnem krilu stavbe se pri oknu pojavi bela postava, me uzre, pomaha mi in se umakne v notranjost. Tiha, topla novemberska noč je. Polasti se me želja, da bi stekla na vrt, se vlegla v travo in zrla v zvezdnato nebo. Ozrem se kvišku. Mir se naseli v mojo dušo. Osvetljena drevesa, trata in zvezdnato nebo se združijo v mehko melodijo, kakor bi nevidna roka potegnila z lokom po violinskih strunah. Objamejo me sanje, ki se spajajo z resničnostjo.

V teh mirnih nočeh se spomin vrača k tebi, ata. Kje si? Me slišiš? Moj prvi spomin nate, ata. Bilo je v letih vojne. Nočna groza bombardiranja se je umaknila dnevu. S prestrašenimi očmi smo zrli vate, v tebi smo iskali zaščito. Gotovo si bil utrujen po noči groze, vendar si se nasmehnil. Vzel si violino v roke, se usedel na tla, na rdečo preprogo. Posedli smo poleg tebe in prisluhnili napevu, ki ga je tvoja roka izvabljala iz strun. Nežna melodija je brisala vtis v grozi prečute noči. Toliko časa je že preteklo od takrat, pa se še vedno spominjam te slike. Tudi danes so moje sanje pri njej, pri tebi, ata. Se mi zato vse nežno in lepo zdi kakor melodija violinskih strun?

Nočno tihoto pretrga sirena ambulance. Takoj se po hodnikih prižigajo rdeče signalne luči. Telefon zabrni, dvignem slušalko. „Takoj pripravite sobo na vašem oddelku", veleva glas dežurnega zdravnika.

Po hodniku zaropota voziček. Pripeljejo nezavestno bolnico, ki jo spremljajo sorodniki. Položimo jo na posteljo. Ne prebudi se, ne vzdihne. Mlado dekle je. Njeno telo je lepo kakor bel marmornat kip. Oblečena je v bogato čipkasto nočno haljo. Zaman iščem na njenem telesu znake poškodb ali bolezni. Videz je, kakor da zelo trdno spi. Potem ji pogledam v obraz. Lepe, pravilne poteze njenega obraza mi ne povedo ničesar. Le krčevito stisnjene ustnice pritegnejo mojo pozornost. Vprašujoče pogledam zdravnika. Ne odgovori mi. Njegov glas je uraden in strog, ko ukazuje: „Zmerite pritisk, utrip žile, vročino..." Molče spolnjujem ukaze. Ko pa mu moram pomagati, da ji razpreva usta in skozi potisneva cev za izpiranje želodca, se zavem: Sedaj sem prepričana, da je dekle — zastrupljeno. Roka mi ne vzdrhti, ko ji vbrizgnem zdravilo v žilo na roki.

„Midva sva končala. Sedaj je treba le čakati," mi reče zdravnik. Njegov glas je tovariško prijazen. Nasmehne se, kot da bi mu bilo žal, da je bil prej strog. „Poizkus samomora z uspavalnimi tabletami. Ni smrtno nevarno, ker so sorodniki pravočasno opazili in jo pripeljali. Čez nekaj ur se bo začela prebujati. Pazite nanjo." Prižge si cigareto, ozre se skozi okno in zamrmra: „Le kako se morejo ljudje ubijati v tako prekrasni noči, kaj misliš, deklica?" Pogled mu obstane na bolnici. „Živela bo."

Na hodniku ga obkoli gruča preplašenih sorodnikov. Ko jih pomiri, odide. Vrnem se v sobo. Pogledam bolnico. Pomislim na neozdravljivo bolne, na umirajoče, ki se z vso svojo voljo oklepajo bežečega življenja, spominjam se njihovih ugašajočih oči, v katerih še vedno odseva hrepenenje, kljub bolečinam še vedno upanje na ozdravljenje. To dekle pa je mlado, lepo, zdravo, in vendar je hitelo smrti naproti. Zakaj?

Čas počasi teče. Štejem udarce: Ena, dve, tri, štiri. Primem dekle za roko. Začutim utrip srca; poslušam sunkovito dihanje. V sobi je mračno. Luč v steni, zagrnjena z motnim modrim steklom, daje le malo svetlobe, vendar opazim, da je dekle odprlo oči. Iščem v njih odgovor na

svoje vprašanje. Ne dobim ga. Brezizrazno otopelo gleda vame. Morda trudna naveličanost gori v njih. Nekaj se iskri, kakor da bi bila blizu norosti. Kasneje, ko ji bo to vprašanje, zakaj, v najrazličnejših oblikah zastavil psihiater, bo našel pravi vzrok ubitega življenja? Bo vrnil temu nesrečnemu bitju voljo živeti, voljo do borbe, do veselja, hrepenenja po sreči, upornost, bolečino; ker vse to je življenje.

Pri dekletu ostaneta oče in mati, jaz pa odidem v našo sobico. „Zopet ena, ki ima vsega preveč in ne ve, kaj bi počela, pa se gre zastrupljati," me godrnjaje sprejme moja starejša tovarišica nočne službe na našem oddelku. Ne ugovarjam ji, ker bi jo samo razdražila, in pa, morda ima prav. V tem po hodniku prihiti mlad človek. „Želel bi videti dekle, ki se je zastrupilo in so jo pripeljali sem." Začudeno ga pogledam. „Njen zaročenec sem," mi pojasni. Pokažem mu sobo. Vstopi. Čez čas pride ven, vsede se v naslanjač na hodniku, si pokrije obraz z dlanmi in mirno obsedi. Žal mi ga je, pa mu ne vem pomoči. Ko grem mimo njega, me zaprosi za kozarec vode. Prinesem mu ga; v dušku ga izpije.

„Živela bo, kajne?" V njegovem glasu je bolest, strah, upanje.

„Seveda, zdravnik je vendar rekel, da ni nevarnosti."

„Bojim se." Kljub elegantni obleki je pa videti tako ubog in zapuščen. — „Kaj takega nisem pričakoval. Ljubim jo kljub vsemu. Ona je kakor roža, oh ne, ona je lep metulj, ki hoče vedno od življenja posrkati najslajše. Nikoli ni življenju nudila ničesar. Velik, razvajen otrok je. Edinka. Bogati starši so ji izpolnili sleherno željo. Nikoli ni vedela, kaj je dolžnost, le uživala je. Tudi mi smo bogati, vendar nas je pet otrok, in starši so nas vedno vzgajali k dolžnosti in odgovornosti. Ko sem jo spoznal, sem jo takoj vzljubil. Tudi ona me je ljubila, vsaj tako mislim. Zaročila sva se, potem pa sem spoznal, da je njeno življenje prazno. Vedno je hotela novih doživljajev, novega uživanja. Tudi v ljubezni ni bila stalna. Slutil sem, da me vara, in sem trpel in se bal. Pred družbo sem bil še vedno njen zaročenec. Igrala sva dvojno vlogo in mogoče je tudi ona trpela. Res ni našla boljše rešitve, kakor da se je hotela zastrupiti?"

Utihne. Zdi se mi, da ni govoril meni, temveč sam sebi. Čisto tiho stojim pred njim. Kakor da se šele sedaj zaveda moje navzočnosti, me pogleda in se trpko nasmehne. „Ne vem, zakaj vam to pripovedujem. Ne poznam vas, niti vašega imena." Z dlanmi si pokrije obraz in le še šepeta: „Še vedno jo ljubim, nič manj kot prej. Prepričan sem, da jo bo moja ljubezen rešila. Prepričan sem..."

Dani se. Nov dan se prebuja. Moje delo je opravljeno. Zame je dan končan. — Oh, ne, danes še ne...

Občinska bolnica v predmestju je s svojimi paviljoni zidana v starem slogu. Vrt je lep in marjetice na trati bohotno razkazujejo svojo skromno lepoto. Drugače pa je tukaj vse preprosto in revno. Hodnik je mračen in na oknih ni zaves. V veliki sobi na porodniškem oddelku imamo ta teden prakso. Bolnice so zelo revne. Nimajo čipkastega perila in svilenih halj. Vendar se zelo dobro počutim v tej sobi polni življenja. V malih posteljicah počiva živ zaklad. Sklonim se k zibelki malega kričača. Njegova srajčica je preprosta, brez okraskov, pleničke se pozna, da je podedovana od starejšega bratca ali sestrice. Vse je tako revno, da me skoro zaboli. Malček se dere in suva z ročicami. Lačen je, njegov želodček je najbolj točna ura. Dvignem ga in odnesem k materi. Temnopolta, revna žena se srečna smehlja: „To je moj sedmi otrok", mi ponosno pove. Srečni smehljaj in ponos jo olepšata; žal mi je, da se mi prej ni zdela lepa. Sedaj ni časa za razmišljanje. Malčki z glasnim kričanjem zahtevajo pozornosti. Dela je za vse dovolj. Previjamo jih. Nosimo jih k zdravnikom na pregled, dajemo materam zdravila... Niti minute časa ni za počitek in ob dvanajstih se komaj še držim na nogah, vendar sem vesela, ko se preden odidem, še enkrat ozrem po tej sobi življenja.

Ob eni popoldne, ko pridem domov, je današnji dan zame končan. Utrujena se vležem v posteljo. Pomislim na dekle, ki se je hotelo zastrupiti, na mater s sedmimi otroki, na vse tiste, ki so priklenjeni na bolniške postelje. Že na pol v snu šepetam. „Zahvalim se Ti za današnji dan, za tako bogat dan življenja."

kaj je resnica?

Obširnost prostora
zajame srce v negiben ples
sredi pampe.

Sončni žarki
se tu ne lomijo v prizmi prahu
in vogalov cestá
v mavrično jato zabrisanih senc.

Po modro-rjavem horizontu potujejo želje;
čeprav so daleč,
jih čas ne krivi
in pot do njih je ravna.
Ni se mi bati, da jih zgrešim,
kajti nebo in pampa se srečujeta
v prostoru brezbrežnih
preprostih snovi
povsod.

—

Ne vem,
kdo je izdal ukaz in zakaj,
mordá nehote,
da je obzorje obširno
in brezmejna odkritost planjav
prenevarna zame in zanj.

Zato
je prelomil
ravno pot kot belo palico slepca,
da teče zdaj na zahod, ko je jutro,
ali na jug sredi opoldanskih ur.
Pogreznil jo je v železobetonski labirint
med izkrivljene kletke praznot,
da bi se izkričal v temó,
če bi hotel za soncem naprej.

Sredi pampe
me je oklenilo
mesto betonskih kulis, ki tečejo
skupaj s senco za menoj
kot fata morgana:

arhitektura lažnih zidov,
simfonija mrtvih luči,
praznost ostrih robov.

A meni je pela vse leto
nemirna gladina prostora
zelenkasto pesem,
med prsti prelival sem
plodno težo čakajoče prsti,
vzpet na ognjeni voz Sonca
sem čakal počitka zvečer.

In vem:
teža pampe v objemu obzorij
odtehta puhle prividе zidov,
izbriše boleče kaplje asfalta,
in živi kres v večernem mraku
prežene sence iz temnih oči.

TONE MIZERIT

utrip v rdečem molu

Otrokov korak je bil prožen. Živahno se je poganjal za jato golobov, ki se je zgrinjala okoli njega. Dopoldansko južno sonce je zlatilo tlak in zelenje, da je celotna slika gorela v svežih pomladanskih barvah.

Ljudje so se ustavljali, opazovali prizor in nato z nasmehom na ustnicah ter z veselim obrazom nadaljevali vsakdanjo pot.

Kako malo nam zadostuje, da smo srečni. In vendar, koliko ljudi ubija še nerojeno srečo.

„Otrok je iskal skrivnosti golobov, a marsikdo je ob njem v nasmehu prijatelja našel samega sebe."

Stisnil sem roko Roži, ki mi je vrnila hvaležen pogled.

„Hvala za lepo misel. Ves ta mesec samote in teme sem si želela videti ta nasmeh. Zame bi bil dokaz, da ljubezni nisem ubila ne v sebi ne v drugih."

„Ljubezni?"

— — —

Odpel sem zimsko pesem. Odigral zadnji akord in zavrtel ključ. Pogledal sem na čas.

„Nimam časa!" bolščí vame iz belega kroga.

Kdaj sploh ima čas? Kaj je čas? Ali je res samo bitje, ki čepi na steni in prede, prede...

Zdrvel sem po stopnicah. Za mano je ostal trpek vonj laboratorija. Križal sem noč na južni diagonali in se napotil proti baru. Skozi orošena stekla „Študenta" sem iskal med mizami znani obraz. Zdelo se mi je, da sem tam, v sredini, opazil njen nasmeh. Počasi sem odrinil vrata in vstopil.

— — —

Na obrazu sem ji bral presenečenje.

„Kaj pa ti iščeš tukaj?" je pol veselo pol zaskrbljeno pogledala okoli sebe in pomignila Neki, naj izgine.

„Tebe," sem se nasmehnil in pritisnil poljub na ponujeno lice.

„In ravno nocoj," je blesk nejevolje za trenutek osvetil njen obraz.

„Kaj je nocoj?"

„Nič." Lica so ji rahlo drgetala. Ni umaknila pogleda. Čez čas je z glavo naredila krog čez prostor. Ozrl sem se. Nisem vseh prepoznal, a dovolj, da sem razumel, kaj se pripravlja.

„Koliko vas je?"

„Ne vem." Glas je zvenel iskreno.

„Kaj boste prenesli?"

„Ne vem." Glas je zvenel iskreno.

„Kdo bo nosil?"

„Jaz."

— — —

„Je nevarno?"

„Poglej!"

Sprememba na njenem obrazu. Gledala je preko moje rame proti vhodu. Ustnici sta se z močjo stiskali in sikanje je skozenj iskalo izhoda.

„Preklete svinje..."

Med mizami sta stopala policijski oficil in njegov pomočnik in opazovala obraze poznih gostov.

Trapa!

Že dolgo sem videl, kako se je trudila, da bi pokazala svojo srčno privrženost partiji. Ni ji uspelo. Nekega popoldneva, ko mi je ob sladoledu priznala, da je v aktivu, se mi niti ni upala pogledati v oči. Sedaj je s priučenim fanatizmom pljuvala na red in skušala dokazati, kako je vsa prežeta s svobodnim duhom.

Dvojica nama ni posvetila preveč pozornosti. Kmalu je utonila na cesto.

Roža je opazila moj posmehljiv pogled in se namrdnila.

„Ti mi ne verjameš, vem. Kakor ti ljubo. A on..."

On...

Prišel je pozno. S pogledom je objel prostor, pokimal Roži, nato odšel proti prehodu. Bolivijanec. Tipičen, skoraj opičji obraz. Naočniki s črnimi okvirji, temna polt, črni lasje, črna porasla brada...

Nekaj žgočega se je zarilo v ozračje in zabodlo pod strop. Kakor da bi milina njegovih oči zarezala rano in nanjo vlila goreče tekočine.

„Takoj se vrnem," se je opravičila in odšla za njim.

Res se je kmalu vrnila, sedla na svoje mesto in postavila torbico na kolena.

„Si opravila?"

„Sem. Vse je v redu. Sedaj je le še treba, da prenesem papirje na varno."

Vedel sem, da nimam več kaj iskati.

„Jaz odhajam," sem se ponudil, „če želiš, da te pospremim..."

„Pusti," je odklonila. „Neka je tu z avtom. Odpeljali se bomo vsi skupaj."

— — —

Takoj ko sem prestopil prag „Študenta", sem se zdrznil. V medli svetlobi ceste sem opazil temne obrise policijskega avtomobila.

„Sledili bodo Nekin avto," sem sklepal. „Našli bodo papirje. Zaprti bodo. Saj za druge mi ni. Naj le sedijo za svojo barvo A Roža..."

„Rožo bi moral obvestiti," se mi je utrnilo. — Postava se je izluščila iz teme. — Prepozno! Nisem mogel več nazaj. Hitro sem usmeril korak proti aveniji in mrknil po stopnicah podzemske železnice.

— — —

Tisto noč sem neprestano čul sireno policijskega avtomobila. Neskončno je bilo tuljenje, ko je spanec krožil okoli mene kot satelit. V polsnu sem taval po mestu. Siva belina se je razlivala po cestah. Lepljivo se je vzpenjala po telesih, jih ovijala in silila na obraz. Tam je tkala mreno, da je kot mrtvaška maska zakrila izraz oči in oslepila duha in osebnost. Pljuskala je ob pločnike, se zaganjala ob vrata hiš, podirala drogove, trkala na okna... Postave so se stapljale z njo. Le krik je še neštetokrat odjeknil in glas je ponavljal tujo pesem.

Slepo sem taval po ulicah do „Gowa" kot nekega poletnega večera. Takrat sta se v ozračju vonj poljubov in glasba spajali v eno samo lažno izpoved.

„Ljubim te, Roža. Zakaj me mučiš? Roža, rotim te. Rožica... Ljubezen moja..."

„Kaj je ljubezen?" se je posmehovala v poltemi.

— — —

Zaplaval sem pod nebo. Med oblaki sem iskal prehoda, da bi planil skozi sivino in se okopal v luči zvezdá.

Zakaj se bojim teme?

Ko strune brnijo in glas poje; zakaj padajo solze iz slepih oči?

Dan za dnem ljubim velemesto in obupujem nad svojo usodo, ker ne najdem luči na asfaltu. Trenutki osamelosti se mi režé z visokih stavb in mi pljuvajo v obraz svojo bolečino.

Ko pišem o svojem srcu; zakaj se črnilo razliva, namesto da bi kri padala na papir?

— — —

Čez mesec dni se je Roža vrnila na svobodo. Ob prizoru otroka med golobi, veseljni simbol miru, si je želela ljubezni. Ko sem jo vprašal, kaj je ljubezen, me je udarila preko obraza, se obrnila in zbežala. V trenutkih je njena postava izginila med množico.

Razgledi

Joško Krošelj — **Tri obletnice**

P. F. — **Ukrajinska katoliška univerza papeža sv. Klementa v Rimu**

Filozofsko humanistična fakulteta — podružnica v Buenos Airesu s slovenskim oddelkom

SLOVENSKA BESEDA IN PESEM

P. B. A. — **Svet na glavo postavljen**

Karel Mauser — **Dom za stare ljudi**

Dr. Jože Krivec — **O slovenski tiskani besedi**

Mirko Kunčič — **Votla soha — Naša Atlantida**

Milena Šoukal — **Jesen — Meditacija — Zaprta vrata**

SLOVENCI V ZAMEJSTVU

Ivan Vodovnik — **Iz narodnega življenja koroških Slovencev**

Dr. Andrej Bratuž — **Med goriškimi Slovenci v letu 1967**

SLOVENCI V IZSELJENSTVU

Marijan Marolt — **Razstave svobodnih slovenskih umetnikov**

Lojze Ambrožič st. — **Iz življenja Slovencev v Kanadi**

J. Kr. — **Msgr. Hladnik znova med svojimi farani**

—lj— **Spominska plošča škofa Rožmana v Adrogueju**

France Markež — **Pismo iz Antarktike**

— **Mlada arhitekta se uveljavljata**

Dr. Tine Debeljak — **Premieri novih slovenskih dramatskih del**

Viljem Bečaj — **Spomin na Liparske otoke**

V SPOMIN NAŠIM RAJNIM

Dr. Franc Blatnik — † **Dr. Andrej Farkaš**

Joško Krošelj — † **Martin Mizerit**

† **Župnik Janez Kalan**

† **Ciril Skebe**

Zdravko Novak — **Knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije, zamejskih in izseljenskih Slovencev**

Janko Hafner — **Krstna predstava velerakete Saturn 5**

JOŠKO KROŠELJ

tri obletnice

I. KLIC PO ZEDINJENI SLOVENIJI PRED 120 LETI

Slovenci praznujemo letos enega najpomembnejših zgodovinskih dogodkov: 50 letnico rojstva slovenske narodne in politične svobode, osvoboditve izpod večstoletnega tujega gospodstva ter imenovanja prve slovenske narodne vlade leta 1918 v Ljubljani.

Do osvoboditve slovenskega naroda pa ne bi bilo moglo priti, če pred njo v zgodovini slovenskega naroda ne bi bilo še drugih prav tako važnih dogodkov, ki so utirali Slovencem pot do končnega cilja.

Leto 1848 je v zgodovini znano kot pomlad narodov. Po dolgih letih narodnega in političnega zatiranja so narodi po revolucionarnih dogodkih tistega časa začeli javno nastopati za svoje narodne in politične pravice.

Nova doba je nastopila tudi v Avstriji za slovanske narode. Tudi za Slovence se je začela doba narodnega prebujanja. Slovenski razumniki po mestih so začeli ustanavljati slovenska društva in naslavljati na avstrijske oblasti slovenske narodnopolitične zahteve. Prvo tako društvo Slovenija so ustanovili Slovenci na Dunaju. Za predsednika so izvolili svetovno znanega slavista dr. Franca Miklošiča. Društvo z enakim imenom je nastalo tudi v Gradcu, kjer ga je vodil dr. Muršec, v Ljubljani je pa bil njegov predsednik Janez Bleiweis.

Dunajska Slovenija je prva objavila slovenski narodno-politični program. Z njim je zahtevala ustvaritev Zedinjene Slovenije. Slovenci Štajerske, Kranjske, Koroške in Primorske naj se združijo v eno samo upravno telo z imenom Slovenija. Ta naj ima svojo zakonodajno zbornico v Ljubljani.

Nič manj odločna ni bila zahteva po enakopravnosti slovenščine po šolah in uradih. Prav tako je bila postavljena zahteva po ustanovitvi slovenskega vseučilišča v Ljubljani.

To je bil za tiste čase za Slovence velik dogodek. Slovenski narod se je začel zavedati svoje narodne biti. Hotel si je zagotoviti narodno življenje, ne samo, da bi obstal ter se ohranjal, ampak, da bi se tudi razvijal, da bi mu bila dana možnost izpolniti od Boga podeljeno poslanstvo med drugimi narodi.

Politični program dunajske Slovenije je sprejelo slovensko narodno zavedno izobraženstvo — svetno in cerkveno. Ohranjalo ga je živega med narodom tako, da nikdar več ni zamrl med Slovenci. Tudi ne v dobi Bachovega nasilja, ki je med v Avstriji živečemi slovanskimi narodi znova obnavljalo politično in narodno zatiranje. Krivice in zapostavljanje so ti narodi morali prenašati vse dotlej, dokler Avstrija ni doživela vojaških porazov s Francozi in Piemontezi leta 1859 v Italiji, doma pa gospodarskega zloma. Tedanji avstrijski oblastniki so iskali rešitve v novem federalističnem ustavnem režimu leta 1860, ki se pa ni mogel uveljaviti in so leto dni kasneje proglasili znova centralistično ustavo. Kot protest proti takemu postopanju v dunajski državni zbor niso hoteli priti zastopniki Madžarov, Italijanov in Hrvatov. Dve leti pozneje so se jim pridružili tudi Čehi.

Nezadovoljstvo nenemških narodov v Avstriji je naraščalo, od zunaj je pa grozila vojna z Bismarkovo Prusijo. Spričo takih okolnosti je cesar Franc Jožef leta 1865 ustavil izvajanje centralistične ustave. Naslednje leto so Prusi potolkli avstrijsko armado pri Kraljevem Gradcu. Italija je bila sicer kot njihova zaveznica poražena, toda s pomočjo svoje spretne diplomacije je le dobila Beneško Slovenijo, ki je od tedaj naprej vse do danes odtrgana od slovenskega narodnega telesa.

Po izgubljeni vojni se je Dunaj pobotal z Madžari ter je z njimi leta 1868 napravil pogodbo o dualistični ureditvi države. Po njej so si Nemci in Madžari razdelili oblast nad nenemškimi in nemadžarskimi narodi. S tako ureditvijo države je nastala Avstro-Ogrska monarhija, ki je ostala še naprej krivična mačeha zlasti slovanskim narodom. Ti so v obrambo svojih narodnih in političnih pravic začeli velika protestna zborovanja — tabore.

II. „SLOVENCI, ZEDINIMO SE!" — ZAHTEVA I. SLOVENSKEGA TABORA V LJUTOMERU PRED STO LETI

S prirejanjem taborov so začeli najprej Čehi. Pobudo za prirejanje velikih javnih zborovanj na prostem — meetingov, kot so jih imenovali, je pri Slovencih sprožil Fran Levstik v pismu dr. Valentinu Zarniku. Zanje so ustvarile primerno vzdušje slovenske narodne čitalnice, ki so začele nastajati po Slovenskem leta 1861. Prve so bile v Celju, Mariboru, Ljubljani, Celovcu, Gorici in Trstu. Do leta 1871 jih je bilo na Slovenskem že 58. Njihova narodnoobrambna in družabna dejavnost se je v glavnem omejevala na meščanske sloje po mestih in trgih. Odločitev za pripravo prvega slovenskega tabora je padla 7. julija 1868 v Mariboru pri dr. Matiji Prelogu. Sklenili so, „naj bi se po slavnem izgledu naših bratov Čehov" tudi Slovenci zbrali v veliki množici pod milim nebom in bi javno izpovedali svoje zahteve. Za prvi slovenski tabor so določili dan 9. avgusta istega leta, ki naj bo v Ljutomeru. Ta kraj so izbrali zato, ker je bil narodno močno prebujen ter je v bližini dveh narodnih meja — nemške in madžarske. Na sestanku v Mariboru so določili tudi skupen program za vse tabore, ki naj bodo v Sloveniji.

Predsedstvo pripravljalnega odbora je prevzel dr. Jakob Ploj, odvetnik v Ljutomeru. Njegova glavna pomoč je bil njegov koncipient dr. Valentin Zarnik, ki je bil pozneje tako močno povezan z vsemi tabori na Slovenskem, da so mu dali vzdevek „oče slovenskih taborov".

Na I. slovenski tabor pred sto leti je prišlo v Ljutomer okoli 7000 ljudi. Igrali sta dve godbi, nastopali pevski zbori, iz Ljubljane so prišli Sokoli. Ob sprejemanju resolucij so pokali možnarji; zvečer pred taborom so po okolici zažigali kresove, na dan samega tabora pa umetne ognje.

Tabor je vodil dr. Razlag, začel ga je domači župnik Klemenčič, za njim je govoril posestnik Kukovec ter zahteval slovenski jezik v javne urade, dr. Valentin Zarnik je zahteval slovenščino kot uradni jezik tudi v škofijo in v bogoslovje, župnik od sv. Barbare Božidar Raič, sloviti govornik in ljudski tribun, je zahteval slovenske šole in Zedinjeno Slovenijo.

Kot spomin na I. slovenski tabor, katerega stoletnico obhajamo letos, so izdali spominsko svetinjico z napisom „Slovenci, zedinimo se!" To je bila tudi glavna misel in želja vseh taborjanov.

Leta 1868 sta bila v Slovenskih deželah samo še dva tabora: V Žalcu in Šempasu; l. 1869 so bili v Brdih na Goriškem, v Sevnici, na Kalcu na Notranjskem, v Vižmarjih in v Ormožu; l. 1870: v Tolminu, Sežani, Cerknici, Kapeli v Slov. goricah, Kubetu v Istri, v Bistrici pri Pliberku, v Vipavi in Zopračah na Koroškem. Naslednje leto sta bila tabora le v Kastavu v Istri in v Buhljah na Koroškem, nadaljnje tabore je pa avstrijska vlada prepovedala, ker so narodno preveč razgibali slovensko podeželje, kajti zgodilo se je to, kar je zapisal že leta 1868 dr. Valentin Zarnik v Bleiweisovih Novicah, „da je slovenski narod stopil s tem dejanjem iz čitalniškega radovanja in rajanja prvikrat samostojno na politično polje".

Največja udeležba ljudi je bila na vižmarskem taboru, na katerega je prišlo 30.000 ljudi. To je bila tako mogočna slovenska narodno-politična manifestacija, da se je zbala avstrijska državna uprava ter je kranjski deželni predsednik Conrad zahteval pojačanje vojaške garnizije v tej deželi. Na vižmarskem taboru je množica za govorniki glasno vzklikala: „Dajte nam Slovenijo". Na tem taboru so delili tudi spominske svetinje z napisi „Zedinimo se!" in „Ne vdajmo se!"

O taborih in njihovem pomenu za slovenski narod je dr. Josip Mal zapisal tole ugotovitev:

„Taborska doba pomenja važen prehod iz ozko omejenih trških in mestnih čitalniških krogov na širše samostojno politično torišče. Ne le majhne skupine izobražencev, marveč najširše plasti naroda naj se pritegnejo k aktivnemu političnemu sodelovanju, da bo poudarek tem silnejši in vtis na vlado tem močnejši. Na taborih so govorili in glasovali za združitev vseh slovenskih pokrajin v eno upravno in politično celoto, za narodno enakopravnost v šoli, cerkvi in uradu, razpravljali pa so tudi o narodnem gospodarstvu, zlasti o kmetijstvu. Misel zedinjene Slovenije, razplamtele po mladini na taborih, je prevzela slednjič tudi omahljive vodilne politične prvake in na ta način proniknila od spodaj v same postavodajne zbore.

Tabori so bili za domači kraj vedno prazničnj dogodek. Zato so bili skrbno pripravljeni: kresovi so oznanjali dan narodnih svečanosti in s slavoloki ter s pokanjem topičev so sprejemali tuje udeležence, ki so prihajali med godbo in petjem, z

zastavami in na okrašenih vozeh. Vse to je neizmerno vplivalo na množico, dvigalo njih ponos, bodrilo njihov pogum in vnemalo splošno navdušenje...

Po glasovanjih in razpoloženju na taborih se je mogla vlada prepričati kako puhla je trditev, češ, da ljudstvo ne terja tega, kar zahtevajo njegovi politični voditelji. Tabori so bili tako za široke sloje prebivalstva njegova prava in prva šola o državljanskih in narodnih pravicah, dramili so njegovo zavest, bistrili mu pogled na dejansko stanje izvrševanja ustavnih določil, odkrivali mu krivično postopanje narodno nestrpnega tujega uradništva in vobče zanesli državljansko politično in narodno zavednost v sleherno hišo. Po taborih narodno prebujeni Slovenci so v obmejnih pokrajinah svojim nasprotnikom iztrgali postojanko za postojanko in se narodno, gospodarsko in politično krepili."*

III. ZAHTEVA MAJSKE DEKLARACIJE PRED 50 LETI: VSAKEGA TUJEGA NARODNOSTNEGA VPLIVA PROSTA, SAMOSTOJNA DRŽAVA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV

Doba od slovenskih taborov do Majniške deklaracije predstavlja zaključno obdobje bojev Slovencev in ostalih slovanskih narodov Avstro-Ogrske monarhije za njihovo osvoboditev in ustanovitev lastnih narodnih držav. Označuje pojačeno nasilje narodnih sovražnikov, načrtno raznarodovanje in pripravljanje načrtov za popolno uničenje slovenskega naroda na slovenskih tleh. Za Slovence se je postavilo strahotno hamletovsko vprašanje: Biti ali ne biti. Slovenci so se odločili za boj z nadmočnim narodnim sovražnikom. Narekovala je ta boj potreba po samoobrambi, po ohranitvi slovenske mladine, slovenske zemlje, slovenskega jezika.

Ta boj se je razvnel z vso silo zlasti sredi prve svetovne vojne. Ko je cesar zaradi slabega položaja na bojiščih leta 1917 moral sklicati državni parlament na zasedanje, so v njem predstavniki slovanskih narodov v Avstriji izpovedali svoje politične zahteve. V imenu Slovencev ter v Avstriji živečih Hrvatov in Srbov je to storil predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec dne 30. maja 1917.

V izjavi so predstavniki slovenskega, hrvatskega ter srbskega naroda zahtevali „na osnovi narodnostnega načela in hrvatskega državnega prava združenje vseh ozemelj monarhije, ki na njih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi v eno, samostojno, vsakega tujega narodnostnega vpliva svobodno, na demokratični osnovi zgrajeno državno telo pod žezlom habsburškolotrinške dinastije".

Z Majsko deklaracijo so Slovenci razširili svojo narodno-politično zahtevo na združitev s Hrvati in Srbi v skupno narodno, na demokratski osnovi zgrajeno državo. V začetku je bilo sicer še povedano, da naj bi bila ta država pod Avstrijo, toda razvoj dogodkov in trmasto vztrajanje Nemcev in Madžarov v Avstro-Ogrski po nadvladi nad slovanskimi narodi in na odkrito zatrjevanje avstrijskih vladnih osebnosti, da Slovenci nikdar ne bodo prišli v kako južnoslovansko državo, ki bi morebiti nastala, je Majsko deklaracijo spremenilo v revolucionarno narodno osvobodilno gibanje, katerega nosilca sta bila zlasti dr. Janez Ev. Krek in dr. Anton Korošec. Zlasti po objavi 14 Wilsonovih točk, od katerih je 10. zahtevala tudi avtonomijo za avstrijske Slovane, katero je pa avstrijska vlada zavrnila kot „vmešavanje v avstrijske notranje zadeve", je pri Majski deklaraciji padel „avstrijski okvir". V Zagrebu so se dne 3. marca 1918 sestali predstavniki dunajskega Jugoslovanskega kluba, socialno-demokratske stranke, starčevičancev, disidenti Hrvatsko-srbske koalicije ter vodilni politiki iz Bosne in Hercegovine, Dalmacije, Istre ter Medjimurja in sklenili, da je potrebna „koncentracija vseh strank, ki stoječ na stališču narodnega edinstva in narodne samoodločbe zahtevajo svojo narodno neodvisnost in na demokratični podlagi urejeno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov". O avstrijskem „konceptu" ni nobenega govora več.

Za dosego postavljenega cilja so bili po Sloveniji, Hrvatski, Bosni in Hercegovini, Dalmaciji ter Istri veličastni narodni tabori, na katerih so Slovenci, Hrvati in Srbi zahtevali popolno osvoboditev izpod Avstro-Ogrske. Na teh manifestacijskih zborovanjih so govorili predstavniki demokratskih strank, glavna govornika sta pa vedno bila dr. Krek in dr. Korošec. Zlasti dr. Korošec.

---

* Dr. Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, str. 1011, 1012.

Revolucionarni razvoj je neustrašeno zasledoval postavljeni cilj. Dne 16. avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet pod predsedstvom dr. Korošca. Njegova glavna naloga je bila pripraviti ustanovitev južnoslovanske države.

Osvoboditev je prišla v oktobru. Dr. Krek je ni več doživel, kajti sredi najvehčastnejšega boja za dosego ciljev Majske deklaracije je umrl. Njegov pogreb dne 13. oktobra 1917 in dr. Koroščev bojni klic „Dvignite glave, ker se približuje vaše odrešenje" izpred Krekovega groba, sta ves narod še bolj strnila v nepremagljivo silo, ki je bila odločena izvesti osvoboditev naroda za vsako ceno.

To se je zgodilo 29. oktobra 1918, ko je slovenski narod prekinil vse zveze z Avstrijo, dr. Korošec je pa kot predsednik Narodnega viječa v Zagrebu postal suveren novonastale države v Avstro-Ogrski živečih Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Od tedanjih zgodovinsko tako pomembnih dogodkov je lani minilo 50 let. V zborniku za 1967 jih nismo mogli več opisati. Zato storimo to letos ter v spomin na rojstvo slovenske narodne svobode objavljamo ta sestavek.

Proslave 50 letnice Majske deklaracije so bile samo v izseljeni Sloveniji. Komunistični oblastniki doma so o njej molčali, ker partija pri njej ni bila prav nič soudeležena. O njej je spregovoril v Razgledih št. 10 z dne 27. maja 1967 le publicist Lojze Ude ter jo je pravično vrednotil. Zanjo je dejal, da je bila tudi z habsburškim okvirom „odločen napad na avstro-ogrsko dualistično ustavo iz leta 1867". Poudarjal je dalje, da so jo Nemci smatrali za veleizdajo, saj je Marburger Zeitung že priprave Majske deklaracije 30. maja 1917 napadla takole: „Jugoslovanski politiki segajo v svojem tisku in posvetovanjih zopet po sadovih nekdanje nasilne politike, in kdor more ta tisk brati, vidi na delu ljudi, ki so po izbruhu vojne komaj srečno ušli kriminalu, kjer gospodari rabelj."

Medtem, ko je domovina z izjemo Udeta o 50 letnici Majske deklaracije molčala, se je njenega pomena za slovenski narod in za njegov nadaljnji narodni in politični razvoj spominjala izseljena Slovenija.

Narodni odbor za Slovenijo — vrhovno slovensko politično predstavništvo v svobodnem svetu — je ob 50-letnici Majske deklaracije izdal proglas, ki ga objavljamo na naslednji strani.

O zgodovinskih dogodkih pred 50 leti so pisali slovenski listi in revije. Zlasti Svobodna Slovenija (25. maja 1967) ter Ameriška domovina. G. dr. Ludovik Puš, glavni tajnik Slov. krščanske demokracije, je napisal lepo brošuro „Svoboda v polmraku". O Majski deklaraciji in delu slovenskih narodnih voditeljev so govorili govorniki na sestankih in velikih zborovanjih.

V Argentini so bile javne proslave: Na Pristavi 5. 3. Društva slov. protikomunističnih borcev; v Slovenski vasi 9. 4.; v Slovenskem domu v San Martinu 23. 4., kjer je bil glavni govornik g. dr. Tine Debeljak; v Slomškovem domu 29. 4.; v Slovenski hiši 7. 5. O pomenu Majske deklaracije je govoril tajnik NO g. Miloš Stare; v Našem domu v San Justu 8. 10. Govornik g. dr. Tine Debeljak. 50-letnici Majske deklaracije in spominu dr. Janeza Ev. Kreka ob 50-letnici njegove smrti je bila posvečena tudi proslava slovenskega narodnega praznika 29. oktobra dne 28. oktobra v Buenos Airesu. O njej je govoril g. Miloš Stare, odrski prizor na besedilo g. dr. T. Debeljaka je pa postavil na oder režiser g. Marijan Willempart. Po drugih državah so bile proslave zlasti v ZDA in Kanadi. V ZDA v Clevelandu in New Yorku (20. maja), v Torontu v Kanadi pa na mogočnem VIII. slovenskem dnevu dne 30. julija.

Z Majsko deklaracijo smo Slovenci dosegli svoj glavni cilj: dobili smo narodno in politično svobodo dne 29. oktobra 1918 in dva dni pozneje prvo slovensko narodno vlado.

Petdeset let po tem zgodovinskem dogodku, ki je Slovencem dal možnost za nadaljnji vrestranski razvoj in napredek, ima sedaj slovenski narod nad sabo režim, ki mu je tuj tako po miselnosti, kakor tudi ustroju in nima z dušo slovenskega naroda in s slovenskim narodnim izročilom ničesar skupnega. Zato komunistična diktatura ni in ne more biti varuh slovenstva, koristi slovenskega naroda, ne more biti porok njegove narodne bodočnosti, ker v prvi vrsti zasleduje koristi komunističnega materialističnega internacionalizma.

Zato mora biti naloga vseh svobodnih Slovencev, vseh, ki ljubijo svoj narod in mu žele dobro, da store vse, da zastavijo vse sile, da bo slovenski narod prišel do novega 29. oktobra, ki mu bo v resnici zagotovil nemoten in neoviran nadaljnji razvoj v svobodi in demokraciji.

To mora biti glavni cilj vseh svobodnih in demokratskih Slovencev. Za dosego tega cilja ne sme biti nobena žrtev prevelika.

PROGLAS NARODNEGGA ODBORA ZA SLOVENIJO K PETDESETLETNICI MAJSKE DEKLARACIJE

Dne 30. maja 1917 je predsednik Jugoslovanskega kluba slovenski narodni zastopnik, dr. Anton Korošec, podal v avstrijskem parlamentu na Dunaju izjavo, ki je v slovenski in jugoslovanski politični zgodovini dobila ime Majska deklaracija. Ta izjava je bila javen, slovesen izraz volje Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so tedaj bili državljani Avstrije, da bodo od tistega dne v narodnih vprašanjih in mednarodnih odnosih nastopali skupno in samostojno s ciljem, da hočejo z združenimi silami doseči svobodo in v bodoče živeti v skupni narodni državi.

Majska deklaracija je vzbudila v naslednjih mesecih, ko sta jo sprejela ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič in ljubljanski župan in pisatelj dr. Ivan Tavčar ter jo skupo z zastopniki vseh slovenskih političnih strank priporočila ljudstvu kot nujni najboljši narodno-politični program, silen val narodnostnega navdušenja, val odpornosti proti avstro-ogrski monarhiji in val zahtevnosti po narodni državi.

Deklaracijsko gibanje kljub vojnim razmeram, kljub vsemu pritisku vlade, ni ponehalo, je dobilo plebiscitarno razsežnost in se stopnjevalo vse do 29. oktobra 1918, ko so Slovenci zapustili Avstro-ogrsko monarhijo in prestopili v novo državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je kasneje dobila ime Jugoslavija.

Majska deklaracija je torej politično dejanje našega narodnega vstajenja in osvobojenja.

Bistvo Majske deklaracije vsebuje državno in narodno politični program slovanskih narodov na jugu Evrope: Z vzajemnimi močmi naj ti narodi ustvarimo in ohranimo svoje državno življenje v svobodi in demokraciji.

Trajne vrednote, ki jih je Majska deklaracija dvignila v luč idealov slovenske narodne politike, so torej:

narodna svoboda in nodvisnost, ki jo narodna država ščiti pred vmešavanjem nezaželenih tujih vplivov;

državni notranji red demokracije, ki so mu osebne svoboščine državljanov svete in nedotakljive;

potreba povezave moči in sredstev sorodnih, sosednih slovanskih narodov na jugu Evrope za skupno obrambo miru in skupno pospeševanje blaginje.

Ob petdesetletnici Majske deklaracije se hvaležno spominjamo vseh ustvarjalcev, ki so klesali trdo pot narodnega življenja v osvobojenje.

Obžalujemo, da nad našim narodom in nad vsemi južnimi Slovani, kot nad slovanskimi državami sploh, sedaj začasno gospoduje vsiljeni sistem komunistične diktature, ki je negacija osebne in narodne svobode in nesrečno nasprotje svobodne in neodvisne države.

Svobodni Slovenci! Častimo spomin na Majsko deklaracijo! Politična in narodna svoboda vseh Slovencev je njen in naš nepremakljivi cilj. Ob tej petdesetletnici nam bodi še posebej poziv, da z združenimi močmi pomagamo narodu, da se znebi diktature.

Vsi v delo za ideal Majske deklaracije, v borbo za svobodo, moderno, demokratično narodno državo, ki naj bo ljubljeni dom vseh hčera in sinov, bratov in sester, celotne naše narodne družine!

Slava Majski deklaraciji! Naj živi svoboda!

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO

dr. Miha Krek, predsednik
Miloš Stare, tajnik
dr. Ljubo Sirc, član NO

Slovenske politične organizacije v zdomstvu sopodpisujejo ta razglas in apelirajo na rojake in somišljenike, da z združenimi močmi pomagamo domovini, da bi našla najboljšo pot mirnega prehoda v demokratično državno-družbeno ureditev.

SLOVENSKA DEMOKRATSKA STRANKA

ing. Ladislav Bevc, predsednik in član NO
dr. Franjo Mačus, član vodstva in član NO

SLOVENSKA KRŠČANSKA DEMOKRACIJA (SLS)

dr. Ludovik Puš, glavni tajnik in član NO
Rudolf Smersu, član načelstva in član NO

DELEGACIJA SOCIALISTIČNE STRANKE JUGOSLAVIJE V ZAMEJSTVU (Slovenski del):

dr. Celestin Jelenec, zastopnik in član NO

P. F.

ukrajinska katoliška univerza papeža sv. Klementa v Rimu

FILOZOFSKO-HUMANISTIČNA FAKULTETA — PODRUŽNICA V BS. AIRESU S SLOVENSKIM ODDELKOM

„V komunističnih državah je veliko univerz, ki usposabljajo na tisoče odličnih strokovnjakov naravnih ved. Drugače pa je s humanističnimi vedami. Marksistična univerza v totalitarnem režimu ne more „formirati" humanistov, pač pa jih „deformira". Tu nastaja praznina, ki jo je mogoče izpolniti le v svobodnem svetu, v izseljenstvu."

S temi besedami je dr. Bogdan Halajčuk, profesor za mednarodno pravo na Pravni fakulteti buenosaireške katoliške univerze, direktor sovjetološkega centra na isti fakulteti, itd., na buenosaireški radijski postaji Antartida 15. marca 1967 pojasnil pomen univerze v izseljenstvu, izven domovine, in nadaljeval:

„Naš program podaja minimum najpotrebnejše izobrazbe, ki jo mora izobražen človek imeti o kulturi svoje domovine odn. domovine svojih staršev; to, kar mora vedeti in znati prenesti v krog svojih argentinskih kolegov. Tej svoji dolžnosti se ne more izogniti noben zaveden Ukrajinec, Slovenec, Poljak ali kateri koli drugi svoboden Slovan. Tega problema nima Italijan, Anglež ali Nemec. Raven italijanske, angleške ali nemške kulture je znana po vsem svetu; ni izobraženega Argentinca, ki ne bi poznal Danteja, Shakespeareja ali Goetheja. Naša kultura, kakor tudi ostale slovanske kulture, pa so na žalost malo poznane. Zato mora vsak Ukrajinec, Slovenec ali kateri koli svoboden Slovan znati pokazati v svojem okolju, da izvira iz visoko civiliziranega in kulturnega naroda."

V teh besedah so podani razlogi za ustanovitev Ukrajinske katoliške univerze papeža sv. Klementa v Rimu ter podružnice njene Fakultete za filozofijo in humanistične vede s slovenskim oddelkom v Buenos Airesu.

Zgodovina ustanovitve

Ukrajinsko katoliško univerzo v Rimu je l. 1966 ustanovil kardinal Josif Slipij. Kot vrhovni metropolit vseh katoliških Ukrajincev je Josif Slipij preživel petnajst let v sovjetskem ujetništvu, ko so ga sovjetski oblastniki izpustili na prošnjo papeža Janeza XXIII. pod pogojem, da se ne vrne v Sovjetsko zvezo. Poslušen papežu se je metropolit podal v Rim, kjer ga je papež imenoval za kardinala in ga obdržal v vatikanski kuriji. Kardinal, ki je bil svoj čas profesor bogoslovja in odličen znanstvenik, pisec mnogih knjig, je čutil kot največjo potrebo ukrajinske bodočnosti izobrazbo katoliških inteligentov in bogoslovcev; zato je takoj začel v ustanovitvijo ukrajinske katoliške univerze v Rimu, ki je bila kot zgradba jeseni 1965 končana in otvorjena. Istočasno je začela univerza širiti svoj vpliv tudi na druge kontinente, kjer žive Ukrajinci.

Apostolski vizitator Ukrajincev v Buenos Airesu je na zadnjem zasedanju ekumenskega cerkvenega zbora v Rimu dosegel odprtje podružnice te univerze v Buenos Airesu. Priprave so se vršile do jeseni 1966, nakar je 1. oktobra istega leta kardinal Slipij podpisal dekret, s katerim ustanavlja podružnico v Argentini:

„Josif, kardinal svete rimske Cerkve, po božji milosti in z blagoslovom apostolskega prestola vrhovni nadškof, galicijski metropolit itd., mir v Gospodu in nadškofovski blagoslov.

S tem ustanavljamo z našo oblastjo vrhovnega nadškofa, podružnico filozofsko-humanistične fakultete Ukrajinske katoliške univerze imena sv. papeža Klementa, v Buenos Airesu.

Protektorja te podružnice imenujemo prevz. gospoda Andreja Sapeljaka, apostolskega vizitatorja Ukrajincev v Argentini.

V Rimu, dne 1. oktobra 1966.

Josif, vrhovni nadškof

Skupno ukrajinsko-slovensko delo

„Buenosaireška podružnica Ukrajinske katoliške univerze je skupno ukrajinsko-

slovensko delo, kajti intelektualni krogi naših skupnosti tesno sodelujejo že več let," je pojasnjeval dr. Bogdan Halajčuk na buenosaireškem radiju. „Po množični izselitvi ukrajinske inteligence od tu v ZDA, ne bi bili sposobni sami ustanoviti avtentične univerzitetne ustanove, toda v Buenos Airesu obstaja silno močno slovensko kulturno središče, ki izžareva tudi v slovenske skupnosti v drugih državah in kontinentih. Skupno s slovenskimi znanstveniki bomo zadovoljivo opremili slavistične kátedre. Razen tega je slovenska skupnost ustvarila vzoren učni sistem; že več let imajo celó srednjo šolo. Zato obstaja upanje, da bo iz njihovih vrst izšlo poleg profesorjev, ki jih že imamo, tudi večje število študentov za našo univerzo."

Z ustanovitvijo slovenističnega oddelka na fakulteti, kjer se predava zadevne predmete v slovenščini, je bilo dano od kardinala Slipija najvišje priznanje slovenskim znanstvenim naporom v Buenos Airesu in preko svobodnih slovenskih izseljencev vsemu slovenskemu narodu.

Slovenski slušatelji na tej fakulteti morejo diplomirati v slovenskem jeziku in tudi doktorirati s slovenskimi disertacijami iz slovenske kulturne zgodovine.

Otvoritvena slavnost

Slovesna otvoritev filozofsko-humanistične fakultete je bila v Buenos Airesu 9. aprila 1967 v veliki dvorani Slovenske hiše na Ramón L. Falcon 4158.

Govorniški oder je bil okrašen z rdečimi nageljni, ob straneh sta stala v narodni noši slovenska in ukrajinska fant in dekle s svojima zastavama. Z leve in desne sta se spuščali od stropa argentinska in papeška zastava, med katerima je bila pripeta velika slika grba kardinala Josifa Slipija, ki jo je napravil slovenski umetnik Ivan Bukovec.

Slovesnosti so se udeležili pokrovitelj fakultete ukrajinski škof msgr. Andrej Sapeljak, direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini msgr. Anton Orehar, tajnik Narodnega odbora za Slovenijo Miloš Stare,

Nastopno predavanje univ. prof. dr. Tineta Debeljaka. V prvi vrsti sedijo (od leve proti desni): Rudolf Smersu, Rudolf Jurčec, dr. Vinko Brumen z gospo, Miloš Stare, ga. Franja Golob-Stare, msgr. Andrej Sapeljak, msgr. Anton Orehar, univ. prof. dr. Bogdan Halajčuk.

Miloš Stare pozdravlja ustanovitev fakultete. V prvi vrsti sedijo (od leve proti desni): dr. Vinko Brumen z gospo, ga. Franja Golob-Staretova, msgr. Andrej Sapeljak, msgr. Anton Orehar, dr. Bogdan Halajčuk, dr. Evgen Onackij z gospo, dr. Vasilij Ivanickij, brig. gral. Ernesto Gallo, dr. Jurij Šulminskij, dekan dr. Francisco Novoa. V desnem kotu slike ukrajinska študentka v narodni noši drži ukrajinsko zastavo. Miza z razstavljenimi znanstvenimi deli rimske Ukrajinske katoliške univerze in druga s slovensko-ukrajinskimi in ukrajinsko-slovenskimi prevodi.

predsednik Osrednjega ukrajinskega predstavništva v Argentini dr. Vasilij Ivanickij, dalje predsednik Združenja prijateljev zasužnjenih narodov, argentinski brigadni general Ernesto Gallo, dekan Fakultete za literaturo buenosaireške katoliške univerze dr. F. Novca, odborniki slovenskih in ukrajinskih političnih, kulturnih in verskih organizacij ter številno občinstvo.

Pozdravne nagovore so imeli po vrsti msgr. Anton Orehar, dr. Vasilij Ivanickij, Miloš Stare, dr. Bogdan Halajčuk, nakar je imel dr. Tine Debeljak inavguracijsko predavanje: „Pesnitev 'Ivan Višenskij' ukrajinskega pesnika Ivana Frankója in naš ekumenski čas".

Slovesnost je z govorom zaključil msgr. Andrej Sapeljak.

Visoki argentinski, ukrajinski in slovenski gostje so si nato ogledali razstavljena znanstvena dela Ukrajinske katoliške univerze v Rimu ter prevode slovenske in ukrajinske literature, med njimi izvirnik Ševčenkove pesnitve „Kobzar" ter njega slovenski prevod Josipa Abrama. Med razstavljenimi deli je bilo z napisom povedano, da je to „simbol ukrajinsko-slovenskega kulturnega sodelovanja".

Študijski program

Študijski program filozofsko-humanistične fakultete Ukrajinske katoliške univerze s slovenskim oddelkom v Buenos Airesu obsega za štiri leta naslednje predmete:

1. leto: Doktrina 2. vatikanskega koncila, primerjalna zgodovina slovanskih literatur, uvod v filozofijo, zgodovina politične organizacije Vzhodne Evrope (v kasteljanščini); slovenska literatura, slovenska umetnost (v slovenščini); ukrajinska literatura, ukrajinska zgodovina (v ukrajinščini).

2. leto: Primerjalna zgodovina slovanskih literatur, politična zgodovina zahodnih

Slovanov, pedagogija (v kasteljanščini); slovenska literatura, slovenska umetnost, slovenska zgodovina, staroslovenščina (v slovenščini); ukrajinska literatura, ukrajinska filologija (v ukrajinščini).

3. leto: Primerjalna zgodovina slovanskih literatur, zgodovina slovanskih kultur, zgodovina vzh. krščanstva (v kasteljanščini); slovenska zgodovina, slovenska literatura, zgodovina slovenske filozofije (v slovenščini); ukrajinska filologija, seminar iz ukrajinske literature (v ukrajinščini).

4. leto: Teologija vzhodnega krščanstva, primerjalna zgodovina slovanskih literatur, gospodarska geografija Evrope (v kasteljanščini); slovenska folklora, zgodovinska slovnica slovenskega jezika, seminar iz slovenske literature (v slovenščini); ukrajinska zgodovina (v ukrajinščini).

Prvo leto študijev na buenosaireški podružnici filozofsko-humanistične fakultete s slovenskim oddelkom Ukrajinske katoliške univerze se je zaključilo z izpiti v decembru 1967 ter je bil uspeh vsekakor zadovoljiv. Vpisanih je bilo 21 slušateljev: 5 Ukrajincev, 1 Argentinec in 15 Slovencev. Obisk slušateljev je bil reden ter se je predavanj udeleževalo povprečno 80 odstotkov študentov.

Z rimske Ukrajinske katoliške univerze so bili poslani v Buenos Aires za vsakega rednega slušatelja indeksi, v katere se vpisujejo predmeti v latinščini, ki je poleg ukrajinščine uradni jezik rimske univerze. Vsa dokumentacija se vrši iz Rima.

Profesorski zbor

Profesorski zbor je trenutno sestavljen takole: pokrovitelj fakultete v Buenos Airesu prevzvišeni škof msgr. Andrej Sapeljak; dekan fakultete dr. Bogdan Halajčuk, prof. katoliške univerze v Buenos Airesu, direktor centra za sovjetologijo, itd.; dr. Tine Debeljak, prof. slavistike na kat. univerzi v Buenos Airesu, član Svobodne akademije znanosti in umetnosti v Parizu; dr. Franc Gnidovec, bivši izredni prof. bogoslovne fakultete v Adrogueju; dr. Vinko Brumen; Marijan Marolt, član Svobodne akademije znanosti in umetnosti v Parizu; Mihajlo Wasylyk, prof. centra za sovjetologijo na katoliški univerzi v Buenos Airesu; dr. Wladimir Toczylowski, prof. univerze v La Plati; mag. Lida Tauridzka; Evgen Onackij, član Ukrajinske akademije znanosti in umetnosti; dr. Jurij Šulminskij, prof. univerze v San Luisu; o. Avguštin Porodko, prof. bogoslovja v Čilu; mag. Jaroslav Uljickij, mag. Romanjuk.

Papež Pavel VI. je ob ustanovitvi Ukrajinske katoliške univerze v Rimu napisal kardinalu Slipiju, da „mu pošilja vroče želje, da bi univerza srečno dosegla svoj blagorodni cilj."

Te želje veljajo tudi njeni podružnici s slovenskim oddelkom v Buenos Airesu. Po ljudski slovenski šoli, naši slovenski srednji šoli, imamo sedaj še slovensko univerzo, dasi del ukrajinske.

Kaj naj bi slovenski ideološki izseljenci dosegli še več v razvoju našega slovenskega šolstva v tujini, daleč od domovine?

Nagovor univ. prof. dr. Bogdana Halajčuka. Na zavesi slika grba kardinala Josifa Slipija in argentinska zastava. Ob odru slovenska študent in študentka v narodni noši s slovensko zastavo.

slovenska beseda in pesem

P. B. A.

svet — na glavo postavljen

Naneslo je, da sva na samem presedela urico čakanja. Nič se nisva poznala. Prisodil bi mu dobršno mero mojih let.

„Laični misijonar na Novi Gvineji," se mi je predstavil. „Za nekaj tednov sem se vrnil v Avstralijo po opravkih."

„Misijonar za Slovence na tem kontinentu," sem mu stisnil roko. Nisem hotel biti manj kot on, zato se mi je spoštljivo priklonil.

Sedla sva in menda oba ugibala, kako naj nadaljujeva pogovor. Začel je on.

„Kako dolgo ste v Avstraliji?"

„Deset gladkih let je minilo."

„Ste se lahko privadili?"

„Po večini dosti lahko. Za nekatere reči je bilo treba vsekakor sedem let."

„Sedem let! Na primer?"

„Za vse, kar pomeni v Avstraliji na glavo postavljen svet."

Oči so se mu razširile in zapičile vame. V njih sem bral veliko vprašanje, nadaljnjih besed nisem čakal.

„Na primer: kam meče sonce mojo senco, ko se po tej zemlji sprehajamo? Po njej preračunam jug in sever in druge nebne strani. Sedem let sem moral v mislih prestavljati svet, da sem dognal. Šele potem mi je zašlo nekako v naravo."

Nasmehnil se je.

„Zanimivo! In kaj takega še?"

„Letni časi! Ko je bila pred mano beseda „zima", se mi kar ni hotela po avstralsko predstaviti. Nagonsko sem se znašel ob njej sredi snega in ledu. Videl sem kako se veje dreves šibijo pod belim bremenom, kako ledene sveče rastejo navzdol izpod streh. Celo kraguljčke drsečih sani sem včasih zaslišal. Po sedmih letih mi je začela zima po avstralsko stopati pred oči."

„Kako pa pomlad?"

„Podobno. Ob tej besedi se mi je najprej koledar zmešal. Zaživel sem tam nekje v marcu, ob godu svetega Gregorija. Neslo me je do šmarnic in še malo čez. Treba je bilo resnega napora, da sem besedo „pomlad" prenesel v september, pa se ni hotela prijeti. Namesto češenj in hrušk mi je vse naokrog cvetela ajda in čebele so plesale po njej. Sedem let se mi je godilo tako. Potem je minilo in zadnja leta mi pomlad v septembru ali oktobru prihaja nekako prav."

Smejal se je, potem se je nekam zamislil. Pa je le spet spregovoril.

„To sem že slišal, da se severnjaki zlasti na tukajšnji Božič nikakor ne morejo privaditi."

„Le kako naj bi se! Komaj morda po sedmih letih. Pa Božič je samo en tak primer. Zinite besedo Veliki šmaren! Recite: Sveto Rešnje Telo, Spreobrnjenje svetega Pavla! Ali pa tudi le: konec šolskega leta. Ob vseh teh in devetindevetdesetih drugih besedah se bo severnjak v prvih sedmih letih v Avstraliji znašel v drugačnem svetu kot vi."

„V teku časa, pravite, pride vse to človeku v naravo?"

„Pride. In potem se mu zdi, da je tam gori nekaj narobe. Ko dobim pismo iz domovine, ki omenja kak praznik, ali spravljanje letine, moram od te strani prevračati svet, nič več od one. Avstralija se je vame že vrasla."

„Pa vsakdanje življenje na tem kontinentu? Kaj vam je bilo najbolj tuje?"

„Ne bi rekel, da kaj veliko. Nekaj mi prihaja na misel. Vožnja in hoja po levi na tukajšnjih cestah. Tudi v tej reči je bilo treba sedem let, preden sem nagonsko pogledal v pravo smer, preden sem prečkal cesto, preden mi je bilo jasno, na katerem vogalu naj počakam avtobus, in podobno. Dolgo ni hotelo priti samo od sebe. Zdaj bi menda tam gori cestni promet imel za na glavo postavljen."

V mislih sem grebel za nadaljnjimi primeri in prežal na novo vprašanje.

Toda ni ga bilo. Mož je stisnil ustnice in priprl oči. Na licih mu je igral lahen nasmešek, glava mu je komaj vidno pokimavala. Predolgo je molčal, da bi mi bilo do kraja po volji. Še več svoje duhovitosti bi rad stresel pred njim.

Končno se je nekako osvestil in se zazrl vame s polnim pogledom.

„Veste, kaj premišljujem? Vaše pripovedovanje me je speljalo v podoben na glavo postavljen svet, čisto osebno moj. Ni tako otipljiv kot vaš, ni tako na vse strani odprt, da vsakdo z lahkoto pogleda vanj. Je nekak notranji svet, zagledaš se vanj le z duhovnim očesom."

Spet je umolknil in priprl veke. Na obraz mu je legla skoraj trpka resnoba. Nisem bil takoj pripravljen na premik iz svojega sveta v njegov svet, prav je bilo, da je napravil premor. Čez hip, dva, sem se sprostil.

„Pripovedujte!"

„Ali naj? Ni lepo, da vam odvzamem besedo."

„Dosti več bi ne vedel povedati. In če bi, vse bi teklo po enakih kolesnicah."

„Pa naj bo. Z vašim dovoljenjem. Bil sem mlad, učil sem se trgovanja in vseh mogočih denarnih poslov. Ves sem živel za svetno bogastvo. Po končanih študijah sem dobil močno donosno službo. Vsega me je prevzela. Za kakšno božjo reč, da se tako izrazim, nisem imel smisla. Čemu sem na svetu, ni bilo časa pomisliti. Še v druščino skoraj nisem zahajal, na ženitev sem le tu pa tam površno pomislil. Poprej sem hotel postati veletrgovec..."

Čudno so se mu skrivile ustnice in kakor v gnusu je stresel z glavo.

„Sam ne vem, kako je prišlo, da sem naletel na knjigo o sv. Frančišku Asiškemu. Začel sem jo brati. Sprva iz radovednosti, pa zmerom bolj z zanimanjem. Neznan, pa čudno privlačen svet se mi je odpiral. Ničesar ni bilo v njem, kar bi godilo moji naravi, pa vendar me je grabil. Branje o Frančišku me je opozorilo na evangelije. Dotlej sem komaj z enim ušesom slišal o njih, videl nikoli. Nabavil sem si knjigo in bral. Mislite si, v kako drugačen svet me je vrglo."

Prikimal sem. Z besedo nisem hotel motiti.

„Čisto drugačen svet, prav naravnost na glavo postavljen. Ob branju pridige na gori se je vse trgalo v meni. Blagor ubogim... Kako more to biti! Kdo je še kaj takega slišal? In potem: ljubi svoje sovražnike! Polno tekmecev imam, ki bi me radi v žlici vode utopili. Pa naj jih ljubim? In tako naprej, saj poznate evangelij. Zaprl sem knjigo in jo sam sebi skril. Ne pogledam je več. Pa me je vendar spet in spet pritegnila. Samo zato, se mi zdi, ker je bilo v njej vse tako nenavadno. V moji naravi se je nekaj premaknilo in trgovski posli, ki sem bil iz dneva v dan v njih zakopan, so mi začeli presedati. Zdelo se mi je, da vsi, ki jih poznam, počno isto kot jaz, preveč navadno in vsakdanje je že. Zakaj se ne bi lotil česa drugega, zakaj ne bi postal drugačen? Ljubiti tekmecev ne morem, to bi bilo nesmiselno, pa vsaj umaknem se jim lahko. Ubog nočem biti, kdo more to od mene zahtevati, pa vsaj s kopičenjem nadaljnjega bogastva lahko preneham. Bil bi nekak kompromis, Frančišek in evangelij bi morala biti z mano zadovoljna..."

Pretrgal je pripoved in se bridko nasmehnil. Bal sem se, da bo zmanjkalo časa.

„Prosim, nadaljujte!"

„Gnalo me je, da sem se spet vračal h knjigi. Zmerom bolj mikaven mi je postajal njen svet. Ves na glavo postavljen, pa prav zato zanimiv. Kako more obstati? Prevračal sem ga ob svojem, svojega ob njem — prav kakor vi, ko ste viseli med severnim in južnim."

„Sedem let?"

Zamahnil je z roko in nadaljeval.

„Počasi sem uvidel, da kompromis ne velja. Dal sem se poučiti v katoliški veri, nekako na silo v začetku. Kako sem moral svoj svet na glavo postavljati, ko je bil pouk o zakramentih! Že sem bil na tem, da preneham z vsem. Ne enkrat, neštetokrat. Nisem mogel. Šele mnogo pozneje sem razumel, kako me je preganjala milost — pravcati lovski pes!"

„Sedem let?"

„Približno tako. Končno sem začel razumevati ta na glavo postavljeni svet, razdal sem imetje v dobre namene in šel misijonarit na Novo Gvinejo."

„In po sedmih letih je obstal vaš novi svet na trdnih nogah?"

„Počasi, prijatelj! Po sedmih letih šele komaj na zunaj. V resnici jih je moralo biti sedemkrat sedem. Naravno, da se poslužim vaše besede, kot se je vam v sedmih letih obneslo, se meni še davno ni. Vzemiva zopet besedo bogastvo. Mislite, da mi je bilo naravno po sedmih letih ob njenem zvoku zagledati nekaj duhovnega? Ne! Pred seboj sem imel lepo palačo, v njej sijajno opremo, avto najmodernejše

znamke, imenitno obloženo mizo, stotisočake na bančnem računu. Le posmehujte se! Sedemkrat sedem let je moralo biti, da mi vse to in tako ne zablešči pred očmi ob besedi bogastvo."

„In podobno z drugimi zadevami v evangeljskem svetu?"

„Točno tako! Šele po dolgih bojih mi je svet evangelija segel v naravo. Rečem vam, tisto vaše postavljanje sveta na glavo in na noge ni nič proti mojim notranjim bojem."

Od sramu sem povesil oči. Nič več bi ne zinil, naj pripoveduje nemoten. Toda umolknil je in veke priprl. Se je zagledal v svojo brezsnovno duhovnost? Vsaj zdajle ne morem z njim. Moral sem ga pognati.

„Sedemkrat sedem! Ali to pomeni, da ste na Novi Gvineji že dobrih štirideset let?"

Komaj vidno je nagnil glavo v znak, da bo nekako tako.

„In kako ste zaposleni?"

„V glavnem poučujem v šolah, sicer pa pomagam, kjerkoli je treba. Kakor pač morem. Starost me tare po malem."

„In zdaj je vendar že evangeljski na glavo postavljeni svet vaša narava?"

Počasi je odprl oči, me svetlo pogledal, razprl ustnice in iskal besedo...

Tedaj je nekam oblastno odprl vrata uradnik in ga odvedel s seboj.

Bilo je prvo in zadnje moje srečanje z njim.

KAREL MAUSER

dom za stare ljudi

Mrs. Smithova se Doma za stare ljudi ni mogla navaditi, čeprav je bila v njem zdaj že četrto leto. Ko so otroci — imela je tri — Peggy, Rose in Mike, prvič omenili, da bi ne bilo napak, ko bi odšla v Dom, je bil v njej strah tolikšen, da je otrpnila in ni rekla besede. Morda so otroci to otrplost imeli za pristanek, zakaj celo Peggyn mož, ki nikoli ni bil dober z njo, je po tistem postal boljši.

V njej pa se je vse podrlo. Res, včasih jo je za hip zapustil spomin in je zamenila čas, parkrat je vstala ponoči, ker je mislila, da je čas, da pokliče bordarje za delo. Toda nobene škode ni napravila in z vnuki se je lepo razumela. Vsak star človek je neroden. V dvainsedemdesetih letih ji je življenje odneslo toliko lepega, da je še čudno, da je tako. Otroci ne umejo. Iz leta v leto so se spreminjali. Saj so jo vzeli včasih s seboj na piknik. Toda družba ni bila zanjo. Sami mladi ljudje, ki so se veselili po svoje. Celo njih govorjenja ni veliko razumela. Tako je ostajala doma.

Strmela je skoz okno, bilo je zgodnje in lepo jutro in na vrtu so bile modre in bele perunike v razkošnem cvetju. Ni se še bila počesala, redki sivi lasje so ji bili zmršeni in kar naprej je morala popravljati štrakelj, ki ji je padel na oko. Sostanovalka, črnka Mary, je šele vstala in sedela na postelji. Bila je mršava, le noge, čudno znakažene s ploskimi stopali so bile močne in dolge.

„Another day, lousy as yesterday," je rekla zaspano.

Smithova se je samo obrnila. Angleščina ji nikoli ni šla, v letih se je sicer navadila preprostega govora, toda govorila je z napakami in prestanki in lovila vsako besedo posebej. Skoraj nikoli je ni rabila in, če bi bil mož pameten, ko je postal ameriški državljan, bi se nikoli ne pisala tako čudno. Smith! Mož se je do tistega hipa, ko so mu dali državljanski papir, pisal za Kovača. Nekdo mu je rekel, da mu bo tisti č delal težave celo življenje in zavoljo njega se je prekrstil v Smitha. Njej se je zdelo neumno, toda Frank je bil po svoje trdoglav človek. Nekaj let je delal pri New York Central železnici, nato se je domislil da bi šla bolje gostilna. Saj je šlo nekaj let, sama se je pobijala z bordarji, toda takoj potem, ko je preko ceste začel gostilno mlad človek, je šlo hitro navzdol. Ostali so samo bordarji in njeno garanje in možev priložnostni zaslužek. Ni ga bilo veliko in skoraj se ni poznalo, ko je neko noč Frank po srčni kapi odšel iz življenja. Še na cesti ga niso veliko pogrešali. Otroci sploh ne in v pogrebnem zavodu so govoričili, kakor da se je pač zgodilo, kar se prej ali slej zgodi vsakemu.

Tedaj ji je bilo šestdeset let in otroci

že zdoma. Peggy se je poročila z Ircem. Rose je dobila že starejšega Poljaka, ki ni bil slab, toda hudo stisnjen in Mike se je oženil z mlado Poljakinjo, s katero se pa nista ujela. Bila je natakarica, čedno dekle, pa gostilna prinese to in ono, tudi Mike jo je spoznal tam in šlo je marsikaj narobe.

Ko se z bordarji ni mogla več ukvarjati, so jo otroci pregovorili, da hiša ni veliko vredna. Skoraj nobene zemlje okoli in z leti bo njena cena še padla. Toliko časa so bodli vanjo, da so jo zmedli, in ko je pritisnila še bolezen, se je omehčala in prodala in odšla k najstarejši hčerki.

Dom za stare ljudi je bilo staro poslopje, toda ni smela reči, da je bil grd. Noben dom za stare ljudi ni lep, ker je pač vsak na koncu življenjske poti in naprej ni več ceste. Zatočišče je spominom in predsoba za večnost, kjer se človek znebi vsega, kar je še imel in postane čakalec dnevov in ur. Le sobice so bile majhne in stisnjene. Omara, umivalnik z oškrabanim vrčem za vodo, mizica in dva stola, dve postelji in na steni slika stare ženice, ki gleda v hlebček kruha. To je bila vsa oprava. Če je pomislila na svoje staro stanovanje, se ji je sobica zazdela ječa. Vrt je bil lep, ograjen in onstran ograje je strmolelo v nebo nekaj starih topolov. Seveda, bilo je precej daleč do mesta in zavoljo tega otroci in vnuki niso velikokrat prišli na obisk. Zdaj pa zdaj je prišla Peggy z možem, ki pa je navadno ostajal na vrtu. Vnuk in vnukinja sta priša za nekaj trenutkov in Peggy je rekla dekletcu: „Say hello to grandma."

In dekletce je reklo: „Hi, grandma."

Nato sta odšla oba k očetu in Mrs. Smith je skoz okno gledala za njima. Peggy je sedla na stol, mimogrede je rekla Mary besedo, pogovor je bil trd in brezizrazen, vedno isti in se končal z dragínjo in z redkimi novicami, ki jih je mati komaj poslušala.

Misel, da so jo otroci izigrali, jo je bolela. Tisti odhod takrat od doma, prišli so vsi razen Mikove žene, je bil muka. Vse v njej je kričalo po usmiljenju, toda vse je bilo domenjeno in gnali so jo kakor staro kravico. In ko je videla, da so jo porinili v sobico s črnko, je vedela, da so se domenili za najcenejše, kar je bilo.

„Saj veste, ma," je rekla Peggy pri prvem obisku, „denar od hiše je skopnel. Še tako bomo morali doplačevati."

Toda tedaj ni rekla besede in je ni reklа niti pozneje. Tako je bilo usojeno. Enkrat samkrat je vzdihnila pred Mikom:

„To in ono bi še lahko postorila, otroke imate, bolezen je boljša."

„Saj veste, kako je."

„Vem," je rekla vdano. Nato ni prosila nobenega več. V prvi zimi je mislila, da jo bo konec. Oguljeni topoli so strašili svet do mesta, vrt je bil bela odeja in Mary je kašljala cele noči. Z odprtimi očmi je strmela v temo in mislila, kako je bilo včasih. S temo je klicala bordarje od vrat do vrat: Frank, John, Louis, Tony in Jack. In so vstajali in prihajali k mizi, se pretegali ob slabi luči petrolejke in nato odhajali na delo. Potem pospravljanje po sobah, pranje, čakanje, kdaj bo treba na cesto po mleko, ko bo mlekar pel svoje klice.

Posebno Tony je bil dober fant. Mislil je dobiti nevesto iz starega kraja, pa ga nekega večera ni bilo več domov. Podsulo ga je železje, ki je bilo slabo zloženo in mu stisnilo prsni koš.

Če se je zbudila še Mary, je pričela govoriti. Govorila je na gosto in pri tem požirala zloge. Po hiši je bilo tiho in do prvega svita daleč. Ko je razločila okna, ji je bilo lažje. Misli so se umaknile, ostala je samo strašna samota.

S pomladjo je bilo bolje. Bili so veseli, da je rada brnjala po vrtu. Navadno je šla z njo tudi Mary in se nerodno gugala za njo...

„Beautiful day, Rose. Everything is so nice..."

Debela spodnja ustnica ji je šla brez prestanka, toda Rose Smith jo je komaj poslušala. Navadila se je njenega večnega klepeta, ki je tekel kakor voda.

Ko so prišle rože, je bilo lepo. Cinije v vseh barvah, turški nageljni, perunike — pustili so ji, da je presajala in gojila. Zvečer je obsedela na klopici in gledala v starke, ki so počasi stopicale po ozki poti onstran gredic. Vse je bilo tako čudno, kakor da je od vseh cesta, ki so jih prehodile, ostala samo ta stezica. Nekatere so hodile ob palici, nekatere brez palice, toda vse v isto smer in spet nazaj. Z nočjo so zginevale, druga za drugo, sama je odšla skoraj vedno zadnja. Znad trav so vzletavale kresnice in iz mesta je veter prinašal duh, ki jo je spominjal na žveplo, kadar je Frank žveplal sodove. Najteže je bilo, kadar je prišla v Dom smrt. Navadno je prišla hitro, nepričakovano. Okno v sobici je ostalo zagrnjeno, več tekanja

po hodniku, nato je prišel voz in že čez nekaj dni je prišla nova starka, novo bitje je stopicalo po stezici, dokler indijansko poletje ni umrlo v poznojesenskem dežju, ki je prinesel mraz in kmalu za tem prve snežinke. Starke so se zgrnile vase, na oknih so viseli sivi obrazi in gledali v nebo, v puščobo in v zrumenelo listje, ki ga je veter raznašal po vrtu in po cesti, ki je peljala v mesto. Obiski otrok in vnukov ter vnukinj so postali redki. Bilo je pač daleč od mesta in vreme pristujeno.

Zima, pomlad, poletje in jesen. Zdi se ji, da se prebivalke v Domu nič ne spreminjajo, da je življenje na njih vse dopolnilo in da se spreminja samo okolica, toliko, da je sprememba vsaj nekje vidna. Samo na znotraj se votle ta telesa, dokler se mehka lupina ne sesede. Sama pri sebi čuti isto. Vsak dan sproti se odmika bolečina, se manjša razočaranje, usiha hrepenenje po svetu, po mestu, zgineva pričakovanje, da se morda zgodi nekaj novega in lepega. Ne morejo se navaditi Doma kakor se ga sama ne more, toda upanja na kaj drugega ni več. Morda je najhujša ta topost, brezizgledno otepavanje z življenjem sredi tolikih poskusov stark, ki sicer o smrti govore, kakor da pride jutri in vendar prisluškujejo dihanju sosede.

Mrs. Rose Smith gleda v modre in bele perunike in zgodnje jutro. Črnka Mary ponovi:

„A new lousy day."

Nato se skloni in si otira svoja široka stopala.

Nič velikega se ne more več zgoditi. Ve to Mary v svoji počasni pameti in ve to Rose Smith. Opravili se bosta, šli k zajtrku in nato na vrt. Do kosila. Popoldne bosta spet na vrtu do noči. In noč bo spet dolga kakor vsaka.

o naši tiskani besedi

„POZDRAVLJAM TE, ZEMLJA, IN VRAČAM SE V TVOJE NAROČJE!"

Te besede pesnika Šalija obsegajo vso notranjo toploto, ki prepaja knjige in ves ostali tisk, katerega vidimo razstavljenega tu okrog sebe. Naj bo pesniška zbirka ali pripovedni tekst, droben revijalni članek alj kratka misel v časopisu — ni mogoče prikriti v njih vonja domače slovenske zemlje. Piši o tujem velemestu, mrzlem in brez čuta — med besedo se ti prikrade odsev slovenskih mest; poj o neskončni pampi ter njeni samoti in puščobi — nehote se vriva nad njo barvitost naših ravnin in polja; riši divje podobe tujih gora — vsaj odtenek domače zarje osvetljuje to podobo...

S silo se trgamo iz domačega sveta, da bi dali pravo podobo novemu, pa smo vselej spet jetniki v njegovem prejšnjem objemu. Iz njega gre naš korak, vanj se spet vračamo...

OD PRVE SLOVENSKE TISKANE KNJIGE

Prve slovenske tiskane knjige so bile pravi temelj naše kulture. Leto 1551 (Trubar, Katekizem) pomeni začetek rasti naših duhovnih sil v samostojnost in izvirnost, pomeni pa tudi klico svobodnega duhovnega poleta. Od tedaj naprej je narod rastel v umsko in srčno ustvarjalnost.

Tiskana beseda je najmočnejše sredstvo ki vklepa človeškega duha v svoje neminljive oblike. Je kakor seme, o katerem mislimo, da je mrtvo, pa se iz njega ob času razbohoti nova roža in stremi za soncem. Duh in misel ostaneta za večno vklesana vanje in čas jih ne more ogrožati s svojo umrljivostjo.

Živo moč tiskane besede čutimo najbolj mi, zdomci, ki smo po božji odločitvi, morebiti milosti, padli kot seme razkropljeni med drugojezična ljudstva. Kako silno za-

puščeni in izgubljeni bi tavali, ko nas ne bi tiskana beseda v domačem jeziku obiskovala, nas družila, povezovala, edinila? Kako bi bilo mrzlo po naših domovih, če bi nas ta tenka nit tiskane besele ne objemala in oklepala v eno samo veliko družino, ki ji morja ne morejo postavljati mejá, ne gôre neprehodnih ovir!

Po tiskani besedi prihaja Luč, ki razsvetljuje naša srca; klije Modrost, da nam jedri duha, in izvira Plemenitost, ki nas dviga nad mrzli in trdi tvarni svet... Ta beseda je kakor Sonce, ki s svojo čudežno močjo, svetlobo in toploto stori, da je vse stvarstvo pod njim odeto v krasoto in v čigar žaru postane življenje božja dobrota.

ŽIVLJENJE IN RAST SLOVENSKE KNJIGE

Kakor so dnevni in periodični revijalni tisk neizmerne važnosti in skrivajo v sebi nezlomljivo silo, je vendar najžlahtnejša trajna podoba tiskane besede: knjiga.

416 let je od prve slovenske tiskane knjige, ki je bila redkost in le izbrancem namenjena in dosegljiva. Šele čez dolga desetletja je postala last širokih množic, prihajajoč mednje kot prijateljica, učiteljica, bodrilka v temnih dneh in znanilka z vriskom prekipevajoče sreče ob velikih narodovih praznikih.

Veličastna je bila njena pot od prvih skromnih izdaj do zadnjih razkošno opremljenih in bogato urejenih primerov. Kako bogastvo je nakopičeno na njih straneh! Koliko duha živi v njih, rešenih pogube in pozabe! Ko bi se bolj zavedali vrednosti vsega, kar je skritega za pozlačenimi hrbti knjig na policah, bi se globoko priklonili pred njimi in s svetostjo približali njihovemu svetu.

Knjižnica je kraj svetosti...

Vselej, ko vstopam vanjo, me prevzame globoko spoštovanje, kakor bi se znašel na tistem svetem kraju, kjer je možno, da se vsak trenutek zgodi čudež. To stori bližina knjig, besed, misli, srečanja z onimi ljudmi, ki so vanje položili svoje srce in prelili duha. Srečanje z nesmrtnostjo. Kakor da oživi nenadoma vsa ta neizmerna duhovna bogatija in se mi ponuja: desetletja in stoletja naše zgodovine, dobe zmagoslavja, vklesane v navidez neme črke, borbe in junaške poti naših prednikov, njih neuklonljiva žilavost, bolečina, jok — pa tudi pesem in vriski kipečega veselja. Vrči lepote se pretakajo po njih straneh: pesem — hvalnica zemlji, ki nam je dajala prvo sladkost v zibeli; slavospevi našim žitnim poljem, dolinam, planinam, goram, kjer se je napajala naša mladost s slovenskim duhom; zgodbam sladkih ljubezni je postavljen spomenik, ljubezni, ki so gorele in dogorele do zadnjega, se razsule v pepel, a vendar ob njih zaživimo neutešeno hrepenenje duš po lepoti in popolnosti, ki jo je sam Bog vdihnil v globočine nedolžnih src...

To so žive podobe, življenje samo, nikoli do konca izčrpano, je natrpano v njih.

Neminljivost, večnost duhov, napolnjuje knjižne police. Trdnost kamnov in snovno vrednost zlata so stoletja zaznamovala z razpadom. Mogočni gradovi in ošabne glave mogočnjakov z zlatimi kronami so padle v razvaline in prah. Droben plamenček čistega in skromnega srca, pevca z bogastvom neizmenih cest in visokega neba, pa še vedno živi v drobni knjižici med knjigami. Smrt, ki uničuje snovi, ji ni nevarna.

NAŠ ZAMEJSKI TISK — NAŠA VSEBINA IN NAŠA PODOBA

V našem zamejskem tisku se ohranja jedro slovenskega človeka izven meja Slovenije. Vanj je vklesana naša podoba. V presojanju nas in naših dni se bodo vanjo ogledovali rodovi bodočih stoletij.

Nocoj razstavljamo tu naš slovenski zdomski tisk. Ni ta razstava bahaštvo, je le iskra, ki naj daje pogum in vztrajnost. Vztrajnost pa je poroštvo za uspeh.

Ta tisk je sad našega skupnega napora, naših skupnih žrtev, ponos nas vseh. Vsi imamo delež pri njem: tisti, ki so iz svojega talenta prispevali besedo, tisti, ki so spoznali njeno važnost in omogočili nje tisk in oni, ki so jo podprli z nakupom ter ji utrli pot do človeških src, pot do življenja. Ta naš skupni napor je podoba naše kulturne zrelosti, narodne trdnosti in moči. Dokler bo naš tisk dejansko živ, bo opravljal svoje poslanstvo med nami: dvigal duše k lepoti in stremljenju po večnih vrednotah.

Ta izseljenski tisk je naš tisk kot nobeden drugi: v njem se piše o nas samih,

o naših dejanjih, o naših problemih, o dneh, v katere smo ostavljeni mi. V njem nastopamo mi sami. Naše ideje ga prepletajo, zgodovina naših dni zori na njegovih straneh. V njem je naša podoba: njegova, tvoja, moja. Za naše potomce bo vklesana, da bodo gledalo v teh likih pravo podobo svojih mater in očetov, spoznali nujnost njih bivanja na tej zemlji in z jedrom naših misli, tožb in hrepenenj živeli v nove čase, ne v zaton, ne v mlačnost, ampak v polnokrvno življenje pogumnih ljudi.

Zato knjige in naš tisk v hiše, v domove! Starši pomagajte mladini, da bo našo besedo brala in ob njej kovala svoj značaj in idejno zgrajenost. Dajte živ zgled svojim otrokom: ne bodo brali, če ne bodo videli knjige ali revije v vaših rokah. S samimi željami, brez dejanj, ne bo sadov!

Iz govora dr. Jožeta Krivca na razstavi slovenske knjige in tiska v Slomškovem domu, Ramos Mejía, Argentina, dne 14. oktobra 1967.

MIRKO KUNČIČ

NAŠA ATLANTIDA

Morje, ti široko morje!
Kakor sonce za obzorje
si nam skrilo domovino,
vrglo nas čez prod v tujino.

Si jo kakor čoln razbilo
in na dno jo potopilo?
Je to zvon, ki iz globin
nam pozvanja v tih spomin?

Naša Atlantida bajna!
Glej, krog nas je noč brezkrajna.
Vstani, dvigni se iz mórja
kot ptič Feniks nad obzorja.

VOTLA SOHA

Sence blede žalosti
spuščajo se na gladino
mojega morjá.
V mrtvi zarji
šli so mimo
vsi vrtinci, vsi viharji,
jadrnice pisane —
tihi znanci, ljubi gosti
daljnega svetá.

Morskega svetilnika
mrk čuvaj
zdaj ugasnem zadnjo luč,
ki se kot oko Ciklopa
srepo še ozira
tja nazaj.

Noč. Samota. Strašen mir.
Zdaj sem le še votla soha:
rencam blede žalosti
nem pastir.

JESEN

1.

Ponavlja veter pesem smrti.
v srca toploto padajo noči —
kako težko je vekam bdeti
na kraj utrujene poti!

V pregrajo pada jok otroka,
ko roka nudi se v pomoč —
bledijo veje na povratku:
želja iztresle so se v mraku.

Ne morem dvigniti mostu,
od brega so se vsuli kriki,
pekočim ustom se mudi —
rdeči ogenj žge po dnu.

2.

V lepoti skriva se ostrina,
beseda pada pod njo v smrt,
nasmeh se podaljšuje v plamen,
nasilje sončnih žarkov v kamen —
podob nešteto riše vanj.

Ustavljajoč prav na začetku
v kristalno čisti se viziji,
popevka s tihimi željami
živi do dne, ko misel mine.

Takrat vse tišji, tišji zven
prebija se v odpadli sen,
v utrujeno telo.

MEDITACIJA

Pripev daljav vabečih cest
poživlja strast gorečo iz oči,
razvija dne pričakovanje,
v katerem množično nasilje
sprostitve išče si v objestnosti želja.

V njih ni miru. Požigi stavb
ne kličejo po maščevanju.
Kar danes je živelo, naj umre.
Izbrani cilji jutrišnjega dne
prihajajo nasproti.
Vsem smoter je v dosegu veličastnih del.
Navideznost se ziblje
v razmajanih stolpnicah dne.

ZAPRTA VRATA

1.

Bliski na sivem podnožju neba —
k odhodu pripravljene kaplje.
Iz ceste kriči misel otrok.
Zaprta vrata.
V predolgem čakanju ustavljene igre.

Padec besed v kamnito naročje.
Z njimi hočem
med divjo razgibanost tal —
v skrivnost, ki ni več.

2.

Ti, ki veš za prerokbo srca —
ne ust — zapovej razumu,
naj zaustavi željo na poti.

Kajti, ko se bodo odprla usta,
bo ugasnil zeleni sij oči
in v mrtvo planjavo bo padla tema.

3.

Vretenčaste postave v priprtem snu oči:
na zadimljenem tlaku,
v nemirnem tempu breznogega začetka.

Strmim v pohod iz razvalin podob
na okenskem okvirju.
Dotik je rahel,
pregibajo se ustnice v molitev.

In vendar vem,
da kljub prepovedi zapisani med molk želja
srce bi vpilo.

Slovenci v zamejstvu

IVAN VODOVNIK

iz narodnega življenja koroških Slovencev

V letošnjem poročilu bom podal pregled o najvažnejših dogodkih našega narodnega življenja v preteklem letu.

Takoj ob začetku leta 1967 sta naslovili obe osrednji organizaciji koroških Slovencev — Narodni svet koroških Slovencev (katoliško usmerjeno krilo manjšine) in Zveza slovenskih organizacij (levica) — vlogo na avstrijskega kanclerja dr. Klausa in ostale člane vlade, da bi bilo treba rešiti čim prej še odprta vprašanja člena 7 državne pogodbe. Hkrati je bil v vlogi kancler Klaus naprošen, da sprejme na Dunaju zastopnike koroških Slovencev, kajti realizacija člena 7 državne pogodbe je možna le ob sodelovanju prizadete manjšine.

Dne 21. januarja 1967 je zasedal v Celovcu osrednji odbor Narodnega sveta koroških Slovencev. Na seji je bilo podano obširno poročilo o volitvah v Deželno kmetijsko zbornico. Narodni svet je zagovarjal med Slovenci nujnost samostojnega nastopa koroških Slovencev ter je s to svojo zahtevo tudi uspel. Koroški Slovenci smo nastopili z listo „Skupnost južnokoroških kmetov". Nosilec liste je bil pliberški podžupan Mirko Kumer, ki je bil pri volitvah v Deželno kmetijsko zbornico tudi izvoljen. Hkrati je bilo na seji sklenjeno, da bo izdelal Narodni svet v prihodnjih mesecih narodni program, ki ga bo izročil nato slovenski javnosti na Koroškem v diskusijo, kar se je tudi zgodilo.

11. februarja 1967 je praznovala koroška kulturna delavka gdč. Milka Hart-

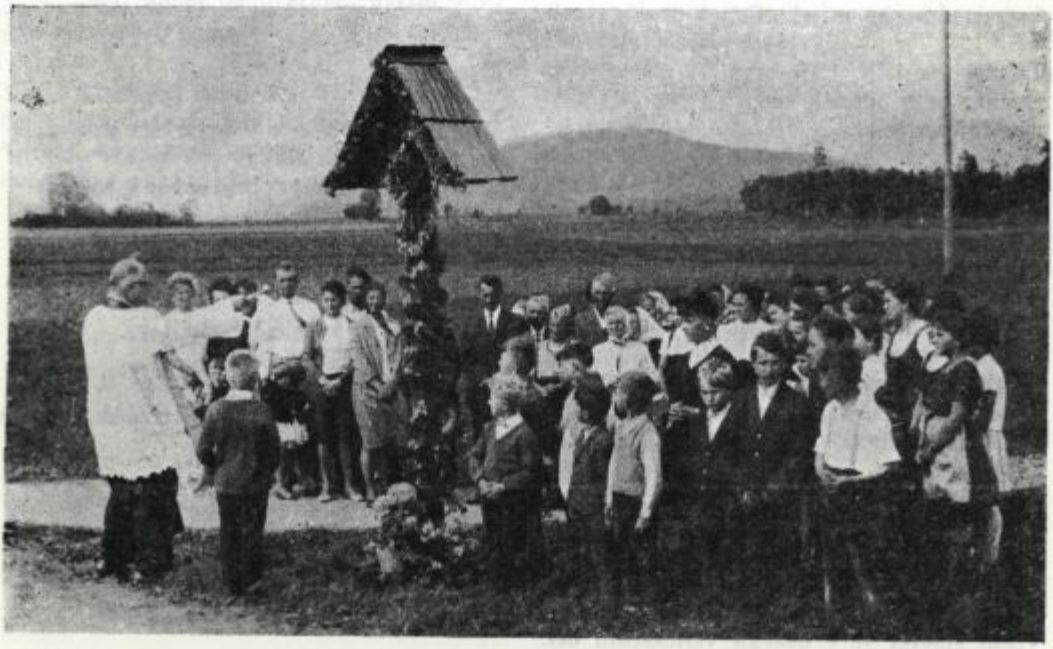

Idila, ki je danes redka na svetu: blagoslov poljskega križa v Vogrčah. Napravljen je prav v tradicionalnem stilu.

man svojo 65-letnico. Milka Hartmanova, doma iz Libuč, je obiskovala gospodinjsko šolo pri šolskih sestrah v Ljubljani. Vse ostalo življenje pa je posvetila skrbi za mladino, bodisi pri mladinskih prireditvah, bodisi s kuharskimi tečaji, ki jih je vodila po Koroškem. V južnem delu Koroške ni župnije, kjer bi Milka ne vodila kuharskega tečaja. Tečaje je vedno zaključila z razstavo in kulturno prireditvijo.

Kot pesnica pa nam je zapustila pesniško zbirko „Moje grede". Krasen šopek cvetja iz naše domovine je zbrala iz Podpecja in nam vsem poklonila podjunsko himno „Oj Podjuna, kako si lepa".

Koroški Slovenci smo proslavili 65-letni jubilej Milke Hartmanove z veličastno proslavo v Kolpingovi dvorani v Celovcu. Milkino delo je orisal kot slavnostni govornik višji študijski svetnik dr. Vinko Zwitter.

16. februarja 1967 je bil na Dunaju v okviru petdnevnega državniškega obiska predsednika Jugoslavije Josipa Broza — Tita slavnostni sprejem v palači Pallavicini, na katerega so bili vabljeni tudi predstavniki koroških Slovencev. V delegaciji Narodnega sveta so bili: predsednik dr. Valentin Inzko, tajnik dr. Reginald Vospernik, dvorni svetnik dr. Joško Tischler, zborničnj svetnik Mirko Kumer in tajnik Kmečke gospodarske zveze dr. Marko Dumpelnik.

Predsednik Tito je ob tej priložnosti omenil avstrijsko-jugoslovanske pogovore ter poudaril, da ima manjšina pomembno funkcijo povezovanja med narodi in državami. Hkrati je izrazil pričakovanje, da bo sedanja izredno ugodna atmosfera v odnosih med Avstrijo in Jugoslavijo pospeševalno delovala tudi na reševanje manjšinskih problemov.

Na sprejemu se je pogovarjal tudi avstrijski kancler dr. Josef Klaus četrt ure z delegacijo Narodnega sveta. Ob tej priložnosti je predstavil dr. Klaus zastopnike Narodnega sveta tudi kardinalu Francu Königu.

Pred odhodom predsednika Tita so na Dunaju objavili skupno avstrijsko-jugoslovansko sporočilo o pogovorih, ki so jih imeli avstrijski predstavniki pod predsedstvom državnega predsednika Franza Jonasa in zveznega kanclerja dr. Klausa s predsednikom Titom in predstavniki Jugoslavije.

V skladu z odnosi, kakršne imata obe sosednji državi, so pogovori potekali v prijateljskem ozračju in omogočili izčrpno izmenjavo mnenj o vprašanjih, ki zanimajo obe državi.

Kip sv. Domicijana v Milstattu, kar naj bi bil naš Gorazd. Po Turnškovem raziskovanju je pri krstu dobil to ime. Važno ob 1200 letnici pokristjanjenja Slovencev.

Z zvezi z manjšinskim vprašanjem sta obe strani izrazili svoje zadovoljstvo nad nadaljnim napredkom, ki je bil dosežen pri uresničevanju pravic slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji, kar v čedalje večji meri prispeva k povezovanju obeh držav.

Avstrijski voditelji so poudarili, da bo Avstrija v bodoče stalno podpirala kulturne in gospodarske ustanove in interese manjšine.

23. aprila so se spomnili koroški Slovenci v veliki dvorani Doma glasbe v Celovcu z mogočno kulturno prireditvijo, pri kateri je sodelovalo nad 350 pevcev in pevk, dogodka izselitve pred 25 leti. Prireditev ni bila le zgovoren dokaz nezlomljive življenjske volje koroških Slovencev, temveč hkrati izraz vsestranske narodne aktivnosti manjšine, ki premaguje dosledno sence preteklosti ter išče rešitev svojega narodnega vprašanja poleg samopomoči

Igralci „Miklove Zale". Bila je njena stota uprizoritev Šentjakobčanov. Leta 1967 so z njo gostovali v Narodnem gledališču v Trstu in v Katoliškem domu v Gorici.

v sodelovanju z večinskim narodom ter v kulturni povezavi z ostalimi Slovenci.

8. maja 1967 je praznoval ravnatelj Slovenske gimnazije, dvorni svetnik dr. Joško Tischler, svoj 65-letni jubilej sredi dela za narod, ki mu je posvečal v življenju vse svoje sile in sposobnosti.

Trikrat so spomladi vabili Šentjakobčani na prireditev „Miklove Zale". Z njo so gostovali tudi v Gorici in Trstu. Očitno je postalo v petdesetletju prireditev: Miklova Zala je nekak barometer naše kulturne volje. Dokler se bo še igrāla na naših odrih ta romantična povest rožanskega dekleta in bo naše ljudstvo še polnilo dvorane zanjo, bo to edinstven dokaz suverenega narodno-kulturnega življenja. Dokler nas bo Zala še zajemala v svoj čudoviti čar, bo svet še moral računati z nami. In če bi nas moralo postati strah za nas, se bomo na poziv slovenskega pesnika — prvaka spomnili Zale na kolenih in spet upov bomo ognjenih, saj vemo: naj pride kar še koli, za nas še zvesta Zala moli.

V proslavo desetletnice Državne gimnazije za Slovence v Celovcu je priredila šola 28. maja v Delavski zbornici slavnostno akademijo. Neminljive zasluge za šolo si je pridobil ravnatelj, dvorni svetnik dr. Joško Tischler. Načrte za šolo je delal že prva povojna leta. Tudi vse prošnje za ustanovitev Slovenske gimnazije nosijo njegov podpis. Z vnemo in skrbjo je pripravil za gimnazijo tudi učni načrt ter podvzel vse potrebno za ustanovitev šolske knjižnice ter priprav učbenikov.

Skromno je vzklila Slovenska gimnazija pred 10 leti iz treh razredov s približno 100 učenci, leto za letom se je v krepki rasti vztrajno povzpenjala više in više do četrtega, petega, šestega, sedmega in osmega razreda, dokler ni leta 1963 postala godna, da obrodi žlahtni sad prve mature. Že pred tem prvim sadom in pa za njim se je v svoji rasti skošatila ter začela poganjati še stranske veje paralelnih razredov. Po desetletni bujni rasti šteje sedaj že 15 razredov s 405 učenci. Obrodila pa je ob desetletnici prvič tudi prežlahtni sad dveh maturitetnih razredov.

27. junija je bil v uradu zveznega kanclerja na Dunaju razgovor v zvezi z vprašanji člena 7 državne pogodbe. Razgovora so se udeležili poleg kanclerja Klausa, ki je seji predsedoval, še zunanji minister dr. Lujo Tončič-Sorinj, prosvetni minister dr. Piffl-Perčevič, vodja oddelka urada zveznega kanclerja dr. Löwenstein, veleposlanik dr. Heymerle, ministerialni svetnik dr. Kövesi, predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentin Inzko in predsednik Zveze slovenskih organizacij dr. Franci Zwitter.

V uvodu je ugotovil kancler dr. Klaus,

da je vlada pripravila zakonski osnutek o uradnem jeziku, ki je bil poslan članom koroške deželne vlade. Po predstavnikih avstrijske vlade je bilo ob državniških obiskih v Beogradu in na Dunaju večkrat poudarjeno, da želi Avstrija zadovoljivo rešiti vprašanja člena 7 državne pogodbe. Naša politika mora biti verodostojna, to bo pa le, ako se bo uredilo tudi manjšinsko vprašanje.

O razgovoru s predstavniki koroške deželne vlade, ki je bil nekaj tednov prej na Dunaju, pa je kancler Klaus dejal, da zastopniki deželne vlade glede zakonskega osnutka o uradnem jeziku niso iznašali enotnega stališča. V bistvu je bilo njihovo stališče glede vladnega osnutka odklonilno.

Znano je, da bi morala biti po omenjenem osnutku po južnokoroških občinah šele glasovanja o tem, ali naj bi bila slovenščina pripuščena kot uradni jezik in ali želi prebivalstvo kake občine dvojezične napise ali ne. Slovenščina bi bila kot uradni jezik le tam priznana, kjer bi tretjina volilnih upravičencev za to glasovala. Manjšina pa stoji na stališču, da ne more biti o tem šele glasovanja, kje naj stopijo določila državne pogodbe v veljavo. Avstrija se je v državni pogodbi obvezala, da bo slovenščina v okrajih s slovenskim ali mešanim prebivalstvom kot uradni jezik pripuščena ter da bo v teh okrajih poskrbela tudi za dvojezične napise. Ker nasprotuje vladni osnutek temu načelu, so ga predstavniki manjšine v vlogi, ki sta jo naslovili obe osrednji organizaciji koroških Slovencev na dunajsko vlado, odklonili.

Tudi pri razgovoru na Dunaju so zastopniki koroških Slovencev ponovno poudarjali, da je ozemlje s slovenskim in mešanim prebivalstvom znano. Zato manjšina na kakršno koli ugotavljanje ali glasovanje ne bi mogla pristati. Videti pa je treba tudi še vsa ostala nerešena vprašanja člena 7, ki jih je treba prav tako v zadovoljivi meri rešiti. Ker je minilo že več kot dve leti od zadnjega razgovora predstavnikov vlade z zastopniki koroških Slovencev, je pri razgovoru na Dunaju slovenska stran zavzela stališče tudi do vseh ostalih odprtih vprašanj člena 7 državne pogodbe.

Kancler Klaus je obljubil zastopnikoma koroških Slovencev za jesen ponoven razgovor o vseh vprašanjih člena 7 državne pogodbe.

13. julija je dopolnil svoje petinšestdeseto leto stolni sholaster, prelat Aleš Zechner. Leta 1932 je bil imenovan za župnika in pozneje za dekana v Železni Kapli. Tod mu je bilo namenjeno dvajset let pastirovanja in duhovne oskrbe vzdolž Bele in po stranskih dolinah Pece in Olševe bivajočih faranov. Tod je jubilant zaoral

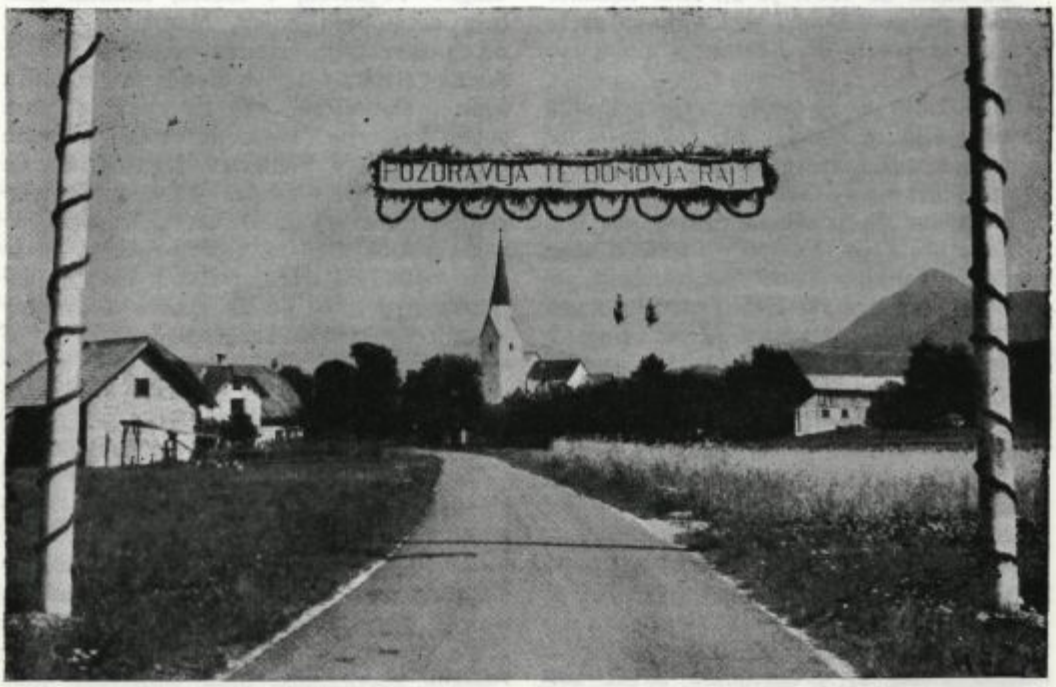

Leta 1967 je bila nova maša g. Stanka Trapa v Dvoru v šmihelski fari. V Dvoru sedaj še živi 90 letna sestra škofa Rožmana, Liza Rožman. Škofova rojstna vas Dolinčiče pa je četrt ure za vasjo Dvorom.

Drugi mladinski dan katoliške delavske in kmečke mladine slovenskih župnij na župnijskem dvorišču v Št. Jakobu v Rožu. Selani igrajo prizor: „Živi ogenj nad apostoli".

globoko brazdo svoje duhovne njive in to še v letih druge svetovne vojne, ki je zapustila svoje krvave sledove vsenaokrog od Obirja pa tja do Jezerskega.

Od 1953. do 1957. je bil Aleš Zechner prošt in dekan v Dobrli vesi, nato pa ga je poklical nadpastir dr. Köstner v stolni kapitelj.

Med 1. in 3. septembrom je priredila Koroška dijaška zveza v Št. Jakobu seminar o manjšinskem šolskem vprašanju. O manjšinskem šolskem vprašanju z vidika manjšine je predaval predsednik Narodnega sveta dr. Valentin Inzko, z vidika dežele pa je prikazal to vprašanje poslevodeči predsednik Deželnega sveta za Koroško, deželni poslanec Josef Guttenbrunner, ravnatelj, dvorni svetnik dr. Joško Tischler, pa je prikazal razvoj Slovenske gimnazije ter spregovoril o njenem pomenu za slovensko manjšino na Koroškem. Seminar, ki ga je vodil tedanji predsednik KZD, visokošolec Matevž Grilc, je dobro uspel.

2. oktobra je sprejel v Celovcu novi jugoslovanski veleposlanik na Dunaju, Lazar Moisov, na razgovor predsednika Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentina Inzka in predsednika Zveze slovenskih organizacij dr. Francija Zwittra. Razgovoru sta prisostvovala tudi novi generalni konzul Jugoslavije v Celovcu, dipl. inž. Karmelo Budihna in konzul Željko Jeglič.

Ob začetku šolskega leta 1967/68 se je začelo spet s ščuvanjem proti manjšini v Velikovcu, v mestu, znanem izza časa obrambnih bojev. Manjšinski šolski zakon zagotavlja namreč vsakemu slovenskemu otroku na dvojezičnem ozemlju pouk v slovenščini, ako ga starši k temu pouku prijavijo. To se je zgodilo v enem primeru tudi v Velikovcu. Kljub temu, da so nemški listi v preteklosti vedno poudarjali, da gre pri manjšinskem šolskem zakonu iz leta 1959 za vzorno rešitev, pa je prav velikovški slučaj pokazal, kako je dejansko s prijavo enega otroka k dvojezičnemu pouku, ko so hoteli gotovi krogi s pritiskom preprečiti. V gonjo so se vključile tudi organizacije „Heimatdiensta", ki so v Železni Kapli, Žitari vesi, Velikovcu itd. videle spet domovino v nevarnosti.

K slovenskemu pouku prijavljeni otrok obiskuje sicer slovenščino, vendar je "Heimatdienst" pri prosvetnem ministrstvu že zahteval spremembo manjšinskega šolskega zakona, da bi otroci večinskega naroda ne bili na osnovnih šolah dvojezičnega ozemlja prikrajšani. Takšna je logika na Koroškem.

Kljub temu, da je bilo romarjem iz Slovenije onemogočeno izvesti ob praznovanju 1200-letnice pokristjanjevanja Slovencev

skupno romanje h Gospe Sveti — "Heimatdienst" se je proti temu z vso silo zaganjal — so poromali koroški Slovenci 15. oktobra v lepem številu k starodavnemu svetišču. 3000 Slovencev se je zbralo pri Gospe Sveti. Med romarji je bilo veliko koroške duhovščine z mil. prelatom Alešem Zechnerjem na čelu. V svojem nagovoru je naglasil gospod prelat temeljno dejstvo slovenske vernosti — zaupanje v Marijo in njeno češčenje, ki je za slovenski narod v vsej težki zgodovini bilo vselej odrešilno. Ta odlika slovenske vernosti naj naš narod spremlja tudi v bodoče.

V založbi Družbe svetega Mohorja je izšla v preteklem letu knjiga o škofu Rožmanu. Duhovno podobo te velike osebnosti na prelomnici časa je prikazal v delu, ki smo ga koroški Slovenci toplo pozdravili, dr. Jakob Kolarič.

Ob začetku meseca novembra je bila v Celovcu delegacija Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Vodil jo je predsednik Janez Vipotnik. Ob tej priliki je priredil jugoslovanski generalni konzul v Celovcu, dipl. inž. Karmelo Budihna, gostom na čast sprejem, na katerega so bili vabljeni tudi zastopniki Narodnega sveta koroških Slovencev.

8. december je bil za koroške Slovence velik praznik. Krščanska kulturna zveza je uprizorila v režiji Vinka Zaletela v mestnem gledališču v Celovcu Martina Krpana, ki ga je priredil za oder dramatik Jože Vombergar. Uprizoritev v mestnem gledališču je pomenila pred polno dvorano višek kulturne dejavnosti koroških Slovencev v preteklem letu. Sploh je kulturno življenje med koroškimi Slovenci precej razgibano. Kljub težavam z nemške strani je narod ob Dravi, Zili in na Gurah neuklonljiv v svoji zvestobi slovenski besedi in narodni tradiciji.

ANDREJ BRATUŽ

med goriškimi Slovenci v letu 1967

Za zamejske Slovence, to je za vse one pripadnike slovenskega naroda, ki žive izven meja slovenske matične domovine, pa vendar na slovenskem narodnem ozemlju, ki so ga politične razmere prisodile drugim državam, je vsako novo leto tudi leto novih upanj in novih razočaranj. Zato lahko zlasti ob koncu vsakega leta naredimo neke vrste bilanco, kjer lahko pretresemo pozitivne in negativne pojave naše vsakdanje borbe za narodni obstanek in razvoj. Obenem pa lahko polagamo nova upanja v začeto leto, čeprav brez prevelikih iluzij, ter si zastavimo še osnove delavnega načrta za bodočnost.

Vse to moramo zajeti, ko pregledujemo dosedanje že preteklo delovanje našega političnega in kulturnega delovanja, ki je nedvomno temelj življenjskosti vsake narodne manjšine. Zato nameravam v teh vrsticah podati nekaj važnejših plati narodno-političnega in kulturnega delovanja med goriškimi Slovenci.

Politična prizadevanja in uspehi

Med slovensko skupnostjo na Goriškem deluje samostojna politična organizacija, ki je edina tovrstna slovenska predstavnica v javnem življenju. To je Slovenska demokratska zveza (SDZ) ki je prav lani obhajala dvajsetletnico svoje ustanovitve. Mnogo bi se dalo napisati o njenem začetku in nadaljnjem razvoju. Dandanes ima ta politična organizacija svoj pomen, kot ga je imela že v začetku pred dvajsetimi leti in svoje zasluge za ohranitev in obrambo našega narodnega občestva na Primorskem.

Vsa leta je SDZ dvigala in širila narodno zavest ter skrbela za uveljavitev slovenskh pravic in zahtev na različnih forumih. Izvolila je svoje zastopnike v pokrajinske in občinske svete in ustanove, odločilno je prispevala k izvolitvi deželnega poslanca v zbornico dežele Furlanija — Julijska Benečija, podprla je vse iniciative za pospešitev ukrepov v korist slovenske

manjšine v Italiji. Njeno delovanje se tako uveljavlja na dveh področjih, upravnem in širšem političnem.

Tako je tudi v preteklem letu vršila svojo konstruktivno vlogo. Na političnem področju si SDZ že vsa leta prizadeva za pridobitev zaščitnega zakona za Slovence v Italiji, ki ga predvideva že šesti člen italijanske ustave („Republika ščiti s posebnimi določili jezikovne manjšine"), sledijo pa še obveznosti, izvirajoče iz mirovne pogodbe, deželnega statuta, raznih obljub rimskih vlad od konca vojne sem. Na tem področju bo SDZ vztrajala do konca, ker so italijanske demokratične in krščanske sile dolžne izpolniti svoje obveze in tako zadostiti manjšini po božjem in naravnem pravu. V tekočem letu smo zabeležili le en večji uspeh, namreč odpravo s strani parlamenta fašističnega zakona o prepovedi tujih imen otrokom. Tako lahko zopet slovenski otroci nosijo slovenska imena v odgovarjajočem slovenskem pravopisu. Zakonski predpis namreč izrecno predvideva, da morajo biti omenjena imena kakorkoli priznanih jezikovnih manjšin pisana v jeziku istih tudi z diakritičnimi znamenji (to velja predvsem za slovenski jezik!)

Sodelovanje SDZ v raznih upravnih odborih v pokrajinskem ter občinskem merilu je tudi na splošno izboljšalo razpoloženje italijanskih demokratičnih sil do slovenske manjšine in njenih problemov. To je opaziti zlasti v delovanju občinskega in pokrajinskega sveta v Gorici, kjer se je ob raznih prilikah pokazala večja uvidevnost do slovenskih potreb tudi od strani onih skupin, ki nam drugače niso posebno naklonjene. Ob glasovanju za podporo Slovenski katoliški prosvetni zvezi v goriškem mestnem svetu so predstavniki skoro vseh skupin podprli to gesto, ki je gotovo nekaj novega v dosedanji praksi. Tedaj se je tudi predstavnik italijanske liberalne stranke, ki je bila vedno bolj nenaklonjena Slovencem (v Trstu še celo sovražna), povoljno izrazil in podčrtal važnost pravične razdelitve podpor kulturnim organizacijam in se zavzel za medsebojno izmenjavo med Slovenci in Italijani. Prav zadržanje SDZ je povzročilo, da so občinski in pokrajinski organi prvič dodelili podporo slovenskim ustanovam ter pokazali tudi razumevanje za potrebe slovenskih zavodov. Pri vsem tem pa ostaja slovenska politična organizacija samostojna politična sila in se ne udinja drugim italijanskim strankam. Hoče z njimi sodelovati, a pri tem ohraniti svojo neodvisnost in suverenost.

Zanima nas tudi delovanje deželne uprave, saj je Gorica poleg Trsta in Vidma sestavni del avtonomne dežele Furlanija-Julijska Benečija. Premnoge so slovenske potrebe v deželnem okviru, preko Trsta in Gorice pa segajo še tja v Beneško Slovenijo, ki je bila do sedaj odrezana od ostalih dveh delov slovenske manjšine. Skupno s Slovensko skupnostjo v Trstu je SDZ v Gorici izvolila deželnega svetovalca v deželno zbornico. Seveda je tu na šestdeset svetovalcev en sam svetovalec izvoljen na slovenski listi. Poleg tega ima sicer še italijanska komunistična partija dva slovenska predstavnika, ki pa podpirata le stališče svoje stranke. Čeprav se zavzemata tudi za slovenske probleme, ne moreta pa delati neodvisno od svojega italijanskega vodstva. Deželni poslanec Slovenske skupnosti (volilne formacije tržaških in goriških slovenskih demokratičnih sil) je lani predložil deželni zbornici osnutek zakona, po katerem naj bi se k italijanskemu kazenskemu zakoniku dodalo kot kaznivo tudi žalitev narodnosti manjšine. Deželna zbornica je ta zakonski osnutek sprejela in ga poslala v pretres državnemu parlamentu. (Dežela ima namreč zakonodajno oblast in lahko predlaga parlamentu zakonske osnutke o problemih, ki zanimajo deželo). Po drugi strani pa je rimsko sodišče s svojim odlokom zanikalo deželi poseg v obravnavanje manjšinskih zadev, češ, da spada ta v kompetenco osrednje vlade in parlamenta. Nekaj podobnega se je zgodilo že ob določitvi svetovalskih skupin, kjer je bilo rečeno, da lahko tudi en sam svetovalec, izvoljen na kaki listi slovenske manjšine, predstavlja svojo skupino. Tudi to določilo je ustavno sodišče zavrnilo. Kot lahko vidim, se dogaja včasih prava burka, ko prizadeti zvračajo odgovornost z dežele na Rim, iz Rima pa zopet na Trst...!

Ne moremo tudi mimo težkega dejstva, da je del Slovencev v političnem oziru vključen v italijanske stranke, in to v levičarske. Na Goriškem prednjačijo v tem oziru socialisti (PSU), t. j. stranka Saragata in Nennija, medtem ko so na Tržaškem v veliki meri bolj številni komunisti. Oboji so pa v glavnem izraziti marksisti in zagovorniki Titovega režima. Dolga in brez konca bi lahko bila polemika o tem, kako škodljiva je za Slovence vključitev v italijanske stranke katerekoli politične usmeritve. Te stranke so predvsem italijanske in se morajo tudi na periferiji vedno pokoravati osrednjemu vodstvu v Rimu. Zanimanje za manjšinska vprašanja,

kolikor ga sploh je, je samo trenutno izkoriščanje slovenskih problemov za pridobitev slovenskih glasov na volitvah. O tem so nas prepričali marsikateri važni dogodki. Spomnim naj samo na glasovanje v rimskem parlamentu pred nekaj leti, ko se je ustanavljala samostojna dežela Furlanija-Julijska Benečija. Pred glasovanjem so tako komunisti kot socialisti svečano obljubljali, da ne bodo sprejeli deželnega statuta, če ne bo vseboval tudi zaščitnih norm za slovensko manjšino. Ob glasovanju pa se je izkazalo, da so omenjeni „borci" za slovensko stvar enostavno požrli besedo in sprejeli deželni statut tudi brez določil za slovensko manjšino! Kaj pomaga, če potem kak komunistični poslanec trobi na volilnih shodih, da imajo Slovenci v parlamentu ne samo enega poslanca (poslanka Bernetič od KPI, op. pis.), temveč vseh nad dvesto komunističnih poslancev...!

Politično obzorje vsekakor ni še povsem jasno. Kljub politiki tkim. levega centra se še vedno nadaljujejo poskusi za postopno razlaščanje slovenske zemlje, v imenu gospodarskega napredka ter industrijskega razvoja se veliko govori o protosinhrotronu, t. j. jedrskem pospeševalcu, ki naj bi ga nastanili v Doberdobu, s čimer bi se zaradi masovnega naseljevanja tujcev neizogibno izbrisalo slovensko lice tega ozemlja, itd. Tudi na šolskem področju je še cela vrsta nerešenih vprašanj: od razpisa natečaja za srednješolske profesorje (letos se je vršil prvi natečaj za učitelje slovenskih osnovnih šol), do ustanovitve trgovskega strokovnega zavoda v Gorici. Rimska vlada obljublja, toda le malo je res pripravljena obljube izpolniti. Samo vztrajna borba slovenskih sil lahko doseže kake uspehe, ne oziraje se na pomoč kakršnokoli od zunaj, saj tudi matična država stori bore malo otipljivega za diplomatsko pospešitev pri reševanju naših življenjskih vprašanj.

Kulturno in prosvetno področje

Že v lanskem Zborniku je pisec podrobno orisal sliko kulturnega dela na Goriškem in na splošno na Primorskem. Od nekdaj je bila Goriška živahno središče kulturnega delovanja, ko se je od dobe taborov in čitalnic naš človek navduševal za razmah slovenske besede in pesmi. Tudi v najtežjih trenutkih in temnih urah naše narodne zgodovine pod fašističnim jarmom slovenska kultura ni zamrla. Če ne drugje, je dobila svoje zatočišče v cerkvi. Po vojni se je v novih razmerah zopet začela gojiti slovenska prosveta. Širile so se med naše ljudi nove ideje, tudi zelo v navskrižju z velikimi duhovnimi izročili slovenskega naroda, a niso prevladale. Začele pa so se tudi javljati nove oblike in potrebe prosvetno-kulturnega delovanja, ki bi bile primerne za sodobno življenje.

Naše kulturno-prosvetno delovanje se izžareva na različnih toriščih. Zanj skrbe prosvetna društva, pevski zbori, akademske skupine, dramske družine. Po drugi strani skrbijo za rast naše besede slovenski listi in revije ter knjižne založbe, med katerimi častno vodi Mohorjeva družba.

Slovenska katoliška prosvetna društva na Goriškem skrbe predvsem za dvig naše prosvete v širšem smislu. S tem, da gojijo zborovsko petje in dramsko udejstvovanje, hočejo nuditi publiki domačo kulturo in posredovati pristno podobo slovenskega človeka v zamejstvu. S kulturnimi večeri pa nameravajo vzgajati, pa tudi razvedriti in na splošno razširjati obzorja naših ljudi v vsakem pomenu. Tako imamo taka društva SKPD v Gorici, Pevmi, Števerjanu in Štandrežu, ki so še povezana v prosvetni zvezi, Zvezi slovenske katoliške prosvete (ZSKP), kulturni centrali, ki daje smernice in koordinira delovanja včlanjenih društev.

Pri tem ne smemo pozabiti še na razne druge organizacije, ki prav tako mnogo prispevajo k razvoju naše narodne kulture. Med temi omenimo zlasti Slovensko katoliško akademsko društvo (SKAD), ki posreduje članom ter zlasti študentom in izobražencem nasploh tudi zahtevnejše kulturne programe na resnično akademski višini. Slika ne bi bila popolna, če ne bi omenili delovanja Dekliške Marijine družbe, ki že mnogo let nosi zastavo v zvestobi aktivnega prosvetnega dela zlasti na odrskem in pevskem področju. Poleg omenjenih deluje še cela vrsta drugih skupin, od podeželskih krožkov do cerkvenih zborov, katerih prispevek k celotnemu slovenskemu mozaiku ni neznaten.

Katere važnejše kulturne manifestacije bi lahko izbrali in jih vsaj bežno omenili v našem kratkem pregledu? Morda vsakoletno tradicionalno Cecilijanko, mogočno revijo goriških pevskih zborov, ki je letos z veseljem pozdravila na odru Katoliškega doma tudi brate iz Slovenske Benečije ter iz Ukev v Kanalski dolini. Morda nastop slovenskega goriškega moškega zbora na mednarodnem pevskem tekmovanju, na katerem so sodelovali tu-

di mednarodno priznani zbori iz Prage, Ljubljane in Zagreba ter drugih večjih krajev Italije, Avstrije in Jugoslavije. Med ostalimi prireditvami večjega obsega moramo še predvsem zabeležiti prvo srečanje slovenskih vernikov z novim goriškim nadškofom msgr. Cocolinom, kjer je novi nadpastir tudi prijetno nagovoril mnogoštevilne goriške Slovence v našem jeziku in s tem vzpostavil takoj domač odnos s svojimi škofljani. Ne smemo še prezreti prisrčnega sprejema koroških bratov s predstavo pristne Miklove Zale.

Če gremo nekoliko nazaj, moramo spomniti na prireditev ob peti obletnici smrti našega velikega glasbenika in prosvetnega mentorja prof. Mirka Fileja, ki je postavil temelje — lahko rečemo — našemu društvenemu in pevskemu delovanju. Ob tej priliki je bilo v atriju Katoliškega doma odkritje doprsnega kipa Mirka Fileja, delo slikarja Franceta Goršeta. Poleg drugih prireditev, kot recimo prvomajsko slavje v Števerjanu, naj omenimo še uspel nastop zbora Jacobus Gallus iz Trsta.

Zamejski Slovenci pa se nočemo zapirati v svoj krog, želimo si tudi kulturnega zbližanja s svojimi sodržavljani. Zato smo imeli prav ob koncu leta prvo kulturno srečanje s Furlani, in sicer v Gradiški, prijaznem mestecu ob Soči, kjer je bil tudi nekaj časa sedež goriške nadškofije. Pri tem kulturnem srečanju so s slovenske strani sodelovali mešani zbor Lojze Bratuž ter moški zbor Mirko Filej in folklorna skupina mladih, ki so s svojimi pesmimi ozirema plesi res navdušili zelo številno furlansko občinstvo. S furlanske strani pa je nastopil zbor Torriana iz Gradiške. Pri vsem tem je zelo razveseljivo že dejstvo samo, da je do tega prišlo, kar je zelo vidno podčrtal tudi italijanski goriški tisk.

Še in še bi lahko našteval prireditve, dramske in pevske nastope naših društev in zborov. Iz vsega pa naj bo jasno razvidno, da naša prosveta ne spi, da zlasti mlade sile neutrudno delajo, in to vse iz idealizma in ljubezni do slovenske besede in pesmi. Ti ne bosta zamrli vse dotlej, dokler bo še na tem zapadnem delu slovenske zemlje plamtela živa ljubezen, ki je v vseh burnih časih našega obstoja kot svetla bakla vodila naš rod proti vedno jasnejšim obzorjem.

Slovenci v izseljenstvu

MARIJAN MAROLT

razstave svobodnih slovenskih umetnikov

Opisati nam je tiste umetnike, ki so po svetu priredili javne razstave svojih del, bodisi da so o njih pisali listi, kritiki, bodisi da kritik nismo dobili ali jih tudi ni bilo. Pri razstavni maniji v novem svetu dnevniških in revijskih kritik dostikrat ni in je iskati uspeha razstav drugod, a v starem svetu v Evropi je kritika še vedno običajni posel in dostikrat tudi nagrada, kot smo bili še doma vajeni po vsaki odprti razstavi pogledati v liste, kaj kritika piše.

V letu 1967 je bila časovno prva razstava *Teda Kramolca*, ki je razstavil od 11. do 23. februarja 1967 v Picture Lean Society v Torontu 17 velikih risb v oglju, razen ene figuralne kompozicije izključno pokrajine in tihožitja. A kot zadnji je v istem letu ponovno razstavil isti umetnik v decembru v prostorih Albion Glass v Torontu 14 olj, večinoma iz leta 1967 in še 5 risb v oglju. S te zadnje razstave objavljamo oljni sliki Snežni plot (Snow Fence) in Sončne rože (Sun Flowers), obe iz zadnjega leta (glej umetniško prilogo).

V Kramolčevem delu se nam vedno znova porajajo zlasti krajinski in tihožitni motivi z vedno novimi pogledi in formacijami. Poleg teh dveh samostojnih razstav se je g. Kramolc udeležil društvenih razstav v Montreal Museum of Fine Arts v Montrealu, v Hamilton Art Gallery v Hamiltonu, Ont. in v National Gallery of Ottawa v Ottawi, Ont. Bile so to razstave posebno grafike, risb in akvarelov.

Druga po časovnem redu je bila že 14 let v Parizu živeča gospa *Marijanica Savinšek*, ki jo je povabil kulturni urad mesta Sindelfingen v Nemčiji k samostojni razstavi, ker je bila lansko leto prav tam odlikovana pri večji razstavi pariških umetnikov. V pozdravnem nagovoru je gospa Zuleger, voditeljica kulturnega urada navezala svoj pozdrav na Henrija Matissa, ki zahteva od modernega umetnika neko nedoumljivo, nehoteno moč pri ustvaritvi nove umetnine (prim. Cankarjevo načelo o stilnem ustvarjanju, ki je nekaj nevidnega, samo od sebe razumljivega). Naslednji govornik je bil vodja sindelfingenške secesije slikar Fric Kollstädt, ki je njeno barvno prelestnost in umetniško svobodo izvajal iz njenega slovanskega pokoljenja, kajti gospa je z Jesenic; omenjal je stvaritve, kot Sv. Tri kralje, Igrajoče se otroke, Ecce homo, Mrtve ptiče v morju (iz katastrofe pred angleško obalo) in Nunc ter se Mestni upravi zahvalil za prireditev te odlične razstave.

Kritik se po teh opisih začetne slovesnosti še vprašuje, v čem je uspeh slik Marijanice Savinškove. Članek nosi naslov Predmet — z barvo novo komponiran in nadaljuje, da so dela potencirane umetnine, ne produkti umetniške vaje s stilističnimi in tematskimi vprašanji in da izgleda, da si je Matisse pridobil v gospej Savinškovi sebi važno sodelavko. Pri Savinškovi je barva najvažnejše, tudi kompozicijsko počelo. Svete Tri kralje je že kupila mestna uprava.

V glavnem podobno piše kritik dnevnika v večjem sosednjem mestu Böblingenu: kd. pa je v kritiki velemestnih Stuttgarter Nachrichten naslovil svojo kritiko kot Malerin mit Temperament. Dasi je umetnica študirala v Parizu, je dediščina njenega jugovzhodnega porekla jasno zaznatna. Nudi neki ekspresionizem, poudarja njen velik temperament in da se loteva socialnih in sakralnih tem. Razstava v Sindelfingenu je trajala od 18. junija do 2. julija 1967.

Slednjič je razstavil dvakrat naš nestor kipar France Gorše. Prve dni septembra je priredil v Baragovem domu v Cle-

velandu razstavo najnovejših del, stvaritev letošnjega leta. Vse v bakrotehniki, večinoma stvarnih motivov, razen nekaj simboličnega, oziroma abstraktnega značaja. Razstava je obsegala v celoti 40 del. Bila je skladno aranžirana, da je učinkovalo in zajelo gledalca na mah; mnogi so že pri vstopu vzkliknili: Tako lepe razstave pa še niste imeli! Bil je relativno lep obisk, v celoti je bilo 14 del odkupljenih.

En dober mesec pozneje, od 14. do 30. oktobra je razstavil mojster Gorše v galeriji Internationale na 1095 Madison Ave. v New Yorku in sicer retrospektivno, da je obsegala razstava vse Goršetovo delavno obdobje v Severni Ameriki od l. 1956 do danes. Razstava je vzbudila zlasti med umetniškimi krogi dokaj pozornosti. Posebej je bila tehnika orešca v ospredju zanimanja. O razstavi ni bil izdan poseben katalog. Prodana so bila štiri dela, a na željo lastnika galerije je pustil kipar v galeriji še osem plastik in štiri plakete, da bi jih interesentje lahko kupili.

Kakor lahko presodimo iz pisanega seznama umetnin, je bilo na razstavi precej sakralnih motivov, figure v raznih držah, materinstvo, športniki in podobno.

O razstavi so pisali tudi newyorški listi. Tako je E. McG v listu Park East dne 12 oktobra o Goršetu in njegovih razstavljenih umetninah pod naslovom Franc Gorše zapisal takole:

„V galeriji Internationale so razstavljene plastike Franceta Goršeta. Orešec je kot zelo učinkovito sredstvo uporabljen in so razen tega dela še v lesu, žgani glini in v bakru. V materialu, ki sestoji v jedru iz kovine v ogrodju, žaganja in mavca, ki je obravnavana v grobi tehniki, rustikalno, gladko ali kakor stogel po izbiri umetnika. Zmaj je izredno delo v orešcu, silhuirano z stvariteljsko anatomijo. Njegova preteča krila so razširjena in dolgi rep obkroža svoje podnožje. Skupina plesalk ali drsalk, skrajšane graciozne figure, so ujete v središče gibanja. Njih sence mečejo ritmično gracioznost. Dva monolitična svetnika posedujeta resnost in poetičnost poenostavljenost gotskih ikon in trdna zvijajoča lesena figura je Job. Žgana glina matere, ki lovi ravnovesje otroka na kolenih, je lirično delo. Vključenih je več bakrenih reliefov. Figure so zaokrožene in dela v vencu predstavljajo nenavadni talent."

Vse razstave slovenskih umetnikov so torej priče njihovega stalnega napredka in rekli bi lahko glede predmetnosti, da so umetniki zvesti temam, ki smo jih ob njihovih začetkih poudarili.

L. AMBROŽIČ st.

iz življenja Slovencev v Kanadi

Letošnje poročilo za ZBORNIK pričenjamo v duhu proslav 1200 letnice pokristjanjenja Slovencev, 1100 letnice prihoda sv. Cirila in Metoda in 100 letnice Kanade.

Te proslave so se vršile kot na tekočem traku po vseh večjih krajih, na razne načine in v vseh mogočih oblikah. Prvi dve obletnici so prirejale slovenske cerkvene, verske in laične organizacije same, proslav 100 letnice Kanade so se pa Slovenci udeleževali skupaj z domačini in drugimi narodnimi skupinami. V mnogih primerih so slovenski skupini izmed vseh nastopajočih najbolj ploskali in jo najbolj pohvaljevali. Krajevni časopisi so objavljali slike slovenske skupine, pisali o njih in jih hvalili. Zlasti je vzbujala pozornost slovenska narodna noša. Tako tudi na velerazstavi "Expo" v Montrealu, na dosedaj največjem koncertnem gledališču na prostem — na EXPO razstavišču, je napovedovalec predstavil Slovence v francoskem in angleškem jeziku z besedami: „Prihaja plesna skupina iz alpske pokrajine Slovenije". Naše mlade plesalce je lepo izgovorjena beseda tujca Slovenija zelo navdušila, da so s pravim ponosom stopali na velikanski gledališki prostor ter v elegantnem ritmu čvrsto zaplesali po taktu harmonike. Ljudstvo jih je pa sprejelo z velikanskim aplavzom. Tako je mlada folklorna skupina „Nagelj" lepo odplesala v hitrem tempu ob domači melodiji na „Prostoru narodov" (Place des Nations) nekaj slovenskih plesov in vtisnila ime SLOVENIJA v spomin mnogim tisočem gledalcev.

Te obletnice — 1200, 1100 in 100 — bodo še opisane v krajevnih opisih.

TORONTO

Mesto ima blizu dva milijona prebivalcev.

Morda bo zanimalo, da je Toronto eno izmed najbolj ekumenskih mest na svetu. Verski duh Toronta je še vedno visok in se je celo poglobil. Ob nedeljah vse javno delo počiva, prodaja alkoholne pijače je prepovedana in tudi javnih športnih prireditev ni. Veliko Torontčanov gre vsako nedeljo v različne cerkve k službi božji. V Torontu je nad 200 samostojnih verskih skupin in to daje mestu stalno versko rast. Vsako nedeljo opravljajo verniki v Torontu bogoslužje v 25 različnih jezikih. Vendar je pa v mestu popolna verska strpnost in kakega trenja med verami sploh ni čutiti. Verske pripadnosti so približno takole razporejene:

1.	Katoličanov rimskega obreda..	590.000
2.	Katoličanov vzhodnega obreda.	21.000
3.	Združene cerkve (United Church)	434.000
4.	Anglikanci	398.000
5.	Prezbiterijanci	149.000
6.	Baptisti	66.000
7.	Luteranci	63.000
8.	Pravoslavni	44.000
9.	Razne vere	85.000

Kakor kaže sedaj, in če bodo katoličani tako naraščali kot v zadnjih 20 letih, bo v 10 letih v Torontu več katoličanov kot vseh protestantskih pripadnikov raznih cerkva skupaj. — To sem zapisal zaradi zanimivosti v kakšnem okolju tukaj živimo Slovenci. Številke seveda niso čisto točne; so le približno vzete.

Župnija Marije pomagaj v Torontu

To je najstarejša župnija Slovencev v Torontu in sploh v Kanadi. Župnik g. Andrej Prebil, superior, C. M., kaplana gg. Tone Zrnec in Jože Mejač. V tej župniji je bilo v času enega leta 120 krstov, 44 parov poročenih, 9 jih je pa umrlo. Prvoobhajancev je bilo 52, k birmi, ki jo je podelil v New Torontu ljubljanski nadškof dr. Pogačnik, je bilo poslanih 25 otrok. Približno toliko jih je bilo pri prvem obhajilu in birmi v tistih cerkvah, kamor pripadajo njihove šole. Obhajil je bilo blizu 30.000. Vršili sta se dve tridnevni obnovi. Dohodkov je bilo 144.000 dol. in ravno toliko izdatkov. Župnijski dolg je narastel na 125.000 dol.

Dvorana pod cerkvijo je razen nekaj poletnih nedelj stalno zasedena. Cerkveni odbor je priredil v njej 4 bankete in nekaj družabnih večerov. Več banketov so pa imele v njej druge organizacije. Ob sobotnih večerih so pogosto v njej gostije novoporočenih. Drugače je pa zasedena z

različnimi kulturnimi prireditvami cerkvenih in laičnih organizacij.

Velik dogodek za župnijo je bil obisk ljubljanskega nadškofa dr. Pogačnika. Ni bilo kakega posebnega programa za to priložnost. Pripeljal se je v spremstvu skavtov, v nedeljo 25. septembra ob štirih popoldne. V cerkvi je imel najprej govor, nato je pa vodil popoldansko pobožnost z blagoslovom. Po opravljenem opravilu se je vsa množica z nadškofom preselila v dvorano pod cerkvijo, kjer ga je množica spontano pozdravljala. Najprej ga je pozdravil g. župnik Prebil s kratkim nagovorom, za njim je pa sledila akademija Mladih pevcev pod vodstvom g. Toneta Zrneca, Folklorne skupine pod vodstvom C. Soršaka in Mladih muzikantov pod vodstvom M. Lebarja. Po končani akademiji je stopil na oder nadškof in vse pozdravil ter se v daljšem govoru zahvalil darovalcem za Slovenik v Rimu, priporočal ljubezen in slogo, da bo naše delo uspešno in v blagor nas in naših rojakov doma ter vsega slovenskega naroda. Po kratki večerji se je odpeljal nazaj v župnijo Marije Brezmadežne, kjer je prenočeval.

Marijina legija

Stalno, mirno in tiho deluje. V javnosti se skoraj ne omenja in njeno delo je za širšo javnost nevidno. Njeni uspehi so pa povsod vidni. Člani mnogo molijo. Molitev pa „oblake prodira".

Društvo najsvetejšega Imena Jezusovega

Imelo je nekaj mesečnih sestankov s poučnimi predavanji in debato. Obravnavali so tekoče zadeve in razpravljali o bodočem delu. Člani so sodelovali pri pripravah za Telovsko procesijo in Katoliški dan na slovenskem letovišču.

Slovenska ženska katoliška liga

Ta zelo živahno deluje. Njen duhovni vodja je g. Jože Mejač. Sestanki so bili mesečno; odpadel je le februarski, ki ga je nadomestil Slomškov dan. Na vseh sestankih so bila predavanja, ki so se nanašala na vzgojo, probleme mladostnikov, zdravje, uboštvo, duhovniški poklici, Slomšek in Baraga, decembrski je pa bil združen z božičnico. Duhovna stran organizacije je v glavnem: obveznosti članic pri skupni uri molitve vsako zadnjo nedeljo, pri celodnevnem češčenju Sv. R. Telesa in na veliki petek, obisk bolnikov, menjaje se vsak mesec dve, pomoč v umobolnici nekajkrat na leto, pomoč pri farnih banketih in zajtrk za prvoobhajance. V poletju so članice imele duhovne vaje, pomagale so pri Plečnikovi proslavi in Slomškovih dnevih. Največja prireditev organizacije je vsakoletni sejem-bazar, združen s srečolovom in večerjo. Spomladi v marcu so naše žene organizirale prodajo peciva, v juliju so pa imele piknik s srečolovom. Čisti dobiček je bil razdeljen takole: Za šolnino bogoslovcem v Sloveniji (tem dajejo že 6 let), za „Slovenik" v Rimu, za popravilo cerkva v Sloveniji, za ljubljansko semenišče, pomoč lačnim v Indiji, za misijone, v Slomškov sklad, Vincencijevi konferenci, za slov. šolo pri M. P. in župniji Marije Pomagaj. To poročilo je ogledalo pridnosti naših žena.

Misijonski krožek

Ta je že deloval pred leti, potem pa prenehal. Pred letom je bil zopet poklican v življenje. Članov ima 20 odraslih in 12 mlajših. Ima mesečne sestanke z rednim programom. (Molitev, duhovna misel, predavanje in tekoče zadeve.) Glavni vir dohodkov je misijonska tombola in nekateri dobrotniki. Na ta način je krožek zbral toliko sredstev, da je v tem času odposlal nad 1.100 dolarjev najpotrebnejšim misijonarjem.

Cerkveni pevski zbor

Vodi ga vztrajni in požrtvovalni organist Jurij Eržen že nad 15 let. Neutrudljiv je v svojem poslanstvu in njegov zbor je za to stalna priča. Kadar pa zbora nima na koru, igra in prepeva sam, da privzdigne ljudi in takoj poprime „vsa cerkev". Naš organist Jurij, ta tiha, vztrajna in nesebična duša, naj nam bo vsem v dober zgled!

Slovenska šola

Ta se je zaključila 19. maja. Ob zaključku je štela 150 gojencev in gojenk. 26 jih je dovršilo peti, to je zadnji razred. 12 najboljših je v priznanje pridnosti prejelo diplome. Otroci so se poleg drugih predmetov veliko trudili tudi s petjem, ki ga poučuje neutrudni pevec-ravnatelj šole g. Tone Zrnec, C. M.

Mladinski pevski zbor šole M. P.

Ta zbor deluje že 8 let. Zbor vodi z vso skrbjo in natančnostjo, ves vnet za slovensko pesem, vztrajni g. Tone Zrnec, C. M.

Članov in članic ima zbor 45. Pojejo večglasno, tudi šestglasno, če skladba zahteva.

Otroški zbor iste šole je zbor začetnikov. Deluje tri leta; ima 30 glasov. Pojejo dvoglasno.

Dekliški zbor — 18 deklet, ustanovljen pred dvema letoma.

Oktet slovenskih fantov, katere vodi g. Lojze Oražen. Ustanovljen pred letom in pol.

Zborovodja vseh zborov je č. g. Tone Zrnec, C. M.

Ti zbori so imeli naslednje koncerte in prireditve:

Vokalni koncert 12. in 13. novembra v dvorani M. P. Nastopili so mladinski, dekliški in otroški zbor, ter zapeli 21 pesmi. Med drugim tudi Pueri, concinite (Jakob Galus).

Koncert božičnih pesmi, 22. dec. v City Hall (Mestna dvorana) v Torontu.

Nastop Mladinskega zbora ob Slomškovih dneh v dvorani M. P. v Torontu.

Koncert 11. in 12. marca 1967 v dvorani M. P. Na tem koncertu so še sodelovali: Lebarjeva harmonikarska šola in Folklorna skupina „Nagelj".

Koncert 21. maja v Windsorju, Ont. Namen proslave je bila počastitev 1200 letnice pokristjanjenja Slovencev in 100 letnice Kanade. Sodelovali so vsi pevski zbori, ki jim je zborovodja g. Tone Zrnec.

Nastop na Katoliškem dnevu 2. julija 1967. Mladinski zbor je izvajal najstarejše slovenske liturgične pesmi v počastitev 1200 letnice pokristjanjenja slovenskega naroda in 1100 letnice prihoda sv. Cirila in Metoda.

Omenjeni zbori so nastopali še na drugih manjših prireditvah.

Mladinski klub

Od prejšnjega M. K. je ostalo le še nekaj članov. Po večini so se poženili ali pa odšli drugam in je klub prenehal. Letos so ga pa ustanovili sami mlajši, po večini že tukaj rojeni in Mladinski klub zopet poživili. Prav bi bilo, da bi te mlade, po možnosti, od vseh strani podprli.

Skavti

Vsega članstva skupaj je 55. Priredili so večer staršev, imeli so dva taborjenja in sodelovali so pri cerkvenih slovesnostih, kakor procesija, Katoliški dan in drugo.

Folklorna skupina „Nagelj"

Mladina predstavlja in ohranja v tej skupini tradicijo slovenskih narodnih noš in ljudskih melodij. Vodja skupine je g. Ciril Soršak. V višjem oddelku je včlanjenih 24 deklet in 6 fantov. Vadijo tedensko. Vpeljuje pa tudi mlajši oddelek, ki vadi po nedeljski maši. Folklorna skupina „Nagelj" je vključena v MATFAC., ki združuje etnične skupine v ohranjanju in poživljanju njihovih narodnih običajev in kulture. V okviru te organizacije se pripravljajo preko leta različne prireditve, kjer se javnosti predstavi tudi naša skupina.

Tako se je 5. sept. 1966 udeležila največje predstave ljudskih pesmi in plesov narodnostnih skupin, ki žive v Torontu, ki jo obišče do 20.000 ljudi, ter zaplesala pred njimi v svojih narodnih nošah nekaj lepih plesov s svojo mlado skupino.

V oktobru je pripravila, s sodelovanjem z Lebarjevo harmonikarsko šolo, družabni večer in koncet muzike in plesa.

V dneh pred božičem je bila skupina „Nagelj" povabljena in prinesla svoj delež v narodnih nošah k božičnemu praznovanju v torontskom gradu Casa Loma.

24. maja je bila povabljena v Windsor, Ont. k proslavi 1200 letnice pokristjanjenja Slovencev in k proslavi 100-letnice Kanade ter tam odplesala nekaj plesov.

1. julija je na „Centennial Parade" skupina spremljala proslavo na „Slovenskem vozu" in vzbujala veliko pozornost.

5. avgusta je skupina pohitela na „EXPO 67," v Montreal in kronala svoje delo pred predstavniki osrednje kanadske in provincijske ontarijske vlade.

18. avgusta je bila v Torontu slavnostna jubilejna predstava v proslavo 100-letnice Kanade in je v družini 2000 nastopajočih navdušila 18.000 gledalcev tudi slov. skupina „Nagelj".

10. septembra so člani skupine na vabilo župana mesta Acton sodelovali pri proslavi 100 letnice Kanade.

Župnija Marije Brezmadežne v New Torontu

Župnik g. Janez Kopač, Č. M., kaplan J. Jan, C. M.. Ta župnija stalno raste. Tako se je v preteklem letu pomnožila za 60 družin in za nekaj fantov in deklet. Največji prirastek je iz sredine mesta, iz župnije M. P. iz katere se Slovenci selijo na rob mesta in kupujejo hiše na področju župnije Brezmadežne. Tako je ta župnija

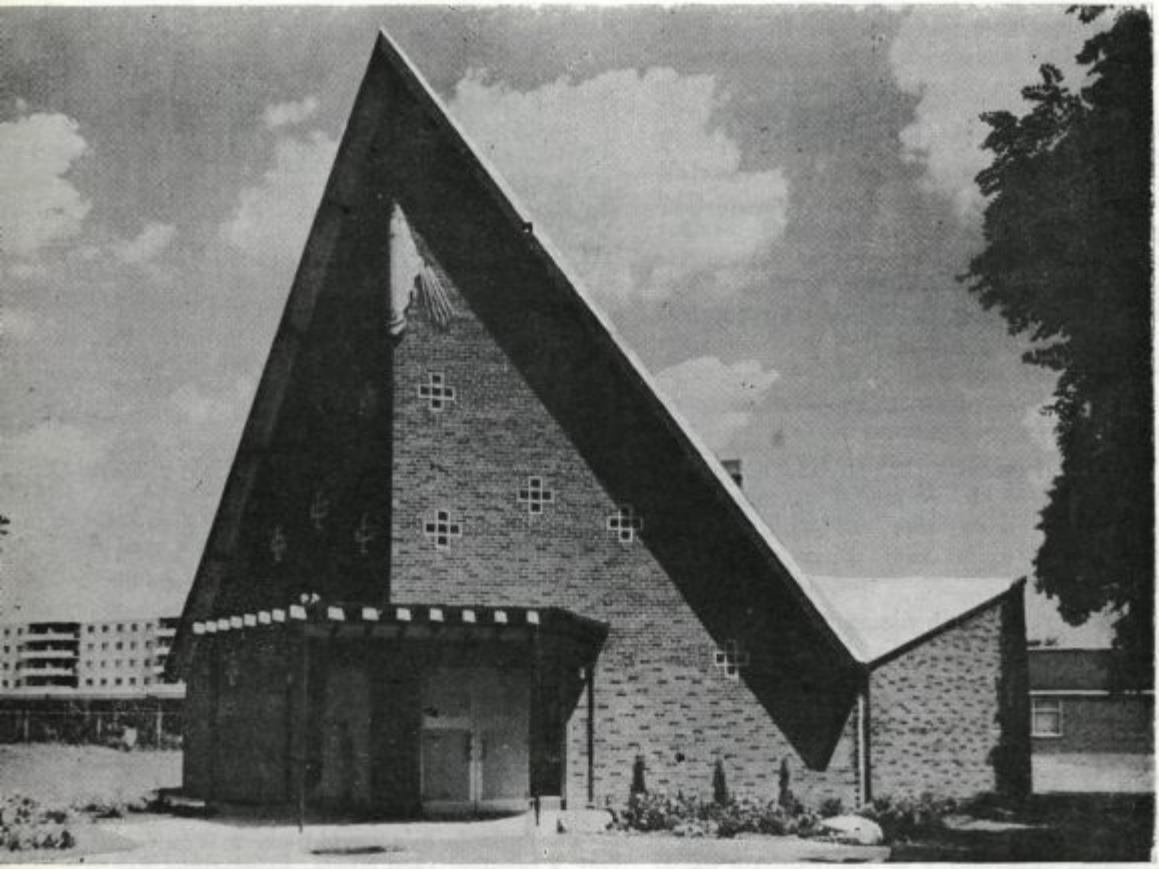

Slovenska cerkev Marije Brezmadežne s čudodelno svetinjo v New Torontu.

štela ob koncu leta 1966 že 311 družin s 1286 člani.

Krstov je imela v pretečeni sezoni 34, porok 11 parov, umrli so 4 župljani.

Prvo obhajilo je prejelo 31 otrok, birmanih je pa bilo 95.

Dohodkov je imela župnija $ 36.990, stroškov pa $ 36.866. Dolga je bilo odplačanega $ 4534 ter $ 7524 obresti. Z asfaltiranjem parkališča, ki je stalo $ 7573, in z nakupom hiše, ki je mejila na župnijsko zemljišče in je stala $ 35.000, je vendar župnijski dolg narastel na $ 155.000, čeravno so za asfaltiranje hitro zbrali župljani skoraj polno vsoto, in za hišo $ 10.000. Hiša ima 10 sob in jo bo lahko preurediti za slovensko šolo in mladinske klube, za kar večno primanjkuje prostora. Poimenovali jo bodo Slovenski mladinski klub.

Slovenska šola.

Njen ravnatelj je nad vse požrtvovalni France Cerar. V preteklem letu je imela otroški vrtec in 7 razredov šole. Poučevalo je 7 učiteljskih moči in oba dušna pastirja. Učni načrt je obsegal verouk, slovenščino, zemljepis, zgodovino in petje. Ob koncu šolskega leta je prejelo 173 učencev spričevala. Petje poučuje — zelo očetovsko — Blaž Potočnik in nastopa z zborom na raznih prireditvah in pri mesečni mladinski maši. Šola je pripravila miklavževanje in materinsko proslavo. Nastopalo je preko 100 učencev. Tudi je priredila majski izlet, katerega je vodil ravnatelj šole g. France Cerar.

Posebnost v tej župniji je, da šteje društvo mašnih strežnikov 50 članov. Pridno se udejstvujejo — ne samo pri mašnem strežništvu, pač pa tudi pri drugih cerkvenih opravilih in kjerkoli je potreba.

Zdi se, da je tudi skavtizem našel pri tej župniji ugodna tla. Vsega članstva v tej organizaciji je 68. In to samo fantov. (Deklet je nekaj nad 30, ki pa še niso dolgo v organizaciji). Fante vodita v glavnem gg. Blaž Potočnik in Janez Vičič. Duhovni vodja je g. Janez Jan. Vsi skavti in skavtinje vsako prvo nedeljo v mesecu prikorakajo v polnih uniformah v cerkev k maši in pristopijo k obhajilu. Tudi sicer

so zelo povezani z župnijo in z njo sodelujejo: Celodnevna straža pri božjem grobu, častna straža pri procesijah na slovenskem letovišču, na Katoliškem dnevu, ob blagoslovitvi nove kapele itd. Vsi skavti se udeležujejo rednih sestankov, tečajev, pohodov v naravo, kakor tudi vsakoletnega sedemdnevnega taborjenja.

Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega

Ima do 60 članov; razen poletne mesece ima mesečno sestanke, na katerih so imeli razni predavatelji 8 predavanj. Društvo vodi vsakomesečno moško nedeljo. Opravljajo laično službo pri cerkvenih opravilih itd.

Mladinski klub pri M. B.

Stopa že v tretje leto. Tudi spada v okrilje župnije. Članov ima 48 in to so sami srednješolci. Mesečna predavanja jemljejo zelo resno. Imeli so jih 8 v sezoni. Skrbe za zabavo in razvedrilo; priredili so razstavo slik in raznih odlikovanj.

Marijina legija

Tudi v tej župniji zelo uspešno deluje. V mladinskih prezidijih je okrog 30 dečkov in deklic. To je najboljša verska laiška organizacija. O njej se malo govori in sliši, pa jo je vendar povsod čutiti, tako živo deluje. Molitev pomožnih članov veliko pripomore k mnogim uspehom.

Katoliška ženska liga

Članice po večini obiskujejo mesečne sestanke, na katerih so redna predavanja izbranih govornikov, ki so bili v glavnem sledeči: Nadškof ljubljanski dr. Pogačnik je govoril o Baragovi beatifikaciji, g. Vukšinič o vzgoji otrok, kar je nadaljeval g. Wolbang; g. Turk je predaval o "Cerkvi v modernem svetu", g. Jan o verskih razmerah v Južni Ameriki. — V jeseni so žene prevzele skrb za birmo in za gostijo po njej. — V februarju je Liga organizirala tekmo o javnem govorništvu med sedmim in osmim razredom ljudske šole. Liga je tudi postavila temelj za dekliško skavtsko organizacijo in jo je tudi ustanovila. Spomladi ob prvem sv. obhajilu so žene pogostile prvoobhajance, jim preskrbele trakove in nageljčke. — Dalje so članice pridno pomagale pri vrtni veselici, piknikih in pri drugih farnih prireditvah. — V juliju je liga organizirala duhovne vaje za žene in dekleta. — Poleg tega je še mnogo skritega dela, saj se splošno udejstvujejo v farnem življenju in prinašajo delež k napredku fare.

Cerkveno petje

Po odhodu g. Franca Sodje v Argentino ga vodi g. Blaž Potočnik.

Slomškov krožek

Deluje že dve leti. Ustanovljen je bil za obe torontski župniji skupaj. Glavni namen krožka je z molitvijo izprositi milost, da bi bil Anton Martin Slomšek kmalu postavljen na oltar, drugi namen pa je zbiranje prispevkov v denarju za potrebe komisije v Rimu, ki preizkuje Slomškovo življenje. Ves denar, zbran v ta namen, odpošlje krožek takoj namestnemu postulatorju g. Josipu Vargi v Cleveland, ta ga pa odpošlje naprej v Rim „Slomškovi komisiji".

V februarju je krožek priredil Slomškove dneve. Vršili so se od petka zvečer do nedelje zvečer izmenoma v obeh župnijah. V petek zvečer in soboto čez dan so bila skioptična predavanja za šolsko mladino, v soboto zvečer in nedeljo pa za odrasle. Dopoldan je bila maša in pridiga o Slomšku za vse in še pri naslednjih dveh mašah pridigi o Slomšku. Popoldan je bila pobožnost v cerkvi, nato pa v dvorani skioptično predavanje iz Slomškovega življenja, petjem Mladinskega zbora (g. Tone Zrnec), za tem pa banket, ki so ga pripravile žene K. Ž. L. Vsa predavanja so bila številno obiskana. Zadnji dan v nedeljo pri maši in pridigi, pri popoldanski pobožnosti, zlasti pa potem v dvorani, je bila udeležba ljudi nepričakovano velika; navdušenje je bilo splošno. Le škoda, da vse tako hitro pozabimo...

Katoliški dan

Za vse Slovence v Torontu in okolici, je bil letos posvečen 1200 letnici pokristjanjenja Slovencev in 1100 letnici prihoda sv. Cirila in Metoda k panonskim Slovencem. Bil je na Slovenskem letovišču. Koncelebrirano mašo s pridigo je vodil direktor izseljeniških duhovnikov gospod Ignacij Kunstelj. Med mašo je prepeval cerkveni pevski zbor pod vodstvom organista Jurija Eržena.

Popoldanski spored: Pozdrav g. Ignacija Kunstlja; domovinske pesmi, Oktet slovenskih fantov; priložnostni govor, g.

Dr. Viktor Antolin kot glavni govornik na mogočni proslavi 50 letnice Majske deklaracije na VIII. slovenskem dnevu dne 30. julija 1967 na Slovenskem letovišču pri Boltonu.

Fr. Pajk; „Krst karantanskih Slovencev" dramski prizor, (dr. M. Turnšek) režija Stane Brunšek, najstarejše slovenske cerkvene pesmi, Mladinski zbor (g Tone Zrnec); Venček narodnih — petje in rajanje mladenk iz župnije Marije Pomagaj.

Slovensko društvo Baraga

Priredilo je dva širša sestanka s predavanji. Na prvem je predaval dr. Blatnik o drugem vatikanskem koncilu in kazal skioptične slike iz koncila. Drugo predavanje je bilo tudi s slikami, ki jih je predvajal g. Brence ml. o varni vožnji z avtomobilom. Predaval pa je dr. P. Klopčič. 25. aprila je priredilo društvo banket v proslavo 50 letnice Majniške deklaracije. Poleg petja in drugih nastopov je imel glavni govor predsednik Narodnega odbora dr. Miha Krek.

Dne 30. julija je društvo, v zvezi z drugimi organizacijami, priredilo *Slovenski dan*. Pri tem dnevu je seveda glavna teža dneva bila na ramah večletnega predsednika tega društva, marljivega in vztrajnega g. Ivana Marna, ki se je res potrudil, da je letošnji VIII. Slovenski dan tako lepo uspel.

Program na Slovenskem dnevu je vodil g. Peter Markež. Začel se je s himno "O Canada"; za njo je sledil pozdrav Kanadi ob njeni 100 letnici, v angleščini. Govoril je g. inž. B. Golob. Naslednja točka je bil pozdrav Sloveniji ob 50 letnici Majske deklaracije. Govoril je g. Peter Markež. Po tem govoru so zapeli združeni pevci pod vodstvom g. Naceta Križmana tri pesmi. Za tem je nastopil glavni govornik s krasno sestavljenim govorom, g. dr. Viktor Antolin, ki je izzval velik aplavz in odobravanje. Takoj za govorom so nastopili mali dečki in deklice z rajalnimi plesi v narodnih nošah. Naučila jih je ga. Anica Kokalj. Sledili so pozdravi častnih gostov ontarijske vlade, zastopnikov raznih narodnih skupin, nato pa vodje slovenske skupine iz Clevelanda g. J. Ovsenika in še nekaterih oddaljenih slovenskih skupin.

Že med pozdravi so začele korakati na telovadišče telovadne skupine, ki so potem pod vodstvom g. staroste inž. Franca Grmeka nastopale v vseh panogah telovadbe in športa in v tem tekmovale. Nazadnje so razdelili nagradne trofeje. Za zaključek so nastopile mladenke v narodnih nošah ter ob melodiji harmonike, pod vodstvom ge. Marije Muhičeve, odplesale nekaj narodnih plesov.

Pravijo, da je bil letošnji osmi Slovenski dan najlepši, najpestrejši in da je imel največjo udeležbo. Bil je na Slovenskem letovišču pri Boltonu.

Slovenska telovadna zveza

S. T. Z. je organizacija slovenske emigrantske mladine, ki se udejstvuje v športnem delovanju. Idejno je krščansko demokratska na čim širši svobodni podlagi. V trdem delu, ki ga šport zahteva, je vzgoja, ki kuje karakter mladini in v družabnem delovanju, se vzgaja čut do bližnjega in za slovensko skupnost. Poudarek vzgoje in delovanja je v trdem delu, telesni vadbi in druženju naše mladine.

Društvo obstoji iz trenutno petih odsekov. Ti pa so: Telovadni, atletski, odbojkarski, namizni tenis in lovski odsek.

Odsekom poveljujejo načelniki, glavni odbor pa tvorijo: Starosta (neumorni in vztrajni inž. Fr. Grmek) njegov namestnik, tajnik in blagajnik.

Najmočnejši — telovadni odsek — ima redne vaje v Slovenskem domu, kjer lastuje moderno telovadno orodje. Trenerji so:

inž. Fr. Grmek, I. Celar in A. Dolenc. Dekleta vodi v telovadbi ga. Lela Grmekova.

Odbojkaški odsek, ki ga vodi J. Ambrožič, tekmuje v ontarijski ligi in je že peto leto zmagovalec v tekmi med športnim klubom Cleveland in Telovadno zvezo v Torontu. — Smučarski odsek se vsaj parkrat na leto zbere v Bancroftu v lovski kočí, kjer so v februarju prvenstvene smučarske tekme. Namizni tenis je izvedel ob lepi udeležbi turnir. Lovski odsek druži starejše veterane, ki prirede letno ob številni udeležbi strelske tekme; letno priredi lov na jelene v 150 milj oddaljeni lovski koči v Bankroftu in enotedenski lov na muse, v 400 milj oddaljenem Elk Laku.

Vsi odseki skupaj prirede letno musov banket s plesom v Slovenskem domu in skupen izlet v poletju. — Članstvo sestavlja okrog 100 članov in članic.

Telovadni odsek priredi letno božičnico s telovadbo, raznimi nastopi in miklavževim obdarovanjem otrok v Slov. domu. Vsako leto sodeluje z obširnim nastopom na Slovenskem dnevu, na Slov. letovišču. Letos se je odsek na skupnem izletu s češkim Sokolom udeležil svetovne razstave EXPO v Montrealu in v temkašnjem velikem gledališču nastopil s telovadbo pred več tisoč gledalcev.

Društvo lastuje veliko farmo z lovsko kočo v Bancroftu, manjšo kočo v Elk Laku, nekaj čolnov in različno športno orodje. Za propagiranje športa med slovensko mladino poklanja lepe pokale na letnih tekmah.

Slovensko nogometno društvo

Ima 32 igralcev in 3 trenerje. Združuje dve moštvi. Trenirajo na prostorih Metropolitan Highpark. Članarine ne plačujejo, pač pa vsako leto prirede nekaj plesov in čisti dobiček porabijo za tekoče potrebe kot: stroški zavarovalnine članov, za športno obleko — hlače in majce za člane igralce itd.

Obe moštvi sta pri zadnjih tekmah zmagali in tako bili sprejeti v vrsto prve divizije za prihodnjo sezono.

Protikomunistični borci

V skupni sestavi so priredili veličo žalno komemoracijo vsem žrtvam komunistične revolucije pomorjenih med in po

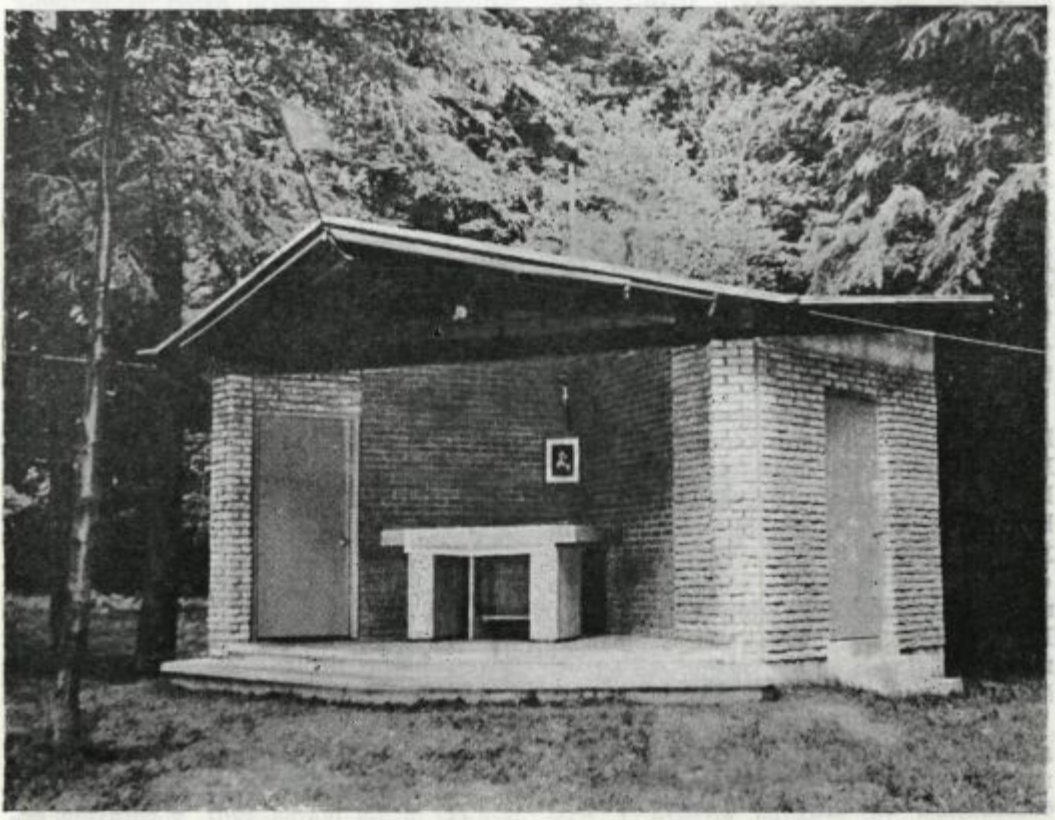

Kapela na slovenskem letovišču v Boltonu pri Torontu

revoluciji. Bila je v dvorani M. P. na Manning Ave. za ves Toronto.

Slovenski dom

Je ustanova, katero lastujejo štiri organizacije in 71 posameznikov. V pretečeni sezoni je bilo v domu 17 večjih prireditev — banketov, družabnih popoldnevov, plesov, predavanj, pevskih koncertov, telovadna akademija in božičnica. Telovadna zveza ima vsako sredo v tednu vaje; pozimi tudi ob nedeljah. Pevsko društvo Združenih pevcev Toronto—Hamilton, pod vodstvom g. Naceta Križmana ima, razen poletnih mesecev, tudi tedensko pevske vaje v domu. Vsak petek zvečer je dom odprt za razne igre: šah, tarok, namizni tenis itd. Vseh sestankov raznih organizacij, občnih zborov, sej in tako dalje se je v pretečeni sezoni zvrstilo v domu nekaj nad 50. V domu je tudi vsakoletna proslava slovenskega narodnega praznika 29. oktobra.

Slovensko letovišče sv. Vincencija Pavelskega

Obsega 52 akrov zemlje. Od Toronta je oddaljeno 45 milj proti severu.. Na njem obstoja velika lesena lopa s prostorno kuhinjo, dva kopalna bazena s čistilci, eden za odrasle, drugi za otroke. Tri letne koče v lični in močni izdelavi, ki lahko služijo tudi pozimi, štiri kapelice prirejene za telovsko procesijo, štiri prostori za balinanje, velik prostor za nogomet in telovadbo, prostor za odbojko, na najvišjem griču pa stoji lesen križ. Poleg premikajočih se šotorov in 7 kočic na vozovih čez poletje, je tudi 32 stalnih družinskih šotorov, postavljenih pod mogočnimi drevesi. Nekateri so se tako privadili temu prostoru, da vsak prosti čas porabijo za izlet na letovišče v tihi mir in lepo naravo.

Glavne prireditve na letovišču so: Telovska procesija za obe torontski župniji, Katoliški dan, tudi za obe župniji in okolico, ter vsakoletni Slovenski dan, ki je bil letos že osmi za vse Slovence, katerim je dosegljivo to letovišče. Vse druge nedelje in nekatere sobote, so pa čez poletne mesece zasedene od raznih cerkvenih in lajčnih organizacij s pikniki, tombolami itd. Za zaključek priredi vsako leto letoviški odbor vinsko trgatev.

Letos, 18. julija 1967, je pa bila blagoslovljena kapela, v kateri so sedaj ob nedeljah sv. maše čez poletje. Kapela je odmaknjena od drugega življava v lepo pripravljen prostor pod divnim gozdom, v katerega je postavljen stalni oltar na odprtem prostoru, a pod streho (Glej sliko), pred njim pa velik izravnan prostor za ljudstvo, ki prisostvuje maši. Za oltarjem so trije prostori v močni zidavi in zavarovani proti vlomu s posebnimi okenskimi napravami, ki služijo za zakristijo, shranjenje ornamentov in za spovedovanje. To letovišče najbolj druži Slovence iz Toronta in okolice.

Večerni zvon

To je organizacija Prekmurcev. Njen glavni namen je dajati podporo bolnikom in drugim potrebnim. Prirejajo v ta namen nekaj banketov, pa tudi sestanke s predavanji in opravljajo druga organizacijska dela. Članov imajo okrog 150. Pred kratkim je društvo kupilo srednje veliko farmo, nekako 30 milj iz Toronta proti vzhodu. Že so začeli z deli za pripravo in izravnavo za nedeljske izlete.

Združeni pevci Toronto-Hamilton

Zborovodja je neugnano vztrajni g. Nace Križman. Je to mešani zbor z 42 člani. Vaje imajo izmenoma v Slovenskem domu v Torontu in cerkveni dvorani v Hamiltonu. G. Križman vodi tudi cerkveni pevski zbor v Hamiltonu, ki prepeva pri vseh nedeljskih mašah. Mešani zbor pod vodstvom g. Križmana je javno nastopil na koncertu narodnih pesmi v cerkveni dvorani v Hamiltonu, ter na božičnici istotam. V Slovenskem domu v Torontu prav tako na koncertu, v polno zasedeni dvorani; zbor je nastopil tudi pri domobranski proslavi v dvorani Marije pomagaj v Torontu in na Slovenskem dnevu, na Slovenskem letovišču. Nekateri člani tega zbora pojejo tudi na koru pri M. P.

Lebarjeva muzikalna šola

G. Matija Lebar ima trgovino z glasbenimi inštrumenti na Bloor St. 2296a ter ima tam tudi glasbeno šolo. V njej poučuje harmoniko in kitaro. Število študentov se vrti okrog 60. Od teh je 17 študentk.

S temi svojimi študenti nastopa tudi javno, kakor sledi:

26. novembra 1966, z odraslim delom harmonikarskega orkestra v skupni prireditvi s Slovensko folklorno skupino "Nagelj" v dvorani Marije Pomagaj.

11. in 12. marca 1967, z odraslim oddelkom kot gostje na Spomladanskem fe-

stivalu, ki ga je priredil g. T. Zrnec v dvorani M. P. na Manning Ave. v Torontu.

29. aprila z mlajšim in odraslim orkestrom v skupni prireditvi s Prekmursko folklorno skupino v cerkveni dvorani M. B. v New Toronto.

21. maja 1967 z odraslim oddelkom kot gostje na proslavi 1200 letnice pokristjanjenja in 100 letnice Kanade v Windsorju, Ontario, ki sta jo priredila Slov. pevsko društvo "Zvon" in Slovenska šola Friderika Barage.

Romanje v Midland

To romanje prirejajo Slovenci že mnoga leta; to je, na grobove kanadskih mučencev — jezuitov, ki so prišli iz daljnih krajev v Kanado (kakor naš Baraga) spreobračat indijanske rodove in so jih tu pobili divjaki Indijanci ter tako darovali svoja življenja za Boga in vero.

Letošnje romanje na grobove mučencev v Midland je bilo 11. junija. Udeležilo se ga je veliko Slovencev iz vse province Ontario. Ker je tu priložnost za spoved pri slovenskem spovedniku, je to važno za tiste Slovence, ki so raztreseni po vsej provinci in le redko pridejo do spovednika Slovenca; ker jim je predaleč do slovenskih spovednic, zato radi porabijo to priložnost.

Slovenska romarska maša je bila ob 12 uri. Popoldan ob treh je bil križev pot, ob poti proti vrhu hriba zidanih postajah križevega pota, katerega so se udeležili skoraj vsi slovenski romarji. Potem so bile v cerkvi še pete litanije in blagoslov. Romanje je vodil g. Josip Mejač, C. M., kaplan pri M. P.

Akademsko društvo S. A. V. A. podružnica Toronto

Poročilo društvene tajnice, Mirjam Čekutove, za preteklo sezono je sledeče: Deveta konvencija SAVE je v naše veselje še dokaj dobro uspela. Novo leto smo pričeli z voljo in upom. Bili smo mala skupina, zato smo sklenili, da povabimo v društvo vse študente, ki obiskujejo 11. razred. Uspeh ni bil slab, pa tudi ne zadovoljiv. Še vedno je mnogo študentov, ki v slovensko skupnost dvomijo in stojijo ob strani. Z dobro voljo smo zaorali in prijeli za delo. Na prvem sestanku smo izvolili sledeči odbor: Predsednik Peter Čekuta, podpredsednik Vida Dolenc, tajnik Mirjam Čekuta, blagajnik Darko Medved. Sprejeli smo sodelovanje pri igri „Krst pri Savici" (Simčič). Nekateri člani so imeli glavne vloge, ostali kot štatisti v zboru, pri petju in plesu. Spomladi smo se nekateri odzvali vabilu clevelandskega odseka pri prireditvi „Zlati časi". Sodelovali smo z klavirskim in recitacijskim nastopom.

V mesecu maju smo praznovali „Materinski dan". Zjutraj smo pripravili zajtrk, popoldan pa kratek spored: Recitacije, deklamacije, petje in klavir; vse v čast našim materam. Ob isti priložnosti smo tudi razstavili risbe otrok slovenske šole Marije Pomagaj in dali tudi nagrade za izžrebane najboljše risbe.

Med počitnicami, ko sestankov ni bilo, so fantje postavili kozolec na slovenskem letovišču.

Naši sestanki so navadno zelo živahni in pestri. Za vsak sestanek smo imeli novega predavatelja in s tem pridobili marsikaj. Najbolj smo se pa ogreli pri predavateljici Vidi Dolenc ob "the feminine mystic". Pri našem odseku prevladujejo dekleta. So fantje vedno v manjšini.

S slovensko mladino v domovini nas je seznanil in o njej poročal Bogo Avsec, ki je pred kratkim prišel od doma in smo ga takoj pritegnili v svoj krog. V aprilu smo se poslovili od našega duhovnega vodja g. L. Ambrožiča, ki je odšel na nadaljnje študije v Evropo. Poslali smo tudi nekaj denarja za študentovski dom "Korotan" v Avstriji.

Letos nas je kanadska vlada sprejela v svoj seznam in nam dala priznanje do obstoja. "The American Slovenian University Club". Poslali smo naš pravilnik in postali člani "T. C. U. of Students" Iz Ottawe smo dobili vabilo, da se udeležimo konvencije in pripomoremo pri sestavljanju človečanskih pravic. Volja je velika, kaj bo pa pokazala bodočnost...?

Slovensko gledališče

Igrali so „Krst pri Savici" — drama (Zorko Simčič — Slovenec):

1. V dvorani Marije Pomagaj 19. 2. 1967.

2. V dvorani Marije Brezmadežne v New Torontu 26. 3. 1967.

3. V farni dvorani v Hamiltonu 30. 4. 1967.

Prireditev in režija g. Vilko Čekuta

Celoten obisk 553 ljudi.

MONTREAL

Župnija sv. Vladimirja

Župnik g. Stanko Boljka, C. M. V pretečeni sezoni je imela župnija 48 krstov, 12 porok in 3 smrti. Birmanih je pa bilo 51 otrok.

Tridnevno duhovno obnovo je vodil p. A. Lovrenčič iz Lemonta, USA. Spovedovanje je bilo nad pričakovanje misijonarja. Tudi govori so bili dobro obiskani. Le slovenska inteligenca se, razen nekaj izjem, redko pokaže v tej cerkvi. — Dohodkov je imela župnija v zadnjem letu nekaj nad $ 30.000 in tudi skoraj toliko izdatkov. Župnija prireja vsako leto sejem—bazar, ter enkrat na leto tombolo. To sta dve prireditvi, ki Slovence v Montrealu najbolj povežeta. Tombola je bila 10. decembra. Zanimanje je bilo veliko, udeležba zelo velika. Tombola je skupno z večerno prireditvijo dala cerkvi $ 2833. Bazar, prirejen v maju, je pa dal cerkvi čistega $ 2317.

Večletna želja župljanov, da bi dobili nove orgle, se je letos uresničila. V nedeljo 12. februarja so zapele na koru njihove cerkve. So elektronske z dvema tonskima kabinetoma s predpisanimi predali, z dvojno jakostno nožno kontrolo in s 34 samostojnimi registri. Zgrajene so na principu orgel na piščali. Takoj naslednjo nedeljo, 19. februarja je bila blagoslovitev orgel, nakar je sledil koncert cerkvenega pevskega zbora, ki je poslušalce očaral z lepim enotnim podajanjem. Zbor šteje 21 članov. Vadi ga in mu dirigira neumorno požrtvovalni organist g. Janez Rabzelj. So pa tudi orgle pokazale svojo vrednost na tem koncertu.

Tudi davna želja župljanov, da bi dobili v cerkev Marijo Pomagaj, se jim je letos izpolnila. Postavili so jo v posebno pripravljeno kapelo v dragocenem okvirju, katerega je dala napraviti neka dobra družina iz župnije Sv. Vladimirja.

Za misijonsko nedeljo so nabrali $ 216, katere so odposlali misijonarju Ivanu Štanti na otok Madagaskar.

Vsakoletnega romanja montrealskih Slovencev v Cap de la Madelaine se je letos udeležilo okrog 270 Slovencev. To je slovita božja pot Matere božje, ki ima svoje svetišče — največje v Kanadi — na bregu reke Svetega Lovrenca. Slovence patri in bratje oblati vsako leto kar težko pričakujejo zaradi lepega petja. Kadar pojejo v cerkvi Slovenci, takoj začnejo prihajati ob straneh in prisluškujejo petju. Letos je ob popoldanski zaključni pobožnosti ob navzočnosti raznih narodnostnih skupin napovedovalec po zvočniku poprosil njihovega pevovodja g. Rabzelja, naj zapojejo Slovenci Mariji na čast.

Za dvorano pod cerkvijo so letos kupili 35 miz in 250 stolov ter naročili aluminijasta okna. V tej dvorani so tudi priredili silvestrovanje. Služi pa seveda raznim namenom in tudi šoli. V šoli poučuje šest učiteljskih moči. Nismo pa mogli ugotoviti, koliko se je v tej župniji vpisalo slovenskih otrok.

V župniji obstoja Baragovo društvo; na novo se je pa ustanovilo društvo "DOM" to je družina igralcev. Imajo veliko upanje in dovolj izgleda za dober obstoj.

Slovensko letovišče Pristava

Tudi na tem prostoru je velik napredek. Tam so postavili jekleno lopo, dolgo 62 čevljev in 30 čevljev široko. Služila bo lahko za maše v poletnih mesecih, za kar so nekateri zelo navdušeni in jo želijo. Lahko bo pa služila v razne namene in tudi za streho ob nevihtah. Je pa na pristavi tudi hiša za oskrbnika, v kateri so uredili kuhinjo v pristavske namene in skladišče. Ker je pristava oddaljena od mesta samo 30 milj in se bo z novo cesto, ki jo gradijo, še bolj približala mestu, je za Slovence v Montrealu velika pridobitev. Letos so tudi uredili lepo kopališče tako, da sedaj ustreza vsem potrebam odpočitka v naravi.

Slovenski dan

2. julija je bil tudi na tem letovišču. Pripravil ga je zato postavljeni odbor pod vodstvom g. Antona Štibernika. Program je obstajal iz 15 točk; glavni govornik je bil g. Štibernik. Odbor je upošteval, da ljudje nimajo radi dolgih govorov in splošnega zavlačevanja, zato se je program pomikal naglo naprej, kar so ljudje odobravali. Zelo je vplival na navzoče moški zbor, ki je prepeval pod vodstvom g. Krištofa Žoharja.

Po uradnem delu se je Slovenski dan nadaljeval v zabavi, ki je trajala tja do devete ure zvečer. Mnogi oddaljeni gostje so odšli na velerazstavišče EXPO. Čisti dobiček Slovenskega dne $ 1.475,. so podarili cerkvi sv. Vladimirja za tekoče potrebe. Iz vsega napisanega sledi, da imajo tudi v Montrealu dobre organizatorje in garače, le inteligenca, poleg nekaj izjem, — stoji ob strani.

HAMILTON

Župnik dr. Alojzij Tomc. Fara je posvečena sv. Gregoriju Velikemu.

V tem mestu, ki je le kakih 40 milj oddaljeno od mestne meje Toronta, živi tudi kakih tisoč ali več Slovencev. Že pred leti so postavili veliko stavbo; v njenem pritličju je krasna dvorana, ki je prirejena za kapelo z lepim oltarjem na odru v ozadju; vse v cvetju v vazah in s cvetlicami v loncih. Po vsej dvorani so razporejeni res čedni stoli v vrstah eden poleg drugega. Ko stopiš v ta prostor, imaš vtis, da stojiš v cerkvi. Pred vhodom v dvorano je prirejen prostor za prodajo pijač itd., v ozadju poleg in za odrom je zelo prostrana kuhinja, iz katere postrežejo gostom ob banketih, plesih in drugih prireditvah. Kadar so prireditve v dvorani, zagrnejo oder—oltar in iz cerkve nastane lepa dvorana. V njej so pogosto prireditve in tudi Slovenska šola je v teh prostorih. Pa tudi pevske vaje ipd.

Preseneča pa, če stopiš navzgor po stopnicah. Mesto cerkve, ki se ponavadi zida nad dvorano, štopiš v drugo dvorano, morda malo večjo od spodnje, ki pa še ni dodelana. Zadaj za to dvorano je pa že izdelano stanovanje za župnika, ki v njem tudi stanuje. Zdi se, da je pravi smisel nove župnije v prvo misliti na cerkev. Počemu sta tu dve dvorani...? Je pa poleg stavbe pripravljen prostor za cerkev in tudi veliko parkališče. A kdaj bo to, ker še ona stavba ni dokončana? Najbrž Slovenci tukaj cerkve ne bodo več zidali... Morda se pa motim — Bog ve.

SUDBURY, Ontario

To mesto leži nekako 240 milj proti severu od Toronta. Angleško ga tudi imenujejo — Nickley City. Okoli mesta je 13 rudnikov in 3 topilnice. Prebivalcev ima mesto okoli 80.000 in med temi je kakih 150 Slovencev. V verskem oziru so odvi-

Slovenska skupnost v Sudbury-ju je nastopila v sprevodu v proslavo 100 letnice neodvisnosti Kanade s slovensko ohcetjo ter vzbujala splošno občudovanje in odobravanje.

snj od angleško govorečih duhovnikov ozir. cerkve. Enkrat ali dvakrat jih pa obišče slovenski misijonar iz Toronta, za duhovno obnovo. Društva nimajo nobenega. Prej so gojili cerkveno petje, ki ga je vodil g. Vid Rovanšek, odkar je pa umrl Slovencem zelo naklonjeni hrvatski župnik, se pa tudi to čimdalje bolj opušča. Imajo pa slovensko šolo, katero vodi ga. Francka Stopar (Trobčeva) in ji pomagata gdč. Zinka Rovanškova in Irena Pregelj. Šola prireja letno miklavževanje in materinsko proslavo. Za vse to jim daje prostor župnik, Anglež v cerkvenih prostorih.

Tudi v tem mestu so pripravili veliko proslavo v počastitev 100 letnice Kanade. K proslavi so povabili vse narodne skupine, tako tudi Slovence. Ti so odgovorili, da bodo pripravili — slovensko ohcet. Vsi so poprijeli, vsi tekmovali, kdo bo več doprinesel, da bo stvar čimbolje izpadla. In res! Postavili so pred tisoče gledalcev skupino, ki je bila med vsemi drugimi narodnostmi najboljša, najlepša in so ji gledalci najbolj ploskali. Krajevni časopis je prinesel sliko slovenske skupine in se zelo pohvalno izražal o njej.

Poleg te skupine so otroci slovenske šole nastopili s petjem in rajanjem. V areni so Slovenci tudi postavili svoj paviljon — štant in ga okrasili z narodnimi ornamenti. Žene in dekleta so tudi tukaj napekle in razstavile slovensko potico, ter raznega peciva, medenega in barvastega v narodnih motivih, največ rdečih srčkov, in prodajale, kar so tujci zelo radi kupovali.

Na sliki lahko vidite, kako so se postavili v sprevodu. Voz-dero, na katerem sede: ženin Tine Pregelj, nevesta Irena Pregelj, družica Valči Korošec, drug Fredo Žumer, starešina Ludvik Kraševec, teta gospa Rovanškova, harmonikar Miha Bratina, pa fantek in punčka, vsi v narodnih nošah. Spredaj pa še koraka 12 narodnih noš z zastavami in harmonikarjem — Končanovim Alfonzom.

Voz—dero je napravil zelo posrečeno iz "Volkwagena" g. Jože Mikolič in bil tudi voznik. Streho je iz avtomobila izsnel in naredil tako, da se ni nič opazilo na kak način se vozilo pomika po cesti. Vse je spretno zakril.

Naj nam bo ta skupina vzgled, kaj se da narediti, če so ljudje prijateljsko razpoloženi eden do drugega in to brez kakega vodnika in brez društvenega udejstvovanja, za kar nimajo nobene možnosti, če prav bi bilo volje dovolj.

WINDSOR, Ontario

To mesto leži tik ob meji Amerike in se skoraj stika z mestom Detroitom. Le precej velika mlakuža vode ju loči. Kakor smo Slovenci povsod po božjem svetu raztreseni, tako je tudi v tem mestu kolonija kakih 1000 Slovencev, ki se kar pridno gibljejo. Nimajo pa ne lastne župnije in ne slovenskega duhovnika. Obišče jih pa od časa do časa kdo od slov. lazaristov iz Toronta. Tako je bila v decembru 1966 tridnevna duhovna obnova, katero je imel g. Tone Zrnec. Po končani obnovi je g. misijonar kazal skioptične slike in so ob tej priložnosti ustanovili Mladinski klub. Že 28. januarja je univerza v Windsorju povabila člane mladinskega kluba na svojo prireditev. Nastopilo je za 15 minut 16 mladincev. Vzbudili so navdušenje in prejeli veliko pohvalo.

21. maja je slovensko skupnost priredila veliko proslavo v spomin 1200 letnice pokristjanjenja Slovencev. Za ta dan je povabilo pevsko društvo "Zvon", iz Toronta Mladinski zbor, Folklorno Skupino "Nagelj" in Lebarjevo harmonikarsko šolo. Nastopalo je skupno 65 mladincev iz Windsorja in Toronta. Proslava je sijajno izpadla.

Slovenska šola v Windsorju nosi ime „Slovenski tečaj Friderika Barage". Ta tečaj se je zaključil 26. junija s posebno prireditvijo v hrvatski dvorani. Nastopali so otroci s petjem in rajanjem. Ravnatelj tečaja je g. Lojze Žagar, predsednik odbora staršev pa g. Avgust Zupanc. Prireditve se je udeležilo veliko ljudi.

23. junija je bil mednarodni ljudski festival pred mestno hišo. Odzvali so se tudi Slovenci in so njihova dekleta rajala pred mestno hišo.

1. julija, na narodni praznik, se je vil skozi mesto veličastni sprevod. Med drugim se je pomikal tudi krasno okrašen voz z napisom SLOVENCI. Na vozu so plapolale slovenske zastave, narodne noše, petje, harmonika in ukanje.

Prvega in drugega julija je bila v mestnem parku velika ljudska zabava, kjer so med drugimi emigrantskimi skupinami tudi Slovenci postavili svojo stojnico—"štant" in jo uredili v gorenjskem slogu ter okrasili z nageljni, rožmarinom in roženkravtom, nanj pa naložili slike Slovenije, slovenske obraze in narodne noše, pa najrazličnejšega peciva, ki so ga napekle žene in dekleta. Domačini so radovedni spraševali, kje je ta košček zemlje, ki se imenuje Slovenija.

WINNIPEG, Manitoba

Tudi v tem mestu je še nekaj stotin Slovencev. Pred leti jih je bilo več, pa so ustanovili svojo župnijo in dobili slovenskega duhovnika. Ker pa ni dovolj zaposlitve, zato odhajajo Slovenci v druge kraje, največ v Toronto.

Ob prvem sv. obhajilu so napravili skupno kosilo v dvorani. Nabralo se je z otroci vred kakih 130 ljudi. Ker ni društev, pridejo malokdaj skupaj.

Lanske jeseni so jim zamenjali župnika. Odšel je g. Jože Mejač, prišel pa g. Josip Časl. Ob tej priložnosti so pripravili slovesen banket obema župnikoma skupaj. Enemu v slovo, drugemu v pozdrav. Morda bi že to malo župnijo opustili, pa je važna zato, ker od tu odhaja župnik misijonarit po vsej zapadni Kanadi, kjerkoli je kaka skupina Slovencev.

Naj omenim še dva dogodka, ki sta pomembna za nas Slovence v Kanadi. To je: obisk ljubljanskega nadškofa dr. Pogačnika, ki se je pripeljal z obiska v ZDA tudi v Toronto. Že prej, na poti v ZDA, se je pa oglasil v Montrealu. V Torontu je obiskal obe slovenski župniji ter v nedeljo, 2. 10., somaševal v cerkvi Marije Brezmadežne v New Toronto s štirimi našimi duhovniki, med mašo imel pridigo, po maši je pa birmal 123 otrok. Po cerkvenem opravilu je bil v čast njemu, birmancem, staršem in botrom prirejen banket v dvorani. Pri tem banketu je imel zelo lep govor.

V dneh bivanja v Kanadi je obiskal tudi župnijo sv. Gregorija v Hamiltonu, se popeljal na grob kanadskih mučencev v Midland, obiskal torontskega nadškofa Pocoka, ter si ogledal Slovensko letovišče pri Boltonu.

Drugi je pa: nabirka za Slovenik v Rimu, ki je končal z zelo zadovoljivim uspehom. To je bila prva taka nabirka, od osebe do osebe, za ta pomembni zavod. Zato je prav, da jo omenimo. Prinesla je okrog $ 8.000.

Ko sem črpal skupaj podatke tega poročila, nakopičeno s tolikim delom, trudom in javnim udejstvovanjem v vseh oblikah, sem premišljeval, kolikšna tragika je v tem trudu. — Za koga je vse to pehanje, za koga to kopičenje? Kakor je razveseljivo dejstvo, ki kaže, kako smo Slovenci pridni, iznajdljivi, organizacijski in ustvarjalni, kamorkoli nas je zanesla usoda, pa vendar je v vsem velika tragika — Zakaj? — Zato, ker se ne znajdemo v našem ustvarjanju tako, da bi s tem koristili skupnosti in narodu — zlasti pa narodu doma, ki mu je še vedno zabranjeno vsako javno udejstvovanje v prosveti, kulturi in politiki. In drugič zato, ker ni prav daleč odmaknjen čas, ko bomo morali vse prepustiti, kar smo ustvarili, bogati Kanadi in Ameriki in iti v pozabo. Nič pa ne bomo dali narodu, ki mu mnogo dolgujemo in je zelo potreben naše pomoči. Prav z naglico se bližamo temu dejstvu, ki se ga pa niti ne zavedamo.

Nekaj let po prihodu v Kanado, nas je obiskal takratni lastnik Ameriške domovine, z družino, pokojni Jaka Debevec. Pa sem ga med pogovorom vprašal, kako kaj novi priseljenci naročajo njegov list? Odgovoril mi je: „Več sem pričakoval od njih. Nekaj nad 800 jih je pa le." Na to sem ga vprašal: koliko je pa potem vseh naročnikov skupaj? Pa mi pravi, „Jih je precej, precej tisočev." Jaz sem razumel nekako devet. — Pred kratkim smo pa videli poročilo sedanje lastnice gospe Micke Debevec, ki pove, da ima še nekaj nad 3.000 naročnikov... Tak padec torej v času, ko se nas je toliko novih naselilo v Kanado in Ameriko. Če se bo padec nadaljeval, ne bomo imeli čez 10 let več nobenega slovenskega časopisa v tem delu sveta. Saj gre to gotovo v sporedu z drugimi časopisi tukaj. Kaj pa potem? Potem pa še nekaj let brez pisane slovenske besede — na to pa počasno umiranje... Ni treba tega označiti s prečrnim gledanjem ali pretiravanjem. Ne! — To so dejstva, po katerih je lahko računati, da umiramo — in bomo umrli, če nas ne bo rešil kak nov — nepredviden pojav. Ali pa, če se sami ne bomo skesali in naredili trden sklep, da ne bomo več grešili. Grehi so pa tile: Premalo se zavedamo, kolikega pomena je pisana beseda za nas v tujini. Starši polagajo premalo važnosti v to, da bi se z otroki pogovarjali slovensko in da bi jim otroci odgovarjali slovensko. Naj bi zahtevali od otrok, da bi med seboj — vsaj kadar so doma — govorili slovensko. Premalo je naročnikov na glavne časopise; zlasti je inteligenca — s prav malo izjemo — popolnoma pasivna pri tem. Pa bi morala biti prav ona prva, ki bi jo dirnilo naše počasno umiranje, morala bi biti prva v iskanju potov za podaljšanje naše biti v zdomstvu. Tu prav krepko drži izrek našega velikega ustvarjalca: *„Ne le, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!"* Že zdavnaj bi se morali zavedati in izrabiti edinstveno priložnost,

ki jo imamo Slovenci tukaj med vsemi drugimi emigrantskimi skupinami namreč, — na desetine tisočev naših sonarodnjakov, strnjeno naseljene ob krivično potegnjeni meji in vržene med sovražne jim narode, kjer se morajo trdo boriti za obstoj.Tako je na Koroškem, Tržaškem, Goriškem in še kje. Tu je polje, ki naravnost vpije po obdelavi. S temi se je treba čimprej in čim tesneje povezati in v skupni borbi ubirati pota k zboljšanju enim in drugim — in tretjim...

Po mojem gledanju so v to poklicani vsi naši izobraženci in tisti, ki se v tem čutijo zmožne. Kakor je bilo v vsej zgodovini naroda, naj tudi sedaj dvignejo oni prapore, naj nas zainteresirajo in popeljejo v borbo — v sveto borbo za skupnost, v borbo za narod, pa recite sebi in nam na ves glas, naj opustimo male prepirčke, otročje in smešne, ki so nevredni moža, naj opustimo grdo obrekovanje, izmišljotine, klevete in potvarjanje. Saj morda ni daleč čas, ko se bomo tega sramovali in tajili. V skupni povezavi z brati ob meji Slovenije ustvarimo močan *slovenski svet* v skupni borbi za podaljšanje naše biti; narodu doma bomo s tem vlili močnejše upanje v obstoj, da bo s čvrstejšim pogledom stopal v bodočnost in lažje čakal boljših dni ob videnju naše volje in povezanosti, po možnosti tudi z njim.

Ne izgubljajmo več časa, ne čakajmo, da nam priteče voda za vrat. — Naši zanamci in zgodovina nas bosta sodila in obsodila, da nismo znali drugega kot to, da smo obsojali le druge, včasih najboljše in najzaslužnejše naše može, mrtve in žive, s tem pa zakrivali svoje neznanje, nehotenje, lenobo in brezbrižnost, ter nič ali zelo malo storili za povezavo in bodočnost izvendomcev in se premalo zmenili za domovino, ki je še vedno okovana.

Torej; na delo sedaj! Pazimo pa zelo in resno, da nas ne zapelje na kriva pota, tako kot je že nekatere...

msgr. Janez Hladnik med svojimi farani

Dne 20. junija 1967 sta minili dve leti od smrti msgra. Janeza Hladnika. Njegovo delo za slovenske ljudi v Argentini je tolikšno, da bo zaradi njega vedno živel v spominu slovenskih ljudi. Iz roda v rod se bodo spominjali gospoda Janeza, ki jih je prihajal obiskovat v neprestani skrbi za njihov dušni in telesni blagor. Vse je zajel s svojo nesebično brezmejno ljubeznijo.

Msgr. Janez Hladnik pa ni samo velikan v svojem požrtvovalnem delu in osebnem zrtvovanju za sorojake, ampak tudi za domačine. Za področje svojega delovanja si je izbral faro v najbolj zapuščenem delu Lanusa — pri sv. Jožefu Pompejskem. Tu je v nekaj letih ustvaril čudovita dela. Pozidal je lepo, prostrano cerkev, zraven nje zgradil dvorano in prostore za osnovno šolo ter za njeno vodstvo povabil v faro slovenske šolske sestre. Zaživele so še druge farne ustanove, verske in dobrodelne. Vse je pričalo, da je tu na delu nesebični in do skrajnosti požrtvovalni slovenski duhovnik Krekovega kova.

Njegova delavnost pa ni bila samo omejena na cerkev. Kjerkoli je bilo treba kaj napraviti za ljudi za zboljšanje njihovega socialnega položaja, povsod je bil Janez Hladnik zraven. Njegovo socialno delo ni poznalo meja.

Zato je kronist ob Hladnikovi smrti lahko zapisal: 'Tako si je Hladnik utrl pot v srca ljudi, ki so politično in svetovnonazorno pripadali različnim skupinam, od katerih nekatere niso bile naklonjene Cerkvi. Toda vsi so si bili edini v tem: Odkar je prišel k sv. Jožefu v Zahodni Lanus Janez Hladnik, je v to prostorno naselje posijalo sonce. Ljudem je s svojim delom približal Cerkev, jim povrnil vero v življenje, da so v njem začeli doživljati vso polnost družinske sreče ob svojih otrokih, katere so v Hladnikovi šoli sestre naučile toliko lepih stvari, za katere prej še vedeli niso. Postali so Hladnikovi ljudje in Hladnik je bil ves njihov."

Zato so mu ljudje ob smrti priredili naravnost veličasten pogreb. Že tedaj so sklenili, da bodo njegovo truplo prepeljali nazaj v njegovo cerkev, da bo počivalo sredi svojih vernikov.

La Voz de San José de Pompeo

Año XII Junio de 1967 Nº 14

¡PADRE JUAN!

LUZ QUE NOS GUIA

Al Estar Entre Nosotros

Pide a Dios que te Imitemos

PARA ASI SER MEJOR

1965 - 20 de Junio - 1967

Número Extraordinario

Naslovna stran izredne številke La voz de San José de Pompeo — Glas sv. Jožefa Pompejskega. Ob prevozu Hladnika s pokopališča v grobnico v župnijski cerkvi.

Na sredini napis: Oče Janez, luč, ki nas vodiš.
Na levi strani slike: Da boš med nami.
Na desni strani: Prosi Boga, da bi te posnemali.
Pod sliko: Da bi bili boljši!

To zaobljubo so izpolnili dne 20. junija 1967 ter so krsto z njegovim truplom prepeljali s pokopališča v mestu Lomas de Zamora v cerkev sv. Jožefa Pompejskega.

S pokopališča so krsto s Hladnikovim truplom prepeljali v cerkev lanuški gasilci s svojim avtomobilom, spremljalo jih je pa v sprevodu nad 2000 ljudi. Močno so bili zastopani tudi Slovenci. Tako iz Slovenske vasi, kakor iz ostalih slovenskih naselij na področju Vel. Buenos Airesa.

Pred cerkvijo sta se spominjala Hladnikovega dela v župniji predsednik pripravljalnega odbora za prevoz Hladnika v grobnico v farni cerkvi ing. Cesar Dupont, za njim pa msgr. Avguštin Casanova, župnik v sosednji župniji v mestu Remedios de Escalada.

Iz njegovega govora je najbolj razvidno kako velikih osebnih žrtev je bil zmožen naš Janez Hladnik v svoji ljubezni do trpečih in zapuščenih ljudi.

Župnik Casanova, Hladnikov osebni prijatelj, je ljudem povedal tale resnični dogodek iz Hladnikovega življenja: Ko je pred leti rajni laplatski nadškof msgr. So-

lari pripeljal Hladnika v ta kraj, je ob Hladnikovi izjavi, da želi prevzeti v upravo in vodstvo faro sv. Jožefa Pompejskega, dejal, da ne more dopustiti, da bi v njegovi nadškofiji duhovniki umirali od lakote.

Ta izjava župnika Casanove nam prikazuje Hladnika v vsej njegovi požrtvovalnosti in vnemi za delo za bližnjega četudi v najtežjih okolnostih. Besede rajnega nadškofa Solarija se, hvala Bogu, niso dobesedno izpolnjevale. Kajti župnik Janez Hladnik nikdar v življenju ni iskal lastnega ugodja. Živel je skromno in kar je imel, je razdal. Slovencem to, kar je nabral in imel zanje, za argentinske vernike pa to, kar jim je pripadalo. Samo Bog ve koliko dobrega je storil za ljudi in Bog mu je to njegovo nesebično delo usmiljenja tudi gotovo obilno poplačal.

Dopoldne je župnik Tone Škulj, Hladnikov naslednik v tej fari, izmolil še za svojega prednika molitve Reši me in to v isti cerkvi, katero je Hladnik pozidal in v katero se je po dveh letih svoje smrti vrnil, da bo njegovo truplo v njej pričakovalo vstajenja.

Sv. mašo zadušnico za rajnega msgra. Janeza Hladnika je imel škof iz mesta Lomas de Zamora msgr. Aleksander Shell. Hladnika je faranom dajal za vzor, kako naj žive in delajo po veri.

Po končani maši so še govorili: v imenu vseh farnih organizacij in ustanov Luciano Rojas, v imenu osebnih prijateljev in slovenske skupnosti dr. Tine Debeljak, v imenu mesta Lanus pa župan polkovnik A. Cirulli. Ta je svoj spominski govor zaključil z besedami: „V imenu prebivalstva občine Lanus se zahvalimo Gospodu, da nam je poslal v to občino msgra. Janeza Hladnika in da je s tem omogočil duhovni in materialni napredek tega tako gosto naseljenega kraja." lj

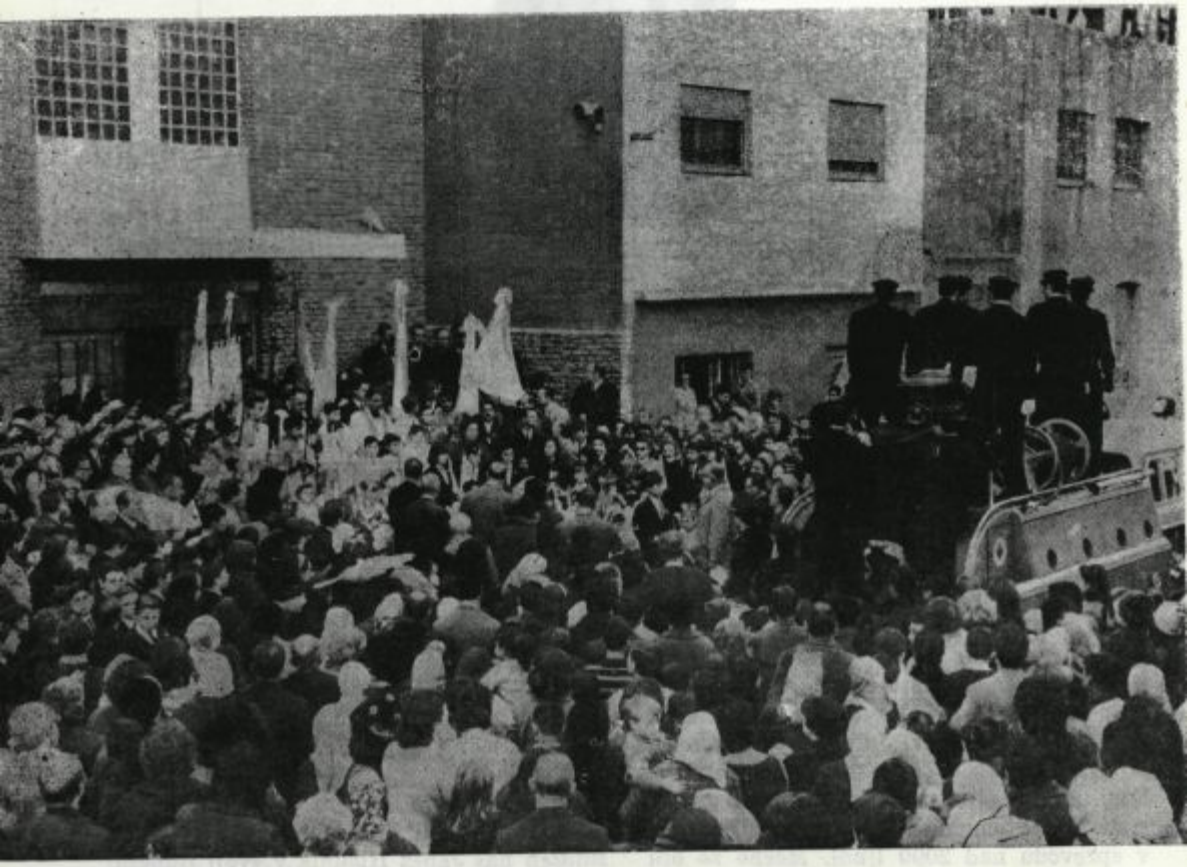

Množica ljudi sprejema dne 20. junija 1967 pred cerkvijo sv. Jožefa Pompejskega v Lanusu krsto s Hladnikovim truplom. S pokopališča so jo pripeljali pred cerkev lanuški gasilci s svojim avtomobilom ob udeležbi nad 2000 ljudi.

v spomin in zahvalo škofu Rožmanu

Čeprav je škof Rožman že pred osmimi leti telesno umrl, je njegova duhovna pričujočnost med Slovenci ostala še vedno živa. Slovenci ga v teh letih niso pozabili. Niso pozabili njegovih naukov, ki jim jih je dajal v najtežji dobi slovenske zgodovine, med sovražno okupacijo in komunistično revolucijo in pozneje, ko jih je hodil obiskovat že v izseljenstvu. Ostali so jim zvesti ter so ostali njihovo vodilo tudi še naprej po njegovi smrti.

To je zgovorno pričala velika slovenska narodna slavnost dne 3. decembra 1967 v škofovem zavodu v Adrogueju v Argentini. Za 15-letnico ustanovitve njegovega zavoda in 8-letnico Rožmanove smrti, so Slovenci v Argentini izkazali svoje spoštovanje velikemu škofu Rožmanu z odkritjem spominske plošče na poslopju novega dela škofovega zavoda.

Škofa v profilu je napravil in vlil v bron akademski slikar in kipar France Gorše, marmorno ploščo je pa pripravil in jo vzidal v zid arhitekt Jure Vombergar.

Spominska slavnost se je začela dopoldne s koncelebrirano sv. mašo, ki so jo poleg g. direktorja msgra. Antona Oreharja darovali za žive in mrtve dobrotnike Škofovega zavoda gg. rektor dr. Franc Gnidovec, Marijan Bečan, Jure Rode, France Urbanija, Mirko Grbec in spiritual dr. Filip Žakelj, t. j. vodstvo Škofovega zavoda in tisti slovenski duhovniki, ki so v Adrogueju dokončali bogoslovne študije ter so bili na ta dan prosti.

Spominsko ploščo je blagoslovil msgr. Anton Orehar. Pri blagoslovitvi in odkritju plošče pa so bili botri in botre gospe Anica Kralj, Ivana Pregelj-Vivodova in Vida Mozetičeva ter Valentin Markež, Edi Škulj in Jože Žakelj, t. j. tisti, ki so ali poslali svoje sinove kot prve gojence v zavod, ali so v njem imeli največ sinov, ali pa so starši že umrlih gojencev.

Ob odkritju sta imela lepa spominska govora rektor zavoda dr. Franc Gnidovec ter spiritual g. dr. Filip Žakelj.

Pri slavnosti je sodeloval mladinski pevski zbor iz Morona pod vodstvom ge. Marije Fink-Geržiničeve, slavnostno akademijo je pa pripravil režiser g. Nikolaj Jeločnik.

Odkritje spominske plošče škofa dr. Gregorija Rožmana na zidu novega poslopja Škofovega zavoda dne 3. decembra 1967 v Adrogueju v Argentini.

FRANCE MARKEŽ

pismo z Antarktike

Antarktika je tisti prečudni svet, katerega divje lepote in čare je pred Slovence razgrnil mladi slovenski gornik-pionir Dinko Bertoncelj. On je bil prvi, ki je od Slovencev stopil na tamošnja tla ter je na argentinski znanstveni bazi Belgrano prebil dobo od leta 1956 do 1959. Vsa bogata in prezanimiva doživetja je čudovito popisal v svojem dnevniku iz leta 1957 v Zborniku Svobodne Slovenje za leto 1959.

Biokemik France Markež je drugi mladi Slovenec, ki znanstveno deluje na drugi argentinski znanstveni bazi E. C. A. Brown na Antarktiki. Od tam je poslal za Zbornik pričujoče pismo:

E. C. A. Brown, december 1967

Kmalu bo leto dni, kar sem prišel sem na Antarktiko in sedaj, ko je ladja pripeljala novo posadko, izrabljam priložnost, da vam malo opišem življenje tukaj.

Na bazo, ki se imenuje Estación Científica Almirante Brown in odvisi od Argentinskega antarktičnega inštituta, sem prispel 16. januarja. Do Ushuaie sem potoval z letalom, tam sem se pa vkrcal na transportno ladjo argentinske mornarice Bahía Aguirre.

Ushuaia je majhno, bolj revno mestece, a okolica je zelo lepa. Na srečo je ladja ostala pet dni v luki in tako sem imel priložnost obiskati kraj Lapataia ob jezeru Roca in se peljati do Lago Fangano, skozi gozdove, mimo gora z vabljivimi stenami in ledeniki, ki se začenjajo že okrog 500 m visoko. Posebno lep hrib je strma Olivia. Opozarjam naše ljubitelje narave in gora na te kraje. Dostop je res malo težak, a se izplača. Do nje je mogoče priti tudi z avtomobilom. Tu konča Ruta 3 (3218 km).

Že drugi dan vožnje z ladjo smo začeli srečavati ledene gore najrazličnejših oblik in velikosti. Po štirih dneh smo prispeli na otoke Orcadas, kjer je najstarejša baza na vsej Antarktiki. Tu so posadke nepretrgoma že od leta 1904. Ima celo pokopališče s sedmimi grobovi. Bili smo še na otoku Dundee, kjer nameravajo zgraditi letališče, uporabno za večja letala tudi pozimi in na katerem je baza Petrel.

Od tam pa naravnost proti naši bazi. Zadnji del vožnje je bil skozi ožino Gerlache, eden najlepših predelov na antarktičnem polotoku. Kar ne veš, kam bi gledal in kaj bi slikal! Gore pokrite z ledeniki, ki žare v soncu, sive skalne pečine in temna modrina morja, vse to se ponavlja v vedno novih oblikah, ki s svojo mogočnostjo in nepristopnostjo prevzemajo človeka na prav poseben način.

E. C. A. B., ki je bila prej mornariška baza, je zgrajena v velikem zalivu ob tej ožini, ki se imenuje "Puerto Paraiso", ime, ki ga res zasluži. Poleg izredne lepote kraja, ki pride še posebno do izraza, kadar je sonce, jo gore branijo pred vetrovi, tako da je v zatišju in imamo posebno klimo, ne preveč antarktično. Zaliv je pa bolj podoben mirnemu jezeru kot pa južnemu morju.

Čez poletje je bilo na bazi okrog 30 ljudi, 19. februarja je pa odplula zadnja ladja, in ostali smo člani posadke sami. Enajst obrazov, ki se bodo ponavljali in ponavljali do decembra.

Sem sem prišel kot biokemik, da nadaljujem raziskovanja o variaciji nekih hormonov. Dela je precej in večino dneva preživim v laboratoriju. Biti stalno zaposlen je tukaj zelo važno. Čas hitro mineva in ni dosti priložnosti za melanholična razmišljanja. Pa ga še ostane, da se človek dobro naspi in tudi lahko malo več bere kot pa v Buenos Airesu.

Poleg svojega dela, ki ga ima vsak tukaj, so pa še skupne stvari, za katere se razvrstimo: streči pri mizi, ob nedeljah kuhati, da ima tudi kuhar kdaj prost dan in pa "delati" vodo. Za to je treba narezati kose snega in jih potem raztopiti v posebnem kotlu. Poleti je pa v ta namen narejen majhen jez na skalah, v katerem se nabira voda, ki se natopi čez dan. Zaradi varnosti imamo tudi nočne dežurne.

Radijsko-telefonske zveze z Buenos Airesom so zelo dobre. Če kdo hoče, lahko skoraj vsak dan govori z domačimi. Dvakrat, oktobra in novembra, je tudi vojaško letalo preletelo bazo in odvrglo pisma.

Čeprav se tukaj poleti sonce skrije za gore, nimamo že od začetka novembra več prave noči. Sončni odsevi na najvišjih go-

rah ugasnejo okrog polnoči, malo se zmrači in ob dveh ali treh postane zopet čisto svetlo. Pozimi smo pa imeli zelo kratke dneve, sonce je le malo pokukalo izza enega hriba in se takoj skrilo za drugega. Ko smo kosili, ga ni bilo več.

Poleti so posebno lepi sončni zahodi. Vse gore okrog in okrog pordeče, njih barva odseva v morju, nebesna modrina pa postane čisto svojevrstna. In barva oblakov gre od krvavo rdeče, preko sivo modrikaste do žareče bele. Vse istočasno.

Pozimi pa lunine noči! So svetle, prosojne, ledeniki srebrno odsevajo v mesečini in njih odsev se drobi na morski gladini. Ni štedil lepote Bog, ko je ustvaril ta samotni svet!

Tudi ni Antarktika mrtev kontinent. Poleg simpatičnih in dobro poznanih pingvinov, žive tudi galebi, morske lastovke, skue, več vrst petreles. Tu blizu gnezdijo kormorani, divjim gosem podobni, med njimi pa antarktični golobje. Ti edini ne žive od morja, ampak kradejo drugim ptičem hrano in tudi jajca ter mladiče. Pozimi smo jih pred kuhinjo imeli za celo farmo, ko so čakali na odpadke.

Stalni obiskovalci so tjulni, katerih tudi čez sto skupaj priplava mimo baze, ali se pa vozijo na ledenih ploščah, morski leopardi in morski sloni. Poleti vidimo tudi kite in pa krvoločne "orcas". Morje je pa itak polno življenja. Po skalah rastejo mah, lišaji in poleti lahko še najdeš med mahom neko vrsto prav posebno majhnega pajka.

Da mi ni preveč dolgčas po naši besedi, sem si prinesel precej knjig, nekaj plošč in imam tudi trak s petjem, ki so mi ga posnelj SKAD-ovci. Za Veliko noč sem pa dobil beganico in pirhe, s kuharjem sva pa spekla pristno potico.

Rojstne dneve smo tu slavnostno praznovali, pri bogato obloženi mizi in s priložnostnimi karikaturami. Še poseben praznik je pa najdaljša noč, 21. junija. Lepe dneve, katerih ni prav veliko, smo pa izrabili za sprehode po snežiščih tu okoli in s čolnom po morju. Malo smo tudi smučali in se sankali. Za kakšne hribolaške podvige pa nisem imel dovoljenja, zato sem večkrat otožno zapel „Kaj mi nuca planinca, če pa ne morem do nje," (in še malo otožneje dodal „Kaj mi nuca moja Mica, ko je daleč od me").

Z zavistjo gledam tovariše, ki odhajajo, kako veselo pripravljajo prtljago. Tudi jaz bi bil že rad kmalu med domačimi. In vendar se bom z žalostjo poslavljal od teh lepih krajev, katerih se bom vedno z ljubeznijo spominjal.

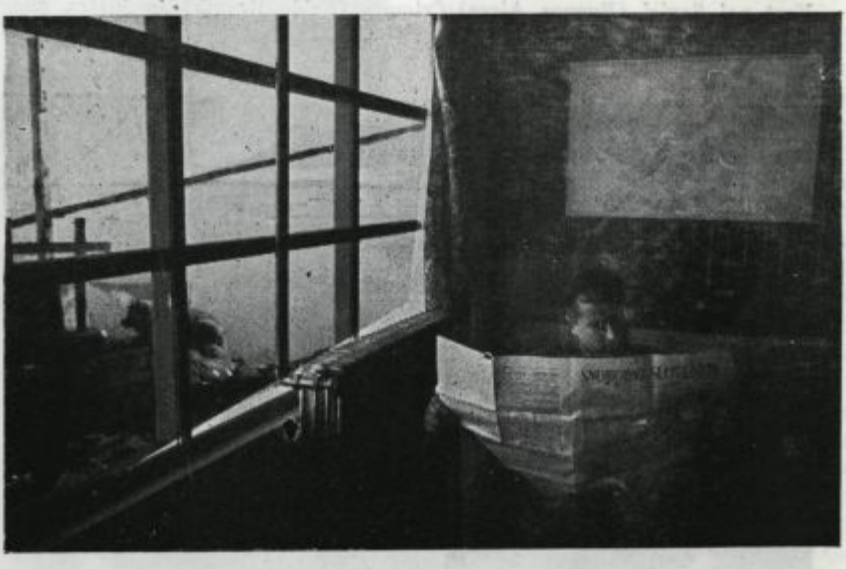

Franci Markež na bazi E. C. A. Brown prebira Svobodno Slovenijo.

premieri novih slovenskih dramatskih del

V letu 1967 sta doživeli na slovenskih emigrantskih odrih prve uprizoritve dve slovenski dramski novosti: Simčičev *Krst pri Savici* in Vombergarjev *Martin Krpan*. Simčičev Krst sicer ni noviteta, če vzamemo, da je bil kot tekst za opero napisan že v Ljubljani in v tisku izdan v Argentini ter igran kot takšen že na Repentabru in drugod. Toda Simčič je to svoje „operno besedilo" prenaredil v dramo ter jo izdal v svoji založbi Tabor l. 1967. In ta tekst je doživel že štiri uprizoritve: najprej — 26. 3. 67. — v Kanadi (Toronto), potem v Mendozi (Argentina), deloma v Re-

Krst pri Savici (Buenos Aires): Črtomir (Frido Bezník) in Bistra (Snežna Osterc).

Krst pri Savici (Buenos Aires): Valjhun (Maks Nose) grozi Gojmiru (Janez Zorec).

pentabru (Trst) in končno na deskah Slovenskega gledališča v Buenos Airesu. Režiserji: Čekuta, Hirschegger, Peterlin in Jeločnik. Buenosaireška uprizoritev, od katere edino imamo slike in jih prinašamo, je bila režijsko odrski triumf svoje vrste, vendar so odrska tehnika in teatrski domisleki zastrli notranjo srčno preprostost, ki je prišla, po kritikah sodeč, do popolne veljave v Torontu. Vsekakor razglasje, s katerim je treba računati pri dokončnem tisku drame kot literarnega dela (zdaj je izšel v offset tehniki).

Tekst Vombergarjevega Martina Krpana je izšel v ciklostilni tehniki, ter je bil samo podlaga za odrsko uprizoritev. Pod režiserjevo — Borštnikovo — roko je doživel mnogo sprememb: črtanj in novih stavkov. Uprizoritev — junija — je pokazala, da Vombergarjeva igra ni samo prireditev Levstikovega teksta, temveč tudi izvirna dopolnitev po inačicah iz tradicije, ki jih pisatelj pozna še iz mla-

Martin Krpan (Buenos Aires): Krpan (Stanko Jerebič) in cesar (Jože Vombergar).

Krst pri Savici (Buenos Aires, režiser Nikolaj Jeločnik): Bogumila (Meta Smersu) in svečenik (Marijan Willempart).

dosti, ter da je dobra ljudska igra satiričnega značaja na avstrijski dvor. Ta se mojstrsko razvija do znanega dvoboja, potem pa nastopajo razni zavlačujoči momenti, ki so napetost drame zrahljali in jo raztegnili. Vsaj v buenosaireški priredbi. Vsekakor je ta uprizoritev pokazala na odlike in pomanjkljivosti igre, ki jo zdaj pisatelj za eventuelno knjižno izdajo lahko srečno popravi. Igro je videlo samo v Buenos Aires, kjer je bila petkrat igrana, čez tisoč Slovencev. Reprezentativno uprizoritev je doživela v Celovcu v Mestnem gledališču, kjer je imela velik uspeh. Režiser je bil Vinko Zaletel s pomočjo poklicnega igravca tržaškega gledališča Razpotnika. Celovški igravci so ponovili igro v Pliberku in Šent Jakobu v Rožu. Videti je, da bodo šli z njo še v Gorico in v Trst. Vombergarjeva igra Martin Krpan je vsekakor daleč prekosila Govekarjevo prireditev in je svojevrstna ustvaritev tudi gotovo — po njegov Vodi — ena najboljših slovenskih ljudskih iger.

Martin Krpan (Buenosaireška uprizoritev, režiser Maks Boršnik): Prihod Martina Krpana (Stanko Jerebič) na dunajski dvor.

Obe igri — Simčičeva in Vombergarjeva — sta gotovo veliki pridobitvi slovenske dramske literature in pomenita uspeh tudi v slovenskih odrskih uprizoritvah, med katerimi ima gotovo prvenstvo realizacija Jeločnikovega prikaza izpada iz Ajdovskega gradu.

Dobro znamenje je, da so slovenski odri

Martin Krpan (Celovška uprizoritev): Skupinska slika skupaj s režiserjem Vinkom Zaletelom.

začeli forsirati uprizoritve slovenskih izvirnih del, še posebej emigrantskih, s čemer pomagajo k razvoju emigrantske dramske literature in razvoju slovenskega gledališča sploh. Kolikor vemo, je še več novih slovenskih dramskih stvaritev, ki še niso videle odrske predstavitve in o katerih bi želeli, da jih dožive, že zato, da se vidijo poleg odlik tudi napake. Vse to se potem laže popravi v eventuelnih knjižnih izdajah. Tako čakajo odrskega krsta npr. Simčič: Zgodaj dozorela mlamladost, Bükvič: Trije ženini, itd.

Omenimo naj ob tej priliki tudi pomen *gledaliških listov*, ki jih igralske družine izdajajo ob priliki svojih premier. V tem pogledu je gotovo oder v Torontu rešil odlično to zadevo: izdaja redno svoj gledališki list — skromno sicer na štirih straneh — toda v vedno enaki obliki z zaporednimi številkami kot periodični list, ki se da koncem leta lepo vezati in vložiti med revijalni tisk. Na teh malih straneh pa je vse, kar si želi obiskovalec ob premieri: predstavitev avtorja s sliko in pomenom dela ter spored z navedbo nastopajočih oseb in igravcev. Obenem pa z reprodukcijo fotografij ter ombembo ocen predhodne predstave poveže gledavca nazaj, obenem pa tudi že naprej z napovedjo nove, ki se pripravlja. Omenjamo ta torontski gledališki list kot vzor, ki bi ga bilo treba posnemati drugod, zlasti v Buenos Airesu. *Slovensko gledališče* je sicer s tem tudi resnično začelo, toda prav pri omenjenih slovenskih odrskih delih je s to prakso prenehalo. Škoda. Ali ne bi kazalo, nadaljevati znova tam, kjer se je periodična izdaja Gledališkega lista pretrgala? Tudi IDNAVE je izdajala Gledališki list kot periodično izdajo ob slednji odrski novosti. Toliko samo kot opombo mimogrede.

td

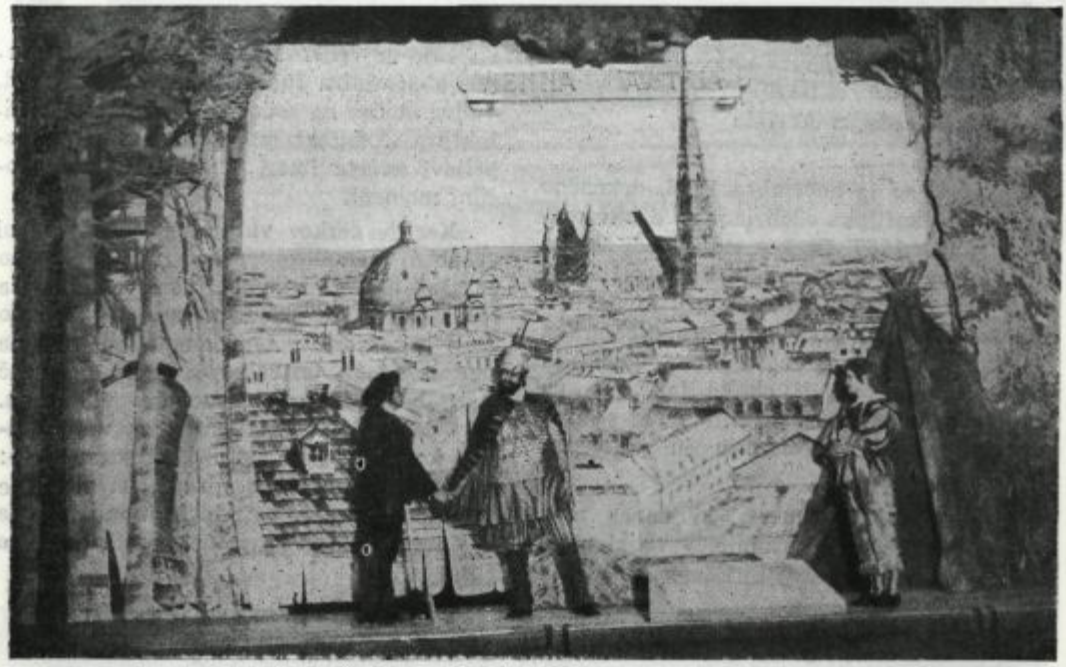

Martin Krpan (Celovec): Krpan in Brdavs pred bojem. V ozadju pogled na Dunaj.

mlada arhitekta se uveljavljata

Pričujočnost slovenske emigracije v svetu ni v korist samo njej in slovenskemu narodu, ampak tudi deželam in krajem, v katerih žive slovenski ljudje. Tj niso samo navadna delavna moč, ampak kvalificirani strokovnjaki. Veliko slovenskih fantov in deklet je končalo že tudi najrazličnejše šole ter delujejo sedaj kot profesorji na univerzah, zdravniki, inženirji, odvetniki, duhovniki. O njenih uspehih smo pisali že mi, o njih so pa zapisali pohvalne besede že tudi veliki svetovni listi.

V pričujočem Zborniku prikazujemo delo dveh mladih slovenskih arhitektov Franceta Perniška in Jureta Vombergarja. Oba sta znanca našega Zborniška, saj sta pred leti že oba sodelovala pri njegovi opremi.

Oba sta študirala na fakulteti za arhitekturo in urbanizem na buenosaireški univerzi. Pernišek jo je končal leta 1966, Jure Vombergar pa leta 1967.

Od Franceta Perniška objavljamo slike iz načrta cerkve sv. Mihaela v Castelarju ter novih prostorov na Pristavi, od Jureta Vombergerja pa slike njegove obnove presbiterija v cerkvi Marije Kraljice pri slovenskih lazaristih v Slovenski vasi ter v kapeli Škofovega zavoda v Adrogueju.

FRANC PERNIŠEK

ŽUPNA CERKEV SV. NADANGELA MIHAELA, CASTELAR
v ulici Salcedo in Arvieta

Načrti so iz novembra 1966, dokončno obliko in škofijsko odobrenje so dobili koncem junija 1967. Cerkev stoji sredi skoraj popolnoma novega naselja enodružinskih hiš, *tipo chalet*. V duhu določil in navodil II. vatikanskega koncila za gradnje cerkva in javnih kapel se mora njena oblika in zunanjost prilagajati okolju tako, da ga ne nadkriljuje po razkošju, marveč se prilagaja duhovnemu teženju in potrebam verske občine.

Gospodarske razmere, ki danes niso ugodne za tovrstne gradnje, v veliki meri vplivajo na velikost in obliko cerkve. Industrija dominira tudi stavbarsko aktivnost, vpliva močno na sodobno umetnost in arhitekturo. Arhitekt mora pri zasnovi in izpeljavi načrta imeti v vidu tudi ta odločilni moment.

Ker je cerkev vključena v širši farni gradbeni kompleks, v katerem se močno odražajo šolske stavbe ljudske in bodoče srednje šole, se seveda ne sme izgubiti po svoji zunanjosti v tem kompleksu, niti ne sme iz njega izzivalno izstopati, marveč mora biti v njega harmonično vključena. Zato je arhitekt delal načrt za ves gradbeni kompleks pod enotnim vidikom, ki je: postaviti praktične, ne drage, pa moderne stavbe, ustreznim potrebam župnije, ki je še v neprestanem razvoju in rasti, estetsko

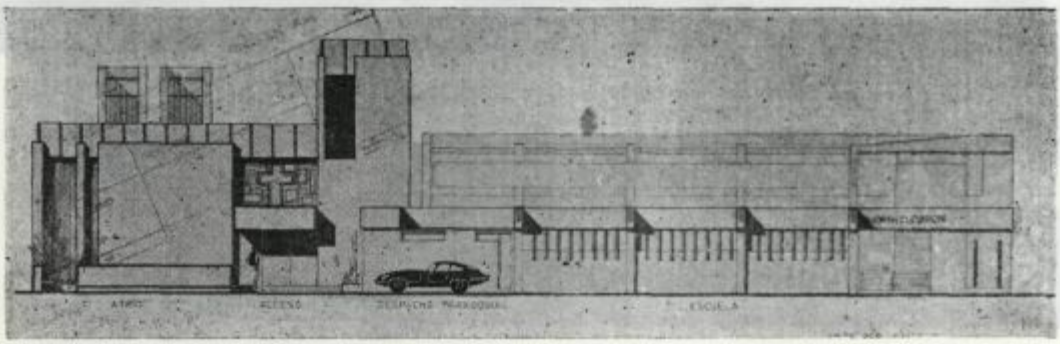

Župna cerkev sv. nadangela Mihaela v Castelarju z župniščem in šolo.

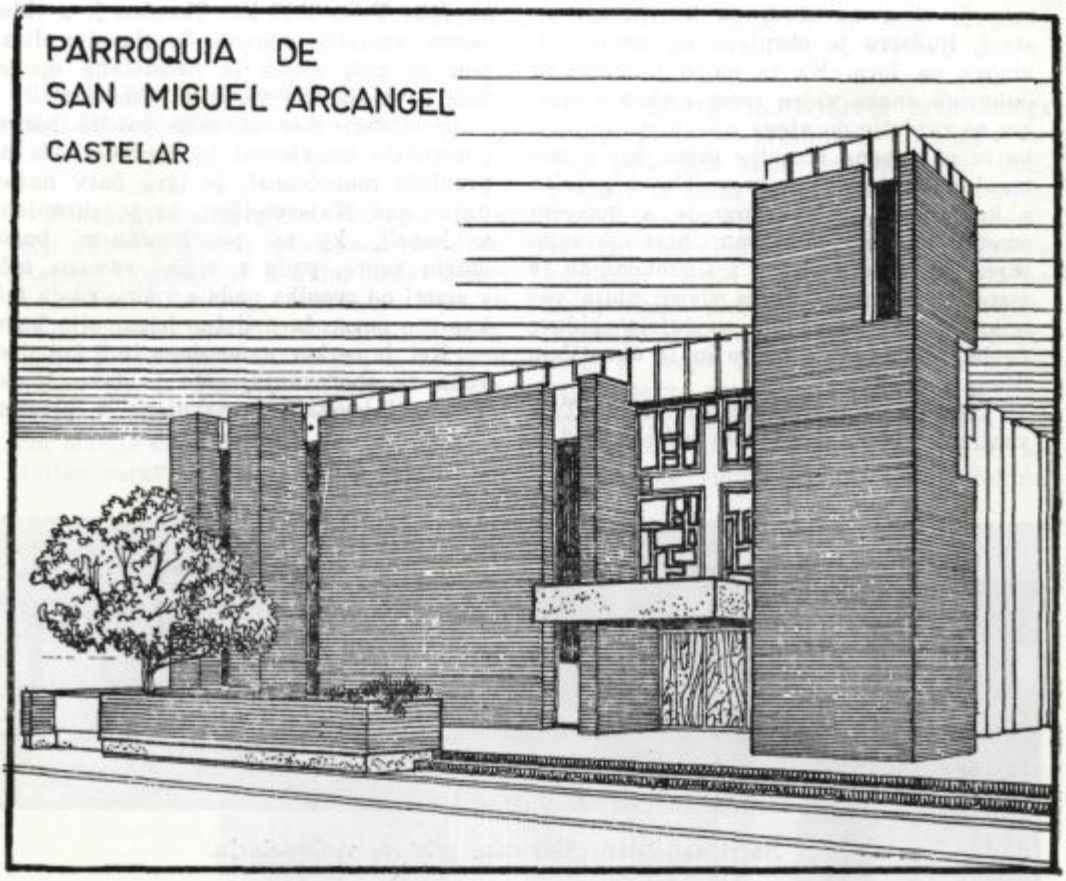

Pogled na cerkev sv. nadangela Mihaela od spredaj.

in arhitektonsko pa tudi v skladju s celotnim naseljem.

Zunanjost cerkve: Stoji 4 m od glavne ceste, s katero pa jo veže atrij, ki je 4 m dolg in 17 m širok (ob cesti) in bo 60 cm nad nivelom ceste.

Atrij ima trojno funkcijo: je čakalnica (da ljudje ne stoje na cesti); je vstop v cerkev in župnijske prostore, in je tudi zbirališče ob raznih slovesnostih. Zato so v atriju pod drevjem postavljene klopi.

Na desni strani so župnijski uradi, ki nimajo direktnega stika s cerkvijo, z njo je zvezana le krstilnica. Sredi med cerkvijo in uradi stoji 14 m visok zvonik, v katerem je krstilnica, ki ima dohod s ceste, cerkve in pisarne.

V ozadju je postavljena glavna in najvišja stavba župnišče, v katerem so stanovanja za duhovščino, gospodinjski prostori s pritiklinami, prostori za farne organizacije, knjižnica in drugo. Župnišče veže s cerkvijo zakristija.

Cerkev je 7 m visoka, 14.40 m dolga in 27 m široka. Osnovna ideja cerkvene zgradbe je v tem, da sta tloris in višina obsežena v modelu 0.90x0.90. Ta model je industrijski, ker je po njem narejen ves gradbeni material, po drugi strani pa so te mere preračunane na udejstvovanje človeka v prostoru.

Druga vodilna ideja je cenena gradnja, kar se pravi ročno delo zreducirati na minimum. Kar se da največ gradbenega materiala narejenega v preračunanih dimenzijah, je treba pripeljati iz tovarne na stavbišče in ga s stroji (plumas) vstaviti v stavbo in priviti z vijaki. Zunaj je cerkev grajena z neometano opeko, okna so standardna, enako vsa vrata. Vse šipe so iz akrilika modro barvane. Vse cevi za odtok vode s strehe so vidne. Streha je iz aluminija, ki odbije 25% sončnih žarkov. Streha je izolirana z Polyester Expandid Felsopor 25 mm v ploščah 0,90x0,90, kar odgovarja moči izolacije 45 cmske stene.

Notranjost: Cerkev je širša kot daljša,

zato je oltar na sredi na levi strani ob steni, ljudstvo je obrnjeno ne naravnost, ampak na levo. Na ta način je oltar in duhovnik enako viden vsem z vseh strani, ker so razdalje do njega z vseh strani enake in ni nobene vizualne ovire, ker v notranjosti cerkve ni stebrov. Tla so pokrita s keramično opeko, strop je z mavcem ometan in belo pobarvan, brez okrasja. Stene so rahlo ometane s silikonom, to je material, ki ne prepušča vlage, ubija vse mikrobe, ki navadno uničujejo zidove (gobe), ima trajno barvo in je akustičen. Stene so bele.

Oltar je iz marmornatega bloka (Traventino) 0,90 m visok, 0,90 m širok in 3,60 m. dolg. Teža 6000 kg. Okrašen je z vklesanimi verskimi simboli. Za glavnim oltarjem je cela stena iz neometane opeke, toda z vklesanimi verskimi simboli.

Svetloba: Ker so okna modre barve, povzročajo umirjenost in zbranost. Da ne prevlada monotonost, je igra barv naslednja: nad Najsvetejšim, ki je shranjeno v kapeli, ki se po končanem bogoslužju zapre, pada z višine rumena luč; v smeri od zvonika pada z višine rdeča luč, kar vse povzroča prijetno harmonijo barv.

Ker je cerkev namenjena tudi kot dvorana za zborovanja, zato je tako široka in je Najsvetejše umaknjeno v posebno kapelo.

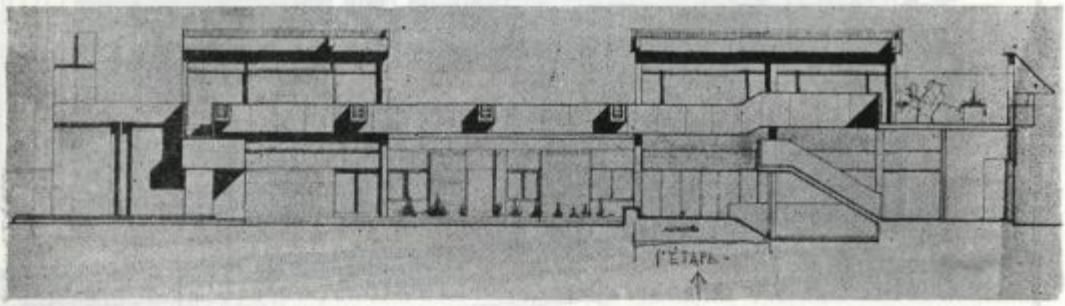

Načrt za obnovo Slovenske pristave v Castelarju.

SLOVENSKA PRISTAVA V CASTELARJU

Osnovna ideja: Zgraditi nujno potrebne zaprte prostore za večje prireditve, zazidati čim manj sveta in ohraniti vrt kar se največ da nedotaknjen. Zidava je predvidena v treh etapah.

Najprej se zgradi železobetonski skelet. Spodaj velik gostinski salon v izmeri 9,70x8,80. Zidan je na levi strani glavnega vhoda ob cesti Monte. Ob vhodu je na desni pisarna, na levi stopnišče v prvo nadstropje. Pod stopniščem prostor za zvočne naprave, v ozadju na desni strani kuhinja, velika 4,20x5,50 m. Pod kuhinjo je klet. Na levi strani moška in ženska stranišča.

V prvem nadstropju velika dvorana iste velikosti kot gostinski salon. Služila bo kot dvorana za kulturne prireditve in kot kapela. Na desni strani prostor za hrambo cerkvenih predmetov, 2,40x1,70. Na levi soba za duhovnika in kopalnica.

II. etapa: V pritličju stare stavbe se sedanja kantina prezida v učilnico.

III. etapa: Nad sedanjimi šolskimi prostori se nazidajo: knjižnica v izmeri 5,60x5,60 m; soba za sestanke v enaki izmeri, terasa 9x5 m. Preuredi se hišnikovo stanovanje, fantovska soba, stranišča in zgrade se kopalnice.

Misliti je pa treba še na drugo veliko potrebo na pristavi: na zgraditev kopalnega bazena na prostem. Saj si je že težko predstavljati pristavo brez njega. Za potrebo kopalnega bazena ni treba še navajati razlogov. Slovenci v Torontu imajo na letovišču slovenskih župnij v Boltonu pri Torontu kar dva: za otroke in odrasle.

Nobenega dvoma ni, da bi pristava s kopalnim bazenom imela še več obiskovalcev. Zlasti poleti.

PRENOVITEV CERKVE MARIJE KRALJICE V SLOVENSKI VASI V LANUSU

Pokoncilska liturgična reforma je v večji ali manjši meri spremenila lice presbiterija. Premestitev oltarja, Najsvetejšega, ambonov, krstnega kamna in kora so nekatere izmed sprememb v duhu koncila. Slovenski lazaristi v Argentini so že pred osmimi leti v glavnem dokončali cerkev Marije Kraljice in jo okrasili z lepim kipom Marije kiparja Franceta Ahčina. Prenovitev cerkve je bila zaupana arh. Juretu Vombergarju. Njegova prva naloga je bila prenoviti presbiterij v apsidi z veliko polkrožno steno kot ozadjem. Oblikovanje te stene je bilo najbolj zanimivo. Veliko prazno steno so vso pokrili z navpičnimi lesenimi deskami, ki pribite v različnih kotih sestavljajo abstraktno kompozicijo ploskev različnih osvetlitev. Vizualno močna zgradba cele površine s svojo igro luči in senc omili vtis obsežne prostornine apside. Navpično postavljene deske pokrivajo tudi dva velika vitroja iz večbarvne plastike, ki se iz ladje ne vidita, pač pa se indirektna

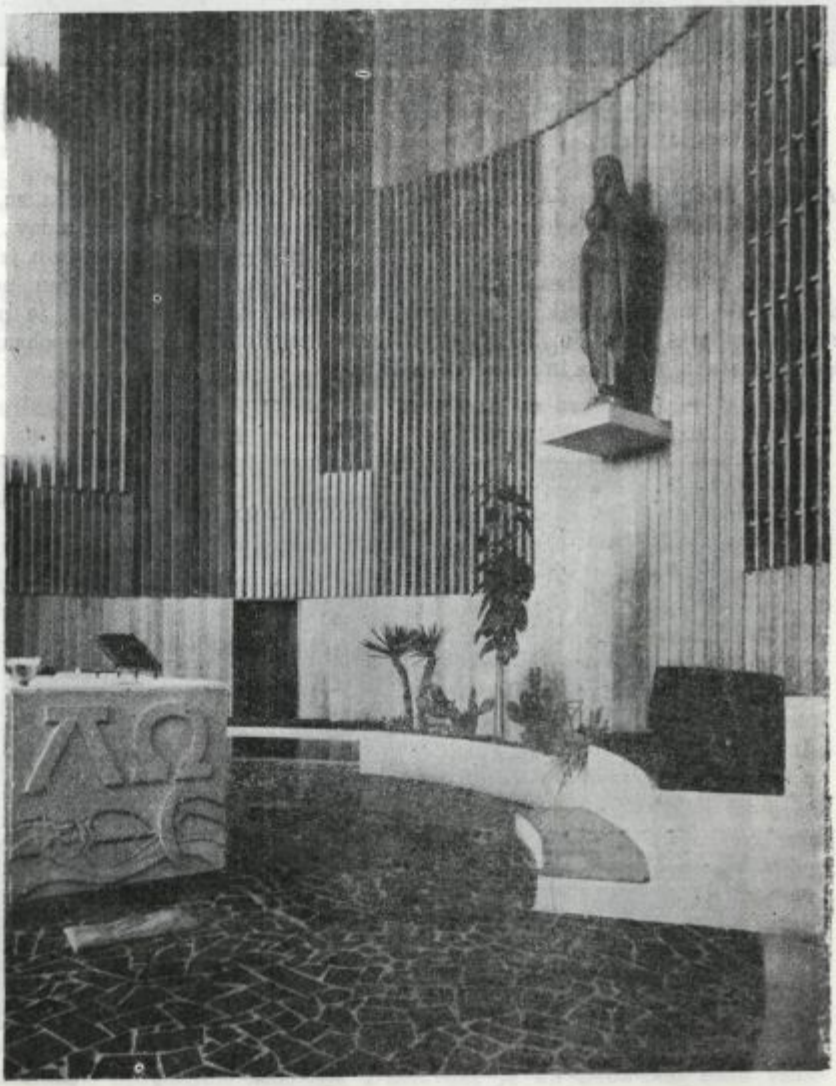

Pogled od strani na prenovljen presbiterij cerkve Marije Kraljice v Slovenski vasi v Lanusu. — Pogled s kora.

luč filtrira med deskami v apsido. To leseno ozadje je lepo skladno z lesenim stropom in lesenim Marijinim kipom.

Železnobetonski oltar, obdan z reliefi primitivne krščanske simbolike, zamisel in delo istega arhitekta, je pomaknjen čim bliže vernikom. V ozadju je železobetonski kompleks, ki ga sestavljajo klopi za duhovnike in ministrante, korita za rože in prostor za vrčke v obliki polkroga za oltarjem.

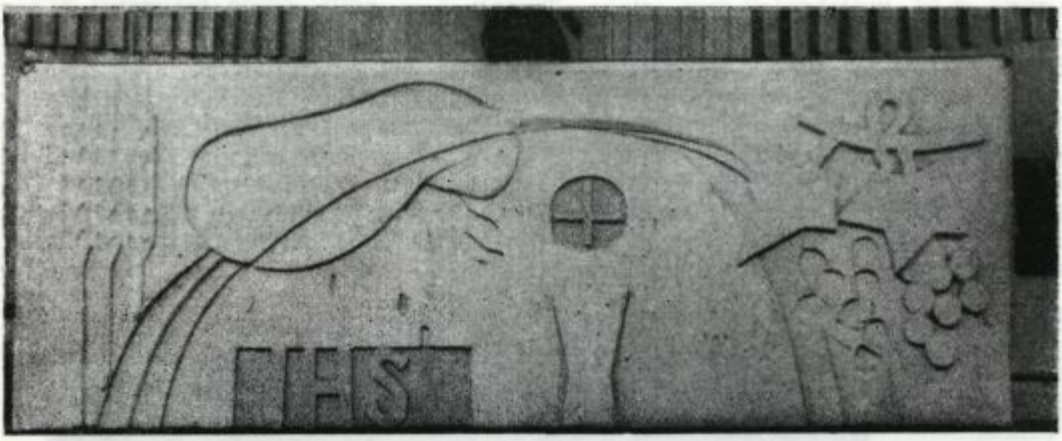

Vombergarjev ornament na spredjem delu oltarne mize v slovenski cerkvi v Lanusu.

KAPELA ŠKOFOVEGA ZAVODA V ADROGUEJU

Drugo prenovitev presbiterija je arh. Jure Vombergar napravil za kapelo Marije Pomagaj v Adrogueju. Edina gradbena elementa sta bila opeka in železobeton. Stene malega presbiterija so kiparsko obdelane z izdolbenjem zidov in zidanimi dodatki. Prejšnji baldahin iz blaga nad Marijino sliko, postavljen po ideji in želji pok. škofa Rožmana, je prenešen v železobeton in iz pietete ohranjen.

Pogled na presbiterij kapele škofovega zavoda v Adrogueju.

VILJEM BEČAJ

spomin na Liparske otoke

Letos bo minilo 20 let, odkar je precej slovenskih protikomunističnih beguncev zapustilo otok Lipari z znanim koncentracijskim taboriščem. Med Slovenci je to taborišče postalo posebno znano pod fašističnim režimom. Vanj so fašisti pošiljali zavedne slovenske javne delavce z Goriškega in Tržaškega. To je bila zanje kazen zaradi njihove narodne zavednosti ter dela za trpeče slovensko ljudstvo, katerega so fašistični oblastniki na lastni zemlji preganjali in načrtno raznarodovali. Ponekod slovenski fantje niti v cerkvi v tistih težkih časih niso našli zaščite in varstva.

Koncentracijsko taborišče na Liparskih otokih se pa ni izpraznilo tudi ne po končani II. svetovni vojni v demokratski italijanski republiki. Tedaj je v Italijo pribežalo iz držav, v katerih so prišli na oblast komunisti, veliko beguncev, ki so raje odšli v svet, kakor pa da bi živeli pod komunistično diktaturo. Tako je tudi mnogo Slovencev prišlo v Italijo. Zahodni zavezniki so zanje poskrbeli v svojih begunskih taboriščih. Poleg hrane in oblačila so jim v taboriščih nudili najvažnejše: zaščito. Z leti so jim omogočili tudi izselitev v prekomorske države.

Veliko protikomunističnih beguncev je prihajalo v Italijo tudi po letu 1945. Veliko teh beguncev ni prišlo v zavezniška taborišča. Italijanske policijske oblasti so vsakogar od teh, ki ni imel dokumentov, zaprle ter brez posebnega zaslišanja odposlale na Liparske otoke.

Pot do Liparskih otokov je pa bila mučna in dolga. Vodila je preko več zaporov. Ti so bili neke vrste postaje križevega pota, ki se je navadno začel v Vidmu (Udine). Zapori so bili tesni in skoro vsi zastenčeni. Ko so nas pripravljali za transport v naslednji zapor, so nas vklenili po dva in dva, vmes potegnili verigo ter nas priklenili nanjo od prvih pa do zadnjih dveh, da ja kateri od nesrečnikov ne bi mogel zbežati. Jaz sem nosil še zakrivljeno palico, ker me je noga bolela in sem težko hodil. V takem sprevodu nas je bilo po 20—25 in še več parov. Spremljalo nas je pa od 15 do 20 karabinerjev. Včasih jih je bilo še več. Vsi so bili seveda oboroženi z brzostrelkami, katere so nosili v rokah pripravljene za strel. Na glavah so imeli vsi jeklene čelade.

Tako so nas iz Vidma prepeljali v zapor v Bologno, od tu v Benetke, Firenze in zatem v Rim. Tu smo dobili bivališče v ogromni, večnadstropni stavbi. Ta velika rimska jetnišnica nosi lepo ime Regina celi — Kraljica zaporov. Marsikateri Slovenec z Goriškega in Tržaškega je v njej prebil dosti žalostnih ur in dni ter se je, če je še živ, z bridkostjo in grenkobo spominja.

Od tu so nas vodili naprej. Naslednja postaja je bil Neapelj. Lepo obmorsko, letoviško in industrijsko mesto, ki ga vsako leto obišče veliko izletnikov zlasti zaradi znanega ognjenika Vezuva. Zapori v Neaplju so bili tako polni stenic, da ponoči sploh nismo mogli spati. Neprestano nas je napadal ta ogabni mrčes in nam pil kri. Stenice smo pobijali po stenah. Pobili smo jih toliko, da je bila stena vsa krvava. Hrana je bila zelo slaba.

Ob prevozu v naslednji zapor so nas v Neaplju vozili kot navadno v zaprtih oklopnih avtomobilih na postajo, kjer je nas že čakal posebni vlak. Vagoni so imeli kletke, v katerih je bilo prostora za dva nesrečnika. Bila sta seveda vkljenjena. Z mano je bil nek Dalmatinec. Že drugič je pobegnil iz Titove vojske. Pritoževal se je zaradi silne žeje, ki je bila zelo velika. Vsi smo prosili stražarje za vodo. Res so jo prinesli, toda niso je dali nam, da bi si pogasili žejo, ampak so jo razlili pred vsako celico v vagonih, da se ni dvigal prah. Mi reveži smo pa zaman čakali, da bi dobili samo požirek vode. Solze so nam zalivale oči.

Po precej dolgi vožnji smo se proti večeru pripeljali na cilj: Regio Calabria. Ko so nas vkljenjene po dva in dva postavili v vrsto, so med nami znova potegnili verigo in nas nanjo še priklenili, nato pa nas peš gonili do zaporov. Bili smo lačni, toda nam niso dali nič za večerjo. Povedali so, da v tem zaporu dele hrano samo enkrat na dan in to opoldne.

Deset dni je bil nato bob naša vsakdanja hrana. Star in ves črviv, nato pa smo romali dalje. Seveda vklenjeni. Odpe-

ljali so nas na otok Sicilijo. Prostore nam je dala jetnišnica v Palermu. Tu so nas odbrali 45 revežev. Določili so nas za odhod na majhen otok Ustica, kjer so imeli Italijani zaprtih že dosti revežev tujcev. Po dvajsetih dneh so italijanske oblasti odločile, da bodo vse tujce zaradi lažje kontrole prepeljali na Liparske otoke. Ko nas po 20 dneh niso prepeljali tja, smo začeli z gladovno stavko. Vodstvo zapornega taborišča si v začetku ni dosti belilo glave zaradi tega; ko pa smo začeli odklanjati že tako slabo hrano, je prišel k nam poveljnik zapora ter se je zanimal za vzroke gladovne stavke. Obljubil je, da se bo za vso zadevo zanimal.

Mož je držal besedo. Čez nekaj dni so nas obvestili, da bomo šli naslednji dan naprej. Zgodaj zjutraj so nas začeli vklepati in povezovati z vmesno verigo. Četa se je močno povečala. Vseh nas je bilo na Ustiki čez 80. Jutro je bilo hladno; nekateri reveži so imeli samo spodnje hlače. Trepetajočim od mraza so stražniki dovolili, da so se zavijali v umazane plahte.

Po nekaj urni vožnji smo se ustavili v mestu Milazzo. Ker nas niso hoteli poslati naprej, smo po 25 dneh začeli zopet z gladovno stavko, ki je trajala poldrugi dan. Prenehali smo z njo, ker so nas obvestili, da bomo naslednje jutro potovali na Liparske otoke.

Italijani so tokrat držali besedo. Stražniki so začeli zjutraj zopet rožljati z verigami. Vse so nas vklenili in peš smo jo mahnili v pristanišče, kjer je že čakala na nas majhna motorna ladja. Na ladji so nas postavili v polkrog. Sedeli smo seveda močno zvezani in vklenjeni med seboj. Stražnik nas je ciničnо vpraševal, če udobno sedimo, in če še česa potrebujemo. Odgovorili smo mu odločno, da nismo nobeni zločinci in da hočemo samo svobode in kruha.

Zvedeli smo, da so imeli med tem na Liparskih otokih, ko smo mi čakali na prevoz v tamošnje koncentracijsko taborišče, velike nemire. Skupina Slovencev in Hrvatov je pod vodstvom nekega častnika začela gladovno stavko. Sestavili so spomenico ter jo izročili vodstvu taborišča s podpisi jugoslovanskih četnikov. Po štirih dneh gladovne stavke je prišlo iz notranjega mnistrstva v Rimu naročilo, da jih izpuste na svobodo. Vseh 132 so nato prepeljali v Nemčijo.

Poskusu prve skupine Slovencev in Hrvatov je sledil drugi. Okoli 200 mož in fantov iz Jugoslavije in nekaj Nemcev se je zbralo. Zaprli so se v dvorano v veliki baraki in začeli z gladovno stavko. Štiri dni niso hoteli sprejemati ne hrane, ne vode. Tokrat taboriščna oblast gladovnih stavkarjev ni izpustila na svobodo, ampak je proti njim poslala še več karabinerjev in civilnih policajev. Okoli barake so postavili strojne puške, karabinerji so pa z avtomatičnimi puškami v rokah od stavkarjev zahtevali, naj se jim predajo. Ko so na svoje zahteve dobili odklonilen odgovor, so začeli streljati v dvorano tako, da so krogle letele nad glavami ljudi. Ko je bil naval le prehud, so jim stavkujoči konfiniranci odprli vrata. Policija je vdrla v dvorano in začela nasilno nastopati proti stavkujočim. Nastal je splošen pretep, v katerem so priporniki razorožili in pretepli več stražnikov. Ti so se nato umaknili z dvorane. Streljanje je znova pričelo. Šele v tretjič se je policiji posrečilo ukrotiti stavkujoče konfinirance.

Karabinerji in policaji so se nato razbesneli nad stavkujočimi reveži ter so jih pretepali tako dolgo, dokler so le mogli. Nekaj glavnih voditeljev stavke so poslali v mesto Messina v sodnijske zapore. Prišli so pred sodišče. Med njimi je bil tudi Slovenec Gabriel Krznar. Kaj je bilo pozneje z njim, nisem mogel zvedeti.

Ladja, ki nas je vozila na Liparske otoke, se je po nekaj urah vožnje ustavila v liparskem pristanišču. Na pomolu nas je pričakovala cela četa karabinerjev.

Ko smo stopili na pusto in suho liparsko zemljo, nas je sprejelo tudi mnogo zagorelih radovednih obrazov. Videli smo spomenik sv. Antonu z italijanskim in hrvatskim napisom. Postavili so ga bili pred vojno hrvatski ustaši. Tudi ob samem vhodu v trdnjavo je bila kapelica tudi z dvojezičnimi napisi, kar je pričalo, da je bilo tu pred II. svetovno vojno Pavelićevo ustaško taborišče. Ustaši so bili na otoku povsem svobodni, podpiral in varoval jih pa je Mussolini. Taborišče je torej služilo za različne namene. Sem so pošiljali italijanske zločince, v konfinacijo zavedne Slovence. Med temi, omenjam samo rajnega dr. Janka Kralja, h kateremu je prišla na otok tudi njegova zaročenka Anica Kralj ter se tu z njim poročila v letu 1929/30. Sedaj živi v Argentini in vzbuja pozornost s svojimi članki, ki jih piše v Svobodni Sloveniji v svojem zaglavju Žena in njen svet. Po vojni je pa bilo taborišče polno beguncev najrazličnejših narodov.

Ko so nas porazdelili, so gledali, da so nas spravljali skupaj po narodnosti. Slo-

vencev nas je bilo kar dosti. Hrana v taborišču je bila boljša kot v prejšnjih zaporih. V taborišču smo bili prepuščeni usodi. Živeli smo v negotovosti in strahu, da nas bodo italijanske oblasti izročile Titu. Zlasti tedaj, ko je v taborišče prišla rusko-jugoslovanska komisija in je ljudi nagovarala na vrnitev. Nekateri so nasedli njihovim vabam ter zagotovilom, da je doma svoboda. Od Slovencev se ni nihče prijavil za vrnitev. Odšlo je pa nekaj Bosancev, Srbov in Dalmatincev ter beguncev drugih narodnosti.

Od tu smo pisali na vse strani in prosili za rešitev. Tudi na več konzulatov smo se obrnili za emigracijo. Prejeli smo le malo odgovorov. Za nas sta se zavzela edino le naš Slovenski Socialni odbor v Rimu ter Vatikan. Končno je prišla tudi na Liparske otoke komisija Rdečega križa ter komisija Mednarodne organizacije za begunce IRO. Pričeli so nas zasliševati. Za spoznanje so nam izboljšali tudi hrano. Toda samo za spoznanje, ker tisto, kar je za nas reveže pošiljala mednarodna begunska ustanova, so pobrali Italijani, za nas je ostala le malenkost.

Ko je komisija IRO opravila svoje delo v taborišču, so se začela odpirati vrata tudi trdnjavskega liparskega taborišča ter so vsak dan po nekaj pripornikov začeli spuščati na svobodo. Nestrpno smo pričakovali vsako jutro, ko je stražnik klical imena tistih srečnikov, ki so smeli oditi iz taborišča in oditi v deželo, katero si je kdo izbral.

Ko mislim po dvajsetih letih na svoje tovariše iz tistih dni trpljenja in ponižanja, se še dobro spominjam, kako težko mi je bilo tisti trenutek pri srcu, ko je stražnik prebral moje ime. Solze so mi zalile oči. Od veselja, da bom postal zopet svoboden človek, in od žalosti, ker je v taborišču ostalo še toliko mojih sotrpinov, ki bodo še naprej vsak dan pričakovali z napetostjo, kdaj bo prišla srečna ura tudi zanje.

Ko sem prišel v Rim, še vedno nisem imel zavesti, da sem v resnici prost. Šel sem pred veliko rimsko jetnišnico ter se s tesnobo v srcu spraševal, če za tem debelim zidovjem morda ne hrepene po svobodi in rešitvi novi nesrečni Slovenci prav tako, kakor sem hrepenel pred leti jaz sam.

Na Socialnem odboru v Rimu so mi vse lepo uredili za odhod v Argentino. Vseh se z hvaležnostjo spominjam. S toplino srca pa mislim tudi na svoje sotrpine, ki so nas na Liparskih otokih smatrali za največje zločince. Vsem, kjerkoli so, pošiljam po 20 letih najlepše pozdrave ter jih prosim, naj se vedno zavedajo, da domovina še vedno ni svobodna in da ljudje doma hrepene po svobodi prav tako, kakor smo mi na Liparskih otokih.

Skupina slovenskih fantov na velikonočno nedeljo dne 28. marca 1948 v koncentracijskem taborišču na Liparskih otokih v Italiji. Prvi na desni strani je Viljem Bečaj.

v spomin našim rajnim

† DR. ANDREJ FARKAŠ

So stvari in osebe, ki jih začenjamo prav ceniti šele, ko jih nimamo več. Kaj nam je bil pokojni dr. Andrej Farkaš, smo se prav zavedli šele po njegovi tragični smrti, ki ga je siloma iztrgala iz naše srede.

Takole je bilo: Mladi jezuitski misijonar, pater Kokalj, ki se je odpravljal v Zambijo v Afriko, pa je pred odhodom obiskal svojo teto v Clevelandu, je pisal dr. Farkašu, da namerava 20. januarja 1967 ob 2.23 popoldne priletеti na newyorško letališče in da bi rad nekaj dni preživel na ameriškem vzhodu, da bi navezal stike s tukajšnjimi misijonskimi prijatelji. Dr. Farkaš, gostoljuben kakor je vedno bil, zlasti do stanovskih sobratov, je takoj naredil podroben načrt za misijonarjevo bivanje tod okrog. Najprej ga je hotel seznaniti z izkušenim misijonarjem patrom Wolbangom, C.M., ki zdaj poučuje na lazaristovski univerzi v državi New Jersey.

K sprejemu na letališču je povabil še newyorškega slovenskega župnika patra Rogana, OFM, ki pa je bil zadržan, hrvatskega patra Nikolića, ki živi v Brooklynu, in podpisanega. Po sprejemu je patra Nikolića zapeljal v New York, medtem ko smo mi trije nadaljevali pot v Princeton, New Jersey, kamor smo prišli, ko so patri že povečerjali. Zelo so nam prigovajali, naj bi še midva z dr. Farkašem ostala čez noč pri njih, pa dr. Farkaš ni mogel, ker je moral imeti doma drugo jutro sv. mašo ob 7.30. Pustila sva patra Kokalja tam in se vračala sama. Najprej je mene zapeljal v Paterson, New Jersey, kamor sva prišla ob pol devetih zvečer, nato pa je sam nadaljeval pot v Bridgeport, kamor je dospel nekako ob četrt na enajsto. Tu je zapazil, da nima ključev od župnišča. Pred odhodom jih je bil pozabil doma. Sestre v samostanu na drugi strani ceste tudi imajo ključe od župnišča, lahko bi šel k njim po nje, pa jih zaradi pozne ure ni maral nadlegovati. Rajši se je odpeljal na drugo stran mesta h gospe, ki mu je gospodinjila, po nje.

Ko se je od tam vračal, se je zgodila nesreča. Na ovinku ceste Chopsy Hill sta od nasprotne strani pridivjala dva pijana zamorca, vozeč po levi strani, se najprej zaletela v avto, ki je vozil pred dr. Farkašem, se od njega odbila, nato pa z vso silo frontalno trčila v Farkaševega. Udarec je bil tako hud, da je težki Farkašev stationwagen zasukal za 45 stopinj in ga potisnil v hrib ob cesti. Dr. Farkaš je bil na mestu mrtev, ker mu je krmilo zlomilo tilnik. Avto obeh zamorcev se je vžgal in sta truplí v njem zgoreli.

Na kraj nesreče je takoj prihitel župnik mons. Filip Morrisey od cekve Matere dobrega sveta, ki je pogojno podelil rajnkemu zakrament sv. maziljenja.

Veličasten pogreb

Vse mesto je še ponoči izvedelo za strašno nesrečo in radio je žalostno vest oznanil po vseh Združenih državah. Vse je novica hudo pretresla, saj je bil dr. Farkaš zelo znana osebnost v vrstah današnje ameriške slovenske duhovščine, najbolj pa župljane cerkve sv. Križa v Bridgeportu, ki so z njim izgubili svojega župnika, ko bi ga najbolj potrebovali, ker se bo fara morala seliti.

V nedeljo so ga po zadnji sveti maši pripeljali v svetokriško župnišče, kamor so ga hodili kropit ne samo Slovenci iz Bridgeporta in New Yorka, marveč tudi drugi, saj je bil pokojni dr. Farkaš v vsej bridgeportski škofiji znan kot goreč in delaven duhovnik.

V ponedeljek zvečer je bilo truplo preneseno v cerkev ob ogromni udeležbi vernikov in duhovščine. Pogreb se je začel v torek, 24. januarja, s sv. mašo bridgeportskega škofa dr. Curtisa, ki je imel tudi govor, v katerem je zlasti poudarjal, kako Združene države pošiljajo svoje misijonarje v Južno Ameriko, da tam pomagajo širiti božje kraljestvo, hkrati pa tudi same sprejemajo misijonarje, posebno iz Evrope, da tukaj delujejo med narodnimi skupinami. Tak misijonar je bil pokojni dr. Farkaš. Ni pa versko deloval le med rojaki, ki jih je že našel tukaj, marveč se je zavzel tudi za tiste, ki so se še kot begunci potikali po taboriščih, jim pomagal, da so prišli v to deželo, kjer jim je oskrbel stanovanje in delo, da so se mogli vživeti v ameriški način življenja in so danes pošteni in delavni Amerikanci. Končno je izrazil željo, naj bi se v župniji sv. Križa delo za Slovence nadaljevalo v verski dobrobit faranov, kakor ga je organiziral pokojni župnik Farkaš. Slovenski govor sem imel podpisani.

Po sv. maši je škof opravil še zadnje molitve za pokojnega v njegovi cerkvi, nato pa se je razvil ogromen sprevod na pokopališče, kjer je dr. Farkaš našel svoje zadnje zemsko bivališče v družbi ustanovnika svetokriške fare, Mihaela Goloba, velikega narodnega delavca dr. Alojzija Kuharja in svojega rojaka iz svetokriške fare na Murskem polju Alojzija Juranoviča, katerima je on poskrbel dostojen pogreb na bridgeportskem pokopališču.

Predno so krsto spustili v grob, je opravil za ranjkim obredne pogrebne molitve v slovenskem jeziku prelat mons. Alojzij Baznik, župnik pri Sv. Vidu v Clevelandu, vrhovni vodja slovenskih dušnih pastirjev v izseljenstvu Mons. Ignacij Kunstelj, ki je priletel na pogreb iz Londona, pa se je od rajnkega poslovil v imenu slovenskih stanovskih tovarišev, razkropljenih po vsem svetu.

Njegova življenjska pot

Pokojni župnik dr. Farkaš se je rodil 23. novembra 1908 v Ključarovcih, župnija Sv. Križ na Murskem polju. Ta župnija je dala veliko svojih sinov Gospodovemu oltarju. Zanimivo je, da ga je krstil poznejši ustanovitelj svetokriške fare v Bridgeportu, Conn., in njegov prednik na njej, preč. g. Mihael Golob, ko je bil za kaplana pri Sv. Križu na Murskem polju.

Po doma opravljeni ljudski šoli je vstopil v salezijansko gimnazijo v bližnjem Veržeju, maturiral pa je v Mariboru. Bogoslovje je končal na ljubljanski bogoslovni fakulteti z doktoratom s tezo: „Prva poglavja Geneze v primeri s klinopisno in hieroglifsko literaturo." V duhovnika ga je posvetil pokojni ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman dne 8. julija 1934 in novo mašo je pel v svoji domači cerkvi 12. avgusta. Pozneje je študije še nadaljeval in dosegel leta 1947 na padovanski univerzi doktorat iz političnih ved.

Vse svoje zmožnosti posvetil rojakom

Pokojni dr. Farkaš je eden mnogih slovenskih inteligentov, ki jim je komunizem onemogočil razviti vse svoje umske in duševne zmožnosti na področjih, za katera so bili ustvarjeni in so se čutili poklicane za nje. S svojo široko razgledanostjo in temeljito pripravljenostjo v mnogih strokah bi lahko zasedel katero najbolj slovečih stolic na kakršni koli univerzi. Sprva je res učil bogoslovje na raznih salezijanskih učiliščih v Evropi in nekaj časa tudi v Kaliforniji, toda misel na rojake po begunskih taboriščih po Evropi mu ni dala miru, dokler se ni popolnoma posvetil delu za nje in praktičnemu dušnemu pastirstvu. Župnija sv. Križa v Bridgeportu mu je nudila za to veliko priložnosti. Že proti koncu župnikovanja njegovega prednika župnika Mihaela Goloba je zašla ta župnija v veliko stisko, ker je začelo število župljanov naglo padati. Dr. Farkaš je uspel, da je v neverjetno kratkem času število svojih župljanov več kot podvojil s tem, da je kakim 500 beguncem pomagal priti v Združene države in jim poskrbel stanovanje in delo v Bridgeportu. Po pravici sem v svojem pogrebnem govoru rekel:

„Če bi vas tu zbrane zdajle vprašal, koliko vas je tukaj, ki se je pokojni župnik zavzel za vas v tistih težkih povojnih letih, ko ste v negotovosti in morda v obupu po taboriščih stradali, ter vam je odprl pot v svobodni svet, vam poiskal službo in vse storil, da ste si tukaj utrli pot v srečnejšo bodočnost, jaz mislim, da bi polovica cerkve vzdignila roko. Koliko jih

pa je, ki jih danes ni tukaj, delno zato, ker so se preselili drugam, morda pa tudi, ker so v blagostanju pozabili na tisto srce, ki se jih je usmililo v času trpljenja in revščine in jim pomoglo do človeka dostojnega življenja.

Koliko skrbi, koliko potov, pisanja, telefonskih klicev, obiskov, prošenj sem in tja, da je beguncem poskrbel streho in kruh!"

Kar naravno je zato bilo, da ko so pred leti v Vatikanu obhajali 10-letnico papeževe okrožnice Exsul familia, je bil pokojni dr. Farkaš tisti, ki je s svojo delegacijo zastopal Slovence in izrekel našo zahvalo sv. očetu.

„Vsem sem vse postal"

Pokojni dr. Farkaš je mnogo let pred drugim vatikanskim cerkvenim zborom izpolnjeval in si vzel za svojo življenjsko nalogo, kar je potem ta zbor tako priporočil, da namreč krščansko življenje obstoji v predanosti bližnjemu. „Vsem sem vse postal, da bi jih vsekakor nekaj rešil," je s sv. Pavlom lahko rekel božjemu Sodniku, ko se mu je predstavil 20. januarja.

Svojim faranom je bil vedno na razpolago, pa naj je bilo ob še tako neugodni uri. V svetokriškem župnišču je zvonec, napeljan od spovednice v cerkvi. Naj je zvonilo ob še tako nadležnem času, dr. Farkaš je pustil svoje delo in šel v spovednico. „Naši ljudje stanujejo daleč, mnogi nimajo prevoznih sredstev; če oni delajo žrtve, da pridejo v cerkev, jih moramo tudi mi," je večkrat ponavljal. Mene, ki sem ga pogosto nadomestoval v njegovi odsotnosti, je vsakikrat prosil, naj bom do faranov postrežljiv.

Kako je svoje župljane rad imel, mi je dokazal slučaj, ko je predlani, ko je bil na počitnicah in sem ga jaz na fari nadomestoval, umrl neki njegov faran. Tam v daljni Minnesoti ga je doletela žalostna vest. Pustil je svoj avto tam in napel vse svoje moči in spretnosti, da je sredi letalske stavke dobil sedež na letalu in priletel domov, da je sam vodil pogreb, potem pa zopet odletel po svoj avtomobil.

Fari še vedno potreben

Svetokriška fara v Bridgeportu stoji pred težko odločitvijo. Ves zapadni del mesta bo mestna uprava podrla in na novo pozidala. Do zdaj je bila stanovanjska četrt, v bodoče se bo tam naselila industrija. Nekaj je že je. Večina stanovanjskih hiš je že podrtih, tako da cerkev sv. Križa s svojim župnijščem že kar sameva med praznino. Ne bo dolgo, ko bo škof cerkev prodal, Slovenci pa s strahom pričakujejo, kaj bo ukrenil z njimi. Jim bo dovolil zidati novo cerkev? Kje? Ali pa jih bo priključil h kakšni že obstoječi fari?

Pokojni dr. Farkaš se je farne selitve zelo bal. Pred leti je bil zatrdno odločen odpovedati se župniji, kakor hitro bi prišlo do nje. „Sem že prestar, da bi se ukvarjal z zidavo nove cerkve in z dolgovi," je večkrat dejal. „Naj to odgovornost prevzame mlajša moč, ki ji bo laže kos kot jaz." Mikala ga je misel, da bi šel za dve leti v Evropo brskat po arhivih in bi potem napisal knjigo v angleščini, v kateri bi dokazal, da je bila vrnitev domobrancev rodomor. Potem bi šel na kakšno ameriško univerzo in si izbral stolico, ki bi mu prijala, in zaključil tek svojega življenja, kakor ga je bil začel, s profesuro.

Čim bolj pa se je bližal čas selitve, tem bolj je na ta svoj načrt pozabljal. Čutil je, da je fari v teh težkih časih še posebno potreben. Zavedal se je, da ga škof ceni in rad ima, pa je hotel to škofovo osebno naklonjenost izkoristiti v korist fare. Zaradi njegove izredne podkovanosti v cerkvenem pravu, ga je škof že leta 1961 imenoval za sinodalnega sodnika v zakonskih zadevah. Ves ta svoj ugled je želel ponovno izkoristiti v prid svojim rojakom, zato je nameraval še ostati na svojem mestu, dokler se fara ne bi dobro postavila na noge na novem kraju. Za takrat je bil pa trdno odločen, da se bo župnikovanju odpovedal.

Predvideval je, da nikakor ne bo več kazalo zidati cerkve samo za Slovence in Hrvate, škof bo ali ustanovil kje novo župnijo, ki bo teritorialna, pa bo za župnika postavil Slovenca, ali bo pa župljane sv. Križa pridružil kakšni že obstoječi fari in ji dal slovenskega župnika. V vsakem slučaju bo nova fara morala imeti vsaj enega kaplana. Tega se je pa pokojni dr. Farkaš najbolj bal. Sam je bil navajen, da je faranom vedno ustregel, četudi so prišli ob neugodni uri. Nikomur ni nič odrekel. „Ne bi mogel gledati poleg sebe duhovnika," je večkrat dejal, „ki bi duhovsko službo opravljal le po urniku in ljudem ne bi postregel, kadar bi prosili za uslugo. Na žalost pa prihaja zdaj veliko takih iz tukajšnjih semenišč." Zato je bil za trdno odločen pustiti župnijo, kakor hitro bi se selitev izvršila.

Neustrašeno nastopal pred škofom za Slovence

Če trdim da ga je škof cenil in rad imel bi bilo zelo napačno iz tega sklepati, da je bil pokojni dr. Farkaš kimavec, ki je vsako škofovo odredbo kar na slepo sprejel. Kadar se mu je zdelo potrebno povedati škofu svoje mnenje in se potegniti za slovenske navade, je to vedno storil brez najmanjšega straha, pa vendar spoštljivo. Le dva slučaja naj navedem.

Med tem, ko so drugod po svetu, tudi v Sloveniji, domači jezik pri sv. maši vpeljali v dveh etapah, najprej molitve izven reda sv. maše, nato pa red sv. maše sam, so škofje Združenih držav to storili v treh etapah; pristopnih molitev, prefacije in še nekaterih drugih molitev niso dovolili takoj od začetka, šele kakega pol leta pozneje. Ostali slovenski župniki tod so se pokoravali ameriškim škofom in so tudi slovenščino vpeljavali le postopoma, kakor oni angleščino.

Dr. Farkaš se je pa od samega začetka postavil na stališče, da mu konstitucija dovoljuje imeti sv. mašo, kakor jo imajo v matični državi, to se pravi: po slovensko tudi dele sv. maše, kot jih imajo doma, pa čeprav jih tukaj še nimajo po angleško. Škofu ni ostalo drugega, kakor dati dr. Farkašu prav. Po njegovem zgledu je tudi newyorški slovenski župnik pater Rogan, OFM, storil isto.

Vsaj po enkrat na leto ima bridgeportska škofija kampanjo — pa ne samo ta, vsaka v tej deželi — za katero predpiše vsaki fari vsoto, ki jo mora zbrati in poslati na škofijo. Da bi župnikom pomagal pri nabiranju, jim škof pošilja podrobna navodila, kako organizirati župnijske odbore, ki naj hodijo od družine do družine, ljudi prepričujejo o potrebi dajatev in prispevke pobirajo.

Dr. Farkaš tega nikoli ni storil, le v oznanilih je svojim faranom zadevo pojasnil in priporočil, pa je vedno dobil potrebno vsoto, da jo je poslal na škofijo, včasih še celo več. Ko pa je škofija sama hotela te odbore kontrolirati po raznih laikih, ki so prihajali na župnije v dobri veri, da župnikom odvzamejo del bremena in sami organizirajo pobiranje po hišah, je dr. Farkaš pisal škofu odkrito pismo nekako takole: „Kot lahko vidite, sem Vam do zdaj vsako leto poslal zahtevano vsoto in celo več. Do zdaj nikoli nisem tega denarja pobiral po hišah od vrat do vrat, niti sam niti po drugih. Zato Vas prosim, da mi dovolite, naj še naprej te prispevke zberem od naših ljudi na način, kakor so ga vajeni, to je: pri darovanju v cerkvi. Naši farani ne vidijo radi, da bi kdo prihajal k njim na dom po denar za cerkev, rajši ga sami darujejo Bogu in Cerkvi pri nedeljskem darovanju med sv. mašo. Župnija sv. Križa se bo vedno potrudila, da bo zbrala, kar škof od nje želi, samo to Vas prosim, Prevzvišeni, da mi ne predpisujete na kakšen način naj se to zgodi, marveč da mi dovolite, naj ostane pri dosedanji navadi, ki je ljudem všeč. Naši ljudje škofa in duhovnika spoštujejo in na njune besede nekaj dajo, lahko se zanesete na nje, da se bodo tudi v bodoče vedno odzvali Vašemu pozivu, če jim ga bo župnik s prižnice priporočil. Ni treba nobenih posrednikov."

Odgovora dolgo ni bilo in dr. Farkaš se je začel bati, da bo negativen, oziroma da mu bo škof zapel levite, kako je treba škofa v vsem ubogati. Nekega dne pa se je škof sam nenapovedan pojavil v svetokriškem župnišču in dr. Farkašu rekel: „Nisem Vam hotel odgovoriti pismeno, da ne bi moji tajniki zvedeli za vsebino pisma, oziroma da ga Vi ne bi komu pokazali. Čestitam Vam in Vašim faranom, da tako pravilno razumete potrebo cerkvenih dajatev. Ko bi le imel kaj več takih župnikov, kakor ste Vi, in faranov, kakor so Vaši! Seveda Vam rade volje dovoljujem, da še naprej prispevke za škofijo nabirate v cerkvi pri darovanju, saj to je najlepši način in Bogu nabolj všeč, le to Vas prosim, da nikomur ne poveste, da sem Vam to dovolil. Pri drugih župnikih, če ne pritiskam in ne kontroliram po svojih ljudeh, na žalost ne gre."

Škof dr. Rožman govori župniku dr. Farkašu ob njegovem srebrnem mašniškem jubileju.

Tod okrog po New Jerseyu, kjer živim, je precej različnih narodnih župnij. Toda vidim povsodi: ob navadnih nedeljah in praznikih imajo še kakšno mašo v svojem jeziku, če je pa birma, ali če pride škof za kakšno drugo slovesnost, je vse le angleško. Pri pokojnem dr. Farkašu pa je še krepkeje donela slovenska pesem s kora, slovenska molitev izpred oltarja in slovenska beseda s prižnice, če je bil škof navzoč. „Naj le sliši, kako znamo Slovenci Boga moliti v svojem jeziku", je večkrat rekel.

Naravnost zgodovinskega pomena je dr. Farkaševa pridiga, ki jo je imel leta 1966 ob zlatem jubileju slovenske župnije sv. Cirila v New Yorku, v kateri je poudaril veliko važnost narodnih župnij za verski in narodni dobrobit Slovencev na tujem.

Pričra, ki nam je v čast

Narodne župnije v Ameriki so otoki v anglosaksonskem svetu. Živijo svoje versko in kulturno življenje, za katerega se drugi Amerikanci ne zmenijo. Mora se zgoditi kaj posebno velikega, da najde pot tudi v angleške liste.

Kar je pokojni dr. Farkaš storil za svoje rojake, ni moglo ostati prikrito širši javnosti. Bridgeportski, pa tudi newyorški listi so prinašali obširne članke o njegovem velikem prizadevanju za naselitev in zaposlitev beguncev. Leta 1963 je jezuit Robert O. Caudet napisal doktorsko dizertacijo, kako so se slovenski begunci, ki jim je dr. Farkaš pomagal, da so prišli v Bridgeport, vživeli v novo okolje. Spis ni le v čast pokojnemu g. župniku, marveč vsem našim ljudem, ker jih postavlja za zgled pridnosti, delavnosti, varčnosti, vernosti in vzornega družinskega življenja. Izvleček iz te dizertacije je objavil v avgustovi številki Catholic Reader's Digest leta 1963.

Ni čuda, da so prav o tem vprašanju angleški listi veliko pisali tudi ob Farkaševi smrti. Našel se je pa tudi neki zamorec, ki se je v bridgeportskem dnevniku obregnil ob pokojnika, češ da je privlekel tujce v to deželo, ki so domačinom — zamorcem — odjedli delo in ki danes bolje stojijo kakor domačini. V Bridgeport Post mu je dobro odgovoril nekdo, ki se je podpisal „Observer" (Opazovalec):

„Pokojni je res pripeljal veliko svojih ljudi sem, pa se ni usedel in vlado moledoval za pomoč, kako to delajo nekateri „domačini", marveč je z njimi hodil, za nje govoril in pisal prošnje, da jim je preskrbel stanovanje in zaposlitev. Nikjer ni prosil miloščine, le da se jim da možnost, naj vsak sam pokaže, kaj zna in zmore. Nihče od Farkaševih ljudi ni nikoli padel javnosti v breme ali prosil za podporo. Kar imajo, so si pošteno zaslužili, nihče jim nič ni podaril.

Če bi naši zamorski voditelji zares delali za svoje ljudi, kakor je pokojni dr. Farkaš za svoje, bi zamorci boljše stali, kakor pa stoje. Namesto da bi prirejali pohode na kraje, kjer so drage restavracije in razkošna stanovanja, naj bi rajši pridno delali, kjer so, pa naj bi tisti med njimi, ki bolje stoje, pomagali ostalim, da s svojo pridnostjo pridejo naprej. Tako je delal pokojni dr. Farkaš za svoje in je uspel on in so uspeli njegovi."

S svojo dejavno ljubeznijo do pomoči potrebnih pokojni g. dr. Farkaš ni samo veliko dobrega storil rojakom, marveč je še drugim dal zgled, kako je treba bližnjemu pomagati. Ohranimo mu hvaležen spomin in prosimo Boga, naj mu bo bogat plačnik.

Dr. Franc Blatnik, SDB.

† MARTIN MIZERIT

Bil je med nami idealist, kakršnih skoro več ni, ali jih je pa vedno manj, kar je v škodo ne samo slovenski izseljenski skupnosti, ampak slovenskemu narodu. Bil je učitelj, vzgojitelj mladine. Doma in v svetu. Z brezmejnim nesebičnim in požrtvovalnim delom jo je reševal narodu zlasti v izseljenstvu, med njo venomer vzbujal ljubezen do slovenske zemlje, do slovenskega naroda, do slovenskega jezika, do slovenske besede. V tem delu in sredi tega dela je omahnil v prezgodnji grob.

Po rojstvu je bil sin sončne Goriške. V sami Gorici se je rodil 11. novembra 1904. Pred fašisti se je Mizeritova družina iz Gorice preselila v Ljubljano. Tu je mladi Martin Mizerit sledil klicu svojega srca ter se je v ljubljanskem učiteljišču začel pripravljati za učiteljski poklic. L. 1925 je kot mlad učitelj odšel na svoje prvo učiteljsko mesto v vinorodne Zdole pri Brežicah. S svojim ljubeznivim in toplim nastopom si ni pridobil samo ljubezni otrok, ampak tudi njihovih staršev. Saj je bil učitelj, kakršnih si je želelo naše ljudstvo. Tak, ki je razumel potrebe kmečkih ljudi, ki jim je bil tudi v pomoč v potrebi. Zato je svoje velike vzgojne sposobnosti posvetil tudi že šoli odrasli mladini. Med njo je zahajal ter jo vzgajal tudi v katoliški prosvetni organizaciji.

Št. Rupert na Dolenjskem je bilo drugo Mizeritovo učiteljsko mesto. Tudi tu je užival sloves najboljše učiteljske moči. Kakor že poprej na Zdolah, se je tudi tu zelo udejstvoval med mladino ter jo je pripravljal zlasti za odrske nastope. Veliko je deloval tudi pri katoliški mladinski telesnovzgojni organizaciji Orel. V tem kraju si je ustvaril tudi družinsko ognjišče. Za življenjsko družico si je izbral Vero Kostelčevo, nečakinjo rajnega stiškega opata dr. Kostelca. N jun zakon je Bog blagoslovil s štirimi otroki.

Med II. svetovno vojno je bil od julija 1942 do začetka 1943 interniran v italijanskem fašističnem taborišču v Monigu. Ko se je vrnil domov, se mu je po partizanski mobilizaciji posrečilo uiti ter priti v Ljubljano, kjer je do konca revolucije poučeval mladino najprej na IV. mešani ljudski šoli nato pa v poboljševalnici.

Begunska leta je preživel v Avstriji v taboriščih v Peggezu in Spittalu. V obeh je vzgajal slovensko mladino, sodeloval pa poleg tega tudi pri Mladinskem domu.

V Argentini se je takoj pridružil tistim, ki so v novem svetu začeli polagati temelje organizacijski, kulturni, gospodarski in socialni delavnosti slovenske izseljenske skupnosti. Pod okriljem Društva Slovencev je začel organizirati slovenske šolske tečaje na področju Velikega Buenos Airesa. Sam je hodil poučevat slovensko mladino v Quilmes in Lanús. Poučeval je slovenske otroke tudi na Paternalu v Buenos Airesu v zavodu slovenskih šolskih sester, dokler je ta tečaj obstajal.

Slovenski mladini se je vsega predal. Z ljubeznijo, ki jo je zmogel samo tak idealist, kakršen je bil Mizerit, je ustvarjal in pripravljal učno tvarino za slovenske otroke. Če je ni dobil, jo je pač napisal sam. Zlasti besedilo za številne odrske nastope otrok.

Tako je postal Martin Mizerit glavni pobudnik za ustanovitev „Božjih stezic", v verskem tedniku Oznanilo je pa več let pisal mladinski kotiček „Mlada gredica".

Za slovensko mladino je skupno z g. Aleksandrom Majhnom sestavil in napisal prvo slovensko učno knjigo Naša beseda, ki jo je že leta 1951 izdala založba Svobodna Slovenija. Za Zbornike Svobodne Slovenije je zbiral in urejal gradivo za njihove mladinske dele. O njegovi ljubezni do slovenske mladine bo vedno govoril njegov Koščck domovine v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1952, v katerem polaga v usta dedku tele besede svojemu vnuku:

„No, glej: ni samo zemlja, kjer smo

mi doma, naša domovina. Naša domovina je tudi jezik, ki ga tam govorijo — naš materin jezik. Naša domovina so tudi pesmi, ki odmevajo po naših gorah in dolinah — naše lepe slovenske pesmi. In je naša domovina tudi vera, ki smo jo prejeli od naših prednikov. Vse to, in še mnogo več je naša domovina... Dokler govorimo naš materinski jezik, dokler prepevamo naše lepe slovenske pesmi, dokler imamo v naših dušah vero naših dedov, vse dotlej nosimo s seboj košček domovine. In — lahko mi verjameš — najlepši košček naše domovine."

Ali ne more govoriti tako lepo, tako od srca slovenski mladini samo idealist, samo človek, ki je sam poln ljubezni do slovenske domovine, do njenega naroda, njegovega jezika in do slovenske mladine?

Da, tako je mislil in čutil Martin Mizerit, eden od ustanoviteljev slovenske šole v Argentini.

Svoje mladinske spise je objavljal pod psevdonimom INE. Na prošnjo Svobodne Slovenije je Martin Mizerit prevzel pred štirimi leti urejevanje njenega mladinskega dela Za našo mladino. V njem je vsakih 14 dni slovenski mladini pripravil lepo poučno in vzgojno branje. Zadnjo slovensko besedilo ji je pisal še na smrtni postelji.

Dne 7. aprila 1967 je Bog poklical k sebi njegovo plemenito dušo, njegovo telo smo pa 8. aprila istega leta položili k zadnjemu počitku na pokopališču v Merlu.

Slovenci smo z Martinom Mizeritom izgubili enega svojih največjih idealistov, nesebičnih in požrtvovalnih mož, ki je gojil in nosil v sebi eno samo vročo željo, da bi slovensko izseljensko mladino mogel tako vzgajati, da bi v njej vzbudil ljubezen do slovenskih narodnih in verskih tradicij, da bi narodno in versko vzgojena mogla nadaljevati poslanstvo slovenske politične emigracije v svetu in s svoje strani pripomoči, da bi mogel slovenski narod čimprej znova zaživeti v resnični svobodi.

Joško Krošelj

† ŽUPNIK JANEZ KALAN

Med slovenskimi dušnimi pastirji v Argentini je bil na glasu kot „ljudski duhovnik." Tako je bil povezan z ljudmi v Ramos Mejíi in njeni okolici, da je ostal med njimi od prihoda v Argentino pa vse do svoje smrti. Tu ga ni bilo človeka, ki ga ne bi bil osebno poznal in ne skoro družine, katere ne bi bil obiskoval. Vsi so ga imeli radi, ker so vedeli, da nikjer ne išče sebe, da mu ni ne za čast, ne za položaj, ampak, da je hotel biti samo dober duhovnik med ljudmi, med katere je bil poslan in da bi ljudem tudi drugače pomagal. Sam ničesar ni imel. Kar je dobil, je razdal v dobre namene in med potrebne. V tem pogledu je zelo, zelo posnemal dr. Evangelista Kreka. Bil je poosebljena dobrota.

Ko je umrl, je bilo našim ljudem hudo. Kajti z njim so izgubili duhovnika, ki je svoje vernike imel rad, jih je razumel in jih je duhovno vodil v Slomškovem duhu, ki ga je skrbno, tenkovestno varoval v Slomškovem domu.

Rajni Janez Kalan se je rodil leta 1908 v Škofji Loki. Ljudsko šolo je obiskoval doma, klasično gimnazijo pa študiral v Škofovih zavodih. V duhovnika je bil posvečen leta 1932. Za kaplana je bil nato imenovan v župnijo Št. Janž na Dol. kjer je pred 51 leti umrl od kapi zadet Janez Evangelist Krek. Vojni dogodki leta 1941 so Kalana zatekli v rudarski župniji v Zagorju ob Savi. Tu so ga gestapovci ob prihodu takoj zaprli, nato ga pa izgnali na Hrvatsko. Po vrnitvi v Ljubljano ga je škof dr. Rožman imenoval za kaplana v Šmarju pri Grosupljem, nato pa je skrbel za dušni blagor vernikov v Cerknici.

V Argentino je prišel iz špittalskega taborišča leta 1949. Nastopil je kaplansko mesto v župniji v mestu Ramos Mejía.

Na tej fari je deloval do svoje smrti, dne 10. avgusta 1967. Poleg službe v ramoški mestni fari je imel na skrbi dušnopastirstvo tudi za Slovence v tem okolišu. Zanje je imel redno slovenske maše ob nedeljah in praznikih ter duhovne obnove pred prvimi petki.

Poleg dušnega pastirstva je močno posegal tudi v slovensko organizacijsko in društveno ter kulturno dejavnost v Ramos Mejíi. Bil je od vseh začetkov v odboru Slomškovega doma, spremljal in podpiral je njegovo ustanovitev in rast, bil z vso dušo za akcijo za postavitev novega Slomškovega doma, podpiral akcijo za zbiranje prispevkov zanj, da bi v njem imeli slovenski ljudje lepe, prijetne, domače prostore, da bi v njem imeli slovenski otroci zdrave in svetle učilnice, da bi se v njem razvijala živana slovenska dejavnost v pravem Slomškovem duhu. Zato je skrbno pazil, da v domu ne bi bilo ničesar, kar bi ne bilo v skladu z naukom in delom velikega slovenskega škofa, rodoljuba in mladinoljuba.

Rajni župnik Janez Kalan pa je imel tudi močan pisateljski talent. Že v srednji šoli ga je razodeval s svojimi prispevki za dijaške liste. V begunskih letih so objavljali njegove stvari begunski listi na Koroškem, v Argentini je pa več let objavljal sočno in toplo pisane storije iz loških hribov v Duhovnem življenju. Sodeloval je tudi pri Zborniku Svobodne Slovenije, tako z literarnimi stvarmi, kakor z opisom svoje aretacije in izgona na Hrvatsko pod gestapovci.

Na mrtvaškem odru je ležal najprej v župni cerkvi v Ramos Mejíi, nato pa v novem Slomškovem domu, kamor so ga vse do pogreba, dne 11. avgusta hodili kropit slovenski ljudje in domačini.

Na pokopališče v San Justo ga je spremljala na njegovi zadnji zemeljski poti poleg 22 slovenskih in argentinskih duhovnikov velika množica Slovencev, ki mu je hotela s tem izkazati javno čast in zahvalo za ljubezen s katero je opravljal sleherno delo med njimi in za vse lepe trenutke, ki so jih skupno preživeli v topli slovenski družabni domačnosti.

Komemoracija za priljubljenim dušnim pastirjem Kalanom je bila v Slomškovem domu 10. septembra 1967. Na njej se je Janeza Kalana spominjal s toplo besedo njegov ožji rojak Škofjeločan dr. Tine Debeljak.

Joško Krošelj

† CIRIL SKEBE

Mlad je moral umreti. Pred vojno je bil doma še študent. Pa se je že tedaj zgrnilo nadenj toliko gorja in trpljenja, da ga je čutil vse svoje življenje.

Kot študent je bil delaven član katoliških srednješolskih in akademskih društev. Med komunistično revolucijo je kot protikomunistični borec postal invalid. Čeprav je imel umetno nogo in je lahko hodil, mu je ta invalidnost zelo, zelo grenila življenje.

Obupal pa nikdar ni. Moško je prenašal svojo skrito bol in še z večjo ljubeznijo sodeloval pri vsem, kar je le moglo poveličati protikomunistične borce. To njegovo ljubezen do njih razodevajo lepe ilustracije, s katerimi je opremil knjigo Korošca „Čas pod streli", ki jo je izdala leta 1956 založba Svobodne Slovenije. Njegov veliki slikarski talent so razodevale tudi ilustracije zlasti Kociprovih novel v Zbornikih Svobodne Slovenije.

Čeprav je živel bolj osamljeno, vendar je bil vedno in povsod zraven, kadar je

šlo za dobro slovensko stvar, da se uveljavi slovensko ime, dober glas slovenskega naroda.

Umrl je 15. septembra 1967 na posledicah opeklin, ki jih je dobil ob eksploziji petrolejskega kuhalnika. Njegov po-

greb je bil dne 21. septembra po pogrebni maši v Slovenski kapeli na buenoaireško pokopališče Flores.

Ciudadelski oder, pri katerem je rajni Ciril Skebe večkrat nastopal v raznih igrah, je naročil 1. 10. sv. mašo zanj in za pred tremi leti umrlega člana iste gledališke družine Toneta Finka v Ateneo Don Bosco v Ramos Mejii. Po maši je bila za oba spominska prireditev, na kateri je v njun spomin izrekel dr. Jože Krivec tele besede:

„Bil doma, doma sem,
gruda, težka kakor zlata ruda,
hlebec, dal očetovega truda —
oh, želje, ki vsako noč jih pasem."

Balantič

Ob teh Balantičevih verzih se živo spomnim, kako sta oba igralca in naša prijatelja, Tone Fink in Ciril Skebe, bila neločljivo združena s slovenstvom in s slovensko zemljo. Živela sta iz njene moči, se pojila z njeno opojnostjo in ji vračala sadove svojega duha in ustvarjalnosti. Ob zadnjem obisku mi je telesno trhli Tone Fink zatrjeval z gorečnostjo brhkega mladeniča: „Počakajte, da se pozdravim! Spet bomo igrali Razvalino, Neopravičeno uro ali pa Maturo. Se vam ne zdi, da sem bil v Maturi najboljši?" — In nekega zvezdnatega večera v zadnjem poletju je oprt na okvire ogromnih steklenih oken pred svojim domovanjem Ciko sanjaril: „Več noga me precej ovira, a igral bi še vseeno rad. Zlodej v Pohujšanju tudi take kruljavce prenese..."

Oba do zadnjega trenutka polna delovnih načrtov, zdravih ambicij, korajžnih poletov, vedrega zaupanja v samega sebe.

Vedno bolj pogosto nas obiskuje smrt, zaznamuje naše prijatelje ter jih vodi s seboj. Vrste naših kulturnih delavcev se redčijo in naš narod na tujem ostaja vedno revnejši.

Nikdar v življenju, niti v največji prešernosti in sreči, si nismo tako blizu, kakor ob trenutku zadnjega slovesa. Samo tiho prijateljsko besedo sem hotel spregovoriti, a bližina slovesa od Cikota priliva trpkost v mojo dušo. Kako vse drugače bi bilo, ko bi ga bili položili v domačo zemljo na hribčku pri Novem mestu, ki je dalo okvir njegovi mladosti, in bi mu ob samotnih večerih bajali valovi zelene Krke pesem slovenske zemlje, slavospeve njeni lepoti, pričevanja iz narodne zgodovine, hrepenenje naših ljudi in napitnice njih ohranitvi in rasti v svobodi do sonca.

Dolgi so dnevi križevega pota od mladosti do smrti. Marsikoga potlačijo, strejo, če ni v njih one skrivnostne zarje, ki rodi vedno nova upanja in prižiga plamen lepote.

Bil si velik človek s preprosto in otroško dušo: iz globine so vrele Tvoje misli, ki niso poznale hudobije, ne krivičnih sodb. Do potankosti odkrita je bila Tvoja beseda, iskrena, brez zavijanj in prilagojevanj trenutni primernosti. Zato si trpel, obdan od drugačnega sveta, zato si tudi vse tiho prenašal, kakor bi ne čutil bridkosti in samote v srcu. Brez tožb in solza si nosil culo svoje grenkobe, še tolažilne besede nisi maral.

Še vedno nam zveni Tvoj glas, ko si s prepričevalnostjo igral po naših odrih. Segel si nam v srce: posredoval si nam napoj slovenske besede, najvišjo sladkost z grude naših očetov.

Kot slikar in ilustrator si razgrnil pred nas podobo tiste domovine, ki si jo nosil v globini srca in v katere rast in nepremagljivost si s prepričanostjo veroval. Če ne bi bilo v Tebi take vere, ne bi bil zanjo žrtvoval tudi svojo telesno srečo in blagostanje.

Od študentovskih let do zadnjih dni si bil velik in iskren Slovenec. Z gorečo vero v srcu si ljubil slovensko zemljo in kar se je svetlega rodilo iz nje. Le drobno peščico ti jo je dobra roka vsula na krsto. V njej naj strohni Tvoje srce.

Zahvala Ti, Ciko, za opravljeno delo med nami!

Zahvala Ti za zvestobo in vero v slovenstvo!

Zahvala za iskreno in nesebično prijateljstvo!

Ločil si se od nas v ljubezni in skromno. Skoraj na skrivaj in mnogo prerano. Neizmerni vrči moči so ostali še v Tebi neužiti. Komu bodo dogoreli Tvoji srčni ognji?

Kakor tihi popotnik, z neutešenim hrepenenjem v srcu za lepim in čistim, stremeč proti večni neskončnosti, si odšel.

Želimo Ti, da bi Ti bilo tam v božji zarji, v družbi sodruga Toneta, lepo!"

Za dr. Krivcem je Janez Špeh recitiral besedo iz Cankarja, Janez Perharič pa iz Balantiča.

Joško Krošelj

ZDRAVKO NOVAK

knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije, zamejskih in izseljenskih Slovencev

Od 1. julija 1966 do 30. junija 1967.

I. ZALOŽBE SLOVENSKE IDEOLOŠKE EMIGRACIJE

APOSTOLSTVO SV. CIRILA IN METODA, Rim, Trst

Kraljestvo božje XXIII, 1966. Uredila Janežič dr. Stanko in Vodopivec dr. Janez. Oprema: Lukežič Avrelij. Tisk: A. Keber, Trst. Strani 176, vel. 8°.

BARAGOVO MISIJONIŠČE, Argentina

Meditacije, pesniška zbirka. Sodja, Rev. Franc CM. Oprema: Vombergar Jure. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina 1967. Str. 98; vel. 8°.

EDITORIAL BARAGA, Bs. Aires, Argentina

Skozi luči in sence. II. del. (1928—1935). Jurčec Ruda. Oprema: Arhitekt M. Eiletz. Tisk: Los Talleres Gráficos "Editorial Baraga", Buenos Aires, Argentina. Str. 596. vel. 8°. 1967.

MARIJANIŠČE OPČINE

Naša daritev. Peta izdaja. Tisk: "Graphis", Trst. Str. 116, vel. 8°.

Z Marijo skoz življenje. Turnšek, dr. Metod. Tisk: "Graphis", Trst. Str. 64, vel. 16°. Knjižice št. 56.

Pot, Resnica, življenje. Johannes Roseke, prev. D. N. Tisk: "Graphis", Trst. Knjižnice št. 57. Str. 56, vel. 16°.

Poslanstvo laikov. Jenko, dr. Janez. Tisk: "Graphis", Trst. Knjižice št. 58. 1967. Str. 64. vel. 16°.

ODBOR ZA SLOVENSKO HIŠO, Bs. Aires, Argentina

Slovenska hiša — Spominska knjiga. Ilustracije: Hafner Janko. Oprema: arh. Eiletz, Marijan. Lesorez: Bukovec, Ivan. Tisk: Talleres Gráficos de "Editorial Baraga". 7. maja 1967. Posvetitev napisal: Debeljak, dr. Tine. Str. 80, vel. 8°.

SLOMŠKOVA ZALOŽBA

Mali misal. II. izdaja. Turnšek, dr. Metod. Tisk: Tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1964. Str. 529. vel. 16°.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO, Argentina

Avtobiografski spisi sv. Terezije Deteta Jezusa (Povest duše). Prevedel: Kukovica, dr. Alojzij D. J. Oprema: G. Hueyo; zadnja stran rokopis sv. M. Terezije. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires. Argentina. 1966. Str. 283. vel. 8°.

SODOBNA KNJIGA, Trst

Atentat. Detela, Lev. Oprema: avtor. Tisk: A. Keber, Trst. Izšlo maja 1966. Str. 155, vel. 8°.

SREDNJA ŠOLA OPČINE, Trst

Zgodovina. III. del. Evropa po letu 1815. Artač, I., prof. in Kidrič, St. prof. Oprema: Caharija, Ks. prof. Razmnoženo. Izšlo 1966. Str. 232. vel. 8°. Sodelovala Bednarik R., prof. in Sosič, V. prof.

SVOBODNA SLOVENIJA, Buenos Aires. Argentina

Zbornik 1967. Uredili: Stare, Miloš; Krošelj, Joško; Fajdiga, Pavel; Batagelj, Slavimir. Oprema: Gorše, Franc, akad. kipar. Tisk: Vilko, Buenos Aires, Arg. Izšlo 1967. Str. 428, vel. 4°. — Umetniška priloga na osmih straneh z reprodukcijami del slovenskih slikarjev in kiparjev v izseljenstvu: Bara Remec, France Gorše, Miro Zupančič. Ivan Bukovec, Ted Kramolc, Jože Vodlan, Metka Žirovnik, Andrej Makek, Darko Šušteršič in France Papež. — Planinska priloga na šestih straneh z ilustracijami slovensko-argentinske odprave na Kontinentalni led v letu 1966, v kateri sta bila Slovenca Jurij in Peter Skvarča. Ta Zbornik je jubilejni zbornik od 25-letnici začetka izhajanja Svobodne Slovenije v domovini v času okupacije in komunistične revolucije.

ZALOŽBA TABOR, Trst — Buenos Aires

Krst pri Savici. Simčič, Zorko. Oprema: Milan Volovšek; ščitni ovitek in risbe: Hotimir Gorazd; tisk: "Copigraf", Bs. Aires, Argentina 1965. Strani 72; vel. 8°. — Knjižica predstavlja predelano dramo izdano leta 1954. — Priloga: Skladba Matija Tomca. Zbori iz opere "Krst pri Savici". Oprema: Ivan Bukovec. Str. 16, vel. 4°.

ŽUPNIJA MARIJE POMAGAJ, Toronto, Ont., Kanada

Mali katekizem. Zrnec, Rev. Tone. Tisk: St. Joseph Press, Toronto. Izšlo 19. 2. 1967. Str. 47, vel. 16°

ST. ANTONY PARISH, Liberal, Kansas

Golden Jubilee. Knjigo sestavil Lavrih, Ivan, msgr., župnik fare sv. Antona v Liberal, Kansas, SDA. Tisk: Stanfield Printing Co, Guymon, Oklahoma. Izšlo 1966. Str. 68, vel. 8°.

SAMOZALOŽNIKI

Communism as I know. (Komunizem, kot ga jaz poznam). Kozina, Rev. Vladimir. Ponatis cerkvenega oznanila fare "Corpus Christi" v Piedment, Calif., ZDA. Izšlo januarja 1967. Str. 43, vel. 8°.

Slovenija včeraj, danes, jutri. Žebot, A. Ciril. Tisk: Družba svetega Mohorja v Celovcu. Izšlo 1967. Str. 172, vel. 8°. — Knjiga posvečena spominu prof. dr. Lamberta Ehrlicha ob 25-letnici njegove smrti — 26. 5. 1942.

II. ZALOŽBE ZAMEJSKIH SLOVENCEV

PROSVETNO DRUŠTVO "IVAN TRINKO", Čedad, Beneška Slovenija

Oj, božime — slovenske beneške narodne in druge pesmi. Birtič, Anton. Tisk: "Graphis", Trst. 1966. Oprema: N. Ovitek: Ansambel A. Birtiča — Beneški fantje. Str. 96, vel. 8°.

BENEŠKI DELAVCI V BELGIJI

Trinkov koledar za Beneške Slovence — 1967. Uredil Bednarik, prof. Rado. Tisk: Budin, Gorica 1966. Str. 115, vel. 16°.

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar Goriške Mohorjeve Družbe 1967. Tisk: Budin, Gorica. 1966. Str. 150, vel. 8°.

Zgodovina Goriške Mohorjeve Družbe. Klinec, Rudolf. Tisk: Budin, Gorica 1966. Str. 246, vel. 8°.

Zemlja je ostala za nami. Louis de Wohl; prevedel Hafner Janko. Tisk: Tiskarna Budin v Gorici. 1966. Str. 238, vel. 8°. — Ponatis podlistka, ki je izhajal v Svobodni Sloveniji, Buenos Aires, v letih 1955/56.

K O R O Š K A

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu za l. 1967. Uredil Reven, Rev. Valentin. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu. str. 160, vel. 4°.

Koncil. Uredila: Vodeb, dr. Rafko in Reven, Rev. Valentin. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec. 1966. Str. 136, vel. 4°.

Dachau. P. Johann Maria Lenz. Skrajšana izdaja knjige, ki je prvič izšla v nemščini pod naslovom "Christus in Dachau". Prevajalec ni naveden. Tisk: Družba sv. Mohorja, Celovec. Str. 320, vel. 8°.

Žena s poljan. Roženkravt, Janez. Družinske večernice, 20. zvezek. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 1966. Str. 253, vel. 8°.

Nova družinska pratika 1967. Uredil: Reven, Rev. Valentin. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 1966. Str. 144, vel. 16°.

Duša Kristusova. Kolarič. dr. Jakob C. M. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu 1966. Str. 195, vel. 16°.

Poslanstvo delavske mladine. Cardijn, Jožef. Prevedel Reven. Rev. Valentin. Tisk: Mohorjeva družba v Celovcu. 1965. Str. 532, vel. 8°.

Herta. Mlakar, Janko. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Str. 234, vel. 8°. Dodatek: Kratek življenjepis pisatelja Janka Mlakarja.

Gospa Sveta. Zgodovina in znamenitosti starodavne Marijine božje poti. Reven, Rev. Valentin. Oprema: Ovitek foto Zaletel, Rev. Vinko. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Str. 31, vel. 16°. Izšlo 1966.

Slovenska Cerkev. Posebna izdaja lista "Naša luč". Izšlo v maju 1967. Avtor ni naveden.

Oprema: Klavdij Palčič. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 64, vel. 8°.

Škof Rožman, Kolarič, dr. Jakob C. M. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo 20. julija 1967. Str. 398. vel. 8°.

NARODNI SVET KOROŠKIH SLOVENCEV

Für den Religions Unterricht in der Muttersprache. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 1966. Str. 62, vel. 8°. Za izdajo odgovoren Inzko, dr. Valentin. Sumariji v slovenščni, italijanščini in angleščini.

RAVNATELJSTVO DRŽAVNE GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V CELOVCU

Letno poročilo drž. gimnazije za Slovence; IX. 1965/66. Uredil Polanc, prof. dr. Janez. Foto posnetki Domanjko. Oprema: Oswald. dipl. inž. arhitekt Janez. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu. Izšlo 8. julija 1966. Str. 68, vel. 8°.

T R S T

GUGNALI EDITORE — MODICA

Alojz Gradnik — un poeta dall' anima italo slava. Umberto Urbani. Tisk: Tipografia Moderna-Modica. Il genuai 1967. Str. 20, vel. 8°.

NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA V TRSTU

Bibliografija slovenskega tiska v Italiji 1918 do 1945. Kolarič Antonija in Pertoto, Marijan. Razmnoženo. Ovitek tiskarna "Graphis", Trst. 1966. Str. 97, vel. 4°.

RADIJSKI ODER V TRSTU

Dvajset let radijskega odra. Tisk: "Graphis", Trst. Izšlo 1966. Str. 68. vel. 8°.

RAVNATELJSTVO SLOVENSKIH SREDNJIH ŠOL V TRSTU

Izvestja srednjih šol 1964/65. Zbral in uredil Jevnikar. prof. Martin. Izšlo 1965. Str. 77, vel. 8°.

Izvestja slovenskih srednjih šol na Tržaškem ozemlju 1965/66. Zbral in uredil Jevnikar, prof. Martin. Tisk: "Graphis", Trst 1966. Str. 63, vel. 8°.

SLOVENSKA PROSVETNA ZVEZA, Trst

Otroške mladinske pesmi. Ota, Ignacij. Tisk: Prosvetni servis, Ljubljana. 1966. Str. 48, vel. 8°.

ŠPORTNO DRUŠTVO "BREG", TRST

Prvo leto delovanja 1965/66. Tisk: "Graphis", Trst, 1966. Str. 12. vel. 8°.

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA, TRST

Razvoj slovenskega ribištva. Jelinčič, Zorko. Tisk: Tiskarna ZTT, Trst 1967. Ponatis iz "Primorskega Dnevnika" iz leta 1962. Str. 24, vel. 8°.

III. SLOVENSKI IZSELJENCI

ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

SLOVENSKI FRANČIŠKANI V LEMONTU. Illinois

Pred Najsvetejšim. Zorman, P. Fortunat O. F. M. Tisk: Ave Maria, Lemont. 1966. Str. 16, vel. 16°. — Skupno češčenje Najsvetejšega Zakramenta s psalmi in svetopisemskimi besedili.

ŽUPNIJA MAR. VNEBOVZETJA v Collinwoodu v Clevelandu

Fiftieth Anniversary of the Priesthood of the Rev. Father Matt A. Jager. Tisk: Ameriška Domovina, junij 1966. Str. 12, vel. 8°. Izdano ob 50-letnici mašništva č. g. Matije Jagra, župnika slovenske župnije Marijinega Vnebovzetja v Clevelandu.

JANKO HAFNER

krstna predstava velerakete saturn 5

Leto 1966 se je zaključilo z bleščečim uspehom številnih Gemini poletov. Leto 1967 naj bi bilo preizkusno leto za Apollo-kabino, torej za stroj, ki naj bi l. 1969 ali 1970 ponesel tri ameriške vsemirske pilote do Lune. Tam naj bi dva tudi pristala in se potem vrnila do matične ladje, vozeče se okrog Lune. Zatem bi se Apollo-kabina pognala iz bližine Lune toliko, da bi ušla premoči njune privlačnosti, ter bi nato kot kamen padala proti Zemlji. V njeno bližino bi že priletela s hitrostjo skoraj 40.000 km na uro ali 11.200 m na sekundo. Ob najvišjih zračnih plasteh bi se kabina ob trenju z zrakom zavrla in nato končno padajoč na padalih pristala na Zemlji.

Temu ameriškemu, že do podrobnosti objavljenemu načrtu, stoji prav gotovo nasproti tajen sovjetski načrt. Že samo propagandistična vrednost prvenstvenega prihoda na Luno je neprecenljive vrednosti. Zato oba tekmeca gradita nekakšen babilonski stolp do Lune; samo to pot se niso zmešali jeziki...

IN MEMORIAM

Ne smemo misliti, da na rtiču Kennedy niso stalno računali z možnostjo kakę nesreče pri vsemirskih poletih. Nasprotno, čim dalj je potekalo vse brez nezgod, tem bolj jasno je bilo vsem, da bo nesreča prav gotovo prišla. Saj je vsak izdelek človeških rok nepopoln: glej železniške, ladijske in letalske nesreče. Tudi pri Gemini poletih, zaključenih v letu 1966, je smrt dvakrat trdo potrkala na kabino, a hvala Bogu, ni vstopila.

Z možnostjo nesreče pri vsemirskih poletih računajo vsi piloti, zato se med seboj pozdravljajo — hoteč tako odvrniti zlo usodo: „Pojdi in eksplodiraj!" Pilot Virgil Grissom, eden od nesrečne trojice, je dva meseca pred katastrofo govoril prav o tej smrtni grožnji: „Človek mora možnost katastrofe enostavno izriniti iz svoje glave. Saj ta možnost je dana vedno. Prav na vsakem poletu se lahko zgodi." Ni pa omenil druge možnosti, da se nesreča more zgoditi celo na trdnih zemeljskih tleh, sredi tehnikov in prijateljev na rtiču Kennedy.

27. januarja 1967 so trije ameriški piloti Virgil I. Grissom, Edvard N. White in Roger B. Chaffee imeli nekakšno generalko za prvi polet v Apollo-kabini, določen na 21. februar 1967. Apollo-kabina je bila postavljena na vrhu Saturn IB rakete, ki naj bi jo pognala na krožno pot. Še preden so piloti vstopili v kabino, so tehniki, pripravljajoč in nadzirajoč aparature v kabini, zaznali smrad, kakor da bi se nekaj smodilo. Vendar je ta duh hitro minil in tehniki nato niso iskali vzroka za to, češ saj je vse v redu in tudi vse deluje v redu.

Ojačena Saturn I raketa, visoka 56 m, je stala na strelišču št. 34.; njeni tanki za gorivo so bili prazni. Bila je torej le podstavek in tehnična zveza za kabino. Ob 16.30 krajevnega časa je pripeljal lift v montažnem stolpu tri astronavte 50 m visoko do Apollo-kabine. Prvi je zlezel vanjo Grissom, sledila sta mu White in Chaffee. Začela se je prva vaja pet ur trajajočega štetja do simuliranega odstrela. Kabina in vsa raketa sta seveda zvezani s premnogimi električnimi kabli s komandnim bunkerjem. Tam v televizijskih oknih sproti opazujejo v konturnih sedežih vznak sedeče astronavte, se z njimi po potrebi menijo, jim dajejo navodila itd.

Raketa in kabina preživljata vse podrobne predpriprave in ukrepe, ki so potrebni, da bi — ko bi štetje nazaj prispelo do ničle — lahko šef poleta v bunkerju pritisnil na gumb in tako vžgal raketne motorje Saturna I, če bi bilo gorivo v tankih. Vaja za raketo v celoti; za njeno tehnično in kontrolno osebje, vaja za pilote v kabini, vaja za poveljniški bunker.

Pet ur so že čepeli piloti v neprodušno zaprti kabini, napolnjeni s čistim kisikom, čeprav pod manjšim tlakom kakor je zračni tlak v nadmorski višini. Le še deset minut je manjkalo do konca vaje, do ...3 ...2

...1 ...0. Ura je 21 31' 03". Tedaj pa zadoni v poveljniškem bunkerju in kontrolnem centru iz zvočnikov, avtomatično priključenih ves čas na Apollo-kabino, Chaffejev vzklik: „Gori v kabini!" Registrirni aparat, ki je meril, kako bije žila Whiteju, je ugotavljal, da bije žila vedno hitreje. Par sekund kasneje je čuti, kako White kriči, da kabina gori. Kabina na vrhu rakete se neznatno zaguga, najbrž zato, ker vsi trije poskušajo s silo odpreti vrata. Chaffee kriči o silnem ognju. Ob 21,31 in 12 sekund, torej le pičlih 9 sekund od prvega alarma zažare vsa televizijska okna v komandnem bunkerju kakor v blisku, nato pa ugasnejo. Vse zveze s kabino so — pregorele. 5 sekund nato je v kabini zaradi požara narastel pritisk že na dve atmosferi. Hermetično zaprta kabina tega pritiska na zdrži in stena na nekem mestu poči. Skozi razpoklino švigne rdeč plamen, nato pa val črnega dima. Ta zakrije ves vrh rakete v sivo meglo.

Brezuspešno in nevarno reševanje

Vse alarmne sirene tulijo — toda ni pomoči. Zakaj 10 minut pred odstrelom je strelišče že izpraznjeno, nikjer ni nobenega človeka več, le v daljavi preže reševalni in gasilski avtomobili, da bi priskočili, če bi bilo treba. Montažni stolp se je tudi že avtomatično odmikal od rakete in čeprav so reševalci z avtomobili še razmeroma hitro pri njem, jim to ne služi. Počasi je treba po tiru pripeljati stolp nazaj v bližino rakete, nato šele reševalci lahko poskušajo vdreti v kabino, ki mrka in osmojena čepi vrh Saturna. Ko odprejo vrata, je minilo že četrt ure od začetka požara in črn dim takoj zopet zalije vso ploščad. Da reševalcem lastno zdravje ni bilo mar, dokazuje dejstvo, da je moralo 27 reševalcev v bolnišnico zaradi zastrupljenja z dimom.

Seveda za pilote je prišla pomoč prekasno. Našli so jih mrtve v sežganih astronavtskih oblekah in večina kabine je bila tudi požgana. Računajo, da so par sekund zatem, ko so v kontrolnem centru slišali prenos njihovih zadnjih krikov, že padli v nezavest zaradi silne vročine in plamenov, ki so jih obdajali.

Vrhovni šef NASA organizacije James Webb, ki vodi celokupno izvedbo ameriškega programa za nadzemske polete in raziskavo medplanetnega prostora, je osupel vzkliknil: „Vedno sem računal s tem, da se bo nekega dne zgodila nesreča, toda nihče od nas ni nikdar pomislil na to, da bi se taka nesreča mogla zgoditi na — Zemlji..."

Da, vsi so računali, da se bo nekoč pri kakem poletu zgodil prav najbolj nevaren defekt. Odpovedala bi zaviralna raketa in kabina s piloti ne bi mogla pristati. Krožila bi neprestano okrog Zemlje; po nekaj dnevih bi pilotom pošel kisik za dihanje in bi se zadušili. Zakaj doslej še niso bili poleti organizirani tako, da bi v takem primeru mogli poslati pravočasno na pomoč drugo reševalno kabino. Nesreča 27. januarja je seveda pospešila vse take in druge reševalne načrte, zavrla pa seveda Apollo program za najmanj celo leto.

Čisti kisik — glavni krivec

Vse nesreče je bilo krivo dejstvo, da je bila Apollo kabina napolnjena s čistim kisikom, ne pa z navadnim zrakom. Medtem ko je zrak v glavnem mešanica 4/5 dušika in 1/5 kisika, je čisti kisik prav tista prvina, ki omogoča sleherno zgorevanje. Le ena petina kisika v zraku omogoča vsak ogenj ali požar. Vendar je v zraku kisik razredčen v razmerju 1:4 s popolnoma neaktivnim dušikom; v čistem dušiku se ne zaduši le vsak človek, zaduši se tudi vsak plamen, vsako običajno zgorevanje. V čistem kisiku gori skoraj prav vse, treba je predmet le zadosti segreti. Če vtaknemo v posodo s čistim kisikom do rdečega žara razbeljeno železno palico, začne v kisik vtaknjeni del železne palice goreti(!) z bleščečim belim plamenom.

Apollo-kabina je bila zamišljena in zgrajena tako, da je bila čim lažja. Vsak kilogram, če ga je bilo mogoče prihraniti, je pomenil znaten napredek v naporu za dosego Lune. Da bi mogli piloti v njej živeti in delati tudi brez neprodušnih astronavtskih oblek, je obveljal predlog, naj se za polete na Luno napolni kabina s čistim kisikom, vendar pod tlakom le 1/3 atmosfere. Čisti kisik pod tlakom ene atmosfere bi vsakomur v pljučih napravil smrtnonevarne okvare, pod tlakom 1/3 atmosfere pa bi učinkoval prav tako, kakor njegove mešanica z dušikom pod tlakom ene atmosfere. Ker tlak 1/3 atmosfere odgovarja tlaku, ki je v ozračju v višini okrog 4.000 m, ga človek brez težav prenaša. Na 1/3 znižan tlak pa prinaša še to prednost, da kisik, ki napolnjuje kabino, tehta približno le eno tretjino, torej smo spet prihranili nekaj važnih kilogramov. Graditelji kabine so dobro vedeli, kako nevaren je čisti kisik: preizkusili so nad 400 različnih gradbenih materialov,

Od leve na desno: Virgil A. Grissom, Edward H. White in Roger B. Chaffee, prve severnoameriške žrtve vsemirskega programa in naskoka na Luno. Grissom je bil eden prvih ameriških astronavtov z izrednimi skušnjami. White je bil prvi Američan, ki je izstopil iz kabine Gemini v sovražno okolje vsemira, tam zbijal šale in obžaloval, da mora že tako hitro nazaj v kabino. Chaffee je bil teoretično izvežban astronavt brez praktičnih skušenj na poletih. — Na desno major Vladimir Komarov, štiridesetletni sovjetski kozmonavt, edini, ki je med ruskimi že drugič letal okrog Zemlje. 24. aprila 1967 se je ubil, ko je treščila kabina Sojuz 1 s hitrostjo 500 km na uro na Zemljo.

da so naši najmanj gorljive. Od leta 1960 so nabrali že nad 20.000 ur poskusov na zemlji in na poletih, v praznih in obljudenih kabinah, napolnjenih s čistm kisikom. Razen treh manjših nezgod se je čisti kisik vedel kaj krotko. Da pa ni bil krotak, je dokazala tri dni po nesreči druga nezgoda. V simulatorju, napolnjenim s čistim kisikom, sta pod podobnimi pogoji kot na rtiču Kennedy zgorela dva letalska častnika in pilota.

Strah pred čistim kisikom je šel vsem v kosti. Apollo-kabina bo v notranjosti preurejena, morda bodo v novih kabinah mesto čistega kisika uporabljali mešanico 70% kisika in 30% helija pod pritiskom 1/3 atmosfere, hermetična vrata bodo preurejena tako, da jih bo na mah mogoče odpreti. Preiskava o neposrednem vzroku za požar v kabini ni privedla do jasnosti. Šele čez leto dni je senatna komisija za raziskavo vsemira objavila v svojem poročilu, da je treba iskati vzrok nesreče v „prevelikem zaupanju v tehnične naprave in v površnosti tehničnega osebja". Komisija sicer nikogar osebno ni napadla, toda poročilo pravi, da se je „nesreča zgodila, ker je več oseb napravilo to napako, da niso premislile da je poskusna vaja astronavtov bila tudi na Zemlji združena z velikimi nevarnostmi". Požar je po vsej verjetnosti nastal zaradi kratkega stika.

Ameriški vsemirski piloti žive nevarno življenje. Poleg treh, ki so padli kot žrtve poskusa, je še drugih 6 zgubilo življenje pri raznih prometnih in letalskih nesrečah. Deveti je bil letalski major Robert H. Lawrence jun., ki sicer ni napravil še nobenega poleta; bil je edini črnec med vsemirskimi piloti. Ubil se je 8. decembra 1967, ko je letel z letalom lovcem Starfighter F 104.

Ruske nesreče

Že od leta 1961 se vozijo izbranci v poldrugi uri okrog Zemlje. Šest let gre vse po sreči, nato pa v pičli razdalji treh mesecev zadene nesreča prve in druge. Kakor da bi hotela Previdnost malo zavreti silno tekmo, kdo bo prvi prišel na Luno. V nedeljo, 23. aprila, so ob 3.35 moskovskega časa (ali v soboto ob 20.35 argentinskega časa) Rusi pognali novo vsemirsko ladjo Sojuz 1 z Vladimírom Komarovom okrog Zemlje. Bil je to prvi sovjetski polet po 25 mesečnem premoru. Komarov je bil izkušen pilot, saj je že letel v Voshodu 1 in napravil 16 obkrožitev Zemlje 12. oktobra 1964, pri čemer sta ga spremljala K. Feoktisov in B. Jegorov.

Tass je že eno uro in dvajset minut po odstrelu sporočila ta dogodek in objavila, da leta v višini 201—224 km v 88 in pol minutah okrog Zemlje. Naslednji dan se je že zgodila nesreča. Uradno so objavili, da so se pri pristajanju zapletla padala, se torej zato niso odprla in Sojuz 1 se je raztreščil ter pokopal v svojih razvalinah Komarova. Tudi Keldiš, predsednik sovjetske Akademije znanosti, je omenil sredi oktobra 1967 ta defekt v padalih. Kljub temu pa so strokovnjaki v zahodnem svetu malce drugačnega mnenja. Čisto nove kabine, tehtajoče 23.000 kg (!), nihče ne bo pošiljal le za 24 ur na sprehod okrog Zemlje z enim samim potnikom, ne da bi ta opravil kake posebne naloge. Čisto v drugi luči pa vidimo ta samotni polet, če ga smatramo za prvi del poskusa

za rendezvous dveh kabin. Drugo kabino se da v bližino prve odstreliti le na vsakih 24 ur enkrat in to ob presneto natančno določenem trenutku. Nameravali so telemetrično zasledovati Sojuz 1 prvi dan, nakar bi mu poslali nasproti v sklopitev recimo Sojuz 2 z več člani posadke. Po sklopitvi so morda hoteli preizkusiti še prehod iz ene kabine v drugo. To bi odgovarjalo stopnjevanju ruskih vsemirskih načrtov.

Danes je že znano, da je bila krivec nesrečnega poleta kabina Sojuz 1. Začela je nagajati z raznimi defekti. Tako je sporočil Komarov, da pri manevrih s kabino porablja mnogo več goriva kakor predvideno. Tudi radijska zveza je začela odpovedovati in končno Komarov že ni več mogel po volji uravnavati lege kabine. Zato je že po sedmi obkrožitvi sklenil, da se bo vrnil na Zemljo. Žal, se mu ves manever ni posrečil in šele ob zaključku 18. obkrožitve je zamogel zavreti kabino, da je začela padati proti Zemlji. Med tem je začela kabina nevarno nihati, kar Komarov ni mogel preprečiti. Ko so se še zapletla ali pa sploh ne odprla padala, je s hitrostjo 500 km na uro treščil na Zemljo 24. aprila okrog 8 zjutraj po moskovskem času. „Komsomolskaja Pravda" je 18. avgusta objavila sliko spomenika, ki je bil postavljen Komarovu v ravnini blizu mesta Orenburg v Uralu, torej na mestu, kamor je treščila kabina.

Naj tu še na kratko obdelamo druge „neznane" sovjetske vsemirske nesreče. Marsikdo se je morda čudil, zakaj se oficielni ameriški krogi okrog NASA ne izjavijo k raznim trditvam radiostrokovnjakov, češ da je že več sovjetskih pilotov doletela smrt. Ker Sovjeti oficielno teh nesreč niso objavili, je dokazna pot le indirektna; očitati take nesreče tekmecu pa ni niti lepo, niti pametno, kajti Američani so se dobro zavedali, da prav gotovo velja: „Danes tebi, jutri meni!" Tako se je tudi zgodilo.

Ne izdam pa nobene skrivnosti, da dandanes v vseh že zgodovinskih pregledih vsemirskih poletov stoji na prvem mestu čisto neznan polet. Sovjetska kabina s pilotom je bila že oktobra 1960 poslana na polet okrog Zemlje. Dosegla je le višino 160 km in strmoglavila nazaj proti Zemlji. V zgornjih zračnih plasteh je zaradi trenja v zraku — gorela. V silni vročini je pilot umrl v kratkih trenutkih. Verjetno gre na račun neobjavljenih nesreč pri vsemirskih poletih še nekaj življenj sovjetskih pilotov.

AMERIŠKI AVTOMATI RAZISKUJEJO LUNO

Če je nesreča 3 ameriških pilotov zavrla poskusne polete Apollo-kabine kar za leto dni, ni seveda mogla prav nič vplivati na ameriški načrt raziskovanja Lune z avtomati. Orbitri in Surveyorji, ki so že v l. 1966 z velikim uspehom fotografirali površino Lune, so v še večjem številu obiskovali Luno v l. 1967.

5. februarja je bil pognan proti Luni Lunar Orbiter 3. Že 8. feb. se je v bližini Lune zavrl z raketo in vstopil v začasno krožno pot okrog Lune. Na brezžični ukaz je 12. februarja spremenil začasno elipso svoje poti in vstopil v dokončno elipso. Vodila ga je v najbližji točki 52.7 km nad Luno, nato ga pa zapeljala 1844 nad površino. Obkrožal je Luno v 3 urah in 29 minutah. Iz različnih višin med 52 in 1844 km je napravil 312 posnetkov 2740 km dolgega pasu ob luninem ekvatorju v ravnini Sinus Medii, torej istega pasu, ki sta ga fotografirala Orbitra 1 in 2 že prejšnje leto. Podrobnejši tehnični podatki o Orbitru so bili objavljeni že v Zborniku za l. 1967.

Fotografije za „lunovid"

4. maja je odletel proti Luni Orbiter 4. Glavna njegova naloga je bila posneti fotografsko čim več površine, tako da bi se dal s pomočjo fotografij izdelati podroben „lunovid" vidne in nevidne strani Lune. Slikal naj bi s take višine, da bi bila še vidna na fotografijah žrela s premerom 60 m. 8. maja je Orbiter 4 zavrl svojo hitrost z raketnim motorjem, ki je gorel 8 minut in 22 sekund s potiskom 45 kg. Zmanjšal je tako svojo hitrost od 3.700 km na 2380 km na uro in vstopil v veliko elipsasto pot čez lunine tečaje. Apolun 6115 km, perilun 2735 km. Že 14. maja so ob odlično prenešenih slikah znanstveniki mogli izjaviti, da njegove fotografije potrjujejo dejavnost ognjenikov na Luni.

Posebno odkritje je bila ogromnemu prepadu podobna, 240 km dolga in 16 km široka dolina v bližini južnega tečaja. (Glej veliko sliko lunine nevidne strani.) Ker se je vozil Orbiter 4 skoraj natančno čez lunine tečaje, se je Luna pod njim v

14 dnevih zavrtela za 180 stopinj. Tako je mogel odlično prefotografirati skoraj vse lunine predele. Njegov teleobjektiv je fotografiral pri enem posnetku iz srednje višine 220 km širok in 900 km dolg pas. Posnetki so bili delani tako, da se slike na robovih prekrivajo, kar znatno olajša sestavljanje „lunovida". 5. junija je Orbiter že prefotografiral in prenesel 99% vidne in 40% nevidne lunine površine.

Zadnji Orbiter

1. avgusta je bil poslan proti Luni zadnji Orbiter 5. Na sredi pota je na brezžični ukaz popravil svojo smer, nato vstopil v krožno pot okrog Lune in začel fotografirati nevidno plat, tistih 40% nevidne površine, ki še ni bila dobro fotografirana. Prvi štirje Orbitri so posneli le okrog 60% nevidne plati. Ko je bilo fotografiranje nevidne strani zaključeno, je 10. avgusta na brezžični ukaz z zaviralno raketo zmanjšal svoj apolun od 6016 km na 1490 km, med tem ko je perilun okrog 200 km ostal skoraj nespremenjen. Približati se je moral Luni zato, da je mogel fotografirati bolj od blizu 36 posebno zagonetnih mest na Luni, za katere vlada zlasti med znanstveniki izredno zanimanje. Vnovič je fotografiral od blizu 5 od osmih za pristanek izbranih mest ob luninem ekvatorju. 8. avgusta je fotografiral vso Zemljo, skoraj v celoti obsijano od sonca in brezžično prenesel sliko v Madrid. Slika, napravljena iz razdalje 350.000 km, kaže razmeroma majhno oblačnost, tako da je razločno videti vzhodno obalo Afrike do Rtiča Dobre nade, Sredozemsko morje, del vzhodne Evrope, Arabski polotok in Azijo. Slika je šla seveda skozi vse svetovno časopisje. Z Orbitrom 5 je bil zaključen Orbiter program, ki je veljal za vseh pet v celoti 250 milijonov dolarjev.

„Lunovid" nevidne strani

Američani seveda niso mogli pričakati slik Orbitra 5, ampak so se že preje s pomočjo slik prvih štirih Orbitrov lotili izdelovanja podrobnega zemljevida nevidne plati Lune. 20. avgusta so ga objavili. Izdelala sta ga kartografski inštitut in informacijski letalski center ZDA pod nadzorstvom NASA. Za 85% lunovida so služile kot osnova fotografije prvih štirih Orbitrov, za 15%pa so dale osnove fotografije sovjetske Zonda 3. Predlagali bodo, naj se na lunovidu ovekovečijo umrli astronavti. Sicer pa so obdržali prvotno rusko poimenovanje, kjer je recimo „Moskovsko morje", Ciolkovskega in Jules Vernevo morje.

V enem letu 5 Surveyorjev

Druga vrsta ameriških avtomatov, ki mehko pristanejo na luninih tleh ter se nato razgledujejo po najbližji okolici, so takoimenovani Surveyorji. Prvi je že l. 1966 srečno pristal in odlično televizioniral svojo okolico, drugi pa se je raztreščil na Luni. Ti avtomati so pač najbolj kompliciran in najdražji aparati, kar so jih doslej pošiljali na Luno.

Surveyor 3 je bil poslan proti Luni 16. aprila. Z raketo vred, ki je pognala 1035 kg težki avtomat proti Luni, je Surveyor veljal — 80 milijonov dolarjev. Ko je po dveh in pol dnevih priletel s hitrostjo 9.600 km na uro v višino 80 km nad Luno, je zagogorela njegova močna zaviralna raketa in zmanjšala njegovo hitrost na 590 km na uro. Takoj nato je odvrgel dogorelo zaviralno raketo in se zaviral naprej z manjšimi raketami za krmarjenje. Padal je proti Luni pod kotom 25 stopinj in je še v zadnjih trenutkih moral preusmerjati svojo lego, da bi srečno pristal. Hitrost, s katero je padel na Luno, je znašala le 13 km na uro, torej 3.6 m na sekundo. Priletel je na tla le 3.8 km od vnaprej določenega cilja, 10 ur potem, ko je na tem czemlju Lune vzšlo sonce. Kljub majhni pristajalni hitrosti pa si je privoščil akrobacijo, ki je bila senzacija za ves svet. Vsak Surveyor ima 3 zelo prožne noge. Ko je udaril z nogami ob tla, so se prožne noge stisnile, takoj nato pa zopet sprožile in Surveyor je odskočil 10 m(!) visoko in 6 m proč. Še enkrat je odskočil 3.3 m visoko in 2.30 m daleč, nakar je za 10 stopinj nagnjen obstal na pobočju 4—6 m globokega žrela s premerom 90 m.

Najprej je začel televizionirati svoje „drobovje", da bi znanstveniki ugotovili, zakaj neprestano pušča neka šoba za krmarjenje. Ko je bilo to ugotovljeno in napaka popravljena, je takoj televizioniral sledove odtisov svojih nog in prav zato so mogli ugotoviti, kako je poskakoval. Po odličnih slikah bližnje in daljne okolice je začel 22. aprila s posebno lopatico kopati po tleh. Prvo plitvo brazdo je potegnil z lahkoto. Ko so strokovnjaki gledali v televiziji, kako koplje, je nekdo zinil: „No, diamantov gori ni, a tla so primerna za pristanek!" Lopatica, s katero je kopal, je bila 15 cm dolga in 2.5 cm široka. Napravil je več brazd, drugo že 5 cm globoko, naslednjo

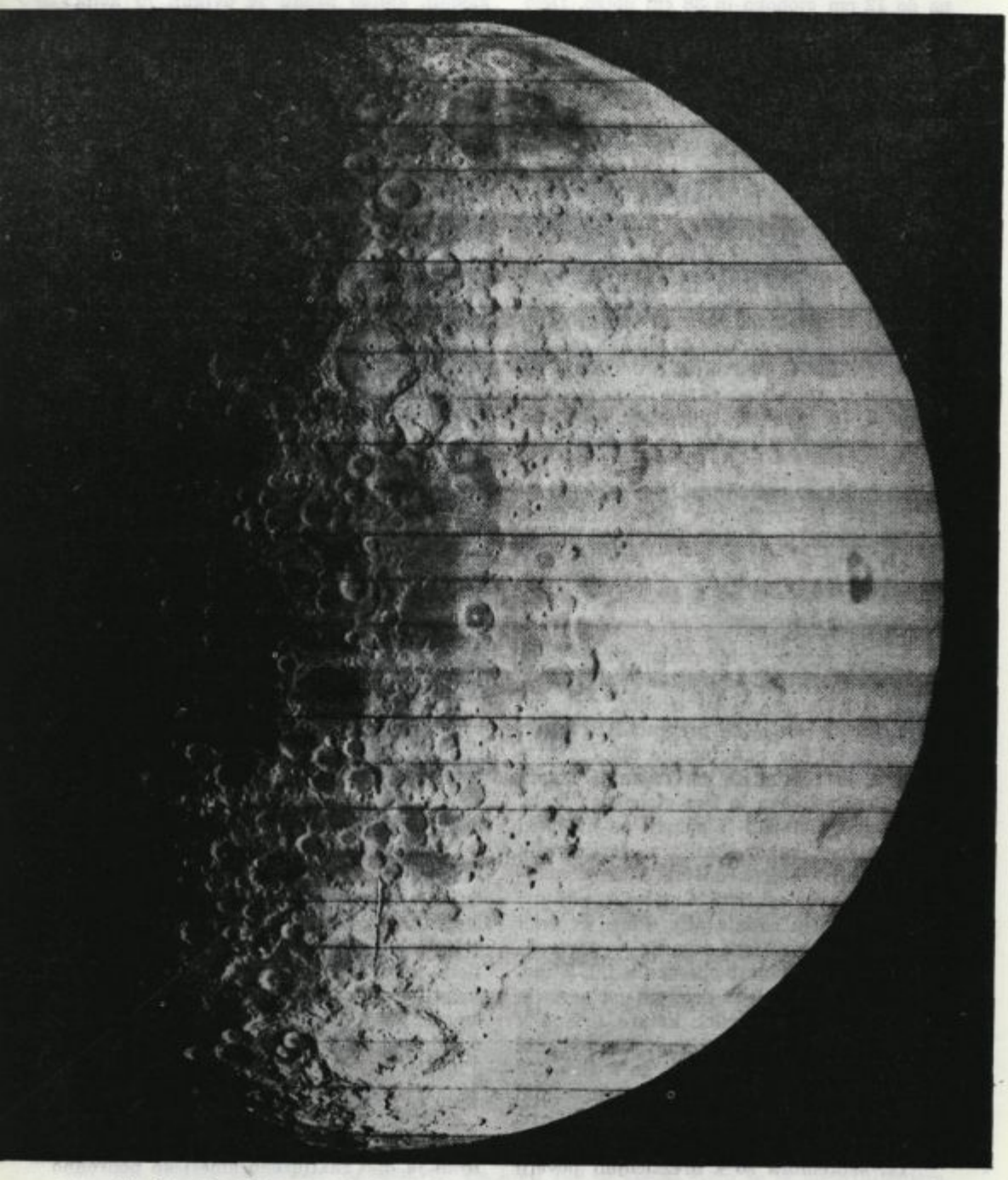

Nevidna plat Lune, kakor jo je fotografiral ameriški Lunar Orbiter 4 iz 3000 km višine s širokokotnikom 11. maja 1967. V sredini spodnjega dela slike je razločno videti črno navpično črto, senco skoraj čisto ravne 240 km dolge doline na Lunini površini. Ta silna razpoka se nadaljuje čisto spodaj in močno nagubana že onkraj dobro vidnega velikanskega žrela, ki meri nad 300 km v premeru. Žrelo je po mnenju strokovnjakov nastalo tako, da je tam v davnini padel na Luno ogromen meteorit, pri čemer je med drugim nastala tudi velikanska razpoka luninega površja. V celoti slika dokazuje, da je zadnja plat Lune še mnogo bolj gosto posejana z velikimi in malimi žreli kakor vidna stran.

pa do 12 cm globoko in 38 cm dolgo. Delo je moral večkrat prekiniti, ker se je preveč grela notranjost aparature zaradi delovanja električnega motorja.

Strokovnjaki so imeli vtis, da koplje Surveyor po nakako takšnih peščenih tleh, kakor jih najdemo na peščeni obali, potem ko se je umaknila voda. So to rahla in luknjičava, gobasta tla, podobna mehkemu peščencu. 23. maja pa je NASA objavila prve barvne posnetke našega planeta, napravil jih je Surveyor 3, ko je Zemlja s svojo senco zakrila Luno. Za nas na Zemlji je bil to Lunin mrk, na Luni pa je bil to sončni mrk. Črna zemeljska obla je zakrila sonce, vendar je zemeljska atmosfera sijala kot svetal obroč okrog Zemlje. Surveyor 3 je prenesel tudi uspele barvne slike lunine površine, ki je enakomerno — siva.

14. julija so poslali proti Luni Surveyor 4. Priletel je srečno na Luno, tik pred pristankom pa je najbrž eksplodirala zaviralna raketa in Surveyor se je razbil.

Trije zadnji Surveyorji

8. septembra je bil poslan proti Luni Surveyor 5. Srečno je pristal in začel prenašati televizijske slike okolice. Šele po petih dnevih, ko je že prenesel 3.277 slik, so iz sestavljene panoramske slike ugotovili, da je pristal že na notranji strani robu 10 m velikega in 2 m globokega žrela. Kmalu po pristanku je spustil na nylonski vrvi pritrjen, kakor škatlja za čevlje velik in pozlačen zabojček do tal. V tem zabojčku je bil radioaktivni Curij 242, ki pri svojem sevanju oddaja alfa delce. Ti delci — močno radioaktivno sevanje — povzroče znatno radioaktivnost obsevanih tal. Z meritvijo tako nastalega drugotnega sevanja tal bi se dalo ugotoviti, katere prvine v tleh so postale radioaktivne: ugotoviti bi se torej dalo, katere prvine so v tleh. Ta podatek bi že zadostoval, da bi znanstveniki mogli sklepati, kakšne vrste pesek leži na površini Lune.

12. septembra so z brezžičnimi povelji dosegli, da je vžgal vse 3 pomožne rakete v nogah, ne da bi odskočil. V televiziji so gledali, koliko prahu je dvignil in koliko peska so odpihnile rakete. Do 24. septembra, ko je zaradi noči prekinil za 14 dni delovanje, je prenesel že 18.000 televizijskih slik Po dveh tednih so ga srečno obudili in je prenesel še 450 slik, preden je vnovič zaspal, najbrž za vedno.

Surveyor 6 je bil poslan 7. novembra in je po 64 urah poleta v redu pristal v bližini mesta, kjer se je moral raztrešćiti Surveyor 4. Preiskal je kraj, na katerem bi eventuelno pristali prvi Američani. Prenašal je odlične fotografije, 17. novembra je na brezžično povelje vžgal svoje pomožne in krmilne rakete ter poskočil 3 m visoko in 2.5 m daleč. Prvi stroj se je z raketno silo dvignil od luninih tal! Ko je znova začel prenašati slike, je bilo dobro videti prvotne sledove njegovih treh nog, pa tudi osmojeno sled raketnega izpuha. Do 20. novembra je prenesel že 20.000 slik in tudi s spuščeno pozlačeno škatljo elektrokemično preiskal tla. Vse preiskave tal so pokazale, da vrhnja plast par centimetrov odgovarja lastnostim, kakršne ima bazaltni pesek. 1. decembra je prenehal delovati za 14 dni, zadnjih sedem dni pa je deloval že v noči pri —160° C. Ko je šel spat, je že prenesel nad 30.000 slik okolice.

Surveyor 7, zadnji in najbolj kompliciran avtomat, je sedel 9. januarja 1968 v žrelo Tycho, ki meri v premeru 84 km in je obdano s 4000 m visokim vencem gora. Pristal je le 3.200 m od cilja. Ko je 12. januarja spustil pozlačeno škatljo za analizo tal, se je nylonska vrv nekako zapletla in škatlja je obvisela 1 m nad tlemi. Zasledujoč vsak premik v televiziji so uporabili lopato za kopanje, dajajoč brezžična povelja tako, da je lopata počasi potiskala k tlom pozlačeno škatljo. Tako se je mogla začeti analiza tal. Pridno je kopal tudi z lopato. Delal je v največji vročini luninega opoldneva, ki traja kar 50 ur, pri vročini 120° C! Že 17. januarja je prenesel nad 10.000 slik.

Surveyor 7 je bil že 28. aparat, ki so ga poslali Američani proti Luni ali nanjo. Z njim je bilo zaključeno ameriško podrobno raziskovanje Lune. Naslednjo preizkavo bo napravil — človek.

AVTOMATSKA SKLOPITEV DVEH KABIN NA POLETU

Rusi so vse leto pridno streljali svoje „Kozmos" satelite: so to najrazličnejši sateliti, čeprav jim skušajo dati videz zgolj znanstvenih raziskav. Pri tem pa leta vsaj 30 sovjetskih špionskih satelitov okrog Zemlje. „Kozmos" je tudi satelit z eventuelno atomsko bombo. Ker po nesreči s Komarovom niso poskusili nobenega poleta s posadko, so prav tako kot Američani morali preurejati kabine za bodoče polete. Tu-

di preizkušali so jih gotovo na poletih brez posadke. Tudi take kabine so bile— Kozmosi. 27. oktobra je bil poslan na pot Kozmos 186, 30. oktobra pa že Kozmos 188. Že 30. oktobra je agencija Tass sporočila svetu, da se je Kozmos 188 na poletu okrog Zemlje avtomatično(!) sklopil s Kozmosom 186 in na povelje zopet odklopil. Obe kabini nista imela posadke in to dejstvo je zapeljalo večino svetovnega časopisja, da je slavilo dejstvo kot izreden uspeh avtomatike. Takoj so se pojavili glasovi, spet je ruska tehnika nadzemskih poletov daleko prehitela Američane, zlasti še, ko so Sovjeti sporočili, da sta vozila 3 ure in pol sklopljena in da sta se po ločitvi pognala s svojimi motorji na nove elipsne poti okrog Zemlje. Ko sta še drug za drugim, Kozmos 186 že 31. oktobra, Kozmos 188 pa 2. novembra v redu pristala na Zemlji, je marsikdo res mislil, da je ves ta poskus silen uspeh in velikanska prednost pred Američani.

Ni dvoma, da bo avtomatsko sklapljanje satelitov v bodočnosti postalo nekaj nujnega in vedno bolj pogostega. Res je tudi ta prvi poskus pomemben in gre priznanje ruskim znanstvenikom in tehnikom. Toda kako posebno čudo to ni. Že pred dobrim letom so se sklapljale Gemini kabine, seveda so sklapljanje vodili v kabinah sedeči ameriški astronavti, ne pa avtomati. Postopek sklapljanja je pa v obeh primerih dokaj podoben, zakaj približevanje iz velike razdalje so že pri Gemini kabinah vodili elektronski računski stroji na osnovi telemetrijskih podatkov. Šele tedaj, ko so astronavti iz ene kabine videli že drugo leteti v soseščini, so spet s pomočjo majhnega elektronskega računskega stroja v kabini mogli začeti pravilno zbliževanje do sklopitve. Pri obeh Kozmosih pa so oči astronavtov nadomeščale številne (!) televizijske kamere, montirane na pravih mestih, tako da so nudile mnogo preglednejši in obsežnejši razgled, kot so ga Američani imeli pri pogledu skozi razmeroma majhne line.

Avtomatska sklopitev je potekla takole: Ko so na Zemlji v komandni centrali s pomočjo telemetrije in radio ukazov približali oba Kozmosa v toliko, da sta mogla „videti" drug drugega, so začele televizijske kamere obeh delovati. V komandni centrali so pred televizorji, ki so kazali, kaj je videti iz vsakega Kozmosa proti drugemu, sedeli tehniki specialisti, ki so pritiskali na gumbe. Mesto v kabini so sedeli lepo na tleh in na varnem ter videli v televizijskih oknih, kaj se godi — zunaj kabine! Avtomatika torej v celoti še ni nadomestila človeka in zato tega pomembnega poskusa ni treba precenjevati.

PRVA VELERAKETA SATURN 5 NA POLETU

Najsilnejši, najbolj kompliciran in najdražji stroj na svetu, stroj vseh mogočih superlativov, je veleraketa Saturn 5. S krstno predstavo 9. novembra je za Američane nastopilo novo raketno razdobje. Ves svet je v televiziji mogel videti, kako je odletel Saturn 5, toda žal, televizija ni mogla prikazati strahotne sile te rakete, saj so bili vsi posnetki napravljeni iz velike razdalje. Poseben članek bi bil potreben za vsaj približen opis stroja, čigar 9. izvod bo pognal ameriške astronavte na Luno.

Naj le nekaj značilnih drobcev pokaže, kako strahoten stroj je Saturn 5. Ko je pred odletom 9. XI stal na strelišču št. 39 ob rtiču Kennedy, so ga sestavljale tri raketne stopnje. Na vrhu 109 m visoke rakete čepi nova in zaradi nesreče dokaj drugače grajena Apollo-4 kabina. Spodnja, nad 50 m visoka raketna stopnja je valj, ki meri 10 m v premeru. Za odlet pripravljeni in z gorivi napolnjeni Saturn je tehtal 2,812.000 kg. toliko kot že znatna ladja, recimo vojni rušilec. Celokupna teža goriva v njem je dosegla skoraj 2.5 milijona kg! 300.000 konjskih sil (!) je gonilo črpalke, ki so potiskale gorivo (neke vrste bencin in tekoči kisik) v pet ogromnih raketnih motorjev na dnu prve raketne stopnje. Vsako sekundo je v teh motorjih zgorelo 13.000 kilogramov goriva, torej toliko kot ga vozi velika bencinska avtocisterna. 3 sekunde po vžigu so motorji že delali s polno silo in 109 m visoki stolp se je med tuljenjem, kakršnega si ne moremo predstavljati, začel dvigati. Nad 100 m je bil dolg strašni plamen, ki je potiskal 2 in 3/4 milijona kg težko veleraketo v višino.

Ko je Saturn 5 v par minutah dosegel višino 65 km, je že imel hitrost 9.600 km na uro. Odvrgel je prvo stopnjo, nad 50 m dolgi valj, v čigar tankih ni bilo več goriva, in začela je goreti druga raketna stopnja. V njenih motorjih sta zgorevala čisti vodik in kisik (pokalni plin!) in pognala že manj-

šo polovico Saturna do višine 185 km. V tej višini je bila odvržena druga stopnja (prva in druga stopnja sta se seveda razbili v morju) in začela je goreti zadnja, tretja stopnja rakete. Ta je sedaj tehtala v celoti le še 127.000 kg. Tretja stopnja je gorela le toliko časa, da je začela krožiti okrog Zemlje. Po dveh obkrožitvah so zopet zagoreli motorji in pognali Apollo 4 kabino v višino 18.000 km. Ker ima vsaka Apollo kabina priključen močan raketni motor, je v višini 18.240 km tudi ta začel delovati. Toda ne zato, da bi dvignil kabino više; nasprotno: poganjal je kabino z vso silo proti Zemlji. Njegov pospešek in pospešek prostega pada sta dosegla, da je pri padcu nazaj kabina v višini 100 km nad Zemljo imela že 40.000 km na uro hitrosti. To hitrost bi imela vsaka kabina, ki bi se vračala z Lune. Hitrost 11.200 m na sekundo je 14-krat večja hitrost, kot jo ima krogla iz puške!

Takšen polet je bil za preizkus Apollo kabine nujno potreben, da so ugotovili, če bo njen toplotni ščit zdržal silno vročino ob trenju z zrakom v višini 100 km. (Sicer bi kabina zgorela, kakor zgore pri padcu na Zemljo sateliti.) 8 in 3/4 ure je minilo, odkar je odletel Saturn 5 z rtiča Kennedy, ko je Apollo kabina padla, viseč na 3 padalih s premerom 26 m v Pacifik nedaleč od predvidenega mesta v bližini Havajskega otočja. Preiskava kabine je pokazala, da je odlično prestala najbolj nevarni trenutek vstopa v ozračje. Toplotni ščit kabine se je ob udaru v ozračje segrel do 2.800° Celzija. V nekaj minutah, ko je zgubila ob trenju z zrakom kabina večino hitrosti, se je stopila le 2 cm debela zgornja plast toplotnega ščita in tako odvedla večino vročine od kabine. Prav tako je v notranjosti kabine narastla pri tem temperatura le od 15° na 21° C. Tudi zasilni izhod, ki je bil zaradi nesreče treh astronavtov na novo zgrajen v kabino, je ostal v redu, prav tako so vse ostale izredno komplicirane naprave v kabini še vnaprej delovale brezhibno.

S tem prvim poletom Saturna 5 se je v resnici odprla pot do Lune. Vse kar je še potrebno, je zadostna izvežbanost astronavtov v rokovanju teh velestrojev. To velja tem bolj, ker se je 22. januarja 1968 v celoti posrečil tudi prvi poizkusni polet LEM-a. Taka 16 ton težka kabina, podobna ogromni žuželki, bo privedla na Luno prva dva ameriška astronavta in ju pri-

Razvoj raket v četrt stoletja: Na levi 12 m visoka A-4 raketa. Med vojno so jo gradili v Nemčiji in z njo bombardirali London. Nato stoji obris ameriške Thor-rakete; z njo so v prvih letih satelitskih poletov Američani uspešno ustrelili mnogo satelitov okrog Zemlje. Naslednji obris kaže Titan 2 raketo. Z njo so poganjali Američani Gemini kabine. Ta raketa je vojaška interkontinentalna raketa in zamore nositi atomske bombe vsaj 10.000 km daleč. Je tudi v vseh podzemskih bunkerjih, pripravljenih za povračilno raketno obstreljevanje, če bi izbruhnila atomska vojna. Že 56 m je visok Saturn 1, zamore pognati do 16 ton težkega satelita okrog Zemlje. Komaj vidni silueti žirafe in človeka nazorno dokazujeta ogromnost Saturna 5. V letu 1967 je opravil prvi uspešni polet. Tri milijone kil se je jezdeč na plamenu dvignilo v višino. Cilj te 110 m visoke rakete bo Luna.

vedla tudi nazaj do matične ladje — Apollo kabine, krožeče okrog Lune. Predvideni drugi polet Lem-a brez posadke bo odpadel, ker je šlo vse v redu.

NASA ni hotela objaviti, koliko je veljal Saturn 5, češ da je bil pač zgrajen v okviru splošnega proračuna za naskok na Luno. Izvedenci pa računajo, da je 9. novembra 1967 dobesedno šlo v zrak — 500 milijonov dolarjev, saj je od vsega podviga na koncu ostala le nepoškodovana in 4.480 kilogramov težka Apollo 4 kabina.

Četudi so Izvestja, sovjetski vladni list, 10. novembra o vsem poskusnem poletu Saturna prinesla le 10 vrstic, to še ne spremeni dejstva, da je prvenstvo v veleraketah definitivno prešlo v ameriške roke. Zakaj prva stopnja Saturna 5 ima potisno silo 3,300.000 kg. Najmočnejša sovjetska raketa pa premore v prvi stopnji le 1 milijon 700.000 kg. To da — milijonsko razliko! Pred poletom Saturna 5 so Sovjeti vsaj propagandno vzdrževali videz prednosti zaradi njim pripisovanih močnejših raket. To je bila še edina prednost, ki so jo imeli, in večje število prvenstvenih podvigov. Za mnoge teh prvencev pa v Zahodnem svetu že dalje časa kroži krilatica: Rusi narede prvi, Američani pa bolje!

Najbolj jasno pa govore dejstva: Nekako ob desetletnici prvega Sputnika so Američani izstrelili že nad 500 satelitov. Rusi pa 230. Ameriški astronavti so bili na 16 poletih vsega skupaj 2.000 ur v nadzemlju, ruski na 9 poletih okrog 500 ur. Edina prednost, ki jo Sovjeti še imajo pri osvajanju Lune je v odlično dirigirani propagandi.

Prvi planet — zadet!

Izmed obilice ostalih satelitskih in raketnih podvigov leta 1967 naj omenim ruski prvenstveni podvig na planetu Veneri — zvezdi Danici in Večernici. 12. junija so Rusi pognali medplanetno postajo Venus 4 proti Veneri. Ne mnogo več, kakor da tehta 1105 kg, so povedala uradna poročila. Neuradno so se pa v strokovnih krogih širile govorice, da nosi Venus 4 s seboj kroglo s premerom 90 cm. Ta naj bi se v bližini Venere ločila od postaje, prodrla v Venerino atmosfero in končno s padalom pristala na tleh. 14. junija so pognali Američani proti Veneri medplanetno postajo Mariner 5. Obe postaj bi morali dospeti po okrog 78 dnevih do Venere, sovjetska 36 ur pred ameriško. Medtem ko je Mariner v pol ure odbrzel v najmanjši razdalji 3992 km mimo Venere in opravil lepo število kontrolnih in pomembnih meritev, je seveda njegov uspeh po pravici zasenčila Venus 4.

Zakaj, še preden so se kaj izjavili Rusi, je sporočil znani sir Lowell z observatorija v Jodrell Bank — Sovjeti so ga uradno naprosili za sodelovanje — da so brezžični znaki Venus 4 v neposredni bližini Venere utihnili. Kmalu nato pa je bilo mogoče sprejemati drugačne signale skozi 90 minut, ki so nato utihnili za vedno, kar kaže na to, da je nekakšen avtomat padel na Venero. Šele 7 ur za tem obvestilom so potrdili Sovjeti, da se je 383 kg težka krogla ločila od postaje v višini 25 km nad Venero in na padalu začela padati proti tlom. Med padanjem skozi ozračje je opravila izredno važne ugotovitve in meritve in jih brezžično sporočala na Zemlji. Tako je ugotovila, da Venera nima magnetnega polja. Dalje je ugotovila: Venerino ozračje ima le 1.5% kisika in vodnih par. Dušika je najti komaj sledove. 98.5% pa sestoji iz ogljikovega dvokisa. Atmosfera je silno gosta, pri tleh vlada zračni pritisk 22 atmosfer, to je toliko, kot mora potapljač prenašati v globini 210 m pod gladino morja. Pri padanju proti tlom je naraščala temperatura atmosfere od 40 stopinj na 280° C. Jasno je, da ob pristanku na tleh krogla vročine ni več zdržala in so elektronske naprave odpovedale. Zaradi zelo visokega in proti tlom vedno bolj gostega ozračja se tudi svetlobnim žarkom krivi pot. Zato ima tudi nočna stran Venere sredi noči le nekakšen mrak vsaj v zgornjih plasteh atmosfere. Možno pa je, da na tleh vlada večna noč. Keldiš, predsednik ruske akademije znanosti, je izjavil, da je Venera puščava iz vročega kamna.

Tako so Rusi zadeli prvi planet. Bili so prvi in topot so napravili tudi bolje.

Kaj bo prineslo leto 1968? Par poletov z Apollo kabino brez posadke, nato vsaj en polet s posadko avgusta ali septembra. Trajal bo 11 dni. Prav možno je, da bodo Rusi postregli s kakim presenečenjem.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO

v Argentini

s svojimi ustanovami:

- DUŠNOPASTIRSKO PISARNO
- ČEBELICO
- VINCENCIJEVO KONFERENCO
- ODBOROM ZA SLOVENSKO HIŠO
- ODBOROM ZA ŠKOFOV ZAVOD
- REVIJO „DUHOVNO ŽIVLJENJE"
- TEDNIKOM „OZNANILO"

ŽELI VSEM ROJAKOM V ARGENTINI IN PO SVETU VELIKO MILOSTI IN MIRU TER BOŽJEGA BLAGOSLOVA

SLOVENSKI DOM CARAPACHAY

Medsebojno razumevanje, podpora v stiski in težavah, sloga ter bratska ljubezen naj nas povezuje v nesebičnem delu za ohranitev slovenske izseljenske skupnosti in za povrnitev svobode slovenskemu narodu

---

V sožitju z naravo boš spoznal svoje moralne vrednote in se ovedel svojih slabosti - Najvernejše ogledalo in obenem najbolj prizadevnega mojstra v klesanju človeškega značaja pa boš našel v gorah

Slovensko planinsko društvo

v Argentini

SLOVENSKI DOM v San Martinu

ki je predstavnik slovenske skupnosti v San Martinu in okolici, proslavlja v letu 1968 tri lepe jubileje:

I. dvajseto obletnico slovenske službe božje v San Martinu,

II. dvajseto obletnico ustanovitve Slovenskega pevskega zbora v San Martinu,

III. sedmo obletnico blagoslovitve Slovenskega doma v San Martinu. Vsemogočnega prosimo, naj vsemu našemu delu, kakor doslej, tudi še vnaprej podari svoj blagoslov.

Dragi slovenski rojaki!

Ob koncu leta se vam prisrčno zavaljujemo za vso podporo in naklonjenost. Z Vašo gmotno in moralno oporo je bilo mogoče v izredno kratki dobi sezidati moderno stavbo, ki postaja vsak dan bolj živahno versko, narodno, družabno in gospodarsko središče v osrčju Velikega Buenos Airesa.
Pred nami je leto 1968. Vsem Slovencem v Argentini, doma in po svetu, zlasti javnim in kulturnim delavcem, želimo mnogo blagoslova in uspehov. Obljubljamo, da bomo z vso ljubeznijo načaljevali začeto delo, z zaupanjem, da nam boste tudi vnaprej pomagali in ohranili zvesto oporo.

SLOMŠKOV DOM V ARGENTINI

Castelli 28, Ramos Mejía, prov. Bs. Aires

Na Slovence v Argentini in po svetu misli, jim pošilja tople pozdrave ter jim želi vso srečo in uspehov polno leto 1968

JOŽE .VODNIK
GRADBENIK

●

Casilla Correo 217
PUERTO DESEADO
F. N. G. Roca

Pcia. de Santa Cruz, Argentina

NAŠ DOM

V SAN JUSTU

●

pošilja prisrčne pozdrave vsem Slovencem ter jim želi veliko sreče in uspehov v letu Gospodovem 1968

SLOVENSKI DOM

BERAZATEGUI

●

skupno žarišče slovenske narodne in verske zavednosti in neugasljivi svetilnik za pot preko izseljenstva v znova osvobojeno domovino

---

Dr. FRANC KNAVS
ODVETNIK

Lavalle 1290 p. 12, of. 2
T. E. 35-2271
Capital Federal

●

Uradne ure od 17—20
Na telefonu tudi dopoldne

Luján, Francia 952
V petek in soboto od 9—13

SLOVENSKA HRANILNICA

Z. Z O. Z.

COOP. DE CRED. S. L. O. G. A. Ltd.

Bmé. Mitre 97, Ramos Mejía
T. E. 658-6574

Uradne ure:

torek — četrtek — sobota
od 16 do 20

belleza

ivan mušič

buenos aires

GUIDO 1528 T. E. 41-6335
GUIDO 1534
QUINTANA 20
JURAMENTO 2028 (Belgrano))
J. HERNANDEZ 2432
C. DIAZ 1877

mar del plata

LAMADRID 2138

miramar

Calle 25 No. 620

punta del este
uruguay

EDIFICIO SANTOS DUMOND

laja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaja hiš stanovanj zem
odaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaja hiš stanovanj zer
rodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaja hiš stanovanj z
prodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaja hiš stanovanj z
prodaja hiš stanovanj zemljiš
in prodaja hiš stanovanj zemlj
) in prodaja hiš stanovanj zem
ip in prodaja hiš stanovanj ze
kup in prodaja hiš stanovanj z
akup in prodaja hiš stanovanj
nakup in prodaja hiš stanovan
) nakup in prodaja hiš stanova
● nakup in prodaja hiš stanoi
● nakup in prodaja hiš stan

STANISLAV ZUPANČIČ

martillero público nacional

Corrientes 3284/I "A"

BUENOS AIIRES

telefon 88-4178 (od 15—19)

nakup in prodaja hiš stanovanj
nakup in prodaja hiš stanovan
● nakup in prodaja hiš stanov
● nakup in prodaja hiš stanc
k ● nakup in prodaja hiš stan
lek ● nakup in prodaja hiš st
otek ● nakup in prodaja hiš s
ipotek ● nakup in prodaja hiš
hipotek ● nakup in prodaja h
n hipotek ● nakup in prodaja
● nakup in prodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaja
lek ● nakup in prodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prodaj
otek ● nakup in prodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in prod
potek ● nakup in prodaja hiš stanovanj zemljišč kmetij trgovin lokalov in hipotek ● nakup in pro

JURE VOMBERGAR

ARHITEKT

Independencia 321 — Dpto. 48

T. E. 30-6489

Buenos Aires

DR. VITAL KRISTIJAN AŠIČ

ODVETNIK

Maipú 521, 3. nadstr. B

T. E. 392-3935

Benos Aires

Av. Sta. Fe 2474

T. E. 792-3083

Martínez

MIZARSTVO — POHIŠTVO

PLAKARJI — PREOBLEKE

BIPEGRO

Rep. de Chile 3036 **San Justo**

T. E. 621-3452

URARNA IN ZLATARNA

SILVESTER LIPUŠČEK

SAN JUSTO

Provincias Unidas 3616

esq. Buenos Aires

T. E. 621-3047

Velika zbirka ur, zlatnine in primernih daril za poroke, krste, birme, godove, in druge prilike

Rojaki poseben popust

CASA BIZOVIK

PAVLINA L. KOROŠEC

Calle I. No. 510

BERAZATEGUI FNGR

Pcia de Buenos Aires

HLADILNIK

Bleck

ter vse drugo za dom nudi

Novak

Popravila hladilnikov vseh vrst

Cerrito 2245 **Lomas del Mirador**

T. E. 621-1036

VIGOR S. A. C. I. F.

IGRALNE KARTE VSEH VRST

ŠOLSKE IN TRGOVSKE ETIKETE „AUTOFIX"

Tejedor 244/56 Buenos Aires

Tel. 923-3231 in 7583

STAVBNO PODJETJE

VILJEM BEČAJ

Cavour 866

CLAYPOLE F. G. R.

Prov. de Buenos Aires

DR. TONE ŽUŽEK

ADVOKAT

Lavalle 2327/33, 5° piso, of 10

KERAMIČNO PODJETJE

C. A. C. E. S. s. r. l.

želi vsem rojakom v Argentini in po svetu srečo, uspehov in božjega blagoslova v letu 1968

Pedro Molina 130-144 Guaymallen

Mendoza

FRANC PERNIŠEK

ARHITEKT

Lavalle 1473, of. 607/608

T. E. 46-6587

V vseh južnoameriških državah iščemo

generalne zastopnike

za nabavo zemljišč, kmetij, stavb za inozemske kupce, za prodajo strojev, tovarniške opreme, električnih naprav, za organizacijo delniških družb, za gradnjo elektraren etc.

Vsakdo, ki se čuti sposobnega za eno ali več zgoraj omenjenih funkcij, naj pošlje svoje podatke na naš naslov. Zelo je zaželjeno, da osebe, ki se strokovno spoznajo na vsakovrstne tehnične, pravne, izvozne zadeve in so voljne sodelovati kot strokovni svetovalci, pošljejo svoje podatke. Plača po dogovoru!

BEVEC CORP.
6013 Purdun Dr.
Washington, D. C. 20031
USA

PRISRČNE POZDRAVE IN NAJBOLJŠA VOŠČILA ROJAKOM PO SVETU

sporoča

DRUŠTVO SLOVENSKA VAS

Pte. Loubet 3984
Remedios de Escalada
(Pcia. de Bs. Aires)

Maks Borštnik

Tronador 4710
T. E. 701-7329
Buenos Aires

SVOBODNA SLOVENIJA

TEDNIK SVOBODNIH SLOVENCEV
V SVETU
ZA OBRAMBO PRAVIC NESVOBODIH SLOVENCEV
V DOMOVINI

●

Ramón Falcón 4158 Buenos Aires
Argentina

v založbi svobodne slovenije

so izšle naslednje knjige:

1. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.

2. **Velika črna maša za pobite Slovence.** Pesnitev **Jeremije Kalina** — 220 strani, 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice **Bare Remec.**

3. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil **Vladimir Mazi.**

4. **Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1951 — 288 strani, 90 ilustracij. 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del **Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika** in **Franca Lah.** Opremil **Marijan Koritnik.**

5. **Poljub.** Pesniška zbirka **dr. Tineta Debeljaka.** Ilustracije akad. slikarice **Bare Remčeve.** Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.

6. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil **Božidar Kramolc,** Kanada.

7. Naša **beseda.** Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij **Stanka Snoja.**

8. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. **Marko Bajuk.**

9. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**

10. **Mariji.** Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka **Jeremije Kalina.** Oprema in lesorezi akad. slikarice **Bare Remec.**

11. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila akad. slikarica **Bara Remec.**

12. **Čas pod streli,** zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob desetj obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal **Ivan Korošec.** 220 strani. Uvodno besedo napisal **Karel Mauser.** Opremil in ilustriral **Ciril Skebe.**

13. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše.** Cleveland ZDA.

14. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1957 — 256 strani 101 ilustracija. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše,** Cleveland, ZDA.

15. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1958. **Jubilejni ob desetletnici** — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše.**

16. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1959 — 288 strani. 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar **France Gorše,** Cleveland, ZDA.

17. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1960 — 296 strani 75 ilustracij. Ovitek: arh. **Marijan Eiletz.** posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar **France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Meta Žirovnik, France Papež** in **Tone Kržišnik.**

18. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1961 — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: **Ivan Bukovec;** zaglavja: **Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.**

19. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1962 — 284 strani, 59 ilustracij. Ovitek: akad. slikar **Milan Volovšek**; notranja oprema: **France Pernišek ml.**

20. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije** za leto 1963 — 288 strani, 43 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: **Jurij Vombergar.**

21. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1964 — 340 strani, 78 ilustracij, umetniška priloga na 8 straneh z reprodukcijami del kiparjev in slikarjev. Ovitek in notranja oprema: **Tone Kržišnik.**

22. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1965 — 368 strani, 54 ilustracij, dve prilogi: 8 strani reprodukcij del slikarjev in kiparjev in 12 strani fotografskih posnetkov gornikov. Ovitek: **France Papež.**

23. **Nevidna fronta**, spomini **Vladimirja Vauhnika**, — 445 strani, 18 ilustracij, ovitek in oprema: **Ivan Bukovec.**

24. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1966 — 416 strani 51 ilustracij, celostranska barvna slika spominskega znamenja v počastitev škofa Rožmana sredi pogorja Catedral v Bariločah, 8 strani reprodukcij del kiparja Fr. Goršeta ter akad. slikarjev ge. Bare Remec, Fr. Ahčina, Ivana Bukovca, Andreja Makeka, Mira Zupančiča in Jože Vodlana in 4 strani fotografskih posnetkov slovenskih gornikov. Naslovna stran: akad. slikarica ga. **Bara Remec.**

25. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1967 — 432 strani 126 ilustracij. Dve prilogi: Umetniška na 8 straneh z reprodukcijami del slovenskih slikarjev in kiparjev v izseljenstvu: Bara Remec, France Gorše, Miro Zupančič, Ivan Bukovec, Ted Kramolc, Jože Vodlan, Metka Žirovnik, Andrej Makek, Darko Šušteršič in France Papež. Planinska priloga na 6 straneh z ilustracijami slovensko-argentinske odprave na Kontinentalni led v letu 1966, v kateri sta bila Slovenca Jurij in Peter Skvarča. Ta Zbornik je jubilejni zbornik ob 25-letnici začetka izhajanja Svobodne Slovenije v domovini v času okupacije in komunistične revolucije.

26. **Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška** — 310 strani. Napisal **Marijan Marolt**, ovitek **Andrej Makek.**

27. **Zbornik Svobodne Slovenije** za leto 1968 — 324 strani.

Ko zaključujemo ta Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1968 izrekamo

ZAHVALO

vsem SODELAVCEM, ki so s članki, literarnimi deli in umetniškimi stvaritvami prispevali, da smo Slovenci zopet dobili novo knjižno delo na tako visoki ravni in tolikšnega obsega.

Posebno zahvalo pa smo dolžni izreči tudi tistim PRIJATELJEM SVOBODNE SLOVENIJE v Argentini, ki so organizirali nagradno žrebanje in ga izvedli s tolikšnim uspehom, da smo mogli kriti primanjkljaj jubilejnega Zbornika. Stroškov za knjige takega obsega, kot so naši Zborniki, namreč ni več mogoče kriti z redno prodajo izvodov. Samo uspešna izvedba nagradnega žrebanja nam je omogočila izdanje tega Zbornika.

Dasiravno navedeni prijatelji nočejo biti imenovani, jim izrekamo to zahvalo javno. Najprej tistemu našemu prijatelju, ki je daroval glavni dobitek za nagradno žrebanje — najmodernejši televizijski aparat. Prav tako pa gre naša zahvala gospem in gospodičnam ter fantom in možem, ki so s požrtvovalnostjo in vztrajnostjo organizirali in izvedli nagradno žrebanje. Zahvala pa tudi tistim, ki so se vabilu odzvali in kupovali srečke.

Tej zahvali pa pridružujemo prošnjo, da bi bila požrtvovalnost dosedanjih naših prijateljev in mecena zgled in pobuda, da bi nas tudi v bodoče podpirali pri izdajanju te najbolj reprezentativne knjige in da bi se krog naših prijateljev in dobrotnikov še povečal.

SVOBODNA SLOVENIJA

Buenos Aires, v začetku marca 1968.

kazalo

Čas v zdomstvu, Milan Komar 5

BOJ SLOVENSKE MANJŠINE V KRŠKI ŠKOFIJI NA KOROŠKEM — AVSTRIJI ZA VERSKI POUK OTROK V SLOVENŠČINI

Sestavil dr. Anton Podstenar
Nadaljevanje (3)

Osmi del: Rešitev problema in voditelji manjšine 11
Deveti del: Koroški Slovenci in civilna oblast 43

RAZPRAVE—DOKUMENTI—PRIČEVANJA

Svoboda po kapljicah, dr. Ljubo Sirc .. 55
Katolicizem, klerikalizem in pluralizem, Viktor Antolin 97
Upor in zator pisateljev pod komunističnimi diktaturami, dr. Tine Debeljak 104
Sodobna umetnost v Sloveniji in ZDA, France Gorše 138
Križev pot ruske pravoslavne Cerkve (Ob 50-letnici ruske revolucije), Anton Ilc 141
Jugoslovansko gospodarstvo na začetku 1968, dr. Ljubo Sirc 144
Glosa k prvi slovenski vladi leta 1918. Ivan Dolenec 149
Dokument k smrti Izidorja Cankarja, dr. Tine Debeljak 152
Moja srečanja z generalom Rupnikom. Dopolnilo, Ignacij Hren 156

SLOVENSKA ŽENA DOMA IN V SVETU

Tri matere, dr. J. K. 161
Nekaj napotkov v premišljevanje in vprašanja, Anica Kralj 162
Nada Sekolec, Anglija 164
Slavka Roex-Brečko, Belgija 165
Milena Šoukalova, ZDA 166
Renata Kozina-Ašič, Kanada 167
M. S., Italija 168
Zora Saksida, Italija 169
A. A., Slovenija 170
B. B., Slovenija 171
C. C., Slovenija 171
Pavlina Dobovškova, Argentina 172
Naca Osterčeva, Argentina 173
A. B., Argentina 173

SLOVENSTVU V ČAST — NARODU V PONOS

Dr. Tine Debeljak 179
Karel Mauser 195
Dr. Ljubo Sirc 201
Dr. Jože Velikonja 206

POGLEDI IN MISLI MLADIH

Skrivnost velikega getka, Stane Žakelj 215
Iz mladinske perspektive, Andrej Fink 217
Misli o mladini, Elizabeta Mele 219
Kulturni problemi in mladi, Mila Hribar 220
Šotor nad menoj razpet..., Tine Vivod 221
Utrinki, Metka Mizerit 224
Kaj je resnica?, Tine Debeljak ml. ... 226
Utrip v rdečem molu, Tone Mizerit ... 227

RAZGLEDI

Tri obletnice. Joško Krošelj 231
Ukrajinska katoliška univerza papeža sv. Klementa v Rimu — Filozofsko-humanistična fakulteta — podružnica v Buenos Airesu s slov. oddelkom, P. F. 236

Slovenska beseda in pesem

Svet — na glavo postavljen, P. B. A. .. 240
Dom za stare ljudi, Karel Mauser 242
O naši tiskani besedi, dr. Jože Krivec . 244
Naša Atlantida, Votla soha, M. Kunčič 246
Jesen, Meditacija, Zaprta vrata, Milena Šoukal 247

Slovenci v zamejstvu

Iz narodnega življenja koroških Slovencev, Ivan Vodovnik 248

Med goriškimi Slovenci v letu 1967, dr. Andrej Bratuž 253

Slovenci v izseljenstvu

Razstave sodobnih slovenskih umetnikov, Marijan Marolt 257

Iz življenja Slovencev v Kanadi, L. Ambrožič st. 259

Janez Hladnik med svojimi farani, -lj . 272

V spomin in zahvalo škofu Rožmanu. -lj 275

Pismo iz Antarktike, France Markež .. 276

Premieri novih slovenskih dramatskih del, dr. Tine Debeljak 278

Mlada arhitekta se uveljavljata:

France Perniše̊k 282

Jure Vombergar 285

Spomin na Liparske otoke, Viljem Bečaj 287

V spomin našim rajnim

† Dr. Andrej Farkaš, dr. Franc Blatnik 290

† Martin Mizerit, Joško Krošelj 295

† Župnik Janez Kalan, Joško Krošelj .. 296

† Ciril Skebe, Joško Krošelj 297

Knjižne izdaje slovenske ideološke emigracije zamejskih in izseljenskih Slovencev, Zdravko Novak 299

Krstna predstava velerakete Saturn 5, Janko Hafner 302

Oglasi 312

Knjige založbe Svobodne Slovenije .. 319

Zahvala 320

Kazalo 321

Popravki 323

Umetniška priloga

Popravki

Stran	Stolpec	Vrsta	Namesto	Beri
22	levi	11 od zgoraj	opravo	odpravo
23	desni	15 od zgoraj	na	in
32	levi	14 od spodaj	usavnim	ustavnim
44	desni	24 od spodaj	slovensnega	slovesnega
46	desni	23 od zgoraj	me	be
49	desni	1 od zgoraj	prilastili	si prilastili
51	levi	17 od spodaj	država	državama
110	desni	5 od zgoraj	identiteto	identitete
125	desni	19 od zgoraj	tolko	toliko
126	desni	28 od spodaj	pojmujeto	pojmujeta
128	levi	26 od zgoraj	Tako je	Tako se je
130	desni	2 od spodaj	Listina	Listine
132	desni	12 od spodaj	politična	politične
133	levi	26 od spodaj	poznanje	poznanja
135	levi	22 od spodaj	literarnin	literarnih
137	levi	1 od spodaj	Djulas	Djilas
146	levi	23 od zgoraj	sredrtva	sredstva
156	levi	12 od spodaj	povzvan	pozvan
157	desni	9 od zgoraj	mnško	moško
168	desni	6 od spodaj	moraji	morajo
171	desni	11 od zgoraj	kuhanje	kuhanja
174	levi	16 od spodaj	vso oblast	vse oblasti
175	levi	10 od zgoraj	vsakdo	vsako
175	desni	8 od spodaj	obupan	obupen
197	—	7 od zgoraj	Mihorja	Mohorja
197	—	8 in 19 od spodaj	Schmid	Schmidt
198	—	8 od zgoraj	loline	doline
198	—	20 od zgoraj	N	Na
198	levi	1 od spodaj	Schmid	Schmidt
200	levi	11 od zgoraj	Schmid	Schmidt
202	—	22 od zgoraj	Internacional	Internacionale
204	levi	11 od zgoraj	emigrantska	emigrantka
206	—	4 od spodaj	Intenacional	Internacional
206	—	8 od spodaj	7961	1961
215	levi	6 od zgoraj	zgob	zgodb
216	levi	25 in 26 od zgoraj	zadovoljivem ekonomskem	zadovoljivemu ekonomskemu
218	levi	9 od zgoraj	veramejo	verjamejo
223	desni	3 od spodaj	Seminaro teórco	Seminario teórico
228	levi	9 od zgoraj	cil	cir
234	desni	21 od spodaj	vrestranski	vsestranski
242	desni	12 od spodaj	pobijala	ubijala
246	levi	2 od zgoraj	ostavljeni	postavljeni
254	desni	20 od zgoraj	vidim	vidimo
265	desni	4 od spodaj	protikomunistilni	protikomunistični

Je še nekaj napak, razen teh v Popravku, katere bo bravec sam popravil. Napake, popravljene in ostale, ne spreminjajo smiselnih zvez v člankih.

ZBORNIK SVOBODNE SLOVENIJE 1968 ES SUPLEMENTO DE LA PUBLICACION PERIODICA SVOBODNA SLOVENIJA — ESLOVENIA LIBRE

Editor responsable Milcš Stare, Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Registro Nacional de la Propiedad Intelectual No. 955.451. — Tarifa Reducida. Concesión No. 3284

Impreso en la República Argentina

Este libro se terminó imprimir el día 20 de marzo de 1968 en los Talleres Gráficos Vilko, S. R. L., Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina